RUSLARIN GÖZÜNDEN
240 YIL KIRAN KIRANA

OSMANLI-RUS SAVAŞLARI

KIRIM-BALKANLAR-93 HARBİ
VE SARIKAMIŞ

A. B. ŞİROKORAD

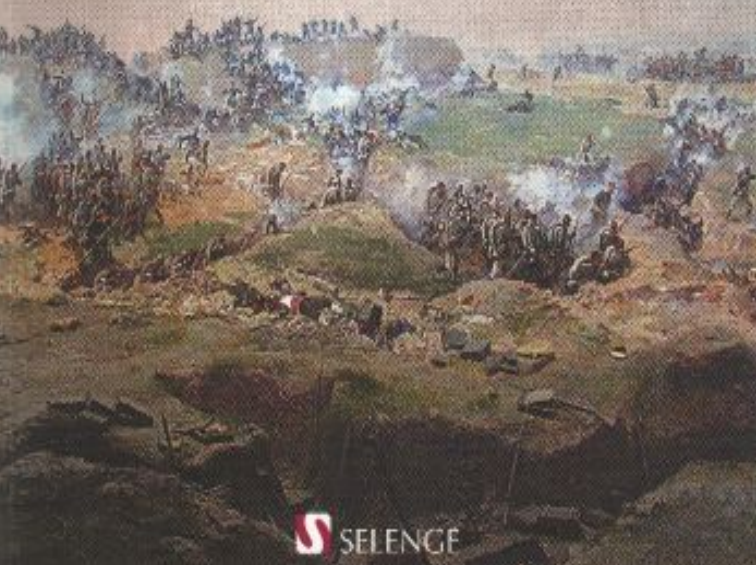

SELENGE

RUSLARIN GÖZÜNDEN
240 YIL KIRAN KIRANA

OSMANLI-RUS SAVAŞLARI

KIRIM-BALKANLAR-93 HARBİ
VE SARIKAMIŞ

A. B. ŞİROKORAD

Selenge Yayınları
İstanbul - 2009

Selenge Yayınları No: 49
Tarih Dizisi 38

Dizgi-Sayfa Düzeni
Selahattin Uslucan

Tashih Redaksiyon
Nergize Turaeva

Kapak
Nüans Ajans

Baskı-Cilt
Bayrak Matbaası
Davutpaşa Cad. No: 14 Kat:2
Topkapı - İSTANBUL

ISBN 978-975-8839-63-6

Selenge Yayınları
Ticarethane Sok. No: 41/24 Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: 0.212 514 45 73 Fax: 0.212 511 09 35
www.selenge.com. tr
e-mail:selenge@selenge.com. tr

İÇİNDEKİLER

Bu kitap.. 9
I.TATAR BOYUNDURUĞUNDAN
TÜRK-TATAR BOYUNDURUĞUNA 15
1. Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu 15
2. Kırım Tatarları 20
3. Rusya 28
4. Kazan meselesi 32
5. İdil Rus nehri olurken 40
6. Yeniçeriler Astrahan yolunda 42
7. Kazakların Kırım Tatarları ve Türklerle savaşı 47
II. BÜYÜK PETRO'NUN SEFERLERİ 64
1. Azak'ın fethi 64
2. Azak filosunun doğuşu 73
3. Petro'nun Kazaklarla savaşı 77
4. Petro'nun Prut seferi 83
III. 1735-1739 SAVAŞLARI 90
1. 17336 savaşı 90
2. General Leontyev'in başarısız seferi 91
3. Azak kuşatması 93
4. Minih'in 1736 Kırım seferi 97
5. Minih'in Ocakov'u zaptı 106
6. Oçakov'un Türklere karşı savunulması 110
7. Lassi'nin Kırım'a ilk seferi 113
8. 1738 Bender seferi 116
9. Lassi'nin ikinci Kırım seferi 119
10. 1739 seferi 120

11. Belgrat anlaşması....124
IV. 1768-1774 SAVAŞLARI....127
1. Tatar saldırısı....127
2. Lehistan meselesi....128
3. Uyandırılan kedi....134
4. 1769 seferi....137
5. 1770 seferi ve Larga zaferi....142
6. Kaholu savaşı....148
7. Kale savaşları....150
8. 1771 seferi. Rumantsov Tuna boylarında....154
9. Kırım seferi....158
10. 1772-73 savaşları....162
11. 1774 savaşları....168
12. Deniz savaşları....171
13. Yunanistan'a ilk çıkarma....176
14. Çeşme....181
15. Ege Adaları'nda savaş....184
V. VAHŞİ BÖLGENİN SONU (1774-1787 YILLARI)....191
1. Kırım'ın ilhakı....191
2. Yeni Rusya'nın doğuşu....200
VI. 1787-1791 SAVAŞI....208
1. Tarafların planları....208
2. Liman muharebesi ve Kılburnu zaferi....212
3. Türkler değil, Tanrı vuruyor!....215
4. Liman donanmasının zaferi....217
5. Fidonisi muharebesi....223
6. Oçakov oturumu....224
7. 1789 seferi. Fokşanı ve Rımnik....231
8. Karadeniz ve Ege'de korsanlar....240
9. 1790 savaşı. Kerç ve Tendra....246
10. İsmail'in zaptı....253
11. Maçin ve Anapa....258
12. Kaliakri muharebesi....261
13. Yassı (Yaş) barışı....263
VII. NAPOLYON SAVAŞLARI SIRASINDA TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ....265
1. İstanbul Boğazı yerine Adriyatik....265

2. 1806-1812 savaşı 276
3. Karadeniz ve Tuna filolarının askeri faaliyetleri 291
4. Eflak ve Boğdan'daki askeri faaliyetler 298
5. Bükreş barış anlaşması 309
VIII. İSRAF EDİLEN KAYNAKLAR (1815-1833) 312
1. Kafkaslar, Yunanlılar ve Kutsal İttifak 312
2. Navarin muharebesi 318
3. Ege adalarındaki çatışmalar 322
4. Karadeniz ve Tuna filolarının askeri faaliyetleri 324
5. Balkan savaşları 328
6. Kafkas savaşları 338
7. Edirne Anlaşması 345
8. Ruslar İstanbul Boğazı'nda 347
IX. KIRIM SAVAŞI. 1853-1856 353
1. Kutsal Mezar kavgası 353
2. Tuna boylarında 359
3. Sinop muharebesi 362
4. Müttefiklerin Kırım çıkarması 368
5. Sıvastopol savunması 375
6. Kafkasya 1853-1854 390
7. Müttefik filosu Baltık'ta 400
8. Paris Barış Anlaşması 400
X. 1877-1878 YILLARI 404
1. Savaş rüzgarları 404
2. Demir yumruk başvekilin hatası 410
3. Karadeniz'de durum 414
4. Yine Tuna boylarında 416
5. Plevne trajedisi 421
6. Şipka geçidi savunması 428
7. İstanbul üzerine yürüyüş 429
8. Kafkasya savaşları 436
XI. SOĞUK SAVAŞ: 1879-1914 442
1. Özel stokun sırrı 442
2. Büyük Savaş'ın arefesinde 448
XII. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI (1914-1918) 452
1. Sıvastopol'da kalk borusu 452
2. Karadeniz 1914 466

3. Karadeniz 1915 473
4. Kafkasya 1914-1915 488
5. Karadeniz 1916 496
6. Kafkasya 1916 510
7. Rusya'da devrim 515
8. Karadeniz 1917-1918 518
9. Kafkasya 1917-1918 528
XIII. YENİ DÖNEMDE BOĞAZLAR MESELESİ 536
1. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü 536
2. Montrö görüşmeleri 544
SONUÇ 545
KAYNAKÇA 549
DİZİN 553

BU KİTAP...

Bu kitabı Türkçeye aktarmadan önce hayli düşündüm. Rus milliyetçisi bir yazarın Türk-Rus savaş ve münasebetleri konusunda klasik bakışlarını yansıtan, bazı gerçekleri görmezden gelen, bazılarını çarpıtan bu kitap o kadar önemli miydi?

"Bir milletin tarihini biraz da onun düşmanlarının yazdıklarına bakarak okumak gerekir" diyen L. N. Gumilev'in haklı görüşünden hareket ettiğimizde, bu soruya verilecek cevap "evet" olacaktır. Kırım ve Balkan savaşlarını kendi tarihçilerimiz dışında Batılı tarihçilerin eserlerinden de takip edebiliyoruz; ama "93 Harbi"ni ve Sarıkamış felaketini genellikle bizim tarihçilerin eserlerinden, paşalarımızın kayıt ve hatıralarından, kendi arşiv bilgilerimizden takip ettik. Hâlbuki 240 yıl boyunca belirli aralıklarla sürekli savaştığımız, ilk ve son yenilgiyi ellerinden tattığımız Rusların bu savaşlarla ilgili bakış açılarını da bilmemiz gerekirdi. Bu konuda doğru bir hükme varabilmek için iki tarafın resmi ve gayr-ı resmi bakış açısını karşılaştırmalı olarak gözden geçirmenin kaçınılmazlığı ortadadır. Yalnızca bizim tarihçi ve paşalarımızın yazdıklarına bakarak hüküm vermek yanlış olabileceği gibi, yalnızca Rus yazarların aktardıklarına bel bağlamak da yanlış olurdu. Buna rağmen kitabı çevirirken, yazarın verdiği bilgilerin doğruluğu veya yanlışlığını göstermek için Türk görüşünü anlatan eserlerden dipnotlar çıkarak karşılaştırma yoluna gitmedik. Çünkü böyle bir şey, hem zaten hacimli olan eserin hacmini daha da artıracak, hem de tarafımızdan Rus görüşüne bir müdahale olarak değerlendirilecekti. Biz, karşılaştırma ve Rus görüşünü ret veya tasvip etme işini doğrudan okurun omzuna yükleme-

yi tercih ettik. Çünkü çevirmenin, çevirdiği esere - çok gerekli olmadıkça, - sürekli dipnotlar koyarak müdahalede bulunma mecburiyeti de yoktur, hakkı da yoktur.

Savaş tarihiyle ilgili kitaplarda, gerek tarafların cepheye sürdüğü asker sayısı, silahların miktar ve niteliği, gerekse savaş sırasında karşı tarafa verdirilen kayıplarla ilgili rakamlar genellikle birbirini tutmaz. Tarihen sabittir ki, tüm devletler girdikleri savaşlarda düşmanın kaybını birkaç kez abartırken, kendi kaybını da bir o kadar az gösterme gayretine düşerler. Karşılıklı iddialar havada uçuşur. Bazen her iki taraf da kendini galip ilan eder; ama çoğu kez devletler kendi kayıplarını minimum düzeyde gösterirler. Hatta bazen bu yalanlarına bir süre sonra kendileri dahi inanırlar. Bu yalanlar, eğer gerçek rakamlar gizli arşivlerde saklanmıyorsa, - saklansa da fark etmez,- daha sonra o devletin resmi tarihi haline gelir. Örneğin "Osman Batur"la ilgili bir biyografide Osman Batur ve 300 kadar Türkün ellerindeki balta, kürek ve sopalarla 10 bin silahlı Çin ordusunu darmadağın ettiği şeklindeki kayıt, ancak masallarda okuyabileceğimiz fantastik bir yalandan başka bir şey olmadığı gibi, kuvvetlerin asker sayısının neredeyse denk olduğu bir muharebede Türklerin 4000 bin kayıp verirken, Rusların yalnızca 4 subay ve 180 asker kaybettiği kaydı da ancak bir abartı ve çarpıtma olabilir. Dolayısıyla okuyucu, eserde verilen kayıp rakamlarını fazla ciddiye almamalıdır. Çünkü aynı muharebeyle ilgili on değişik yazarın eserine baktığınızda on farklı rakam bulabilirsiniz.

Ama bir gerçek var ki, 240 yıl zarfında Türkler Ruslarla girdikleri savaşlarda genellikle kaybetmişlerdir. Hem de asker ve silah gücünün birbirine denk olmasına rağmen. Bir şekilde padişahın gözüne girmeyi başarmış yahut sıhrî akrabalık tesis etmiş, ömründe hiç savaş görmemiş bir paşanın veya sadrazamın disiplinsiz bir orduyla profesyonel generallerin karşısına sürülmesinden farklı bir sonuç beklemek zaten abesle iştigal olurdu. Bir örnek vermeme izin verin. Bilindiği gibi Nizip'te Osmanlı ordusu ile Mısır ordusu arasında bir savaş oldu. Mısır ordusunu yöneten İbrahim Paşa'nın karşısında cesur olmakla birlikte hiçbir meydan savaşına girmemiş Hafız Ahmet Paşa vardı. Ulemanın sözünden dışarı çıkmayan, onların işaretleriyle hareket eden bu basiretsiz

herif yüzünden, her iki taraf da 40'ar bin askere, 160 topa sahip olmasına ve coğrafya avantajı lehimizde bulunmasına rağmen, bir savaşı kaybettik. Çünkü bu muhteşem paşamız, Prusyalı kurmay subayların Osmanlı ordusu Mısırlıları yenecek bir durumda bulunduğundan, hemen muharebeye girişilmesi için tavsiyelerde bulunmalarına rağmen, orduda bulunan ulemanın fetvasına istinaden Cuma günü harb yapılmasının şer'an caiz olmadığını ileri sürer. Paşamıza göre ulemanın hükmü "mühr-ü duadır". Ertesi gün aynı Prusyalı subaylar bir gece baskını yapılması teklifinde bulunurlar. Çokbilmiş ulema bu defa da "gece ansızın haydut gibi baskın yapmanın padişah askerlerinin şanına yakışmadığını" belirtir. Ondan sonra da bütün avantaj Mısır ordusunun lehine çevrilir. İşte biz Ruslarla girdiğimiz savaşların sonunda Kırım'dan, Eflak ve Boğdan'dan, Balkanlardan, Kafkaslardan böyle paşaların, sadrazamların ve ulemanın fetvaları yüzünden kovulduk. Savaşlarda ulemanın, tarikat şeyhlerinin ve müneccimlerin görüşlerini almak biz şarklılara has bir aptallıktır.

***

Eserin çevirisine gelince, yazarın asker kökenli ve aynı zamanda savaş tarihi uzmanı olduğunu göz önünde bulundurursak, yeterinden fazla gereksiz detayların eserde yer aldığını tasavvur etmekte zorlanmayız. Sadece elinizdeki bu eserde değil, savaş tarihiyle ilgili eserlerin hemen tamamında sıradan okuyucu için bu tür detaylar, o eserin hacminin yaklaşık üçte birini oluşturur.

Elinizdeki eserde de böyledir. Yazar asker kökenli olduğu ve savaşta askeri detaylar kendisi gibi olanları aşırı ilgilendirdiği için, tüm okuyucuları da öyle zannetmiştir. Normal okuyucuya göre "zait" sayılabilecek bu tür detaylar, bir nevi meslek hastalığıdır. Savaş tarihi uzmanları, eğer asker kökenli iseler, söz gelimi muharebeye katılan gemilerin - eğer muharebe denizde ise, - adları, tonajları, kaç namlulu oldukları, ne zaman yapıldıkları, kaç direği, kaç yelkeni bulunduğu, motor gücü, saatte kaç knot hız yaptığı vs. gibi hususları anlatmaya bayılırlar. Bu yetmezmiş gibi, karşı tarafın gemileriyle ilgili detayları da sonuna kadar sıralar; arkasından atılan bir gülle veya merminin düşman gemisinin neresine isabet ettiği, açılan deliğin çapının ne olduğu, topların menzili, kalibreleri, bombaların ağırlığı, her bir gemiden kaç atış

yapıldığı, ne kadar gülle, ne kadar mermi ve barut harcandığı gibi normal bir okuyucunun asla ilgisini çekmeyen bilgiler verirler. Eğer kitabın okuru asker kökenli birisi ise, o da bu satırları okumaya bayılır; ama sıradan bir okuyucu için o sayfaları okumak kronik azaba dönüşür.

Eğer eserin yazarı bir doktor olsaydı, o da savaş sırasında çıkan salgın hastalıklardan, hastalığın türünden, nereden, kimden ve nasıl bulaştığından, virüsün nasıl bir virüs olduğundan, ne tür ilaçlar kullanarak tedavi yapıldığından ve her gün, her saat kaç insanın öldüğünden; bir coğrafyacı ise, savaş güzergâhlarının bitki örtüsünden, arazi yapısından ve coğrafi özelliklerinden bahsetmeye bayılır. Hâlbuki okuyucu kitlesinin ağırlığını teşkil eden sıradan okuyucular, meselenin siyasi boyutlarıyla, diplomatik sonuçlarıyla, ülkelerin ekonomilerini ve insanların kaderini nasıl etkilediğiyle ilgilenirler. Normal oyucusu kaç askerin öldüğü veya yaralandığıyla, ne tür salgın hastalıkların çıktığıyla değil, kulislerde, perde gerisinde konuşulanlara ve diplomatik entrikalara ilgi duyar. Asker kökenli bir okuyucu, kendisini ilgilendiren detayların diğer okuyucuları da ilgilendirdiğini zanneder.

Biz, tüm bu hususları göz önünde bulundurarak, zaman zaman meslek hastalığının sevk-i tabiisiyle verilen lüzumsuz detayları ya kısalttık, ya da (...) işaretiyle atladık. Çünkü eminiz ki, okuyucu ya o satır ve paragrafları atlayacak veya öfkelenip kitabı bir kenara atacaktı. Yine de bu detayların çoğuna yer verdik.

Eserin adının "Rusların Gözünden Türk-Rus Savaşları" olduğunu unutmamak, kitapta anlatılanların Rus arşiv ve kaynaklarına dayanılarak yazıldığını, Rusların Türklerle olan ilişkilere bu gözlükle baktıklarını göz önünde bulundurmak gerekir. İşimize gelmeyen, milli hislerimize ters düşen satırları okurken sinirlenmek yerine "*Demek onlar böyle görüyorlar..*" diye düşünmenin, karşı tarafın görüşlerini bilmenin, bazen de kendi tarihçilerimizin bizi aldattığını idrak etmenin pek de kötü bir yanı olduğunu sanmıyorum. Ermeni yazarların veya sempatizanlarının kaleme aldıkları eserleri okuyarak büyüyen bir Rus yazarın tehcir olayını bir katliam gibi algılamasını yadırgamak, onu tarafgirlikle, vicdansızlıkla suçlamak yerine, neden gerçekleri onun diliyle anlatan kitaplar yayınlamadığımızı düşünerek kendimizi kusurlu gör-

mek gerekmez mi? Ermenilerin tehcir olayıyla ilgili olarak bütün dünyada çeşitli dillerde bugüne kadar 3700 kitap yayınlamalarına karşılık, bizim yalnızca 41 kitap yayınladığımızı göz önünde bulundurursak, kimi suçlamamız gerektiğine siz karar verin.

Kısa bir anımı anlatmama izin verin. Dört yıl önce bir Alman dostumla birlikte Sultanahmet'te bir kafede oturuyorduk. Hemen yanımızdaki masada iri kıyım bir yabancı da birasını yudumluyordu. Alman dostumun elinde Arap harfleriyle basılmış "Trabzon Salnamesi" adlı bir eser verdi. Onu komşu masadaki kişiye gösterip, neyle ilgili olduğunu ve kitabın 1917 tarihinde basıldığını söyleyince, o yabancı "Anladım, katliamdan sonra basılmış" diye karşılık verdi. İngilizce geçen konuşmalara ister istemez kulak vermiştim. "Hangi katliam?" diye söze karıştım. "Ermeni katliamından söz ediyorum" dedi. Arjantinli bir turistti. Biraz sinirlenmiş vaziyette meseleyi anlattım. Adamın bana verdiği cevap şu oldu: "Ben Arjantinliyim. Bana ne sizin meselelerinizden? Ama benim ülkemde bulunan kitapların hepsinde böyle yazıyor. Madem öyle değilse, siz de benim anlayacağım dilde kitap yayınlayın da, ben de okuyup ona göre bir hüküm vereyim!" Benzeri bir cevabı ta 70'li yıllarda fakültede okurken bir Fransız kız arkadaşımdan da işitmiştim.

Mahcup bir şekilde başımı önüme eğerken, içimden devleti yönetenleri, gelip geçmiş bakanları ve hükümetleri "hayır dualarıyla yad ettiğimi" söylemeye bilmem gerek var mı?

D. Ahsen Batur

I.
TATAR BOYUNDURUĞUNDAN TÜRK-TATAR BOYUNDURUĞUNA

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu

"Türkiye" sözcüğü ilk defa 1190 yılında Küçük Asya fatihi Türk kabilelerinin yaşadıkları topraklara düzenlenen Haçlı seferlerini yazan bir tarihçi tarafından kullanıldı.

Bizans İmparatorluğu'nun Küçük Asya'daki eyaletlerine münferit Türk göçebe kabilelerinin gelişi henüz IV. Yüzyılda başlamışsa da, Oğuz kabilelerinin dikkat çekici muhaceretleri XI. Yüzyılda Selçuklu beylerinin idaresinde yoğunlaşmıştır. İran, Irak, Azerbaycan ve Ermenistan'ın doğu kesimlerine yayılmış olan "Büyük Selçuklular", Bizans'la komşu olduktan sonra kısa sürede büyük bir güce dönüştüler. XI. Yüzyılın ortalarından itibaren ise Oğuz-Türkmenler Küçük Asya'ya akmaya başladılar. İç çekişmeler yüzünden zayıflamış olan Bizans, göçebelerin - ki tarihçilerin hesaplarına göre sayıları 500 ila bir milyon arasındaydı,- istilasına karşı koyabilecek güçte değildi.

Türk kabileleri XI. Yüzyıl sonlarına doğru aşağı yukarı Küçük Asya'nın tamamını zapt ettiler. Selçuklu hanedanına mensup bir kolun kumandanları zapt edilen topraklar üzerinde İznik başkentli bir devlet kurdular. İznik emiri zahiren "Büyük Selçuklu Sultanı"na bağlı ise de, fiilen bağımsızdı.

I.Haçlı Seferi (1096-1099) Selçukluları Anadolu'nun içlerine attı. Artık Selçukluların yeni başkenti İkonium (Konya) idi ve bu

yüzden Selçuklu emirlerine Konya sultanları denildi. Ağır yenilginin şokunu atlatan Selçuklular yeniden saldırıya geçtiler. XII. Yüzyıl sonları ile XIII. Yüzyıl başlarında tekrar Karadeniz ve Ege sahillerine ulaştılar.

XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Moğol istilasının indirdiği darbeden sonra Selçuklular bir daha bellerini doğrultamadılar. XIV. Yüzyıl başlarında ise Selçuklu devleti bir takım beyliklere bölündü. Bu beylerden Osman adlı birisi komşularına karşı saldırgan bir politika izleyerek Küçük Asya'nın Karadeniz sahillerine yakın bölgelerine kadar uzanan toprakları tek yönetimde birleştirmeyi başardı. 1362'de Osmanlıların payitaht olarak kullanacakları Edirne şehri zapt edildi. 1389'da ise Osmanlılar Kosova'da Sırp ordularını kılıçtan geçirerek Sırbistan ve Bosna'yı sınırlarına kattılar. 1393'de Tuna üzerindeki Niğbolu'da Macar, Ulah, Bulgar orduları ve Batı Avrupalı şövalyeler Türk ordusuyla gırtlak gırtlağa savaştılar, ama Türkler her yerde müttefikleri mağlup ettiler. 1396'da son Bulgar kalesi Vidin de düştü.

Yirmi yıl kadar sonra Osmanlı yayılması Timur'un gelişiyle duracaktı. Timur, 1402'de Ankara savaşında Türk ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı ve Sultan I. Bayezid'i esir aldı. Timur, Marmara ve Ege sahillerine kadar geldi. Bizanslı ve Cenevizliler Türk ordusundan arta kalanları Avrupa sahiline taşıyarak nihai darbeden kurtardılar.

Timur'un ordusu Küçük Asya'yı yakıp yıkmış, siyasi parçalanma başlamıştı. Bağımsız küçük beylikler kurulmuştu, ama Osmanlıların hâkimiyetini sert biçimde sonlandıran Timur, ülkeyi Bayezid'in oğulları arasında taksim ettikten sonra 1405'de Semerkand'a döndü ve kısa sürede öldü. Onun çekip gitmesinden sonra Bayezid'in oğulları babalarının tahtını ele geçirmek için aralarında kıyasıya bir savaşa tutuştular. Dört yıl zarfında dört kardeşten yalnızca ikisi hayatta kalmıştı: Musa ve Mehmed. 1413'de iki kardeş arasında çıkan savaşta Musa yakalanarak boynu vuruldu. Böylece Mehmed (1413-1421) Küçük Asya ve Avrupa'daki Osmanlı topraklarının tek hâkimi oldu.

Türkler, 1402'de kendilerine yardım eden Hristiyanlara karşı nankörlük ettiler. Sultan II. Murad (1421-1444; 1446-1451), her

ne kadar fethedemediyse de, 1421 yılında Konstantinopolis'i kuşattı. Türkler 1448'de Kosova'da ikinci bir zafer daha kazandılar. Ama bu defa yendikleri Sırplar değil, Macarlardı.

1453 başlarında Sultan II. Mehmed (1451-1481) büyük bir orduyla (yaklaşık 150 bin kişi) Konstantinopolis'i kuşattı. Nihai saldırı 29 Mayıs 1453 sabahı gerçekleştirildi. Güçler arasında önemli bir dengesizlik vardı, ama yine de Türkler ancak üç saat sonra şehre girebildiler. Şehirde katliam üç gün üç gece devam etti. Son Bizans imparatoru Konstantin XI. Paleolog çarpışmalar sırasında hayatını kaybetti. II. Mehmed, basileüsün kellesinin kesilerek Konstantinapolis'in merkezinde bir sütuna asılmasını emretti. Birkaç yüz sivil vatandaş sığındıkları Ayasofya kilisesinde öldürüldü. II. Mehmed atıyla cesetler üzerinden tapınağın içine girip orasının camiye çevrilmesini emretti.

Bizans'ın düşmesi mukadderdi. Çünkü Bizans vatandaşları silah tutmayı öğrenecekleri yerde tamamıyla kurnazlığa dayalı diplomasiye, düşmanın satın alınmasına ve en çok da paralı asker kullanmaya bel bağlamışlardı. Batıda Bizans'a yardım verilmesi konusunda çok şeyler söylenmiş, ama fiiliyatta bir şey yapılmamıştır. Esasen 1453 yılında düzenlenecek başarılı bir Haçlı seferi dünya tarihini ciddi biçimde değiştirebilir; Avrupa'yı çatışma ve savaşların daimi kaynağı olan Balkanlardaki "barut fıçısı"ndan 500 yıl önce kurtarabilirdi.

II. Mehmed daha tahta çıkar çıkmaz Roma İmparatorluğu'nun varisi olmayı kafasına koymuştu. Konstantinopolis'in fethi tıpkı Trabzonlu Rum tarihçisi Georgi'nin Mehmed'i inandırdığı gibi, bu hülyayı gerçekleştirmişti: "*Sizin Roma imparatoru olduğunuzdan kimse şüphe edemez. Bir imparatorluğun başkentini yöneten kişi, yalnızca imparatordur, ama Konstantinopolis Roma İmparatorluğu'nun başkentidir.*" Her ne olursa olsun, II. Mehmed kendini hem Rum imparatoru, Augustus ve Konstantin'in halefi, hem de Farsça "Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi" anlamına gelen "padişah" ilan etmişti. II. Mehmed, fazla düşünmeden rahip Gennadius'u Konstantinopolis patriarkı olarak atadı.

Fetihde en büyük rolü Yeniçeri denilen düzenli sipahi birlikleri oynamıştı. İlk Yeniçeri bölüğü henüz Orhan Bey zamanında yani XIV. Yüzyıl ortalarında savaş esirlerinden teşkil edilmişti ve

sayısı bin kişiydi. II. Murad zamanında sipahilere duyulan ihtiyaç artınca rakam birden artırıldı ve Yeniçeri ordusu teşkil usulü değiştirildi. 1438'den itibaren Yeniçeri ordusu teşkilinde din değiştirmek veya cizye ödemek zorunda bırakılan Hristiyanların çocukları sistematik bir şekilde seçilmeye başlandı. Ailelerinden koparılan ve sıkı bir disipline tabi tutulan bu çocuklar, Bektaşi ocaklarında dervişler tarafından da dini eğitimden geçirildi. Bektaşi öğretilerini harfiyen uygulamak zorunda olan Yeniçeriler evlenemezlerdi ve kapalı bir feodal orduya, Türk sultanlarının hassa birliklerine dönüşmüşlerdi.

Türkler, sipahilerden başka mükemmel atış gücüne de sahiptiler. XV. Yüzyılda en güçlü silahlara ve atış gücüne kavuşmuşlardı. Örneğin İstanbul'un kuşatması sırasında Macar topçu ustası Urban, 324 kg. ağırlığında gülleler atabilen 24 inçlik (610 mm'-lik) toplar döküp vermişti. Bu topların taşınması için 60 öküz ve 100 kişi gerekliydi. Topun geri tepmesinden korunmak için Türkler silahın arkasına bir taş duvar örüyorlardı. Bu toplar günde dört defa atış yapabiliyordu ki, Avrupa'daki büyük kalibreli topların atış gücü de böyleydi. Bizzat İstanbul'un fethinden kısa süre önce 24 inçlik bir top parçalanmış ve topun dökümcüsü Urban da ölmüştü. (Bu arada İstanbul surları önünde tarihte ilk defa olarak "Rum ateşi" denilen, gülle atabilen ve alev püsküren makineler aynı sıralarda kullanılmıştır.)

Türkler büyük kalibreli topların değerini yeterince anlamışlardı ve hatta 1480'deki Rodos kuşatması sırasında 24-36 inçlik (610-890 mm) toplar kullanmışlardı. Eski belgelerde belirtildiğine göre bu toplardan bir tanesinin dökümü on sekiz gün vakit alıyordu.

Türkiye XVI. Yüzyılda gücünün zirvesine çıkmıştı. II. Mehmed yaklaşık üç bin gemilik güçlü bir filo kurmuştu. Türkler savaşlar sırasında Ege Denizi'nde Ceneviz ve Venediklilerin ellerindeki adaların çoğunu zapt etmişler; Venediklilerin elinde yalnızca Girit kalmıştı ve o da 1669'da elden çıkarılacaktı. Türkler İtalya'da da küçük Otranto şehrini zapt etmiş ve buradan Adriyatik girişini kontrol etmeye başlamışlardı. II. Mehmed İtalya'yı fethetmek amacıyla büyük bir sefer düzenlemiş, fakat ölümü sebebiyle sefer durdurulmuştu.

1526'da Belgrat'ı zapt eten Türkler Mohaç'da Macar-Çek ordularını kılıçtan geçirdiler. Türkler, 1529'da Viyana'yı da kuşattılar, fakat zafer müyesser olmadı. 1547'de Türkiye ile Kutsal Roma (Avusturya) arasında yapılan anlaşmayla Macaristan iki imparatorluk arasında sınır kabul edildi.

1515'de Erzurum şehriyle birlikte Ermenistan'ın bir kısmı ve Musul şehriyle birlikte Irak'ın kuzey kesimi Türk sınırlarına katıldı. 1516'de Sultan I. Selim'in kumandasında Suriye'ye giren Türkler Halep açıklarında Memlukları mağlup ettiler. Bu savaşta Türk topları önemli bir rol oynamıştır. 1517'de ise I. Selim'in ordusu Kahire'ye girdi. 1517'de artık Suriye, Mısır ve keza Lübnan ve Filistin'in tüm sahil kesimi Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları dâhilindeydi.

Bu fetihler yalnızca siyasi ve askeri değil, aynı zamanda dini yönden oldukça önem taşıyordu. Örneğin Suriye ve Mısır hükümdarları kendilerini Abbasi olarak görüyor, Bağdat halifelerinin torunları kabul ediyorlardı ve hatta Avrupa'da onlara "doğunun papaları" adı verilmişti. Gerçekten de çok uzun yıllar boyunca Abbasi halifesi İslam dünyasının dini önderi kabul edilmişti. Şimdiyse Türk sultanı halifelerin varisi olmuş ve muhteşem bir merasimle Kâbe'nin anahtarları kendisine takdim edilmişti.

O günden sonra Türk sultanları kendilerini kendi tebaalarından başka tüm İslam dünyasının hâmisi olarak gördüler. Artık tüm şeyhülislamları atama veya azletme, haraç ve cizye toplama hakkı onlarındı. Kişisel meselelerinde de dini sıfatlarını sonuna kadar kullanıyorlardı. Bu yetkiler, XX. Yüzyılda Kemal Atatürk tarafından halifelik kaldırılıncaya kadar devam edecekti.

1534'de Güney Irak'ı ve bölgedeki Kuveyt şehrini ele geçiren Türkler İran Körfezi'ne çıkmayı başardılar. 1537'de Türkler Hindistan'a sefer düzenlemek için orada büyük bir filo kurdularsa da, başarılı olamadılar.

XVI. Yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu 25-30 milyona ulaşmıştı. Türk sultanlarının hâkimiyet alanı ise doğudan batıya 7 milyon, kuzeyden güneye 5 milyon kilometrelik alanı ve yaklaşık 8 milyon km^2'lik bölgeyi kapsıyordu.

2. Kırım Tatarları

Tatarlar Taurid'e (Kırım'a) ilk saldırılarını 1223'de düzenlediler. Bu saldırı yalnızca Sudak şehrinin yağma edilmesiyle sınırlıydı. Kırım bozkırlarının nihai olarak işgali ise 1242'de tamamlandı ve o tarihten itibaren Altın Orda'nın ulusu olarak han naibi (ulus emîri) tarafından yönetildi. Kırım ulusunun başkenti ve ulus emîrinin ikametgâhı Tatarlar tarafından yarımadanın güneydoğusunda Çürük-su vadisine kurulan Kırım şehri oldu. XIV. Yüzyılda ise Kırım şehrinin adı tedrici surette tüm Taurid Yarımadası'nın umumi adı halini aldı.

XII. Yüzyıl başlarında Taurid sahillerinde Cenevizlilerin ve Venediklilerin koloni şehirleri kurulmuştu.[1] Bu koloniler Tatar fethinden sonra da yerlerinde bırakıldı. İtalyanlarla Tatarlar arasında defalarca çatışma yaşandıysa da, çoğunda ulus emîri onlara yenilginin acısını tattırdı. Bir yandan sahil kale şehirleri çok iyi tahkim edilmişti ve deniz tarafından takviye alabiliyordu, diğer yandansa İtalyanlarla yapılan ticaret ulus emîrine hiç de küçümsenmeyecek gelirler sağlıyordu ve altın yumurtlayan tavuğu kesmek akla ziyandı.

Kırım Tatarları, XIII. Yüzyıl sonlarından itibaren İslamı kabul etmeye başladılar. XV. Yüzyılın birinci yarısında Altın Orda yalnızca fiilen değil, şeklen de mahalli hanedanların iktidarlarını sağlamlaştırdıkları bazı hanlıkları sigaya çekebilen bir devlet olmaktan çıkmıştı ki, Kırım Hanlığı da Altın Orda'dan kopan hanlıklar arasındaydı.

Gireyler hanedanının kurucusu Hacı-Devlet Girey, ebeveyninin ordadaki iç çatışmadan kaçarak yerleştikleri Troki adlı Litov şatosunda 1480'de dünyaya gelmişti. Altın Orda hanı Taş-Timur'un oğlu da değildi, torunu da. Çünkü Taş-Timur, Cuçi'nin oğlu Tukay-Timur'un doğrudan torunuydu. Dolayısıyla daha sonraki Gireyler kendilerini Çingizi soyundan inme olarak göre-

1 1292'de Venediklilerle Cenevizliler arasında başlayan savaş, ikincilerin zaferiyle sonuçlandı. 1299'da ise iki taraf arasında yapılan "ebedi barış" anlaşmasıyla Kırım'daki tüm İtalyan kolonilerinin hâkimi Cenevizliler oldu.

cek ve Altın Orda'nın harabeleri üzerinde kurulan tüm devletlerin tahtında hak iddia edeceklerdi.

Hacı Girey, Kırım'a ilk defa 1433'de geldi. Cenevizliler, 13 Temmuz 1434'da yapılan barış anlaşmasıyla Hacı Girey'i Kırım hanı olarak tanıdılar. Ama birkaç ay sonra Nogay hanı Seyid-Ahmed Girey'i Kırım'dan sıkıp çıkardı. Girey ana vatanı Litva'ya kaçmak zorunda kaldıysa da Litva prensi IV. Kazimir'in askeri ve mali desteği sayesinde tekrar döndü. Yeniden Kırım hanı olan Hacı Girey, Kırım-Solhat şehrini kendine başkent edindi. Nogay hanı Seyid-Ahmet, kısa süre sonra Girey'i bir kez daha Kırım'dan kovdu. Hacı Girey'e kesin olarak Kırım hanı olmak ancak 1449'da nasip olacaktı.

Hacı Girey, Bahçesaray adını verdiği yeni bir şehir kurdu. Bu şehir, oğlu Mengli Girey zamanında devletin başkenti olacaktı.

Kırım Hanlığı ahalisinin önemli bir kesimini Tatarlar oluşturuyordu. XV. Yüzyılda Kırım Tatarları vahit bir halk ve etnos olabilmiş değillerdi. On kadar halktan oluşmuş bir topluluktular. Çingis-han'ın Moğol torunları, Moğol döneminde göçebe halde yaşayan Kıpçaklardan ve diğer kabilelerden kendileriyle birlikte gelenlerle diğer yerli ahali – Taurlar, Kimmerler, İskitler ve Sarmatlar arasında sivrilip çıkmayı başarmışlardı.

Sovyet tarihçiliğinde Kırım'ın XIII. Yüzyıla kadar olan eski tarihiyle ilgili onlarca kitap yazılmasına rağmen, 1990'a kadar Kırım Hanlığı hakkında bir tek eser bile kaleme alınmamıştır. Rus tarihiyle ilgili yayınlarda da Kırım Hanlığı'ndan üstünkörü bir şekilde söz edilmiştir. Bunun sebebi, hem Kırım Tatarlarının 1944'de sürgüne gönderilmesi, hem de Kırım Hanlığı'nın durumunun Marksist-Leninist teoriye uygun düşmemesidir. Marksistler, yüzyılın ortalarında iki sınıfın bulunduğunu var sayıyorlardı: Feodaller ve kalede yaşayan köylüler. Üstelik birinciler ikincilerin sırtından geçiniyorlardı. Gerçi Marks Batı Avrupa'daki feodal ilişkileri göz önünde bulundurarak işaret etmiştir, ama Lenin ve Marks pek de kafa yormadan bu tezi tüm dünya halkları için genelleştirmişlerdir. Feodalizm, kapitalizm, sosyalizm vs.'den söz edilirken temel üretim şeklinin feodal, kapitalist veya uygun olarak sosyalist türü göz önünde bulundurulur tabii olarak. Kırım

Hanlığı'nda da feodal üretim şekli vardı, ama hanlığın gelirinin yarısını bile karşılamıyordu.

"Temel üretim" şekli komşuların yağmalanması şeklinde tezahür etmekteydi. Marks, XIII-XIX. Yüzyıllar arasında Batı Avrupa'daki benzeri devletlerde böyle bir durum söz konusu olmadığı gerekçesiyle bu üretim tarzından hiç söz etmemiştir. Örneğin İsveç ve Rusya arasında neredeyse yirmi civarında büyüklü küçüklü savaş olmuştur. Her iki taraf da bu savaşlar sırasında birbirlerinin şehir ve köylerini yaktılar, yağmaladılar, kadınlara tecavüz ettiler ve sivil vatandaşları öldürdüler. Ama tüm bunlar savaşın tâli sonuçlarıydı. Çünkü her iki tarafın da asıl amacı toprak elde etmek, gümrük gelirlerini artırmak ve kara sularını genişletmekti vs. Rus-İsveç çatışmalarını müteakiben 50 ila 100 yıl devam eden pek çok savaş çıktı. Aynı manzara diğer Avrupa devletlerinde de vardı.

Kırım Tatarları, komşularına her yıl düzenli yağma saldırıları düzenliyorlardı. Onlar, kesinlikle kaleleri kuşatmıyor ve genel olarak düşmanın ana kuvvetleriyle umumi bir çatışmaya girmiyorlardı. Stratejik (ve aynı zamanda taktik) amaçları her zaman aynıydı: Daha fazla yağmalamak, sonra selamet içinde çekip gitmek ve alınan ganimeti güvenli bir şekilde götürmek. Kırım hanlarının pratikte düzenli orduları olmamıştır. Sefer sırasında ordu gönüllülerden oluşturuluyordu. Nitekim tarihçi D. İ. Yarovitsky şu satırları yazmaktadır: "*Tatarlarda gönüllü sıkıntısı hiçbir zaman olmamıştır ve genel olarak bunun üç sebebi vardır: Fakirlik, ağır işten kaçınma ve fanatizm derecesinde Hristiyanlara karşı duyulan nefret. Öyle ki, Tatarlar onları köpek olarak görüyorlardı ve bu da Hristiyanları acımasızca kılıçtan geçirip yok etmeleri için yeterliydi.*"[2]

Tarihçi Skalkovsky, XVIII. Yüzyılda Kırım'daki ve Nogay bozkırlarındaki tüm Tatarların (erkek ve kadın olarak) 560 bin kişi yahut 280 bin erkek olarak hesaplamıştır. Tarihçi Vsevolod Kohovsky ise, Kırım hanının Hristiyan topraklarına düzenlenen büyük seferlere ülkesindeki erkeklerin yaklaşık üçte birini (yani 90-95 bin kişi) götürdüğü kanaatindedir. Hâlbuki XVI. Yüzyıl ortalarında Devlet Girey Rusya topraklarına 120 bin kişiyle girmiştir.

2 Yarovitsky D. İ. *Istoriya Zaparogskix kazakov*, I/322.

Demek ki yağma seferlerine Rus tarihçilerinin tahmin ettikleri gibi yalnızca Kırımlı feodaller değil, Kırım'daki erkeklerin tamamı katılıyordu. Nitekim hanın Rusya'ya düzenlediği seferler sırasında Kırım'a saldıran Zaporoj ve Don Kazaklarının çok az erkek, buna karşılık muhtemelen Rusya, Ukrayna, Polonya ve diğer ülkelerden götürülen on binlerce köle görmeleri de bunu teyit etmektedir. Marks ve Engels, Kırım Tatarlarını haydut olarak nitelemeye çalışmamışlardır; ama bizim Marksistlerimiz de gerek Lenin ve gerekse Stalin ve Kruşçev zamanında onlar hakkında bir ağız söz söylemeye cesaret edememişlerdir.

Tatar ordusunu iki yazar çok güzel anlatmıştır. Birisi, 1630-1648 yılları arasında Polonya ordusunda görevli Fransız istihkamcı G. de Boplen, diğeri 1727-1742 yıllarında Rus ordusunda hizmet veren Alman Albay K. Manschtein'dir. Her iki kitap da Fransa'da ve Almanya'da Polonya ve Rusya'nın sansürüne takılmadan olduğu gibi yayınlanmıştır ve dolayısıyla nispeten objektif kaynaklardır.

Tatarlar, yaza nispeten kışın daha kalabalık nüfusla sefere çıkıyorlardı. Genel olarak bunun sebebi yaz aylarında gür otlarla kaplı bozkırlarda at sürülerinin peşinden gitme mecburiyeti, sınırları gözetleyen Kazakları* atlatmanın zorluğu ve kışa nispeten yazları daha az serbest olmalarıdır. Tatarlar seferlere daima hafif teçhizatla giderlerdi. Yanlarına ne ağırlık alırlardı, ne de ağır silahlar. Hızlı hareket etmeye uygun olmayan öküz ve develeri evlerinde dahi mecbur kalmadıkça kullanmayan Tatarlar, Hristiyan topraklarına saldırı sırasında yüklerini atlarla taşırlardı. Karı tırnaklarıyla eşip yemini bulmaya alışık olan ve sayıları 200 bini aşan Tatar atları, kışın dahi bozkır otlarıyla beslenmekte güçlük çekmezlerdi. Hedefini şaşırmayan okları pek güvenli bulmadıkları tüfek atışına tercih eden Tatarlar, ateşli silah kullanmazlardı. Görgü şahitlerinin anlattıklarına göre ok atışları öylesine ustacaydı ki, doludizgin giderken dahi atmış ve hatta yüz adımdan hedefi şaşmazlardı. Dolayısıyla diğer bozkır halklarına nispetle sefer

* Diğer çeviri kitaplarda Rusya Kazaklarını Kazakistan Türklerinden ayırmak için genellikle Kossak kelimesini kullanmıştık, ama burada böyle bir şeye gerek görmedik. Dolayısıyla kitapta geçen "Kazak" kelimesinin Kazakistan'da yaşayan Türklerle ilgisi yoktur (çev.)

sırasında yanlarına daha fazla at alırlardı. Her bir Tatar'ın yanında üç ila beş atı olurdu ki, toplam 100-300 bin at demekti bu. Böylece Tatarlar, savaş sırasında atların bir kısmı otlarken, yorulmuş olanları dinlenmiş atlarla değiştirebilir, hem de daha hızlı hareket etme imkânı bulurlardı.

Tatarlar, sefer hazırlığı yaparken, muhtemelen binek atından daha fazla yedek silah ve yiyecek alırlardı. Giysileri son derece hafifti. Pamuklu kumaştan dikilmiş bir gömlek, bez şalvar, sahtiyan çizme, deri şapka ve kışları koyun derisinden yapılmış gocuk. Yanlarında kılıç, yay ve içinde 18-20 ok bulunan sadaktan başka, mahmuz yerine kullandıkları kamçı ve seyyar çadır kurmak için ağaç sırıklar bulundururlardı. Ayrıca kemerlerinde bıçak, ateş yakmak için çakmaktaşı, ip takılı biz, iğne, toka, esiri bağlamak için 10-12 metre uzunluğunda gönden yapılmış birkaç ip, hatta bozkırda yön belirlemek için pusula yerine kullanılan bir astronomi aleti taşırlardı. Bundan başka her on kişilik Tatar grubu et kaynatmak için bir tencere ve eğer üzerinde fazla büyük olmayan bir ok torbası bulundururdu. Yine her Tatar'ın gerektiğinde arkadaşlarını çağırmak için bir düdüğü, kendisinin veya atının su ihtiyacını gidermek için deri veya ağaç bir kırbası olurdu. Tatar beyleri ve ekâbir takımı, Tatarlar nezdinde çok değerli olan ve az bulunan yedek yelmeler taşırlardı.

Her Tatar gıda ihtiyacını karşılamak amacıyla atının terkisinde deri torba içinde bir miktar arpa veya mısır unu taşırdı. Toluk dedikleri bu una biraz tuz katarak bulamaç hazırlarlardı. Ayrıca her Tatar yanında biraz kızartılmış, biraz ateşte kurutulmuş et bulundururdu. Ama sefer sırasında Tatarların asıl yiyecekleri yolculuk sırasında işe yaramayan veya iyi koşamayan atları keserek elde ettikleri etlerdi. At etinden değişik yemekler yaparlardı. Unu kanla karıştırıp tencerede kaynatırlar, etleri atlarının eyerleri ile çulu arasına koyarak iki üç saatte pastırma yaparlardı. İri doğranmış et dilimlerini hafif tuzlu suda kaynatarak tencerede kaynatılmış köpüklü suya batırıp yerlerdi.

Tatarlar atlarını yormaktan kaçınırlar, bu yüzden onlara kendilerinden daha fazla ihtimam gösterirlerdi. Karnı fazla tok olmayan hayvanın daha az yorulacağı düşüncesiyle yolda fazla yem vermemekle birlikte "Atını kaybedersen, kelleni kaybedersin"

derlerdi. Bu yüzden Tatarlar atlarına en hafif eyeri vurur ve onu değişik amaçlar için kullanırlardı. Eyerin altına konulan ve keçeden yapılan mitile "turgçi" derlerdi. Bu mitili daha ziyade yorgan, eyer iskeletini ise yastık olarak kullanılırdı. "Kapuci" veya "tabunçi" denilen yamçı, yere kakılan sırıkların üzerine yayılarak çadır gibi işletilirdi.

Tatarlar atlarının üzerinde "av köpeğinin sırtındaki maymun gibi" kamburlarını çıkararak otururlar, bu yüzden kendi düşüncelerine göre eyer üzerinde daha muhkem tutunabilmek için üzengiyi eyere doğru oldukça yüksek tutarlardı. Tatarlar at üzerinde dik oturduklarında dizgini sol ellerinin serçe parmağıyla tutar, aynı elin diğer parmaklarıyla yayı kavrar, sağ elleriyle de öne ve arkaya hızlı şekilde ok atarlardı.

Tatarlar yol üzerinde bir nehre rastlarlarsa, eşyalarını atın kuyruğuna bağladıkları kamış sala koyarak geçirirler; kendileri ise iyice soyunarak bir elleriyle atın yelesini tutup onu daha hızlı gitmeye teşvik eder, diğer ellerini kürek gibi kullanıp karşı tarafa geçerlerdi. Bazen de tabii sallar yerine enine dizdikleri kalın sırıklardan sal yaparlar, sırıklara denge olsun diye her iki yana eşit sayıda at bağlarlardı. Salların üzerine eşyalarını ve karşı tarafa geçirecekleri şeyleri koyarlardı. Nehrin karşı tarafına geçerken hepsi aynı anda hareket ederdi ve bazen nehir boyunca bir iki kilometre kadar alana yayılırlardı.

Tatarlar, bakeman dedikleri atlarına nal çakmazlardı. Yalnızca ileri gelen beyler ve bazı murzalar nal yerine inek boynuzundan yapılmış iri bir halka geçirirlerdi. Bakemanlar genellikle basık boylu, lagar ve hantaldı. Beylerin atları istisnai derecede göz alıcı ve güçlü kuvvetliydi. Buna rağmen bakemanlar alışılmışın dışında dayanıklı ve hızlıydılar. Bir günde hiç dinlenmeden ve yorulmadan 85-130 km. arasında yol kat edebilirlerdi.

Savaş sırasında bir Tatarın en az üç atı olurdu. Birine biner, diğerlerini de atının yorulması halinde değiştirmek için terkisinde götürürdü. Eğer atlardan biri yorulur veya binicisini taşıyamayacak veya peşinden takip edemeyecek hale gelirse, onu bozkıra bırakırlar ve dönüşte iyileşmiş vaziyette bulurlardı.

Tüm Tatar süvariler çeviklik, maharet ve becerirlikleriyle dikkati çekerdi. Düşmanı takip ederken atını dörtnala sürer, atın yorul-

duğunu hissettiğinde birinden diğerine atlar ve hiç durmadan dörtnala giderlerdi. Binicisinin sırtından indiği at ise hemen kendini sağa alır ve diğer atın yorulması halinde binicisini kolayca kendi sırtına almak için sahibiyle yan yana koşmaya devam ederdi.

Kış seferlerinde akarsu geçilirken karşılaşılacak aşırı zorluklardan uzak durmak ve nalsız atı yumuşak karlarla kaplı vadide sürmek gibi tedbirlere başvurulurdu. Kış seferi düzenlenecekse Ocak ayı seçilir veya bozkırın tamamıyla karla kaplı olduğu ve atlar için buz tehlikesinin olmadığı günler tercih edilirdi. Buzlu havalarda nalsız Tatar atlarının tırnakları yarılır, topallar ve Zaporojlu Kazak süvarileri karşısında zayıf kalırlardı. Tatarlar, buzdan başka aşırı bozkır soğuklarından da kaçarlardı. Çünkü böyle havalarda yüzlerce ve hatta binlercesi donarak ölürdü ve ancak atların karınlarını yararak içine girip ısınmak suretiyle donmaktan kurtulurlardı.

Sefere katılan süvarilerin sayısı, o seferin başında bulunan kişiye bağlı olarak değişirdi. Eğer sefere bizzat han katılıyorsa o zaman 80 bin veya daha fazla süvari olur, ama kumandan bir murza ise o takdirde süvari sayısı 25-40 bin arasında değişirdi.

Ordu savaşa girmeden önce iyi bir bakımdan geçirilir ve ancak ondan sonra sefere çıkılırdı. Tüm ordu belli bölükler halinde değil, yan yana ilerleyen uzun ve ince sıralar halinde ilerlerdi. Ordunun ön cephesi 100 süvari ve 300 at, merkez ve artçı cephe 800 süvari veya 1000 at halinde ve 800-1000 adım uzunluğunda olurdu.

Bir saldırı seferi sırasında, Tatarlar henüz kendi topraklarındayken günde altı Fransız mili yol kat ederek yavaş şekilde ilerlerlerdi. Bu şekilde davranmaları, savaş esiri ve ganimet ele geçirdikten sonra hızla yol alan Tatar ordusunun önüne aşılmaz engel koyan bir nehirle karşılaştıklarında kendi topraklarına dönebilme hesabından kaynaklanıyordu. Tatarlar ileri doğru yol alırken Kazak gözcüleri atlatmak ve hangi yöne gittiklerini gösteren izleri gizlemek için son derece dikkatli davranırlardı. Bunun için derin hendekleri veya iz bırakmayan perdahlı yerleri seçer, önden bilgi toplamak için kabiliyetli ve usta gözcüler gönderir; gece konakladıklarında ateş yakmaz, kişnemesinler diye atların ağzına

somak sokarlardı. Uyurken atları iplerle ellerine bağlarlardı ki, bundan maksat herhangi bir ani tehlike halinde hemen atını bulup sırtına atlayarak düşmandan uzaklaşabilmekti.

Tatarlar umumi bir sefere çıktıklarında zaman zaman mola verir ve atlarından inerlerdi. "Pour donner loisir à leur cheveaux d'uriner."* Ve atlar da öyle eğitilmişti ki, sırf binicileri kendilerinden uzaklaşsınlar diye bu işi hemen yaparlardı. Tüm bu işler on beş dakikada bitirilir ve süvariler tekrar yola koyulurlardı.

Tatarların yavaş ilerleyişi, at ve insanların ürkütücü kalabalığı, yolda ilerlerken sergiledikleri sessizlik ve ölçülü davranışları, süvarilerin karanlık donanımları yalnızca en cesur insanlara değil, bu tür savaşçı manzaralarına alışık olanlara dahi korku salardı.

***

Kırım hanı Hacı Girey, İstanbul'un düşüşünden topu topu birkaç ay sonra ilk defa Türklerle müttefikan sefere çıktı. 1456'da Türkler ve Tatarlar birlikte Cenevizlilere karşı Kefe'ye saldırdılar. Savaş, varılan bir barış anlaşmasıyla sona erdi ve Cenevizliler hem Türklere hem de Tatarlara vergi ödemeye başladılar.

1475 Mayısında ise Türk donanması Sadrazam Gedik Ahmed Paşa kumandasında Kefe'yi kuşattı. Karaya çıkan birlikler Mengli Girey'in savaşçıları tarafından desteklendi ve Kefe beşinci gün düştü. Böylece daha önce Kaffa olan şehrin adı Kefe olarak değiştirildi ve Osmanlı'nın Kırım'daki en büyük üssü haline getirildi. Türk ordusu Theodoros prensliğini mağlup ve işgal ettikten başka, Güney Kırım sahilindeki tüm şehirleri zapt etti. Artık Cenevizliler Kırım'da yoklardı. Türkler, daha sonra Taman Yarımadası'nı ele geçirdiler.

1484'de II. Bayezid'in Kırım hanı Mengli Girey'in askerleriyle birleşen ordusu Lehistan'a saldırdı. 14 Temmuz 1484'de Tuna ağzındaki en önemli liman olan Kili kalesini zapt etikten sonra, 4 Ağustosta Dinyester girişindeki Akkerman (Belgorod-Dinyestrovsky) kalesini ele geçirdiler. Artık Osmanlılar ve Kırım Hanlığı Tuna'dan Dinyester ağzına kadar tüm Karadeniz sahilinin hâkimiydiler. Fethedilen her şehre büyük garnizonlar kurdular. Kırım

* Atlarının rahat işemeleri için.

Tatarları ise zapt etilen topraklarda kendi devletleri Bucak Ordası'nı tesis ettiler. 23 Mart 1489'da Lehistan Osmanlılarla barış anlaşması imzaladı ve buna göre Türkler Kuzey Karadeniz'de fethettikleri toprakları sınırlarına kattılar.

Böylece Osmanlı İmparatorluğu XV. Yüzyıl sonlarında Kırım ve Kuzey Karadeniz'e muhkem şekilde yerleşmiş oldu. Kırım Hanlığı da üç yüz yıllığına Osmanlı vassalı olacaktı. Tarihçilerimizin büyük bir kısmına göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı'ya bağımlılığı minimal düzeydeydi. Laf aramızda, Kırım beyleri ve sıradan vatandaşlar da öyle düşünüyorlardı. Aslında Kırımlılarla Osmanlıların çıkarları pek çok konuda örtüşüyordu. Kırım Hanlığı görünüşte kendi başına buyruktu, ama İstanbul'un sıkı boyunduruğu altındaydı.

Osmanlı sultanı, aynı zamanda Kırım Müslümanlarının da dini önderiydi. Girey ailesinin birçok üyesi sürekli Türkiye'de yaşıyordu ve dolayısıyla sultanın elinde hanlık tahtı için daima birkaç yedek müddei vardı. Hanlık için İstanbul dünyaya açılan tek pencereydi aslında. Eğer esirlerin fidyesi ödenerek satın alınmıyorsa, Kırımlı Tatarların aldıkları esirleri ve savaş ganimetlerini satabildikleri yegâne pazar İstanbul'du. Ve en nihayet Osmanlı, haydut Girey'in ve Kırım'ın koruyucu kalkanıydı. Osmanlı İmparatorluğu olmasaydı, Rusya ve Reç Pospolita tek başlarına veya birleşerek daha XVI. Yüzyılda veya en fazla XVII. Yüzyılda bu haydut inini ortadan kaldırabilirdi. Tüm bu durumlar, şeklen de olsa Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası sayılan Cezayir veya Mısır'a nazaran Bahçesaray'ı İstanbul'a daha fazla bağlıyordu.

3. RUSYA

Acaba Osmanlı İmparatorluğu'nun ortaya çıktığı günlerde Rusya'da durum ne idi? O sıralar Rusya Tatar "boyunduruğu" altındaydı. "Boyunduruk" kelimesi bilimsel değil, hissi bir sözcük. Tarihçi üstatların ağızlarından pek hoş çıkmaz, ama herhangi bir şehir züppesinin ağzına pek yakışır. Fakat onun fakir söz dağarcığında daha güzel bir kelime vardır: "Jut" (Dehşet!).

Esasen Rusya'nın feodalite tarihi iki safhaya bölünebilir. Bunun birinci safhası 1240'lardan başlayarak XIV. Yüzyıl ortalarına

kadar yüzyıldan birazcık fazla sürmüştür. Bu dönem boyunca Rusya Altın Orda'nın bünyesindeydi. Rus knazları Orda'ya vergi ödüyor; aralarındaki meselelerin halli için hanın huzuruna varıyor, Tatar ordusuna yardım için kendi drujinalarını gönderiyor ve hin-i hacette kendilerini düşmandan, diyelim Litvanlardan, koruması için Tatar birlikleri talep ediyorlardı. Rus sikkeleri üzerinde hâkim Tatar hanının adı yer alıyor; tüm Rusya'da papazlar onun sağlığı için dua ediyorlardı. XIII-XIV. Yüzyıllarda feodalle efendisi arasındaki genel ilişki bu şekildeydi.

İkinci safha, XIV. Yüzyıl ortalarından 1784'e kadar sürdü. Rusların haydutvâri Tatar saldırılarına karşı zorlu mücadele dönemiydi bu. XVI. Yüzyıl başlarında bu savaşa bir de Osmanlılar karışacak; Rus-Tatar savaşları Rus-Osmanlı savaşlarına dönüşecekti. Osmanlı'yla birleşen Kırım'da, gerçi Tatarlar sık sık Ruslara sırt darbeleri indirmeye çalışıyorlarsa da, savaşlar artık tam anlamıyla Rus-Türk çatışmasıydı.

Peki, bu iki safha arasındaki fark nerede? Farkı şu ki, birinci aşamada Rus knazı "çar"a sadakatini muhafaza ederek huzur içinde yaşayabiliyordu. Rusya'da Altın Orda hanlarına "çar" diyorlardı. Günümüzde de televizyon reklâmlarında "Vergini öde, rahat uyu!" deniliyor. Komşuların seni üzüyorlar mı, hemen "çar"a bir name yazarsın; ordusunu gönderir, seni üzenlerin defterini dürerdi. Tatar çarı Altın Orda'nın yenilmez fâtihiydi. Kimse onun iradesine karşı koyamazdı.

Ama XIV. Yüzyıl ortalarında Orda'da durum değişmişti. Mahalli Tatar mirzalarının rolü hızlı bir şekilde öne çıkmış ve saray darbeleri birbirini takip etmeye başlamıştı. Hanlar artık neredeyse her yıl değişiyor; bazen de birbiriyle savaşan iki veya üç han aynı anda ortaya çıkıyordu. Bir cihetten bu yeni durum Rus knazlarının işine geliyordu. Örneğin XIV. Yüzyıl ortalarından itibaren artık vergilerini düzenli ödemiyorlardı ve üstelik hanın gazabına çarpılma korkusu olmadan komşu knazların topraklarını işgal etme imkânı doğmuştu. Ama diğer yandan hanın kontrolünden çıkan Tatar beyleri keyiflerine göre Rusya'yı yağmalamaya başlamışlardı. Artık vergi ödemenin bir faydası dokunmazdı. Belki günümüzde "haracını derebeyine öde" dedikleri gibi, doğrudan hayduda ödemek daha iyi idi. Ama o da her zaman olmuyordu. Bu işi bilek gücü çözecekti.

Tatarlar daha ziyade yağmalayıp götürmeyi uygun görüyorlardı, ama aksi de olmuyor değildi. Örneğin 1365'de Tagay Mirza, birlikleriyle gelip Pereslavl şehrini (Ryazan'daki) zapt etmiş, neyse ki Ryazan knazı Oleg'le Pronsk knazı Vladimir peşine düşerek ona bir yenilgi tattırmışlardı. 1367'de ise Orda'ya bağlı Bolgar şehrini yöneten Mirza Bulat-Temir Nijegorod Knazlığı'na girmiş, ama Ruslar tarafından Pyan nehrinde tepelenerek geri atılmış; hatta Nijegorod knazı Dmitri Konstantinoviç 1370'de ordusuyla Bolgar'a bir saldırı düzenlemişti.

1377'de prens Arapşa (Arap-şah) da Nijegorod Knazlığı'na saldırdı. Moskova knazı Dmitri İvanoviç, kendi alayını Nijni Novgorod'un imdadına yolladı. Moskova ve Nijegorod'un birleşik ordusu Pyan nehrinde Arapşa'yla savaşa girdiler, ama kaybettiler. Arkasından Arapşa Nijni Novgorod'u zapt ederek yaktı, Zasurya'yı yağmaladı ve çekip gitti.

Tatarların XIV. Yüzyılın ikinci yarısında düzenledikleri bu tür saldırılar, 1237'de Batu-han'ın ve 1293'de Tuda'nın saldırısından prensip olarak farklıydı. Bu saldırılar Altın Orda hanının izni olmadan "derebeyiler" tarafından yapılan saldırılardı. Herhangi bir siyasi amacı yoktu ve ihtiyaçları olan tek şey ganimetti. Dolayısıyla "derebeyi"lerin ordusunun Rus knazlarınca imha edilmesi Altın Orda hanıyla herhangi bir savaşa yol açmıyordu.

1378'de Mirza Begiş Ryazan topraklarına daldı. 11 Ağustosta Voja nehri sahilinde vukû bulan savaşta Moskova knazı Dmitri İvanoviç, Tatarları mağlup etti ve Begiç'in kendisi dahi hayatını kaybetti. 1380'de Moskova knazı Dmitri İvanoviç'in ordusu Kulikova'da Altın Orda hanı Mamay'ın ordusunu mağlup etti. Rus ve ardından da Sovyet tarihçileri "Kulikova savaşının Altın Orda'nın bel kemiğini kırdığını" ileri sürdüler. Boş lakırdı! Peki nasıl oldu da bel kemiği kırılan bir devlet yüz yıl daha varlığını sürdürüp komşularına korkunç darbeler indirebildi?

Esasen Mamay bir han değil, aksine tahtta hak iddia eden bir kişiydi. O sıralar Orda'da köklü bir aileden gelmeyen Mamay'la Çingiz soyundan gelen Tohtamış arasında kıyasıya bir taht kavgası vardı. Mamay ordu saflarını doldurduktan sonra "omzunda abasıyla" Rusya'nın üzerine yürümeyi kararlaştırmıştı. Ama evdeki hesap pazara uymadı. Bir avuç süvariyle birlikte son nefesini

vereceği Kırım'a kaçtı. Böylece Altın Orda tahtına Tohtamış yerleşti. Dmitri Donskoy da alelacele ona elçiler gönderdi. Biz Kulikova'da Altın Orda'yla değil onun düşmanı Mamay'la savaşmışız, biriken vergilerimizi de ödeyecekmişiz! Tohtamış, elçileri güler yüzle karşıladı, ama 1382'de de ordusuyla Moskova'ya yürüdü.

Tatarların üzerine geldiğini duyan Grandük Dmitri, ordu toplamak amacıyla alelacele Moskova'dan Vologda'ya geçti. Grandüşesin, Dmitri'nin diğer yakınlarının, çevresindeki boyarların ve metropolit Kipriyan'ın da önemli işleri çıkıverdi. Sizin anlayacağınız, Moskova'nın büyükbaşları bir yerlere sıvışıvermişlerdi. Esasen metropolit korktuğundan Tver'e gitmişti ve o sıralar granduklük koltuğu için Moskova'yla Tver arasında bir çekişme olduğundan, Dmitri de arkasından oraya yollanmıştı. Ama bu arada Moskova yönetimsiz, rahipsiz ve askersiz kalmış; şehrin savunmasını Olgerd'in torunu Litvanyalı Knaz Ostey üstlenmişti. Kaydetmek gerekir ki, Knaz Ostey Moskova'yı başarıyla savunmuş ve Tatarlar şehri ancak hileyle ele geçirebilmişlerdir. Tarihçilerimizin çoğu Tohtamış'ın bu seferinin Rusya'yı "Tatar boyunduruğu" altına soktuğunu var sayarlar. Ama bu fakire göre 1382 seferi bir fetih yürüyüşü değil, büyük bir akındı.

Tohtamış'ın Altın Orda'daki tahtı sallanmaya başlamıştı. 1389'da meşhur Timur Tohtamış'ın üzerine yürümüş, 1395'de onu mağlup ederek iktidarına son vermişti. Timur, Altın Orda'yı yakıp yıkmış, başkent Saray-Berke'yi, Astrahan'ı ve bazı şehirleri ateşe vermişti.

Burada Rusya'nın neden Altın Orda'nın şeklen hâkimiyeti altında kalmaya devam ettiği sorulabilir. Bunun sebebi Moskova'nın işgüzar bürokratlarının Rusya'da otuz yıl sürecek bir iç savaşı başlatmış olmalarıdır. 27 Şubat 1425'de Dmitri Donskoy'un büyük oğlu ve aynı zamanda Moskova grandükü olan I. Vasily ölmüştü. Eski Rus geleneklerine ve Dmitri Donskoy'un tüzüğüne binaen Moskova tahtına ekber evlat Yüri Dmitriyeviç'in iclas edilmesi gerekiyordu. Ama Moskova boyarları ve I. Vasily'nin aşırı ihtiraslı dul hanımı Sofia Vitovna, kişisel çıkarları uğruna dokuz yaşındaki oğlunu tahta çıkarıp, ülkeyi II. Vasily adına yönetmeye karar vermişti.

Amma velâkin Yüri Dmitriyeviç cesur bir asker ve iyi bir stratejistti. Tanrı'nın lutfuyla Aziz Muzaffer Georgi'ye saygıda kusur etmedi. 1434'de kısa bir süre için Moskova grandükü olduğunda yılanı ezen Muzaffer Georgi'nin resmini kestirdiği gümüş sikkenin üstüne koydurdu. Tabii olarak ahali aziz tiplemesini Dmitri Donskoy'un yiğit oğlu Yüri'ye, yılanı da Orda'ya benzetti. Ne yazık ki Yüri kısa süre sonra öldü ve savaş yeniden başladı. II. Vasily taraftarları birkaç kez Tatarları Yüri Dmitriyeviç ve oğlu Dmitri Şemyaka'ya karşı savaşması için davet etmiş, ama Tatarlar çoğu kez Rus topraklarındaki kırılganlığı fırsat bilerek kendileri yağmalama amacıyla çıkıp gelmişlerdi.

4. Kazan meselesi

Bilindiği gibi Altın Orda yarı bağımsız topraklarda yavaş yavaş yayılmıştı. Örneğin sabık Bolgar Hanlığı'nda Kazan adında özel bir şehir kurulmuştu. Henüz XIV. Yüzyılın ikinci yarısında burada Bulak-Temir, Hasan ve diğer mirzalar bağımsız olarak hüküm sürmeye başlamışlardı. 1437-38'de ise Altın Orda tahtından indirilen Uluğ Muhammed buraya muhkem olarak yerleşti. Uluğ Muhammed, ilk bağımsız Kazan hanı olarak kabul edilmektedir.

1445'de Uluğ Muhammed, oğulları Mahmutek ve Yakub'u Rusya üzerine mutat bir seferle görevlendirdi. 7 Temmuzda Suzdal yakınındaki Spaso-Yevtimyev surları önünde Tatarlarla II. Vasily ordusu arasında vukû bulan savaşta Rus ordusu adam akıllı kılıçtan geçirildi ve grandük de esir alındı. Korkudan ödü patlayan Vasily Vasilyeviç, 200 bin ruble gibi büyük bir fidye-i necat ödemeyi kabul ettikten başka, Uluğ Muhammed'in oğlu Kasım'a Oka nehri sahilinde bir miktar toprak vereceği vaadinde bulundu. Böylece ezeli Rus toprakları üzerinde, Meşersk bölgesinde Tatar Kasimov [Kasım] Hanlığı ortaya çıktı. Uluğ Muhammed'le II. Vasily arasında yapılan anlaşmaya göre Moskova ve Ryazan knazları Kasimov [Kasım] Hanlığı'na vergi ödemek zorundaydılar. Burada, 1445-46 yıllarında Kazan'la Moskova arasında yapılan anlaşmalarda Altın Orda adının geçmeyişine dikkatinizi çekmek isterim.

Uluğ Muhammed'in ölümünden sonra Kazan tahtına Ruslar'ın Mahmutek dediği büyük oğlu Mahmud geçti.

1480'da Moskova devleti Altın Orda'dan fiilen bağımsız olmuştu. Kasimov Tatarlarına gelince, onlar artık Grandük İvan Vasilyeviç'in hassa ordusu durumuna düşmüşler, ödenen vergi de giderek bir lütuf şeklini almıştı. Artık Moskova knazlarının hâkimiyeti altında yalnızca iyi birer savaşçı değil, aynı zamanda Kazan tahtının meşrû müddeileri idiler.

Grandük III. İvan, 1480 yılı başlarında kardeşi Ali'ye karşı Mirza Muhammed-Emin'in yanında yer almak suretiyle bu hanedan kavgasına fiilen burnunu sokmuştu. Nitekim 1484'de Rusların yardımıyla Ali han tahttan indirilerek kardeşi Muhammed-Emin oturtuldu. Bir yıl sonra Ali tekrar tahtı ele geçirdiyse de, bu defa Rus ordusu Kazan'a doğru yola koyuldu. 1487'de Rus ordusuna Kazan kapılarını açanlar bizzat Muhammed Emin taraftarı Tatarlardı. Böylece Muhammed-Emin tahta çıkarken, kardeşleri Ali, Melik Tahir ve Huday-Kul Rusya'ya sürgün edildiler. Ali han Vologda'da, Melik Tahir ise Kargopol'da öldü.

Kazan hanı Muhammed-Emin sözde bağımsızdı, ama tarihçiler onu Moskova'nın "gümeştesi" olarak kabul ederler. Tarihçi M. G. Hudyakov, 1487-1521 yılları arasındaki dönemi Rusya'nın Kazan üzerindeki protektora yılları olarak nitelerken son derece haklıdır.[3] Rusların şanssızlığından Muhammed-Emin'in erkek çocuğu yoktu. Hanedanı ayakta tutabilecek yakın akrabaları ise, Mengli hanın oğulları ve aynı zamanda Kırım prensleri olan son iki hanın amcaoğullarıydı. Dolayısıyla Kırım hanı zaten onları Kazan hanlığının varisleri olarak görüyordu ve Kazan tahtına Mirza Sahib'i tayin etmişti.

Muhammed-Emin'in ölümünden sonra 1516 yılının Aralık ayında Kazan'da Moskova devletiyle yapılan ittifak anlaşmasını kabul eden geçici bir yönetim oluşturuldu ve grandüke Kazan tahtına bir aday seçimi konusunda anlaşma yapmak üzere bir heyet gönderildi. Moskova grandükü III. Vasily, uzun zamandır son Altın Orda hanı Ahmed'in yeğeni olan Kasım Hanlığı mirzası Şah-Ali'den yanaydı, fakat onun da Kazan Hanlığı'yla hiçbir ilişkisi yoktu. Grandük, Kırım ve Kazan Hanlığı'nın Girey hanedanının yönetiminde birleşmesinden çekindiği için Mirza Sahib'in

3 M. G. Hudyakov, *Oçerki po istorii Kazanskogo xanstva*, M., 1991.

adını dahi duymak istemiyordu. Esasen Kırımlı Gireyler de Ahmed Han'ın akrabasına uzlaşmaz bir nefretle bakıyorlardı.

Şah-Ali, 8 Mart 1519'da Moskova'dan hareket etti ve Nisan ayında da Kazan tahtına iclas edildi. Yeni han henüz on üç yaşındaydı ve üstelik çirkin bir dış görünümü vardı. Rus vakanüvis şu satırları yazarken hiç de alay etmiyordu: "Sanki Tatarlarla alay etmek, onları küçültmek amacıyla bu han kasıtlı olarak başa getirilmişti." Hudyakov'un da değı gibi, "esasen devlet her işe burnunu sokmayı kendine vazife sayan Rus büyükelçisi Fyodor Andreyeviç Karpov tarafından yönetiliyordu."[4] Ayrıca Kazan'a sınırlı sayıda "asker de sevk edilmişti."

Moskova ile Kazan arasındaki dostâne ilişkiler dar bir bölgede yoğun nüfusa sahip ülkede tarımın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yine Moskova ile doğu arasında köprü durumundaki Kazan'da ticaret oldukça gelişmişti ve bu işte Kasımov tacirleri önemli rol oynuyorlardı. Ne var ki Rus-Tatar ilişkilerindeki bu gelişme Batu-han veya Uluğ-Muhammed günlerini özleyen pek çok feodalin hiç de hoşuna gitmiyordu. Rusya'ya yapılacak topu topu bir seferle kendilerinin ve torunlarının ihtiyacını temin etmek varken, onlarca yıl boyunca toprağı sürmenin ve ticaretle uğraşmanın ne gereği vardı? Böylece Kazan'da Sidi oğlanın başını çektiği bir komplo hazırlandı. Komplocular Kırım'la temasa geçtiler ve 1520'de Mirza Sahib'in yönetiminde bir Tatar birliği Kazan'a doğru yola çıktı. Kırımlılar aniden gelmişlerdi ve kapılar komplocular tarafından açılmıştı. Şehirde vahşi bir katliam sergilendi ve Şah-Ali'nin süvarilerinden beş bin Kasimov Tatarı hayatını kaybederken, bin kadar da Rus tüfekçi öldürüldü. Rus ve Tatarların dükkânları yağmalandı ve şehirdeki Rusların hepsi tutuklandı. Yalnızca Şah-Ali üç yüz kadar süvariyle birlikte Moskova'ya kaçmaya muvaffak olabildi.

Şimdi Moskova devleti Kırımlı Gireylerin yarı kuşatması altındaydı. Yeni Kazan hanı Sahip Girey bir ordu toplayarak Nijni Novgorod'u ele geçirmiş ve Oka üzerinden Moskova'ya yürümüştü. Kırım hanı Muhammed Girey ise Oka üzerinden Kolomna'ya yürüyerek, III. Vasily'nin kardeşi Knaz Andrey Staritsky'nin ku-

4 Age.

mandasındaki Rus ordusunu kılıçtan geçirdi. Kolomna'da birleşen Girey kardeşler Moskova'ya doğru yola koyuldular.

Moskova'da panik başlamıştı. III. Vasily, başkentin müdafaasını vaftiz olan Tatar prensi ve aynı zamanda damadı Pyotr-Huday-Kulu'na havale ederek Volokolamsk'a tüydü. Girey biraderler, 29 Temmuz 1521'de Moskova'ya vasıl oldular ve arkasından Vorovyev kapıları önüne otağlarını kurdular. Moskova boyarları ve Prens Pyotr Gireylerle müzakerelere başladılar. Son derece zor durumda kalan III. Vasily, Gireylerle utanç verici bir anlaşmayı içi yana yana imzalamak zorundaydı. Buna göre Moskova Kırım Hanlığı'nı metbû kabul edecek ve "eski ahitname"ye göre yani Altın Orda hanlarına ödendiği gibi vergi ödeyecekti.

Girey kardeşler anlaşma imzalandıktan sonra ülkelerine doğru yola koyuldular, fakat yolda Muhammed Girey birden Ryazan'a saldırmaya karar verdi. Tatarlar, Ryazan voyvodası Habar Simskoy'a III. Vasily'yle yapılan anlaşmayı hatırlatarak şehir surlarına gelmesini istediler. Sonra 25-30 kadar Rus esirin Ryazan'a kaçmasına göz yumdular ve güya onları takip ediyormuş gibi yaptılar, ama asıl amaçları şehri ele geçirmekti. Moskovalı kumandanlar güya Tatarlarla barış anlaşması yapmak istiyorlarmış havasıyla işi savsaklamaya başladılar. Tam o sırada şehrin Alman asıllı topçubaşısı Yohann Jordan bir sürü topun aynı anda ateşlenmesini emrederek Tatarlar üzerine gülle yağdırmaya başladı. Tatarlar "korku içinde kaçıştılar." Onların çekip gitmesinden hemen sonra ise III. Vasily'nin Girey kardeşlere vergi ödenmesini emreden fermanı Habar Simskoy'un eline ulaştı.

Girey kardeşlerin 1521'de Rusya'ya verdirdikleri can kaybı ve yaptıkları tahribat Batu-han'ın istilası döneminde olanlarla eş değerdedir. Girey kardeşler, Moskova devletinden 800 bin esir alıp götürmekle övüneceklerdi.

Girey kardeşler, Kazan'daki hâkimiyetlerini daimi olarak pekiştirmek amacıyla, Sahib Girey'i yardım talebinde bulunması için Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiler. Yapılan anlaşmaya göre Kazan Hanlığı Osmanlı sultanının hâkimiyetini kabul edecek ve bundan sonraki hanların tayini Osmanlı sultanı tarafından yapılacaktı. Kısacası Kazan Hanlığı da Kırım Hanlığı'nın statüsüne kavuşmuştu.

Moskova ile Kazan Hanlığı arasındaki XV-XVI. Yüzyıl ilişkilerinin daha da ciddi olarak araştırılması gerekiyor. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, Kırım ve Osmanlı'nın müdahalesi Moskova ile Kazan Hanlığı'nın entegrasyon sürecini bozmuştur. Dahası, Sahip Girey'in Kazan Hanlığı'nın başına getirilmesi kelimenin tam anlamıyla Rus Devleti için ölümcül bir tehlike teşkil etmiştir. Şimdi burada "kim-ne?" sorusunu sormak gerekir. 1521 yılı savaşının ardından 1523-24, 1530, 1536, 1545, 1549 ve 1550 yıllarında Rus-Kazan savaşları vukû bulmuştur. Hadi Tatarların hemen her yıl düzenledikleri saldırıları da saymayalım.

Yine de Rus yönetimi 1530-40'larda Kazan Hanlığı ile dostâne ilişkiler kurma ümidini kaybetmemiştir. Çünkü elinde hâlâ Şah-Ali han kozu vardı. (Rus vakanüvisler ondan Şıh-Aley diye söz ederler.)

1549'da Sahip Girey'in yeğeni ve aynı zamanda Kazan hanı olan Safa Girey öldü. Kırım taraftarları Safa'nın iki yaşındaki oğlu Ötemiş Girey'i tahta oturttular. Rus hükümeti Gireyleri Kazan'dan ebediyen söküp atmak için uygun zamanın geldiği düşüncesine kapıldı. 1549-50'da Çar IV. İvan (ki henüz Korkunç (Grozny) değildi) büyük bir orduyla Kazan üzerine yürüdü. Şah-Ali ve pek çok Kazanlı ekâbir de beraberindeydi. 1550 Şubatında Kazan surları önüne gelen Rus ordusu hemen şehri kuşatma altına aldıysa da, mevsim şartlarının uygun olmaması sebebiyle 11 gün sonra çekip gitmek zorunda kaldı.

Ruslar, 1551 ilkbaharında Sviyaga nehrinin girişinde dört hafta içinde Sviyajsk şehrini kurdular. İdil nehrinin sağ sahilinde (dağlık kesimde) yaşayan Çuvaşlar, Mordvalar ve Çeremisler Rus çarının hâkimiyetini tanıyarak Kazan hanlarıyla herhangi bir ilişki kurmayı reddettiler. Bu arada Kazanlı mirzalar da yavaş yavaş Sviyajsk'da Şah-Ali'nin huzuruna gelmeye başladılar. 1551 yılının Ağustos ayı başlarında Kazan'da Kırım aleyhtarı bir darbe gerçekleştirildi. Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu şehirden kaçmış, bir kısmı öldürülmüş, bir kısmı Ruslara teslim olmuştu. Sonuncular arasında çocuk yaştaki Ötemiş (Rus kaynaklarına göre Utamış) Girey de vardı. Yeni yönetim IV. İvan'dan Şah-Ali'nin kendilerine verilmesi ricasında bulundu. Çar, bu talebi kabul buyurdu.

14 Ağustos 1551'de Kazan surları üzerinde yapılan bir kurultay sonucunda Şah-Ali han olarak seçildi. Hık-mık edildiyse de Moskova boyarlarının dağlık kesimin Rusya'ya verilmesi ve o sırada Kazan Hanlığı'nda bulunan tüm Rus esirlerinin serbest bırakılması şeklindeki iki teklifi dahi kabul edildi. Artık Kazanlıların Rus köleler edinmesinin cezası idamdı.

16 Ağustosta Şah-Ali haşmetli bir şekilde Kazan'a girdi. 200 Rus tüfekçi ve 300 Kasımov Tatarından oluşan bir Rus garnizonu da beraberindeydi. Ertesi gün 2700 Rus köle serbest bırakıldı. Birkaç gün sonra Sviyajsk şehrinde hürriyetlerine kavuşan Rus kölelere tam 60 bin ekmek dağıtılma zorunluluğu ortaya çıktı.

Elindeki köleyi bırakmak herkesin hoşuna gitmediği gibi, Şah-Ali'nin yönetiminden memnun olmamaları için başka sebepler de vardı. Düzenlenen bir komplonun ortaya çıkarılmasına Şah-Ali'nin cevabı, hepsinin kellesini aldırmak oldu. Ama kısa süre sonra Şah-Ali'nin bu ülkeyi yönetemeyeceği anlaşıldı. Kazanlı mirzalar Moskova'ya bir heyet göndererek çardan Şah-Ali'nin azledilip yerine bir Rus naibin atanması talebinde bulundular. Moskova'dakiler Şah-Ali'nin durumunun nazik olduğunu anlamışlardı ve Gireylerin yeniden Kazan'da hâkimiyeti ele geçirmesinden endişe ediyorlardı. Bu yüzden IV. İvan Şah-Ali'yi harcamayı göze aldı ve Kazan'a kendi naibi knaz S. İ. Mikulinsky'yi bir orduyla gönderdi. Böylece yalnızca Kazan Hanlığı'nın Rus topraklarına katılması değil, bugünkü dille söylersek, iki ülkenin konfederasyonu öngörülmüştü. Kazan'da İslami yönetime ve bağımsız maliye sistemine dokunulmamıştı. Sınırlı mahalli yönetim yetkileri yerli feodallere tevzi idildi, ama bu iş naibin değil, doğrudan çarın emriyle yapıldı.

Şah-Ali sessiz sedasız tahtında oturmayı kabullendi, ama iktidarı Moskova'dan gönderilen naibe devretmeyi gururuna yediremeyerek 6 Mart 1552'de haremiyle birlikte Sviyajsk'a gitti. Henüz üç gün geçmeden Knaz Mikulinsky şehir kapısından içeri adım atıyordu ki, bir darbe gerçekleştirildi. Knaz Mikulinsky'nin elindeki kuvvet darbecileri bastırmak için yeterli değildi. Ayrıca elinde çar tarafından gönderilmiş bir talimat da olmadığı için tekrar Sviyajsk'a dönmeyi uygun buldu. Konfederasyon projesi yatmış, Kazan'ın Rusya'yla barışçı yoldan birleşmesi gerçekleşmemişti.

Kazanlılar Timur Kutlu'nun torunu Astrahanlı Mirza Yadigar'ı (Yediger'i) hanlığa davet ettiler. Kazan'da bir katliam sergilenmiş, tüm Rus tüfekçiler ve tacirler öldürülmüştü.

5 Ağustos 1552'de 150 bin kişilik Rus ordusu Kazan Hanlığı sınırlarından içeri daldı. 23 Ağustosta ise Kazan kuşatma altına alındı ve şehir surları 150 topla dövülmeye başlandı. 2 Eylül günü şehir bir hücumla zapt etildi. Yadigar han da esir düşenler arasındaydı. Ama artık IV. İvan'da devlet çıkarlarına dahi zarar verecek düzeyde patolojik gaddarlık alâmetleri belirmeye başlamıştı. Kazan'daki tüm erkeklerin katledilmesini emretti. Erkeklerle birlikte pek çok kadın ve çocuk da öldürüldü. İvan'ın şehre girmesi için Muraleyev kapısından çar sarayına giden bir sokağı temizlediler. Ölüleri güç bela kaldırdılar. Kapı girişinden saraya kadar olan mesafe yaklaşık 200 metreydi.

IV. İvan 12 Ekimde Knaz A. B. Gorbatov Şuiysky'yi Kazan Hanlığı'nın başına bırakarak Moskova'ya hareket etti. IV. İvan'ın Kazan'ı savunanlara karşı böylesine gaddar davranmasına karşılık, Kazan hanlarına müsamahakâr bir tavır sergilemesi dikkat çekidir. Örneğin genç han Ötemiş Girey 8 Şubat 1553'de Çuda manastırında vaftiz edilmiş ve Aleksandr adını almış, hatta Korkunç İvan onun sarayda yaşamasına izin vermişti. Ama Aleksandr 1566'da henüz yirmi yaşındayken hayata veda edecekti. Menkup bir kişi olarak değil, kendi eceliyle öldüğü için Arhangelsk'deki Kremlin katedralinde Moskova devlet mezarlığına defnedildi. Yadigar han da 26 Şubat 1553'de vaftiz olmuş ve Simeon adını almıştır. Korkunç İvan, ona Moskova'da lüks bir saray vermiş ve belgelere adı "Çar Simeon" olarak geçmiştir. O da kendi eceliyle ölmüş ve Çuda manastırına bağlı Blagoveşensky kilisesine defnedilmiştir. Kazan hanlarından yalnızca Şah-Ali dinini değiştirmemiştir. Doğuştan Kasım hanlarındandı ve 20 Nisan 1567'de öldü.

Yaygın inanışın aksine Kazan'ın zaptıyla birlikte savaş bitmemiş ve 1556 yılı sonuna kadar devam etmiştir.

Kazanlılarla savaş resmi olarak Türk-Rus savaşı sayılmaz, ama bu savaşı ana hatlarıyla anlatmadan asırlarca devam edecek olan Türk-Rus muharebelerinin seyrini kavrayamayız. XV. Yüzyıl son-

larıyla XVI. Yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu Kırım ve Kazan hanlığını tebaalığına almakla Rusya'nın askeri ve ideolojik husumetine davetiye çıkarmış oldu. Rusya, 1520'lerde askeri yönden can çekişmekteydi ve Gireylerle yapılan savaş Rusya için hayat-memat meselesiydi. Kazan'ın zaptı Korkunç İvan'ın fetih siyasetinin bir sonucu değil, aksine Rus Devleti'nin bağımsızlığını muhafaza etmesinin vazgeçilmez şartlarındandı.

Osmanlı'nın ideolojik meydan okumasının sebebi sultanın kendisini tüm Müslümanların hâmisi ilan etmiş olmasıydı. Dolayısıyla sadece Kırım, Kazan ve Astrahan'daki mü'minler değil, Moskova'nın hemen yanı başındaki Kasım Hanlığı'ndakiler de onu metbû tanımak zorundaydılar. İdeolojik bir saldırıya karşı yalnızca silahla karşı koymak aptalca bir şey olurdu. Bu yüzden Ruslar "Moskova – Üçüncü Roma" sloganıyla bir karşı atak başlattılar.

Bu tezin nihai aşamasını tamamlamak için Pskov Yelizarova manastırı papazı Filofey 1514 yılında Grandük III. Vasily'ye gönderildi. Filofey, tüm Hristiyan dünyasının dini yönden birleşmesi tezinden hareketle dünyanın ilk merkezinin eski Roma olduğunu, onun arkasından yeni Roma – Konstantinopolis doğduğunu, şimdi ise onların yerini üçüncü Roma – Moskova'nın aldığını belirtiyordu. "Her iki Roma da devrini doldurdu - diye yazıyordu Filofey, - ama üçüncüsü ayakta ve bir dördüncüsü olmayacak." Kaydetmek gerekir ki, Filofey kime müracaat edeceğini biliyordu: Son Bizans imparatorunun yeğeni ve aynı zamanda III. Vasily'nin anası olan Sofia Poleolog.

Filofey yalnız değildi. Üçüncü Roma tezinde onu en ciddi şekilde destekleyenlerden biri Roma papası X. Leo idi. Papa'nın 1517'de III. Vasily'ye gönderdiği mektubu aynen vermeye değer: "Papa, grandükten ve tüm Rusya ahalisinden güzel kanun ve geleneklerini değiştirmeden ve küçümsemeden Roma kilisesiyle birleşmeyi kabul etmelerini; bu gelenek ve kanunları destekleyip, kutsal belgeyi teyit ederek, hayır duada bulunmalarını talep eder. Yunan kilisenin başkanı yok; Konstantinopolis patriği Türklerin elinde. Moskova'da ruhani metropolitin bulunduğunu bilen papa, sabık Konstantinopolis patriği gibi onu yüceltip patrik yapmak, tüm Rusya'nın haşmetli çarına ise Hristiyan tacını giydirmek iste-

mektedir... Eğer grandük Kontantinopolis ata yurdunu savunmak istiyorsa, şimdi ona bunun için yol ve yardım hazırdır."

Rusya'nın tüm nefretine rağmen Konstantinopolis'in ele geçirilmesi fikrini ona ilk teklif eden Roma papası idi ve Katolik kilisesi geleneğine göre papa kusursuzdu yani yanılamazdı.

Moskova'nın ambleminin Muzaffer Georgi vasıtasıyla yeni çift başlı kartal amblemiyle değiştirilmesi isteğinin istisnai bir şekilde yabancı dış talebe binaen ortaya atıldığını söylemeye bilmem gerek var mı? Herkes apaçık şekilde görmeliydi ki, (Bizans'ın bizzat kendisi için çift başlı kartal Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasını ifade ediyorsa da) Rusya Üçüncü Roma ve Bizans'ın varisi oluyordu. Böylece IV. İvan dış talebe uygun bir şekilde kendisini (Sezar'dan mülhem olarak) çar ilan etti. Rusya'da geçmişte hiç sezar bulunmamış, İvan'a bu yeni unvanın iktidarı nasip olmamıştı. Bu bile Bizans mirası için bir bahaneydi.

Böylece XVI. Yüzyılın sonlarına doğru henüz ortak sınırları bulunmayan iki büyük imparatorluk – Rusya ve Bâb-ı Âli artık iki büyük rakip olmuştu. Sultan, kendisini Rusya'nın milyonlarca Müslüman tebaasının hâkimi kabul ediyor, buna karşılık çar da kendini Türklerin yönetimindeki milyonlarca Katoliğin hâmisi ve sultanın başkenti Konstantinopolis malikânesinin efendisi gibi görüyordu.

5. İdil Rus nehri olurken

1553 Eylülünde Korkunç İvan'a Nogayların yani Murza İsmail ve diğerlerinin gönderdikleri elçi "çardan kendilerini Astrahan hanı Yağmurçi'dan koruma lutfunda bulunması, bunun için bir birlik göndermesi... buna karşılık İsmail ve diğer murzaların haşmetmaablarının iradesine uyacakları"nı bildirdi.

1554 yılının ilkbaharında 30 bin kişilik bir Rus ordusu Knaz Yüri İvanoviç'in kumandasında İdil boyunca Astarahan'a doğru yola koyuldu. Vyatkalı gönüllüler de Knaz Aleksander Vyazemsky idaresinde oraya doğru yola çıktılar. Fakat Kara ada yakınlarında (şimdiki Volgagrad bölgesinde) Knaz Vyazemsky Astrahan ordusunun ana birlikleriyle karşılaştı. Tatarlar yenilmişti. Alınan esir-

ler Yağmurçı'nın asıl kuvvetlerinin Astrahan'a beş fersah mesafede bulunduğunu bildirdiler. Knaz Aleksander teknelerle hızlı bir şekilde Astrahan'a hareket ettiyse de, Vyazemsky Yağmurçı'nın ordusuna saldırma emri verdi. Fakat Tatarlar şehri müdafaa etmeyip kaçtılar. Knaz Aleksander boş şehre girdi; Vyazemsky de Tatar kampında kimseyi bulamadı. Yağmurçı, küçük bir birlikle Azak'a çekilmiş, karısını ve çocuklarını tekneyle Hazar yakınlarına bir yere göndermişti. Ne var ki Rus armalı tekneler hanın teknelerinin yolunu kesti ve çoluk çocuğunu ele geçirdiler.

Rus voyvodaları ağırlıklarla birlikte Astrahan Tatarlarına yeni han Derviş-Ali'yi de getirmişlerdi. Derviş-Ali (Derbış-Aley) daha önce Astarahan'ı yönetmiş, ama tahttan indirilince Rusya'ya kaçarak birkaç yıl Zvenigorod'da ense yapmıştı.

Rus voyvodaları çevreyi tarayarak oraya buraya kaçan Astrahanlılardan üç bin[5] kadarını şehre getirip, Derbış-Aley'e tâbi olmaya zorladılar. Ayrıca çevredeki tüm Tatarlara ellerindeki Rus köleleri teslim etmezlerse öldürülecekleri tehdidinde bulundular. Böylece birkaç bin kişi hürriyetine kavuştu.

Knaz Aleksander, yeni hana yıllık 40 bin altın tenge ve üç bin balık vergi yükledi. Rus balıkçılara İdil'de Kazan'dan Astrahan'a kadar olan kısımda vergi ödemeden ve serbestçe balık avlama izni verilmiş, Astrahanlı balıkçıların da onlarla birlikte hiçbir engellemeyle karşılaşmaksızın avlanmalarına müsaade edilmişti. Eğer Derbış-Aley han ölürse, Astrahanlılar yeni bir han aramayacak ve iktidar oğullarına kalacak, çar bunlardan hangisini isterse o han olacaktı. Ancak bu şartların kesinleşmesi için voyvodalar yazılı anlaşmayı önce Moskova'ya götürdüler. Tüm Astrahanlıları serbest bıraktılar ve yanlarına yalnızca hanın hanımını, çocuklarını ve hürriyetlerine kavuşan Rus köleleri aldılar.

Rusların Astrahan'ı işgali Nogay ordasında Murza İsmail'in kendi kardeşi Yusuf ve yeğenleriyle iç savaşa tutuştuğu bir sırada gerçekleşti. İsmail kısa süre sonra kardeşi Yusuf'u öldürmeyi başardı ve Astrahan hanı Derbış'ın kuyusunu kazmaya başladı. IV. İvan'a bir elçi göndererek kendini Astrahan tahtına çıkarmasını ve pek de sevilmeyen Derbış'ın görevden uzaklaştırılmasını talep

5 Yalnızca erkek nüfus esas alınmıştır.

etti. Casusları da bu arada Derbış'ın 1556 ilkbaharında Kırım Tatarlarıyla birleşerek Mansurov'un Astrahan'daki küçük Rus birliğini kılıçtan geçirdiği haberini getirdiler. Mansurov, Perevolok'a çekilmiş, yanındaki 500 askerden yalnızca 308 kişi kalmıştı. IV. İvan hemen Mansur'a Volga üzerinden 50 Kazak gönderdi. Don tarafından da 500 Kazak süvari Lyapun Filimonoviç kumandasında bölgeye geldi. Lyapun'a bağlı Kazaklar Astrahan'a yönelince Derbış ve hempâları Azak'taki Türklere kaçtılar. Ruslar da ikinci kez ellerini kollarını sallayarak Astrahan'a girdiler.

İstanbul'da ilk başlarda Astrahan'ın Moskova'ya katılmasına fazla önem verilmemişti. Zaten Sultan Süleyman'ın da devâsâ imparatorluğun diğer bölgelerinde bir sürü derdi vardı. Rusların İdil'in aşağı akımlarında Kırım Tatarları ve Nogaylarını sıkıştırıp durmasından bıkmıştı. Yine de 1563 Ekiminde Kırım hanına bir çavuş göndererek 1564'de Astrahan üzerine yürümeye hazırlanmasını emretti. Sultanın bu niyeti Devlet Girey hanı oldukça endişelendirdi. Çünkü Kırım hanları, Türklerin Don ve İdil'de kendilerini sultanın hiçbir hakkı bulunmayan yarı bağımsız tebaa durumuna düşüren varlıklarını en az isteyen kişilerdi. Rusların kendilerinden kopmuş olan Astrahan'ı işgal etmeleri Girey'lere göre Kırım için bir tehdit oluşturmuyordu. Pek de haksız sayılmazlardı, çünkü Astrahan hiçbir zaman Kırım üzerine yürümek için bir üs olarak kullanılmamıştı.

6. Yeniçeriler Astrahan yolunda

Kırım'dan İstanbul'a gönderilen mesajda bu yaz Astrahan'a sefer düzenlemenin mümkün olmadığı, pek çok yerde su bulunmadığı, kışın ise Türklerin aşırı soğuklara dayanamayacakları, ayrıca Kırım'da kıtlık olduğu ve stokların yeterli olmadığı belirtildi.

Bir sonraki yıl da Devlet Girey sultanı Astrahan seferinden vazgeçirmeye gayret etti. "*Edindiğim kesin malumata göre* - diye yazdı, - *Moskof hükümdarı Astrahan'a 60 bin kişilik bir ordu göndermiş. Eğer Astrahan'ı alamazsak bu benim için değil, sizin için utanç vesileyi olur. Eğer Moskof hükümdarıyla savaşmak istiyorsan, askerlerini benimle birlikte Moskof sınırlarına gönder. Birkaç şehri zapt edemesek bile, biraz gezinmiş, can sıkıntısını gidermiş oluruz.*"

Devlet Girey, bir yandan da sultanın niyetleri konusunda Çar İvan'a haberler uçuruyor, ona ağır şantajlarda bulunuyor; çardan Kazan ve Astrahan'ı kendisine vermesini, aksi halde Türklerin buraları ele geçireceğini bildiriyordu. Hanın bu şehirleri alma niyetinin ciddi olduğunu sanmam, ama muhtemelen çardan yüklü miktarda bir şeyler koparmak niyetindeydi. Çar İvan, Kazan ve Astrahan konusunda akıllıca bir cevap verdi: "*Bu şehirleri zapt eden kişi, zamanı gelince tekrar vermeyi de bilir.*"

1569 ilkbaharında 17 bin kişilik Osmanlı ordusu deniz yoluyla Kefe'ye geldi. Sultan, Kefe'deki Kasım Paşa'ya Don'u İdil'e bağlayan Perevolok kanalıyla ilerleyerek Astrahan'ı almasını ferman buyurdu. Devlet Girey de 50 bin kişilik süvari ordusuyla Osmanlı kuvvetlerinin yanında yerini aldı. Ağır toplarla mücehhez Türk gemileri Don boyunca Azak'dan Perevolok'a doğru yola koyuldu.

Gemilerden birinde forsa mahkûmları arasında Moskova'dan Nogaylara gönderilen ve Azak'da Türklerin eline düşen Semen Maltsiev de vardı. Daha sonraları "Kefe'den Perevolok'a kadar ne bela ve azaplara katlandığımı yalnız ben bilirim" diye yazacaktı. "Hayatım kürek başında azap çekmekle geçti, ama devletimin adını Grandük Konstantin'den daha üstün tuttum. Perevolok'a kadar beş hafta boyunca kürek çektik. Türkler ciddi şekilde korku ve ümitsizlik içindeydiler. Aslen Hristiyan, Rum ve Ulah olan yeniçeriler, Don nehrinde çar askerlerinin ve Kazakların olmayışına şaşırdılar. Eğer Türkler Prag ve Macar topraklarına böyle nehirler üzerinden gitmiş olsalardı, hepsi kılıçtan geçirilir, hatta 2000 Kazak olsaydı bizi elleriyle parçalarlardı..."

Türkler, Ağustos ayının birinci yarımında Perevolok'a ulaştılar ve kanal açmaya başladılar. Tabii olarak bu kanalı açmak öyle iki üç ayda bitecek iş değildi. Sonunda Kasım Paşa gemilerin sürüklenmesini emretti. Bunun üzerine Devlet Girey ve Tatarları Türkler arasında moral bozucu propaganda yapmaya başladılar. Türkleri kış soğuklarıyla, açlıkla korkutuyorlardı ki, esasen haksız da sayılmazlardı. Fakat yeterli miktarda kürekli gemiyi İdil'e getiren Astrahanlı Tatarlar Türklerin yardımına koştular. Kasım Paşa bu gemilerle Eylül ayının birinci yarımında Astrahan'a ulaştı, fakat saldırıya geçmek yerine eski şehirde bir kale kurup kışı geçirmek amacıyla Astrahan yakınlarında konakladı. Ama elli bin

kişilik Tatar ordusu kışı Astrahan'da geçiremezdi. Daha önce de söylediğimiz gibi, Kırım Tatarları hiçbir zaman uzun vadeli kuşatma yapmamışlardır. Meşhur Şamil Basayev'in sözünü hatırlayalım: "Saldır, çekil; saldır, çekil!" Dolayısıyla Kasım Paşa, Tatarları kışı Kırım'da geçirmek üzere göndermeye mecburdu. Bu durum yeniçerileri ayağa kaldırdı. Maltsiev şöyle yazmış: "Türkler büyük bir öfkeyle paşanın huzuruna geldiler. 'Kışı burada geçirmezük!' diye bağırdılar. 'Burada açlıktan öleceğiz. Padişah efendimiz bize üç yıllık erzak verdi. Sense Azak'tan yalnızca kırk günlük erzak almaya izin verdin. Astrahanlıların bize bakması doğru değil.' Bütün yeniçeriler kati karar verdiler: Hepimiz Kırım hanıyla birlikte gidiyoruz!"

Bu arada Ruslar da Astrahan'dan esirler vasıtasıyla Kasım Paşa'ya yanlış bilgiler ulaştırdılar. Güya İdil'in aşağı taraflarından Knaz Pyotr Serebranny otuz bin kişilik deniz savaşçısıyla Astrahan'ın yardımına geliyor ve güya Astrahan açıklarındaki alandan da Knaz İvan Belskoy 100 bin kişilik ordusuyla yaklaşıyordu. Ayrıca Nogaylar ona katılmak için yola çıkmışlarmış, sultanın ezeli düşmanı İran şahı da Türklerin Astrahan üzerine yürüyüşünü İran'a karşı bir saldırı üssü kurmak amacıyla yapılmış sefer olarak algıladığı için bu tarafa doğru ordusuyla geliyormuş. Bu yanlış bilgiler tamamıyla muhtemel şeyler olduğu için inandırıcıydı.

Kasım Paşa'nın sinirleri bozuldu ve Türkler 20 Eylülde ahşap kaleyi yakarak Astrahan'dan geri döndüler. Astrahan'dan 60 mil açıkta Sultan II. Selim'in gönderdiği ulak Kasım Paşa'ya yetişti. Sultan, paşadan kışı Astrahan yakınlarında geçirmesini istiyor, ilkbaharda büyük bir ordunun orada olacağını bildiriyordu. Ne yazık ki adeta koşar adımlarla geri çekilen orduyu sultanın fermanıyla durdurmak mümkün olmadı. Dahası, kurnaz Devlet Girey Türkleri Azak'a önceki yoldan değil, Kabardin yolu denilen çölümsü bozkır üzerinden götürmüş, susuzluk ve açlıktan pek çok Türk telef olmuştu. Bazıları yeni sultan Selim'in şansının yaver gitmediğini, daha ilk seferinin başarısızlıkla sonuçlandığını söylüyorlardı.

1570'da Korkunç İvan, II. Selim'in cülusunu tebrik etmek bahanesiyle diyak Novosilsev'i İstanbul'a gönderdi. Novosilsev, sultana Rusların Kazan ve Astrahan'ı niçin zapt ettiklerini anlattı:

"Çar hazretleri haksız yere onlara saldırmadı. Zulümlerinden dolayı Tanrı onları cezalandırdı. Efendimiz hazretlerine sıdk-ı dil ile hizmet eden Kazanlılar şimdi yüce devletimizin himmeti sayesinde kendi topraklarında yaşıyorlar. Çar hazretleri onların dinine dokunmadı, kimse onların ibadetine engel olmuyor. Şu anda efendimiz hazretleri Kasımov'a Mirza Saip-Bulat'ı tayin etti. Büsürman [Müslüman] şeriatına uygun olarak mizgitler [mescitler] ve kişenler [mezarlıklar] kurulmasına izin verdi. Efendimiz hazretleri onun hiçbir isteğini geri çevirmiyor. Eğer efendimiz hazretleri büsürman şeriatını yıkmak isteseydi, Saip-Bulat'ın kendi topraklarında büsürman şeriatına göre yönetmesine izin vermezdi."

Rus elçilik heyeti çar hazretlerinin hediyelerini sultanın gözde veziri Mehmet Paşa'ya teslim etti. Rus diplomatlar Arstrahan'ın zapt ediliş sebebini izah etmeye ve bir barış anlaşması yapmaya muvaffak olamadılarsa da, Sultan Selim hem Astrahan'a ordu göndermeyi, hem de genel olarak Rusya üzerine yürüme fikrini reddetti.

Bu durumda Türk ordusunun baskısından kurtulan Devlet Girey, kendisini IV. İvan'dan Kazan ve Astrahan'ı isteyecek kadar güçlü görmeye başladı. 1571'de 120 bin kişilik bir ordu toplayarak Rusya topraklarına doğru yola koyuldu. Korkunç İvan, bir iş için alelacele Aleksandrov kasabasına, oradan da Rostov'a gitti ve hanın bu seferi konusunda Tatarları davet eden bazı "hain boyarları" suçladı.

Kırım hanı, 14 Mayısta Moskova önlerine kadar geldi. Şehir civarında yapılan muharebeden sonra Tatarlar Moskova çevresini ateşe verdiler. Esen kuvvetli rüzgâr sebebiyle yangın kısa sürede çevredeki ahşap evleri yakıp kül etti. Yangın yalnızca Kreml'e zarar vermemişti. Yabancı şahitlerin anlattıklarına göre yekiz yüz bin kadar insan yanarak öldü. Moskova'da Tatarlardan kurtulan pek çok kişi o civardan kaçmayı başardığına göre, bu rakamın hayli abartılı olduğu anlaşılıyor.

Metropolit ve yardımcıları Uspenya kilisesinden dışarı çıkmadılar. Baş boyarin Knaz İvan Dmitriyeviç Velsky sarayının taş mahzeninde dumandan boğuldu. Diğer prenslerden, prenses, boyarin ve eşraftan ölenleri kim sayacaktı? Moskova'da nehir

ölüleri taşıyamıyordu. İnsanlar nehrin alt tarafına ceset aramak için yerleştirilmişti. Yalnızca akrabaları veya tanıdıkları olanlar defnedildi.

Yangın, Tatarların varoşları yağmalamasını kolaylaştırdı. Han, Kreml'i kuşatmayı göze alamadı ve büyük bir Rus ordusunun geldiğini duyunca pek çok esirle birlikte – kimine göre 150 bin kişi – çekip gitti. İvan Moskova'ya yani Bratovşçin köyüne geri döndü. Troitskoy yolunda kendisine Devlet Girey'in nâmesini ileten Tatar elçileriyle karşılaştı. Nâmede şöyle yazılmıştı: "*Kazan ve Astrahan uğruna her şeyi yakıp yıkacağım. Yüce Tanrı'nın himmetiyle bu ihtişamı yok edeceğim. Sana geldim, şehrini yaktım. Tacını ve kelleni de istiyorum. Ama sen gelmedin ve bize karşı durmadın. Bir de Moskova'nın efendisiymişsin gibi övünüyorsun! Eğer izzet-i şerefin olsaydı, gelir karşımıza dikilirdin. Eğer bizimle dostâne yaşamak istiyorsan, yurdumuz olan Astrahan ve Kazan'ı geri ver. Dünyanın hazine ve parasını da versen bizi tatmin etmez. Biz kendi Kazan ve Astrahan'ımızı istiyoruz. Senin sevgili devletine gelince, onu gördüm ve tanıdım.*"

İvan, hana dalkavukça bir cevap gönderdi: "*Mesajında savaştan söz etmişsin. Eğer bu konuya değinmiyorsam, işi tatlılıkla halledemeyeceğimiz içindir. Şayet Kazan ve Astrahan'ı vermeyi reddetmeme güceneceksen, sana Astrahan'ı bırakmayı düşünebiliriz. Yalnız bu işi aceleye getirmek olmaz. Önce bu iş için bize bir elçi göndermelisin, çünkü böyle büyük bir mesele çaparlarla halledilemez. Bugüne kadar lutuf gösterdin, yine süre ver ve topraklarımızı savaş alanına çevirme.*" Kimi tarihçiler çarın korktuğunu, kimileri ise bunun bir savaş hilesi olduğunu, çarın zaman kazanmak istediğini düşünüyorlar. Bana kalırsa her ikisi de doğru. İvan, kurnaz olduğu kadar da korkaktı.

Devlet Girey'in karşı cevabı ise şöyleydi: "*Astrahan'ı verip, Kazan'ı vermemene gelince, bu teklif bize uymaz. Şu nehirden yukarısı senin olsun, nehir girişi de olduğu gibi bana kalsın!*"

Han, 1572 yılında bir defa daha 120 bin kişilik ordusuyla Moskova üzerine yürüdü. Moskova'ya 50 km. mesafedeki Lopasna nehri sahilinde Knaz Mihail İvanoviç Vorotınsky'nin ordusuyla karşılaşan Tatarlar mağlup edildiler ve büyük kayıplarla Kırım'a kaçtılar. Bu olaydan sonra han ses tonunu değiştire-

rek İvan'a şu haberi gönderdi: "*Öğrendiğime göre çar ve grandükün toprakları geniş, halkı kalabalık. Topraklarının uzunluğu dokuz aylık, eni altı aylık yolmuş, ama bana Kazan ve Astrahan'ı çok görüyor! Bana bu şehirleri verse bile, yine de elinde pek çok şehir kalır. Hem Kazan'ı hem de Astrahan'ı vermeyeceksen, bari Astrahan'ı ver. Çünkü boş laflardan utanç duyuyorum. Çarla ve grandükle savaşıyorum, ana ne Kazan'ı ne Astrahan'ı alabiliyorum, ne de ona [çara] bir şey yapabiliyorum. Çar bana Astrahan'ı versin, bir daha ömrü billâh onun topraklarına girmeyeceğim. Aç da kalmam. Çünkü sol tarafımda Litvanya, sağ tarafımda Çerkesler var. Onlarla savaşır, ekmeğimi temin ederim. O topraklara varıp gelmem yalnızca iki ayımı alır.*"

Hem Kırımlı Tatarlara ön yargılı sitemde bulunmamak, hem de okuyucuyu sıkmamak için Kırım hanlarının mektuplarından uzun alıntılar yapmak istemedim. Bizzat han, halkının haydut olduğunu, yağma yapmazsa açlıktan öleceğini, ama sağında solunda yağmalayacak birileri varsa birkaç yıl Rusya'yı rahat bırakacaklarını açıkça söylüyor.

İvan da cevabî mektubunda ses tonunu değiştirdi. Litvanya ve Çerkes topraklarına yapılacak saldırılarla yetineceği vaadine inanmadığını belirten çarın mektubunda şu satırlar vardı: "*Şu anda bize yönelmiş bir kılıç var: Kırım; o durumda Kazan ikinci, Astrahan üçüncü, Nogay dördüncü kılıç olacak.*" Korkunç İvan mektuplarında hasımlarını "iğnelemeye" bayılırdı. Şimdiyse bu kadarla da yetinmemiş ve hanın Kazan ve Astrahan'la ilgili mağrur sözlerini hatırlatmıştı: "*Sana hafif bir ikramda bulunuyorum, mükellef bir ikram yapmayacağım. Daha önce parayı umursamadığını, servetin senin için külden farksız olmadığını yazmıştın.*"

Kazan ve Astrahan çekişmesi böylece sona erdi. Bir daha da kimse Rusya'dan bu şehirler üzerinde hak talebinde bulunmayacaktı. En azından Yeltsin ve Şaymiyev dönemine kadar.

7. Kazakların Kırım Tatarları ve Türklerle savaşı

Tatarlar ve Türklerle savaş, Moskova Devleti ve Rus gönüllüleri Zaporoj ve Don Kazakları tarafından paralel bir şekilde yü-

rütüldü. Kazak gönüllüler ve devlet, XVI-XVII. Yüzyıllarda çoğu kez birbirlerinden bağımsız olarak hareket ettiler. Üstelik Kazaklar saldırı ve ani baskınları tercih ederken Moskova Devleti Kırım'la yaptığı savaşta pasif savunmayı (istisnai durumlar hariç) seçmiştir.

Rus birliklerinin Kırım sınırlarını savunmasıyla ilgili ilk "tablo" henüz 1512 yılında Grandük III. Vasily zamanında yapılmıştı.

XVI. Yüzyıl başlarında Moskova devletinin Tatar saldırılarına karşı savunması, Rus birliklerinin mevzilendiği Oka ve Ugra nehri sahillerindeki istihkamlarla ve bir de "nehir ötesi"ndeki "hafif süvariler"le sınırlıydı. Kırım Tatarlarının Moskova Devleti'ne ilk saldırısı 1500-1503 yılları arasında gerçekleşti. Her halükârda Rus elçileri 1503'de Mengli Girey hana Tatarların Çernigov'a düzenledikleri saldırıyı şikâyet edeceklerdi. 1511'de Kırım Tatarları Oka'ya kadar geldiler. Daha sonraki on yılda birkaç Tatar akını gerçekleşti. Örneğin 1527'de Oka'ya kadar gelen Kırımlılar Ryazan'ı tarumar ettiler. Her bir Tatar ortalama 5-6 esirle döndü. Kırım hanı ise Rus esirleri 100 bin altın tengeye satmak suretiyle "vergi" adı altında haraç almış oldu.

Moskof voyvodaları Kırımlıları Oka boylarında durdursalardı XVI-XVII. Yüzyıllar bir başarı dönemi sayılabilirdi, ama ne yazık ki buna yapmak her zaman mümkün olmadı.

1580'den 1590'a kadar Ruslar güney hattı boyunca kale şehirler kurdular: Belgorod, Voronej, Valuyki, Yelets, Kromı, Kursk, Lebedyan, Livnı, Oskol, Tsaref-Borisov. Bu kale şehirler bir "savunma hattı"yla birbirine bağlandı. Bu "savunma hattı" tepe kısmı güney yönünde devrilen ağaçlardan oluşuyordu ve ön tarafı toprak tabyalarla takviye edilmiş bir şerit durumundaydı (100 m. eninde).

XVII. Yüzyıl başlarında yaşanan kargaşa dönemi Rus Devleti'nin savunma gücünü ciddi ölçüde zayıflattı. 1607'den 1618'e kadar Tatarlar Bolhov, Dankov, Dedilov, Yelets, Yepifan, Kalugu, Karaçyev, Kozelsk, Krapivnu, Kromı, Lebedyan, Meşersk, Mihailov, Livnı, Livhin, Peremışl, Putivl, Orel, Oskol, Ryajsk, Serpuhov, Serpesk, Tsaref-Borisov, Çern ve Şayts şehirlerini yakıp yıktılar. Bu şehirlerin neredeyse tamamı "savunma hattı"yla tahkim edilmişti.

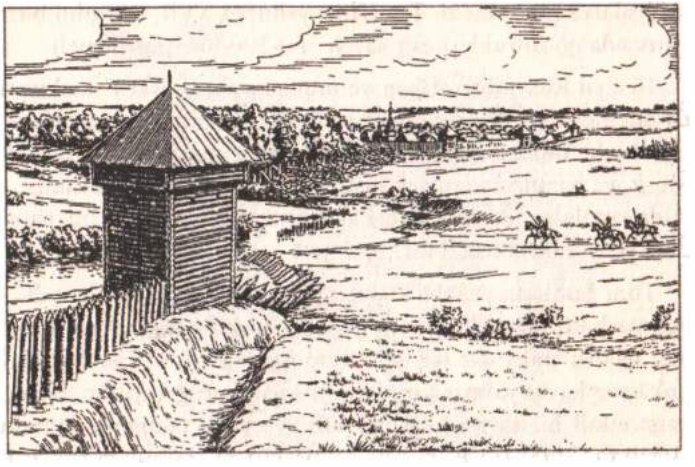

Savunma şeridi ve binası

1632'de 20 bin kişilik bir Tatar ordusu Yelets, Karaçyev, Livnı, Mtsen, Novosil ve Orlov kasabalarını yağmaladı ve ancak Ekim ayında geri çekildi. 1633'de bir başka 20 bin kişilik Tatar ordusu Mübarek Girey komutasında Oka civarındaki Aleksin, Kalugu, Kaşir, Kolomen, Serpuhov, Tarus kasabalarını ve hatta Oka'nın öte yakasındaki Moskov kasabasını dahi tahrip etti.

Moskova yönetimi buna cevap olarak 1635'de büyük bir gayretle yeni Belgorod savunma hattını kurdu. Dinyeper'in kolu Vorskla'dan başlayan hat Çelnova nehrine kadar 800 km. uzunluğundaydı. Onlarca kale, istihkâm ve hendeklerle de takviye edilen bu hat, Ahtırka'dan Tambov'a kadar uzanıyordu. Hattın inşaasına 1646'da başlanmış ve on yıldan daha fazla bir zamanda tamamlanabilmişti.

Çar Aleksey Mihayloviç ve Fyodor Alekseyeviç zamanında biri Simbirskaya'da (1648-1654), diğeri Sızranskaya'da (1683-1684) olmak üzere iki savunma hattı daha kuruldu. Bu savunma hattı güneyde Kırım'ın Rusya sınırına bitiştiği bölgeye kadar uzandı.

Rusya'nın sahip olduğu savaş gücüne ve savunma hatlarının inşaasına harcanan çok büyük meblağlara rağmen yine de Tatar

saldırıları sona ermedi. Tatarların yalnızca XVII. Yüzyılın birinci yarısında götürdükleri esir sayısı 150-200 bin arasındaydı.

Her yıl Rusya Kırım han ve murzalarına "peşkeş" mahiyetinde ödemeler yapıyordu. Tatar elçilerinin ağırlanma masrafları da cabasıydı. Yalnızca XVII. Yüzyılın birinci yarımında bu maksatla Moskova hazinesinden yaklaşık bir milyon Ruble harcanmıştı ki, yılda ortalama 26 bin Ruble demekti. Günümüzde bu parayla dört yeni şehir kurulabilir.

Tüm bunların sebebi Rus çarlarının yanlış stratejileriydi. Savunma hattı, eğer düşmanın geçişini engelliyor veya en azından ona telafisi imkânsız kayıplar verdiriyorsa iyidir. Üstelik telafisi imkânsız kayıp yalnızca medeni düşman için geçerlidir. Tatarlara karşı etkili bir savaş çıkarmak ancak saldırı taktiğiyle mümkün olabilirdi. Burada "savaş" veya "uluslararası" hukuk normları uygulanmıyordu. Bunlar yalnızca Avrupa için geçerliydi ve mesele ırkçılık meselesi değil, akl-ı selim meselesiydi. Fransa'nın güneyindeki küçük Artagnan köyünü örnek alalım. Yüzlerce yıl boyunca bu köy sakinlerinden yalnızca bir tek aile üyeleri savaştı: Artagnan asilzadeleri. Diğer köylüler ise yalnızca onları beslediler. Köy İspanyollar tarafından işgal edince, halk bu defa İsyanyolları besledi vs. Çünkü sivil vatandaşları öldürmek akl-ı selime tersti ve neticede ahlak ve hukuk normları oluşturuldu. Yüzlerce yıl yağmalara maruz kalan köylüler sonunda haydut olup çıkarlar. Hemen yakın bir yerlere güçlü bir garnizon kurarak haydutluğun önünü kısa süre için almak mümkün, ama garnizon oradan ayrılır ayrılmaz haydutlar tekrar işbaşı yaparlar. Yağmayı nihai olarak ortadan kaldırmak, yetişkin erkekleri izole ederken, kadın ve çocukları asimile etmek suretiyle tüm sekeneyi ortadan kaldırmakla mümkün olabilir. Dolayısıyla, XVI-XVII. Yüzyıllarda Tatarlara ve Türklere karşı Kazakların "fiili etkinlik" kriterine uygun olarak düzenledikleri saldırılar, Rus çarlarının XV. Yüzyıl sonlarıyla XVI. Yüzyıl başlarındaki savunma tedbirlerini gölgede bırakmıştır.

Rus gönüllüleri olan Kazaklar, yaklaşık olarak Dinyeper ve Don boylarında aynı anda ortaya çıktılar. Günümüzde Ukraynalı milliyetçiler Zaporoj Kazaklarını Don Kazaklarından ayırmaya çalışmakta ve onları Ukrayna halkının temsilcileri olarak görmektedirler. Hâlbuki XV-XVI. Yüzyıllarda tıpkı Beloruslar gibi

Ukraynalı bir Kazak. XVI-XVII. Yüzyıl

Ukrayna halkı da yoktu. Zaporoj Kazakları kendilerini Rus kabul ediyor, hafif mahalli lehçe vurgularıyla Rusça konuşup yazıyorlar. Dolayısıyla bir Ukrayna dilinden değil, bir Zaporoj ağzından söz edilebilir. Zaporoj Kazakları sık sık Don boylarına, Don Kazakları da Dinyeper taraflarına gidip gelirler, ama kimse birbirini yabancı olarak görmez.

Zaporoj Kazakları, Tatarlara karadan ve denizden saldırılar düzenlediler. Kazak süvarilerinin hedefi Kuzey Karadeniz boylarında göçebe olarak dolaşan Tatar ordası, Dinyeper ve Tuna üzerindeki Osmanlı kaleleri ve keza Kırım'dı. Kazak tekneleri [çaykalar] sürekli olarak Karadeniz'de seyrediyordu. Kazaklar 1516'da Türklerin elindeki Akkerman'ı kuşattılar. 1524'de ise Kırım'a ilk akınlarını düzenlediler. 1545'de Oçakov'a [Özü] dalarak çevreyi yağmaladılar ve Osmanlıların Polonya kralı Sigismund'a gönderdikleri elçilik heyetini yakaladılar.

XVI. Yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren Kazaklar Karadeniz'de daha etkili olmaya başladılar. Kazaklar, ataman Foka Poka-

tilo kumandasındaki çaykalarla deniz yoluyla Dinyester körfezine gelerek Akkerman'ı yaktılar. 1575 yılında ise ataman Bogdanko, Tatarların Ukrayna'ya düzenledikleri saldırının intikamını almak amacıyla süvari birlikleriyle Perekop üzerinden Kuzey Kırım'a geldi ve bölgeyi yakıp yıktı. Bogdanko daha sonra Kozlov (Gözleve, bugünkü Yevpatoriya), Trabzon ve Sinop'a denizden birkaç saldırı daha düzenledi. 1587'de denizden Kozlov'a bir saldırı daha düzenleyen Kazaklar, şehri tahrip ettikten sonra geri dönerken Akkerman'ı bir kez daha yerle bir ettiler.

Bir Don Kazağı. XVI-XVII. Yüzyıl

Türkler Dinyeper ve Don ağzını Kazaklara kapatmayı denediler. Don üzerinde Azak kalesini, Dinyeper-Bug limanında da Oçakov [Özü] kalelerini kurdular. Ayrıca Dinyeper ve Don'un üst ta-

raflarında Kızıl-Kermen, Tavan ve Aslan kaleleri kurulmuştu. Bunlar küçük kalelerdi. Ne var ki bu kaleler Kazakları durdurmaya yetmedi. Kazaklar bazen çaykalarıyla kalelerin önünden geçip gidiyorlar, bazen de onları karadan sürükleyerek çevreden dolaşıp gidiyorlardı. Ayrıca Zaporoj Kazakları Dinyeper'in sağ kolu Samar üzerinden yukarılara çıkıp teknelerini oradan sürüklüyor ve Azak'a dökülen nehirlerden birine ulaşıyorlardı. Büyük ihtimalle bu nehir şimdiki Mariupol'da Azak'a dökülen Kalmius nehriydi. Don Kazakları ise Mius nehrini kullanıyor, Don boyunca yukarı çıktıktan sonra, botları karada sürükleyerek Azak'ı arkada bırakıp denize çıkıyorlardı.

Kazaklar 1605-1606'da Akkerman ve Kili şehirlerini ele geçirip, Türklerin Batı Karadeniz sahilindeki en güçlü kalesi Varna'yı bir hücumla zapt ettiler. 1616'da ise Zaporoj Kazakları İstanbul çevresini yakıp yıktılar. Türk filosu Tuna ağzında Kazaklara yetiştiyse de, Türklerin saldırısı boşa çıkartıldığı gibi, birkaç kadırga da ele geçirildi. Ele geçirilen kadırgalarla Kazaklar Dinyeper ağzına kadar varıp, orasını yaktılar. 1616'da Dinyeper-Bug limanında vukû bulan çarpışmada 15 Türk kadırgası ele geçiren Kazaklar, kendi çaykaları ve kadırgalarla Anadolu sahiline doğru ilerleyerek Trabzon ve Sinop'u tahrip ettiler. Zaporoj Kazakları 1620'de de 150 çayka ile Bulgaristan'a saldırıp Varna'yı ele geçirerek yaktılar.

1621'de 1300 Don Kazağı ile 400 Zaporog ilkbaharın henüz başladığı günlerde Azak Denizi'ne indiler. Sulyano, Şilo ve Yatsek adlı atamanlar bu defa Karadeniz'in batı sahilindeki Rize'yi hedef seçtiler. Gerçi Kazaklar paşa kalesini bir hücumla zapt ettiler ama kendileri de çok kayıp verdiler. Geri dönerken güçlü bir fırtınaya yakalandılar ve pek çok bot kaybettiler. Arkasından Türkler 27 kadırgadan oluşan bir filoyla Kazaklara saldırdılar. Yalnızca 300 Don ve 30 Zaporoj Kazağı sekiz botla Don'a ulaşmayı, oradan evlerine dönmeyi başarabildi.

1621'de Kazakların 16 çayka ile İstanbul açıklarına gelmesi şehirde paniğe yol açtı. Boğaziçi'nde ilerleyen Kazaklar yolları üzerindeki tüm yerleşim birimlerini yakıp yıktılar. Geri dönerken Tuna ağzında Kaptan-ı Derya Halil Paşa'nın filosuyla karşılaştılar. Kazaklar birkaç çayka kaybettikleri gibi, Kazak esirler de Tuna

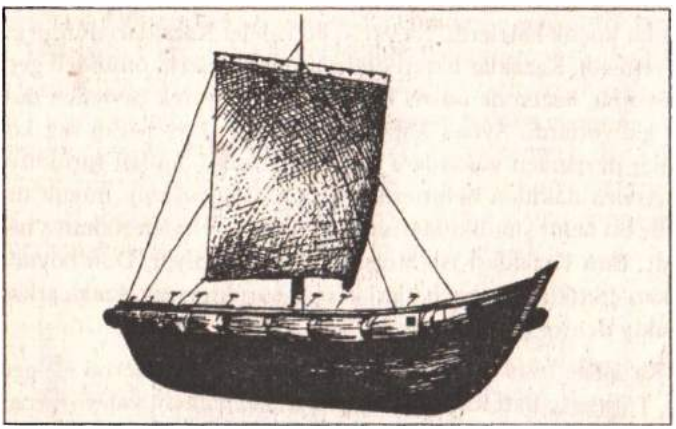

Kazak çaykası

üzerindeki İsakça şehrinde halkın gözü önünde bizzat sultanın huzurunda infaz edildiler. Bazıları fillere ezdirildi, bazıları parçalara ayrıldı, kimileri diri diri toprağa gömüldü, kimileri teknelerle birlikte yakıldı ve bazıları da kazığa geçirildi. II. Osman, infazları zevkle izledi ve hatta infaza bizzat iştirak etti. Atına binip işkence edilen Kazaklara yaklaştı ve süslü oklarını hiç ıskalamadan fırlattı. İnfaz edilen *Kazakların* kelleleri sultanın emriyle tuzlanıp İstanbul'a gönderildi.

Aynı yıl genç ataman Bogdan Hmelnitskoy çaykalarla Karadeniz'de ilk seferine çıktı. 1621 Ağustosundaki deniz savaşında Zaropoj Kazakları 12 Türk kadırgasını batırdılar ve geri kalanları da Boğaziçi girişine kadar kovaladılar. 1622'de ise ataman Şilo komutasındaki bir Zaporoj bölüğü Don boylarına geldi. Don Kazaklarıyla birlikte botlarla Don boyunca aşağı doğru ilerlediler. Nehir ağzında bir Türk konvoyuna saldırarak üç tekneyi ele geçirdiler. Arkasından Balaklava'da Tatarları yağmalayıp, Trabzon'da hava attıktan ve İstanbul'a 40 km. kadar yaklaştıktan sonra geri döndüler. Fakat dönüş yolunda 16 kadırgadan oluşan Türk filosunun saldırısına maruz kaldılar. Çarpışmada 400 kayıp verdiler. Geri kalanlar salimen evlerine dönmeyi başardı.

1624 Temmuzunda 350 kadar çayka bir kez daha Karadeniz'e açıldı. Üç hafta sonra Boğaziçi'ne ulaşan çaykalar İstanbul'a yöneldiler. Türkler, Bizans döneminde yapılan ve Haliç girişini kapatmak için kullanılan kalın zincirleri gerdiler. Kazaklar Büyükdere, Zenike [Canike, şimdiki Yiğitözü köyü] ve Sdegna'yı (?) yakarak geri çekildiler. Bir sonraki yıl 15 bin Don ve Zaparoj Kazağı 300 tekne ile Azak'tan Karadeniz'e açılarak Sinop'a doğru yol aldılar. Reşad Paşa kumandasındaki Türkler 43 kadırga ile onları karşıladılar. İlk başlarda şans Kazaklardan yanaydı, ama sonra onlardan yüz çevirdi ve ağır bir yenilgi alarak 270 tekne kaybettikleri gibi 780 Kazak da esir düştü. Bunların bir kısmı infaz edildi, bir kısmı da forsaya çakıldı.

1634'de Kırım'da bulunmuş olan Dominiken rahip E. d'Ascoli, Kazakların 1620-30 yılları arasında Türklerin elindeki Kerç kalesine defalarca saldırdıklarını fakat zapt edemediklerini kaydetmektedir. Dolayısıyla Sudak vadisi Kazak saldırılarından dolayı yaşanır olmaktan çıkmıştır. D'Ascoli, İnkerman (şimdiki Sıvastopol) harabelerinin Kazaklar tarafından yerle bir edilinceye kadar burada olduğunu kaydetmektedir.

Kazak saldırıları hemen her yıl yenilenerek devam etmişse de, bunları tek tek anlatmamız mümkün değil.

Don Kazakları 1628'de Balaklava'yı ele geçirerek, dağlara yöneldiler ve Karasu bazar'a saldırdılar. Kazakları kovmayı başaramayan Kırım hanı Moskova'ya tezvir dolu bir mektup gönderdi: "Kazaklar Kırım ulusuna (Kırım topraklarına) saldırdılar, köyleri yaktılar, Karasov (Karasu-bazar) şehrini ateşe verdiler. Şimdi de Kırım topraklarındalar ve insanlara zarar veriyorlar."

1631'de 1500 Don ve Zaporoj Kazağı Kırım sahiline ve Astrahan koyuna (şimdiki Sıvastopol'un bulunduğu yere) çıkarak yarımadanın içlerine yöneldiler. 8 Ağustosta Gözleve'deki "büyük şehri" zapt ettiler, Tatarlar ise "küçük şehir"de oturdular. Daha sonra yollarına denizden devam eden Kazaklar Sarı-Kermen'e yani çok eskiden tahrip edilip, gözden çıkarılan Khersones'e geldiler. Burada kendilerine bir üs kurarak, çevreyi yakıp yıktılar. Daha sonra Mangup'ta Kazaklarla Canibek Girey'in ordusu karşı karşıya geldi, fakat Tatarlar yenildiler. Kazaklar iki top ele geçirmişler-

di. Han, Bahçesaray'a kaçtı. Ama daha sonra Kazaklar bilinmeyen bir sebeple o civardaki İnkerman'ı yağmalayarak geri çekildiler.

Kazak saldırıları Kırım hanlarının ve hatta Osmanlıların askeri ve ekonomik gücünü ciddi ölçüde zayıflattı. Dolayısıyla Korkunç İvan'dan itibaren Moskova Kazaklara para, silah ve gıda yardımı yapmıştır. Kazaklar özellikle barut ve topun değerini anlamışlardı. Düzenli olarak gönderilen ve Kazakların ihtiyacını bütünüyle karşılamayan bu toplarla ne yapılacağı da başka bir konuydu. Kazaklarla Moskova devleti arasındaki ilişkiler, Korkunç İvan'dan itibaren Rus çarlarının Kırım Hanlığı meselesinin özünü kavramasına ciddi zararlar vermiştir. Bir kere çarlar Kırım'ı Avusturya, İsveç veya Polonya'yla karıştırıyorlar; oraya elçiler gönderiyor ve güney bölgelerini huzura kavuşturma ümidiyle anlaşmalar yapıyorlardı. Bu planların hiçbirisi işe yaramadı ve Tatarlar tüm anlaşmalara rağmen tekrar tekrar Rusya'ya saldırdılar.

"Artık aş karın yarmaz" deyişine uygun olarak yeni bir saldırının ardından Moskova elçileri Kırım'a "peşkeşler" götürüyorlardı. Rus diplomatları ise "Bahçesaray" pazarına bozuk para yetiştirmek yerine Kazakları kullandılar. Fakat onların sefere hazırlandıkları bir sırada Moskova'dan gelen buyrukta barış yapılması, Tatarlar saldırsa dahi karşılık verilmemesi emrediliyordu. Kazaklar bazen Moskova'nın fermanına boyun eğiyorlardı, ama çoğunlukla pek takmıyorlardı. Tabii Moskova karşılık olarak hemen para ve silah yardımını kesiyor, Rus tacirlerin Seç veya Don'la ticaret yapmalarını yasaklıyor, yani bir tür ekonomik ambargo uyguluyordu. Hatta bazen Müslümanları hoşnut etmek için iş Kazaklarla Ruslar arasında silahlı çatışmaya kadar varıyordu. Moskova siyasetinin yürümeyeceğinin en iyi örneği meşhur "Azak oturumu" oldu.

1630 yılının başlarında Moskova'dan Don'a bir dizi buyruk geldi. Bu buyruklarda Türklere satışmak, denize açılmak, Azak ve Kefe şehirlerine "aptalca zarar vermek" yasaklanıyordu. Don Kazakları bu buyruklar karşısında homurdanmaya başladılar ve isyana yeltendiler. Zaporoj Kazaklarının ise o sıralar Moskova'yla hemen hemen hiçbir ilişkisi yoktu. Nitekim Zaporog ordusu hetmanı Dinyeper üzerinden Karadeniz'e kadar açıldı ve Kerçen körfezi yoluyla Azak Denizi'ne dalıp Azak'ı kuşatma altına aldı. Da-

ha sonra bu Kazaklara birkaç yüz top ve gülle gönderildi. Kuşatma iki hafta kadar uzadı ve Nogay Tatarlarının Don merkezine ani bir saldırısı üzerine kaldırıldı.

1637 Martında 4 bin Zaporoj Kazağı ataman Mihail Tatarinov'un kumandasında Don'a kadar ilerledi. Üç bin Don Kazağı da onlara katıldı ve hep birlikte Azak üzerine yürüdüler. Bir kısmı botlarla denizden, bir kısmı da at sırtında karadan ilerliyordu. Ve 24 Nisanda Azak'ı kuşattılar.

Azak kalesi en güçlü kalelerdendi ve üstelik Kazakların kuşatma silahları yoktu. Fakat Kazakların arasında Ortodoks mezhebine geçerek İvan adını alan ve kuşatma işlerini iyi bilen bir Alman vardı. Yeri gelmişken Kazaklar arasında Almanlara, Fransızlara ve diğer Avrupa halklarının temsilcilerine rastlandığını da belirtmiş olalım. Onların arkadaş hatırına Ortodoks mezhebini kabul ettikleri de bir vakıadır. Alman İvan, Azak kalesi surları altına bir lağım açtı. "Azak'ın Fetih Ruznâmesi" isimli belgede şöyle deniliyor: "Temmuz ayının 18. gününe rastlayan bir Pazar günü, saat dörtte (yaklaşık sabah beşte) bu İvan usta atamanların ve Kazakların müsaadesiyle lağım barutunu ateşledi. Şehir suru yarıldı ve pek çok büsürman [Müslüman] taşlar altında kaldı. Barut dumanının arkasında büyük bir sessizlik hâkimdi."

Don ve Zaporoj Kazakları saldırıya geçtiler. Azak düşmüştü. Kazaklar, sivil vatandaşlar da dâhil olmak üzere tüm Müslümanları kılıçtan geçirdiler. Rus esirleri serbest bıraktılar. Şehirdeki Yunanlıların evlerine dönmelerine izin verdiler ve kaledeki Türklere ait 200 silahı ele geçirdiler. Don Kazakları Azak'ta kalırken, Zaporoglar ganimetlerle birlikte Seç'e döndüler.

Azak'ın zapt edildiğini öğrenen Çar Mihail, Osmanlı sultanına bir mektup göndererek, Kazakların Azak'ı "arakladıklarını", Don Kazaklarının uzun zamandır hırsız ve kaçak olduklarını, çarın buyruklarını hiçe saydıklarını ve çok uzaklarda yaşadıkları için arkalarından ordu göndermenin mümkün olmadığını belirtti: "*Ve siz, biraderim, Kazaklar elçilerimizi öldürüp Azak'ı aldılar diye bize kızıp gücenmeyin. Onlar bu işi bizim irademiz dışında ve kendi başlarına yapmışlardır. Bizler asla bu tip hırsızların arkasında durmayız ve hatta Siz o hırsızları bir saatte yok etseniz bile onlar için*

kavga etmek istemeyiz. Biz, siz devletlü sultanla sıkı kardeşlik ve muhabbet ilişkileri içinde olmayı arzu ediyoruz."

Her halükârda Azak'ın "aşırılması" bölgede durumu ciddi ölçüde değiştirdi. Kırım Tatarlarının Rus topraklarına düzenledikleri saldırılar kesildi. Kırım hanları Nogay murzalarını terk ederek tekrar Rus devletinin himayesi altında İdil boylarına göç ettiler. Nogay Murza Yanmamet, ailesi ve 1200 süvarisiyle birlikte Kırım'dan Azak'a kaçtı. Nogayların bir kısmı Rus çarına sadakat yemini ederek göçebelerle birlikte Azak civarına yerleştirildi, kalanlarsa daha uzağa, Astrahan'a gittiler.

Azak garnizonu başlangıçta dört bin Don Kazağından oluşuyordu ve bunların çoğu ailelerini de getirmişlerdi. Kısa süre sonra 700 Zaporoj Kazağı da geldi. Tacirler arz-ı endam etmeye, dükkânlar açılmaya başlandı. Bu sırada Osmanlı sultanı İranlılarla savaşmakla meşguldü ve Kazaklara karşı büyük kuvvetler gönderecek durumda değildi. Türk-İran savaşı 1639'da sona erdikten sonra Sultan IV. Murat Azak üzerine bir sefer hazırlığına başladıysa da, 1940'da öldü. Yeni sultan İbrahim ise seferi ancak 1641 Mayısında başlatabilecekti. Çeşitli kaynaklarda belirtildiğine göre Osmanlı sultanı Azak'a 100-150 bin arasında Türk ve Tatar göndermiştir. O sırada şehirde 5367 Kazak ve 800 kadın vardı.

Şehrin muhasarası 1641 Temmuzunda başladı. Türkler Azak'ın karşısına 120 kuşatma topuyla 32 havan yerleştirdiler. Türkler, toprak tabyaları ele geçirdiler, ama kuşatma altındakiler düşmanın zapt edemediği taş kaleye bekindiler. Bu arada sonbahar gelmişti. Azak Denizi kış aylarında donardı, Türklerinse yeterli erzakı yoktu. Bundan başka nereden çıktığı bilinmeyen bir söylenti Türk kampına kadar ulaşmıştı. Güya çar Mihail büyük bir orduyla geliyormuş. 26 Eylül 1641'de kuşatmayı kaldıran Türkler, deniz yoluyla geri dönerken, Tatarlar da Kırım'ın yolunu tuttular. Türklerin ve Tatarların Azak önündeki kayıpları 26 bin kişiydi. Sultan İbrahim öfkeden küplere binmişti. Kuşatmayı yöneten Hüseyin Paşa geri dönerken yolda ölmüştü, ama diğer komutanlar İstanbul'a varır varmaz infaz edildiler.

Bu zafer Kazaklara da çok ağıra patlamıştı. Azak'ın kaderi pamuk ipliğine bağlıydı. Kazaklar bir dahaki sefere çar ordusunun

yardımı olmadan şehri ellerinde tutamayacaklarını anlamışlardı. Moskova voyvodasının Don'a gelmesi ise Kazak gönüllü hareketini sona erdirebilirdi. Yine de Kazak ileri gelenleri "Azak'ı himayesine alması" ricasıyla çara bir heyet göndermeyi kararlaştırdılar.

Kazak heyetine ataman Naum Vasilyev ve yasaul Fyodor Poroşin başkanlık ediyordu. Kazakların önde gelen simalarından 24 kişi de onlarla beraberdi. Kazak heyeti 1641 Ekiminde Moskova'ya vasıl oldu. Heyet, Moskova'daki çara Kazakların Azak'ı Türk, Kırımlı ve diğer birçok halka karşı savunduklarını, ama kendilerinin de çok kayıp verdiklerini ve Azak garnizonunun şu Handa perişan bir halde olduğunu arz ederek, "çar hazretlerinin kendilerine yardım elini uzatmasını ve Azak'ı himmet kanatları altına almasını" talep etti.

Çar ve boyarlar uzun uzun tartıştıktan sonra, Mihail, Azak konusunda karar alacak olan Zemski Sabor'u[6] 3 Ocak 1642'de topladı. Böyle bir oturum şekil itibariyle demokratikti, ama esasen en aptalca olanıydı. Çünkü toplantıya katılanların hemen hemen tamamı daha önce Azak adını bile duymamıştı. Zemski Sabor hiçbir konuda "yanılmaz olduğu" için Çar Mihail verilecek ret cevabının sorumluluğunu üzerine almak istememişti. Diyaklar[7] Azak'ı elde tutmak için harcanması gereken meblağı fantastik bir rakamla 221 bin ruble olarak hesapladılar, ama hiç kimse Kazakların birkaç yıl boyunca kendi dar imkânlarıyla Azak'ı nasıl elde tuttuklarını, Don ordusunun parayı nereden bulduğunu aklından bile geçirmedi.

Nihayet 30 Nisan 1642'de Azak "oturum"unda alınan son kararı bildiren çar yarlığı Azak'a gönderildi. Yarlıkta şöyle deniliyordu: "Siz, ataman ve Kazaklar, Azak kimseye yar olmaz. Sadece orayı [himayemize] almayı reddetmiyor, sizlere de şehri terk ederek köylerinize dönmenizi [tavsiye ediyoruz.]" Yapacak fazla bir şey yoktu. Kazaklar toplarını ve cephanelerini Azak'tan alıp götürdüler. Kaleyi de temellerine varıncaya kadar yerle bir ettiler.

1642 yazında Türk ordusu Azak'a tekrar geldi ve hemen yeni bir kale kurmaya başladı. Kale, taştan ve tam kare şeklinde kurul-

6 Yurt Temsilciler Meclisi.

7 Sekreter; voyvoda yardımcısı.

muştu. Tabyaları ve iç kalesi de vardı. Surlar toprak tabyalarla ve derin bir hendekle çevrelenmişti. Daha yukarıda, nehrin iki yakasına "kalançı" dedikleri iki hisar da kurmuşlar, girişini Kazak teknelerine kapatmak için bu iki hisar arasına kalın zincirler germişlerdi. Toplarla takviye edilen hisarlarda daima 50 civarında yeniçeri bulunuyordu. Don'un Azak'tan 10 km. uzaktaki Mertviy Donets kolu üzerinde Türkler bir taş kale daha kurdular. Lutik adı verilen bu kale asıl kaleye yaklaşılmasını önlüyordu.

Boyarların ve çarın sultanla iyi geçinmek için Azak'ı himayeye almayı reddetme hesapları doğru çıkmadı. 22 Nisan 1643'de kalabalık Türk ordusu aniden Kazak şehri Manıç'a saldırarak yerle bir edip, ateşe verdi. Şehirde hayatta kalan tüm Kazaklar esir alınıp Azak'a götürüldü. Türk ordusu aradan bir hafta geçtikten sonra Çerkassk ve Monastırsky Yar şehirlerine de saldırdı ve adam akıllı tahrip etti. Temmuz ayında ise Türkler Razdora kasabasını kuşattılar. Don Kazakları şehri elde tutmayı başardılar. 1644 Nisanında da Çerkassk şehrini istirdat ettiler. Mayıs ayında 4 bin beş yüz Kazak Azak açıklarına geldiyse de, Türkler yazın karşı saldırıya geçtiler.

1643 Ekiminde Don atamanları çara şikâyette bulunarak Türklerin Kagalnık kasabasını zapt edip pek çok kazağı kılıçtan geçirdiklerini, diğerlerini de alıp götürdüklerini bildirdilerse de, çar o an için Don'a ordu göndermekten kaçındı. Çar hükümeti Kazak atamanlarına gönüllüleri Moskova'ya toplamalarını öğütledi. 1645'de Don'dan en az 10 bin gönüllü gönderildi, ama Türkleri geri atmak için bu rakam çok azdı.

1646 Mayısında Astrahan'dan voyvoda Semen Romanoviç Pojarsky 1700 tüfekçi ve 2500 Nogayla birlikte Çerkassk'a geldi. Voronoj'den voyvoda Kondıryev de Ukrayna'dan topladığı üç bin kadar gönüllüyle birlikte çıkıp geldi. Moskof voyvodaları ve Kazaklar 1646'da Azak önlerine geldiler, ama şehri almak müyesser olmadı. Bu işi zamanında düşünmek gerekirdi! Çünkü Türkler Azak'ı geçilmez hale getirmişlerdi. Yine de tek başına bir Azak garnizonu Don Kazaklarının deniz seferlerini engelleyemezdi. 1646-1647 seferleri sırasında Kazaklar şiddetli fırtınalar sebebiyle Azak Denizi'ne dönmeye mecbur kaldılar. 1651'de Don Kazak-

ları yeniden Sinop civarını yağmalayarak 600 kişiyi esir aldılar ve dönerken de üç Türk teknesine el koydular.

1652'de ise binlerce Don Kazağı ataman İvan'ın kumandasında İstanbul civarına geldi. Büyük ganimetlerle geri dönen Kazaklar yolda da on Türk kadırgasıyla girdikleri çarpışmadan zaferle çıktılar. 1653'de yine Don Kazakları üç ay boyunda Sudak'dan Balaklava'ya kadar güney Kırım sahillerini adamakıllı hırpalayıp, arkasından Trabzon'u yaktılar. 1655'de 200 Don ve 700 Zaporoj Kazağı bir hücumla Taman'ı ele geçirip, iki ay boyunca tüm Kırım'a korku saldılar. Aynı yıl bir başka Kazak birliği de Sudak ve Kefe'yi ele geçirdi.

Batum civarını ele geçirmeye çalışan Kazakların bu tecrübesi başarılı olmadı. Türk seyyahı Evliya Çelebi, Kazakların Batum yakınındaki Guni kalesini ele geçirdiklerini kaydetmektedir. Fakat Gazi Sidi Ahmed Paşa büyük bir orduyla gelerek Kazaklara aniden saldırdı. Türkler Kazak çaykalarını ele geçirip, 200 esir aldılar. Diğer Kazaklar kaleye bekinmeyi başardılar. Paşa kaleyi de kuşatma altına aldı ve bütün gün hücumla ele geçirmeye çalıştıysa da, başarılı olamadı. Akşamleyin birkaç bin yerli dağlı Türklerin yardımına geldi. Kuvvetler arasında büyük bir oransızlık vardı. Türkler hendekleri ve surların altını çalı demetleriyle doldurdular ve topçu ateşinin de desteğiyle kaleye girerek tüm Kazakları kılıçtan geçirdiler.

1660-70 yılları arasında Zaporoj Kazakları ataman İvan Dimitriyeviç Sirko'nun kumandasında Müslümanlara birkaç sefer tertiplediler. Örneğin İvan Dmitriyeviç 1660'da Özü ve Kırım'a denizden saldırdı. 1663 yılı kış ve ilkbahar aylarında ise Perekop'a saldırarak kaleyi tahrip etti. Sirko, 1667'de de iki bin Zaporojlu süvariyle Perekop üzerinden Kırım'a daldı ve iki bin esiri serbest bırakıp, pek çok ganimet alarak salimen yurduna döndü. Aynı Sirko 1673'de de Türkleri Oçakov'da ezerek deniz yoluyla Kırım'a girdi. 1672-74 tarihlerinde üç yıl boyunca Zaporoj Kazakları Karadeniz'de arz-ı endam ederek Türklere korku saldılar.

1675'de Sirko, Zaporoj Kazaklarının yanı sıra Don Kazakları, Ruslar ve hatta Kalmıklardan oluşan büyük bir kuvvetle Kırım üzerine yürüdü. Ordunun yarısı Kırım'a girerken, diğer yarısı Pe-

rekop'da kaldı. Kozlov, Karasu bazar ve Bahçeseray'ı ele geçiren Kazaklar, bol miktarda ganimetle geri döndüler. Hacı Selim Girey han, geri dönmekte olan Kazaklara Perekop'da saldırmaya karar verdi, fakat kendisi iki ateş arasında kaldı ve büyük kayıplar verdi. Kazaklar alelacele evlerine döndüler. Yanlarında 6 bin Tatar esirden başka Kırım'dan kurtarılan 7 bin Rus köle de vardı. Ne var ki yaklaşık 3 bin köle kendi istekleriyle Kırım'da kalmayı tercih etti. Bunlar "tuma"* yani Rus esirlerin Kırım'da dünyaya gelen çocuklarıydı. Sirko onları serbest bıraktı ve arkasından da Kazaklara onlara yetişip tamamını kılıçtan geçirmelerini emretti. Hatta kendisi de katliamın yapıldığı yere giderek "Bizi affedin kardeşler" dedi, "Tanrı'nın korkunç cezasına kadar burada uyuyun. Kırım'da çoğalacağınıza, Müslümanlarla bizim Hristiyan gençler arasında af dilemeden ebediyen ölün!"

1675'de Sultan IV. Mehmed Seç'e bir mektup göndererek Zaporoj Kazaklarından Osmanlıya bağlanmalarını ve "yenilmez fâtih"in tebaası olmalarını istedi. Zaporoj Kazaklarının bu mektuba verdikleri cevap şöyleydi: "Sen, Türk şeytanı, iblisin mel'un

Zaporoj Kazağı (XVII. Yüzyıl)

* Tuma yani "doğma" (çev.)

Sefere giden Zaporoj ordusu

kardeşi ve hatta ta kendisi! Hangi mel'un fâtihsin sen?" Bu mektubun XIX. Yüzyıl sonlarında Kazaklar kullanılan ifadelerden dolayı utanmasınlar diye oldukça sansürlü bir şekilde Rusya'da yayınladığını burada belirtmiş olalım. Mektup şu satırlarla sona eriyordu: "İşte sana Kazakların cevabı, miskin! Takvim kullanmadığımız için tarihi bilmiyoruz, ama kararlaştırdığımız bir günde kıçımızı öpeceksin! Ataman İvan Sirko ve tüm Zaporoj Kazakları."

12 Temmuz 1678'de Zaporoj çaykaları Sirko'nun yönetiminde Dinyeper-Bug limanında Oçakov'a cephane götüren Türk filosunu bastı. Yalnızca bir Türk teknesi kurtulabildi.

Don ve Zaporoj Kazaklarının kahramanlıklarını anlatmak için yüz sayfa da yetmez. Sirko'nun Kırım hanı Murad Girey'e 1679'da yazdığı bir mektubu aktararak konuyu burada kapatalım: "Bir daha bize saldırmak için zahmet etme. Bu defa sen bize değil, biz sana geliyoruz. Trabzon ve Sinop'u aldık, Asya sahillerinin altını üstüne getirdik; Belgrad'ın kanatlarını dağladık, Varna, İsmail ve birçok Tuna kalesini haritadan sildik. Eski Zaporogların varisleri olarak onların izinden gidiyoruz. Seninle tartışmak istemiyoruz, tekrar tahriklerini görürsek, bir daha gelmekten çekinmeyiz."

II.
BÜYÜK PETRO'NUN SEFERLERİ

1. Azak'ın fethi

1683'de Sultan IV. Mehmed Avusturya'ya büyük bir sefer düzenledi. Osmanlı ordusu Temmuz ayında Viyana'yı kuşattı. Şehir tam düşmek üzereydi ki Lehistan kralı Yan Sobessky'nin ordusu imdada yetişti ve 1 Eylül 1683'de Türk ordusu Viyana önlerinde mağlup oldu.

1684 yılında Venedik Osmanlı'yla savaşa girdi. Aynı yıl Avusturya, kısa süre sonra Avusturya'nın bir eyaleti haline gelecek olan Hırvatistan'ın büyük bir kısmını işgal etti. 1686'da bir buçuk asırdır Türk hâkimiyetinde bulunan Budapeşte Avusturya tarafından zapt edilmiş ve yeniden Macaristan şehri olmuştu. Aynı sıralarda Venedikliler Malta şövalyelerinin yardımıyla Sakız adasını ele geçirdiler.

Moskova hükümeti Kırım hanını cezalandırmak için böylesi elverişli bir fırsatı kaçıramazdı. Çariçe Sofya'nın (esasen çocuk yaştaki Petro ve geri zekâlı kardeşi İvan'ın nâibesi) emriyle 1686 güzünde Kırım seferi hazırlıkları başlatılmıştı.

Çarlık fermanında seferin Rus topraklarının aşağılanmaktan kurtarılması amacıyla hazırlandığı belirtilmişti. Tatarlar Rus topraklarından götürdükleri esiri hiçbir yerden götürmüyorlardı. Onları hayvan gibi satıyor, Ortodoks diniyle alay ediyorlardı. Bu kadarla kalsa iyiydi de, bir de çar hükumeti onlara yıllık haraç ödüyor, konu komşuya rezil oluyorlar, üstüne üstlük ödedikleri

haraç sınırlarını da korumuyordu. Han parayı alıyor, Rus elçilerine saygısızca davranıyor ve Rus şehirlerini yerle bir ediyordu. Adamın Osmanlı sultanı taktığı da yoktu.

"Çarlık büyük mührünün taşıyıcısı ve dış işlerinin murahhas sorumlusu, büyük alayın zâdegân voyvodası, Novgorod genel valisi Knaz Vasily Vasilyeviç Golitsın" 100 bin kişilik bir orduyla sefere çıktı.

Knaz V. V. Golitsın

Çariçe Sofya, Kırım seferine özel bir önem vermişti. Vasily Vasilyeviç Golitsın çariçenin sevgilisiydi ve onun Kırım'daki başarısı Sofya'nın Petro taraftarlarıyla girdiği iktidar mücadelesinde elini güçlendirecekti.

Rus ordusuyla birlikte Ukraynalı Kazakların hetmanı İvan Samoyloviç de bu sefere katılmak zorundaydı. 2 Temmuz 1687'de Rus ve Ukrayna kuvvetleri Samara nehri yakınında birleşti.

13 Temmuzda Golitsın'ın ordusu Konka nehrine geldi ve orada ilk defa Tatar devriyelerini fark ettiler. Fakat her yer sararıp solmuş bozkırdı. Ordu nehri cebri geçişle geçtikten sonra iki günde yalnızca 12 km. yol alabilmişti. Atlar için yiyecek yoktu. Ordu ve atlar yakıcı sıcaktan bitap düşmüştü. Külle karışık toz yüzünden on metre ilerisini bile göremiyorlardı. Golitsın, kurmaylarını toplayarak dönüş kararı aldı. Tatarlar daha önce düşman ilerleyemesin diye bozkırı ateşe vermişlerdi. Tam o sırada Samoyloviç'in Malorus hasımları, Golitsın'ın kulağına bozkırı yakanların Samoyloviç'in Kazakları olduğunu fısıldadılar. Knaza da, voyvodalara da bir günah keçisi lazımdı. Golitsın Sofya'ya olup biteni anlattı ve iki hafta sonra Samoyloviç hetmanlıktan azledildi. 25 Temmuz 1867'de Koloman nehrinde bir meclis (Rada) oluşturuldu ve Malorus Kazakları ve komutanların oylarıyla Golitsın'ın desteklediği aday İvan Stepanoviç Mazepa hetman seçildi.

XVII. Yüzyılın ikinci yarısında Rus dragon süvarileri

İkinci Kırım seferi 1689 Şubatında başladı. Bu defa Golitsın yine ilkbaharda yakılmış bir bozkırla ve kavurucu sıcaklarla karşılaşmamak için erken davranmıştı. 112 bin kişilik Rus ordusu oldukça yavaş ilerliyordu. Tatarlar 14 ve 16 Mayıs tarihlerinde Ruslara bir iki taarruz yaptılarsa da geri atıldılar. Golitsın, Perekop kalesine ancak 20 Mayısta ulaşabilmişti. Doğrudan kıstağı mı yoksa kaleyi mi topa tutacağına karar veremedi. Bunun yerine elçiler gönderdi. Kırım hanı Hacı Selim Girey işi kurnazlığa dökûp müzakere yapmayı kabul etti ve karşı tarafı oyalamaya başladı. Perekop bölgesinde su yoktu. Rus ordusunda atlar kırılmaya başlayınca Golitsın geri dönmeye mecbur kaldı.

Çariçe Sofya Moskova'da Moskof ordusunun büyük bir zafer kazandığını duyurdu ve Golitsın'dan "Halkını denizden geçiren" ikinci Musa diye söz etti, ama ona inanan insan çok azdı. Kırım seferlerinin başarısızlığı Çariçe Sofya'nın düşmesinde önemli rol oynayacaktı. 1689'un Temmuz-Ağustos aylarında 17 yaşındaki Petro'nun taraftarları bir devlet darbesi gerçekleştirerek iktidarı ele geçirdiler. Sofya'nın bazı taraftarları infaz edilmiş, Golitsın da

aile efradıyla birlikte ömür boyu sürgüne gönderilmişti. Petro'nun küçüklükten beri "amca" dediği amcaoğlu Aleksey B. Golitsın'ın arabuluculuğu sayesinde görüşmeler öyle sakin geçmişti ki, Sofya dahi 1704'de son nefesini vereceği Novodeviçy manastırına kapatılmıştı.

I. Petro'nun Rusya tarihindeki rolü konusundaki tartışmalar üç asır boyunca hâlâ bitmiş değil. Maalesef tarihçiler çoğu kez hislerini akl-ı selimin üzerinde tutuyorlar. Bana göre Petro'nun siyasetinin tüm alternatif varyantları göz önünde tutularak değerlendirilmesi gerekir. Eğer alınan kararlar devlet çıkarları zaviyesinden değerlendirilecekse, o zaman hissiyattan uzak ve tarihçinin sempati veya antipatiye bağlı değerlendirmelerinden azâde olur. Biraz daha basitleştirecek olursak "eylem ve sonuç" kıstasına göre değerlendirme yapılmalıdır.

Bu kritere göre hareket edersek, Rusya'nın kuzey savaşlarına katılması, Petersburg'un inşaası, Kronştadt ve Baltık donanmasının kuruluşu, alternatifi olmayan şeyler olduğu için optimal kararlardı. Burjuva diliyle ifade edersek, Petro'nun bu faaliyetlerinin dâhiyane olduğu söylenebilir.

Ama Azak seferleri ve Voronej donanmasının kurulması tamamen başka bir olaydır. "Rusya'nın denize çıkış mücadelesi" ifadesi, Rus ve Sovyet tarihçilerinin öylesine çok sevdikleri bir ifadedir; ama açıkçası burada hiç de yersiz değil. Değişik güzergâhlara açılan ticaret yollarının bulunduğu denize (yani Akdeniz'e) çıkış için yalnızca Azak'ı ele geçirmek yetmiyor, Kerçen, İstanbul ve Çanakkale boğazlarını da kontrol altında tutmak gerekiyordu, ama bunun için mutlaka ve mutlaka Viyana kapılarına dayanan koca Osmanlı İmparatorluğu'nu yenmek lazımdı. O sıralar Rusya'nın denize açılan tek gerçek kapısı yalnızca Neva limanıydı ve Petro bu görüşe ancak beş yıl sonra varacaktı.

Petro'nun henüz Kırım'ı ele geçirecek gücü ve imkânı olmadığı için, Azak seferlerini Kırımlı haydutların dizginlenmesi vesilesi saymak da doğru olmaz. Çünkü yalnızca Kırım hanını korkutma işini Kazaklar da yapabilirdi. Eğer Petro Azak seferleri ve donanma kurmak için harcadığı paranın yüzde birini Kazaklara vermiş olsaydı, onlar, daha önce de Rusya'nın yardımını almadan

yaptıkları gibi, Kırım'ın bir ucundan girer öbür ucundan çıkarlardı. Üstelik Osmanlı'yla savaşmaya gerek de kalmayabilirdi. Ne de olsa Kazaklar gönüllüydüler, bırak onlarla Osmanlı hesaplaşsın. Ne yazık ki Azak seferlerini henüz rüştünü ispat etmemiş 23 yaşındaki birinin ve dalkavuk arkadaşlarının pahalı bir "savaş eğlencesi" olarak değerlendirmek gerekiyor. Nitekim bizzat Petro şöyle yazmıştır: "Kojuhova'da[1] şakalaştık, şimdi Azak'a oynamaya gidiyoruz."

1695 Ocak ayında birinci Azak seferine hazırlanmaya başladı. Şubat ayında ise Belgorod'da zâdegânların toplantısı başladı. Çevreye yanlış bilgi vermek için de çarın ordusuyla birlikte Kırım'a gideceği söylentisi yayıldı. 4 Martta ise İskoçyalı Patrik Gordon'un kumandasında yedi tüfekçi bölüğü ve Butır alayı piyade olarak Moskova'dan çıktı. Ordunun iaşe ve cephanesi Voronej'de hazırlanmış ve Don'un aşağı kısmına getirilmişti. Gordon'un 14 Temmuz 1695'de Azak önlerinde kamp kuran ordusu, asıl kuvvetlerin gelmesini beklemeye başladı.

F. A. Golovin, France Lefort ve bizzat Petro'nun kumandasındaki ana kuvvetler topçu birlikleriyle birlikte Nisan ayının sonlarında Moskova nehrinde botlara bindiler. Çaritsın'dan itibaren kara yoluyla ilerleyerek Don üzerindeki Kazak şehri Panşin'de yeniden botlara binip 29 Haziran'da Gordon'un kampına vasıl oldular.

Don Kazaklarının saldırılarından sonra Türkler Azak'ı ciddi biçimde tahkim etmişlerdi ve daha önce belirtildiği gibi kale taş surlarla çevriliydi. Surların çevresi boydan boya toprak tabyalar ve kenarı kazık çitlerle takviye edilmiş hendeklerle kuşatılmıştı. Kalenin ana istihkâmlarına yarım km. mesafede ayrıca iki toprak tabya daha yapılmıştı. Bundan başka kaleye üç km. mesafede Don sahilinde 1663'de yapılmış iki büyük taş hisar vardı ve bunlar arasında nehrin denize açılan kısmını kapatan kalın zincirler gerilmişti. Ölü Dün (günümüzde Don'un bir kolu) sahilinde ise küçük Lutik kalesi bulunuyordu. Dört köşeli, sıradan bir taş kaleydi. Onun da çevresi toprak tabyalar ve içi suyla dondurulmuş hendekle çevriliydi. Kalenin köşelerindeki dört hisarda garnizonun yatakhanesi vardı.

1 Petro'nun eğlence alaylarının savaş yeri.

Pratikte Azak'ın zapt edilme şansı yoktu. Kale kuşatma altına alındıktan sonra 7 Temmuzda bataryalar surları dövmeye başladı. Bataryalardan birinde iki hafta boyunca topçu Petro Alekseyev (yani bizzat çar) gülle yağdırdıktan sonra askeri hizmeti konusunda "Topla ateş etmeye birinci Azak seferiyle başladım" diye not düştü. Hisarlara saldırmak için Kazak gönüllüler çağırıldı. Operasyon için her bir savaşçıya 10 ruble vaat edildi. Laf aramızda, o zaman için hiç de fena para değildi. Kazaklar 11 Temmuzda hisarlardan birini ele geçirdiler. 14 ve 15 Temmuzda ise Türkler ikinci hisarı kendileri boşalttı. Ruslar, hisarlarda 32 top buldular.

Türkler uzun süre beklemediler. 14 Temmuzda Rus ordusunda görevli Hollandalı tayfa Yakov Yansen Türklere kaçtı. Yansen, Rusların gündüzleri sıcağın arttığı saatlerde uyuduklarını anlatmıştı. Türkler, 15 Temmuzda gün ortasında gizlice kaleden çıktılar. Önlerinde Kazak lâkablı Rus hain vardı. Kısa süre sonra Türkler gözü pek bir hareketle siperlere daldılar. Bu durum Rus ordusunda paniğe sebep olduysa da, birkaç saat sonra Gordon düşmanı ele geçirdiği siperlerden atmayı başardı. Ne var ki bu arada Türkler Azak'a dokuz sahra topu getirmişlerdi ve bunlarla kuşatma silahlarının çoğunu işe yaramaz hale getirdiler.

5 Ağustosta Petro genel taarruz emri verdi. 4500 gönüllü de bu taarruza katıldı. Türkler saldırıyı püskürttükleri gibi Ruslara

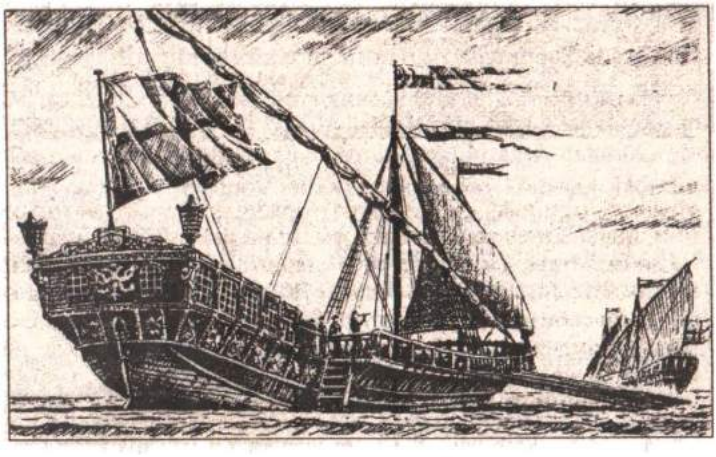

Bir Rus galerisi

büyük kayıplar verdirdiler. Dalkavuk Almanlar Petro'ya kale surları altında delik açarak güçlü bir lağım patlatması tavsiyesinde bulundular. Bir lağım daha açıldı. O da Ruslara yüz kadar ölü ve yaralıya mal oldu. Türklerse sadece kahkaha attılar. Yapılan ikinci bir taarruz da püskürtüldü. 26 Eylülde savaş meclisi toplandı. Kuşatma kaldırılacak ve ordu geri çekilecekti. 22 Ekimde Çar Petro muzaffer bir şekilde Moskova yolunu tutmuştu. Türklere karşı büyük bir zafer kazanıldığı ilan edildi. Güya başarılı bir şekilde zapt edilen iki hisarın da adı Novosergiyev şehri oluverdi!

Aslında zaferler kazanılmıştı, ama Çar Petro'nun onlarla bir ilgisi olmamıştı. 1695'de boyar B. P. Şeremetyev ve hetman Mazepa'nın komutasındaki Rus bölüğü şimdiki Kahovka bölgesinde Dinyeper üzerindeki Türk kalesi Kızılkermen'e yönelmişti. Şeremetyev ve Mazepa bozkırdan ilerlemiş, Don Kazaklarını taşıyan çaykalar ise ataman Maksim Samoylekna komutasında Dinyeper üzerinden yol almıştı.

Ruslar 14 Temmuzda Kızılkermen'i kuşattılar. Şiddetli topçu ateşinin beşinci gününde şehirde büyük bir yangın çıktı. Hisarlardan birisi yıkıldıktan sonra Ruslar saldırıya geçtiler. Türkler beş saatlik çarpışmadan sonra teslim oldular. Şeremetyev ganimet olarak on iki top ele geçirdi, birkaç top da Mazepa aldı. Daha sonra Kızılkermen'i yerle bir etme kararı aldılar. Hisarları ve surları tamamıyla tahrip ettikten sonra, yakılabilecek her şeyi yaktılar.

Bu arada Zaporoglar da Türklerin elindeki Mustrit-Tavan veya diğer adıyla Tavan kalesini kuşatmışlardı. Kızılkermen'in teslim olduğunu duyan müdafiler herhangi bir şart ileri sürmeden teslim oldular. Arkasından Aslankermen ve Mübarekkermen adlı iki küçük kaledeki garnizon ve siviller, topların büyük kısmını arkada bırakarak Kırım'a kaçtılar. Fakat Şeremetyev ve Mazepa Tavan'ı yıkmadılar ve aksine kaleyi kendileri için destek noktası haline getirerek, birkaç yüz Malorus Kazağı[2] ve 600 Zaporog bı-

2 İki sebepten dolayı Ukraynalı değil, Malorus Kazağı ifadesini kullandım. Birincisi, 1917 yılına kadar onların bu şekilde adlandırılmış olması, ikincisi ise geçici bölge taksimi sebebiyle her iki grup da Ukrayna'da yaşadığı için okuyucunun onları Zaporoglarla karıştırmamasıdır.

raktılar. Kırım hanı bu saldırıya cevap olarak 1696 yılının Ocak ayı sonlarında Poltava'ya saldırıp, Migrorod'u ve Oreli nehri sahilindeki Spasa manastırını yaktı.

Genç çar, Azak önlerinde karşılaştığı başarısızlıktan dolayı kendini koyvermedi ve aksine daha büyük bir enerjiyle yeni bir sefere hazırlanmaya başladı. Petro, 1696 Şubatında yeni bir donanma kurmak için Voronej'e geldi. Numune olarak 1694'de Hollanda'dan satın alınan çektirme kullanıldı. Bu çektirme Hollanda'dan ticari teknelerle demonte edilerek getirilmiş, daha sonra parçalar yine teknelerle Vologda'ya, oradan da özel ağaç kızaklarla Moskova'ya götürülmüştü. Bu çektirmeyle birlikte Hollanda'dan bir usta da getirilmişti. Bu ustanın yanında kendisinin hazırladığı bir model vardı ve gerçek çektirmeyi onu esas alarak monte etmişlerdi. Bu çektirme 1696 sonbaharında Preobrajensky tersanesine monte edilmişti. Ormandan kesilip getirilen kerestelerle ayrıca 21 çektirme ve dört yangın gemisinin parçaları, daha sonra da iki kadırganın iskeleti hazırlandı...

Türk gemileriyle ilk karşılaşma 22 Mayısta Don ağzında gerçekleşti. Kazak, atamanları Frol Minayev'in kumandasında teknelerle Türk gemilerine saldırarak, bir gemiyle dokuz küçük yük teknesini yakmayı başardılar. Ayrıca bir de nakliye teknesi ele geçirdiler. Filonun gelmesiyle birlikte Azak 12 Temmuzda denizden kuşatma altına alınmıştı. Bataryaları 16 Temmuzda kaleyi dövmeye başladı. Kırım Tatarları Azak açıklarındaki Rus kampına saldırdılarsa da, geri atıldılar.

Kuşatma işleri dededen kalma usullerle yürütülüyordu. Şehir tabyalarına paralel olarak aynı yükseklikte tabyalar yapılmış ve hendekler kazılmıştı. 17 Temmuzda iki bin kadar Kazak kendi kafalarından saldırıya geçti. Don Kazaklarını Frol Minayev, Malorus Kazaklarını ise Yakov Lizagub yönetiyordu. Kazaklar şehir tabyasını ele geçirdilerse de, iç kaleyi zapt edemediler. Ama hiç olmazsa ertesi gün Türkler teslim olma şartlarını görüşmek üzere müzakereye başladılar. Petro düşman ordusunun şehri silahlarıyla, sivil halkın ise eşyalarıyla birlikte çıkıp gitmesine izin verdi, ama Türkler hain Yakov'u teslim etmek zorundaydılar.

Rus ordusu 19 Temmuzda muzaffer bir şekilde Azak'a girdi. Kalede 92 top ve dört havan vardı. Petro, ertesi gün Fransız mü-

hendis De Lavalle'a Azak'ta yeni bir kale yapımı için çalışmalara başlamasını emretti. Üç gün sonra kurulacak kalenin planı hazırlanıp onaylanmak üzere askeri komiteye sunuldu. Plana göre Azak'ta çevresi hendekle çevrili beş taş tabya kurulacak, Don nehrinin karşı sahiline, yani kalenin tam karşısına ise ayrı bir küçük kale inşa edilecekti. Gerçekte kale kısa süre sonra kullanıma hazırdı.

Petro, 15 Ağustosta Azak'tan ayrılarak Moskova'nın yolunu tuttu. Şehirde 5597 asker ve 2709 tüfekçiden oluşan bir garnizon bırakılmıştı. Petro kale komutanı olarak Knaz P. Lvov'u tayin etti, diyak V. Rusinov ve İ. Sumarotsky'i de yanına verdi.

Türkleri Azak'tan tamamen silmek için boyar Şeremetyev ve hetman Mazepa, onlara Dinyeper-Bug limanında saldırmak zorundaydılar. Hetman Mazepa 15 bin Malorus Kazağını Petro'ya yardım vermesi için Azak'a göndermiş, kendisi ise geri kalan adamlarıyla 5 Temmuzda Koloman nehrinde Şeremetyev'in ordusuna iltihak etmişti. Boyar ve hetman orada sezon sonuna kadar kalıp, daha sonra kışlık kamplarına çekildiler.

Zaporoj Kazakları ise başka bir taktik uygulamışlardı. 1969 Temmuzunda 500 Kazak ataman Çalıy'ın kumandasında çaykalarla Karadeniz'e açılmış, Türk filosuna saldırarak Oçakov'a götürülmek üzere buğday yüklü sekiz teknenin yanı sıra çeşitli mallarla dolu dokuz tekneyi ele geçirmişti. Bu arada Zaporojlu birkaç süvari birliği de Perekop civarında hareket halinde olduğu için Kırım hanı Hacı Selim sultanın Azak'a gitmesi yönündeki buyruğunu yerine getirememiş; yalnızca on bin sipahi gönderebilmiş, kendisi ise ana kuvvetleriyle Perekop-Çongar arasına mevzilenerek içeri giden yolu tutmuştu.

Yine 1740 yılında da Zaporoj Kazakları atamanları Yakov'un kumandasında çaykalarla Karadeniz'e açıldılar. İki gruba ayrılan Kazaklardan 340'ı Çalıy'ın kumandasında Kozlov'a yönelirken, diğerleri Moroz'un yönetiminde denizde Türk teknesi avına çıktılar. Ataman Çalıy Kozlov'un çevresini yakıp yıktıktan başka satmak üzere 62 Tatarı da esir aldı. Geri dönerken Türk gemilerinin kuşatması altında kalan Kazaklar selameti karaya çıkmakta buldular, fakat orada da çevreleri Tatarlar tarafından sarıldı. Birkaç

gün kuşatmaya direndilerse de, sonunda teslim olmaktan başka çareleri kalmadı. Çalıy infaz edildi; diğerleriyse Türk ve Tatar esirlerle değiştirildi.

Yakov Moroz kırk çaykayla bir iki gün denizde dolaştıktan sonra birkaç Türk gemisiyle karşılaştı. Çarpışma sonrasında üç gemi ve sultanın Kırım hanına gönderdiği mektup ele geçirildi. Fakat Moroz geri dönerken Oçakov açıklarında Türk kadırgaları tarafından fark edildi. Karaya çıkmak zorunda kalan Kazaklar, burada çaykaları ateşe vererek yanlarında 27 Türk esirle birlikte Seç'e yaya olarak döndüler.

2. Azak filosunun doğuşu

30 Eylül 1696'da Azak'ın zaptı münasebetiyle muhteşem bir zafer şenliği düzenlendi. Kilometrelerce uzunlukta bir konvoy oluşturan ordu Moskova önünden muzaffer bir eda ile geçti. En önde Amiral Leford ve birleşik kuvvetler komutanı Schein at üstünde, onların arkasında ise yaya olarak Yüzbaşı Pyotr [Petro] Alekseyev elinde borazanla ilerliyordu.

Muhteşem karşılama kazanılan zaferin çapına uygun düşmemişti. Esasen Petro kendi lehine bir göz boyamacaya tevessül etmemiş ve yanındakilere şöyle demişti: "Şükürler olsun ki, şu anda Karadeniz'in henüz bir köşesini ele geçirdik, ama zamanla muhtemelen hepsini ele geçirebileceğiz." Sonra da bu işin zor olduğunu hatırlatma babından "Hemen değil, yavaş yavaş" diye ilave etmişti.

Boyarlar Meclisi'nin 20 Ekim 1696'daki oturumunda Azak'a Rusların iskanı ve bir filo kurulması meselesi görüşülmüştü. Boyarlar İdil'in aşağı kesimlerindeki şehirlerden 3000 tüfekçinin aileleriyle Azak'a yerleştirilmesinden başka, 400 Kalmık'ın da iskânını uygun görmüşlerdi. İkinci mesele ise öylesine geçiştirilmiş, ama "Denizde gemisiz olmaz" fikrinde karar kılınmıştı.

Kurulması düşünülen filoyla ilgili kesin karar Boyarlar Meclisi'nin 4 Kasım 1696 tarihli oturumunda alındı. Alınan karara binaen başpiskoposluk ve manastırlar her sekiz bin azat hane başına bir gemi; boyarlar ve zâdegânlar her on bin hane başına bir ge-

mi yaptıracaklardı. Tacirler ise kendi aralarında para toplayarak 12 gemi inşa ettirmek zorundaydılar. Gemilerin inşaası için dirlik arazilerini işletenler 17, serbest ticaret erbabı 18 ayrı heyet oluşturacaklardı. Bu heyetlerin teşkili için 100 ve daha fazla haneye sahip büyük toprak sahipleri ve dirlik arazileri işletenler umumi fermana binaen 25 Aralık 1696'ya kadar Moskova'ya gelmek zorundaydılar. Emre uymayanların malları ve arazileri müsadere edilecekti. Küçük esnaf ve arazi sahipleriyse hane başına yarım ruble ödeyeceklerdi.

Kampanya katılanların ilk planda 52 gemi kurmaları hedeflenmiş, daha sonra bu rakam 71'e kadar çıkarılmıştı. Tacirler de altıdan fazla yani 18 gemi yaptırmak zorundaydılar. Bazı teknelerin yapım masraflarını ise hazine karşılayacaktı. Petro, 1697 Martında ülke dışına çıktı, ama Voronoj'deki gemi inşa işleri devam etti. 1698 Ekiminde yurda dönen Petro, Voronej'e giderek gemi yapım işinde bizzat çalıştı. Pyotr [Petro] Alekseyev adıyla resmen ustabaşı olarak görev yaptı ve emeklerinin karşılığında bir yılda hazineden 366 Ruble ücret aldı.

Ustabaşı Petro 1698 Kasımında 52 toplu ilk gemisini Voronoj tersanesinden denize indirdi. "Ilahi Önsezi" adı verilen gemi 40 m. uzunluğunda, 9,5 m. genişliğindeydi. Azak filosu kurulurken aynı sıralarda Azak Denizi'nde de bir üs inşa edildi. Taganrog adı verilen bu üssün yeri de kalenin zaptından hemen sonra bizzat Petro tarafından seçilmişti.

O sıralar Avusturya Türklerle denizlerde savaş durumuna son verme kararı almış, 1696 Kasımında Belgrat yakınlarındaki Karlofça'da müzekereler başlamıştı. Avusturya ve Türk delegelerinin yanı sıra bu müzakerelerde Rus büyükelçisi P. B. Voznitsın da katılıyordu. 9 Kasımda Türk heyet başkanı Rus büyükelçisine Avusturya'yı örnek alarak barıştan yana tavır takınmalarını, Kazakların ele geçirdikleri Azak'ın iadesi şartıyla barış anlaşması yapılması teklifinde bulundu. Türkler ayrıca 1695'de Rusların Dinyeper civarında ele geçirdikleri askeri kampların yıkılması konusunda da ısrar ettiler. Voznitsın ise Kerç'in kendilerine bırakılması teklifini götürerek Türkleri hayretler içinde bıraktı.

Bir sonraki görüşmede ne Türkler Azak'tan söz ettiler, ne de Ruslar Kerç'den. Tartışmalar yalnızca Dinyeper nehri boyundaki

kalelerle sınırlı kaldı. Petro Türkler karşısında yelkenleri suya indirmek istemiyordu, ama İsveç'le gireceği savaş için de ellerinin serbest olması gerekiyordu. Bu yüzden Voznitsın'a Türklerle yalnızca iki yıllık bir barış anlaşması imzalaması talimatı gönderdi. Azak yaklaşık olarak Ruslarda kalırken, Dinyeper boyundaki kaleler konusu açık bırakıldı. Osmanlı, diğer düşmanlarıyla 15 Ocak 1699'da Karlofça Anlaşması'nı imzaladı. Böylece Slovenya Avusturya'da kalırken, Macaristan'ın Temeşvar hariç önemli bir kısmını oluşturan Transilvanya ve Tissa'nın doğusundaki toprakların bir kesimi yani Macaristan topraklarının yaklaşık üçte biri Osmanlı'ya bırakıldı. Bu anlaşma sayesinde Avusturya Balkanların kapısına yakın bir yere muhkem şekilde kurulurken, Lehistan yeniden Podolya, Kamenets ve Tissa'nın doğusuna kadar Batı Ukrayna'ya sahip oldu ama Moldova'dan da çekip gitti. Venedik ise Mora'yı, Santa-Maria adalarını elde etti, fakat Yunanistan'ın kuzeyinde Korinth berzahına kadar olan bölgeden mahrum kaldı.

Petro, Türkleri psikolojik yönden etkilemek maksadıyla yüzebilecek tüm gemileri Voronej'den Azak'a doğru yelken açtırdı (Yüzebilecek diyorum, çünkü bu gemi ve kadırgaların çoğu öylesine kötü yapılmıştı ki, bunların toplanması kızakta yeniden yapılmasından daha fazla vakit alacaktı.) 24 Mayıs 1699'da Azak filosu denize açıldı. Bu gemilere çeşitli adlar verildi. Örneğin bir tanesinin adı "Krepost" (Kale) idi. Petro'nun kendisi de bunlardan birine bindi. Arkasından Voznitsın'ın tavsiyesine binaen geleneksel kara yoluyla değil de, 46 namlulu "Kale"yle fevkalade yetkilerle donatılmış diyak Y. İ. Ukraintsyev'i İstanbul'a elçi olarak göndermeye karar verdi.

18 Ağustos 1699'da 24 sancaklı Rus filosu Kerç yakınlarına geldi. Tek başına İstanbul'a gitmesi gereken "Kale" de bu filoya eşlik etmişti. Türkler çeşitli bahanelerle geminin geçmesine izin vermek istemedilerse de, diyak Ukraintsyev'in ısrarları karşısında gemi 7 Eylülde Osmanlı başkentine vasıl oldu. Karadeniz'den gelen ilk Rus harikasını seyretmek için bin kişi rıhtıma koşmuştu. "Kale"yi görmeye gelenler arasında sultan ve sadrazam da vardı.

24 Eylülü 25 Eylüle bağlayan geçe bir kaza meydana geldi. Geminin Hollandalı kaptanı Peter Pambourg İstanbul'da Fransız ve Hollandalı arkadaşlarına rastlayarak onları gemiye davet etti.

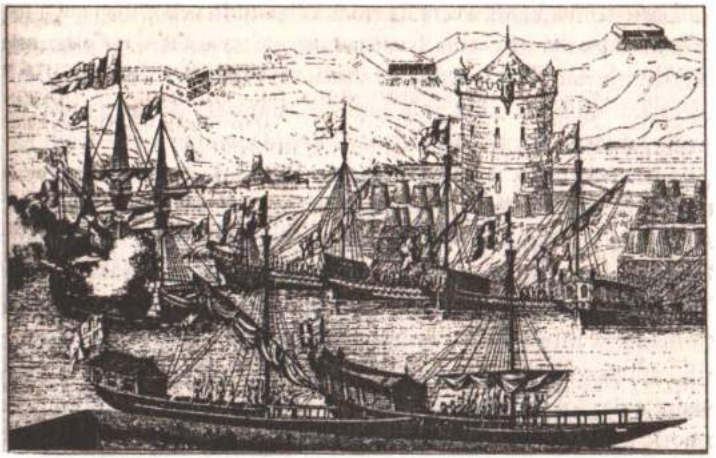

Rus savaş gemileri Azak önünde

Küfelik oluncaya kadar içtiler. Sabahleyin kaptan Pambourg daha iyice kendine gelmeden ekibi telaşla uyandırarak topları ateşletti (neyse ki toplar kurusıkı doldurulmuştu.) 25 Eylülde sultan tarafından gönderilen adamlar olayı protesto ederek kaptanın değiştirilmesini istediler. Ukraintsyev bu konuyla ilgili olarak Petro'ya sunduğu raporda şöyle diyecekti: "Sultan hazretleri kaptanın gece yaptığı âdet dışı atışlardan korkmuş ve saraydaki bazı hamile hatunlar korkularından çocuklarını düşürmüşler. Bu yüzden sultan hazretleri kaptana celallendi." Fakat Ukraintsyev'in karşı tarafı bu olaydan dolayı teskin etmesi hayli zor oldu.

Türkler müzakereler sırasında Dinyeper nehri boyundaki askeri kaleleri tekrar gündeme getirdiler. Fakat bu defa Ukraintsyev çarın buyruğuyla o kalelerden feragat etti. Böylece 3 Temmuz 1700'de Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında İstanbul'da 14 maddelik bir anlaşma imzalandı. Buna göre iki taraf arasında otuz yıllık barış ilan edilecek, Ruslar Dinyeper boyundaki askeri kaleleri bozarak teslim etme meselesini gözden geçirecek, Azak ise çevresindeki kasabalarla birlikte Rusya'ya bırakılacaktı.

Ukraintsyev ülkesine kara yoluyla döndü. "Kale" adlı gemi ise İstanbul'da kaldı ve ancak 1700 Temmuzunda 1695-96 yılın-

da Türkler tarafından esir alınmış olan 170 Rusla birlikte Azak'a dönebildi.

3. Petro'nun Kazaklarla savaşı

XII. Karl'ın, Ukrayna üzerine yürüyüşü, Poltava muharebesi ve Kazak katliamı Rusya'yla Osmanlı'yı yeni bir çatışmanın eşiğine getirdi.

İki olaydan birincisi okuyucunun henüz okul sıralarından iyi bildiği olaylardır. "Kazak katliamı" deyimi ise bizde ancak 1918-22 yılları sırasında kullanılmaya başlamıştır. Bay Yeltsin, bir yandan 1918-22 yıllarındaki Kazak katliamını gündeme getirip kendisini Kazakların dostu ve hâmisi göstermeye çalışırken, diğer yandan Petro'nun büstünü devlet dairelerine koydurup şahsını I. Petro'yla mukayese etmek suretiyle tanrılaşmak gibi tuhaf bir durum sergilemiştir.

Petro'nun Kazaklardan nefret ettiği bir vakıa. Çar, Rus şehirlerinde yalnızca efendisine kayıtsız şartsız itaat eden köleler görmüştür. Birkaç tüfekçi alayı fiziken ortadan kaldırmıştır. Devrim öncesi ve devrim sonrası Rus tarihçiler tüfekçi alaylarını neredeyse deniz korsanları gibi reaksiyoner karanlık bir güç olarak takdim etmek için yırtındılar. Esasen bu tüfekçi asiler başlangıçta devlet iktidarının zaafının bir sonucuydular ve iktidarı ele geçirmek için mücadele eden boyar grupları tarafından tahrik edilmişlerdi.

Petro'nun iktidara gelişinden sonra başlayan tüfekçi isyanı, onun Rus halkına karşı sergilediği ihanete karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Pek çok insan ve para kaybının göze alınmadan St. Petersburg'un inşaasının, kuzey savaşının kazanılmasının mümkün olamayacağı konusunda kimsenin itirazı yok. Ama insanları sakal kesmeye ve tütün içmeye zorlamak niye? Üstelik de çok kısa bir süre önce ölen çar-baba Aleksey Mihayloviç sakal kesmeyi ve tütün ekmeyi yasaklamışken. Yoksa Petersburg "aleni şakalar yapanların, herkesin gözü önünde küfelik olanların toplantıları olmadan" kurulamıyor muydu? Herr Petro'nun Anna Mons veya Marta Skavronska gibi orospularla fingirdeşmesini anladık da, 14-15 yaşındaki boyar kızlarını işret âlemlerine sürük-

lemek niye? Yabancıların neden yalnızca dört tüfekçi alayının isyan edip de bütün Rusya'nın bu muhteşem Petro'ya karşı isyan bayrağı açmadığını anlamamaları normaldir. Ama kaydetmek gerekir ki, Petro'nun kurduğu ve çok sevdiği hassa alayları da onun ölümünden bir gün sonra isyan etmiş ve sonraki yüzyıl boyunca tüm darbelerde rol almışlardır.

Petro, kuzey savaşındaki ilk başarılardan sonra Kazaklara diğer köle-tebaasına karşı davrandığından daha farklı muamele etmemeye başladı. Örneğin Zaporoj Kazakları bilmem hangi Osmanlı tacirinin mallarını yağmalamışlardı. Sıradan bir olay.[3] Bu gibi hallerde Moskova çarları hem Zoporoglardan yüz çevirmez, hem de Kırım Tatarlarının sergiledikleri haydutlukların uzun bir listesini sunarlardı ki, Kazakların yaptıkları onlarınınkinin yanında çocuk oyuncağı mesabesindeydi. Petro ise, Türklerin öfkesini yatıştırmak için devlet hazinesinden yılda Zaporoj ordusuna verilen topu topu 240 bin Rubleden 30 bin Ruble kesip tazminat olarak ödemiştir.[4]

3 Böyle bir yağma olayı 1595 yılında vukuu bulmuş ve Osmanlı sultanı Rus çarı Korkunç İvan'a şu mektubu göndermiştir: "Moskov Kralı Sarı İvan'a name yazıla ki, bundan akdem Hazine-i Amire'miz levazımı içün hassa tacirlerimizden Mehmet-zide kadruhu-sizin vilayetinize gönderilmişdir. Mezbûr anda varıp bey'u şira' edip levâzım ve mühimmatın temam ettikten sonra Leh caniplerinde yollar fetret üzere olmakla vardıkları yoldan kiracı verilmeyip Kefe caniplerinden yol gösterip korkman bizim vilayetimizde size zarar olmaz deyu hazinedarınız cevap vermeğin Kefe canibine gönderdikleri meta'lardan Poçap nâm şehrinize erişdiklerinde mezkûr şehriniz üzerine Litga askeri çekicek mezkûr şehirde olan beyiniz şehri oda urup, ihrâk ettikde, bizim hazinemiz malından üçyüzelli kadar tâyi meta'ları, kimi ihrâk ve kimin şehir halkı yağma ve talan etdiklerinin bildirmeğin gerekdir ki; Name-i Hümâyûnumuzla Behram nâm kimesne vusul buldukta göresin. Kaziyye arz olunduğu gibi ise, ol gibi yağma ve talan meta'ı cüz'i ve küllî herne miktar ise gereği gibi tetebbu' ve tecessüs edip bî-kusur velâ küsûr zuhura getirin cem' ve tahsil edip mezbur Behram'a teslim edip, emin ve salim Südde-i saadetime irsâl eylesin, şöyle bilesin. Fi 24 Rebiyülevvel 972/19 ekim 1565." Altınay, A. Refik, İstanbul Hayatı, s. 7-8. (çev.)

4 Yazar, kendi açısından bu olaydan dolayı Petro'yu yargılamaktadır, ama Petro'nun muhatabının da o sıralar dünyanın süper gücü oldu-

Petro'nun İsveç'le savaşa tutuştuğu sırada birkaç bin Zaporoj Kazağı gönüllü olarak cepheye koştu ve düşmanla kahramanca çarpıştılar, ama Petro'nun Aleksaşka Menşikov nam bir hırsızı karşısında güçsüz kaldılar! 1703 Eylülünde Daloga civarında hizmet eden Zaporojlu albay Matvey Tômnik, boyar Golovin'e arz-ı hal edip, daha önce Kazak erlerin bir Ruble, daha üst rütbelilerin ayda her dört Kazak için bir çuval un, ayrıca şeker, yarma, bez, kurşun ve barut aldıklarını, şimdi ise her altı kişi için ayda bir çuval un ve her dört kişi için çeyrek kile yarmadan başka bir şey alamadıklarını belirtti. Canını dişine takarak hizmet ettiği halde birkaç ay boyunca bir kapik bile alamayan Kazaklar ellerinde avuçlarında ne varsa sattılar ve beş parasız, aç-biilaç kaldılar.

Birkaç bin Zaporojlu Kazak Petersburg'un inşaasında temel kazmak için gönderilmişti. Rusya'dan başka hangi ülkede seçkin askerler temel kazmak için gönderilir? Kazaklara yapılan bu muamelenin Ukrayna ve Seç'dekilerin kulaklarına gitmesi son derece tabiidir.

Don boyundaki Kazak isyanını tahrik eden kişi Petro'nun bizzat kendisidir. Güney Rusya'daki köylüler yoksulluktan ve isyandan dolayı Don boylarına kaçmışlardı. Açıkça söylemek gerekirse, Don Kazaklarının neredeyse tamamı Aleksey Mihayloviç ve hatta Korkunç İvan zamanında kaçan bu insanların torunlarıydı. Don boyları için eskiden beri özel bir hukuk geçerliydi ve "vergi alınmazdı." Petro'ya kadar gelip geçen bütün Rus çarları bu kanunu fiilen gözetmişlerdi. Hatta daha sonrasında bile, örneğin Knaz Potemkin böyle bir uygulama başlattığı gibi, köylüleri toprak ağalarından Yeni Rusya'ya kaçmaya teşvik dahi etmiştir. Bunu köylüleri sevdiğinden değil, Rus Devleti'nin menfaati için yaptığı da söylenebilir.

Petro da meseleyi fazla incelemeden 6 Temmuz 1707'de Knaz Yu.V. Dolgorukov'a Don boylarına bir düzen vererek, "... kadın ve çocuklar da dahil tüm kaçakları yakalayarak daha önce yaşadıkları şehir ve mahallere geri göndermesi" talimatı verdi. Dolgoru-

ğunu, dolayısıyla çarın bir süper güçle sıradan bir eşkıyalık olayı için takışmaktan kaçınmak zorunda bulunduğunu anlamak istememektedir. (çev).

kov, Don'a gelir gelmez hemen Kazaklarla hesaplaşmaya girişti. Bunun üzerine Kazaklar 8 Eylülü 9 Eylüle bağlayan gece atamanları Kondrat Bulavin'in emriyle Dolgorukov'u, 16 subayı ve rehberleri öldürdüler ve askerlerin silahlarını alıp koyverdiler. Meşhur Bulavin isyanı işte böyle başladı. Bu isyan hareketi Sovyet tarihçilerinin eserlerinde (Pronşteyn A., Mininkov N. vs.) detaylı şekilde anlatıldığı için burada ayrıca zikretmeye gerek yok. Yalnızca Bulavin isyanının Voronej'den Çaritsın'a, Azak'dan Penza'ya kadar yayıldığını belirtmekle yetinelim.

Kondrat Bulavin 7 Temmuz 1708'de Çerkask'da öldürülmüştü. Petro onun ölüm haberini aynı ayın 23'de Mogilev yakınlarında bulunan Gorki meydanındaki karargahında top atışlarıyla andı. Aynı anmayı Petersburg'da da yapmayı düşündüler, fakat sonradan vazgeçtiler. Don boylarına çok fazla tenkil kuvveti gönderildi. İşte devrim öncesi ve devrim sonrası tarihçiler burada susmayı tercih ediyorlar. Rehberlerin ve hatta kıyama katılanların infaz edilmesi XVIII. Yüzyıl için, örneğin Pugaçev isyanında olduğu gibi, sıradan bir şeydi. Fakat Petro 1708'de yalnızca isyan edenlerin katledilmesi emrini vermekle yetinmedi, onlarca Kazak kasabasını da ahalisiyle birlikte haritadan sildirtti. Askerler kadınları ve çocukları öldürüp (genellikle de Don'a atarak) tüm evleri ateşe verdiler. Yalnızca maktul Yu. V. Dolgorukov'un kardeşi V. V. Dolgorukov'un komutasındaki birliğin öldürdüğü Kazak erkeklerin sayısı 23500'dü ve kadınlarla çocuklar bu rakama dâhil değildi. Bundan başka Ortodoks çar Kalmık ordasını Kazakların üzerine salmakta hiç tereddüt etmedi. Kalmıklar, ele geçirdikleri herkesi öldürdüler, ama onlar V. V. Dolgorukov'dan farklı olarak kurbanların çetelesini tutmuyorlardı. Fakat kadınlara dokunmadılar ve kendileriyle birlikte götürdüler.

Bu olaylar üzerine birkaç bin Kazak ataman İgnat Nekrasov'un yönetiminde 1708 Eylülünde Kırım hanının himayesine girmek için Don'dan Kuban'a geçtiler. Daha sonra birkaç bin Kazak daha - ki büyük çoğunluğu ailelerini de yanlarına almışlardı,- onlara katıldı. 1711 Ağustosunda Kazan ve Astrahan genel valisi P. M. Apraksin düzenli ordular ve Kalmıklarla birlikte Kuban boylarına geldi. Nekrasov'a bağlı savaşçıların büyük çoğunluğu o sıralar Don boylarında bulunduğundan darbe indirmek için en

uygun zamanı seçmişti. Yine de Kazaklar Apraksin'i püskürtmeyi başardılar. 150 asker ve 540 Kalmık kaybeden Apraksin geri çekilmek zorunda kaldı.

1735-39 yılları arasında Nekrasov'un adamları artık Osmanlıların saflarında savaşıyorlardı. İgnat Nekrasov 1739'da bir çatışma sırasında öldü. Türkler 1740'da Nekrasov'un adamlarını Kuban'dan Anadolu'ya götürüp Maynos [Manyas] gölü yakınına iskân ettiler; az bir miktar Kazak da Dobruca'ya göç etti. 1854 yılına kadar olan savaşların hemen tamamına Nekrasov'a bağlı Kazaklar fiilen iştirak ettiler ve Çarlık dönemi Rus tarihçilerinin kaydettiklerine göre Türkiye'de "en kahraman savaşçı süvariler" olarak şöhret kazandılar. Yine de bu Kazaklar saf Rusçayı, Kazak âdetlerini ve ortodoks inançlarını muhafaza ettiler. 1962'de bu Kazakların önemli bir kısmı Sovyetler Birliği'nin Stavropol bölgesinde Rostov ve Volgagrad'a yerleştiler.[5] Dilbilimciler ve etnograflara gün doğmuştu. Çünkü XVIII. Yüzyıl başlarına ait olan ve saf Rusça konuşan insanlar bulmuşlardı.

İsyan sırasında Kontrat Bulavin Zaporoj'un merkezi Seç'e gelerek, Zaporoglara kendisine iltihak etme teklifinde bulunduysa da, ataman Petro Soroçinsky bu teklifi şiddetle reddetti. Fakat Zaporoglar hemen bir Rada toplayarak Soroçinsky'yi görevinden uzaklaştırıp yerine Konstantin Gordienko'yu seçtiler. Ne var ki Gordienko da, Bulavin önemli başarılara imza atıncaya kadar Zaporoj Ordusu'nun kendisine müzahir olmayacağını, ama isterse halk arasından gönüllü toplayabileceğini belirtti. Bunun üzerine Bulavin birkaç yüz Zaporojlu avcı seçerek geri döndü.

Böylece Zaporoj Ordusu Bulavin isyanı sırasında tarafsızlığını muhafaza etmiş oldu. Fakat Malorus hetmanı Mazepa'nın İsveç kralı XII. Karl'ın yanında yer alması Seç'de durumu hayli çetrefil hale soktu. 29 Ekim 1708'de hetman Mazepa 1500 Malorus Kazağıyla birlikte XII. Karl'a kaçtı. Tarihçilerimiz burada yaklaşık üç yüz yıllık döneme bir nokta koyarak Poltava savaşının anlatımına geçmektedirler. Unutmak, bir nimettir!

5 Bu Kazakların yerlerinde kalan son bakiyeleri de daha sonra kendi istekleriyle ve Türkiye Cumhuriyeti'nin herhangi bir baskısına maruz kalmadıklarını beyanla Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmişlerdir. (çev.)

"Muhteşem knaz" A.D. Menşikov, 31 Ekimde hetmanın o sıralar Ukrayna'daki başkenti Baturin'i kuşattı. Petro, sevgili knazına şu mesajı gönderdi: "İhanetin ibret-i âlem cezasının bir nişanı olarak Baturin'i baştan aşağı yak!" Fakat mektup zamanında gelmedi. Aleksaşka mektubu aldığında şehir zaten baştan aşağı yıkılmış, sadece Kazaklar değil, şehirdeki tüm sivil insanlar (kadın ve çocuklar dahil 6 bin kişi) kılıçtan geçirilmişti. Rus ordusunun girmesine izin vermeyen diğer şehirler de Petro'nun fermanına binaen Baturin'in âkibetinden nasiplerini aldılar. Petro ve Menşikov Malorus Kazaklarının çoğunu sindirmeyi başarmışlardı, fakat Baturin savaşıyla birlikte Petro Ukrayna halkına karşı muamelesinde ayı pençesi taktiğini uyguladı ki, bugün bile Baturin hatırası yad edilir.

Petro, bir yandan Zaporoj Kazaklarına babacan tavırla yaklaşıp para ve erzak göndermiş, diğer yandansa Seç'e ordu sevk etmiştir. Örneğin 1709'da 800 Zaporog Kampel'in komutasındaki dragon alaylarıyla (yaklaşık 3 bin kişi) çatışmak zorunda kaldılar. Kazaklar 100 dragonu kılıçtan geçirip 90 kişiyi esir aldılar. Kalanlarsa sağa sola kaçıştı. Zaporogların tüm kaybı 30 kişiydi.

27 Martta ataman Gordienko XII. Karl tarafından Büyük Budişa meydanında karşılandı. Zaporoglar 1 Nisanda Poltava açıklarına geldiler. Kazaklar şehir surlarının açıklarında Rus topçusunun yoğun ateşiyle karşılaştılar. Gordienko, İsveçli subaylara Kazak ustalarının maharetini göstermeye karar verdi. 100 Kazak Gordienko'nun emriyle sipere 500 kadem (350 metre) yaklaşarak yaylım ateşine başladılar. En az 40 asker siperlerde hayatını kaybetti. Şatafatlı üniformasıyla kuleye çıkan bir subay Zaporogların ateşiyle vurulup düştü. Kırım savaşı sırasında Rus ordusunun kullandığı piyade tüfeklerinin menzilinin 300 kadem olduğunu burada hatırlatmış olalım.

Petro, İsveç ordusunun hantallığından faydalanarak Albay Pyotr Yakovlev'in kumandasında birkaç bin askeri teknelerle Kiyef'den Seç'e göndermişti. Dragon süvarileri de karadan onlara refakat ettiler ve 14 Mayıs 1709'da Rus ordusu Seç'e hücuma geçti.

Seç'deki Kazakların sayısı azdı ve yaklaşık 15 bin kişi Gordienko'yla birlikte İsveçlerin yardımına gitmişti. Hücum sırasında dra-

gonların kumandanı İgnat Galagan Kazaklara "Silahlarınızı atın! Teslim olun, hepinize merhamet edilecektir!" diye bağırarak haç üzerine yemin etti. Zaporoglar ona inanarak teslim oldular, fakat Yakovlev ve Galagan'ın emriyle askerler silahsız insanların üzerine ateş yağdırdılar. Katliamdan yalnızca 278 Kazak, 2 rahip, 160 çocuk ve kadın kurtulmuştu. Herhalde onlar da Seç'e yakın köylerde gizlenmeyi başaranlardı. Hayatta kalanlardan 5 kişi işkenceden ölürken, 156 kişi infaz edildi. Kimilerinin kafası kesildi, kimileri de sallara asılarak Dinyeper'in dibine postalandı. Kazak mezarlarının, rahip kabirlerinin dahi altını üstüne getirdiler. Cesetleri mezarlardan çıkararak ağaçlara astılar ve derilerini soydular ...

Ruslar Seç'de 36 bakır ve dökme top, dört havan ve 12 obüs ele geçirdiler. Yine de hücum sırasında 294 asker kaybederken, 142 yaralı verdiler.

28 Temmuz 1709'da Poltava meydan muharebesinde Rus ordusu XII. Karl'ın ordusunu mağlup etti. İsveç ordusu saflarındaki Zaporogların bir kısmı kralla birlikte Bender'e kaçarken, bir kısmı esir düştü ve Petro'nun emriyle infaz edildi.

Petro, Zaporogların tekrar Seç'e veya başka bir yere yerleşmelerine kesinlikle izin vermedi. Rus ordusu Kazak şehir ve köylerini haritadan silmiş, erkek kadın, yaşlı çocuk demeden hepsini katletmişti. Zaporogların Osmanlıya sığınmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Dinyeper boyunda Aleşkay civarında yeni bir Seç kurarak on dokuz yıl orada yaşadılar. Daha sonra iki yıl da Çortomlık nehri sahilinde hayat geçirerek tekrar Dinyeper'in aşağı akımında Kamenka nehri ağzına geldiler ve 1734 yılında imparatoriçe Anna'nın müsaadesiyle tekrar Rusya'ya döndüler.

4. Petro'nun Prut seferi

XII. Karl'ın ve birkaç bin Kazakın (yalnızca Bender'de 500 Malorus ve 4 bin Zaporoj Kazağı vardı) Osmanlı topraklarına çıkıp gelişi Rus-Osmanlı münasebetlerini ciddi biçimde germişti. Petro zafer sarhoşluğuna kapılmıştı ve açıkça ölçüyü kaçırmıştı. 27 Temmuz 1709'da Rusya'nın İstanbul'daki büyükelçisi P. A. Tolstoy, Bâb-ı Âli'ye bir ültimatom vererek, Kral XII. Karl'ın

ve hetman Mazepa'nın kendilerine teslim edilmesini talep etti. Sultan III. Ahmed tabii olarak bu talebi şiddetle reddetti. Vakıa 22 Ekim 1709'da hetman Mazepa eceliyle öldüğü için onun dosyası kapanmıştı; ama Rus-Osmanlı ilişkilerindeki gerginlik tırmanmayı sürdürdü.

Ruslar, 1710'da Pribaltık'da büyük başarılar kazanmış, Riga, Revel, Pernov ve başka şehirleri ele geçirmişlerdi. Kuzeyde de Viborg zapt edilmiş, Petro bu münasebetle Pribaltık'daki ordunun büyük kısmını çekerek güneye sevk etmişti.

1710-11 yılında 10 bin Kırım Tatarı Ukrayna'ya saldırdı. Osmanlı kaynakları aynı sıralarda Rus ordusunun Moldova'ya girdiğini ve orada enterne edilen İsveç birliğini ele geçirdiklerini kaydetmektedirler. Anlaşılan her iki taraf da ihtilaflı konuları kuvvet zoruyla halletmeyi kararlaştırmıştı. 25 Şubat 1711'de Kreml'de toplanan I. Petro'nun katılmadığı mecliste Osmanlı'ya savaş açılması konusunda bir manifesto okunmuştu.

Petro, Osmanlılara karşı düzenlenecek seferi bizzat kumanda etmeyi kararlaştırmıştı. Zaferden o kadar emindi ki, hanımı Yekaretina'yı da yanına almıştı. Kaydetmek gerekir ki, her seferinde metresiyle yetinen çarın bu defa hanımını yanına alması önceden kararlaştırılmış siyasi bir adımın gereğiydi. Çar, Yekaterina Alekseyevna (Marta Skavronskaya) ile kilisede 6 Mart 1711'de gizlice nikâh kıydırmayı uygun görmüştü. Peki, bu nikâhı gizlice kıydırmanın sebebi neydi? Hâlbuki Petro her zaman tebaasının gönlünü okşamayı arzu etmişti. Çünkü burada skandal bir durum söz konusuydu. Marta Skavronskaya 1686'da Liflandia'da Çuhonskalı bir Hristiyan ailenin kız çocuğu olarak dünyaya gelmişti. 16 yaşındayken İsveç ordusunda borazancılık yapan bir askerle evlenmişti ve bu yüzden daha sonraları ona çoğu kez Trubaçova (borazancının hanımı) diye hitap etmişlerdi. 1702 Ağustosunda Marta'nın yaşadığı Marienburg Rus ordusu tarafından işgal edilmişti. Marta Rus dragonlarından birinin kapatması olmuş, bir süre sonra ise General R. H. Bauer'in, onun arkasından da Feldmareşal B. P. Şeremetyev'in haremine geçmişti. Menşikov, feldmareşaldan bu dilberi istemiş, fakat Marta 1703 yılı sonlarında onun da hareminden çıkıp Petro'nun haremine girmiş; 1705'de Luteran mezhebini terkederek Ortodoks olmuş ve Yekaterina Alekseyevna adını almıştı.

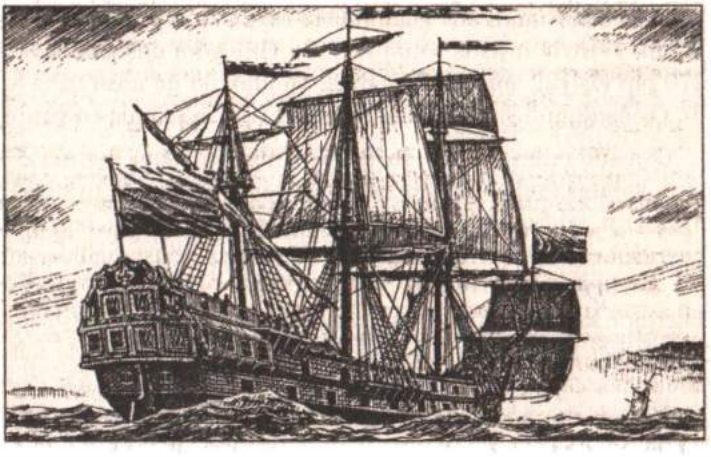

"Krepost" (Kale) gemisi

Yekaterina Petro'ya 1708'da Anna, 1709'da ise Elizabet'i doğurdu. (Esasen 1705'de Petro ve Pavel adında bir ikiz dünyaya getirmiş, ama Yekaterina'nın kızı bebek yaşta ölmüştü). Durumun nazikliği, Marta Yekaterina'nın hâlâ İsveçli borazancı kocasının nikâhında bulunuyor olmasıydı. Petro, Osmanlıya karşı düzenlediği seferden muzaffer bir şekilde dönüp, Yekaterina'yı imparatoriçe olarak saraya sokmasının zeminini oluşturması için, bu büyük zaferde yol arkadaşı olarak takdim etmeyi planlamıştı.

Petro, orduyu güney sınırlarına doğru yola çıkarırken henüz seferin detaylı planını yapmamıştı. Savaş planını 12-13 Nisan 1711'de ilk defa Slutska askeri meclisinde gözden geçirmişti. Alınan karara binaen Petro Şeremetyev'e 20 Mayıstan daha önce bir tarihte Dinyester boyuna ulaşmasını emretmiş, bunun için de üç aylık bir iaşe hazırlatmıştı. Petro'nun buyruğunda şöyle deniliyordu: "Bu iş vakit geçirilmeden yapılsın. Çünkü gecikirsek, her şeyi kaybederiz."

5 Temmuz 1711'de Şeremetyev'in ordusu Prut nehrine geldi. Petro ise 12 Temmuzda hassa alaylarıyla gelip onunla birleşti. Savaş meclisinin kararına binaen hemen nehrin aşağı akımlarına doğru gidilecek ve "daha ileriye geçilmeyecekti." 8 Temmuzda Osmanlı-Tatar süvarileriyle ufak çatışmalar başlamıştı. O ana ka-

dar Rus ordusunun ana gücü 38246 asker ve 122 toptan oluşuyordu. Petro'nun daha sonra teyit ettiğine göre düşman ordusu 270 bin kişiydi, ama gerçek rakam bundan iki üç misli daha azdı. Osmanlı ordusunu Baltacı Mehmed Paşa kumanda ediyordu.

Osmanlı ordusu 9 Temmuzda Petro'nun ordusuna saldırdı. Vezirin karargâhında bulunan Leh-İsveç asıllı General Ponyatovsky Türklerin saldırısını şu şekilde tasvir etmektedir: "Yeniçeriler.. buyruk beklemeden saldırılarını sürdürdüler. Vahşi çığlıklar atıyor, âdetleri olduğu veçhile "Allah! Allah!..." diye bağırıyorlardı. Ellerinde kılıçlarla düşman üzerine atılıyorlardı ve eğer düşmanın hazırladığı barikatlar olmamış olsaydı, ilk güçlü saldırıyla karşı tarafından cephesini yararlardı. Karşılaştıkları kuvvetli ateş yeniçerilerin hızını kesmiş ve kısa süre sonra da yavaş yavaş geri çekilmeye başlamışlardı. Kâhya ve yeniçeri ağası kaçanları kılıçtan geçiriyor, durdurmaya ve yeniden intizama sokmaya çalışıyorlardı. Daha yüksek çığlıklar ve daha cesurane hareketlerle ikinci bir saldırı daha başlattılar. İkinci saldırı birincisi kadar güçlü değildi ve Türkler bir kez daha geri çekilmek zorunda kaldılar."

9 Temmuzda Rus ordusu kayıplar vermişti: Tuğgeneral Vidman, 44 subay ve 77 daha düşük rütbeli asker. Esir alınan veya kaybolanların sayısı ise 3 subay ve 729 askerdi. Rus kaynaklarının bariz bir şekilde abarttığı rakamlara göre ise Türklerin kaybı yedi bin kişiydi. 10 Temmuz sabahı çatışmalar yeniden başladıysa da, göğüs göğüse bir muharebe olmadan, karşılıklı top atışlarıyla yetinildi.

Rusların durumu acınacak haldeydi. Erzak sıkıntısı başlamıştı ve atların da yemi kalmamıştı. Savaş meclisinin kararıyla Türkleri müzakere masasına davet etmek için hassa alayından erbaş Şepelyev gönderildi. Türkler tereddüte düşmüşlerdi. Akşama doğru çarın başvekili P. P. Şafirov vezirazamın huzuruna gönderildi. Petro, talimatta şunları yazmıştı: "Bazı sebeplere binaen bay Şafirov'a tam salahiyet verilmiştir..." Birinci sebep, çarı saran korku ve panikti. Çar, zapt edilen tüm şehirleri Türklere, Liflandia'yı ve hatta eğer Türkler isterlerse Pskov'u dahi vermeyi kabul etti. Bundan başka Petro Mehmed Paşa'ya 150 bin Ruble, diğer komutanlara 80 bin Rublenin üzerinde para vermeyi vaat etti. Fakat ordu kasası neredeyse tamtakır olduğu için bu kadar büyük bir

meblağ fiilen verilemeyecekti. İşte tam bu sırada Yekaterina vaziyeti kurtardı. Türk üst düzey yetkilileri satın almak için sahip olduğu tüm mücevherleri verdi ki, bunların değeri on binlerce altın Ruble tutuyordu. Ayrıca ordudaki bütün parayı topladı. Danimarkalı büyükelçi Justas şu satırları yazmıştı: "Şahitlerin bana anlattıklarına göre Türk ordusu tarafından kuşatılan çar, öylesine meyus bir haldeydi ki, aklını kaçırmış gibi kampta bir aşağı bir yukarı gidip geliyor, göğsünü yumrukluyor, bir tek kelime bile konuşamıyordu. Çevresinde bulunanların çoğu onun çarpıldığını düşünmüşlerdi."

Ne var ki çarın endişesi yersizdi. Paraların göz kamaştırıcı parıltısına dayanamayan vezir, Rusları razı edecek bir anlaşmayı imzalamayı kabul etmişti ve ayrıca Türkler Rusya ile İsveç arasındaki meseleye karışmayacaklardı. Anlaşılan Türkler, Rusya gibi İsveç'in de güçlenmesini istemiyorlardı. Hatta diyebilirim ki, eğer Ruslar Poltava'da yenilmiş olsalardı, Türkler onlara yardım edeceklerdi. Bu yüzden anlaşmada Türklerin bırakacakları topraklardan söz edilmiş, ama İsveç'in bırakacağı yerlerden hiç bahsedilmemiştir. Aksine Osmanlı İmparatorluğu kuzey savaşının ve gerginliğin devam etmesini istiyordu.

Vezir-i azamın yumuşak tavrı sayesinde Ruslar Tuna'nın sağ sahilindeki Braylov [İbrail] kalesini ellerinde tutmayı başardılar. General Rhen veya Rhanne, dragon alaylarının aileleri ve yedi bin kişilik bir Moldavya süvari birliğiyle birlikte 11 Temmuz 1711'de bu kalenin önlerine gelmişti. Ertesi günün akşamı Rhen beşinci alaya piyade olarak saldırma emri verdi. Şiddetli bir boğuşmadan sonra Türkler ön siperleri bırakarak kaleye çekildiler. 14 Temmuzda Türk garnizonu kaleden çıkıp gitmelerine izin verilmesi şartıyla teslim olmayı kabul etti. Bu arada Türkler Rhen'in raporunu Petro'ya götüren Rus ulağını ele geçirdiler. Bu yüzden Petro Braylov'un zapt edildiğinden habersizken, Osmanlı veziri her şeyi detaylı olarak biliyordu.

Prut barış anlaşmasına göre Petro Taganrog kalesini yıkıp, Azak'ı Türklere bırakmak, ayrıca Seç'in yukarı kısmındaki bazı kaleleri de yıkmak zorundaydı. Bundan başka anlaşmanın yerine getirilme garantisi olarak başvekil Şafirov ve Feldmarşal Şeremetyev'in oğlu Mikail Borisoviç Şeremetyev İstanbul'a rehin olarak gönderilecekti.

12 Temmuzda Türkler Petro ve ordusunun geri çekilmesine izin verdiler. Atlar kırıldığı için ordu öylesine yavaş hareket ediyordu ki, yirmi dört saatte ancak 4-5 km. yol alabiliyordu. Dolayısıyla Prut'un öte tarafına ancak 22 Temmuzda geçebilmiş, I Ağustosta da Dinyester'i arkada bırakabilmişti. Çar, Moskova'ya döner dönmez halka Prut anlaşmasının özel bir versiyonunu açıkladı. Özel olarak hazırlanan metinde barış anlaşması girişiminin Petro'dan değil, her iki taraftan geldiği duyurulmuş, çarın hoşuna gitmeyen bazı noktalar da tersyüz edilmişti. Tabii ki Türklere bu süzgeçten geçirilmiş anlaşmayı göstermeleri mümkün değildi. Sonuçta Petro Azak'ın teslimi maddesini hemen yerine getirmiş, ama orijinal anlaşmanın diğer maddelerini görmezden gelmişti.

Sultan III. Ahmed de kendi payına Prut anlaşmasının şartlarını yerine getirmedi. Baltacı Mehmed Paşa görevinden azledilerek önce Limni, daha sonra da son nefesini vereceği Rodos adasına sürgün edilmiş, yerine eski yeniçeri ağası Yusuf Paşa atanmıştı. Osmanlı sultanı 27 Ocak 1712'de tekrar Rusya'ya savaş ilan etti ve ordunun yola çıkmasını emretti.

Ne var ki Petro daha önce Türklere bırakması gereken yerleri boşaltmış, 14 Aralık 1711'de Apraksin'e Azak'ı ayın sonunda veya Ocak ayı başlarında şartsız teslim etmesi doğrusunda buyruk göndermişti: "Azak'ı ver, ama ilkbaharda Türklere savaşı yeniden başlatma fırsatı vermemek için Taganrog'u fermana göre ortadan kaldır." 2 Ocak 1712'de Azak ve içinde bulunanlar eksiksiz olarak Türklere teslim edildi. Bunlar arasında 1696'da ele geçirilen 60 top da vardı. Böylece sultan savaş hazırlıklarını durdurma kararı aldı ve aynı yılın 5 Nisanında Bâb-ı Âli ile Rusya arasında barış anlaşması teati edildi. O sırada Kronşdadt'da bulunan çar, olaydan ancak 8 Mayısta haberdar olabilirdi. İngiliz büyükelçisi Witworth'un mektubunda anlattığına göre "sabahleyin büyük bir mutlulukla kaleden ve gemilerden top atışları yapıldı."

Fakat çok geçmeden yeni bir savaş endişesi kendini gösterecekti. İstanbul anlaşmasına göre Ruslar Dinyester'in öte tarafındaki tüm ordusunu geri çekecek ve bir daha Lehistan meselesine karışmayacaktı. Fakat 1712 yazında Petro güya Pomeranya'ya transit geçiyormuş gibi yapıp doğrudan Lehistan'daki askeri

kampa gitti. Neticede 13 Temmuz 1713'de her şeyi eski halinde bırakmayı öngören yeni bir barış anlaşması imzalandı.

Ruslar Dinyeper'in öte tarafındaki Kamenoi Zaton ve Ust-Samara kalelerini yıktılar. Zaporoj Kazakları artık resmen Osmanlı tebaası sayılıyorlardı ve XVII. Yüzyıldan itibaren kontrol altında tuttukları bozkırlarda istedikleri gibi yaşayabileceklerdi. Türkler Zaporoj Kazaklarının işlerine karışmadılar, ama Rusya ve Lehistan'a bir daha akın düzenlemelerini yasakladılar. Yine de onların Leh, Moskof ve Tatarlarla ufak tefek didişmeleri devam etti durdu.

Prut'daki başarısızlık Azak filosunun canına okumuştu. Azak'ın tesliminden sonra 3 büyük savaş gemisi ve 2 çektirme oradan Çerkask'a getirildi. Bu gemilerden birkaç tanesinin Baltık taraflarına gönderilmesi düşünüldüyse de, sonra Osmanlılara satıldı. Çerkask'a getirilen çektirmeler 1716'da parçalanıp odun yapıldı. Kalanlarsa 1727'ye kadar içlerindeki toplar ve diğer malzemeler alındıktan sonra parçalandı..

Böylece Azak filosu ortadan kalktı. Büyük Petro İsveçlere karşı muhteşem bir zafer kazanmış, kuzeyde Avrupa'ya açılan bir pencereye sahip olmuştu, ama güneydeki tüm teşebbüsler akamete uğramış; Rusya Karadeniz'e çıkış yolu bulamadığı gibi, Zaporoj ordusunun topraklarını da kaybetmişti.

III.
1735-1739 SAVAŞLARI

1. 1735-36 savaşı

1730-33 yıllarında Kırım Tatarları Ukrayna'ya birkaç saldırı düzenlediler. 15 Mayıs 1735'de Petersburg'a ulaşan haber yetmiş bin kişilik bir Tatar ordusunun İran seferine iştirak etmek için Rus toprakları üzerinden geçtiği şeklindeydi. Bu durum, yeterli bir "savaş sebebi"ydi ve dahası, Tatarlar ve Orlik (Türklere kaçan Zaporoj ordusunun kâtibi) mektuplar ve haberler göndermek suretiyle Kazakları tahrike devam ediyorlardı.

Bu arada Rus ordusunun önemli bir kısmı Lehistan'daydı. 1730 yılı başlarında Lehistan'da yeni bir kralın seçilmiş olması öteden beri devam eden iç savaşı daha da alevlendirmişti. Stanislav Leçinsky[1] taraftarları Warşova'yı ele geçirince, nalkıran lâkablı August yardım istemek için Rusya'nın kapısını çaldı.

Anna Yohannovna Lehistan'a Mareşal Burhard Kristof Minih'i (1683-1767) bir orduyla gönderdi. Minih ülkede kısa sürede bir düzen sağladı ve August Warşova'da tahta çıktı. Lehistan'dan kaçan Leçinsky taht iddiasından vazgeçti. Stanislav'a yardım etmek bahanesiyle Landtsig limanına gönderilen Fransız filosu da hiçbir şey yapamadan geri döndü.

23 Temmuz 1735'de Minih, bakanlar kurulundan, imparatori-

1 Doğrusu Leşçinsky'dir fakat bizde Leçinsky diye bilindiği için bu şekilde yazdık. (çev.)

çenin bütün güçleriyle gelecek baharda Rusya'ya saldırmaya niyetlenen Osmanlıların önünü tıkamak istediğini, dolayısıyla bu sonbaharda Azak'ın kuşatma altına alınmasını arzuladığını belirten bir ferman aldı. Minih'e ayrıca Lehistan'dan Don boylarına hareket etmesi, ancak yokluğunda işlerin tekrar bozulmaması için orada kırk bin kişilik bir kuvvet bulundurması da bildiriliyordu. Bakanlar kurulu ayrıca Minih'e işi son derece gizli tutmasını, başarının buna bağlı olduğunu da tembihliyordu. "Azak'ın kuşatılması emrini büyük bir memnuniyetle telakki ediyorum, - diye yazdı Minih imparatoriçeye.- Çünkü ben de, siz hanımefendilerine malum olduğu üzre, uzun zamandır bu kaleyi fethetmeyi istiyor ve bir an önce oraya hareket etmek için yüksek emirlerinizi bekliyordum. Birkaç yıl önce gündeme getirildiği için General Debrının'ın Don boylarına yollandığından beri bu konudaki hazırlıkların tamamlanmış olduğunu umarım."

2. General Leontyev'in başarısız seferi

1735 Ağustosunda Minih Don üzerinden ilerleyerek Novapavlovsky'ye geldi. Saraydan gelen fermanda Azak'ı sonbaharda mı, yoksa gelecek ilkbaharda mı kuşatma altına alacağına yerinde karar vermesi, her halükârda kışın kaleyi sıkı gözetim altında tutması bildiriliyordu. Minih, karşı cevabında buna daha sonra karar vereceğini, fakat şu an vakit kaybetmemek için Kırım'a bir an önce saldırıyı başlatmak amacıyla Ukrayna'daki sınır kasabası Kişenka'ya gideceğini, çünkü Tatarlar İran seferine gittiklerinden saldırı için en uygun vakit olduğunu bildirdi. Bu arada Kırım seferini düzenlemekle görevlendirilen Ukrayna ordusu generali Veysbah öldüğü için Minih orduda hiç sevmediği bir adamdan kurtulmuştu. Çünkü Veysbah kendini kıdemli bir mareşal olarak görüyor ve onun emrine girmek istemiyordu. Minih, Veysbah'ı kıskandığından, hiçbir zaman böyle bir iddiası olmayan, ama yaşça kendisinden büyük olan General Lassi'yi bu makama tavsiye etmişti.

1735 Ekiminde Minih ve yakın silah arkadaşları Poltava'dayken sıtmaya yakalanmış, ama hastalık mareşalı Tümgeneral Leontyev'i Kırım'a göndermekten alıkoymamıştı. Ne var ki kuşatma topları henüz gelmemişti ve Minih de genel olarak Azak'ı kuşat-

Kont B. K. Minih

maya hazır değildi. Bu yüzden Kırım'da etkili olabilmek amacıyla bir şaşırtma hareketine karar vermişti.

Tümgeneral Leontyev, çoğunluğu profesyonel asker olmayan 39795 kişi ve 46 topla I Ekimde yola koyuldu. Önce Orel nehrinden Samara nehri yönüne doğru ilerledi. Yağmur az yağdığı için nehirlerin su seviyesi oldukça düşüktü. Bu yüzden ordu kolaylıkla karşı tarafa geçebildi. 6 Ekimde Leontyev Vorona çayı kenarında mola verdi ve ertesi gün Osakorovka deresine ulaştı. Burada Tatarlar yazın bozkırı ateşe vermiş, ama yine de otlar biraz yeşermişti. Ordunun yeterli miktarda odunu, suyu ve hayvanlar için yemi yoktu. Ruslar, Konskiye Voda'da Nogay Tatarların auluna saldırıp binden fazla kişiyi kılıçtan geçirdikten başka, iki binin üzerinde sığır, 95 at ve 47 deve ele geçirdiler. Minih şu notu düşmüştü: "Ordumuzun maneviyatı çok bozulduğu için kimseye merhamet gösterilmemişti."

Fakat Leontyev'in başarıları burada nihayet bulacaktı. 13 Ekimden itibaren yağmurlar şiddetlenmiş, geceler soğumaya başlamıştı. Asker hastalanıyor, atlar telef oluyordu. Bozkırda hastaları yatıracakları bir yer veya hastahane olmadığı için onları da beraberlerinde götürmek zorundaydılar. Ordu başka mahrumiyetlere de katlanıyordu, ama Kırım sınırına ulaşmaları için hâlâ on menzil yol gitmeleri gerekiyordu.

16 Ekimde Acısu yakınlarında Leontyev kurmaylarını toplayarak yola devam edilip edilmemesi meselesinde görüşlerini aldı. Genel kanaat geri dönülmesinden yanaydı. Çünkü daha şimdi-

den üç bin kadar at telef olmuştu ve hem esir alınan Tatarlar, hem de Kırımdan dönmekte olan büyükelçi daha ileride orman ve su olmadığını; Pekerop'a kadar on günlük yol bulunduğunu ve bu havada bütün atların öleceğini bildirmişlerdi.

Bunun üzerine Leontyev geri dönüş emrini verdi. Tekrar Ukrayna yolunu tutan ordu Kasımın sonlarına doğru kışı geçirecekleri kışlaya yerleşebildi. Askerin durumu berbattı. Sefer sırasında dokuz bin kadar nefer, bir o kadar da at telef olmuştu. Kayıpların büyük çoğunluğu savaştan değil, hastalık, açlık ve benzeri sebeplerden kaynaklanmıştı. Tümgeneral Leontyev askeri mahkemeye verildiyse de, suçsuz olduğuna hükmedildi. Esasen Leontyev haklıydı. Çünkü sonbaharda Kırım'a sefer düzenlenmesi fikri bizzat Minih'e aitti ve o, yalnızca verilen emri yerine getirmişti.

Minih, acı bir ders aldıktan sonra, 1736'da Kırım'a düzenleyeceği seferi planlarken Çaritsınka'daki karargâhına Zaporoj Kazaklarının atamanı Milaşeviç ve diğer "Kazak beylerini" davet etmişti. Mareşal onlara ordularının sayısını sordu. Onlar, Kazak savaşçılarının her gün öldüğünü ve öldürdüğünü, bu yüzden sayıyı tam olarak bilemediklerini, ama hepsi atlı olmamakla birlikte yedi bin kişi toplayabileceklerini belirttiler. İkinci soru Kırım'a gitmek için en uygun zamanın ne olduğu şeklindeydi. Zaporojlular buna da şu cevabı verdiler: Ordu 10 Nisanda Orel nehrinden hareket etmiş olmalı. Çünkü bu günlerde bozkırda her yerde yeterli miktarda kar ve yağmur suyu vardır; otlar yeterince gürdür ve dolayısıyla düşman onları kolaylıkla yakamaz. Kırım'da bu yıl mahsul iyi olduğu için ordunun erzak ihtiyacı rahatlıkla karşılanabilir. Nogaylar düzenli orduya karşı savaşmazlar ve Rus ordusu hiçbir engelle karşılaşmadan Kırım'a gidebilir. Perekop kalesi ise onu durduramaz.

3. Azak kuşatması

Azak'a karşı harekete geçmek amacıyla ordu için üs de hazırlanmıştı. Azak'a 30 mil mesafedeki Türk-Rus sınırında Azize Anna kalesi kurulmuştu. 1735'in ikinci yarısından itibaren bu kaleye Rus ordusu ve kuşatma topları getirilmeye başlanmıştı. Minih de 1736 Martı sonlarına doğru Azize Anna'ya gelecekti.

17 Martta Minih ordusuyla birlikte Don üzerinden Azak'a doğru yöneldi. Türkler sınırda Rus ordusunun toplanmaya başladığını ve Azak'a saldırı hazırlığı içinde olduklarını haber almış, fakat bir şey yapmak için "geç kalmışlardı." Tuğgeneral Spareyter 600 piyade ve Kazak müfrezeleriyle birlikte aniden Türklere saldırarak, Don'un iki yakasında ve Azak'ın üst kısmında bulunan iki kaleyi ele geçirdi. Ruslar bir tek kayıp bile vermemişlerdi ve anlaşılan Türkler düşmanı görür görmez öylesine sıvışmışlardı.

Ne var ki Azak yolu üzerindeki kale alındıktan hemen sonra bir kargaşa başladı. Türkler hem aralıksız top atışları yapıyor, hem de civardaki insanlara savaşın başladığını duyuruyorlardı. Türk ve Tatar ahalinin Azak surlarına güvenmeyerek bozkıra kaçmayı tercih etmesi tuhaf bir şeydi.

Aynı Tuğgeneral Spareyter bir hücumla Azak yakınındaki küçük Lutik kalesini de ele geçirdi. Ruslar bir subay, üç er kaybetmiş, on iki de yaralı vermişlerdi. Buna karşılık 20 pirinç ve demir top ele geçirilmiş, kale komutanı ve 50 yeniçeri esir alınmış, yaklaşık bir o kadarı da öldürülmüştü.

Azak kalesi dört bir yandan kuşatma altına alınmıştı. Minih, Rus ordusunun kumandasını geçici olarak General Levaşov'a bırakmak suretiyle askeri kendi haline bırakmıştı. 25, 27 Mart ve 17 Nisanda kuşatma altındakiler birkaç huruç yaptılarsa da Ruslar tarafından başarılı bir şekilde püskürtüldüler. Bu çarpışmalar sırasında ataman Krasnoşekov'un kumandasındaki Kazaklar ziyadesiyle kahramanlıklar sergilemişlerdi.

26 Nisan 1736'da o yıl mareşal olarak tayin edilen Kont Peter Petroviç Lassi Azak önlerine geldi. Kont, bir an önce orduya katılmak için hemen hemen hafif silahlarla mücehhez olarak ve kendisini yakın mesafeden takip eden küçük bir Kazak taharri birliğini yanına alarak alelacele yola çıkmıştı. Ukrayna hattından İzum'a kadar olan yol, bozkır üzerinden yaklaşık 12 km. idi. Kont, bozkırda bölgeyi teftiş eden Tatar birliğinin saldırısına uğradı. Kazaklar ya o tarafa bu tarafa kaçışmış, ya da esir edilmişlerdi. At sırtında bulunan mareşal, eğer aç gözlü Tatarlar konvoydakileri yağmalamakla meşgul olmamış olsalardı, esir düşmekten hemen hemen kurtulamazdı.

10 Mayısta Oramiral P. P. Bredal, 15 çektirme, iki tek güverteli tekne ve başka birçok tekneyle birlikte Don üzerinden Azak'a doğru yola çıkmıştı. Yanında hemen indirilmeye hazır ağır toplar vardı. Aynı gün kampa dört avcı ve iki dragon bölüğü daha gelmişti. Kont Lassi, toplar indirildikten sonra Bredal'a gemileri şehri rahatlıkla dövebilecek bir yere çekmesini ve dışarıdan herhangi bir yardım gelmesini önleyecek şekilde demirlemesini emretti. Emirleri aynen yerine getirilmiş, dört bombardıman gemisi şehri yirmi dört saat boyunca topa tutmuştu.

Osmanlı donanması kaptan-ı derya Cihannüma-Kadı Paşa komutasında Azak'ın yardımına geldiyse de, Don ağzında sığlık 1-1,2 metreye düştüğü ve neredeyse kumla kaplandığı için kaleye ulaşamadı. Ayrıca zaten Rus gemileri de onun geçmesine izin vermeyecek şekilde demirlemişti. Bu yüzden geri çekilmek zorunda kaldı. Bu arada Rus gemileri de Don girişinde sular fazla çekildiği için Azak Denizi'nde rahat hareket edemiyor, yalnızca küçük tekneler dolaşabiliyordu.

Azak kalesi karadan da 46 kuşatma topuyla dövülüyordu. 8 Mayısta Türklerin ana barut deposuna düşen bombanın yol açtığı infilak sebebiyle beş cami, 100 ev yıkılmış ve 300 kadar insan ölmüştü.

Azak kalesinin çevresi dış hisarlarla çevriliydi. Bu hisarların da etrafı ağaç çitler ve 3,5 m. derinliğinde su dolu hendeklerle takviye edilmişti. Kont Lassi, 18 Temmuz 1736'da Albay Loman'a 300 muhafız kıta neferi, 700 tüfekçi ve 600 Kazak alarak hisarı zapt etmeye gönderdi. Hisar güçlü top atışlarıyla dövüldükten sonra alınmış, Ruslar doğrudan şehir surlarına ulaşmışlardı. Ağır topların şehri dövmeye hazırlandığı sırada, topyekun hücuma gerek kalmadan, 19 Temmuzda Azak kalesini kumanda eden paşa Lassi'ye şehri teslim edeceği haberini gönderdi.

Yapılan anlaşmaya istinaden Azak'daki tüm Müslüman ahalinin Türkiye'ye gitmesine izin verildi. Kaleyi terkedenler 43463 erkek, 2233 kadındı. Kalede bulunan 221 Hristiyan köle serbest bırakıldı. Ruslar ganimet olarak 137 pirinç, 46 dökme top ve yine 11 pirinç ve 4 dökme havan ele geçirdiler. Azak'ın yakından incelenmesi Rus toplarının surlara hemen hemen hiçbir zarar ve-

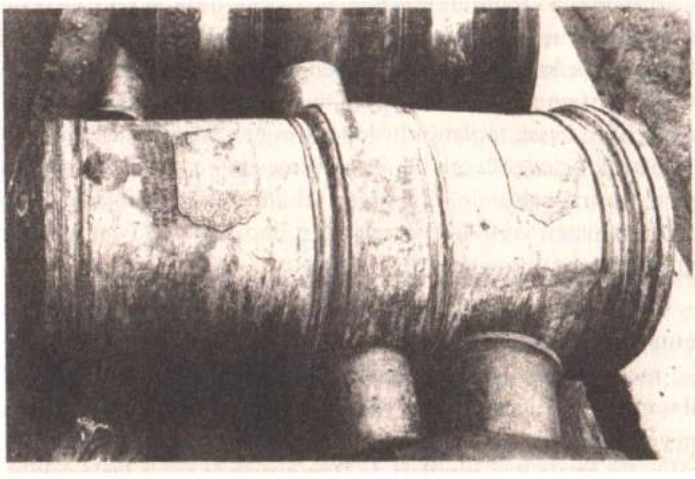

1736'da Azak'ta ele geçirilen Osmanlı havanı

remediğini, ama havanların çok işe yaradığını ortaya çıkarmıştı. Kristof Manşteyn'in ifadesiyle "şehrin içi şiddetli bombardıman sebebiyle taş yığını haline gelmişti."

Azak'ın fethi için uğranılan zayiat hemen hemen hiç mesabesindeydi. Yaklaşık 200 asker ölmüş, 1500 kişi yaralanmıştı ve hafif yaralılar arasında Kont Lassi de vardı. Lassi, kalenin teslim alınmasından sonra bir düzene sokulmasını emretti. Kendisi ise Ağustos başına kadar yakındaki kampta kaldı. Kaleye dört bin kişilik bir garnizon bırakıldı ve gerekli her tür teçhizat temin edildi. Bu işler bittikten sonra Kont Lassi saraydan aldığı talimatla Minih'le birleşmek üzere ordusuyla birlikte Kırım'a hareket etti. Yanında 7 bin kişi vardı. Kalmius nehri yakınlarında öncü birlikler üç Kazak'a rastladılar. Anlattıklarına göre Bahmut'a giden General Şpigel'in kolordusuna mensuptular, fakat yolu kaybetmişlerdi ve ona katılmaya çalışıyorlardı. Kazaklara inanmayan mareşal onları tutuklatarak yoluna devam etti. Fakat ertesi gün yakalanıp getirilen başka Kazaklar da aynı şeyleri anlattılar ve Minih'in emrindeki kolorduyla birlikte Ukrayna'ya doğru gittiğini belirttiler. Bunun üzerine Lassi geri dönmek zorunda kaldı ve Eylül ayının başlarında İzum'a geldi.

4. Minih'in 1736 Kırım seferi

Minih, 20 Nisan 1736'da yaklaşık 54 bin kişilik bir orduyla Çaritsın'dan hareket etti. Ordu beş kola ayrılmıştı. Öncü birliklerden oluşan birinci kolorduyu Tuğgeneral Şpigel kumanda ediyordu. İkinci kolorduyu Prens Gessen-Gombursky, üçüncü kolorduyu Tümgeneral İzmailov, dördüncü kolorduyu Tümgeneral Leontyev ve beşinci kolorduyu da Tuğgeneral Tarakanov kumanda ediyordu.

Orduya iki aylık iaşe verilmişti. Mareşal kışı da çıkartmaya yetmesi için daha fazla erzak istiyordu, ama yoktu. Bunun üzerine yürüyüşü tehir ederek, Tuğgeneral Knaz Trubetskoy'u ordunun iaşe meselesinin halledilmesiyle görevlendirdi. Fakat Trubetskoy, insanı çıldırtacak kadar yavaş hareket ediyordu. Gönderdiği ağırlıklar planlananın onda biri bile değildi.

Orduda Zaporoj Kazaklarının yanı sıra Ukraynalı Kazaklar da vardı. Minih, onlarla ilgili olarak imparatoriçeye şu mesajı göndermişti: "Daha önceleri Ukraynalı Kazaklar 100 bin kişi gönderebilmişlerdi. 1733'de ordunun hizmetine girenlerin sayısı 30 bine kadar düştü. Bu yılsa 20 bin kişiye düştü ve onlardan yalnızca 16 bini Kırım seferi için ayrılmış durumda. Onlara Nisan ayı başlarında Çaritsın'da tam kadro hazır bulunmaları bildirilmişti, ama Çaritsın'dan 300 mil uzaklaşmış olmamıza rağmen Ukraynalı Kazaklardan yalnızca 12730 kişi gelmiş bulunuyor. Onların da yarısı arabalarla yolculuk ediyor. Bir kısmı kuru kalabalık, bir kısmı ise lagar atlara binmiş vaziyette. Büyük çoğunluğunu yanımızda torba gibi taşıyoruz. Ekmek tüketmekten başka bir işe yaradıkları yok. Buna karşılık, aynı halktan olan, Ukrayna'dan kaçmış bulunan Zaporoj Kazaklarının her birinin 2-3 iyi atı var. İyi ve fedakâr insanlar. Donanımları da iyi. Bunların üç veya dört bin tanesiyle tüm Ukrayna kolordusunu yenmek mümkün."

Minih'in ordusu Dinyeper'in sağ sahili boyunca, nehre 5-50 km. mesafedeki Leontyev yolu üzerinden Kırım'a ulaştı. 7 Mayıs günü Ruslar ilk Tatarlarla karşılaştılar. 100 kişilik bir gruptu. Kazaklar onları karşılamaya çıktılar, ama kimseyi ele geçiremediler. Ertesi sabah daha kalabalık bir düşman birliği ordunun sağ tarafından saldırdıysa da Kazaklarla herhangi bir temasları olmadı.

9 Mayıs günü mareşal her biri 400 dragon ve 500 Kazaktan oluşan beş bölüğü önden gönderdi. Vadi öylesine genişti ki, bölükler birbirini görecek şekilde fakat ayrı ayrı ilerliyorlardı. Bunlar, düşmana yaklaşıldığında birleşebilecek durumdaydılar ve tamamı General Şpigel'in kumandasındaydı. Henüz sekiz mil ilerlemişlerdi ki, 200 kişilik Nogay Tatarı grubuna rastladılar. Rusları fark eden Nogaylar hemen kaçtılarsa da, peşlerine düşen Kazaklar bazılarını öldürdüler ve iki tanesini de esir aldılar.

Düşmana mümkün olduğunca sokulma emrini alan Şpigel, henüz sekiz mil gitmeden ani bir şekilde tüm bölükleri toplamak zorunda kaldı. Çünkü karşısında yirmi bin kişilik bir kolordu vardı. Şpigel dragonları zar zor kare durumuna sokup, düşman tarafından dört bir yandan çevrilen birinci safa ulaşmaya çalıştı. Tatarlar çığlıklar atarak saldırıya geçip, ok yağdırmaya başladılar. Dragonlar hiç de korkuya kapılmamışlardı ve karavana atmayacakları düşüncesiyle serinkanlılıkla kurşun yağdırıyorlardı. Böyle bir müdafaa sistemi sebebiyle Tatarlar düşmana yüz metreden fazla yaklaşamadılar. Kuşatma altına aldıkları düşmana yalnızca birkaç tüfekle ateş ediyorlar, geri kalanlarsa ok kullanıyordu. Tehlikenin farkına varan Minih, General Leontyev'i 3 bin dragon ve iki bin Kazakla yardıma gönderdi. Takviye kuvvetlerin geldiğini gören Tatarlar, arkada 200 ölü bırakarak alelacele geri çekildiler. Altı saatten fazla süren bu çatışmada Rusların kaybı 50 ölü ve yaralıydı. General Şpigel ve Albay Veysbah da yaralananlar arasındaydı.

Bu ilk çatışma Rusların maneviyatını yükseltmiş, Tatarlarsa düzenli ordu karşısında korkuya kapılmışlardı. Çarpışma sırasında Kırım hanı yaklaşık 100 bin kişilik ordusuyla 80 mil açıkta bekliyordu ve savaşın seyri hakkında bilgi aldıktan sonra Perekop'a çekildi.

18 Mayısta Rus ordusu Perekop kalesine 7 km. kadar yaklaştı. Şpigel gördüğü manzara karşısında şaşırmıştı. Kazaklar kendisine daha önce tabyaların çevresinin hendeklerle çevrili olduğunu, ancak atla veya arabalarla geçilebileceğini söylemişlerdi. Fakat yine de hendekler çok derindi ve kaleyi çepeçevre kuşatıyordu. Ayrıca kalenin çevresi baştan sona taş duvarlarla çevriliydi ve yeni kuleler yapılmıştı.

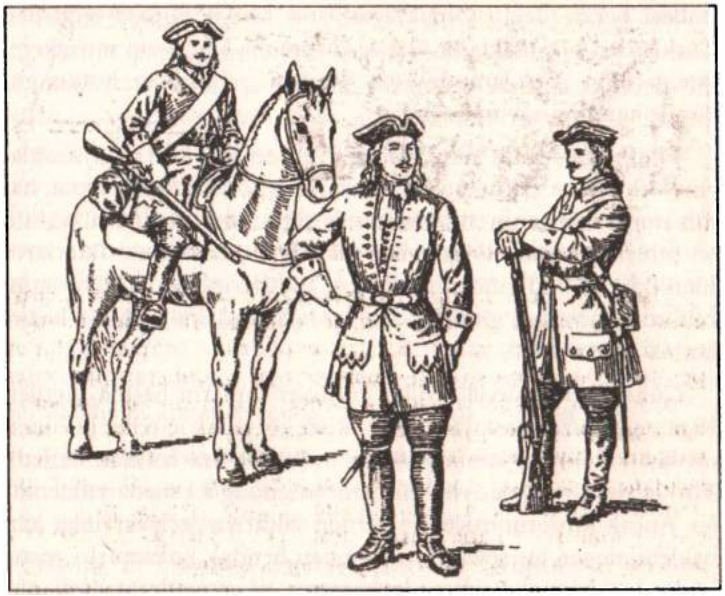

Rus dragonları

Yine de mareşal Perekop'a saldırma kararı aldı. Fakat Minih önce hana bir mektup yollayarak imparatoriçenin kendisini Ukrayna'ya yaptıkları saldırılardan dolayı Tatarları cezalandırmak için gönderdiğini, kendisinin de emri yerine getirip tüm Kırım'ı yerle bir etme niyetinde olduğunu; eğer han ve halkı kendisini imparatoriçenin âtıfet ve himayesine teslim eder, Rus ordusunun Perekop'a girmesine rıza gösterir ve Rusya'nın hakimiyetini tanırsa, mareşalın hemen müzakerelere başlayıp, düşmanca davranışlara son vereceğini bildirdi. Minih, birinci şart olarak Perekop'un teslim edilmesini istiyordu. Kırım hanı cevap olarak bir murzayla şu mesajı gönderdi Minih'e: Ben size savaş ilan etmedim, dolayısıyla devletime saldırmanız beni şaşırttı. Kırım Tatarları zorla Rus topraklarına girmiş değil. Belki de bunlar, Kırım Tatarlarının himayesindeki Nogaylardı. Onlar bize bağlı olmadıkları için hesap soramazdık. Rusya, onları arayıp bulabilir ve ele geçirdiğinde de, geçen yıl olduğu gibi, hesap sorabilir. Ben, İstanbul anlaşmasına bağlı kaldığımdan, onu bozamam. Perekop'a gelince, onun

iradesi bende değil. Ordaki garnizon teslim olmayı reddeden Türklerden oluşmaktadır. Savaş durumuna son verip müzakerelere geçelim. Ama şunu bilesiniz ki, bana saldırılırsa, bütüm gücümle kendimi savunacağım.

Minih, Tatarların yalnız silahla verilecek cevabı anlayacaklarını fark etmişti. Murza vasıtasıyla hana gönderdiği cevapta, hanın imparatoriçenin âtıfetini reddettiğini, bu yüzden ülkesinin ve şehirlerinin nasıl yerle bir edeceğini göreceğini, Tatarların hainliklerini bildiğinden müzakere tekliflerine inanamayacağını bildirdi. Murzanın gitmesinden sonra da orduya saldırıya hazırlanma emri verdi.

Güneşin doğuşuyla birlikte birlikler topların başına geçtiler. Kampta yalnızca hastalar ve ağırlıkları korumak için her birlikten on kişi kaldı. Sağ tarafa yönelen ordu altı sıra halinde ilerledi. Türkler bütün güçleriyle Minih'in bulunduğu kanada yüklendiler. Ancak Rusların başka bir yerden saldırıya geçmesi onlar için beklenilmeyen bir şeydi. Şanslarından hendek kurumuştu ve askerler birbirlerini kaldırarak, kasatura ve süngülerin de yardımıyla yukarı tırmanmaya başladılar. Bu arada siperler top atışlarıyla sürekli dövülüyordu. İşin ciddileştiğini gören Tatarlar, Rusların siperlerin üstüne çıkmasını beklemeden mevzilerini bırakıp kaçmaya başladılar.

Ruslar hendeği ve siperleri hızlı bir şekilde geçmişlerdi, ama Perekop hattındaki hisarlar ateşe devam ediyordu. Hisarlardan birisi piyade yüzbaşısı Kristof Manşteyn tarafından 60 askerle bir hücumla ele geçirildi. Düşmanın yoğun ateşine rağmen muhafız kıta neferleri baltalarla hisarın kapısını kırıp içeri girmeyi başardılar. Yüzbaşı, düşmana teslim olmaları teklifinde bulundu. Türkler teklifi kabul ederek silahlarını toplamaya başladılar. Bu arada Rus askerlerinden birisi bir yeniçeriyi süngüyle vurunca çılgına dönen Türkler tekrar kılıçlarına sarılarak boğuşmaya başladılar. Grenader başını öldürüp, aralarında yüzbaşının da bulunduğu 16 askeri yaraladılarsa da, sonuçta hisarı koruyan 160 yeniçerinin tamamı süngülendi. Diğer hisarlardaki garnizonlar daha akıllıca hareket etmiş ve hepsi Tatarların arkasından kaçmışlardı. Perekop hücumu Ruslara bir subay, 30 askere mal olmuş, ayrıca bir subay ve 176 er yaralanmıştı.

Fakat Perekop kalesi paşanın askerleriyle birlikte kaleden çıkıp Kırım hanına gitmelerine izin verilmesi şartıyla teslim olmayı kabul ettiği 22 Mayısa kadar direnmeyi sürdürdü. Minih, ilk başta paşaya savaş esiri olarak teslim olması teklifinde bulundu, ama bunun reddedilmesi üzerine, kendisine askerleriyle birlikte limana kadar götürülüp gemiyle Türkiye'ye dönmek zorunda oldukları teklifi iletildi. Ayrıca paşadan iki yıl boyunca Rusya'ya karşı herhangi bir şekilde savaşmayacağı sözü alındı. Fakat Ruslar sözlerinde durmadılar. 2554 askerin garnizondan çıkmasından sonra paşayı tutukladılar. Paşanın itirazına ise Bâb-ı Âli'nin ve Kırım hanının son anlaşmanın hilafına hareket ederek 200 Rus tacirini tutukladıkları, dolayısıyla onlar serbest bırakılıncaya kadar kendisini koyuvermeyecekleri şeklinde cevap verildi.

Kale ve hisarlarda 60 top ve Türklerin Knaz Golitsın'ın başarısız seferi sırasında aldıkları bazı Rus armaları ele geçirildi. Minih, kaleye 800 asker ve 600 Kazak yerleştirdi.

Minih, 25 Mayısda General Leontyev'i 10 bin asker ve 3 bin Kazakla birlikte Türklerin elindeki Kınburnu* kalesine gönderdi. Kılburnu 29 Mayısta savaşsız teslim oldu. Leontyev, yaverini kale komutanına teslim olması teklifiyle göndermiş, komutan da 2000 yeniçeriden oluşan garnizonuyla birlikte çıkıp Oçakov'a gitmelerine izin verilmesi şartıyla teslim etmeye rıza göstermişti. Böylece Kılburnu tek bir zayiat verilmeden alınmıştı ve tüm görev boyunca verilen kayıpların toplamı üç veya dört kişiyle sınırlı kalmıştı. Şehirde 250 Rus esir ele geçirilmiş ve hepsi serbest bırakılmıştı. Ayrıca 49 silah ve 3 bin at ganimet olarak alınmıştı. Diğer yandan Kazaklar da düşmandan ormanda gizlenmiş 30 bin koyun ve beş bin baş kadar sığır ele geçirmişlerdi. Kılburnu'nun zaptından sonra General Leontyev karargâhını kale açıklarına kurdu. Artık yapacak bir şey kalmamıştı; çünkü ne Türkler, ne de Tatarlar Özü'nün öte tarafına geçmeye teşebbüs etmeyeceklerdi.

25 Mayısta Minih, kurmaylarını toplayarak bundan sonra yapılacak işleri görüştü. Tüm generaller ordunun Perekop'da kalmasını ve düşmanın elindeki bölgelere oraların boşaltılması için birlikler gönderilmesi yönünde görüş bildirdiler. Fakat Minih,

* Metinde böyle, fakat doğru Kılburnu'dur.

adını Kırım fatihi olarak tarihe geçirtme hayalinde olduğu için, bu görüşü onaylamadı. İleri sürülen görüşün tutarlı bir tarafı olmadığını, meyvelerini toplamadıktan sonra Perekop'un fethedilmesinin tek başına bir işe yaramayacağını belirtti. Ayrıca küçük birliklerin ülke içine gönderilmesinin çok tehlikeli olacağını, çünkü merkezden uzaklaşan bu askerlerin kolayca avlanabileceğini kaydetti. Bunun üzerine generaller ilk iaşe konvoyunun gelmesinin beklenmesini teklif ettiler. Çünkü topu topu 12 günlük erzak kalmıştı. Fakat Minih buna da itiraz etti ve düşman topraklarında bulunan ordunun kendi iaşesini Tatarların hesabından temin etmesi gerektiğini belirtti: "... Bu seferin amacı, sarayın görüşüne göre, bu haydutlara soluklanma fırsatı tanımamak ve daha elle tutulur bir ders vermek amacıyla şehirlerini yerle bir etmektir." Arkasından mareşal ordunun ertesi gün sefere hazır olmasını emretti.

26 Mayısta Perekop açıklarından hareket eden ordu Kırım'ın merkezine doğru yola koyuldu. Tatarlar, sürekli kare halinde hareket eden Rus ordusunun çevresini kuşattılar. Yalnızca ufak tefek yıpratma saldırılarıyla yetindiler. Atış menziline girdikleri zaman, birkaç top atışı dağılmaları için yeterli oluyordu. Fakat 29 Mayısta, eğer fırsatı iyi değerlendirebilmiş olsalardı, Rus ordusuna ciddi kayıplar verdirebilirlerdi. Kozlov yoluna sapan ordu Balçık adı verilen kıstağa gelmişti ve karşı tarafa geçmek gerekiyordu. Kazaklar geçmeye uygun birkaç nokta aramaya başladılar ve Ruslar da onları takip ediyordu. Bu sırada karede 1500 kademlik bir açıklık oluşmuştu. 200 kadar Tatar oluşan bu boşluğa dalmayı başarmıştı, ama orduya saldırmak yerine, ağırlıklara yöneldiler. Bu arada top atışları başlayınca ancak uzaktan seyretmek zorunda kaldılar. Böylece Ruslar tekrar kapanma fırsatını yakalamış oldular. Birçoğu öldürülmüş, kalanlarsa kılıçla kendilerine yol açarak kaçmayı başarmışlardı.

30 Mayısta ordu olduğu yerde kaldı. Düşmanın 12 mil uzaklıkta olduğunu öğrenen Minih, akşamleyin ordudaki tüm grenaderleri, 1500 dragon ve 200 Don Kazağını Tuğgeneral Gein'in komutasında saldırı vazifesiyle görevlendirdi. Bütün bir gece çok dikkatli bir şekilde yol alıp şafakla birlikte düşmana saldırmaları talimatını verdi. Fakat korkaklıktan mı, yoksa aptallıktan mı bi-

linmez, Tuğgeneral Gein, son derece yavaş hareket etti. Ön saflara çıkan Kazaklar şafakla birlikte herkesin uykuda olduğu bir sırada Tatar kampına saldırıp, önlerine geleni kılıçtan geçirmeye başladılar. Paniğe kapılan Tatarlar atlarına atlayıp kaçmak istediler, ama saldıranların yalnızca Kazaklar olduğunu anlayınca bu defa düşmanı kılıçtan geçirme sırası onlara gelmişti ve Kazaklar çok büyük kayıplar vererek geri çekilebildiler. Eğer Tuğgeneral Gein'in askerlerinin yaklaştığını görüp de kendileri kaçmaya kalkışmasalardı Kazakların bir teki bile sağ kalmazdı. Ruslar düşman kampında bol miktarda yem ve birkaç çadır bulabildiler. Tarafların kayıpları aşağı yukarı eşitti ve her iki taraftan üç yüz kişi hayatını kaybetmişti.

Minih, şafakla birlikte tekrar yola koyuldu. Düşmandan ele geçirilen yerde kamp kuruldu ve Minih'in emriyle Tuğgeneral Gein tutuklanarak görevini ihmalden askeri mahkemeye verildi. Dvoryanlık (zâdegânlık) sıfatını kaybettiği gibi, rütbeleri söküldü ve sıradan bir er rütbesiyle dragon saflarında hizmetle cezalandırıldı.

Rus ordusu 5 Haziranda Kozlov'a (şimdiki Yevpatorya) geldi. Ertesi gün ordudaki tüm grenaderler, Don ve Zaporoj Kazakları General Mangus Biron (imparatoriçenin gözdesinin kardeşi) komutasında şehre yöneldiler. Fakat iş saldırıya geçmeye kadar varmadan Kozlov'un (veya Tatarların deyişiyle Gözleve'nin) kapısı açıldı. Şehir düşman tarafından ateşe verilmiş, halk Bahçesaray yönüne doğru kaçmış; Türk garnizonu ise 30 büyük tekneyle İstanbul'a sıvışmıştı. Kozlov'da yalnızca 40 Ermeni tacir kalmış; 21 pare top ve bol miktarda kurşun ele geçirilmişti. Bu arada ordunun da 24 günlük erzakı çıkmıştı. Kazaklar şehir ve civarından 10 bin koyun ele geçirmişler; askerler pek çok bakır ve gümüş kaplar, inci, simli kumaş ve başka eşyalar yağmalamışlardı.

Minih, o günkü Avrupa savaş normlarına göre, düşmandan fethedilen bir şehirde yağma yapılmasını normal karşılıyordu ve Kozlov'un zaptından sonra bu görüşü daha da pekişti. Mağrur bir eda ile imparatoriçe Anna Yohannovna'ya şu mektubu gönderdi: "Şu anda ordunun elinde bir şey kalmadı ve savaş sırasında büyük avantaj elde etmek için düşmanın yemliğinde ne buluyorsak

alıyoruz. Bir atasözünde denildiği gibi, atımızı düşmanın ahırından alıyoruz."

Minih, 11 Haziranda Kozlov'dan Bahçesaray'a yöneldi. Bu arada Tatarları şaşırtmak amacıyla ordunun Perekop'a döndüğü söylentisini yaydı. Tatarlar, bunun kendilerinin uyguladığı "vur-kaç" taktiği olduğunu biliyorlardı. Bu yüzden önce araziyi, ama kesinlikle Minih'in gideceği yönü değil, ateşe vermeye başladılar.

Mareşal, 12 Haziranda General İzmailov ve Tuğgeneral Lassi'yi iki dragon, dört piyade bölüğü ve birkaç yüz Kazağı, sol taraftan bazı düşman köylerini yağmalamak için gönderdi. Tatarlar hiç beklenmedik yiğitçe bir direniş sergilediler, fakat sonunda hepsi kaçmak zorunda kaldı. Ruslar pek çok sığır ele geçirip karargâha götürdüler. Bu çatışmalar sırasında Rusların kaybı bir subay, iki Kazak'tan ibaretti. Ayrıca bir subay ve yirmi asker yaralanmıştı. Ele geçirilen savaş esirlerinden hanın başarısız Azak seferinden sonra Kefe'ye çekilen kaptan-ı deryanın bir filoyla göndermeyi vaat ettiği 6 veya 7 bin kişilik Türk ordusunun gelişini beklediğini öğrendiler.

17 Haziranda ordu Bahçesaray vadisine bakan tepelerin eteklerine ulaştı. Düşman yüksek yerlerde oldukça uygun bir pozisyonda mevzilenmişti. Bahçesaray'a giden yol geçilmesi son derece zor bir güzergâh olduğu ve bu yürüyüşün gizlice gerçekleştirilmesi gerektiği için, Minih oraya yalnızca seçme birliklerle gitmeyi kararlaştırmış, ağırlıkları ve ordunun geri kalanını arkada bırakarak Şpigel'in komutasında sıkı koruma altına aldırmıştı. Akşama doğru harekete geçen ordu öyle düzenli ve sessizce ilerlemişti ki, düşman Rus ordusunu şafakta kendi kampı önünde bulunca şaşırmıştı. Tatarlar yeniçerilerin de bulunduğu oldukça kalabalık bir kuvvetle Don Kazaklarına ve Vladimir piyade bölüğüne saldırdılar. Saldırı öyle şiddetliydi ki, Kazaklar geri çekilmek zorunda kalmış, piyadelerse bir top kaptırmışlardı. Ancak Minih Tuğgeneral Lassi'nin komutasında diğer beş piyade bölüğünü ve birkaç topu cepheye sürünce düşman şiddetli ateş karşısında tutunamayıp ele geçirdiği topu da bırakarak kaçtı. 17 Haziranda Rus ordusu Bahçesaray önlerinde birçok kayıp ve 284 esir vermişti.

Tatarlar Bahçesaray'dan kaçmış ve şehir bütünüyle ateşe verilmişti. Bir söylentiye göre şehri Minih'in askerleri, diğer söylenti-

ye göre ise bizzat Tatarlar yakmıştı. Her halûkârda hanın o güzel başkentini Rusların ateşe verdikleri kesin.

Rus ordusu 19 Haziranda Bahçesaray yakınındaki Alma nehri sahilinde kamp kurdu ve bir süre sonra da ağırlıklar geldi. 23 Haziranda Minih, 8 bin kişilik bir orduyu 10 top ve 2 bin Kazakla birlikte kalgayların ve önde gelen murzaların yaşadığı Akmesçit veya Sultan-saray'a gönderdi. Şehirde hemen hemen kimse kalmamış ve herkes iki gün önce kaçmıştı. Şehirde ele geçirilen ganimetler karargâha götürüldü ve çoğu ahşap olmak üzere 18 bin haneden ibaret şehir ateşe verildi. Fakat ordu geri dönerken düşmanın bir saldırısına maruz kaldı. Püskürtülen saldırı sonunda 4 asker ve 8 Kazak ölmüş, bazı askerler de yaralanmıştı.

Tatarların ana güçleri dağlara çekildiği için Türk ordusu Kefe'ye toplanmış, Rus ordusunun çevresinde yalnızca küçük Tatar süvari birlikleri dolaşmayı sürdürmüştü. Minih, ordusuna Kefe üzerine yürüme emri verdi, fakat ordu bunu yapacak durumda değildi. Çünkü ordunun üçte biri hastaydı ve geri kalanların çoğu da ayağını zar zor sürüyordu. Bu yetmiyormuş gibi aşırı sıcaklar da başlamıştı. Minih, ister istemez ordunun yönünü Perekop'a çevirdi. Bu durum Tatarların cüretini daha da artırdı. Zaten handan Rus ordusunun geçeceği güzergâh üzerindeki arazinin yakılması konusunda emir almışlardı.

Rus ordusu 7 Temmuz 1736'da Perekop'a ulaştı, ama artık orada yapacağı bir şey yoktu. Erzak ve yem her geçen gün azalıyordu. Çevrede dörtnala at koşturan Tatar süvarileri yem temin edenlere sürekli baskınlar yapıyor, sürüleri ve atları sürüp götürüyorlardı. Zaporoj ve Don Kazakları hemen evlerine çekip gitmişlerdi. Bu durumda ordunun ana kısmı 18 Temmuzda Ukrayna'ya doğru yola koyuldu, ama daha önce Perekop istihkâmı birkaç yerinden bozulduğu gibi, tüm hisarlar da tahrip edildi. 23 Ağustosta ise yerle bir edilen Kılburnu'ndan ayrılan Tümgeneral Leontyev gelip Minih'e katıldı.

Ordu Ukrayna'ya dönerken Minih bir teftiş yapınca, sefer sırasında hassa birliğinin yarısının kaybedildiği anlaşıldı. Dahası, ordunun ana gücü hastalıklardan ve yorgunluktan kırılmıştı. Bunun sorumlusu Minih'in kendisiydi. Avrupai metodları uygulaya-

cağım diye en sıcak günlerde orduyu yürütmüş; yola gün doğmadan birkaç saat önce çıkacağı yerde güneşin doğuşundan 2-3 saat sonra çıkmıştı. Kristof Manşteyn hatıralarında şu satırları yazmaktadır: "İnsanların ezilip bittiğini, birçoğunun yürüyüş sırasında öldüğünü biliyorum. Bu sefer sırasında bazı subaylar dahi açlıktan ve gıdasızlıktan hayatlarını kaybettiler." Tüm çarpışmalarda - Kazaklar da dâhil olmak üzere, - iki binden daha az insan ölmüş veya esir düşmüştü. Yalnızca Leontyev'in generali Kılburnu'nun zaptından sonra orada kalıp keyfine baktığı için hiçbir zayiat vermemişti. 1736 seferi Rusya'ya 30 bin adama mal olmuştu.

Bu teftişle birlikte sefer sona ermiş ve yılın sonunda Minih St. Petersburg'a giderek imparatoriçe huzurunda kendini aklamıştı.

5. Minih'in Ocakov'u zaptı

1737 yılı başlarında Viyana'da imzalanan bir anlaşmayla Avusturya ile Rusya'nın Osmanlı'ya karşı ortak hareket etmesi kararlaştırılmıştı. Minih'in planı Ocakov'un, dolayısıyla Kırım'ın işini bitirecek ana darbeyi indirmekti.

Minih ve Lassi'nin seferine geçmeden önce Kuban Tatarları üzerine düzenlenen seferden bahsetmek gerekir. 1736 Kasımında Tatar Yetişkul ordası Kalmık hanı Dunduk-Ombo'nun ordasına saldırdı. Ataman Krasnoşek ve Yefremov dört bin Don Kazağıyla Dunduk-Ombo'nun yardımına geldi. Kazaklar, 20 bin Kalmıkla birlikte geniş bir alana yayılarak Kuban'ın kuzey sahili boyunca ilerleyip Azak Denizi'ne kadar geldiler. Dunduk-Omba, Tatar hanı Bahtı Girey'in çevresi ağaç duvarla çevrili başşehri Kopıl'ı işgal etti. 1-15 Aralık 1736 tarihleri arasında Kazaklar ve Kalmıklar bütün bölgeyi hallaç pamuğu gibi attılar. Yanlarına alamadıkları şeyleri ise yaktılar. Kuru otlarla kaplı bozkır baştan sonra alevler altında kaldı ve Kalmıklarla Kazakların geçip gittikleri arazi yangın sebebiyle kapkara oldu. Yağmalanmadık bir şey, tarumar edilmedik nokta kalmamıştı. Kazaklar ve Kalmıklar on bin kadın ve çocuk, yirmi bin at ve büyük miktarda sığır sürüleri ele geçirmişler; Tatarlar korku içinde Kuban'a kaçmışlardı. Kışın buz gibi nehri geçerken birçokları boğulmuş; bölge baştan sona atlı süvariler tarafından iki hafta içinde adeta yerle yeksan edilmişti!

Minih'in 70 bin kişilik ordusu 1736-37'de Kiyef bölgesinde toplanmış, Minih'in kendisi de Şubat ayında Petersburg'dan Kiyef'e gelmişti. Ordu, 1737 Nisanında yola koyuldu. Piyadeler teknelere bindirilerek nehir yoluyla Perevoloçna'ya getirildi. Ayın sonunda da ordu Dinyeper'in karşı tarafına geçti. Ordunun karşıya geçişi için 128 tekne kullanılarak köprü yapılmıştı.

24 Mayısta bütün bölükler Omelnik nehri kenarında kurulan tek kampta toplandı. Ordu 63 bin piyade, 2 bin atlı dragondan ibaretti. Topçuların ve mühendislerin sayısı 3 bin kişi kadardı. Hafif süvari birliği 1500 Hussar ve 13 bin kadar Kazaktan oluşmuştu. Toplam 656 top vardı. Bunlardan 62'si ağır (18 ve 24 kalibre) toptu. Geriye kalanlar 11 havan, 16 obüs, 175 sahra topu (3 ve 12 kalibre) ve 392 altı kalibrelik sahra havanı idi.

15 Haziranda Bug'a gelen ordu, bir sonraki gün üç köprü kurmaya girişti. Ordunun karşı tarafa geçmesi için üç gün gerekiyordu. Bu arada Türkler henüz Bender'de toplanmamıştı ve esasen Rus ordusunun bu kadar hızlı bir şekilde çıkıp geleceğini ummuyorlardı. Bu yüzden Rus ordusu hiçbir engelleme ve aksilikle karşılaşmadan Bug'u geçmeyi başarmıştı.

Ordu Bug'u geçmeden önce birkaç yabancı gönüllü subay da katılmıştı. Ağırlıklar ve erzak 28 bin arabayla getirilmiş; her bölüğe ikişer adet olmak üzere birliklere dağıtılan iki bin deveye de çadırlar yüklenmişti. Bu sefer sırasında ordu sıkı bir şekilde kare halinde ilerliyordu. Bu tarzın çok uzun bir geçmişi vardı. Ağırlıklar çok fazla olduğu için, birbirine yardım edebilecek şekilde düzenlenen üç kareye taksim edilmişti.

30 Haziranda Minih'in ordusu Oçakov'un 6 mil açığına yaklaştığında öncü birlikler beş bin seçkin Türk süvarisinin saldırısına uğradıysa da, kısa bir çatışmadan sonra Türkler geri çekildiler. Ruslar 10 Hussar ve 15 Kazak kaybetmişti, ama Türklerin kaybı 100 civarındaydı. Aynı günün akşamı Ruslar Oçakov'u top ateşine tuttular, Türklerse şehir varoşunu ateşe verdiler.

Oçakov garnizonunda yaklaşık 20 bin kişi vardı. Rusların kuşatma topları Dneprovsk filosuyla getiriliyor ve sıkı bir şekilde korunuyordu. Bender bölgesinde toplanan Türk ordusunun harekete geçmesi sebebiyle kuşatma toplarının gelişi beklenmeksizin 1 Temmuzda Oçakov'a saldırı düzenlenmesi planlanmıştı.

1737 yılı. Ateş eden bir Rus bataryası

Toplantı henüz bitmeden sabahın onunda kaleden 15 bin kişilik bir düşman ordusu dışarı çıktı. İki kola ayrılan düşman ordusu aynı anda Rus ordusunun sağ ve sol kanadına doğru ilerledi. Türk ordusunun daha güçlü olan sağ kanadının karşısında Don Kazakları vardı ve Baron Lavendal silahlı müfrezeler ve birkaç sahra topuyla o tarafa gönderilmişti. İki saat süren mezhûhâne çatışmadan sonra düşman geri çekilmek zorunda kaldı. Her iki taraftan yaklaşık 200 kişi hayatını kaybetmişti. Bir sonraki gece Ruslar kaleye yakın bir mesafede beş tabya kurduktan sonra güçlü yangınların çıkmasına yol açan top ateşine başladılar.

3 Temmuzdaki şiddetli çarpışmalar sırasında karşılıklı atışlardan sonra Ruslar Türkleri geri atmaya ve hendeğin ortasına kadar ilerlemeye muvaffak oldular, ama yanlarında çalı demetleri ve hücum merdivenleri olmadığı için hendeği aşamadılar. Saldırıyı gerçekleştirenler daha fazla kayıp verdiler ve üstelik cephaneleri de bitti. Rus saflarında panik başlamıştı. Görgü tanıklarının rivayetine göre Minih dahi şapkasını yere atıp "Her şey bitti!" diye bağırmıştı. Fakat tam o sırada kalede merkez barut deposunda

meydana gelen patlama yeni bir güçlü yangına yol açtı ve Türklerdeki paniği fırsat bilen Kazaklar ve Hussarlar deniz tarafından Oçakov'a saldırdılar.

Osmanlı seraskeri beyaz bayrak çekilmesini emretti. Türk yetkili, Rus mareşala gelerek yirmi dört saatlik bir ateşkes talebinde bulundu. Fakat mareşal teklifi reddetti ve kalenin derhal teslim edilmesini, aksi takdirde kimseye acınmayacağı belirtti. Bu durum karşısında Türkler şartsız teslim olmayı kabul ettiler. Osmanlı kayıtlarına göre 2 Temmuzda Oçakov'da her iki taraftan karşılıklı ateşler, patlama ve yangınlar sebebiyle 10 binden fazla kişi hayatını kaybetti. 4650 kişi esir alınmış, Ruslar 47 subay ve 975 alt rütbeli asker kaybetmiş, beş general, iki bölük komutanı, 82 subay ve 2750 asker yaralanmıştı.

Minih, imparatoriçeye şu mektubu göndermişti: "Bu civardaki en güçlü kale olan Oçakov kalesi, kalabalık garnizonu, 82 pirinç top, yedi havan, yeterinden fazla erzak ve cephaneye sahipti. Denizle açık bağlantısı vardı ve önünde 18 gemi, toplarla mücehhez çeşitli çektirmeler bulunuyordu. Bender'den yardıma gelecek 30 bin yeniçeri bekliyordu. Ağustosta bizzat vezir 200 bin kişiyle Azak'tan üç dört ay daha fazla savunabilirdi, ama üçüncü gün zapt edildi. Tek Tanrıya şükürler olsun! Ben Oçakov'u Rusya'nın fethedebileceği en önemli yer olarak kabul ediyorum. Çünkü burası Türklerle Tatarlar, Kırımlılarla Bucaklılar arasında bir irtibat noktası ve vahşi Zaporojluları engelleyen bir üstü. Ocakov'dan iki gün zarfında iyi bir rüzgârla Tuna'ya, üç veya dört günde İstanbul'a ulaşmak mümkün. Halbuki Azak'tan böyle bir şey mümkün değil. Dolayısıyla Hanımefendileri burayı muhkem hale getirmek için bir saat bile kaybetmemeliler."

Anna Yohannovna mareşalin fikrini benimsedi ve hemen Malorusya'daki Knaz Baryatinskom'a bir buyruk göndererek Oçakov'a marangoz, taş ustası, diğer işçiler ve değişik tür malzeme yollamasını, Ukrayna'da bulunmayanların yakın eyaletlerden temin edilmesini emretti. Ayrıca Kiyef ve Bryansk'a da fermanlar gönderilerek Dinyeper ve Desna üzerinden Oçakov'a tomruk ve kereste getirilmesi emredildi..

Minih, 5 Temmuzda Oçakov'a iki bin kişilik bir garnizon bırakarak Bug'un yukarı taraflarına doğru yola koyulmuştu. Oça-

kov'dan 60 mil uzaklaşmıştı ki, Türk ordusunun beklenen yürüyüşü sebebiyle durmak zorunda kaldı. Ama Türk ordusu Oçakov'a gitmeyince Minih ana kuvvetlerle Ağustos ortalarında Ukrayna'ya doğru yola devam etti. Mareşal orduyu birkaç kola ayırdı ve onları Dinyeper'in öte tarafına geçirerek tek bir noktada, Perevoloçna köprüsünde topladı. Burada tekrar bölüklere ayrılan ordu kışı geçireceği kamplara doğru yola koyuldu. Mareşal, Poltava'yı kendine ana karargâh olarak seçmişti.

1737 seferi sırasında Rus ordusu 11 asker ve 5 bin Kazak kaybetti. Ayrıca bunun iki misli kadar geri hizmetli ve lojistik destek sağlayan köylü hayatından olmuştu. Fakat bu defaki kayıpların büyük kısmı savaştan değil, hastalıktan olmuş, pek çok at ve öküz de kaybedilmişti. Örneğin yalnızca topçu birliğinin öküz kaybı 15 bin çiftti. At ve öküz azlığı sebebiyle Minih sahra toplarının büyük kısmını Oçakov'da bırakmak zorunda kalmıştı ve topların teknelerde Dinyeper'de akıntıya karşı taşınması mümkün değildi.

6. Oçakov'un Türklere karşı savunulması

Minih, Oçakov'da 8 bin kişilik bir garnizonla General Ştofeln'i bırakmıştı. Ayrıca kalenin arka tarafında Bryansk filosunun gemileri demirlemişti. Ştofeln, yoğun bir faaliyetle Oçakov'u tahkim etmişti. Ağır iş, kötü beslenme, kale çevresinde kırk binden fazla insan ve hayvan cesedinin yakılması ölümcül hastalıklara davetiye çıkarmıştı. Ekim ayında yaklaşık üç bin kişi ölmüş veya hastalanmıştı.

6 Ekim 1737'de Türk gemileri Oçakov açıklarında göründü, ama Bryansk filosu bu hareketliliği farkedince iki saat sonra denize açıldı. İki gün sonra atlı birlikler liman yakınına kurulan Rus tabyasına saldırdılar. Nihayet 15 Ekimde Türkler Oçakov'u kara tarafından kuşattılar. Düşman ordusu 20 bin Osmanlı ve 30 bin Tatardan oluşuyordu. Orduyu Genç-Ali Paşa ve Kırım hanı Mengli Girey kumanda ediyordu.

17 Ekimde 6 bin yeniçeri saldırıya geçti. Türkler Rus ordusunun açtığı ateş sebebiyle çok kayıp verdiler. Sıra garnizonun kar-

şı saldırısına gelmişti. Türkler kaleden geri atıldı ve iki binden fazla kayıp verdiler.

18 Ekimde Türk topçuları ateşe başladı. Ellerinde 18 ve 24 kalibrelik toplar vardı. Kuşatma altındaki Rus ordusu 19 Ekimi 20 Ekime bağlayan gece bir huruç harekâtı gerçekleştirerek Türk tabyasını ele geçirdi. 150 yeniçeri öldürülürken, 6 adet kuşatma topu da kullanılamaz hale getirildi.

25 Ekimde Türkler yeni bir saldırı başlattılar. Türkler şafakla birlikte deniz tarafına kurulan tabyalara atıldılar. Bir saat kadar süren bir çatışmadan sonra siperleri aşıp, tabyaları ele geçirdiler ve Kalançi'ye kadar ulaştılar. Fakat bu geçici bir başarıydı. Ştofeln şehirden Bratke'nin kumandasında bin kişilik bir birlik gönderdi. Türkler tamamıyla geri atıldı ve hatta kamplarına kadar yaklaşıldı. Türkler arasında yaşanan panik sebebiyle bazı askerler kaçmaya başladı. Türk subaylar silah zoruyla düzeni sağlayabildiler. Bu saldırı düşmana yaklaşık iki bin kişiye mal olmuş, Rusların kaybı ise 150 kişi ile sınırlı kalmıştı. Düşmanı takip eden Rus askerleri, subayların menetmesine rağmen, sıcağa aldırmadan onu takip etmeyi sürdürseydi bu kayıp daha da az olabilirdi.

26 ve 27 Ekimde Türkler Oçakov'u tekrar yoğun top ateşine tuttularsa da, Rusların hemen hemen kaybı yoktu. Kale içinde neredeyse hiç ev kalmadığı için yanacak bir şey yoktu. Tüm garnizon siperlerde, surlarda ve özel gizli geçitlerdeydi. Düşman 29 Ekimde daha önce Levandal kalesine karşı açılan lağımları patlattı, ama lağımlar fazla derine açılmadığı için ne çitlere, ne de onun gerisindeki askere zarar verebildi. Türkler, bir buçuk saat süren şiddetli bir top atışından sonra liman tarafında yüksekçe bir yere kurulan sipere doğru bir taktik saldırısı düzenleyip, arkasından ani bir şekilde sağa dönerek İzmailov kapısına yüklendiler. Tüm piyade güçler ve hızlı hareket edebilen beş bin süvari bu taraftan saldırıya geçti. Türklerin hücumu öyle şiddetliydi ki, üç yüz kişi barikatı aşarak İzmailov kapısına ulaştı. Onların ardından birkaç yüz Türk de Kristofel kapısı karşısındaki barikatı aşarak, saldırıyı hendek içinden sürdürüp Vodyanıh kapısına ulaştı.

Fakat garnizon kendisini öylesine iyi savundu ki, kısa süre sonra düşman kendi siperine geri atıldı. Bu defa Türklerin kaybı

dört bin civarındaydı ve bunun da büyük kısmı Rusların saldırı sırasında başarıyla açtıkları lağımların patlatılmasından kaynaklanmıştı. Cesetler havada uçuşmuş, bu durum diğer askerlerde korkuya yol açmış ve subaylar tüm zorlamalara rağmen eratın kaçışını önleyememişlerdi.

Türkler bütün gün bir el bile ateş etmediler ama 30 Ekimde bataryalar daha güçlü bir şekilde ateş kusmaya başladı. Türkler öğleye doğru yeni bir saldırı için cephe yakınına çalı yığınları ve merdivenler getirdiler. Güneş battıktan üç saat sonra düşman birden ateşi kesti. Daha sonra kuşatma altındakiler düşman kampının birçok yerinde ateşler yandığını fark ettiler. Ne olup bittiğini anlamak için casuslar gönderdiler de, kimse oraya yaklaşamadı. Toplar ve havanlar da susmuştu.

Ertesi sabah Ştofeln güçlü bir süvari birliğini düşman kampına gönderdi. Düşmanın bol miktarda bomba, cephane, çalı yığını, merdiven, kazma ve kürek bırakarak geri çekildiği anlaşıldı. Zaporoj Kazaklarından bir kısmı Bender önlerine kadar vardı ve düşmanın Berezovka nehrini geçerek Oçakov'un 15 mil açığına çekildiği haberini getirdiler. 1 Kasımda ise Türklerin 40 mil uzağa çekildikleri anlaşıldı.

O gün Rus ordusu hendeklerdeki ve kale çevresindeki cesetleri temizlediler. 29 Ekim saldırısının ardından üç bin düşman askerinin cesedi bulunmuştu. Bu kuşatma Türklere 20 bin cana mal olmuştu ve bunun da yarısı hastalıktan ölmüştü. Düşmanın can kaybının yüksek oluşunda başlayan soğukların ve aralıksız yağmurların da etkisi olmuştu. Son başarısız saldırının ardından 10 bin Türk firar etmiş, fakat bunlardan bir kısmı yakalanarak kelleleri vurulmuşsa da, kalanlar kuşatmayı sürdürmek istememişti. Sanırım Osmanlı seraskeri bu durumda kuşatmayı devam etmenin bir felakete yol açacağını anlamış ve ağırlıklarla birlikte düzenli bir geri çekilmeyi tercih etmişti. Rusların kaybı asker ve sağlık ekibi olarak iki bin kişiydi.

Mareşal Minih Türklerin Oçakov'a saldırısından çok endişelenmiş ve General Leontyev'i 10 bin kişilik bir kuvvetle karadan takviye göndermiş, ayrıca birkaç bölük de teknelerle nehir yoluyla Oçakov'a gitmiş, fakat nehir yoluyla gidenler henüz yolun ya-

rısındayken düşmanın geri çekildiği haberi gelmişti. Deniz tarafında ise 100 gemiden oluşan bir Rus filosu vardı. Bu filo yalnızca düşman gemilerinin yaklaşmasını önlemekle kalmamış, ayrıca kuşatma altındakilere de destek vermişti. Daha sonra Türk filosunun kaptanı saldırı emrini yerine getirmediği ve Rus filosunu imha etmediği için idam edilecekti.

7. Lassi'nin Kırım'a ilk seferi

Ordu Feldmareşal Minih'in kumandasında Oçakov seferini sürdürürken, Mareşal Lassi de diğer bir ordu ile Kırım üzerine yürümüştü. Bu ordu 13 dragon bölüğü, 20 piyade birliği ve 10-12 bin kadar Kazak ve Kalmık'tan oluşuyordu ki, ceman 40 bin kişilik bir kuvvet teşkil ediyordu.

Lassi'nin ordusu 3 Mayıs 1737'de Azak'tan hareket ederek sahil boyunca ilerledi. Amiral Brendal'ın kumandasındaki filo da kara kuvvetlerine paralel olarak denizden yol aldı. Lassi, Azak'la irtibatı korumak için yolda belli noktalarda birkaç tabya kurdurdu.

Lassi'nin yola çıktığını daha önceden haber alan Kırım hanı Fatih Girey, onun daha önce Minih'in takip ettiği güzergâhtan geçeceğini düşünerek 60 bin kişilik bir süvari ordusuyla Perekop'un güneyine geldi, fakat Rus ordusunun bu defa o güne kadar Kırım'a giden hiç kimsenin kullanmadığı Arabat yoluna saptığını şaşkınlıkla öğrendi. Fatih Girey gâvurun basiretini bağladığı için Allah'a şükretti. Çünkü bu dar şeritte küçük bir birlik dahi Rus ordusunu durdurabilirdi. Tatar ordusunun önemli bir kısmı hemen bu dar şeride doğru yöneldi.

Ama Lassi Kırım'a bu dar şerit üzerinden gitmek istemiyordu. Yalnızca iki bin kişilik bir birliği dört topla düşmanı o tarafa çekmek için göndermiş, kendisi ise ana kuvvetlerle bu dili Kırım'ın diğer kısmından ayıran körfezin iç kısmından ilerlemişti. Lassi, uygun bir yere gelince kafasından geçeni uygulamaya koyuldu. Bütün boş fıçıları ve kestirdiği tomrukları birbirine mıhlatarak, piyadeler ve ağırlıklarla birlikte körfezin karşı tarafına geçti. Dragonlar, Kazaklar ve Kalmıklar ise körfezi dolaşmak veya yüzerek geçmek konusunda serbest bırakıldı.

Mareşalin Arabat dili üzerinden gerçekleştirmek istediği bu girişimi tehlikeli bir iş olarak gören yalnızca Kırım hanı değildi. Rus generaller de aynı düşüncedeydiler ve hatta onlar - Şpigel hariç,- Lassi'ye bunun çok tehlikeli olduğunu ve tüm ordunun yok olabileceğini belirttiler. Fakat mareşal bu sözlere kulak asmadı ve tüm askeri manevralarda tehlike bulunduğunu, bu girişimin de diğerlerinden daha tehlikeli olmadığını bildirdi. Laf aramızda onlardan yapılacak en iyi şeyin ne olduğu konusundaki görüşlerini sordu. Hepsi geri dönülmesi tavsiyesinde bulundular. Lassi itiraz bildirerek "Eğer general efendiler geri dönmek istiyorlarsa, ben hepsine izin veriyorum" dedi. Sonra yaverini çağırıp izin kâğıtlarını hazırlayarak generallere dağıtmasını emretti. Arkasından 200 draganon da Ukrayna'ya gönderilmesini ve kendisi dönünceye kadar orada beklemelerini bildirdi. Generaller üç gün sonra Lassi'yi biraz yumuşatmayı başardılar ve sert tekliflerinden dolayı kendilerini affetmesini istediler.

Arabat'ın karşısında, dil çıkışında Rus ordusuna bir darbe indirme planları yapan Kırım hanı, düşmanın körfez üzerinden karşıya geçtiğini ve şu an doğrudan üzerine gelmekte olduğunu görünce sükût-u hayale uğradı. Davetsiz misafirleri beklemeden, Kazak ve Kalmıkların izlerini takiben dağ tarafına yöneldi. Düşmanın geri çekildiği haberi mareşali de düşmanı bulup hezimete uğratma düşüncesiyle dağ yönüne sapmaya mecbur bıraktı.

Rus ordusu 13 Temmuzda Kırım'ın en güzel şehirlerinden Karasubazar'a 28 mil mesafede kamp kurdu. Burada bizzat han tarafından yönetilen seçme Tatar birliklerinin saldırısına maruz kaldılar. Birinci saldırı çok şiddetli olmakla birlikte, Tatarlar bir saat sonra geri atıldılar. Arkasından Tatarları 16 mil mesafeden takip eden Kazak ve Kalmıklar dağlarda onların peşine düştü. Ordu kampından ayrılmamıştı, ama Kazaklar ve Kalmıklar Tatar evlerini yerle bir etmek için Karasubazar'a yönelmişlerdi. Akşama doğru 600 esir, bol miktarda ganimet ve kalabalık sığır sürüleriyle geri döndüler.

14 Temmuzda 6 bin kişilik öncü birliği kumanda eden General Duglas Karasubazar'a doğru yöneldi. Hastaları beş bin kişilik bir koruma birliğinin himayesinde kampta bırakan mareşal da or-

dusuyla onu takip etti. Duglas, Karasubazar'ın hemen açıklarında 15 bin kişilik Osmanlı ordusuyla karşılaştı. Lassi iki dragon bölüğünü yardıma gönderdi ve bir saat kadar süren çatışmalardan sonra düşman geri çekildi.

Rus ordusu Karasubazar'a girdiğinde şehrin Tatar ahalisi kaçmış, şehirde yalnızca birkaç Rum ve Tatar aile kalmıştı. Yarısı taş bina olmak üzere altı bin evin bulunduğu şehir Lassi'nin emriyle tepeden tırnağa yağmalandıktan sonra küle döndürüldü. Daha sonra mareşal Karasubazar'a iki mil açıkta kamp kurulmasını emretti. Daha ileri gidecek yer yoktu. Önde dar patikalı dağlar başlıyordu ve 20-30 km. sonrası Karadeniz'di. Dağlara gönderilen Kazak ve Kalmık birlikleri yaklaşık bin köyü yerle yeksan ettikten sonra 30 bin öküz ve iki yüz bin koyunla geri döndüler.

Lassi'nin 16 Temmuzda topladığı savaş meclisinden Kırım'dan geri çekilme kararı çıktı. Lassi'ye göre Rusya'ya yaptığı saldırılırdan dolayı Tatarları cezalandırmak maksadıyla düzenlenen sefer amacına ulaşmıştı. Lassi apaçık bir şeytanlık düşünüyordu. Topu topu bir tek şehir yakmak için böyle bir sefer düzenlemek en hafif deyişle aptallıktı. Çünkü Karasubazar'dan 50 mil ötede Kefe, 130 mil ileride ise Kerç bulunuyordu. Bu iki şehrin zaptı daha önemli bir siyasi anlam ifade edebilirdi ve üstelik Kerç'in ele geçirilmesi Azak'ı bütünüyle bir Rus denizi haline getirebilirdi. Galiba Lassi Osmanlıların elindeki şehirleri hedef almadan, gidebildiği kadar gitmeyi planlamıştı.

Rus ordusu 16 Ağustosta geri çekilmeye başladı. Aynı gün Karasu nehri yakınlarında General Duglas kalabalık bir Tatar birliğinin saldırısına uğradı. Savaşı, Tatarlara bir sırt darbesi indiren Kalmıklar sona erdirdi. Fakat Kalmıklar çarpışmadan sonra ortadan kayboldular. Mareşal Lassi, Kalmıkların Tatarları dağlarda takip edeyim derken ana kuvvetlerden koptuğunu ve kâmilen imha edildikleri endişesindeydi. Hâlbuki Bahçesaray'a kadar uzanan Kalmıklar iki gün sonra binden fazla esirle geri geldiler. Esirler arasında birkaç murza da vardı.

Bu arada Kazaklar ve Kalmıklar çevreye dağılarak Tatar köylerini yakmışlardı. Yaklaşık bin köy küle çevrilmişti ve bu bölgede nüfus hayli yoğundu. Kazaklar ve Kalmıklar kampa 30 bin öküz

ve 100 binin üzerinde koyunla geri döndüler. Düşman da bu sefer sırasında her fırsatta orduyu hırpalamış, öncü birliklerin saldırısından korunmak için arkada kalan levazım çavuşlarını esir aldıktan başka birkaç yüz yük katırını ele geçirmişti.

Ordunun Şungar nehrini geçmesi için bir köprü kurulması gerekiyordu. Köprü ertesi gün hazırdı ve 23 Temmuzda ordunun bir kısmı karşıya geçmişti, ama askerin sahili yığıldığı bir sırada Tatarlar çıkageldiler. Ne var ki bu defa yanlarında Kefe'den gelen birkaç bin Türk askeri de vardı. Düşmanın saldırısı top atışlarıyla püskürtüldü ve düşman çarpışma alanında yüzden fazla ceset bırakarak geri çekildi. 25 Temmuzda Rus ordusu Geniçe'ye ulaştı ve böylece geldiği yoldan dönerek Kırım'ı terk etmiş oldu. Daha sonra ordu atların otlaması için gür meraların bulunduğu Moloçnıya Voda nehrinde bir ay kadar konakladı.

Fatih Girey bu defa da 40 bin kişilik bir orduyla geldiği Perekop'da Rusları ele geçirmeyi denedi. Lassi'nin Kırım'dan ayrıldığını öğrenince Perekop'a gelmiş, birkaç gün bozkırda dinlenen Fatih Girey Ruslara saldırmaya değip değmeyeceğinin hesabını yapmıştı. Sonunda tehlikeye atılmaya değmeyeceği kanaatine vararak Kırım'a geri dönmüş, ama bu durum Osmanlı sultanının hoşuna gitmemiş ve onun azledilmesini ferman buyurmuştu.

8. 1738 Bender seferi

1738 yılında düzenlenen sefer bir önceki yıldan birazcık farklıydı. Düşmana ana darbeyi yine Minih'in ordusu indirecek, fakat bu defa darbe Oçakov'da değil, Bender'de vurulacak; Lassi'nin ordusu ise Kırım'a girerek Girey'i ve Osmanlıları üzerine çekecekti.

Minih'in 108 bin kişilik ordusu 1738 yılının Mayıs ayı başlarında yola çıktı ve 19 Temmuzda Bug sahiline ulaştı. Birinci ciddi çatışma 1 Temmuzda Kodıma'da vukû buldu. Türklerin saldırısı püskürtülmüş ve düşman savaş alanında iki yüz kadar ceset bırakmıştı. Yine de Rus ordusunun durumu nazikti. Minih'in gönderdiği raporda şöyle deniliyordu: "Burası bu kadar büyük bir ordunun askeri operasyonu için uygun değildir. Çünkü Dinyester'e dökülen küçük çaylar ordunun su ihtiyacını karşılamaya

yetmediği gibi, sahillerin yüksek kayalıklarla çevrili olması yüzünden sığırlar sulamaya götürülemiyor. Dinyester'de durum aynı kayalıklar yüzünden daha da kötüdür. Yeterli miktarda yem olmadığı gibi, uygun yol da mevcut değil. Her yer geçit vermez çıplak dağlarla ve çukurlarla kaplı. Köyler ise Tatarlar tarafından tahrip edilmiş ve ahali sürülmüş. Bu yüzden suyun ve erzakın ne kadar yeteceğini, güçlüklerin üstesinden nasıl geleceğimizi gerçekten bilemiyoruz. Her ne kadar düşman bizi kuşatıp sık sık güçlü saldırılar düzenlediyse de, sefer boyunca kayıplarımız 700 ölüden ve 250 yaralıdan fazla değildir."

8 Temmuzda Türkler bir kez daha Rus ordusuna saldırdılar. Minih, ağırlıkların korunması için kampta yalnızca General Rumantsov'un kumandasında bir miktar asker bırakarak, ordunun tamamını cepheye sürdü. Kendisi de bizzat hattı tanzim etti. Sağ kanadı Zaporogların bulunduğu kampa çekerken, sol kanadı iç kısma, kampın önündeki büyük derenin içine aldı. Fakat bu tedbirler düşmanı şaşırtmadı. Türkler bir sağ kanada, bir sol kanada yüklendiler ve hatta bazıları hattı yararak kampa kadar ulaştılar.

Yine de Türkler geri atıldılar. Saat dörde doğru tüm hatlardan çekildiler ve hatta Türklerin savaş alanından bütünüyle çekildikleri zannedildi. Fakat saat beşe doğru ormanın ön tarafında toplanarak daha büyük bir öfkeyle Ruslara saldırdılar. Ancak, yine geri atıldılar ve arkada binden fazla ceset bırakarak kaçmak zorunda kaldılar. Bu zafer General Ulrih Friedrich-Voldemar Levendal'ın gayretleri sayesinde kazanılmıştı. Çünkü general topları sağ tarafta yüksek bir yere çıkararak oradan düşmanı ateş altına almıştı.

Galiba Türkler ağır bir bozgun yemişlerdi ki, sonraki birkaç gün zarfında Rusları hiç rahatsız etmediler. Ancak kısa süre sonra bu seferin devam edemeyeceği anlaşılacaktı. Rus ordusu Dinyester boyundaki Raşkov şehrine ulaştığında, 60 top ve 16 havanla birlikte 60 bin kişilik Türk ordusu nehir sahilinde onları bekliyordu. Minih, daha sonra nehri karşı tarafa geçmek için uygun bir yer bulunmamasından (sahil girintili çıkıntılı ve dik imiş) ve Rus ordusunu sağ kanattan sürekli rahatsız eden Belgorodlu paşanın süvarilerinden sızlanacaktı. Her başkomutan başarısızlığına bir kılıf uydurur. 30 Temmuzda Rus ordusu geri çekilmeye başlamıştı. Türkler hemen Belgorod Tatarlarıyla birlikte Dinyester nehrini

geçtiler, ama umumi bir çatışmaya girmeye karar veremediler ve Rus ordusuna paralel olarak ilerlediler. Yalnızca bazı yeniçeri ve Tatar birlikleri Rus ordusuyla ufak tefek çatışmalara girdiler.

Minih, bu başarısızlıkta "Tanrı'nın müdahalesi" bulunduğunu belirterek imparatoriçeyi teselli etmeye çalıştı. Çünkü şayet ordu Dinyester'i geçip Bender'e varabilseymiş, vebanın kol gezdiği o topraklardan geçip gitmek zorunda kalırmış. Hâlbuki şimdi geri çekilmiş olan ordu bütünüyle masun kalabilmişmiş. "Başarı şansı olmayan bir işe girişen kişi, Tanrı'nın yardımını umma hakkına sahip değildir, - diye yazmıştı Minih 8 Eylülde.- Ordunun erzakı Ekime kadar yeterdi. Burada beklenmeyen aşırı soğuklar başladı. Otlar kurudu. 1 Ekimden sonra atları ve sığırları merada besleme imkânı yok. Asker geçtiğimiz kış rahat edemedi ve bütün bir sefer boyunca durup dinlenmeden yürüdü. Orduya verilen molalarda bölükler kışlık kamplarından çıktıklarında, birçoğu öldü, bazıları hastalandı ve kalanlarsa işe yaramaz halde. Atlar ve sığırlardaki telefat da az değil. Geçen yılkı berbat kış sebebiyle üniformalar orduya getirilemedi. Askerin yanında ancak gerekli malzeme var. Bu durumda askere ancak sınırlı ölçüde üniforma dağıtılabildi. İhtiyacımız olan bombalar toprak altında kalmış ve mahvolmuştu. Dinyester yakınlarında öküzlerin suyu geçemediği yerde ağır toplar düşmanın eline geçmesin diye imha edildi. Dolayısıyla kuşatma topları Kiyef'te ikmal edilmek zorunda. Dragonlar ve erat kaçıyor; onları ancak ata yurduna dönüp istirahat etme ümidi durdurabilir."

Eylül ayı sonlarına doğru bütün ordu Ukrayna'ya dönüp kışlasına çekildi. Minih, kışı geçirmek için Kiyef'i seçti.

Rus ordusu Dinyester'e giderken Lehistan topraklarından geçmiş, ülkenin başında bulunan Kont Potoksy de bu yüzden Minih'e şikâyette bulunmuştu. Minih'in buna cevabı Lehistan topraklarına ilk önce Türklerin girip, ülkenin tarafsızlığını bozdukları şeklindeydi. Potoksy bu cevaptan tatmin olmamış olacak ki, meseleyi St. Petersburg sarayına arz cetti, ama oradan da aldığı cevap farklı olmadı. Devâsâ ordu Dinyester'den dönüş sırasında Lehistan topraklarına ikinci kez girince, bu defa Leh kralı – Rus imparatoriçesiyle yapılan gizli anlaşmaya rağmen, - büyükelçiliği vasıtasıyla durumu protesto ettiyse de, düşman ordusunun Lehis-

tan topraklarından geçtiğini, dolayısıyla Rus ordusunun aynı yolu kullanmasından şikayetçi olunmaması gerektiği şeklinde bir cevap verildi ve ayrıca eğer herhangi bir maddi zarar verilmişse, bunun kuruşuna kadar ödeneceği belirtildi.

9. Lassi'nin ikinci Kırım seferi

Lassi'nin 1738 Haziranında Berda nehri sahilinde toplanan ordusu Azak sahilini takiben Perekop'a doğru yola koyuldu. Tatarlar, Lassi'nin ordusuna Perekop mevkiinde saldırmayı kararlaştırdılar. Mareşal Lassi, Perekop'a yalnızca Kazak ve Kalmık birliklerini gönderdi. Rus ordusunun ana kuvvetleri ise 26 Haziranda kuvvetli rüzgârın suları Sivaş'tan Azak Denizi'ne doğru itmesi sebebiyle, Sivaş'ı dolaştı. Yalnızca artçı birliklerde diğerlerini takip edemeyen birkaç yük teknesi battı. Çünkü ordunun geçişinden kısa süre sonra deniz suları eski yerine geri geldi.[2]

Lassi, 27 Haziranda Perekop kalesinin arkasında bitti ve kale kumandanından teslim olmasını istedi. Türk paşası, mağrur bir eda ile kendisinin kaleyi teslim etmek için değil, savunmak için tayin edildiğini bildirdi. Ruslar buna top ve havan atışlarıyla karşılık verdiler. Askeri faaliyetler dergisinde daha sonra "kale bombalarla yerle bir edilmişti" diye yazıldığına göre havan atışları özellikle etkili olmuştu. İşte bu yerle bir olan kaledekiler ertesi gün şartsız teslim oldular. 2000 yeniçeri kaleden kumandanlarıyla birlikte dışarı çıktı ve Lassi daha sonra Kırım içlerine doğru ilerledi.

Tuğgeneral Birini-ladşi iki bin piyadeyle kalede bırakıldı. İçeride çoğu pirinçten mamul yüz kadar top, yeterli miktarda barut, fakat az miktarda un bulundu.

20 bin kişilik Tatar süvari ordusu 9 Temmuzda Rus ordusunun artçı birliklerine saldırdı. Kazakları hallaç pamuğu gibi atan

2 Bu tür tabiat olayları nadiren de olsa gerçekleşmekte, deniz suyu kuvvetli rüzgar vasıtasıyla birkaç mil içeri itilebilmektedir. Mahmut Nânâ, Yahud Tarihi adlı eserinde Mûsa'nın Kızıldeniz'i geçerken de böyle bir olay vukû bulduğunu, fakat bunun "denizin yarılması" mucizesi gibi gösterildiğini kaydetmektedir (çev.).

Tatarlar Azak dragon bölüğünü de kaçmak zorunda bıraktılar. General Şpigel, dört dragon bölüğü ve Don Kazaklarıyla artçı birliklerin yardımına geldi. Kaçanları henüz durdurmuştu ki, Tatarlar bir darbe daha indirdiler. Çarpışmalar mezbûhâne bir şekilde devam ederken, mareşal kampa henüz gelmiş olan birkaç piyade bölüğünü yardıma gönderdi. Neticede Tatarlar geride binden fazla ceset bırakarak çekilmek zorunda kaldılar. Rusların kaybı Kazaklar da dâhil olmak üzere 700 kişi civarındaydı. General Şpigel dahi yüzünden kılıçla yaralanmıştı.

Kont Lassi'ye verilen talimata binaen bu defa Kırım'ın en muhkem noktası ve Türklerin gemilerinin bir kısmını muhafaza ettikleri liman durumundaki Kefe zapt edilmek zorundaydı. Ne var ki Tatarlar klasik taktiklerine bir kez daha başvurarak, araziyi ateşe vermişler, bu da Rus ordusunda iaşe sıkıntısı yaratmıştı. Bu yetmiyormuş gibi Tümamiral Brendal komutasında Azak'tan erzak getiren filo da şiddetli bir fırtınaya tutulmuş, gemilerin yarısı parçalanmış, kalanlarsa kaybolmuştu.

Bu durum karşısında Lassi geri dönmeye karar verdi ve Ağustos sonlarına kadar Perekop'da kaldıktan sonra istihkâmların bozularak Ukrayna'daki kışlık kamplara dönülmesini emretti.

10. 1739 seferi

1 Mart 1739'da bakan A. P. Volınsky, Knaz A. M. Çerkassky, Kont A. İ. Osterman ve B. K. Minih, imparatoriçeye bu yılki askeri operasyonla ilgili görüşlerini içeren bir rapor sundular: "Bir dahaki sefer planı yapılırken özellikle Avusturya sarayının taleplerine ve onunla olan ilişkilerimizin seyrine önem verilmelidir. Çünkü bu ülke öylesine zayıf bir durumdadır ki, Türklere karşı mukavemet gösteremediği gibi, onlarla giderek daha zor şartlarda bir barış anlaşması imzalamak zorunda kalmaktadır. Bizim görüşümüze göre ana orduyla doğrudan Lehistan üzerinden Hotin'e gidip, düşmanın faaliyetlerine rağmen orada aktif olmak gerekiyor. Çünkü tek bir kolorduyla Lehistan üzerinden gitmek tehlikelidir. Güçlü bir ordu ise Lehistanlıları hem korkutur, hem de konferansta dik durmalarını sağlar. Diğer tarafta ise başka bir or-

duyla Kırım ve Kuban'a karşı harekete geçmek gerekir." İmparatoriçe bu planı onayladı ve Minih memnun bir şekilde Ukrayna'ya doğru yola çıktı.

Tatarlar 1738-39 kışında Ukrayna'ya saldırdılar, fakat büyük bir kayıp vererek geri çekildiler. Mirgorod şehrinden Tatarlarla yapılan savaşa katılan Albay Kapnist onların püskürtüleceğine, en az dört bin asker ve 30 murza kaybedeceklerine inanmıştı. 1739 seferi öncesinde Minih'le Zaporoj Kazakları arasında bazı problemler çıktı. Yassı'da bir manastırda yaşayan ataman Orlik, tekrar Kazaklara mektup göndererek onları Osmanlı tebaası olmaya çağırmıştı: "Bâb-ı Âli, yaptığı hatalara rağmen, Zaporoj ordusuna karşı beslediği âtıfet sebebiyle, onu himmet kanatları altına alacağı, taleplerini karşılayacağı ve iradelerinde serbest bırakacağı konusunda beni ümitlendirdi." Minih, Zaporojlulara tıpkı Kalmık veya Nogaylara karşı davrandığı gibi davranmaya, rehineler alarak komutanları serbest bırakmaya karar verdi. Ayrıca merkezi karargahta en iyisinden beş Zaporogu görevlendirdi. Zaporoj Meclisi'ne 6150 Ruble gönderildikten başka, her Kazağa halkın gözü önünde dağıtılması için 4000 Ruble yollandı. Ataman ve beylere ise gizlice 2150 Ruble dağıtıldı. Böyle yapılmasına yapıldı da, bir süre sonra ataman Tukala mareşala Kazakların kendilerinin ve beylerin aldıkları paraları gözden geçirince "onların üzerine çullanıp, vahşice ve hayâsızca davranışlarda bulunduktan sonra yeni verilen ve daha önce yanlarında bulunan tüm paraları parça parça ettiklerini" anlattı. Bir iki gün sonra gelen haber ise Tukala'nın görevini bıraktığı, birkaç gün sonra öldü, yerine de İvan Fominiç'in seçildiği şeklindeydi. "Her ne kadar Kazakların bu tür davranışları son derece çirkin ve bir nevi isyan sayılırsa da, bugünkü şartlarda onları üzmeye gelmez. Kaldı ki yeni ataman iyi bir insan ve vazifesine düşkün" diye yazmıştı Minih. Böylece Zaporojlular hem kendi geleneklerine, hem de Rusya'ya sadık kaldılar.

1739 Nisanında Minih'in ordusu Kiyef'de toplandı. Orduda üç piyade muhafız taburuyla birlikte 49 tabur vardı. Süvari birlikleri üç atlı muhafız, 100 dragon, 6 Hussar, 6 Ulah ve 4 Gürcü müfrezesinden oluşuyordu. Ayrıca her sınıftan 13 bin Kazak seçilmişti. Topçu kuvveti 62 kuşatma topu, 11 havan, 16 obüs ve 176 sahra topu olmak üzere toplam 265 topтan; topçu hizmet birliği ise 3 bin kişiden oluşuyordu. Tüm ordu 60-65 bin kişi civarındaydı.

Lehlerin sürekli şikâyetlerine rağmen Minih bu defa da imparatoriçenin onayı ile ordusunu Lehistan topraklarından geçirdi. Çünkü bu yol hem Dinyester'e olan mesafeyi kısaltıyor, hem de ordunun daha önceki seferlerde çektiği meşakkatlere mahal bırakmıyordu. Dolayısıyla ordu bu yıl daha az zayiat vermiş ve geçmiş yıllara nazaran hasta sayısı düşmüştü.

28 Mayısta ordu büyük sınır kalesi Vasilkov yakınlarından Lehistan'a girdi. Polonya kralı szlachta'ya ata binmesini emretti. Bunlar, Kazakların taşkınlıklarını önlemek amacıyla birçok yerde mevzilendirilen zâdegân gönüllülerdi. Ama szclachta vukû bulacak nahoş olayların hepsini önlemekten âcizdi.

Rahat olması için Rus ordusu birkaç kol halinde ilerledi ve 30 Haziranda Bug'a geldi ve nehri üç koldan geçti. Bu sırada 60 bin kişilik Türk ordusunun Dinyester üzerinden gelerek Rusların Bug'dan geçmelerine izin verilmemesini sağlamak niyetiyle Lehistan'a girdiği haberi gelmişti. Fakat Rusların kendilerini fark etmesi üzerine birkaç Leh köyünü harabeye çevirerek geri döndüler.

Türkleri şaşırtmak veya faydasız bir yürüyüş yaptırmak veya ordunun büyük kısmını Bender'i tutmak amacıyla kalabalık bir Kazak birliği Sorok yoluna gönderilerek, güya arkalarından ordunun bir kısmının gelmekte olduğu şeklinde bir dedikodu yaydırıldı. Kazaklar, düşmana hissettirmeden başarılı bir şekilde Dinyester'i geçip 60 mil kadar içerilere sokuldu ve birkaç köyle Sorok ve Mogilev şehrini ateşe verdiler. Kazaklar kampa dönerken çoğu Lehistan topraklarından ele geçirilmiş esirler ve dört yüzün üzerinde atı beraberlerinde getirdiler. Bu manevra Serasker Veli Paşa'yı iki hafta ana kuvvetlerle Bender'de oyalanmak zorunda bıraktı.

17 Temmuzda ordu Nedoborçesky dağlarını arkada bırakarak Dinyester yönünde ilerlemesini sürdürdü ve Zbruç nehri boyunda Hotin'e dönüp, güya şehrin ortasından geçerek Dinyester nehrini geçecekmiş havası yarattı. Düşman birliklerinin büyük kısmı düşmanın geçişini önlemek amacıyla hemen Zbruç'a yöneldi. Hâlbuki mareşalin böyle bir niyeti yoktu. O, Dinyester'e varıp orada hiçbir şeyden haberi olmayan düşmanı tepelemek istiyordu. 18 Temmuzda 20 bin seçme asker ve yalnızca sahra toplarıyla birlikte taburdan ayrıldı. Ağırlık da almamışlardı ve her askerin yanında yalnızca altı gün yetecek ekmek

vardı. Kuşatma topları ve ağırlıklar General Rumantsov'un korumasında karargâhta bırakılmıştı.

Mareşal Minih iki günde 80 mil yol kat ettikten sonra Dinyester boyundaki Sinkovets adlı Leh köyünün yakınlarına ulaştı. Hemen bir köprü kurmaya girişen askerler, köprü yapımını 20 Temmuzda sabahın yedisinde tamamladılar. Çevrede hiç düşman askeri yoktu. Tüm piyadeler akşama kadar nehrin öte tarafına geçmiş, sahra toplarını da geçirmişlerdi. Bir geçit arayan Kazaklar da bu arada karşı tarafa geçmişlerdi. Türkler Rusları Zbruç civarında bekledikleri için, onların Dinyester'e çoktan vardıklarını ancak 22 Temmuzda öğrenmişler, bunun üzerine Hotin'e çekilerek şehrin alt tarafından Dinyester'i geçmişlerdi. Sinkovets'den Hotin'e kadar uzanan yol 28 mildi, ama Dinyester'den Prut'a giden yol dağlarla kesilmişti. Dolayısıyla Türklerin bu yolu kat edip Rus ordusuyla karşılaşması ancak üç-dört gün sonra mümkün olabilirdi.

28 Temmuzda Rus ordusunun geri kalan kısmı da Dinyester'e geldi. İstihkâmcılar hızlı bir şekilde asma bir köprü yaptılar, ama ağırlıkların ve kuşatma toplarının çok yavaş taşınması, bir de atlı Tatar birliklerinin ve yeniçerilerin saldırıları sebebiyle karşı geçiş ancak 4 Ağustosta tamamlanabildi.

Dinyester'i güç şartlar altında geçen Minih Çernovevts'e yöneldi. Perekop burnunun arka tarafında Minih ağırlıklarını 20 bin kişilik bir birliğin korumasında bırakıp, ordunun geri kalan kısmıyla dar geçitlerden aşarak vadiye ulaştı. Burada üç kare oluşturarak, etrafını siperlerle takviye etti. Hotin dağlarından geçerken Rus ordusunu kuşatma altına alıp imha etme niyetinde olan Türk ordusu ise hiçbir şey yapamadı. Piyade ve süvarilerin ardından ağırlıklar ve toplar da geldi. 16 Ağustosta 150 topu bulunan 58 bin kişilik Rus ordusu Veli Paşa'nın kumandasında 80 bin Türk ordusunun mevzilendiği Savuçan'a ulaştı. Minih'in amacı Türk ordusunu imha etmek değildi, ama Veli Paşa başka türlü düşünüyordu. Burada Türk süvari ve topçu birliğinin yaptığı saldırı başarılı bir şekilde püskürtüldü ve düşman dağınık vaziyette geri çekildi. Rus ordusu düşman istihkâmlarını çarpışmaksızın işgal ederek ağırlıklarını ve toplarını ele geçirdi. Türkler bu çatışmada bin kadar kayıp verirken, Rusların kaybı 13 ölü ve 53 yaralıydı.

Ertesi gün Rus ordusu garnizonu Bender'e kaçan Hotin'e doğru yola çıktı ve 19 Ağustosta Hotin'i işgal etti. 28 Ağustosta Yassı'ya gelen Rus ordusu, Moldovalılar tarafından sevinçle karşılandı. Böylece Rusya'nın hâkimiyetine giren Moldovalılar, 20 bin kişilik bir Rus ordusunu bakmakla yükümlü kılındı. Bu arada Türklerin Tuna ötesine çekilmesine rağmen Minih ordunun ilerlemesini durdurdu.

1738'de Türkler Oçakov garnizonunu fazla rahatsız etmediler, çünkü daha korkunç bir düşman – veba kendini göstermişti. Görgü şahitlerinin belirttiklerine göre Oçakov ve Kılburnu'nda insanlar sinek gibi ölüyorlardı. Ukrayna'ya birkaç bin kişilik acemi er gelmiş olmasına rağmen, Oçakov ve Kılburnu garnizonları zayıflamıştı. Nihayet 1739 Eylülünde General Ştofeln her iki şehri de bırakma emri aldı. Hemen Oçakov'u terk eden Ştofeln aynı ay ordunun geri kalanının tamamını Ukrayna'ya getirdi.

11. Belgrat anlaşması

12 Eylül 1739'da Rusya'yla müttefik olmaktan vazgeçen Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu ile ayrı bir barış anlaşması imzaladı. Bu arada kuzeyde İsveç fiilen savaşa hazırlanmıştı. İsveç, 1738'de deniz yoluyla Türkiye'ye top, silah ve diğer askeri malzemeler yollamış; Stokolm ile İstanbul arasında gizli görüşmeler başlamıştı. Finlandiya'da daimi olarak kalan İsveç ordusuna 10 bin ilave asker daha gönderilmiş, Güney Finlandiya'da silah, askeri malzeme ve erzak depoları yapılmıştı. Kristofer Manşteyn'e göre bu duruma genellikle 1739'da Mareşal Lassi'nin ordusunun hiçbir askeri faaliyette bulunmayarak Ukrayna sınırında çakılıp kalması yol açmıştır.

Osmanlı sultanının imzaladığı işbirliği anlaşmasını götürmesi için Stokholm'den İstanbul'a Binbaşı Sinkler gönderilmişti. Ancak, Rusya'nın İstanbul'daki büyükelçisi Kont A. P. Bestujev bu gizli görevden Minih'i haberdar etti. Minih, Yüzbaşı Kutler, iki yaveri ve altı subaydan oluşan bir yakalama ekibini görevlendirdi. Bunlar, Binbaşı Sinkler'i Avusturya topraklarında Breslavl bölgesinde yakalayıp öldürdüler ve anlaşmayı ele geçirdiler.

Mevcut şartlara binaen Rusya Türkiye ile Belgrat'ta imzalanan anlaşmayı yapmak zorundaydı. Bu konuda müzakerelere aracılık etmesi için Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Markiz de Vilnev devreye sokuldu. Markiz, tabii olarak Rusya'nın değil kendi efendisi XV. Louis'nin menfaatlerini düşünüyordu.

Barış anlaşması 29 Eylül 1739'da Belgrat'ta imzalandı. Buna göre Azak Rusya'da kalacak, ama tüm istihkâmlar bozulacaktı. Azak çevresi iskâna açılmayacak ve iki imparatorluk arasında sınır teşkil edecekti, fakat Rusya Kuban'da bir kale kurabilecekti. Taganrog tersanesi yeniden kurulmayacak, Rusya Karadeniz'de gemi bulundurmayacak, oradaki ticaretini ise ancak aracı Türk gemileriyle yapabilecekti. Büyük ve Küçük Kabardey bağımsız olarak kalacak ve iki imparatorluk arasında sınır teşkil edecekti.

Böylece Rusya, büyük meblağlar harcadığı, 100 binin üzerinde adam kaybettiği savaştan fiilen hiçbir şey elde etmeden çıkmıştı.

Anna Yohannovna ve çevresi, bu kötü oyun sırasında sahte tebessümler saçmak için çok gayret sarf etmişler; Belgrat anlaşması Rusya'nın büyük başarısı olarak takdim edilmiş; bu vesileyle Petersburg'da muhteşem balolar ve eğlenceler tertiplenmişti. Geceleyin Petergof semasında alev saçan harflerle "huzurun dönüşü" yazılı transparanlar yakılmıştı. Bu şenlikleri temaşa edenlerin teknik ekibi istihzalı nazarlarla seyrettikleri muhakkak. Aslında huzur gelmemiş, yalnızca savaş dönemi savaş öncesi dönemle yer değiştirmişti.

Sovyet ve Rus tarihçileri, Minih ve Lassi'nin seferlerini sert bir tenkide tâbi tutmuşlardır. Onlar, haklı olarak büyük hareketlerini takip ederek sonuçlarını tenkit etmişlerdir. Bu kare, süvarilerin saldırılarından temelde top atışları ve siperler vasıtasıyla korunmuş, süngü savaşı hak ettiği dikkati çekmemiştir. Ordunun büyük çapta ağırlıkları ve benzeri şeyleri vardı. Bu bağlamda Minih'in temelde Batı Avrupa şablonuna uygun olarak savaştığını var saymak gerekir. Esasen XVIII. Yüzyılda savaşlar çoğu kez nihai çarpışmalar olmadan umumi manevralarla kazanılıyordu. Avusturya ile Prusya arasındaki "patates savaşı"nı hatırlayalım. Ama Türkler ve Tatarlarla savaşırken böyle bir taktik uygulanamazdı. Aksine burada düşmanın canlı gücünü fiziken ortadan kaldırmak için kararlı bir mücadele ve hızlı, enerjik faaliyetler gerekiyordu.

L. G. Beskrovny gibi bazı Sovyet tarihçileri, Minih'in "savaşı inatla Balkanlara kaydırmayı reddettiğini ve bunun faydasını ancak 1739'da anladığını"[3] ileri sürüyor ve bu görüşlerinin doğruluğunu teyit için de ilk planda tenkitlerin seviyesizliğinden söz ediyorlar. Rusya ayaklarını Karadeniz'e sağlam basmadan, Rus ordusunun birkaç küçük darbe indirmenin dışında Balkanlarda yapabileceği hiçbir şey yoktu. Minih, Karadeniz'i açacak anahtarın Oçakov'da olduğunu belirtirken kesinlikle haklıydı. Dinyeper-Bug limanı, filo kurulabilecek yegâne yerdi. Böyle bir limanın Azak Denizi ve Don üzerinde olmasının boş bir masraf olduğu şeklinde sert bir hükümle de tanışmıştık.

Rus ordusunun Oçakov'dan çekilmesinde Minih'in suçu yok. Orada kendini gösteren veba sebep değil, uygun bir bahaneydi. Çünkü başka bir faktör rol oynamıştı: Eğer düz hatla yaklaşık 500 mil ve Dinyeper üzerinden olduğunda iki misli uzunlukta bir mesafede (Kiyef bölgesinde) ordunun kışı geçireceği bir tek kışla yoksa bu kaleyi elde tutmak mümkün değildi. Oçakov'u elde tutabilmek için Tatarlar'ın Kırım'dan temizlenmesi veya hiç olmazsa zayıflatılması, daha sonra vahşi bölgede Yeni Rusya'nın kurulması gerekiyordu, ama Anna Yohannavna'da ne bunu yapacak güç vardı, ne de irade.

3 Beskrovny L. G. "Russkaya armiya i flot v XVIII veke". M., 1958, s. 258.

IV.
1768-1774 SAVAŞLARI

1. Tatar saldırısı

1740-68 yıllarında Tatarlar Rusya İmparatorluğu'nun güney bölgelerine yağma saldırıları düzenlemeye devam ettiler. Meseleye farklı açıdan bakıldığında kaydetmek gerekir ki, bu yıllarda - ve esasen her zaman - kurtlar tavşan avlamaya ve köylünün elindeki ineği aşırmaya devam ederler. Bu, kurtların hayat tarzı, Tatarların ise üretim şeklidir. Bu saldılar Rus ordusunun kısmen püskürttüğü saldırılardı. Örneğin Rusya'nın Prusya'yla savaştığı günlerde, "deli-han" lâkaplı Kırım hanı Kırım Girey ülkenin güneyinde Rus asker sayısının az olmasından faydalanarak birkaç büyük akın tertiplemiş ve binlerce esiri Kırım'a götürmüştür.

Esasen Osmanlı hükümeti de Kırım Tatarlarının haydutvâri saldırılarından yaka silkmiş ve hatta Rusların onları cezalandırmalarına müdahale etmeyeceğini açıklamıştır. Ama iş savaşmaya kadar varınca Türkiye Rusya'yı tehdit etmeye başlamış, hatta Rusya'nın kendi topraklarında kaleler kurmasını engellemeye bile kalkışmıştır.

Örneğin 1750-52 yıllarında İmparatoriçe Maria-Teresa'nın izniyle Avusturya'dan Rusya'ya daimi yaşaması için birkaç bin Sırp getirilmişti. Rusya parlamentosu bu göçmenlerin Güney Dinyeprovsk civarına iskan edilmesini ve onlar için kurulan yerleşim birimine de Yeni Sırbistan adı verilmesini kararlaştırdı. Oraya bir de Azize Yekaterina kalesi kuruldu. Esasen kale Dinyeper-Bug limanına dökülen İngul nehrinin yukarı akımlarında bir yere kurul-

muştu. Osmanlı hükümeti, taraflar arasındaki anlaşmaya aykırı olduğu gerekçesiyle kalenin yıkılmasını talep etti. Rusya, kalenin sınır boyunda değil, Rusya İmparatorluğu'nun iç kesimlerinde inşa edildiğini ve hiçbir anlaşmayı da bozmayacağını nazik bir dille Türklere anlatmaya çalıştı. Tartışmalar 1755'e kadar sürdü. O sırada Rusya'da Prusya'ya savaş açılması gündemdeydi. Bu yüzden Osmanlı sultanına Azize Yekaterina kalesinin genişletilmesi çalışmalarının durdurulacağı sözü verildi ve Türkler seslerini kestiler.

Ruslar, 1763'de Don'un aşağı akımında Aziz Dmitri kalesini (ve tabi ki Don Üstü Rostov şehrini) kurmaya başladılar. Kırım hanı III. Selim Girey durumu Osmanlı sultanına arz etti. Sultan da Rusya büyükelçisi Obrezkov'dan bu konuda açıklama istedi. Rus diplomatlar konunun üzerini örtmek için hayli ter döktüler.

Türklerin ve Rusların Kuzey Kafkaslardaki çıkarları hep birbiriyle çatıştı ve hiçbir zaman da uzlaşmadı. Tabii bölgenin meselelerine diplomatik kanallardan çözüm bulma ümidinin tükendiği güne kadar. Bu arada Lehistan meselesi daha ciddi bir problem olarak ön plana çıkmıştı.

2. Lehistan* meselesi

XVI-XVIII. Yüzyıllarda Türk-Rus savaşları hemen hemen genellikle bir şekilde Lehistan yüzünden çıkmıştır ki, önceki bölümlerde buna biraz değinmiştik. Bu bağlamda Lehistan üzerinde biraz daha etraflıca durmak gerekiyor. Çünkü Sovyet tarihçileri, 1917'den sonra Rusya-Polonya ilişkilerine hep yanlış bir noktadan, milliyetçi-bağımsızlık hareketi, sınıf çatışması vs. zaviyesinden baktılar.

Öncelikle şunu kaydetmek gerekir ki, bu tarihçiler iki ayrı devleti yani Litvanya Grandüklüğü ile Polonya Krallığı'nı sürekli olarak "Polonya" adı altında birleştiriyorlar ve bunu yaparken de Reç Pospolita'yı yani birbiriyle ilgisi olmayan iki devletin oluşturduğu konfederasyonu göz önünde bulunduruyorlar. Örneğin XV-XVI. Yüzyılda Rusya'ya karşı genel olarak Polonya Krallığı değil Litvanya Grandüklüğü savaşmıştır.

* Lehistan, Türklerin Polonya yerine kullandığı bir kelimedir.

Diğer yandan aynı tarihçiler, eski Rusya'nın devâsâ topraklarının bu Reç Pospolita bünyesi içinde nasıl yer aldığını üstün körü bir şekilde açıklıyorlar ve genellikle de Rus knazlıklarının Tatar [Moğol] saldırıları sebebiyle zayıflamış olmasından faydalanarak Polonya-Litvanya feodallerinin Rus topraklarını ele geçirmesini delil olarak ileri sürüyorlar. Bu, etrafı yalanlarla çevrili bir tarih mavalıdır. Çünkü XIII. Yüzyıl sonlarından XVII. Yüzyıl başına kadar Rus topraklarının büyük bir kısmı Polonya Krallığı'nın değil, Litvanya Grandüklüğü'nün sınırları içinde kalmıştır. Tıpkı Odessa'yla ilgili söylentiler gibi, iki önemli fark. O sıralar Litvanyalılar daha doğrusu Litvanlar şimdiki Belorusların ataları sayılıyordu. Bugünkü Litvanların ataları ise o sıralar grandüklükdeki Litvan kabileleri Jemoitler, Jmudlar ve Yatvaglar tarafından temsil ediliyordu. "Polotsklu Litvan" [Polonyalı Litvan] ibaresi o dönemin tipik bir yansımasıdır. Kimsenin Aziz Simeon Polotsky'nin (1629-1680) kelimenin bugünkü anlamıyla Litvanyalı olduğunu iddia etmeye kalkışacağını sanmıyorum. Bir başka deyişle Litvanya Grandüklüğü Slavyan ahalinin yaşadığı bir devletti. Sözü edilen dönemde Litvanyalı feodaller yani "pan"lar, hem putperest, hem de ortodoks idiler; genellikle Rus knazlarının kızlarıyla evlenmişlerdi. Örneğin 1316-1341 yıllarında hüküm süren ve Gedimin hanedanını kuran Grandük Gedimin, Rurik oğulları hanedanından bir prensesle evliydi. Diğer yandan o günkü Litvanyalı feodaller toprağı işlemekle fazla ilgilenmiyor, avcılığı tercih ediyorlardı. Rus topraklarının belli bir kısmının Litvanya Grandüklüğü sınırları içine girmesinden sonra da Litvanya'da bir şey değişmedi. Toprak sahipleri kendi topraklarında kaldılar; kimse Ortodoks inancını, Rus dilini, Rus gelenek ve göreneklerini benimsemedi. Halk vergisini "kendi" Litvanyalı prensine ödedi, o da onları Tatarlardan ve komşu knazlardan korudu. Dolayısıyla takriben tüm Rusya topraklarının (örneğin Smolensk Knazlığı) Kiyef Rusyası'nın yıkılışından sonra barışçı yollardan Litvanya Grandüklüğü'yle bütünleşmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Bir diğer yandan, Litvanyalı knazlar Pskov ve Moskova knazlıklarına davet ediliyorlardı. Örneğin 1266'dan itibaren ve 1299'da ölünceye kadar Pskov'da Litvanyalı knaz Lovmont (ki doğru adı Timofey'dir) hüküm sürmüş, bilâhare Pskovlular onu azizler listesine dâhil etmişlerdir. 1382'de Dmitri Donskoy Tohtamış'ın istilası öncesinde Moskova'dan kaçtığında, Moskovalılar şehri savunması için Litvanyalı knaz Ostey'i çağırmışlardır.

1385 Kiyef Unionu'ndan itibaren Litvanya Grandüklüğü Polonya Krallığı'yla idari ve askeri-siyasi ittifak içinde olmuştur. Demek ki Polonya kralı ile Litvanya grandükü aynı şahıstı ve her iki devletin askeri güçleri yabancıların (Kırımlı Tatarların, Almanların veya Moskovalıların) saldırılarını püskürtmek için birleşebiliyorlardı. "Reç Pospolita" adıyla bilinen konfederasyon da daha sonraları, ancak 1569'da Polonya Krallığı ile Litvanya Grandüklüğü arasında sağlanan Lublin birliği anlaşmasını müteakiben ortaya çıkmış; bu konfederasyon sayesinde Litvanların Polonyalılaşması artmış ve hızlanmıştır. Takriben bir yüz yıl zarfında (XVI. Yüzyıl ortalarından XVII. Yüzyıl ortalarına kadar) Polonya kilisesi ve devlet yönetimi, Litvanya Grandüklüğü topraklarındaki (yani şimdiki Belorusya ve Ukrayna) Litvan zâdegânları önce Hristiyanlaştırıp, arkasından Polonyalılaştırmıştır. Örneğin meşhur knazlar ailesi Vişnevetskler ve Radziviller, Ortodoksların hasetleri yüzünden onları takibat altına almışlardır. Litvanyalı (yani Belorus-Rus-Ukraynalı) zâdegân sınıfı fiilen Polonya zâdegân sınıfıyla kaynaşmıştır. Bu sınıf, inancını, dilini ve geleneklerini tabii olarak yalnızca Malorusya ve Belorusya ahalisinin bel kemiğini oluşturan alt kesimde muhafaza edebilmiştir. Çünkü onlar artık hem feodal hem de dini takibata maruz kalmışlar; en küçük bir direnme dahi sadistçe cezalandırılmış, korkunç infazlara yol açmıştır.

Reç Pospolita'da (özellikle Polonya Krallığı'nda) Avrupa'nın en büyük zâdegân sınıfı ortaya çıkmıştır. Neredeyse her beş Katolikten biri kendini (zâdegân) [szlachta] kabul ediyordu.* Onbinlerce zâdegân kendilerinin eski ve asil bir ailenin torunu olduğunu gösteren huccetlere sahiptiler. Bu huccet ve şecerenameleri hazırlamak için birden fazla Yahudi ofisi hizmet veriyordu.

Bir Pol-Litvan zâdegânı (pan) çalışmayı kendisi için zül sayardı. Onun işi yemek, içmek, dans etmek, uçkur peşinde koşmak, en önemlisi de birilerine bağırmak ve kılıç sallamaktı. Dirlik sahibi olan panlar, kendi adlarına toprak işlemeyi sevmediklerinden onları Yahudilere icara verirlerdi. Hatta "Yankelsiz* pan ol-

* Tıpkı İran'daki her beş kişiden birinin kendisini "seyyid" kabul etmesi gibi (çev.).

* Yankel, bizde Yahudi yerine kullanılan "cufut", "yafidi" gibi bir kelimedir. Bununla birlikte özellikle Litvanya'da şahıs ismi olarak da kullanılmaktadır (çev).

maz" darb-ı meseli de buradan çıkmıştır. Panların büyük kısmının toprağı ve marabaları yoktu. Onlar, kendilerini yedirip içiren, giydiren ve silahlarını sağlayan büyük magnatların müşterileri (daha doğru bir tabirle zincirli uyuzlar sürüsü) idiler.

Reç Pospolita'da krallık koltuğu 1572'de miras olarak devrolunan bir makamdan, seçimle gelinen bir makama dönüşmüştür. Görünüşte bu seçimlere katılabilmek için szlachta olmak gerekiyordu, ama esasen zengin toprak ağaları (magnat) ve kraliyet ordusunu ellerinde tutan drujinaların dediği oluyordu. Tabii olarak komşu devletler de "kral seçimlerine" ilgisiz kalmıyorlardı. Prusya, Saksonya, İsveç, Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya da bazen parayla, bazen top ve kılıçla sandık başında arz-ı endam ediyorlardı.

Polonya'da kraliyet iktidarı öyle zayıftı ki, magnatlar yıllarca kendi aralarında savaşabilirlerdi. Polonya kralı bu gibi hallerde tarafsız bir gözlemci olarak kalır, hatta bu tür savaşlara karşı olanlar da seyretmekle yetinirlerdi. Örneğin Sovyet ders kitaplarında 1604-1618 yıllarında Polonya-Litvanya'nın Rusya'ya müdahale ettikleri yazılıdır ki, kısmen doğrudur. Çünkü bu müdahalelerden ilk beş yılda olanı Yuri Mnişek'in önderliğindeki bazı Litvanya magnatlarının şahsi savaşlarından kaynaklanmıştır. Zira bu magnatlar Rusya tahtına kendi kuklaları Ljedmitri'yi (kaçak rahip Grigory Otrepyev) [Düzmece Dmitri] oturtmak istiyorlardı ve amaçlarına ulaşmışlardı. Gerçi daha sonra planları bozulmuştur ve bu başka bir hikayedir. Bu beş yıl zarfında kral tarafsız olarak olayları seyretmiştir. Bu konuda bazıları Polonya'nın daha önce Rusya'yla yapılan anlaşmaya titiz bir şekilde riayet ettiğini söylerler.

Böyle bir durumda Rusya'nın Lehistan (Polonya) kralının intihabına karışması son derece önemli ve gerekliydi. 5 Ağustos 1763'de Lehistan kralı III. August ölmüş, Lehistan Saksonlardan bir prensi kral seçmek istemişti. Halbuki Çariçe II. Yekaterina, Prusya kralı II. Friedrich'le birlikte onun yerine Knaz Stanislav Ponyatovsky'yi aday gösterdiler. Rusya ve Prusya'nın ortak adayı iyi eğitimli biriydi; kötü bir diplomat sayılmazdı ve neticede Lehistan'ın en eski kraliyet ailesi Lyastovların torunuydu.

Rusya, magnatları satın almak için büyük paralar ödemek istemiyordu ve zaten Rus ordusu Lehistan'a patırtı gürültü çıkar-

madan girmişti. Bu durumda Avusturya elçisi Lubkoviç Lehistan'a girmiş olan Rus ordusu konusunda görüşmek ve Rusya'nın bu tür davranışlarıyla ilgili bir açıklama talebinde bulunmak istemiş, Çariçe Yekaterina buna şu cevabı vermişti: "Her halükârda Lubkoviç'in bizi ağır şekilde sigaya çekmek olarak değerlendirdiğimiz talebini ciddiye almıyoruz."

7 Eylül 1764'de Stanislav August Ponyatovsky kral seçildi. Bu olaydan hemen sonra II. Katerina ve II. Friedrich kraldan Katoliklere ve gayr-ı Katoliklere (onlar Ortodoks ve Protestanları bu şekilde isimlendiriyorlardı) eşit haklar tanımasını istediler. Hatta Yekaterina, gayr-ı Katoliklerin hakları garanti altına alınmadan Rus ordusunun Lehistan'dan ayrılmayacağını açıkladı. Ponyatovsky, gayr-ı Katoliklere siyasi haklar vermek yerine yakın zamanda ülkeden tamamıyla kovulacaklarını açıklayan öfkeli magnatlarla Rus süngüleri arasında bocalayıp kaldı. Varşova milli meclisinde Rusya büyükelçisi knaz N. V. Repnin, mezhepleri uğruna ölmeye hazır olduklarını açıklayan fanatiklere yüksek sesle şöyle dedi: "Bağırmayı bırakın! Gürültü çıkarmaya devam edin. Ben de gürültü çıkaracağım ve benim çıkaracağım gürültü sizinkinden daha yüksek olacaktır." Sonunda milli meclis Katoliklerle gayr-ı Katoliklere eşit haklar tanıyan kanunu çıkardı. Fakat bu kanun kağıt üzerinde kalacaktı, çünkü magnatlar Rus süngülerinin gölgesinde çıkarılan bu kanunu tanımayacaklarını açıkladılar.

Bazı Katolik piskoposlar ve magnatlar 29 Şubat 1768'de Bar-Kamenetsky kasabasında bir konferans tertipleyerek milli meclisin kararına karşı bir birlik oluşturdular. (Benzeri konferanslar tertiplemek daha önce Reç Pospolita'nın siyasi faaliyetleri arasındaydı.) Konferansa katılanlar asker toplamaya ve Ortodoks rahiplerle laymanların defterini dürmeye başladılar. Onlara karşı Zaporojlu Maksim Jeleznyaka ve Polonyalı (Ukraynalı) Yüzbaşı İvan Gont'un elebaşılık ettiği bir halk ayaklanmasıyla cevap verildi. Haydamaklar (isyancılar kendilerini böyle tanıtıyorlardı) Ukrayna'nın sağ sahilinin önemli bir kısmını ele geçirdiler. Bunlar köylülere II. Yekaterina'nın Katolik panların ve icarcı Yahudilerin öldürülmesini emreden sahte fermanını gösteriyorlardı ve konfederatların ordusu isyancılar karşısında zayıf kalmıştı. Bunun üzerine çariçe ana orduya destek verdi ve M. N. Kreçetnikov'un kumandasındaki birlik bir hileyle kıyamcıların elebaşlarını esir aldı.

Jeleznyaka, "barbar" bir Rus tebaası olarak ömür boyu Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Gont ise "aydın" Polyaklar tarafından birkaç gün işkenceden sonra infaz edildi. Tarihçilerden ziyade sadizmle uğraşan psikiyatristler için hayli enteresan olabilecek deri yüzme ve dört parçaya bölme olayları yaşandı.

Fakat kıyamcılar Yüzbaşı Şilo'nun kumandasındaki bir birliğin desteğiyle yeniden canlandılar ve Şilo Lehistan-Osmanlı sınırındaki Balta kasabasını ele geçirdi (İki ülke arasında Kodıma çayı sınır teşkil ediyor ve Balta'yı Osmanlı sınırları içindeki Galti'den ayırıyordu). Şilo Balta'da dört gün kaldı ve Yahudilerin yanı sıra oradaki tüm Polonyalıları kestikten sonra, herkes evinin yolunu tuttu. Bu arada Yahudiler ve Türkler Galti'den Balta'ya geçerek intikam almak amacıyla Ortodoks ahaliyi kesmeye başladılar. Bunu duyan Şilo geri gelerek, Galti'dekileri kılıçtan geçirdi. İki gün devam eden boğuşmadan sonra Türkler ve haydamaklar barıştılar. İki taraf da birbirinden yağmaladıklarını iade etti, ama tamamını değil. Eğer Osmanlı hükümeti haydamakları düzenli Rus ordusu sanıp, onlardan konfederatlarla çarpıştıkları Podolya'dan Rus kuvvetlerini alıp götürmelerini istememiş olsaydı, bu yaşananlar tarihî bir anekdot olarak kalırdı.

Rusya'nın Türkiye büyükelçisi Obrezkov Petersburg'dan talimat istiyordu. Nikita Panin ona "Türkiye'ye yapılacak izahatlarda tatlı sert bir yol takip etmesi" tavsiyesinde bulundu, ama Türklerle yapılacak tartışmalarda ana arguman olarak hediye dağıtılmak üzere 70 bin altın gönderdi. Ne var ki bunların bir faydası olmadı. Dahası, Osmanlı sultanı Rusya'yla barışçı müzakerelerin sürdürülmesinden yana olan tüm üst düzey memurları değiştirdi. 25 Ağustos 1768'de sadrarazamı, 14 Eylülde ise reis efendiyi görevinden azletti.

Sultanın agresif tavrı Fransızların diplomatik etkisinden kaynaklanıyordu. Çünkü Fransızlar Osmanlı'ya ciddi ölçüde silah yardımında bulunmuşlar; ayrıca sultanın çevresindekileri II. Yekaterina'nın Lehistan'ı Rusya'ya katmak maksadıyla Stanislav Ponyatovsky ile evlenmek niyetinde olduğuna inandırmışlardı. Bu yanlış bilgi, Yekaterina'nın çariçe (yani müstakbel imparator III. Petro'nun hanımı) olduğu, Stanislav'ınsa büyükelçilik yaptığı 1758 yılına kadar ikisi arasında bir aşk ilişkisi bulunduğu vakıasına dayandırılmıştı. Bu çarpıtılmış bilginin doğru olması düşü-

nülemez. Çünkü Yekaterina bir kadın olarak çoktandır Ponyatovsky'ye ihtiyaç duymuyordu. İmparatoriçe Yekaterina olarak ise böyle bir evlilik felaket olurdu.

25 Eylülde Obrezkov yeni sadrazamın huzuruna çağırıldı. Türk yetkililerle dolu çadıra alınan Obrezkov, söze yeni tayin edilmesi dolayısıyla sadrazamı tebrik etmekle başladı. Ama beriki onun sözünü keserek "Senin işi savsaklamanın sebebi de budur!" dedi öfkeden titremeli bir sesle.[1] Sonra Rusların yaptıkları yanlışlıkların uzun listesini okumaya başladı. Ana ithamlar şunlardı: Haydamakların Balta'daki faaliyetleri, onların Dinyester üzerindeki bazı sandalları batırmaları ve Dubossara'da bazı Türklerin öldürülmesi. Sadrazam, anlattıklarına istinaden, Rus ordusunun tamamıyla Lehistan'dan çıkmasını, Rusya'nın oradaki gayr-ı Katolikleri desteklemekten vazgeçmesini istedi. Obrezkov'un bu ültimatomda belirtilen hususları hemen kabul etmesini sağlamak için de "Yoksa savaş mı istiyorsun?" diye ilave etti.

Sadrazamın sözleri aslında çok muallâk şeylerdi. Bir kere Lehistan tebaası olan haydamaklar ülkenin Rus ordusunun kontrolünde bulunmayan kısmında faaliyet gösteriyorlardı. Üstelik orada Rusya'nın ne işi vardı? Eğer öyle olsaydı, Rus ordusu haydamakları yatıştırabilirdi. Bu yüzden Obrezkov ölçülü bir cevap vererek, bu taleplere gerekli cevapları vermenin yetkisi dâhilinde bulunmadığını belirtti ve hemen Petersburg'a gönderebilmesi için kendisine sunulan taleplerin yazılı olarak verilmesini rica etti. Sadrazam ise cevap olarak büyükelçinin ve maiyetindeki 11 kişinin hemen tutuklanmasını emretti. Halkın uğultulu sesleri arasında onları bütün İstanbul'da dolaştırdıktan sonra Yedikule zindanına hapsettiler. Osmanlı'nın savaş ilan etme usulüydü bu.

3. Uyandırılan kedi

Yekaterina ve çevresindekiler var güçleriyle savaşı geciktirmek istiyorlardı. Zaten Yekaterina'nın tahttaki durumu da henüz yeterince sağlam değildi. Ayrıca Rusya, Lehistan meseleleriyle ciddi şekilde meşguldü ve bunların halledilmesi için birkaç yıl gerekliydi. Yine de Yekaterina Türkleri uyuyan kediyi uyandıran fare-

1 Büyükelçinin raporunda bu şekilde anlatılmaktadır.

lere benzetiyor ve "onlara ummadıkları bir ders verilmesi gerektiği"ni söylüyordu.

İmparatoriçe, ilk tedbir olarak 4 Kasım 1768'de yeni bir meclis kurdu ve meclisin açılış oturumunda şunları söyledi: "Kont N. İ. Panin'in anlatacaklarına binaen, Türklerin takındığı tavır sebebiyle Bâb-ı Âli'yle savaşmak zorundayım. Bu yüzden sizleri topladım ve şu planı muhakeme etmenizi istiyorum: 1) Savaş ne tarzda yürütülecek; 2) Ordunun yığılma yeri neresi olacak; 3) İmparatorluğun diğer sınırlarının belirlenmesi için hangi tedbirler alınacak?"

Arkasından Kont Panin savaşa yol açan olayları bir bir anlatmaya başladı ve Rusya'nın mevcut barışı bozmak için hiçbir basiretsiz davranışta bulunmadığını, aksine savaşın müsebbibinin Türkiye olduğunu belirtti. Ondan sonra söz alan Kont Çernişev, İmparatoriçe Anna Yohannovna döneminde vukû bulan Rus-Osmanlı savaşlarının listesini sunup, ordunun şu anda ne durumda olduğunu ve hangi cephelerde bulunduğunu izah etti. Savaşta nasıl bir yol takip edileceği sorusuna ise tek ses halinde saldırıya geçilmesi, düşmandan bir adım önde bulunulması gerektiği şeklinde cevap verildi.

Ertesi gün, 6 Kasımda, Osmanlı ordusunun konfederatlarla birleşmek amacıyla Lehistan'a girme ihtimali üzerinde duruldu ve bunun önünü almak için Hotin'in zapt edilmesi gereği kararlaştırıldı. Yekaterina, bu oturuma ordunun nihai amacının ne olacağı meselesini müzakere etmek için katıldı: "Ordumuz hangi hedefe ulaşacak ve avantajlı olmamız halinde bundan ne gibi yararlar sağlayacağız?" Mecliste bulunanlar barış anlaşması yapılırken Karadeniz'de serbest dolaşım hakkının sağlanması maddesinin mutlaka konulması gerektiğini (bu amaçla savaş sırasında orada bir liman ve kale kurulacaktı), Lehistan'la olan sınırların ise kolayca değiştirilemeyecek şekilde tespit edilmesi lazım geldiğini ittifaken kararlaştırdılar. Toplantıda ayrıca hangi orduya kimin kumanda edeceği de kararlaştırıldı.

Savaşı başlatmadan önce senato 1768 yılında her üç yüz vergi mükellefi için bir kişi, gönüllü bölüklerin tamamlanması için de bir zâdegânın askere alınmasını kararlaştırdı. Böylece 31159 kişi daha silah altına alınmış oldu ve kara ordusuyla, deniz filosu için fazladan silah altına alınanların toplam sayısı 50747 kişiye (bu-

İmparatoriçe II. Yekaterina

nun 3003 kişisi zâdegândı) ulaştı. 1770'de ise her 150 vergi mükellefi için bir kişi askere alınmaya başlandı.

Sultan Mustafa ve vezirleri Rusya'ya savaş ilan ederken, bunun kısa sürede biteceği ümidindeydiler. Türk komutanlar konfederatların kendilerine iltihak edeceği düşüncesiyle Lehistan sınırına 400 bin kişilik ana kuvvetlerin yığılmasını kararlaştırdılar. Hesaplarına göre Hotin'den Varşova'ya doğru ana darbe indirildikten sonra, iki koldan Kiyef ve Smolensk üzerine yürünecekti. Kırım'dan 80 bin kişilik bir ordu Ukrayna'da mevzilenen Rus ordusunu sıkıştıracak, 50 bin kişilik bir ordu da Kuzey Kafkasya üzerinden Astrahan'a bir yan darbe indirecekti. Türk ordusu bu amaçla Azak bölgesine bir kuşatma çıkartması planlamıştı ve bu ordu dağlılar ve Kuban Tatarlarıyla işbirliği yapacaktı.

Osmanlı ordusunun planı yeterince gerçekçiydi. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'daki her herhangi bir devlete kıyasla daha fazla kişiyi silah altına alabilirdi. Türk askeri cesur, mağrur ve itaatkârdı. Türk ordusunun büyük kısmı gönüllü süvarilerden oluşuyor, piyadelerin ağırlık kesimi ise yeniçerilerden teşekkül ediyordu. Piyadeler çok iyi birer istihkâmcıydılar; kısa savaş aralarında İstihkâm kampları kuruyor, piyadeler ve topçular ateş pozisyonuna geçiyor ve hızlı bir şekilde siper kazıyorlardı. Bir kere mevzilendikten sonra, sınırlı karşı ataklarla yetinerek, müdafaa hattını kendiliklerinden terk etmiyorlardı.

Türk ordusunun çok fazla topu vardı ve bu topların tek kusuru, büyük çoğunluğunun değişik tip ve kalibrede oluşuydu. Sah-

ra toplarının büyük kısmının tekerlekli arabaları yoktu ve zeminden ateşlenen kundaklar üzerine tespit edilmişti. Bunlar kağnı veya arabalarla taşınıyordu. Bu yüzden topçu birliklerinde atların dışında deve de bulunuyordu.

Türklerin Karadeniz ve Azak'ın istedikleri her noktasına çıkarma yapma kapasitesine sahip savaş ve nakliye filoları vardı. Türk ordusu ve filosu Dinyester ile Dinyeper-Bug limanındaki müstahkem kalelere güveniyordu. Kırım'da Kerç ve Kefe'de de kaleleri vardı.

4. 1769 seferi

Savaş ilan edilmiş olmasına rağmen 1768 yılında herhangi bir çatışma olmadı. Savaşı 1769 yılında Kırım hanı Girey başlattı. 15 Ocakta 70 bin süvariyle Rus sınırına gelen Kırım Girey, Yelizavetgrad bölgesine yöneldi ve oradan konfederatların kendisini beklediği Lehistan'a gitmeye hazırlandı. Tatar ordusu Yelizavetgrad'a (1924'den sonra Kirovograd) geldiğinde kaledekilerin top ateşiyle karşılaştı. Kırım Girey, kaleye saldırmaya cesaret edemedi ve ordusunu küçük birliklere ayırarak Rus ve Lehistan topraklarına dağıttı. Pek çok yeri tahrip ederek bir sürü esir aldıktan sonra (yalnızca Yelizavetgrad'dan 1000'in üzerinde kişi götürdüler[2]) Dinyester boylarına geldiler. Han ise yanına en güzel esirelerden yirmi kadarını alarak sultanın huzuruna gitti. Kırım Girey'den bağımsız hareket eden bir başka Tatar birliği de Bahmut civarını yerle bir edip, 800'den fazla kişiyi esir olarak götürdü.[3]

Knaz Golitsın'ın kumandasındaki birinci Rus ordusu 15 Nisan 1769'da Dinyester'i geçerek Türklerin elindeki Hotin kalesine yöneldi. Hotin garnizonu yaklaşık 30 bin kişiden oluşuyordu. Golitsın'ın emrinde ise 80 bin kişi vardı, ama saldırmaya cesaret edemedi. 19 Nisanda Türk ordusuyla yapılan sıradan bir çatışma Golitsın tarafından büyük bir başarı olarak gösterildi. İki gün sonra ise knaz Hotin'den çekilip Rusya'ya dönülmesi emrini verdi. Böylece birinci ordu 24 Nisanda geri dönüş yolundan Dinyester'e geldi.

2 Kategorik olarak esir alınanlar asker değil, sivil vatandaşlardı.

3 Bunlar da sivil vatandaşlardı.

Golitsın, zafer müjdesini iletmesi için Petersburg'a kornet[4] Minih'i (mareşalin torunu) gönderdi. Yekaterina, kornetle iki saatten fazla baş başa sohbet etti. Kornet, ona ordudaki düzensizliği ve Golitsın'ın beceriksizliklerini bir bir anlattı. Başlangıçta kornete inanmayan Yekaterina, 3 Mayısta Panin'e bir mektup göndererek Minih'in "bir kaçık ve yalancı" olduğunu bildirdi. Fakat birinci ordunun Dinyester ötesine döndüğünü öğrenen imparatoriçe Golitsın'a şu kısa mesajı gönderdi: "Düşmanın ağır bir yenilgiye uğratıldığı şeklindeki birinci raporunuza istinaden böylesine hızlı ve nahoş bir şekilde dönüşünüzü beklemezken, raporunuzda etraflıca anlattığınız sebeplerden yarın bir gün birinci seferin sağladığı üstünlüğün ve düşmana karşı sağlanan tüm avantajların elinizden kaçıp gideceğini şaşkınlıkla öğrenmiş bulunuyoruz." Golitsın ise gönderdiği cevapta kendisini savunarak "çok kayıp verildiği ve hareket sırasında güçlüklerle karşılaştığı için Hotin'i almadığını, bu yüzden Dinyester'in karşı sahilinde bulunmayı bu tarafta bulunmaktan daha tehlikeli gördüğünü.." belirtti.

Yekaterina ordunun tekrar Hotin önlerine dönmesini istedi, fakat Tuna'yı ilk geçenler Türkler olmuştu. Gönderilen raporda nehri geçen 200 bin Türk'ün Tuğgeneral Knaz Prozorovsky tarafından geri atıldığı belirtiliyordu ve sanırım Türklerin sayısı verilirken bir yanlışlıkla "iki sıfır" fazladan ilave edilmişti.

Kont Rumantsov

Her ne ise, Temmuz ayının ilk günlerinde Golitsın ikinci kez Dinyester'i geçerek Hotin'i kuşatma altına aldı. 22 Temmuzda Golitsın'ın ordusu Kırım Girey'in 40 bin kişilik ordusunun saldırısına uğramış, fakat düşman başarılı bir şekilde püskürtülmüştü. Golitsın'ın gönderdiği raporda yine şüpheli bir şeyler

4 Kornet, eski Rus ordusunda bir subay rütbesi.

vardı. Bir kere 40 bin kişilik topları olmayan düzensiz bir orduyla bir yerden destek almadan kendisinden iki misli kalabalık düzenli bir orduya saldırmak ancak aptallık olurdu. Kaldı ki tarih Tatarların düşmandan beş misli fazla sayıya sahip olduklarında dahi düzenli bir orduya saldırmadıklarına şahitlik etmektedir. Diğer yandan 80 bin kişinin 40 bin kişiyle çarpışması sırasında binlerce ölü olması ve tabii olarak da bunun belgelerde zikredilmesi gerekirdi. Dolayısıyla bu küçük bir Tatar birliğinin düzenlediği sıradan bir keşif çatışmasıydı ve düşmanın atlarını kaçırmak amacıyla yem çavuşlarına yapılmış basit bir saldırıydı.

25 Temmuz'da Türk ordusu ve Tatar ordası Mollavendci Ali Paşa kumandasında Hotin tarafına yöneldi. Golitsın, 1 Ağustosta kurmaylarını toplayarak Ali Paşa'nın ordusunun 100 binden fazla Türk ve Tatardan oluştuğunu bildirdi. Rus kurmaylar tekrar Dinyester'in öte tarafına geçilmesini kararlaştırdılar. Dinyester'den ikinci defa dönülmesi, bütün Temmuz ayı boyunca Golitsın'ın raporlarında belirttiği başarı haberlerini gölgede bırakarak Petersburg'da güçlü bir sarsıntıya yol açmıştı. Prusya kralı II. Friedrich Golitsın'ın yaptıklarını öğrenince bir kahkaha patlatmış ve "Bir kamburla bir körün kavgası!" diye bağırmıştı.

Golitsın'la Rumantsov'un birinci ve ikinci ordusu arasındaki çekişme iyice kızışmış, her ikisi de birbiri aleyhinde Petersburg'a raporlar göndermişlerdi. Yekaterina'nın sonunda sabrı taşmıştı. 13 Ağustosda mecliste Kont Çernışev, imparatoriçenin General Knaz Golitsın'ın durumunu değerlendirmek için başkente çağırılmasını, Kont Rumantsov'un onun yerine kumandayı ele almasını ve Kont Panin'in (Peter İvanoviç) ikinci ordu kumandanlığına atanmasına kararlaştırdığını açıkladı. Panin kardeşlerin dostları birinci ordu komutanlığının Peter Panin'e değil de Rumantsov'a verilmesinden hiç hoşnut olmadılar.. Rumantsov'un atanması tamamıyla kadınların yani generalin anası Kontes Rumantsova, kız kardeşleri ve Kontes Brus'un çevirdikleri bir takım entrikalarla sağlanmıştı.

Yine de Golitsın görevini teslim edinceye kadar bazı başarılara imza attı. 29 Ağustosta Ali Mollavendci-Paşa Dinyester'i geçerek Kameniçe'de Rus ordusuna saldırmış, fakat püskürtülmüş ve ağır zayiat vermişti. Hatta karşı saldırıya geçen Ruslar 6 Eylülde Türklere Dinyester boyunda ağır bir darbe indirdiler. Alelacele Hotin'e terk eden düşman Yassı'ya çekildi. Böylece Ruslar savaş-

madan Hotin'i 10 Eylülde ele geçirmiş oldular. 18 Eylülde ise Golitsın'ın görevini Rumantsov'a devretti.[5]

26 Eylülde General Elmpet Yassı'ya saldırarak, ahaliye imparatoriçeye sadık kalacakları konusunda yemin ettirdi. "Yassı alındı, - diye yazdı Yekaterina Bibikov'a, - vezir Tuna ötesine gitti. Onun yanında yalnızca beş bin civarında insan var. Bizim taraf da Bükreş'e geçti. Hotin'den Yassı'ya kadar yolda yatan 20 bin kadar ölü Türk atı saydılar. Yeni Boğdan kraliçesi sizi selamlıyor. Tüm Boğdan bize sadakat yemini etti. Herkese yetecek kadar sığır var."

Yeni Boğdan kraliçesi saldırı hareketlerinden gelen muhteşem zaferlere susamıştı. İkinci ordunun yeni kumandanı Kont Panin'in zafer haberlerini alınca kardeşi Nikita'ya şu satırları yazdı: "Burada gerçekleştirilen bu zaferden öyle mutluyum ki.." Golitsın sırf yavaş hareket etmesinden ve aşırı ihtiyatlı oluşundan dolayı geri çağrılmıştı. Birinci ordunun yeni kumandanlığının korkaklığı hakkında bir takım şikâyet ihbarları alması Yekaterina'nın hiç hoşuna gitmemişti. Yekaterina var gücüyle gözdesi Rumantsov'u teşvik ediyordu.

Ekim başlarında General Elmpet Yassı'da küçük bir Prozorov birliği bırakarak Hotin'e geldi. Elmpet'in taburunun ana kuvvetlerinin gitmesiyle birlikte Türklerin geri dönme tehlikesi kendini gösterdi. Karargâha gelen Rumantsov, Elmpet'i bu hatasından dolayı bir güzel haşladıktan sonra, onu, Boğdan'ı düşmandan temizlemek, Eflak'da Braylov [İbrail] ve Galaç'ın zaptıyla Türklerin ve Tatarların kuvvetlerini etkisiz hale getirme imkânı sağlamak amacıyla Ştofeln taburunun öncü kuvveti olarak Boğdan'a göndermek suretiyle bu hatayı telafi etmeye girişti.

Ne var ki Ştofeln verilen görevi yerine getiremedi. Tüm Boğdan'ı işgal ettikten sonra ordusunun bir kısmını Galaç'a gönderdi. Kale bir hamleyle zapt edildi. Fakat Ştofeln Braylov'u zaptetmek yerine hemen Bükreş'e hücum eden, arkasından da Yerköy'e* yönelen Anrep bölüğünü Eflak'a gönderdi. Türkler burada

5 Yekaterina, tahammül edilmez aptal kişiler olsalar dahi, çevresinde gayr-ı memnun devlet erkanı görmek istemezdi. Bu yüzden Petersburg'a gelen Golitsın mareşal rütbesiyle terfi ettirilerek saraya alındı.

* Metinde Jurja. Rusların Jurja dedikleri yerin asıl adı Giurgiu'dur ve Osmanlı hakimiyeti döneminde Türkler oraya ilk başlarda Yergöğü adını vermişler, daha sonra sözcük Yerköy şeklini almıştır. Yozgat'a

Anrep'i ezdiler. Rumantsov, hiç vakit kaybetmeden Ştofeln'e takviye göndererek kuvvetleri dağıtmak yerine Braylov'un alınması gerektiği talimatını verdi. Henüz geç sayılmazdı. Türkler Rus ordusunun Braylov'u ele geçirme denemesini boşa çıkardılar. Ştofeln, Yerköy'ün yeniden zaptı denemesinin başarısızlığa uğramasının ardından öncü kuvvetleri Bükreş'in Fokşanı bölgesine gönderdi. Kısmî başarısızlığa rağmen Ştofeln kuvvetlerinin faaliyeti Rus ordusunun bir sonraki saldırıları için bir üs hazırlamış oldu. Bu olayla birlikte 1769 seferi sona erdi.

Rus ordusunun Kuzey Kafkasya'daki faaliyetleri üzerinde de kısaca duralım. Oradaki askeri faaliyetler Kuban Tatarlarının 1769 Nisanında Kalmıklara saldırmasıyla başladı. Kalmıklar, Tatar saldırısını püskürtmeyi ve hatta düşmana büyük kayıplar verdirmeyi başarmışlardı. Görünüşte Bâb-ı Âli'nin tebaası sayılan Kubanlılara ve Kabardinlere bir misillemede bulunmak üzere Tuğgeneral Medyem komutasında bir birlik sevk edilmiş, Ubaşi hanın emrindeki kalabalık Kalmık süvarileri de onlara katılmıştı. Medyem, Kopıl kalesini aldıktan sonra Kuban nehrine geldi. 1769 Temmuzunda Medyem Kalmıklarla birlikte "Kuban boyundaki düşman halka ağır bir darbe indirdi." Düşmana indirilen darbenin boyutu galiplerin 30 bin civarında sığır ele geçirmesinden anlaşılmaktadır.

Günümüz okuyucusu o dönemde göçebelere karşı kazanılan zaferlerle ilgili raporlarda ilk ağızda ele geçirilen sürüler hakkında bilgi verilmesine şaşmamalı. Örneğin İsveç veya Prusya'ya karşı düzenlenen bir sefer sonrasında ele geçirilen ganimet silah olarak gösterilirken, göçebelere karşı düzenlenen seferlerin başarı oranı düşmandan alınan sürü miktarıyla gösterilirdi. Adam gibi faydalanmasını bilmedikleri için birkaç top kaybetmek Tatarlar için fazla bir ehemmiyet arz etmezdi, ama sürülerini kaybetmek ordada açlığın baş göstermesi demekti.

1769 Ağustosunda Kabardinlerin önemli bir kısmı Rusya'ya bağlılık yemini etti ve aynı yaz Kont Totlebyen'in kuvvetleri Moskova'dan çıkarak Kafkasya'daki dağlık Terek ve Agarva vadilerine gelip İmetria'daki kışlaya yerleşti.

---

bağlı Yerköy'le karıştırmamak gerekir. Biz Jurja veya Giurgiu yerine Yerköy yazmayı tercih ettik (çev.)

5. 1770 seferi ve Larga zaferi

1770 yılında ilk saldırıya geçenler Türkler oldu. Türklerin güçlü birliği Eflak ve Boğdan prensliklerinin iki önemli kenti Bükreş ve Yassı arasındaki Rus kuvvetlerini tarumar etmek amacıyla Rusçuk üzerinden Fokşanı'ya yöneldi. Tuğgeneral Podgoriçanin ve Peter Potemkin nispeten fazla büyük olmayan bir kuvvetle mezbûhâne bir çatışmadan sonra düşmanı püskürttüler.

Düşmanın Bükreş'e düzenlediği saldırı da püskürtülmüştü. Ştofeln, Fokşanı'da kazandığı zafere rağmen, Braylov'a çekilip sağlam istihkâmların arkasına sığınmak zorunda kalmış, fakat geri çekilirken düşmanın tekrar Fokşanı'ya saldırmasını önlemek maksadıyla 260 köyü ateşe vermişti. Yerköy yönünden Bükreş'e tekrar saldırmanın tehlikeli olduğunu gören Ştofeln, oraya gelip Türklere bir darbe indirdikten sonra şehri ve 143 köyü yaktı. Tuna boyunda önemli bir alan (Prut nehrinin Tuna mansabından itibaren 250 millik mesafe) düşmanın tekrar Bükreş'e saldırma imkanı bulmaması için baştan sona tahrip edilmişti.

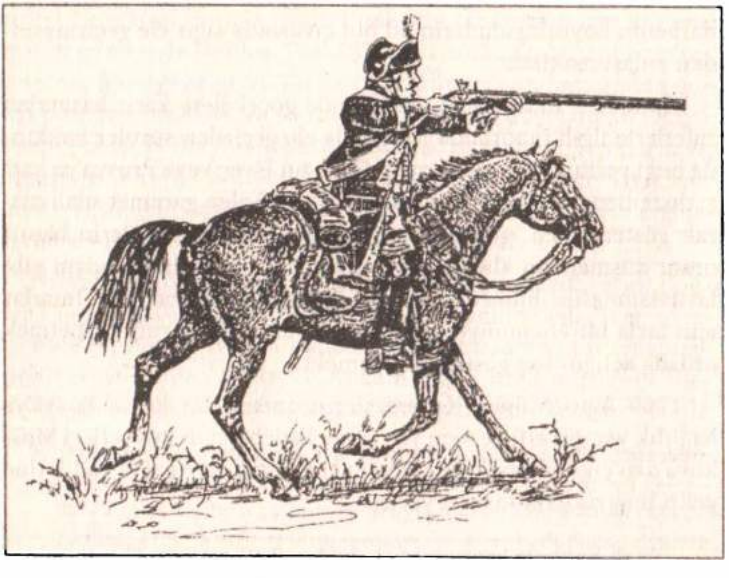

Rus karabineri. 1763

Bu olaylar 1770 yılının ilk iki ayında vukû bulmuştu. Bu süre zarfında Podolya'da kalan Rumantsov, imparatoriçeye yazdığı mektupta, Boğdan'da hareket halinde bulunan küçük birlikler için dahi Podolya'dan gönderilebilecek yeterli erzak ve yem olmasa bile, oraya yani Boğdan'a gidebileceğini belirtti. Rumantsov, Braylov'un Türklerin elinde kalmasından, düşmanın asker ve ihtiyat sıkıntısı bulunmamasından, buna karşılık Rus ordusunun bunlardan mahrum olmasından kahroluyordu. "Şu anda Yerköy alındığına göre, - diye yazdı imparatoriçe başkumandanı cesaretlendirmek amacıyla, - düşman kuvvetlerine yeni bir darbe indirmek için buradan tedarik yapılabileceği ümidindeyim. Ordularımız ve karakollarımız tarafından kuşatılan Braylov kalesi de bence çok önemli değil. Beni daha ziyade zapt edilen topraklara mühimmatın nakliye zorluğu endişelendiriyor."

Rumantsov'un Ştofeln'in faaliyetleri hakkındaki raporu Yekaterina'yı ziyadesiyle çileden çıkarmıştı. "Bay Ştofeln'in şehir üstünü şehir yakması, yüzlerce köyü ateşe vermesi, doğrusu benim hiç hoşuma gitmedi, - diye yazmıştı Rumantsov. - Bence böyle bir barbarlığa gerek yoktu. Gereksiz işler yapılırsa, çok eskilerde İdil ve Sura'da olan şeyler başımıza gelir. Benim gibi sizin de bu tür fiillere yol vermemeniz gerektiğini bildiririm. Ahalisinin neredeyse tamamı Hristiyan olan tüm gümrük noktalarının tahrip edilmesinin kendisine de, bize de hiçbir fayda sağlamayacağı konusunda Ştofeln'i uyaracağınızı umuyorum."

Gerçi Rumantsov imparatoriçeye bu tür olayların memnuniyet verici olmadığını belirtmişse de, çok takdir ettiği Ştofeln'i haklı göstermeyi de ihmal etmemişti. Yekaterina nezdinde şefaatçi olacağını umduğu Kont Grigory Orlov'a ise Rumantsov daha açık yazmıştı: ".. Hulasa-i kelam, kanaatimce köyleri ve hele hele binaları yakmak Avrupalıların değil savaşkan barbarların âdetidir. Ama diğer yandan, Avrupa'nın sair yerlerinde olduğu gibi, gerçek savaşın kendi kuralları bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Yoksa bu âdet Avrupalılara değil de yalnızca düşmana mı yakışır? Düşman her işte vahşet soluyor. Bir köyü başka bir savaşta kullanabilirlerdi, tabii burada böyle bir faydayı göz önünde tutamayız. Çünkü düşman belki evlerini söküp götüremeyecekti, ama bizzat kendileri de bize bir şey kalmasın diye o evleri yıkıyorlardı."

Hafif Türk akıncısı. XVIII. Yüzyıl

23 Nisan 1770'de Rumantsov'un ordusu Dinyester'i geçmek için bir köprünün kurulduğu Hotin'e gitmek üzere kışlasından ayrıldı. Ama şiddetli yağmurlar yüzünden Hotin'e ancak 12 Mayısta gelebildi, 15 Mayısta da Dinyester'e ulaştı. Türk ordusunda 200 bin asker olmasına karşılık Rus ordusu 39 bin kişiydi (hastalar dahil). Yağmurdan yürünemeyecek hale gelen yollar öyle güçlük çıkarıyordu ki, Rumantsov Hotin'den ileriye ancak 25 Mayısta hareket edebildi. "Burada hava ya ilerlememizi engelleyecek ölçüde bol yağmurlu, ya da ortalığın ağarmasından itibaren aşırı güneşli ama kısa süren gündüzden ibaret, - diye yazıyordu Rumantsov.- Aşırı sıcaklarda özellikle de acemi erler yerlerinden kımıldayamıyorlar; geceler ise aksine buz gibi." Yolculuk böylesine zorken, ileride bekleyen düşman, askerlerin canını savaş alanında değil, hastahanelerde vebadan alıyordu. Bu yüzden Rumantsov, Prut nehrinin kimsenin bulunmadığı, veba tehlikesinin kol gezmediği sol cenahı boyunca ilerlemeye karar verdi.

Haziran ayının ilk günlerinde Rumantsov 44 topu bulunan 72 bin kişilik Türk-Tatar ordusuyla karşılaştı. Rumantsov'un ordusu ise 37500 asker, 44 sahra ve alay topundan ibaretti. Düşmanın sayı üstünlüğüne rağmen Rumantsov saldırıya geçip, karşı tarafın saflarını dağıtmaya karar verdi. Repnin bölüğü (8 bin asker) ile ordunun ana gücü (23 bin asker) düşmanın sağ kanadına darbe indirecekti. Bour taburu (yaklaşık 4 bin kişi) ise düşmanın sol kanadına yüklenip onu ana darbenin indirileceği tarafa sürme görevini üstlenmişti. Rus ordusu daha sonra birleşecek ve merkeze yüklenecekti. Bu arada Pavel Potemkin'e bağlı birlik de Prut'u geçip sağ sahil boyunca ilerleyecek, sonra tekrar nehri geçip düşmanın merkez karargâhına bir sırt darbesi indirecekti. 16 Haziranda 9 km. ilerleyen Rus ordusu düşmanın görüş alanına girip Ryabaya Mogila denilen yerde mevzilendi. Saldırı 17 Haziran sabahı başladı ve Bour taburu ile merkez kuvvetler yoğun topçu ateşi desteğiyle Türk ordusunun merkezine doğru ilerleyerek düşmanın ana karargâhının bulunduğu tepeye saldırdı. Türkler Repnin bölüğü ile merkez kuvvetlere süvari birlikleriyle bir saldırı denemesi yaptılarsa da topçu ateşiyle püskürtüldüler. Bu arada Rus ordusu da düşmanın ana mevzilerine hücum etti. Tam o sırada Pavel Potemkin'in süvari birliği Türklerin arkasında bitti. Düşman üç koldan gerçekleştirilen saldırı karşısında daha fazla dayanamadı ve "dört bir yandan uğradığı saldırıyla neye uğradığını şaşırarak kampı bırakıp kaçtı."

Rus ordusu gerçi ağır bir darbe indirememişti ve düşmanın kaybı topu topu 400 kişi kadardı, ama kazandığı manevi zafer önemliydi.

Ryabaya Mogila'da bozulan Türk-Tatar ordusu Prut nehrinin sol tarafında yer alan Larga kolu üzerinde kamp kurmuştu. Türk ordusunun ana kuvvetleri henüz Tuna'nın öte tarafında, İsakça bölgesindeydi ve sadrazam geri çekilen orduya 20 bin kişilik bir takviye göndermişti ki, böylece düşmanın toplam sayısı 100 bin kişiyi bulmuştu.

Ryabaya Mogila muharebesinden sonra Rus ordusu düşmanla teması kaybetmiş, Rumantsov da keşif birliğinin elde edeceği kesin bilgiler ulaşıncaya kadar beklemeyi uygun görmüş, ama 18 Haziranda üç öncü birlik göndermişti. Nehrin sağ sahilinde Potemkin ve Bour'un, sol cenahında ise Repnin'in öncü birlikleri ilerleyecekti.

Potemkin, 21 Haziranda Türk ordusunun Larga nehrini boyunda Falça'da toplanmakta olduğunu bildirdi. Rumantsov düşmanın ana kuvvetleriyle boy ölçüşebileceği düşüncesiyle hemen onu karşılamaya çıktı. Gerçekten de düşündüğü gibi oldu. İlk bilgilere göre Abdi Paşa ve Abaza Paşa'nın ordusu yaklaşık 80 bin kişiydi (15 bin Türk, 65 bin Tatar).

Rus ordusunun ana kuvvetlerinin Larga nehri sahilinde toplanması 2-4 Temmuz tarihlerinde tamamlandı. Bunu engellemek isteyen Abdi Paşa 4 ve 5 Temmuzda birkaç kez sipahilerle saldırdıysa da, Rus ordusuna ciddi bir zarar veremedi. Rus ordusu 38 bin asker, 119 sahra topu ve 140 alay topundan ibaretti.

Düşmanın Larga'nın sol sahilindeki mevzisi Ryabaya Mogila'daki mevzisini andırıyordu. Burası, sağ sahili dik olan Larga nehrine doğru sarkan tepelik bir platoydu. Plato üzerindeki tepe nehrin sağ sahiline tepeden bakıyordu. Türk ordusunun mevzisi tabii bir korumaya sahipti. Mevziinin kuzeyi (cephesi) Larga'nın geçit vermez sarp yamacı, batısı Balaş ve Prut, güneydoğu yönü ise Babikul nehriyle çevriliydi. Kuzeydoğu ve doğu yönünde tabii bir siper olmadığı için burası düşmanın zayıf tarafıydı.

Türkler, mevzilerinin uygun olmadığının farkındaydılar. Mevzilerini yirmi siperle tahkim etmişlerdi. En zayıf olan sağ cenah, nal şeklinde güçlü bir siperle tahkim edilmişti ve bu siper sayesinde sağ taraftan içeri sızmayı engelleyebilirlerdi. Tüm siperlerde piyadeler vardı ve sipahiler sağ cenahın arkasında toplanmıştı.

Rumantsov, ön cephede bazı taktik hareketlerle düşmanın dikkatini çekerken, Larga ve Babikul nehirleri arasındaki tepe boyunca mevzilenen sağ kanada bir darbe indirmek niyetindeydi. Bunun için orduyu üçe ayırmış ve şu vazifelerle görevlendirmişti: General Plemennikov'un komutasındaki sağ kanat (6 bin asker, 25 top) düşmanın sol ve merkez kanadına saldırıp, ana darbenin indirileceği yöne çekecek, sonra merkez kuvvetlerle hücuma geçecekti. Bour'un (4 bin asker, 14 top) ve Repnin (11 asker, 30 top) birliğinden oluşan sol kanat üç koldan saldıracak ve düşmanın en zayıf yeri olan sağ kanada bir darbe indirecekti. Bizzat Rumantsov'un kumandasındaki merkez kuvvet ise (19 bin asker, 50 top) Bour ve Repnin'in arkasından tek koldan saldıracak ve nihai darbeyi indirecek grubu takviye edecekti.

Ruslar, 7 Temmuz şafağında saldırıya geçtiler. Bir yandan güçlü top ateşi devam ederken, piyadeler bir sırt darbesi indirerek düşman saflarını bozdular. Paniğe kapılan düşman kaçmaya başladı. Rumantsov kaçan düşmanı kovalamak için Saltıkov'un süvarilerini gönderdi. Bour'a bağlı birlikler düşmanın kaçan başka bir kolunu Prut'a kadar kovaladı. Bu arada topçular da Türkleri nehrin diğer yakasında ateş altında tutmaya devam ettiler. Saat 12'ye doğru muharebe bitmişti.

Düşmanın takip edilme işi kötü organize edilmişti ve daha doğrusu organizasyon diye bir şey yoktu. Rumantsov'un ağır süvarilerin Tatar atlılarını takip edemeyecekleri yönündeki tahmininin doğru olduğu daha sonra görülecekti. Zaten ağır süvari birlikleri başka bir amaçla oluşturulmuştu. Anlaşılmayan tek şey, hafif süvarilerin ne işle uğraştıklarıydı? Acaba Türklerin kamplarını yağmalamakla mı meşguldüler?

Rumantsov'un gönderdiği zafer raporuna göre, düşman ağır bir yenilgi alıp kaçtıktan sonra ganimet olarak "iyi durumda kundaklarıyla birlikte otuz pirinç top, mermileriyle birlikte üç havan olmak üzere ceman sekiz parça silah ele geçirilmiştir." Ayrıca düşman aynı kampta bin kadar ölü bırakmış, birçoğu Prut'un sol sahilindeki kamışlığa kaçarken bataklıkta ölmüş, fakat vakit yetersizliğinden sayım yapılamamış, esir alınan 23 kişiye aşırı sıcaklar sebebiyle merhamet gösterilmemiş, Rusların kaybı ise yalnızca 29 ölü ve 61 yaralı olmuştur.

Yekaterina, Rumantsov'a gönderdiği cevapta, yaptığı hizmetleri minnetle takdir ettiğini belirttikten sonra birinci dereceden Aziz Georgi nişanıyla taltif etmiş, mülkiyet ve tasarrufu kendisine, daha sonra da varislerine kalmak şartıyla bazı köyler senato onayıyla verilmiş; ayrıca onlarca subay ve general da terfi ve taltifler almışlardır ki, bunlardan bazıları , - örneğin G. Potemkin ve Mihail Kutuzov,- ilerideki savaşların yıldızları olacaktır.

Larga savaşının ortaya çıkardığı sonuçlardan biri de Rus topçu birliğinin ateş gücünün kanıtlanması, ancak ağır süvarilerin fazla işe yaramadığıdır. Nitekim meşhur Sovyet tarihçi L. G. Beskrovny de "Söz konusu muharebeden sonra ağır süvarilerin bu sahnede rol almaya uygun olmadığı anlaşılmıştır" demiştir.[6]

6 Beskrovny L. G. "Russkaya armiya i flot v XVIII veke", M., 1958, s. 479.

XVIII. Yüzyıl savaş tarihi konusundaki her "üstad"ın hafif ve ağır süvarilerin işlevleri arasındaki farkı anlayamadığını göreceğiz.

6. Kaholu savaşı

Larga mağlubiyetinden sonra Türkler Kaholu nehri sahiline çekilmiş, Tatar süvarileri ise Salcı nehrinden Kili-İsmail tarafına kaymıştır. İsakça tarafından kısa süre sonra Sadrazam Halil Paşa'nın ordusu da Kaholu'ya geldi. Böylece Kaholu'da 150 bin kişilik Türk ordusu ve Kaplan Girey'e bağlı yaklaşık 80 bin Tatar toplandı. Orduda 150 sahra topu vardı.

Rumantsov'un aldığı tek cesur ve akıllıca karar, Türk ordusuna saldırma kararıydı. Ordunun ağırlık ve iaşesini General Volkonsky'nin komutasındaki 10 bin kişilik bir birliğin korumasına bırakan Rumantsov, geriye kalan 27 bin kişilik ordu ve 255 topla (149 sahra, 106 alay topu) Türk kampına geldi. Muharebe alanının kuzeyinde Troyanov tabyası, batısında geçit vermez Kaholu nehri, doğusu geniş bir çukur yer alıyordu. Alanın Troyanov tabyası hattındaki genişliği 8 km. kadardı. Alanın güneyinde 1-1,5 km.lik bir cep, kuzeyden güneye doğru ise aralarında çukurların yer aldığı fazla yüksek olmayan dört tepe vardı.

Halil Paşa'nın seçtiği mevziinin bazı avantajları vardı. Bir kere cephe hâkim tepeler üzerine kurulmuştu ve tüm tepe ve çukurlar Türk piyade ve süvarilerinin karşı saldırı düzenlemesine elverişliydi. Bununla birlikte seçilen mevziinin dezavantajları da vardı. Örneğin dar bir bölge üzerine kurulmuştu. Bu durum hem Türk ordusunu sıkıştıracak, hem de sağ kanadı zayıflatacaktı. Türkler, tahkim edilerek geçilmez hale getirilmesi zor olmayan Troyanov tabyasını işgal etmemekle bir hata yapmışlardı ki, Rumantsov onların bu hatasından ve sağ kanadın zaafından mükemmelen faydalanacaktı.

Türkler, bir gecede mevzilerini tahkim etmişler, tepeleri birbirine bağlayan geçitleri olan dört siper kazmışlardı. Toplar istihkâmlara yerleştirilmişti. Piyadeler siperlerde, sipahiler ise kampın iç kısmındaydılar.

Rumantsov, Tatar süvarilerinden korunabilmek için tüm gücüyle Türk ordusunun sol kanadına nihai bir darbe indirerek,

düşmanı bozguna uğratmayı planlamıştı. 21 Temmuz gecesi tüm birliklerin yerini ve görevini belirledi. Orduyu beş kareye ayırdı ve aralarına topçu ve piyade birlikleri yerleştirdi. Topçu birlikleri etkili menzilleri döverek karelerin köşe mevzilerini ve açıklıkları koruyacak, piyadelerin hücumuna imkân hazırlayacaktı...

Nihayet Rus ordusu 21 Temmuz gecesi saat birde hücuma geçti. Ordu sabah beş sularında Troyanov tabyasına ulaşmıştı. Kalabalık Türk süvarileriyle karşılaşan Rus ordusunun kare haline kapanması neredeyse imkânsız hale geldiği bir sırada, topçu birliklerinin ateşi imdada yetişti. Bu arada Rumantsov Türk süvarilerin önünü kesmek için yedek piyade birliklerini de devreye soktu. Bir yandan yoğun topçu ateşi, diğer yandan kuşatılma tehlikesi Türk süvari birliklerini geri çekilmeye mecbur etti.

Saat sekize doğru Rus ordusu düşman kampına ulaştı. General Plemennikov'un birliklerinin Türk cephelerine iyice sokulduğu sırada, çukurdan fırlayan 10 bin yeniçeri Rus ordusunun sol kanadına yüklendi. Hepsi yalın kılıçtı ve Plemennikov'un dört alaydan oluşan karesinin içine dalarak kılıçlarına bayram ettirdiler. Kurtulabilenler diğer bir kareye kaçtı, fakat yeniçeriler Olits'in kumanda ettiği bir sonraki kareye de saldırdılar.

Rumantsov "Ribàta, stoy!"* diye bağırarak kaçanları durdurmaya çalıştı. Neyse ki Larga muharebesinde olduğu gibi işi yine topçu ateşi halletti. Mellisino tugayı yeniçerilerin üzerine adeta ateş kustu. Birinci grenader alayı birkaç topla ihtiyatlar arasından ileri çıkarak yeniçerilere bir sırt darbesi indirdi. Mellisino tugayı ve birinci grenader alayının topçuları, yeniçerilerin karşı saldırısını püskürtme görevini yerine getirmişti. Bu işte özellikle grenader alayı topçuları etkili olmuştu.

Ana kuvvetlerin yeniçeri saldırısını püskürttükleri sırada, topçu birlikleri de düşmanın misket atışlarını susturdu. Düşman siperlerine hücum eden Bour birlikleri, onun sol kanadındaki bataryaların büyük kısmını ele geçirdi. Arkasından ileri sürülen birkaç batarya düşmana ateş açarken, bir tabur da yeniçerilerin karşı saldırısını püskürtmek için gönderilmişti. Misket yağmurundan büyük zarar gören yeniçeriler üç yandan ateş altına alınınca tekrar karargâha çekildiler.

* Çocuklar, durun!

Türklerin İsakça yönünde takip etmek için Bour'a bağlı birlikler, İsmail yönünde takip içinse Repnin'in birlikleri görevlendirildi. Bour, cebri bir yürüyüşle 4 Ağustosta İsakça'nın karşısındaki Kartal civarına ulaştı. Düşmanın Tuna'nın karşı sahiline geçmeye çalıştığını gören Bour, beş bataryanın destek ateşi sayesinde Türklerin üzerine hamle etti. Türklerin nehir filosuna bağlı gemiler askerlerin karşı geçişini kolaylaştırmak için Rus birliklerine ateş açtıysa da, Rus topçusunun ateşiyle bazı gemiler batırıldı, kalanları da geri çekildi.

Türklerin Kaholu nehri muharebesindeki kayıpları çok fazlaydı. Üç gün zarfında 20 binden fazla ölü ve yaralı vermişlerdi. Esir düşenler ve boğulanlar da bu rakama dâhildi. Rus ordusu 164 top, top mermisi (Tuna sahilinde olanlar dâhil) 60 sancak, pek çok askeri malzeme ve erzak ele geçirmişti. Rusların ölü, yaralı ve suda boğulanlar dâhil olmak üzere toplam kaybı 921 kişiydi (Türklerin kayıplarıyla kıyaslanırsa 1:21) ve 45 topçu da bu rakama dahildi.

Rumantsov, Kaholu zaferinden ötürü mareşal rütbesiyle ödüllendirildi..

7. Kale savaşları

Şimdi Kont Nikita Panin'in 2. ordusunun yaptıklarına bir göz atalım. Panin'in ordusu Bug üzerinden yürüyüşünü tamamladığında 45750 kişiydi. Orduda 179 kuşatma, sahra ve alay topu vardı. Ayrıca 34 adet de 6 inçlik havan bulunuyordu.

Ordunun ana hedefi Özü'nün ağzına seksen mil mesafede sağ sahildeki bir tepenin üzerinde yer alan ve Türklerin elinde bulunan Bender kalesiydi. Kalede yaklaşık 350 top ve havan vardı.

15 Temmuzda ikinci orduyla Türk garnizonu arasında küçük bir çarpışma oldu. Türkler kaleye çekildiler, ama Panin Türklerin takip edilmesini ve hücuma geçilmesini yasakladı. Bazı tarihçiler bu kararından dolayı Panin'i yargılarlarsa da, genel olarak bakıldığında, pek de yanlış bir karar sayılmazdı. Çünkü Yekaterina başarısız bir hücumun hesabını "şahsi düşmanım" dediği Panin'den değil, Rumantsov'dan sorardı.

Panin, Bender'i normal bir kuşatmayla almak istiyordu. Bunun için ordunun ana kuvvetleri Özü'ye geçmiş, General Komensky'nin kumandasındaki birlik ise 12 topla kuşatmaya nehrin karşı tarafından destek vermek için yerinde kalmıştı. Kuşatmaya yaklaşık 30 bin asker katılıyordu. Ayrıca 26 kuşatma topu, 7 havan, 30 sahra topu ve 30 dağ havanı götürülmüştü. Kuvvetlerin geri kalanı kuşatmaya katılanları Türklerin ve Tatarların saldırılarından korumak için devriye görevi üstlenmişti.

Kuşatma çalışmaları 18 Temmuzda başladı ve 20 Temmuzda Özü'nün sol sahiline beş kuşatma bataryası yerleştirildi. İki gün sonra da bataryalar hedeflere ve kaleye ateş kusmaya başladı. Yapılan 499 atış sonrasında düşman ağır kayıplar vererek, siperleri ve mevzileri bırakıp kaleye çekildi. Bir gün sonra düşmandan boşalan mevzi ve siperlere yerleşen Rus birlikleri oraya iki kuşatma bataryası daha kurdu. Düşman kaybettiği mevzileri tekrar ele geçirmeyi denediyse de, yoğun ateş karşısında kaleye çekilmek zorunda kaldı.

Aralıksız devam eden bombardıman kalede ciddi tahribata yol açmıştı. Düşmanın su kaynakları da bombardımandan tahrip olmuş, kaledekilerde büyük bir moral çöküntüsüne yol açmıştı. On üç gün zarfında kaleye 9795 atış yani gün başına 753 atış yapılmıştı. Topçu birliklerin temposu öylesine yüksekti ki, aşırı atıştan dolayı dokuz top kullanılamaz hale gelmişti. Buna rağmen düşman karşı top atışlarıyla cevap veriyor ve hemen hemen her gün huruç hareketleri gerçekleştiriyordu.

1 Ağustosu 2 Ağustosa bağlayan gece Ruslar 18 topluk bir batarya yerleştirdikleri üçüncü bir cephe açtılar. Kanatlarda da benzer bataryalar kuruldu ve 4 Ağustosta iki tabyaya alay topları yerleştirildi. Sonraki iki gece de başka ateş mevzileri açıldı..

Aralıksız atış yapılmasına rağmen kalenin tahrip edilip, garnizonun teslim olmak mecburiyetinde kalması için yalnızca batarya ateşinin yeterli olmadığı anlaşılınca, Panin lağım savaşına başlanmasını emretti. Lağım açma çalışmalarını engellemek isteyen düşman ateşi yoğunlaştırdıysa da, Rus askerleri kaleye mümkün olduğunca yakın lağımlar açmayı başardılar. 6 Ağustos gecesi lağım patlatıldı ama ne yazık ki duvarlarda bir çatlak oluşmadı. Rus topçusu bir aydan fazladır yoğun top atışları yaparken, ordu da daha büyük çapta bir lağımın (6400 kg. barut) patlatılmasının ardından verilecek umumi taarruz işaretini bekliyordu.

15 Ağustosta kale daha şiddetli bir patlamayla sarsıldı ve arkasından Rus ordusu taarruza geçti. Surlar ele geçirildikten sonra dar sokaklarla girtlak girtlağa çarpışmalar başladı. Bu çarpışmalar bütün gece devam etti ve düşman ancak ertesi gün sabah sekizde beyaz bayrak açtı. 5390'ı yeniçeri olmak üzere 11794 kişi esir edilmiş, 348 top, 30 bin bomba, gülle ve misket ele geçirilmişti. Ayrıca ganimet olarak 21 bin pud* galeta bulunmuştu. Rus ordusunun kayıpları da fazlaydı. Yalnızca umumi taarruz günü 2561 ölü ve yaralı verilmişti. Tüm kuşatma boyunca verilen kayıp toplamı ise 6235 kişiydi.

Savaştan sonra Panin Petersburg'a gönderdiği mektupta imparatoriçeye hayli yağ yaktıysa da, bunun kendisine bir yararı olmadı. Yekaterina onu I. dereceden Aziz Georgi madalyasıyla ödüllendirdi ve kısa ve soğuk bir mektup gönderdi. Rumantsov'un zaferinden farklı olarak Bender'in zaptı Petersburg'da fazla kâle alınmadı. Panin'in terfisini istediği 100 subaydan yalnızca 35'i terfi ettirildi. Devletin başındaki imparatoriçe ananın birilerine sempati veya antipatisi vardı, yapacak bir şey yoktu. Kont Panin de canının sıkısını Bender surları önünde Don Kazaklarından Yemelku Pugaçev'i ufacık bir hatası yüzünden kırbaçlayarak çıkarmıştı. Tarih dilek kipine tahammül etmez, ama daha sonraki olaylara böyle bir ayıbın mutlak etki edip etmediğini kim bilir?

1770 yılının son askeri faaliyetleri ikinci ordunun Bender'i zaptıyla kapandı. Rus generaller ve Türk paşaları kış aylarında savaşmayı sevmezlerdi. Ne de olsa onlar sıradan bir Kazak atamanı veya bir Tatar murzası değil, kocaman rütbeleri olan insanlardı.

İkinci ordunun faaliyetlerini anlattıktan sonra, Kaholu önlerinde bıraktığımız birinci orduya tekrar dönelim.

Türklerin savaş meydanında mağlubiyetinden sonra Rumantsov sıradaki düşman kaleleri İsmail, Akkerman, Silistre, Yerköy, Braylov [İbrail] ve diğerlerini fethetmeye karar verdi.

20 bin Türk süvarisi Kaholu yenilgisinden sonra İsmail kalesine çekilmiş, onları takip etmek için de Repnin'in bölüğü 10 sahra topuyla gönderilmişti. 26 Temmuzda dört Rus karesi kale önüne gelmişti ve bunların arasında üç Hussar alayı ve Kazaklar da vardı. İsmail surları önünde savaşa girmekte tereddüt gösteren

* Pud: Eskiden Ruslarda 16,5 kg. lık bir ağırlık birimi.

Türk süvarileri Tuna boyunu takip eden yolla Kili'ye çekilmeye başladılar. Repnin, altı mil kadar düşmanı takip ettikten sonra vazgeçip İsmail'e döndü ve kaleyi zapt etmesi için Tümgeneral Potemkin'i üç piyade taburuyla gönderdi. Kısa bir müsademeden sonra Türkler teslim oldular. Kalenin zaptı sırasında (ki burada hücum kelimesi uygun değildir) Ruslar 11 ölü, 10 yaralı verdiler. Ganimet olarak 6 sancak, 37 top, 8760 mermi, 96 fıçı barut ve sair malzeme ele geçirildi.

5 Ağustosta Repnin İsmail'i arkada bırakarak Kili'ye yöneldi. İsmail'de küçük bir garnizon bırakılmıştı. Kısa süre sonra Rumantsov İsmail'e Tuğgeneral Golenişçev-Kutuzov ve topçu Tuğgeneral Ungern'i takviye olarak gönderdi. 1771'de daha ileri doğru hareket edilirken İsmail Rus ordusunun Tuna filosunun ana oluşum noktası ve üssü olarak kullanıldı.

Repnin, 10 Ağustosta Müfti Efendi'nin kumandasındaki üç bin kişilik garnizonun bulunduğu Kili kalesine geldi. Kaleye bir elçi göndererek Türk garnizonunun silahları ve özel eşyalarıyla serbestçe çıkıp gitmesi şartıyla teslim olmasını istedi, fakat Müfti Efendi reddetti. Hatta Türkler ateş açarak, iki de huruç hareketi gerçekleştirdiler.

Ruslar, 18 Ağustos gecesi kale surlarına 80 kadem mesafede batarya kurdular ve şafakla birlikte ateşe başladılar. Batarya var gücüyle ateş kusmasına rağmen Kili kalesi fazla bir zarar görmedi ve üstelik Türkler bataryayı yoğun ateş altına aldılar. Atılan güllelerle batarya kumandanı ve aynı zamanda Larga ve Kaholu kahramanı olan Albay Vnukov hayatını kaybetti. Bu durum karşısında Repnin karanlık basıncaya kadar vakit kazanmak ve bataryaya takviye gönderebilmek maksadıyla kaleye tekrar elçi gönderip önceki şartlarla teslim olmaları müzakeresine başladı. Her ne işse bu defa Türkler fikir değiştirip teslim olmayı kabul ettiler ve böylece Kili 21 Ağustosta teslim oldu. Garnizondakiler silahlarıyla birlikte çıkıp gittiler. Kalede 90 top ve havan, 10 bin gülle, 400 fıçı barut ve diğer birçok malzeme ele geçirildi. Kili muhasarası sırasında Rusların kaybı 200 kadar ölü ve yaralıydı.

Akkerman kalesinin zaptı için Repnin'in müfrezesinden Baron İgelstrom dört piyade alayı, bir Hussar birliği ve 250 Kazakla gönderildi. İgelstrom 13 Ekimde Akkerman'ı kuşatmaya başladı. Bu kale, o sıralar Besarabya'nın en iyi kalelerindendi. İstihkâmla-

rı taştandı ve önündeki çukur taş eskarpi ve anti-eskarpiden olmak üzere 14 m. derinliğindeydi. Kalenin surları küçük tabyalarla takviye edilmişti. İç kale ise taş bir surla ayrılmıştı.

İgestrom, kalenin Oçakov'la bağlantısını kesmek amacıyla Dinyester ağzında küçük bir istihkâm kurması için Yüzbaşı Polkin'i iki piyade bölüğü, yetmiş Kazak ve iki adet hafif obüs ile gönderdi. Polkin, 15 Eylülde bin kişilik bir Tatar birliğinin saldırısını püskürttü ve aynı gün Dinyester ağzına 20 Türk gemisi (muhtemelen nakliye gemisi) geldiyse de, yoğun obüs ateşi karşısında geri dönüp gittiler.

14 Eylülden itibaren Rus sahra topları (çünkü İgelstrom'da kuşatma topları yoktu) kale surlarını dövmeye başladı. Ruslar ayrıca lağım savaşını da başlattılar ve kale surlarının altında birkaç lağım açmayı başardılar. 25 Eylülde Akkerman teslim oldu. 65 top, 8 havan ve 3 obüsden başka 8 bin gülle, 2 bin misket ve bin pud barut ele geçirildi. Kuşatma sırasında Ruslar 23 ölü ve 109 yaralı verdiler. Kalede Binbaşı Ferzen'in komutasında bir garnizon bırakıldı. Daha sonra 9 Kasımda Braylov [İbrail] kalesi ele geçirildi. Ruslar bu kalenin zaptı sırasında 5 subay, 484 er kaybederken, 53 subay ve 1284 er de yaralandı.

Böylece 1770 yılı seferleri tamamlanmış oldu. Yerköy ve Tulça'nın fethi ise bir sonraki yıla bırakıldı.

8. 1771 seferi. Rumantsov Tuna boylarında

1770 yılında Tuna'nın sol sahili Kili'den Vidin'e kadar düşmandan temizlenmiş; Türklerin elinde burada yalnızca iki kale kalmıştı: Yerköy ve Turna. 1771'de Rus ordusu üç kola bölünmüştü: General Peter İvanoviç Olits'in kumandasındaki sağ kanat Seret ile Delta nehirleri arasındaki bölgeyi; Tuğgeneral Veysman komutasındasi sol kanat Tuna'dan Prut'a ve oradan Karadeniz'e kadar uzanan bölgeyi kontrol ediyordu. Bizzat genelkurmaylığın komutasındaki merkez kanat ise Seret boyundaki Maksimin ana karargâhından düşmanın nereden geleceğine bağlı olarak sağ veya sol kanada yardımcı olmak üzere hareket edebilecekti. Ancak, Kaholu'daki durum düşmanın saldırı inisiyatifini elinden almıştı.

Rumantsov, Tuna ötesine çekilmeye hiç niyetli değildi. Rumantsov, Yekaterina ve saraya savaş durumunun muhafaza edilmesi konusunda pek çok gerekçe sunmuştu. Rumantsov, sağ kanadın durumunu güçlendirmek ve Eflak'a saldırı üssü olarak kullanmak için Türklerin Tuna'nın sağ sahili üzerindeki son kalesi Yerköy'ü almaya karar vermişti. Bu yüzden General Olits'in tabur u Yerköy üzerine yöneldi. Üç saat süren bir muharebeden sonra Ruslar kale çevresindeki istihkâmı ele geçirdi. Türk garnizonu ise bir ada üzerine kurulmuş olan iç kaleye çekildiler ve düzensiz çekilme sırasında dört bin kadar Türk boğuldu. Rusların verdiği ölü sayısı 6 subay, 176 er, yaralı sayısı ise 26 subay ve 794 erdi.

22 Şubat gecesi şatonun karşısındaki sahilde kuşatma bataryasının kurulma çalışması başlatıldı. İki gece sonra da şato yoğun ateşe tutuldu. Kısa süre zarfında şato harabeye dönmüş, duvarlarda yarıklar oluşmuştu. Lağımın patlatılması daha fazla tahribata yol açmış ve kuşatma altındakilerin morali bütünüyle bozulmuştu. Böylece Türkler dışarı çıkarak serbestçe çekip gitmeleri konusunda görüşmelere başladılar. Olits, raporunda "üç bin kişilik bir esir konvoyunun külfetini yüklenmek istemediğini" kaydedecekti. Galipler ganimet olarak 20 sancak, 84 top ve havandan başka bol miktarda mühimmat ele geçirdiler. General Olits, Yerköy'de 600 kişilik bir garnizon bırakarak ordusuyla birlikte Bükreş'e doğru yola çıktı.

Harabeye dönmüş bir şatoda bu kadar küçük bir garnizon bırakmak akıl kârı iş değildi. Özellikle Yerköy'den yukarı Tuna boyuna doğru sahilin karşı tarafındaki Rusçuk'da kalabalık ve güçlü Türk garnizonu dururken. Ve tıpkı beklendiği gibi, 25 Mayısta Türkler sandallarla Rusçuk'dan çıkarak Yerköy'ün karşısındaki adayı ele geçirdiler. Rusların adayı topa tutması üzerine Türkler orayı terk ederek Tuna'nın sol sahilinde Yerköy'e üç mil mesafedeki Slobodze kasabasını kuşattılar. Ertesi gün de Türk müfrezesi Slobodze'den Yerköy'e yönelip, top atışı desteğinde yaklaşarak iki topla ateşe başladılar. Yerköy'deki garnizon komutanı Genzel, kırk topu olmasına rağmen, bilmediğimiz bir sebeple ateşe karşılık vermedi ve yalnızca bir huruç hareketi gerçekleştirdi. Türkler huruç hareketini gerçekleştiren Rus askerlerini öldürerek kaleyi kuşatma altına aldılar. Genzel Türklerle müzakereye girişti ve çıkıp gitmelerine izin verilmesi şar-

tıyla kaleyi teslim etme teklifinde bulundu. 29 Mayısta Rus garnizonu sancakları yere çevrilmiş olarak şahsi silahlarıyla birlikte Yerköy'den çıkıp Bükreş'in yolunu tuttu.

Öfkeden küplere binen Rumantsov, Kıdemli Binbaşı Genzel, topçu yüzbaşısı Kolubakin ve istihkâmcı Uşakov'u kurşuna dizilme cezasıyla cezalandırılması için mahkemeye verdi. Harabeye dönmüş bir şatoda 600 askeri Rusçuk'un karşısında bırakan kişiyi ve asıl kurşuna dizilmesi gerekenin mareşalin kendisi olduğunu kimse aklından bile geçirmedi. Aslında müzakerede bulunmak çok da tahammül edilmez bir şey değildi. Minih'in Türklere karşı düzenlediği seferler sırasında aptallık ve ödlekliği sabır sınırlarını zorlayan subayların kurşuna dizilmesi sıradan bir olaydı. Hâlbuki burada yalnızca Genzel suçlu değildi. Asıl suçlu, meseleleri kendisine kesinlikle çarpıtarak aktaran muhbirlerle sohbet etmekten mest olan imparatoriçe ananın kendisiydi. Bu konuyla ilgili olarak Rumantsov'a şu mektubu gönderen de oydu: "Fermanda Yerköy kumandanına mevcut kanunlara istinaden nasıl davranacağınız belirtilmiştir, ama bu mektupta onları ölüm cezasına çaptırmamanızı söylüyorum. Onları uygun gördüğünüz üzre ağır bir şekilde cezalandırın. Aslında hak ettiler ama milletin gözü önünde öldürülmeleri gereksiz. Zelil bir hayat, hisseden bir ruh için ölümden çok daha ağır bir cezadır."

1771 Ağustos ayı başlarında Rumantsov Türklerden Yerköy'ü almaya karar verdi. 6 Ağustosta kale önlerine gelen Mülazım-General Essen'in müfrezesi, 7 Ağustos gecesi üç koldan Yerköy'e saldırdı. Fakat Türkler öyle yoğun bir ateş açtılar ki, ön saflardaki Rus askerlerinin tamamı yere düştü. Taarruz büyük bir hezimetle sonuçlanmış, 17 subay, 497 er ölmüş, 81 subay ve 1714 er de yaralanmıştı. Saflardaki subayların hemen hemen tamamı hayatını kaybetmişti. Bu durum karşısında Essen Bükreş'e dönmeyi uygun buldu.

Ekim ayı başlarında Yerköy'de büyük miktarda Türk askeri toplandı. 19 Ekimde ise 7-8 bin piyade ve 30 bin kadar süvari Serasker Emir Mehmed komutasında Bükreş'e doğru ilerledi. Vokareşt kasabası yakınında Essen'in komutasındaki Rus birlikleri Türklerle karşılaştı. Ordusunu hemen savaş nizamına sokan Essen saldırıya geçti. Aynı sıralarda Türklerin arkasından Rumantsov'un Essen'e yardım etmesi için gönderdiği Tuğgeneral Tekeli'nin süvari alayı hücuma geçti.

İki ateş arasında kalan Türklerin safları bozuldu, fakat Serasker Emir Mehmed bir yandan ateş teatisine devam ederken, bir yandan da süvarilerden bir kısmının Dembovits nehrinin sol sahiline geçerek korumasız kalan Bükreş'i ele geçirmelerini emretti. Ama Mirliva Knaz Dolgorukov Türk atlılarının manevrasını zamanında fark ederek, Yarbay Kantemir'in müfrezesini hemen nehrin karşı tarafına gönderdi. Essen kısa bir süre sonra da oraya bir topçu bölüğü gönderdi. Böylece Türk atlıları durdurularak nehre doğru atıldılar.

Aynı sıralarda Essen kuvvetleri ve Tekelli'nin müfrezesi Türk piyadelerini ve onlarla birlikte kalan bir miktar süvariyi dağıttılar. Rusların kaybı 55 ölü ve 199 yaralı; Türklerin kaybı ise yaklaşık 2 bin kişiydi. Ayrıca 350 kişi esir alınmış, ganimet olarak da 10 sancak ve 14 top ele geçirilmişti.

Rumantsov ordusunun sol cenahı 1971 yılının en başarılısıydı. Mart ayında Tuğgeneral Veysman ve Ozerov Tulça kalesine yöneldiler. Kalenin zaptı sırasında 500'den fazla Türk öldürüldü, 23 top ele geçirildi ve sekiz nehir gemisi yakıldı. Daha sonra Rus birlikleri Tulça'yı arkada bırakarak teknelerle İsmail'e yöneldiler.

1971 yılında Nisan ayından Ağustosa kadar geçen süre içinde çetin muharebe ve gırtlak gırtlağa boğuşmalardan sonra ve büyük kayıplar verilerek İsmail ve İsakça kaleleri zapt edildi. Ağustos ayında ise Rumantsov, Türklerin Tuna'nın aşağı akımında ellerinde tuttukları Girsovo kalesine saldırılması emrini verdi. Bu kaledeki Türklerin şiddetli ateşi karşısında Rusların nehir filosu zor anlar yaşadı. Hatta Zaporoj Kazakları dahi kaçmak zorunda kaldılar. Bu durum karşısında Bour filoya geri dönme emri verdi.

Bour, Girsovo'da karşılaştığı başarısızlıktan sonra Türklerin Dayan yakınındaki karargâhına saldırmaya karar verdi. 3 Eylül gecesi Zaporoj Kazakları yüzerek düşman kampına yaklaştılar ve kamışlar arasına gizlendiler. Şafakta ise bir hücumla kampı ele geçirdiler. Zaporoglar 5 ölü, 28 yaralı, Türkler ise 100'den fazla ölü vermişlerdi.

Yarbay Yakuboviç 24 Ekimde belli bir kuvvetle tekrar Girsovo'ya geldi. Karşılıklı müsademelerden sonra kalenin duvarlarının bir kısmı barut patlatılarak yıkıldı. Türkler panik halinde kaçıştılar. 20 Aralıkta sıra Türklerin elindeki Maçin kalesine gelmişti. Türklerin karargâhı şehirdeki tepeler üzerindeydi. Türkler

burada da fazla bir direniş göstermeden geri çekildiler ve kış bastırmaya başladığı için Rus birlikleri kışlık kamplarına döndüler.

9. Kırım seferi

Bender'in zaptından sonra imparatoriçe tarafından küstürülen İkinci Ordu komutanı Peter Panin istifasını verdi ve istifa dilekçesi hemen kabul edildi. Panin'in yerine Knaz Vasily Mihayloviç Dolgorukov atandı.

Vasily, Anna Yohannovna zamanında itibardan düşmüş soylu bir aileden geliyordu. 1735'de henüz on üç yaşındayken onbaşı rütbesiyle ve Vasily Mihaylov adıyla dragon alayına yazılmıştı. Menkup bir aileden geldiği için Knaz Dolgorukov adını kullanması yasaklanmıştı. 1736 yılında Perekop tabyasına ilk girenlerden olduğu için Minih tarafından teğmenliğe terfi ettirildi. 1740'da İsveçlilerle yapılan savaşlara katıldı ve Vilanokah muharebesinde büyük yararlıklar sergiledi. Yelizabet Petrovna'nın taç giymesinden sonra Dolgorukovların itibarı iade edildi ve altı yıl zarfında Vasily Mihayloviç altı rütbe terfi etti. Yedi yıl savaşlarının hemen hemen bütün muharebelerine katıldı ve birkaç kez yaralandı. İmparatoriçe II. Yekaterina 22 Eylül 1762'deki taç giyme töreninin yapıldığı gün Vasily'yi orgeneral olarak atadı.

Şimdi Vasily Mihayloviç'e Perekop'u ikinci defa zapt etmesi emredilmişti. 1771 başlarında İkinci Ordu üçe bölünmüştü: Dolgorukov'a bağlı kolordu (23950 kişi), Knaz Şerbatov'a bağlı Sivaş müfrezesi (3395 kişi) ve küçük muhabere müfrezeleri (21 bin kişiden daha fazla).

Ordunun Dneprovsk hattında toplanması Mayıs ayı sonlarında tamamlandı. 27 Mayısta Sivaş müfrezesi Geniçesk'e yönelirken, kolordu da Pekekop'a doğru yola koyuldu ve 12 Haziranda Or kalesi önlerine geldi. Aynı sıralarda Sivaş müfrezesi Tümamiral A. N. Senyavin'e bağlı Azak filosu gemilerine binmekteydi.

Perekop kalesinde Kırım hanı Selim Girey'e bağlı 50 bin Tatar ve 7 bin Türk vardı. Kolordusunu yedi tabura ayıran Dolgorukov 13 Haziranı 14 Hazirana bağlayan gece Perekop hattına saldırdı. Bir gün sonra Perekop hattı düştü ve Or kalesindeki garnizon kayıtsız şartsız teslim oldu. 17 Haziranı 18 Hazirana bağlayan gece

de Sivaş müfrezesi bir hücumla Arabat kalesini ele geçirdi. Hücum sırasında bu müfreze denizden Senyavin filosu tarafından desteklendi.

Tatar ordusunun Perekop'da yenilmesi üzerine Selim Girey Kırım'ın savunmasını İbrahim Paşa'ya havale ederek Rumeli'ne kaçtı. İbrahim Paşa Karasu bazar'da yeni bir savunma hattı açmak niyetindeydi, fakat daha sonra İstanbul'dan takviye alma ümidiyle Kefe'ye geldi. 29 Haziranda Kefe'ye gelen Dolgorukov İbrahim Paşa'nın istihkâmlarını dövmeye başladı. Limanda bekleyen Türk gemileri Rus topçularının ateşi karşısında denize açılmak zorunda kaldı.

Rus ordusu büyük bir coşkuyla saldırıya geçince kumandan kalenin teslim edilmesi emrini verdi. Türkler Kefe'de 3500 asker kaybettiler. Türkler ve Tatarların oradaki asker sayısının 95 bin olduğu belirtiliyorsa da, kanaatime göre bu çok abartılı bir rakamdır. Fakat her halükârda düşmanın sayısı Ruslarınkinden bariz şekilde fazlaydı. Kerç'deki Türkler Kefe'nin elden çıkarıldığını öğrenince hemen gemilere doluşup İstanbul'a gittiler. Böylece Rus ordusu savaşmadan Kerç ve Yenikale'yi ele geçirdi.

28 Haziranda General Braun'un birlikleri Kozlov'u ele geçirdiler. Arkasından Rus ordusu kısa sürede Kırım'ın doğu ve güney sahilini, Sudak, Yalta, Balaklava ve Ahtiyar'ı zaptetti.

Rusların küçümsenmeyecek ölçüde Kırım'a hızlı bir şekilde yönelmesi Tatarlar arasında kargaşaya sebep oldu. Böylece henüz Dolgorukov'un yürüyüşü başlamadan Yedisan, Bucak ve Cambayluk (Kuzey Karadeniz'deki göçebe Nogay ordaları) Rusya'dan yana olduklarını açıkladılar veya en zayıf ihtimalle tarafsızlıklarını beyan ettiler. Burada el altından satın alma olayları olduğu muhakkak. Örneğin Yekaterina yalnızca Yedisan ordasına güya Zaporoj Kazaklarının sebebiyet verdiği zararların telafi edilmesi adı altında 14 bin Ruble razılık parası ödemiştir.

Selim Girey'in kaçmasından sonra Kırım başsız kalmıştı. Çarpışmaların devam etmesine rağmen, Kırım beyleri Hazirandan itibaren Dolgorukov'un kışlasına yazıldılar ve bir ay sonra da Kırım Tatarlarının büyük kısmı fiilen barış yapılmasını istedi.

Dolgorukov'un Rumantsov'un katkısı olmadan elde ettiği başarılar Yekaterina'yı ziyadesiyle memnun etmişti. Dolgorukov'a

yazılan mektupta şöyle deniliyordu: *"Dün bir biri ardınca gelen raporlarınızla çok mutluydum... Uzun zamandır Karadeniz'de dalgalanmayan Rus bayraklarının tekrar dalgalanmaya başladığını öğrenmemi sağladığınız için size minnettarım.."*

Dolgorukov birinci dereceden Georgi nişanıyla ödüllendirildi. Ayrıca 60 bin Ruble, üzerinde imparatoriçenin portresinin yer aldığı bir tabaka hediye edildi. Oğlu da albay rütbesine terfi ettirildi.

28 Haziranda iki Tatar beyi Dolgorukov'a gelerek Sahip Girey'in Karasu bazar'da han kotarıldığı haberini ilettiler. Halk adına gönderilen temsilciler, seçilmiş kişiler olarak vaktiyle zorla bağlandıkları Bâb-ı Âli'yle hiçbir ilgilerinin olmayacağı, Rusya'yla ebedi dost olacakları ve imparatoriçenin âli himmetleriyle Rusya'nın ayrılmaz müttefiki olarak kalacakları konusunda sadakat yemini ettiler.

Dolgorukov, yeni handan Rus ve tüm Hristiyan köleleri hemen serbest bırakmasını istedi. "Tatar murzalarının ve din adamlarının ayak takımının infiale kapılmasına fırsat vermemek amacıyla azat edilen her Hristiyan erkek köle için 100, kadın köle için 150 leva ödenecektir." Gördüğümüz gibi "ayak takımı" Kırım'da köle sahipleri "sınıfı"na dâhil edilmiştir. Marksist teorinin Kırım Tatarlarına uygulanamayacağının bir başka göstergesi daha. Bu şekilde satın alınan Tatarlar orduya 1200 erkek ve 1200 kadın kazandırmış oldular. Pek çok asker ve özellikle köylü Husarlar bu kadınlarla evlenerek çoluk çocuğa karıştılar. Fakat köleler arasında serbest bırakılacakları haberi yayılınca, pek çoğu satın alınmayı beklemeyerek orduya kaçmaya başladı. Daha Ağustos ayında bu kaçakların sayısı dokuz bine ulaşmıştı.

Rus genelkurmaylığı Kırımlıların da rızasını alarak Kefe'deki 12 Yunan kilisesinin üzerine hac ornatılmasına ve çan konulmasına izin verdi. Böylece tüm şehir ve köylerde Yunan kiliseleri kurulmaya başlandı.

Bu yeniliğin Tatarların hiç de hoşuna gitmediğini tahmin etmek zor değil. Çünkü yeni hanla halk arasında hemen çatışmalar başladı. Knaz Dolgorukov, Sahip Girey'e Kırım kalelerinde Türklerden korumak amacıyla Rus garnizonlarının kalacağını belirterek, ancak Kırımlıların garnizonların yakacak ihtiyacını karşılaması gerektiğini bildirdi. Han, Kırım'ın Bâb-ı Âli'den ba-

ğımsız olduğunu ve dolayısıyla kendini korumak zorunda bulunduğunu beyan etti. Gerçekten de o sıralar Karadeniz'de seyrü sefer sona erdiği için 1771 yılı sonuna kadar Türklerden hiçbir tehdit gelmedi. Bir sonraki yıl, eğer bir tehlike söz konusu olursa han bunu genelkurmaylığa bildirecekti. Kırım halkı, böyle bir tehdit söz konusu olmadığı halde, sanki gına gelmiş gibi, artık Rus ordusuna bedava yakacak vermek istemiyordu. "Gerçi Nisan ayına kadar Türklerin tarafından gelecek bir tehlike söz konusu değil, ama ben, doğrudan imparatoriçeye bağlı olduklarından, garnizonlara söz geçiremiyorum, - diye cevap verdi Dolgorukov.- Halbuki sen âlihimmet bir hamisin ve lütufkârsın." Isınma konusunda kumandanlığın kararına binaen, Hristiyan evlerine yerleştirilen askerler oralarda ev sahibiyle ortaklaşa ısınacak, ama Hristiyan evlerinin olmadığı yerlerde Müslümanlardan boşaltılan evlere dağıtılacak ve yakacakları da Tatarlar tarafından sağlanacaktı.

Başvekil danışmanı Veselitsky Kırım hanına Rusya maslahatgüzarı olarak atandı. Veselitsky'nin hana sunduğu belgede Kırım'ın "Yekaterina hanımefendilerinin insanî ve âtıfî bir lutfu olarak" tamamıyla bağımsız olduğu, Rusya İmparatorluğu ile ebedi bir dostluk anlaşması yaparak onun himmet ve himayesi altında olacağı belirtiliyordu. Kısacası han artık Bâb-ı Âli ile herhangi bir ittifak yapmamak zorundaydı.

Maslahatgüzar Veselitsky handan bu belgenin imzalanmasını ve ayrıca imparatoriçeye Kerç, Yenikale ve Kefe'yi himmet kanatları altına almasını istirham eden bir mektup yazmasını talep etmek zorundaydı. Veselitsky ile müzakereleri yürütmekle görevlendirilen murzalar, maslahatgüzarın şu soruya ikna edici mantıklı bir cevap vermesini istediler: *"Bu üç önemli şehirde Rus askerleri bulunurken hangi özgürlük ve bağımsızlıktan söz edilebilir? Halkımız bu şehirlerde Osmanlı yönetimi sırasında boynunda hissettiği boyunduruğun tekrar geçirilmesinden endişe edecektir."* Veselitsky, Bâb-ı Âli daima tehlikeli olduğundan bunun onlar için bir lutuf olduğunu ve Rusya sınırlarından kopmanın kendileri için felaket olacağını bilmeleri gerektiği cevabını verdi. Sonra da Tatarların kendi ordularıyla kendilerini koruyup koruyamayacaklarını sordu. Tatarlar tüm bunları itiraz etmeden dinledikten sonra,

bu "haberin" kendileri tarafından duyurulması yükümlülüğünden halas edilip edilmeyeceklerini sordular. Veselitsky, onların bu talebi yerine getirmemeleri halinde, başka bir işe girişmeyeceğini belirtti. Han, Kerç, Yenikale ve Kefe'nin boşaltılması konusunda görüşlerini almak üzere beylerle bir meşveret yapmayı uygun buldu. Beş gün süren meşveretten sonra 7 Kasımda Veselitsky'ye gönderilen beyler, ulemanın bu şehirlerin boşaltılmasını dinlerine aykırı bulduğunu, Rusya hükümetinin kendilerinden İslam dinine ters düşen bir talepte bulunmayacağını açıkladığı cihetle, sözü edilen şehirleri teslim etmelerinin mümkün olmadığını bildirdiler. Veselitsky, Rusların Kur'an'ın muhtevasını gayet iyi bildikleri ve onda şehirlerin teslim edilmeyeceğini bildiren herhangi bir âyet bulunmadığı cevabını verdi. Üç şehirle ilgili müzakereler devam etti ve işin formalite tarafı 1771'de tamamlanabildi. Neticede bu şehirler artık fiilen Rusya'ya aitti.

10. 1772-73 savaşları

Rus ordusunun başarıları, Osmanlı Devleti'ni savaşı daha fazla devam ettirmenin anlamsızlığı konusunda düşünmeye zorladı. Osmanlı sultanı, Avusturya'yı bu savaşlarda Türkiye'nin safına çekeceğini umuyordu, fakat Avusturya açıkça birleşik Rusya ve Prusya kuvvetlerine karşı bir savaşa girmeyi istemedi ve hatta Bâb-ı Âli'yi barışa razı etmek amacıyla 1772 başlarında İstanbul'a gelen Avusturya özel elçisi Tugut böyle bir şeyin düşünülmediğini beyan etti.

Polonya'daki olaylar Bâb-ı Âli üzerinde büyük etki yarattı. Polonya asileri hemen her yerde Rus ordusundan ağır darbeler almışlar, ama en ağır darbeyi Aleksander Suvorov'un birlikleri indirmişti. 1772 yılı başlarında artık herkes biliyordu ki Polonya'nın Rusya, Prusya ve Avusturya arasında taksimi kaçınılmazdı (hatta 5 Ağustos 1772'de şekil itibariyle de olsa bir taksim anlaşması imzalanmıştı). Sultan ve çevresindekiler durumun vahameti karşısında irkilmişlerdi. Çünkü bu üç devlet tıpkı Polonya gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu da taksim etmek istiyorlardı.

1772 Martında Sadrazam Mehmed Paşa, Rumantsov'a müzakereleri başlatma teklifinde bulundu. Rumantsov, Balkanlardaki askeri durumun değişmeden kalması ve Tuna'nın iki ordu arasında sınır teşkil etmesi için 1 Hazirana kadar askeri faaliyetlere son verilmesi şartıyla teklifi kabul etti. Bu tedbir Kırım, Kafkaslar ve Karadeniz için de geçerli olacaktı. Müzakereler Yerköy'de yapılacak ve Rusya tarafını Simagin, Türk tarafını ise Abdulkerim temsil edecekti. Uygulamalarla ilgili anlaşma 14 Mayısta imzalanmış, 25 Mayısta da Rumontsov tarafından tasdik edilmiştir.

Barış müzakereleri İsmail yakınlarındaki Fokşanı'da yürütülüyordu. Rusya'yı Orlov ve Yedikule zindanlarından çıkarılan Rus büyükelçisi Obrezkov temsil ediyordu. Rus temsilcilere gönderilen talimatta şu üç maddenin müzakerelerin temelini oluşturduğu belirtiliyordu: 1) Bâb-ı Âli'nin bundan sonra Rusya'ya saldırma imkânlarının kısıtlanması; 2) Yeterli meşrû sebep olmadan Türkiye tarafından ilan edilen savaşın yol açtığı zararların telafisinin temini; 3) Ticaretin ve deniz seyr-ü seferinin serbest bırakılması. Rus hükümeti birinci madde bağlamında şu taleplerde bulunuyordu: 1) Büyük ve Küçük Kabardiya Ruslara bırakılacak; 2) Kabardiya'dan başlayıp Kuban bozkırı üzerinden Azak'a kadar olan sınır eski halinde kalacak; 3) Kırım Yarımadası'nda yaşayan Kırım Tatarları siyasi yönden bağımsız olacak; 4) Azak ve ona bağlı yerler Rusya'ya terk edilecek; 5) Ruslar tarafından fethedilen Gürcistan toprakları Cürcistan'a bırakılacak; ayrıca Gürcülere ve savaşa katılan diğer Hristiyan halkların tamamına af çıkarılacak ve bundan böyle Osmanlı sınırları dâhilindeki tüm Ortodoks tebaa kilisenin himayesinde olacaktır.

İkinci ana maddede öngörülen savaş tazminatı olduğu gibi bırakılabilir veya Kırım Tatarlarına bağımsızlıklarını kazandırmak için kısmen uygulanabilirdi. Fakat üçüncü ana maddede öngörülen serbest ticaret, Karadeniz'de serbest dolaşım ve boğazlardan geçiş hakkından kesinlikle feragat edemezdik.

Talimat 21 Nisanda yazılmış ve 25 Nisanda Orlov Tsar Köyü'nden hareket etmişti. Kongre, Türk delegeleri Osman Efendi ve Yassina-zade-efendi ile, kendileriyle birlikte gelecek olan Avusturya ve Prusya büyükelçileri İstanbul'da oyalanıp kaldıkları için ancak Haziran ayını sonlarına doğru başladı. Büyükelçi Obrezkov bu elçiler hakkında Panin'e şu mektubu göndermişti:

"Gördüğüm kadarıyla Berlinli samimidir ve her vesileyle birinci maddede yani Tatarların müstakil olması konusunda bizim yanımızda yer almaktadır; Viyanalı ise aksine bu maddeye karşı soğuk, ama şu ana kadar Türkleri bezginliğe teşvik ettiğini sanmam. Belki de Lehistan meselesinin halledilmesi ümidiyle böyle davranıyordur. Fakat her ne olursa olsun, onun tercümanı her gün, arasıra da bizzat kendisi Osmanlı nazırlığına gidip, orada uzun süre kalıyorlar. Bize bir şey anlatmıyor, konuştuğu zaman da daha çok Türkleri Tatarlar konusunda destekleyici mahiyette sözler sarf ediyor. Şu ana kadar ne ileri sürersek sürelim, ne onu değiştirebiliyoruz, ne de yumuşatabiliyoruz. Türklerse her zamanki gibi onu şeriat kanunlarıyla bağlayıp, yalnızca sultanın meseleyi halledebileceğini söylüyorlar. Onlara göre kendilerinin yaptığı dürüstlük, bizim yaptığımız ise onların hiçbir zaman tevessül etmedikleri bir alçaklık. Ama biz tüm bunları bir peşin hükümlülük kabul ediyor ve kendi bildiğimiz yoldan gidiyoruz."

19 Ağustosta Obrezkov Tatarların bağımsızlık meselesinin aşılmayacak bir güçlükle karşı karşıya olduğunu, Türk delegasyonunun oraya gitmeye hazırlandığını; Kırım hanının kendi halkı tarafından seçilmesini kabul ettiklerini, ancak yeni seçilen hanın sultanın onayını alması gerektiğini belirttiklerini yazdı.

Müzakere süreci, Orlov'un kongreyi terk ederek Yassı'daki Rumantsov'un karargâhına gitmesi, oradan da Petersburg'a hareket etmesiyle tıkanma noktasına geldi... 28 Ağustosta da Orlov'un gitmesini bahane gösteren Türk heyeti kongreyi terk etti. Aslında Türkler İsveç'te Kral III. Gustave'ın bir darbe gerçekleştirdiğini, böylece iktidara Rusya'yla ilişkilerde saldırgan tavır izleyecek bir ekibin işbaşına geldiğini öğrenmişlerdi. Ayrıca Polonya'da da Stanislav Ponyatovsky'nin birden ülkenin ikiye taksimi meselesini görüşecek olan meclisi toplamaktan vazgeçmesiyle karmaşık bir durum ortaya çıkmıştı.

Fransa, Türkiye'yi savaşı sürdürmeye teşvik ediyordu. Yekaterina da savaşçı bir tavır takınmış ve Voltaire'e şöyle yazmıştı: *"Çok yakında Mustafa'yla top atışlarıyla yapılacak yeni bir yazışmaya başlayacağım. Öyle ki delegelerine Fokşanı'yı terk etmeleri emredecek ve barış bugün bitecek."*

Sadrazam biraz düşündükten sonra 7 Eylülde Rumantsov'a bir mektup göndererek, müzakerelerin Bükreş'de yeniden başlatıl-

masını, barış durumunun bir altı ay daha uzatılmasını teklif etti. Obrezkov da dâhil bazı Rus diplomatlar Türkiye'ye sunulan barış şartlarının yumuşatılmasından yanaydılar. Rumantsov, onlara Birinci ordunun perişan durumunu ve savaşın sona erdirilmesi gerektiğini anlatan eski bir şarkıyı okudu: "Bizi mahveden ne düşmanın gücü, ne savaşın dehşeti; ama şu lanet olası hastalıklar, yedi bitirdi bizi."

Bu sırada 24 Ekimde milli meclise şu mesajı gönderen Yekaterina'nın katı "erkeksi tavrı" kendini gösterdi: "Eğer barış müzakerelerinde Tatarların bağımsızlığı, Karadeniz'de serbest seyr-ü sefer hakkı ve Azak'tan Karadeniz'e kadar olan kalelerin verilmesi sağlanmazsa, samimiyetle söyleyebilirim ki, Türklere karşı kazandığımız zaferler karşılığında bir kuruş almış sayılmayız ve ilk defa ben söylemiş olayım ki, böyle bir barış, şartlar göz önüne alındığında, Prut ve Belgrat barışı gibi fazla utanç verici olacaktır."

29 Ekimde kongre Bükreş'te yeniden başladı ve ayrıca barış durumu da 9 Marta kadar uzatıldı, ama yılsonuna doğru Kırım meselesi yüzünden müzakereler tıkandı. Bu arada Tatar yağmasının önüne set çeken, Tatar beylerinin imparatoriçeden peşkeş taleplerine son veren Rus ordusu Kırım'daydı. Hanın kardeşi kalga* Şahin Girey 1772 ilkbaharında görüşmelerde bulunmak üzere Petersburg ve Moskova'ya gelmişti. Kalganın günlük masrafları için 100 Ruble tahsis edilmişti. Kalga, Petersburg'a geldiğinde bir kürk, şapka (5 bin Rubleye) ve gümüş yemek takımı satın aldı. Ayrıca ıvır zıvır şeyler için de 10 bin Ruble harcadı. Satın aldığı küçük hediyeler arasında 20 bin Rubleye alınmış bir kılıç, yüzükler ve tabakalar vardı. Arkasından Şahin Girey Petersburg'da borçlandığını ve ödeyecek kuruş parasının kalmadığını sızlanarak anlatınca, kendisine bir 12 bin Ruble daha verildi.

1773 Ocağında Bükreş'te müzakereler kesilmiş, bir ay sonra da imparatoriçe Rumantsov'a Tuna'yı geçip, Türk ordusunun merkez karargâhının bulunduğu Şumnu'yu işgal etmek için askeri hazırlıkları başlatmasını teklif etti, ama Rumantsov prensip olarak Tuna'yı geçmek istemiyor, onun yerine yeni takviyeler istiyordu.

* Kalga, kalaga veya kalgay, Kırım Tatarlarında veliaht prens anlamında kullanılan bir Osmanlı terimidir.

Rumantsov Petersburg'la yazışmakla uğraşırken, Nisan ayında Türkler Tuna'yı geçerek Saltıkov'un tümenine ağır bir darbe indirdiler. Böylece Rumantsov Yekaterina'yı dinlemek ve Tuna'yı geçme hazırlıklarına başlamak zorunda kaldı.

Mayıs başlarında Rumantsov'un ordusunda bazı önemsiz olaylar vukû buldu. Görevine bundan sonra orada devam edecek olan Tuğgeneral Aleksandr Suvorov Yassı'yı geldi. Bugüne kadar Polonya'da federatlara karşı on kadar zafer kazanmıştı, ama Rumantsov ve çevresindekiler için Polonya'daki askeri faaliyetler ciddiye alınacak şeyler değildi.

Rumantsov asıl darbeyi Silistre kalesine indirmek istiyordu ve bunun için Potemkin'e Girsovo'ya geçmesi emrini vermişti. Düşmanın ana darbeyi Suvorov'a indirmesini önlemek amacıyla ordunun Turtukay bölgesine kaydırılması planlanmıştı. Turtukay garnizonunda dört bin asker vardı. Tuna boyunu ise Türk donanması muhkem şekilde tutmuştu.

Suvorov'un müfrezesi Astrahan piyadelerinden, karabiner alayından, Kazak süvari birliğinden ve yedi toptan ibaretti. Nehrin karşı sahiline geçmek için yalnızca 17 kayıkları vardı.

Turtukay'ın tam karşısında kamışlarla kaplı Arcic* çayı vardı. Çıkarma birlikleri onun üzerinden kayıklarla Tuna'ya girebilirlerdi, ama Türkler bu ihtimali göz önünde bulundurdukları için Arcic'in ağız kısmının tam karşısına topçu bataryası kurmuşlardı. Bu durumda Suvorov kayıkların arabalarla gizlice getirilmesini emretti. Türkler Sovorov'un Turtukay'a saldırma niyetinde olduğunu tahmin edememişler, bu yüzden gece Tuna'yı gizlice geçerek Rusları biraz hırpalamak istemişlerdi. 9 Mayıs gecesi bin kadar Türk atlısı Tuna'nın sağ sahiline geçti. Ortalık birden ana baba gününe döndü ve Don Kazakları testereyle biçilmiş gibi doğrandılar. Suvorov bile mucize kabilinden hayatta kalabildi. Sabahleyin 85 Türk askerinin cesedini buldular.

Suvorov, uğradığı kayba rağmen ertesi gece Türklere saldırmaya karar verdi. Ani baskın hesabı doğru çıktı. Bir önceki gece Rus kampına yaptıkları saldırıdan sonraki gecenin sakin geçeceği hesabıyla devriye teknesini bile kaldırmışlardı. Çıkartma kayıklarını ise çok geç fark ettiler. Ruslar hiçbir kayıp vermeden Turtu-

* Bazı kaynaklarda Argis ve Arcis şeklinde geçmektedir.

kay'ın alt tarafına üç mil kadar yaklaşmış ve orada iki kola ayrılarak sahil tarafına sapmışlardı.

Mezbûhâne bir çarpışmadan sonra şehir ele geçirilmiş, yaklaşık bin beş yüz kişi kaybeden Türkler kaçmıştı. Suvorov'un kaybı ise yalnızca 24 ölü ve 35 yaralıydı. Hâlbuki Suvorov bu saldırıyı 500 piyade ve 210 süvariyle yapmıştı. Ayrıca yanında top da yoktu. Daha sonra Turtukay ateşe verildi; düşmandan alınan topların ağır olanları nehirde batırılırken, hafif olanları Rus askerleri yanlarına alarak Tuna'nın karşı sahiline geçtiler.

Suvorov, başkumandan Rumantsov'a uzun bir rapor yerine kısa bir not gönderdi: "Tanrı'ya şükürler olsun, size de teşekkür! Turtukay alındı, Suvorov ordadır!"

Türkler Turtukay'da iz aramakla meşgulken, Potemkin'in müfrezesi Tuna'yı geçip Girsovo'ya gelmiş ve sağ sahilde mevzilenmişti, fakat Rumantsov'dan geri dönmesi için talimat geldi. 7 Haziranda Ruslar tekrar Tuna'yı geçerek Gurobal yakınına geldiler. Arkasından da 15 bin kişilik Türk garnizonunun bulunduğu Silistre kalesinin çevresini kuşattılar. 18 Haziranda vukû bulan kanlı bir boğuşmadan sonra Silistre önlerindeki siper Ruslar tarafından ele geçirildi. Bu arada Şumnu'dan Silistre'ye Çerkes Paşa komutasındaki kolordu gelerek savaşa giriştiyse de mağlup oldu ve ricat halinde Şumnu'ya geri çekildi. 29 Haziranda ise Veysman Küçük Kaynarca'da Silistre muhasarasını kırmak için harekete geçen Numan Paşa'nun taburuna bir darbe indirdi. Bu arada Suvorov Turtukay'a bir saldırı daha düzenlemişti.

Türkler Turtukay'da Çerkes kökenli Feyzullah Muhammed'i kumandan olarak seçtiler. Hareketli bir adam olan Feyzullah ateşe verilen Turtukay'a birkaç mil uzaklıkta üç kamp kurulmasını emretti. Rusçuk tarafında olanı en büyüğüydü, ama güçlü bir istihkâma sahip değildi.

Suvorov da tam kuşatma mahallinin karşısına topçu bataryasını kurdu. Yapılan çarpışma düşmanın 800 kayıp vererek kaçmasıyla sonuçlandı. Rusların kaybı ise düşmana göre hayli azdı. Tam bu sırada Rumantsov tüm ordunun tekrar Tuna'nın öte tarafına çekilmesini emretti. 20-25 Haziran tarihleri arasında Rus ordusu Girsovo hariç sağ sahilden tamamen çekildi. Girsovo'nun savunması için Rumantsov Suvorov'a yalnızca 4 bin piyade ve süvari

bıraktı. 3 Eylülde 6 bin kişilik Türk birliği Rusların Girsovo açıklarındaki önce karakoluna saldırdı. Suvorov saldırıya şiddetli top ateşi ve piyade ve süvarilerin karşı saldırısıyla cevap verdi. Sonuçta Türkler ağır bir kayıp vererek ve savaş alanında altı topla bir havan bırakarak kaçtılar.

Rumantsov 1773 yılını mümkün olduğunca iyi bir hâsıla ile kapatıp, onun sağladığı avantajla 1774'e daha aktif bir şekilde başlamak istiyordu, ama öncelikle düşündüğü şey ordusuyla birlikte Tuna'nın öte tarafına geçmek değildi. Bunun yerine iki büyük müfreze göndermiş, bunlardan biri Badağ'a kadar olan bölgede, daha sonra Karasu'da faaliyet göstermiş, diğeri ise Silistre'yi topçu ateşine tutmakla görevlendirilmişti. Bu iki ordu birleşerek Karasu'ya saldırınca Türkler şehri savunmaktan vazgeçip kaçtılar. Bu önemli noktanın ele geçirilmesinden sonra Çerkes Paşa'nın ordusuyla yapılan bir çarpışmanın ardından Bazarcık da zapt edildi.

Silistre önlerinde toplanan Rus kuvvetleri dört gün boyunca şehri topa tuttularsa da başarılı olamayınca başka yönlere hareket ettiler. Bir kol Varna'ya, bir diğer kol ise Şumnu'ya yürüdü. Varna saldırısı başarısız olmuş, Dolgorukov bunu haber alınca Şumnu hücumunu durdurmuş ve ordu kışlık kampına çekilmişti.

Abartmadan söylemek gerekirse, 1772-73 seferi boş yere zaman ve maddi imkan kaybından başka sonuç getirmedi. 1772 sonuçsuz müzakerelerle geçmiş, bu arada Tuna boylarında Rumantsov'un ordusunda 20 bin asker hastalıktan ölmüştü. 1773 yılında ne kadar askerin öldüğü konusunda resmi bir kayıt yoksa da, onun da küçümsenmeyecek rakamlarda olduğu muhakkak. 1773 seferi Golitsın'ın 1769 seferinin bir tür kopyasıydı. Suvorov ve Potemkin'in kısmî başarıları ise yavaş hareket etmek, kararsızlık ve muhtemelen genelkurmaylığın korkaklığı yüzünden seferin genel seyrini etkilememişti.

11. 1774 savaşları

Rumantsov'un 1774 yılı seferi için planı ana kuvvetlerle Tuna'yı geçmekti, fakat tam yetki istiyordu. Yekaterina onun planını olduğu gibi kabul etti.

Rumantsov'un harekete hazır ordusunda 77 bin kişi vardı, ama gerçekte sefere fiilen katılabilecek olan asker sayısı 50 binden fazla değildi. Kalan 27 bini ya Polonya'daydı, ya da hastanelerde. Buna karşılık Türk ordusu 100 bin kişiden fazlaydı.

Sayıca iki misli fazla olmasına rağmen Türk tarafı müzakereleri başlatmayı tercih etti. Osmanlı İmparatorluğu beş yıldır devam eden savaştan yorulmuştu. Ayrıca 1774 başlarında Sultan III. Mustafa ölmüş, tahta kardeşi I. Abdülhamid geçmiş, o da fiili iktidarı Rusya'yla barış yanlısı Sadrazam Muhsin-zâde'ye teslim etmişti.

Mart ayı başlarında Muhsin-zade Rumantsov'a "kan akıtılmasına bir son verilmesi" teklifinde bulundu. Fakat o da Osmanlı'nın zaafını göstermek istemediği için bu teklifin Rusya'nın İstanbul'daki büyükelçisinden geldiğinin altını çizdi. Rumantsov, sadrazamın teklifini Petersburg'a ileteceği vaadinde bulundu ve oradan Bükreş konferansında üzerinde çalışılmış olan ana projeye bağlı olarak müzakereleri tam yetkiyle yürütmesi talimatı aldı.

Rumantsov, Muhsin-zâde'ye müzakereleri 1773'de hazırlanan ana proje bazında barışmaya hazır olduğunu iletti. Sadrazam, kongredeki Kırım'ın bağımsızlığı, Kerç ve Yenikale'nin Ruslara bırakılması, Karadeniz'de serbest dolaşım hakkına yapılmış olan itirazı bir kez daha yineledi. Ama Rumantsov da bundan sonraki müzakerelerin ancak 1773 taslağı bazında devam edebileceğini belirtti.

1774 Nisanında Petersburg'dan gelen yeni talimatta Rumantsov'un bazı tavizler verebileceği belirtilmişti. Türkiye ise bu tavizleri Rusya'nın zafiyet işareti olarak algıladı ve hemen kendi taleplerini dayatmaya girişti. Artık bu işi ancak silahların çözeceği anlaşılmıştı.

Mayıs başlarında Rumantsov'un ana kuvvetleri Tuna'ya doğru hareket etti. Rumantsov Tuna'yı Türk kalesi Silistre'ye otuz mil mesafedeki Gurobal kasabası yakınından geçmeyi düşünüyordu. Çünkü burada hem akıntı yavaştı, hem de sular sığdı. Ama Türkler oraya da istihkâm kurmuşlardı.

Rumantsov, Türk istihkâmına arkadan saldırmaya karar verdi ve Tuğgeneral Veysman'a tümenini İsmail yakınına getirip Karasu şehrine yönelmesini emretti. Veysman kendisine verilen emri yerine getirdi ve Karasu'da Türklerin 8 bin kişilik bölüğünü da-

ğıttıktan sonra Gurobal'a geldi. Burada Veysman ve Potemkin'in birlikleri aynı anda Gurobal istihkâmına saldırdı. Osman Paşa'nın istihkâmdaki on bin kişilik taburu kısa bir çarpışmanın ardından geri çekildi. Artık Rus ordusu herhangi bir engelle karşılaşmadan karşıya geçebilirdi. Böylece 9 Haziranda Rus ordusu nehrin karşı tarafına geçmeye başladı ve bir gün zarfında tüm ordu karşı sahilde toplandı.

Bu arada Şumnu'da Suvorov ve Kamensky (toplam 14 bin kişi) Türkleri arkadan çevirmeye giriştiler. Suvorov Girsovo'dan Tuna'yı geçerken Kamensky İsmail bölgesinden geçti. Fakat ana kuvvetleri kimin kumanda edeceği konusunda anlaşamadılar. Her ikisi de maiyet generali idi. Kamensky bu rütbeyi yalnızca bir yıl önce almıştı ve dolayısıyla bir yıl kıdemliydi. Gerçi Suvorov 45, Kemensky 36 yaşındaydı, ama A. Vasilyeviç Kamensky'yi en aptal ve kültürsüz albaylardan birisi olarak görüyordu. Neticede Suvorov Kamensky'yi daha ileri bir mevkiye göndererek tek başına reis efendi Abdurrezzak'ın 40 bin kişilik ordusuna saldırmaya karar verdi.

Bu savaşta Suvorov süngü gücüyle topçu ateşini aynı anda kullandı. 10 alay topu üç saat boyunca aralıksız düşman mevzilerini döverken, biraz gecikmeyle Kamensky'nin taburu da devreye girdi. Türkler Şumnu tarafına kaçtılar. Suvorov, Rumantsov ve pek çok generalin aksine emrindeki süvari ve bir kısmı piyadeyle birlikte düşmanı takibe başladı. Türklerin kaybı yaklaşık 500 ölü, yüz esir, Rusların kaybıysa 75 ölü ve 134 yaralıydı.

Bu arada Rumantsov da 15 bin Türk askerin bulunduğu Silistre'yi kuşatmıştı. Osman Paşa, 30 bin kişilik taburuyla gelip kalenin Tuna'nın aşağı akımına beş mil mesafedeki mevzisini işgal etmişti. Fakat Ruslar tarafından atıldı ve Rumantsov Silistre'de bir kaç dış istihkâmı ele geçirdikten sonra kuşatmayı kaldırdı.

Rus ordusunun ana kütlesi hareketsiz kalmasına rağmen, bazı müfrezeler oldukça başarılı hareketler sergilediler. Örneğin Zaborovsky'nin Balkan müfrezesi Çalıkavak köyü yakınlarında Yusuf Paşa'nın* 4 bin kişilik müfrezesini ezdi. 21 Haziranda Veysman Küçük Kaynarca'da 5 bin kişilik Türk birliğine saldırdı, fakat gırtlak gırtlağa yapılan boğuşma sırasında Veysman yeniçeri-

* Metinde Yuşef (çev.)

ler tarafından öldürüldü. Onun ölümü Rus askerlerinin maneviyatını bozacağı yerde daha da hiddetlenmelerini sağladı. Türklerin safı bozulmuştu. Ruslar generalin intikamını almak için hiçbir esir almadılar. Savaş meydanında 3 binden fazla düşman cesedi sayıldı. Rusların kaybı topu topu 15 ölü ve 152 yaralıydı.

Sonunda Türk komutanlar Rusları durdurmanın imkânsız olduğunu anlamışlardı. Sadrazam Muhsin-zâde Rumantsov'dan barış talebinde bulundu. Fakat Rumantsov şu cevabı verdi: *"Kongre veya en azından müzakere lafını duymak dahi istemiyorum. Zatıâliniz bizim nihai talebimizi biliyorsunuz. Eğer barış istiyorsanız, daha önce görüşülen ve size açıklanan talebimizi kabul edin. Bu ana taleplerimiz kabul edilmedikçe toplarımız susmayacaktır."*

Muhsin-zâde, bu cevaptan sonra tam yetkili temsilci olarak Nişancı Resmi Ahmed Efendi'yi ile reis efendi İbrahim Munib'i gönderdi. Rusya tarafından da Obrezkov zamanında Küçük Kaynarca'da olamayacağı için N. V. Repnin görevlendirildi. Rumantsov müzakerelerin ve anlaşmanın imzalanma işinin 10 Temmuz 1774'e kadar bitirilmesini istedi ve Türk yetkililere anlaşmanın imzalandığı tarihe kadar top ateşini kesmeyeceğini bildirdi. Gerçekten de dediğini yaptı ve anlaşma sadrazam tarafından 10 Temmuzda imzalanıncaya kadar Türk mevzilerini top atışlarıyla dövmeyi sürdürdü.

12. Deniz savaşları

Anna Yohannovna iktidarının son döneminde Dinyeper boyunda gemilerin yapım işinin durdurulduğunu daha önce belirtmiştik. 1769 başlarında ise ülkenin her yanında Tavrov, Novopalovsky, İkerets ve Hopra tersanelerinde yeniden hummalı bir çalışma başlatıldı. Gemi yapım işlerine Oramiral A. Naumoviç Senyavin nezaret ediyordu.*

Senyavin'in kumanda ettiği Hotin gemisi Azak Denizi'ne ilk açılan gemi oldu. Küçük ve yardımcı gemiler de yükleriyle birlik-

* Yazar burada yaklaşık iki sayfa boyunca hangi tersanede ne tür gemiler yapıldığını, hangi gemiye ne isim verildiğini, gemilerin ve üzerlerine yüklenen topların özelliklerini anlatmaktadır. Ancak ihtisas sahibi kişileri ilgilendireceği için iki sayfalık kısım atlanmıştır. (çev).

te sahil boyunca onu takip ettiler. Fakat 29 Mayısta bir fırtınada üç tekne yükleriyle birlikte, ayrıca iki şalupa ve bombardıman gemisi denizin dibini boyladı. Yine de bu olay filodaki diğer gemileri belirlenen askeri görevi yerine getirmekten alıkoymadı. 13 Haziranda Senyavin 15 tekneyi yan yana dizerek Geniçes körfezinde bir köprü oluşturdu ve Knaz Şerbatov'un taburu Kırım'da Arabat kavisine geçti. Bu arada düşman çıkarma gemilerinin Kırım sahillerinde görüldüğü haberi ulaşınca Rus filosu hızlı bir şekilde Yenikale'ye yöneldi. O sıralarda Kerçen körfezinde Türklerin Azak Denizi'ne girmek isteyen kırk kadar savaş ve nakliye gemisi bulunuyordu. Yeni gemilerle Kerç'e gelen Senyavin düşman gemilerinin Azak Denizi'ne girişine izin vermezken, Şerbatov taburu da takviye alamayan Kerç ve Yenikale kalelerini işgal etti.

20 ve 21 Haziranda Rus donanması düşmanla savaşa girmek istediyse de, Türk donanması geri çekildi. 23 Haziran 1771'de Senyavin, Amiral İ. G. Çernışev'e şu raporu gönderdi: "Sanırım Türkler denizde bu tür gemiler göreceklerini ummuyorlardı. Kanaatimce şaşkınlıkları bildikleri Azak ve Taganrog'da böyle büyük gemilerin dolaşmasının imkânsızlığından kaynaklanıyor. Esasen onlar 3,5 kadem sığlığa geliyor, bütün kış açık denizde, bazen 2,5 kadem derinlikte demirliyorlardı. Doğrusunu söylemek gerekirse Türkler bu donanmanın oraya denizden değil, Azak'ın yüksek tepelerinden indiğini düşünmüşlerdir. Karadeniz'de firkateynleri görüp gücünü hissettiklerinde daha da şaşıracaklardır."

1773 ilkbaharında Azak donanması bünyesinde 33 flama vardı: 9 modern gemi, 2 bombardıman gemisi, 6 firkateyn, 16 bot, galyot ve nakliye gemileri. Filo üç parçaya ayrılmıştı. Bunlardan kaptan Suhotin ve Kingsbergen kumandasındaki ikisi Kırım sahillerine Türk gemilerini yaklaştırmıyor, Oramiral Senyavin komutasındaki üçüncüsü ise Kerçen körfezini koruyor ve Kırım'a askeri malzeme getiren nakliye gemilerine Azak'ta eşlik ediyordu.

23 Mayısta Sucuk-kale (şimdiki Novorossiysk) açıklarında Suhotin altı Türk nakliye gemisini yaktığı gibi, bir gün sonra da iki gemiyi ele geçirdi. 8 Haziranda ise Kuban nehri ağzına yakın bir yerde iki Türk nakliye gemisi yakıldı. 23 Haziranda Kingsbergen'in gemileri Balaklava'da Türk gemileriyle karşılaştı. Altı saat devam eden savaştan sonra Türkler geri çekildiler, ama Ruslar da

dört ölü, 26 yaralı verdiler. Kingsbergen raporunda şunları yazacaktı: "Savaşın namusu askerin cesaretiyle yazılmalı. Ben böyle gençlerle şeytanı bile cehennemden kovardım." Kingsbergen ayrıca düşman gemilerinde yangın çıkaran obüsleri de özellikle methediyordu.

23 Ağustos 1773'de Sucuk-kale açıklarında Türk donanmasıyla vukû bulan yeni ve şiddetli bir çatışmadan sonra, "ateş gücümüzün şiddetini gören düşman geri çekilerek Sucuk-kale toplarının himayesine sığındı" diye yazacaktı Kinsbergen. 1774'de Türk donanması Azak Denizi'ne bir kez daha girmeyi denedi. Kısa bir çatışmadan sonra donanmalar birbirinden uzaklaştılarsa da, ertesi gün Türk gemileri yeni bir saldırı başlattı. Rus gemileri körfezin en dar yerini tuttuğu için düşman sayı üstünlüğünün verdiği avantajı kullanamadı. 28 Haziranda Türk donanması 31 pare gemiyle tekrar Kerç'e geldi. Yine hafif bir çarpışmadan sonra Türk gemileri geri çekildi ve bir daha da Azak donanmasını rahatsız etmedi. Zaten 12 gün sonra da Kaynarca barış anlaşması imzalandı. Ama Rus donanması savaş vaziyetini muhafaza etti. Onun vazifesi yalnızca Kerçen körfezini korumak değil, aynı zamanda Kuzey Karadeniz'de Sucuk-kale'den Oçakov'a kadar sükuneti muhafaza etmekti. Kırım'daki Rus kara ordusunun iaşesini temin etme görevi de donanmaya yüklenmişti ...

"Osmanlı İmparatorluğu'nu dört bir yandan sıkıştırma" fikri henüz 1763 yılında Yekaterina'nın kafasında yer etmişti. Bunun bizzat onun fikri mi, yoksa bilinmeyen birinin görüşü mü olduğu o kadar da önemli değil, ama her halükârda isabetli ve cesurca bir düşünceydi. Çünkü Yekaterina dönemine kadar Rus gemileri Rusya sahilinden on mil ilerisine çıkamıyordu. İlk defa 1762'de Baltık donanması 100 milyon Ruble harcanarak kurulmuştu, ama savaş kapasitesi fazla yüksek değildi.

Yekaterina'nın tahta geçtiği günlerde Petersburg ve Arhangelsk tersanelerinde pek çok gemi ve firkateyn yapıldı (hatta 1769-74 yıllarında Ege adalarına gönderilen 20 geminin tamamı onun döneminde yapılmıştı). Ayrıca Deli Petro zamanında gemilerde en fazla 30 librelik toplar varken, Yekaterina döneminde 36 librelik toplar kullanılıyordu.

İmparatoriçenin gözdesi Grigory Orlov, yine imparatoriçenin emriyle 1763 yılında Manuel Saro ve topçu subayı Papazuli adın-

da iki Yunanlıyı Yunanistan'a gönderdi. Saro, seyahatinden 1765 yılında döndü. Anlattıklarına göre "Yunanistan halkı, Türk hâkimiyeti altında yaşıyor olsa da Hristiyanlığa ve Ortodoks mezhebine bağlıydı; Türklere boyun eğmemişti, ondan korkmuyordu ve hatta onlarla savaşıyordu. Şehirlerde ve Türklerin ulaşamayacakları az nüfuslu sapa yerlerde yaşıyorlardı." Gerek sıradan Yunanlılar ve gerekse halkın ileri gelenleri Rus gemilerinin görünmesiyle birlikte Türklere karşı isyan bayrağı açma niyetinde olduklarını Saro ve Papazuli'ye beyan etmişlerdi. Saro şu satırları yazmıştı: "Bütün samimiyetimle söyleyebilirim ki, Akdeniz'e Türklere karşı yeterli miktarda topla mücehhez 10 Rus gemisi gönderilse, Yunanlılar bu gemileri görür görmez Ruslarla birleşeceklerdir. Yunanlıların da bir hayli gemileri var, ama onları topla teçhiz etmek gerekir. Yunanlılar cesur ve yiğit insanlardır."

Akdeniz sularında gezinmesi için 34 toplu özel bir firkateyn yapılmıştı. Bu firkateyn 1764 Ağustosunda ticari bandırayla, fakat toplarla ve askerle mücehhez olarak İtalya'ya doğru yola çıktı. Altı ay Livorno'da kalan firkateyn geri dönerek 12 Eylül 1765'de Kronştadt'a geldi. Her ne kadar gidiş ve geliş sırasında ticari emtia taşımışsa da, aslında bütünüyle bilgi toplamak için yapılmış bir seyahatti bu.

Türklerle yapılan savaşların başlamasından sonra Akdeniz'e yedi zırhlı gemiden oluşan bir filo gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bunlardan Svyatoslav adındaki gemi 80, diğerleri 60 namluluydu. Ayrıca filoda yukarıda sözü edilen firkateyn, belgelere ticari gemi olarak kaydedilen 4 adet pinka ve iki küçük bot da vardı.

Filoya "kaplama" adı verilmişti. Çünkü bütün gemilerin gövdeleri, daha önce firkateynin başına geldiği gibi, alt kısımlar deniz solucanlarından zarar görmesin diye, koyun derisiyle kalafatlanmış ilave bir ahşap tabakayla kaplanmıştı. Tabii olarak bu kaplama hem gemilerin hızını düşürmüş, hem de çökeltme oranını artırmıştı.

Yekaterina, çevresindekilerin tavsiyesiyle o sıralar henüz oramiral olan G. A. Spiridov'u donanmanın başına getirdi. Spiridov, uzun süre bu donanmanın yapımına nezaret etmişti ve onun iyi ve eksik yönlerini diğerlerine göre en iyi bilenlerdendi. Yine de Spiredov yaşlılığını (ki 60'nı devirmişti) ve hastalığını bahane ederek imparatoriçeyi üzme pahasına kendisine verilen görevi

reddetmişti. Yekaterina mazeretin altında Spiridov'un hastalığı değil, ihtirasının yattığını sezmişti. Muhtemelen henüz 34 yaşındaki Aleksey Orlov'un emri altında olmak istemiyordu. Yekaterina, bir kurnazlık sergileyerek Spiridov'u amiralliğe terfi ettirdi ve donanmanın tüm sorumluluğunu omuzlarına yükledi. İmparatoriçenin Spiridov'un göreviyle ilgili imzaladığı belgede şöyle deniliyordu: "... Kara ordusunu top parkıyla ve diğer askeri malzemelerle birlikte götürüp Kont Orlov'un emrine teslim etmek; Türkiye'deki hassas noktalarda farklılıkları kaşımak için Hristiyan ahaliden oluşan bir tabur oluşturmak, Türkiye'ye karşı Yunanlıları ve Slavyanları isyana teşvik etmek ve ayrıca Türkiye'ye deniz yoluyla çetelerin taşınmasına yardımcı olmak." Birçok görev tanımı yapılan belgede donanmanın Orlov'un emrine verilmesi konusunda bir tek kelime bile kullanılmamış, bu da Spiridov'u ikna etmek için yeterli olmuştu.

Yekaterina, 17 Temmuz 1769'da Kronştadt limanında bekleyen gemileri denize indirirken, hem amirale madalya verdi, hem de göreve tayin edilen herkese dört aylık "ikramiye" verilmesini emretti. Ayrıca gemilerin hemen yüzdürülmesini istedi. Yapacak bir şey yoktu. Ertesi gün akşamı yelken açan gemiler Kronştadt'dan çıkarak Krasny Gorki'ye geldi. Burası Kronştadt'dan görülebiliyordu ama Petersburg'dan dürbünle dahi görülemezdi. Spiridov'un donanması tam olarak ancak 26 Temmuzda denize açılabildi.

Sıftah her zaman hayırlı olmayabilir. 9 Ağustosta 80 namlulu en güçlü "Syatoslav" gemisi hızla su almaya başladı. Tamir edilmek üzere Revel'e çekilmişti ki, bu defa da bir diğer geminin normal havada pruva direği kırıldı. 30 Ağustosta donanma Kopenhag'a ulaşmıştı, ama bu kısa yolculuk sırasında mürettebattan 300'den fazla kişi hastalanmış, bunlardan 54'ü ölmüş ve denize atılmıştı.

Kopenhag'daki Rus delegesi General Filosovof, Petersburg'a gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "Maalesef bahriyelilerimiz öyle çökmüş ve laçka hale gelmişler ki, oramiral onları güçlükte zapt-u rapt altında tutuyor. Subayların çoğu dönmek istiyor.." Yekaterina ise Spiridov'a gönderdiği mektupta, onu göreve devam etmesi konusunda teşvik ederek "Allah aşkına maneviyatınızı bozmayın ve el âleme karşı rezil olmamıza izin vermeyin. Tüm Avrupa'nın gözü bizim ve sizin görev seferiniz üzerinde" diyordu.

Kont A. G. Orlov Çesmensky

Nihayet Spiridov'dan gemilerde düzenin sağlandığı haberi gelmişti. Kendi yetkisini kullanarak Arhangelsk'den Kopenhag'a gelmekte olan yeni 66 toplu "Rostislav" gemisine daha önce Revel'de bakıma alınan "Svyatoslav"la birlikte gelmesini emretti. 10 Eylülde donanma Kopenhag'dan hareket etti. Altı gün sonra ise "Lapomink" adlı pinka Kattegat boğazında resiflere çarparak battı.

Birkaç gün İngiltere'de tutulan donanma daha sonra Cebel-i Tarık'a doğru yelken açtı. 7 Ekim 1769'da Spiridov'un amiral gemisi de filoya katıldı, fakat "Severniy Orel" (Kuzey Kartalı) adlı gemi 26 Ekimde hızlı şekilde su almaya başladı ve Portsmut'a dönmek zorunda kaldı. Bir iki aksilik daha yaşandıktan sonra nihayet "kaplama" donanması belirlenen vakitten önce Minorka adasındaki Mogon limanına demirlemişti. Aralık ayının ortalarına doğru ise yedi pare gemiden oluşan donanma Mogon'dan ayrılarak 4 Şubat 1770'da Malta'ya geldi.

13. Yunanistan'a ilk çıkarma

Aleksey Orlov ilk çıkarmanın Yunanistan'ın Mayna yarımadasındaki Vitullo* limanına yapılmasını kararlaştırdı. Bu yarımada sakinleri (Maynotlar) hayatlarını yağma ve haydutlukla sağlıyor-

* Bazı belgelerde Vitilo veya Vitula.

lardı ve hiçbir zaman Türk hâkimiyetini tanımamışlardı. Spiridov'un donanması 18 Şubat 1770'de bu yarımadaya geldi. O sırada Vitullo'da kaptanı Slavyan olan Venedik bandıralı bir ticari tekne bulunuyordu. Kont Orlov daha önce onu Rusya'nın hizmetine almış ve oraya donanmanın gelişini beklemek üzere göndermişti. Teknede 20 top vardı ve amiral sancağını selamlamak üzere bu topları ateşledi. Amiral, teknenin Palekutin adlı kaptanına teğmen rütbesi, tekneye de "Aziz Nikolay" adını verdi. Tekneye ertesi gün Rus bayrağı asıldı.

Her Rus gemisinin sintinesinde küçük bir yedek galyot bulunurdu. 19 Şubatta bu galyotlar gemilerle sahile taşındı. Burada yeniden gözden geçirilerek, kalafatlandıktan sonra suya indirildi. Her birine adlar verildi ve kaptanlar tayin edildi. Her bir galyota 20 komando bindirildi. 25 Şubatta ise Aleksander Aleksiano kumandasındaki "Henrich-Carron" adlı Yunan polakrası geldi. O da Rusya'nın hizmetine alınmıştı. Ertesi gün polakraya Rus sancağı çekildi ve 12 topla teçhiz edildi.

Rus donanmasının Vitullo limanına gelişi sırasında Rus subayların idaresindeki bazı büyük Yunan grupları, şehirleri ve ana istihkâmları ele geçirmek için Mora'nın değişik yerlerine gönderilmişlerdi.

Bu gruplardan birincisine Doğu lejyonu adı verilmiş ve piyade Yüzbaşı Barkov'un komutasında oluşturulmuştu. Barkov'un emrinde Psaro adlı bir çavuş ve 20 Rus asker ve bol miktarda Maynot vardı. Kont Orlov, Barkov'a Passavo'ya giderek oradaki Maynot ve diğer Yunanlıları lejyonun saflarına katması talimatını vermişti. Gerçekten de üç gün sonra yani 21 Şubatta Passavo'da 7 Maynot ve Yunanlı kaptan 1200 adamıyla birlikte gelip Barkov'un saflarına katıldılar. 26 Şubatta Yüzbaşı Barkov doğruca Misitra (eski Sparta)ya doğru yola koyuldu.

Bir gün sonra Barkov üç bin Türk askerinin bulunduğu istihkâm kampının yer aldığı Misitra'ya vardı ve hemen lejyonunu iki gruba ayırdı. Barkov yanındaki kuvvetlerle usulca Türk kampına ön cepheden yaklaşırken, Psaro da altı Rus askeri ve 500 Maynotla birlikte kayalıkların arkasından dolaşıp Türkleri arkadan çevirecekti. Psaro öyle hızlı hareket etti ki, daha Barkov ön cepheden saldırıya geçmeye hazırlanırken, kendisi Türklerin sağ kanadına karşı hücuma geçti. Şaşkınlık içinde dört bir yana dağılan Türk-

ler, sonunda Misitra kasabasına girip, kısa süre içinde kuşatma altına alınan kaleye çekildiler. Bu çarpışmalar sırasında Türkler 100 kadar kayıp verirken, Rus tarafı 30 ölü ve 11 yaralı vermişti.

Dokuz gün devam eden muhasaradan sonra kuşatmacılar Türkleri teslim olmaya zorlamak amacıyla kalenin suyunu kestiler. Türkler kendi istekleriyle teslim olmayı, bütün mallarını teslim etmeyi kabul ederek bir daha Ruslara karşı savaşmayacakları sözü verip, Mora'dan çekip gitmelerine izin verilmesini istediler. 8 Martta 3500 Türk (görünüşe göre yalnızca askerler değil, silahlı kale sakinleri de) dışarı çıkarak silahlarını bıraktılar. Daha sonra saha komutanı S. K. Greyr tarafından Jurnal'da kaleme alınan yazıda, sorumluluğu başkalarının üzerine yıkmak amacıyla şu satırlar yer alacaktı: "Türkler silahlarını bıraktıktan sonra, savaş kanunlarını bilmeyen Maynotlar, gözleri dönmüş bir halde ve zerrece acıma hissi duymayarak, savunmasız Türkleri, erkek, kadın, çocuk demeden öldürmeye, kesip biçmeye başladılar. Yüzbaşı Barkov yanındaki 12 Rus askeriyle Türkleri korumak için ellerinden geleni yaptılarsa da, fazla başarılı olamadılar ve Maynotlar binden fazla kişiyi öldürdüler. Sonunda Barkov bin bir güçlükle kalanları kasabaya getirip Yunanlıların evlerine yerleştirdi. Onlara kapı ve pencereleri sıkıca kapatmalarını emrederek, emrindeki az sayıdaki adamı onları korumaya tahsis etti. Gözü dönmüş Maynotlar öyle kalabalıktılar ki, Rus askerlerine de ateş etmeye başladılar. Yüzbaşı Barkov, onların öfkesini dağıtmak için boşaltılmış kasabayı yağmalama izni vermekten başka çare bulamadı. Böylece artık hayatta kalma şansları bulunmayan zavallı Türkleri kurtarmaya muvaffak oldu. Maynotlar kasabayı yağmalarken biçare Türkler de saklanmaya çalıştılar, ama ne yazık ki bunun pek faydası olmadı. Kan içmeyi ve hunrizliği zengin ganimete tercih eden Maynotlar, kaçan Türklerin peşlerine takıldılar ve pek çoğunu yolda öldürdüler. Burada öldürülen Türklerin gerçek rakamı bilinmiyor, fakat onların pek azı kurtulabilmiştir. Adada yaşayan Türkler kadın ve çocuklarla birlikte 8 bin kişi kadardı.

Yunanlıların böylesi insanlık dışı davranışlarının sebebini belki de işgalcilerin onlara karşı katı davranışlarında aramak gerekir. Her ne olursa olsun, Türklerin başına gelen bu felaket hiç de Rusların yararına olmamıştı ve daha sonra onların Mora'da başarısızlığa uğramalarının sebebiydi. Her ne kadar kayıtsız şartsız teslim

olma işi gerçekleşmişse de, Türkler artık Mora'yı terk etmeye başladıkları ve yalnızca güvenli bir şekilde çekilmeyi düşündükleri için, zaten kendileri tarafından tutulan istihkâmların hiçbiri güçlü bir şekilde savunulamazdı. Koroni'nin direndiği doğrudur, ama oradaki garnizonun Ruslara direnmesi yalnızca kaleyi elde tutma arzusundan değil, acımasız Yunanlı grupların doldurduğu kalabalık karşısında silahsız kalma korkusundan kaynaklanmıştır. Her halükârda, Rusların gücü donanmanın diğer kısmının gelmesiyle artmışsa da, o tarihten itibaren Mora'da başarısızlık başlamıştı."

Yüzbaşı Barkov 26 Marta kadar Misitra'da kaldı ve emri altındaki Maynotlar yağmaya düşkünlük kadar çalışmaya da meyilli oldukları için, şehir istihkâmını güçlendirmeye çalıştı. Şehrin, düşmanın ani bir saldırısına karşı koyacak kadar tahkim edildiği kanaatine vardıktan sonra, beş yüz Yunanlıdan oluşan bir garnizon bırakarak, kalan lejyon kuvvetleriyle 26 Martta yalnızca Yunanlıların yaşadığı Leontari şehrini tahkim etmeye gitti. Barkov'un bahtından burada kendisini Kont Orlov tarafından takviye olarak gönderilen bir Rus müfrezesi bekliyordu. Müfreze 44 kişiden oluşuyordu. Yunanlılar dört bir yandan gelip Rus bayrağı altında toplanıyorlardı ve gerçekten birkaç gün sonra Barkov'un elinin altında sekiz bin kadar insan vardı.

Daha sonra Yüzbaşı Barkov adamlarıyla birlikte altı bin silahlı Türkün bulunduğu Tropoliçe şehrine yöneldi. Şehir önüne gelir gelmez genel vali Selim Paşa'dan teslim olmasını istedi. Önceki başarılarıyla şımaran ve kendi güçlerini abartan Yunanlılar, bir direnişle karşılaşacaklarını hesaba dahi katmadan, paşanın hemen teslim olacağını sanıyorlardı. Paşa herhangi bir cevap vermemişti. Silahını bırakan Misitra garnizonunun başına gelen korkunç felaketi haber alan Türkler, kadın ve çocuklarının gözleri önünde öldürüldüğünü görmektense, elde silah son ferdine kadar vuruşarak ölmeyi tercih ettiler. Ne var ki şehir kuşatmaya uzun süre dayanamazdı. Bu yüzden bütün garnizon, atlı ve piyade olarak, şehir kapısından dışarı atıldı. Türkleri gören Yunanlılar onların silahlarını teslim etmek niyetiyle geldiklerini zannettiler ve yeni bir katliam için sabırsızca yatağanlarını bilemeye başladılar. Garkov'un raporundan anlaşıldığı kadarıyla kendisi de bunu hissetmişti ve düşmanın bir saldırısını püskürtmeye hazır-

lanmaktan ziyade Misitra'daki gibi yapılacak bir katliamın tekrarlanmasından endişe etmekteydi. Fakat Türklerin hareketi kısa sürede onu bu şaşkınlıktan kurtardı. Türkler, hafif toplarla kalabalık arasında yer alan ve düşmanın saldırısı halinde ateş etme emri alan küçük Rus müfrezesiyle karşılaşmaktan uzak durmak için vadiye doğru ilerlemeye başladılar. Sonra büyük bir öfkeyle Yunanlıların safları üzerine atıldılar. Böyle bir saldırı beklemeyen Yunanlılar karşı koymayı dahi düşünmeksizin silahlarını atarak kaçtılar. Öfkeden kuduran Türkler onları acımaksızın doğradılar. Bu arada şehirden eline bir yatağan veya hançer geçiren herkes bu boğuşmaya katılmak için ana kapıdan dışarı atıldı.

Yüzbaşı Barkov, levazım çavuşu Psaro ve Rus askerleri Yunanlılar tarafından terk edilen vadinin ortasında duruyorlardı. Kısa süre içinde çevreleri Türkler tarafından sarılmıştı. Türkler, her ne kadar kazandıkları zaferle maneviyatları yerine gelmişse de, metin bir şekilde yerinde çakılmış gibi duran bu küçük müfrezeden çekindiler ve yaklaşmaya cesaret edemediler. Ama çalılıkların ve büyük kayaların arkasından yoğun ateşe başladılar. Ruslar bir çavuş ve on nefer kaybedip, birkaç yaralı verinceye kadar yerlerinden kıpırdamadılar. Kendileri nereye yönelirse Türklerin hemen o tarafa atıldıklarını fark eden Barkov, dağ arasındaki geldikleri dar geçide sığınmayı uygun gördü. Fakat iki sahra topunu bırakmak zorunda kaldılar. Bütün bir müfrezeden yalnızca Yüzbaşı Barkov (ki iki yerinden ağır şekilde yaralanmıştı), Psaro, bir çavuş ve iki nefer boğaza ulaşmayı başarabildi. Ondan sonrasında Türkler tarafından takip edilmediler. Psaro, savunmasını organize etmek için Misitra'ya giderken, Yüzbaşı Barkov'u Kalamata'ya, oradan da donanmaya getirdiler. Doğu lejyonunun faaliyeti böylece sona erdi. Misitra Ruslar Mora'yı bütünüyle terk edinceye kadar Maynotların elinde kaldı, fakat Ruslar gidince onlar da yağmaladıkları eşyaları yanlarına alarak şehri terk ettiler ve dağlara çekildiler.

Dolgorukov bütün Arcadia'yı ele geçirmişti, fakat Barkov'un yenilgisinin ardından tekrar sahile çağırıldı ve oradan Navarin kalesine gönderildi.

Vitullo limanı, batı ve güneybatı rüzgârlarına açık olduğu için uygun bir sığınak değildi. Bu yüzden Amiral Spiridov Koroni kale ve limanını ele geçirmeye karar vermişti. Koroni sahiline kalabalık bir Maynot müfrezesi gönderilmişti. Rus donanması 27 Şu-

batta Vitullo'dan ayrılıp bir gün sonra Koroni'nin kuzeyinde dört mil açıkta demirledi.

1 Martta karaya çıkarılan piyadeler ve denizciler kaleyi kuşatmaya başladılar. Bir gün sonra kuşatma bataryalarını kurdular ve üç gemi gündüz vakti kalenin doğu yönüne yaklaşıp surları yoğun ateşe tuttular. Aynı sıralarda sahil bataryası da şehrin kuzey tarafını dövüyordu. Kaledekiler hem gemilere, hem de bataryaya bir müddet karşılık verdiler ve gün batımına kadar devam eden bu çatışma taraflara herhangi bir zafer getirmedi. 3 Martta yelken açarak kalenin doğusuna yaklaşan Rus gemileri uzaktan top ateşiyle yetinmek zorunda kaldılar. 6 Martta başlayıp dokuzuna kadar devam eden fırtına "Henrich-Carron" polarkasını sahile atıp parçaladı ve sonuçta Ruslar Koroni kalesini ele geçirmeye muvaffak olamadılar.

Kara yoluyla Navarin'e gelen Dolgorukov, şehrin oldukça müstahkem olduğunu görünce Amiral Spirodov'a bataryalar olmadan ve sıkı bir kuşatma yapılmadan kalenin alınamayacağını bildirdi. Hemen oraya gemiler gönderildi, fakat Navarin kalesinden gemilere ateş açıldı. Rus gemileri ateşe karşılık vererek körfezin içine doğru ilerlediler ve düşmanın ateş menzili dışında bir yerde demirlediler. Sahile çıkarma yapılmış, toplar karaya taşınmıştı. Navarin kalesi doğu ve batı yönünden bataryalarla çevrildi. Ateş başladıktan bir süre sonra Türk komutan düşmanın taarruzunu beklemeden 10 Nisan 1770'de teslim bayrağını çekti ...

14. Çeşme

1770 yılı başlarında Türkler Yunanistan karasularında güçlü bir donanma oluşturmuşlardı. Donanma bünyesinde yer alan değişik boy ve kapasitedeki gemilerde 1430 top ve 15 bin levent, Rus donanmasında ise toplam 608 top ve 6500 asker vardı.

23 Haziran akşamı Rus filosu Türk donanmasının demirli bulunduğu Kios koyuna girdi. Düşmanın gücünü gördükten sonra tereddüde düşen Orlov, Spiridov'a müracaat ederek alışılmış soruyu sordu: "Ne yapalım?" Amiral, hiç tereddüt etmeden üç sıra halinde saldırıya geçilmesi teklifinde bulundu.

25 Haziran sabahı karşılıklı top atışlarıyla başlayan çatışma daha sonra gemilerin birbirine yanaşması üzerine gırtlak gırtla-

ğa boğuşmaya dönüştü. Yangın çıkan Türk amiral gemisinin brandi direği enlemesine Rus gemisinin üstüne düştü. Alevler Rus gemisini de tamamen sardıktan sonra önce bizim gemi, arkasından Türk gemisi havaya uçtu. Henüz patlama olmadan önce Amiral Spiridov ve Kont Orlov bir başka gemiye geçmeyi başardılar. İsteyerek alınmış bir karar olmamakla birlikte onların gemiyi terk etmeleri yanlış sayılmazdı. Çünkü bir donanmayı komuta eden kişinin çarpışan bir gemide kalması doğru olmazdı. Batan Rus gemisindeki mürettebattan yalnızca atmış kişi kurtulabildi. Geriye kalan 640 denizci ve subay denizin derinliklerine gömüldüler.

Türk gemisinde kaç leventin hayatını kaybettiği bilinmiyor. Düşman da kendi mürettebatını kurtaracak durumda değildi. Düşman, amiral gemisinin batması üzerine ciddi bir moral bozukluğu yaşadı. Donanma Hasan Paşa'yı dinlemez oldu. Şimdi Hasan Paşa'nın emrinde yalnızca 100 namlulu "Kapudan-paşa" gemisi ile Rus gemileriyle karşılıklı ateşi sürdüren iki karavel kalmış, diğer gemiler düzensiz bir şekilde savaş hattından çıkarak Çeşme limanına sığınmışlardı.

Hasan Paşa'nın direnmesi de uzun süre devam etmedi. Saat 13.30 civarında son düşman gemileri de savaş hattından çekilerek Çeşme limanına sığındı (eski zamanlarda Çeşme'nin adı Efes'di).

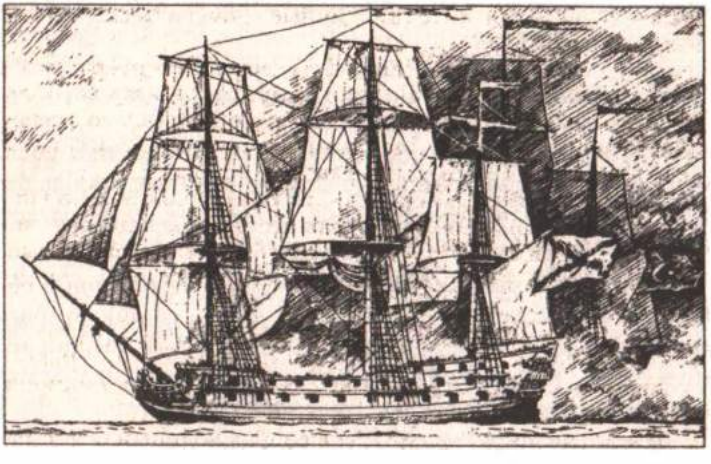

"Aziz Yevstafiy" gemisi Çeşme muharebesinde

"Aziz Yevstafy" gemisinin sulara gömülmesi hesaba alınmazsa, Rusların diğer kayıpları fazla önemli değildir.

25 Haziranda üç Rus gemisi Türk gemileriyle Çeşme limanı açıklarında tekrar karşılıklı top atışlarına girdilerse de, aradaki mesafe fazla olduğu için taraflar birbirlerine herhangi bir kayıp verdiremedi.

Bu arada Orlov kurmaylarıyla bir toplantı yaptı ve Türklere karşı yangın gemilerinin kullanılması karara bağlandı. Ayrıca yangın gemileriyle birlikte dört adet Yunan liman teknesi gönderilecekti. Yangın gemilerinde kullanılacak personele "avcı" (yani gönüllü) adı verildi ve topçu subaylardan seçildi. Çeşme limanındaki Türk gemilerine saldırı görevi ise savaş gemilerine verildi.

Rus gemileri 25 Haziranı 26 Hazirana bağlayan dolunaylı bir gecede saldırıyı başlattılar. İlk yarım saat sadece "Avrupa" adlı gemi ateş açtı. Daha sonra ise bütün gemilerden ateş açıldı. Gece saat ikiye doğru havan toplarıyla yapılan atışlar yalnızca birinci Türk gemisi üzerine yoğunlaştırıldı. Gavna yelkeni alev alan ve güverte üzerine düşen Türk gemisi kısa sürede alevler içinde kaldı. Arkasından "Rostislav" adlı Rus gemisinden iki roket atıldı. Bu, yangın gemilerinin saldırıya geçmesi için verilen sinyaldi. Önce bir yangın gemisi ilerledi, fakat Rus gemileriyle düşman gemileri arasındaki mesafenin yarısına bile ulaşamadan iki Türk galerisi tarafından yolu kesildi. Geminin kaptanı Dugdel, mürettebata yedekteki filikaya atlamalarını emretti ve arkasından gemiyi ateşe verdi. Gemi hemen alevler içinde kaldı, ama Türk galerileri hızlı bir şekilde oradan uzaklaşmayı başardı.

İkinci saldırı Teğmen Makenzi'nin kumandasında başlatıldı. Makenzi düşman gemilerinin birinci sırasına ulaşmayı başardı, ama beceriksizce yapılan bir manevradan dolayı zaten yanmakta olan Türk gemisinin bordasına bindirdi. Tüm personel gemiyi terk etmeyi ve salimen birleşik donanma gemilerinin demirlediği yere ulaşmayı başardı.

Üçüncü yangın gemisi gece saat 1.50'da harekete geçti. Dugdel ve Makenzi'nin uğradığı başarısızlık ister istemez Greyr'i gemi kaptanı İlin'e "Düşmana kenetlenmeden her gördüğünüzü ateşe vermeyin!" diye bağırmak zorunda bıraktı. Teğmen İlin görevini başarıyla yerine getirdi ve düşmanın baş gemisine bordo-

dan yaklaşıp kilitlendikten sonra kendi bulunduğu gemiyi ateşe verdi ve hazırda bekleyen filikaya atladı. Sonucu görmek için de bir süre bekledi.

Sevinerek ifade etmek gerekir ki, üçüncü yangın gemisinin başarılı operasyonu sayesinde Türk donanmasının yarısı yandı. Saat gecenin üçünü gösterirken tüm Türk donanması alevler içindeydi. Türkler henüz ateş almamış gemilerde dahi direniş göstermeyi kestiler. Greyr'in anlattıklarına göre "tüm leventler dehşet ve öfkeyle suya atladılar. Limanın üstü çoğu kurtulan insanlarla kaplıydı, ama onların da bazıları kurtulabildi." Bu sırada Rus gemileri Greyr'in emriyle ateşi kesmişti.

Gecenin dördünde ise Greyr, Türk donanmasının kuzey hattında bulunan iki orsa geminin sapasağlam kaldığını fark etti. Hemen donanmadan onları limandan çıkarmak için iki kürekli şalupa gönderdi. Her iki gemi de şalupaların yedeğine alındı, fakat birinin üzerine hemen yakında yanmakta olan gemiden parçalar düşünce gemi alev aldı. 60 namlulu diğer "Rodos" gemisi ise ganimet olarak getirildi. Şalupalar ayrıca beş büyük Türk galerini de getirmeyi başardılar.

Sabaha kadar yirmi Türk savaş gemisi, altı firkateyn ve 50 kadar küçük tekne yanıp küldü. Rus gemilerindeki kayıp ise önemsenmeyecek kadar azdı.

Çeşme baskınından dolayı Yekaterina'nın keyfine diyecek yoktu. Rumantsov'a gönderdiği mektupta şöyle diyecekti: "Sanırım bu tarafta bundan daha önemli bir şey olamaz. Tanrı'nın mucizeleri harikadır!" Kont Aleksey Orlov'a birinci dereceden Aziz Georgi nişanı ve "Çesmensky" [Çeşmeli] unvanı, Amiral Spiridov'a Aziz Andrey nişanı ve donanma kaptanı S. K. Greyr'e ise 2. derece Aziz Georgi nişanı verildi.

15. Ege Adaları'nda savaş

Türkler Çeşme baskınından sonra paniğe kapıldılar. Kral tarafından Çanakkale istihkâmı için özel olarak Türkiye'ye gönderilen meşhur Fransız mühendis Baron de Tott dahi gümrük bataryalarının perişan halde olduğunu ve Rus donanmasının elini kolunu sallayarak boğazdan geçip İstanbul'a gidebileceğini yazmıştır.

Daha sonraları Rus ve onların ardından da Sovyet* tarihçileri Tott'un sözlerine şüpheyle yaklaştılar. Örneğin S. M. Solovyev (1820-1879) "Tott'a Çanakkale'yi tahkim etme görevi verilmişti, dolayısıyla önceki savunma sistemini en berbat şekilde göstermek işine geliyordu" diye yazmıştır. Ama ne yazık ki Tott palavra sıkmıyordu.

Fatih Sultan Mehmed, henüz 1453'de Sultan Kale ve Kilid el-Bahr hisarlarını kurdurmuştu. Birincisi dört köşeli, sekiz kuleli, ikincisi beş köşeli, üç yuvarlak kuleli ve birbirine bağlı iki iç istihkâmlıydı. Sultan IV. Mehmed ise 1658'de o sıralar çok güçlü olan Venedik donanmasını durdurmak amacıyla eski hisarları takviye ettikten başka, körfezin ağzında Kum Kale ve Sedd-el Bahr (veya Yeni Kale) adında iki hisar daha kurdurdu. 1770 yılında Türkler Baron de Tott'un nezaretinde Sedd-el Bahr'ın biraz kuzeyinde yer alan Eski Hisarlık hisarını kurdular. Diğer dört hisar ise (Kum Kale hariç) toprak tabyalarla takviye edildi.

Yalnızca Sultan Kale ve Sedd-el Bahr hisarları 1195 m. enindeki boğazı her iki yandan küçük aralıkla rahatlıkla ateş altında tutabilecek şekilde kurulmuştu. Yeni hisarlardan yapılacak atışlar ise dört mil enindeki seyir alanını kontrol altında tutabilecek halde değildi.

Beş hisarda yaklaşık 200 top vardı ve bunların çoğunun kalibresi 20-150 funt arasındaydı. En büyük top 27 inç (784 mm) çapındaydı ve 91 kg. barutla doldurulması halinde 305 kg. ağırlığında gülle atabiliyordu. Türklere göre bu tür toplar çok korkunç silahlardı, fakat gerçekte böyle bir gudubetle ancak çok yavaş seyreden gemiler avlanabilirdi. Zaten topların doldurulması neredeyse bir saat vakit alıyordu. Ayrıca hedefin yatay şekilde ayarlanması da son derece yavaştı. Atışların isabet durumuna değinmeye gerek olduğunu sanmıyorum.

Çanakkale Boğazı'ndaki hisarların atış kabiliyetine bir örnek vermek gerekirse, 19 Şubat 1807'de İngiliz donanmasının geçişini gösterebiliriz. 7 gemi, 3 firkateyn ve 2 bombardıman gemisinden oluşan donanma arkadan esen rüzgârla Çanakkale'yi hiçbir hasar almadan geçmiştir. Hatta İngilizler boğazdan geçerken

* Rusya'da Ekim devriminden önceki tarihçiler Rus tarihçisi, devrimden sonrakiler ise Sovyet tarihçisi olarak kabul edilirler (çev.)

Türk donanmasını darmadağın etmiş, üstelik de karşı taraf 38 ölü ve 100 yaralı vermiştir.

İngiliz amiral, İstanbul'dan kararlı bir saldırı bekleyeceği yerde onunla uzun müzakerelere girişmiştir. Üstelik o sırada Türkler Fransız uzmanların yönetiminde İstanbul boğazının girişini sahile 1000'den fazla top ve 200 havan yerleştirerek tahkim etmişlerdi. Buckward, İstanbul'un saldırma riskine aldırmayarak 1 Martta geri dönmüştür. Ama bu defa Türkler Çanakkale'yi iyi bir savunmaya hazırlamışlardı ve İngilizler geri dönerken 197 ölü ve 412 yaralı verdiler. Türklerin attığı 244 kg.lık mermer gülle Windsor Castle gemisinin alt ambarına isabet etmiş, oradaki barutlar alev almış ve şiddetli bir patlama olmuş, 46 kişi ölmüş veya yaralanmıştı. Ayrıca birçok nefer de korkudan denize atlayarak boğulmuştu. "Active" adlı gemi de atılan güllelerden nasibini almış ve bordasında kocaman bir delik açılmıştı.

İngilizlerin 1807'de başlarına gelenle kıyas edilince Rus donanmasının 1770'de Çanakkale Boğazı'nda daha zayıf bir ateşle karşılaştığı düşünülebilir. Rus donanması kolaylıkla İstanbul'a girebilirdi, ama Orlov'un elinde şehri alacak kara ordusu yoktu. En iyisi Türklerde etkili bir kumanda olmadığı için Rus donanmasının Çanakkale istihkâmını ele geçirmesiydi. Rus donanmasının boğazlardan faydalanma meselesini İstanbul'la görüşerek halletmesi mümkün değildi. Mesele hava şartlarına, moral vb. şeylere de sıkı sıkıya bağlıydı. Benim kanaatime göre başarı oranı %80'di ve en kötü ihtimalle de Rus donanması bir-iki gemi ile birkaç küçük tekne kaybederdi.

Ne yazık ki Aleksey Orlov tehlikeyi göze almadı ve yalnızca Çanakkale Boğazı'nın kuşatma altına alınmasına karar verdi. Oramiral Elfinston boğaza daldı, fakat Orlov metanetliydi. Bunun üzerine Elfinston donanmayla Türklerin ardından boğaza girerek tam orta yerde demirledi ve her iki sahilden açılan ateşe rağmen, gösteri yapmak istercesine marş söylenmesini, timbal ve trampet çalınmasını emretti. Kendisi de subaylarla birlikte güvertede oturup çay içti. Bu esnada Ruslar Türklere karşı bir atışla bile cevap vermediler. İstanbul'da bu gösteri afallatıcı bir etki yarattı. Orlov dahi öfkeye kapılarak Çanakkale'ye taarruz emri verme yerine Elfinston aleyhine Yekaterina'ya bir rapor gönderdi. İmparatoriçe gözdesinin kardeşiyle iyi geçinmek zorundaydı, bu yüz-

den Elfinston yalnızca Ege Adaları'ndan değil, bilâhare Rusya'dan da kovulacaktı.

Çanakkale Boğazı'nın kuşatma altında tutulması ve genel olarak Ege Adaları'nda uzun süreli etkin olabilmesi için Rus filosunun en azından bir ana üsse ihtiyacı vardı. İsyan halindeki Yunanlılara ümit bağlanamayacağından belli bir rakamda da olsa kara kuvveti olmadan Yunanistan topraklarında bir üssün kurulmasını düşünmek dahi mümkün değildi. Bu yüzden söz konusu üssün Çanakkale Boğazı yakınındaki bir adada kurulması kararlaştırıldı. Orlov, Çanakkale Boğazı'nın girişine 70 mil mesafedeki Lemnos adasındaki Mudros [Mondros] limanını işgal etmeye karar verdi. Elfinston'a üç gemi bırakan Orlov, Spiridov'un donanmasıyla Lemnos adasının ana kalesini kuşatmaya girişti; ama Türklerin yoğun mukavemetiyle karşılaşınca Elfinston'u Lemnos'a çağırdı. Elfinston'un amiral gemisi "Svyatoslav" Lemnos'a doğru ilerlerken resiflere çarptı. "Svyatoslav" mürettebatı tam altı gün boyunca, gece gündüz, kaza mahalline gelen diğer gemilerin yardımıyla gemilerini kurtarmaya çalıştılarsa da başarılı olamadı. Bunun üzerine düşmanın eline geçmemesi için gemiyi boşaltıp yakmak zorunda kaldılar. Kazanın sorumlusu İngiliz kılavuz Gordon'du, ama Orlov Spiridov'la dil birliği ederek tüm suçu Elfinston'un üzerine yıkmaya çalıştılar. Ayrıca Çanakkale Boğazı'nın muhasarasını zayıflattığı, bu yüzden "Türklerin Lemnos'a önemli miktarda kuvvet çıkararak Orlov'u kaleyi kuşatıp ele geçirmekten vazgeçmek zorunda bıraktıkları" suçlamasını yönelttiler. Halbuki Kont Orlov daha önce Koroni ve Modon'da olduğu gibi Mudros'un kuşatmasında da tam bir beceriksizlik sergilemişti.

Daha sonra kurmaylar toplantısında küçük Paros adasındaki Auza limanında üs kurulması kararlaştırıldı. Bu seçim, hem çok külfetliydi, hem de amaca uygun değildi. Çünkü Paros Ege Denizi'nin tam ortasında ve dolayısıyla Çanakkale Boğazı'na 300 milden daha uzak mesafedeydi.

Ruslar, Paros ve çevresindeki adaları kolayca işgal ettiler. Birkaç hafta sonra Auza sıradan bir Rus limanı haline geldi. Deniz tarafından güçlü sahil bataryalarıyla korunuyordu. Şehirde amiral binası, erzak deposu, fitil atölyesi, fırın, revir vs.ler kuruldu. Ayrıca biri sahil muhafaza, diğeri piyade olmak üzere iki alay yerleştirildi. Tasso'dan Kandia'ya kadar birbiri ardınca dizilen birkaç

ada sakini de Rus tebaalığını kabul ettiler. Bu arada Yekaterina da Orlov'a takviye üstüne takviye gönderdi. Ege Adaları'ndaki askeri faaliyetler çok büyük meblağlar gerektiriyordu. Örneğin 1769-70 yıllarında 1,9 milyon Ruble harcanmıştı. 1770'den 1774'e kadar Kronştadt'tan Ege Adaları'na pek çok savaş gemisi gönderildi. 21 Ekim 1773'de Kronştadt'tan yola çıkan Beşinci Archipelago donanması Auza'ya ancak 6 Eylül 1774'e ulaşabildi ki, zaten o tarihte Türkiye ile barış anlaşması imzalanmıştı. Türklerden ganimet olarak alınan "Rodos" gemisi Orlov'un hizmetine verilmek yerine Kronştodt'a gönderildi. Çünkü imparatoriçe ananın huzurunda bu gemiyle hava atılması çok isteniyordu. Fakat 22 Ekim 1770'de Auza'dan yola çıkan "Rodos" fırtınaya yakalandı ve Bezanto koyunda sığı bir yere bırakıldı. İki gün sonra da Türklerin eline geçmesin diye yakıldı.

Auza limanında küçük gemiler de yapıldı ve bunlar için gerekli kereste Tasso adasındaki ormandan kesilerek gemilerle taşındı. 1770-71 yıllarında Ege Adaları'nda Türklerden ganimet alınan on liman gemisi Auza'da firkateynlere çevrilerek, Yunan adalarının isimlerine uygun şekilde isimler verildi: Andro, Archipelag, Delos, Zeya, Mikona, Milo, Minevra, Naktsiya ve Santorin.

"Grom" bombardıman gemisi. 1770

Böylece 1771 yazında Ege Adaları donanmasındaki gemi sayısı 50'ye ulaştı. Gemi kaptanları arasında Slavyan ve

Yunanlılar da vardı. Bunlardan İvan ve Mark Voynoviç kardeşlerin yanı sıra Yunanlı Aleksiano, Rizo, Psaro ve diğerleri başarılarıyla hayli dikkat çektiler. Ayrıca Rus amirale bağlı olmamakla birlikte donanmada küçük Yunan gemileri de hizmet veriyordu.

İstanbul kuşatması fazlasıyla etkiliydi, ama ne yazık ki %100 değil. Esasen bu arada "kuşatma" sözcüğü ziyadesiyle "düzeltilmiş" bir kelimedir. Gerçekte Rus ve Yunan gemilerinin yaptıkları tam bir korsanlıktı. Çünkü bunlar Ege Denizi'nde ve kısmen Doğu Akdeniz'de dolaşan tüm gemileri ya batırıyor, ya da ele geçiriyorlardı. Gerçi Ruslar ele geçirilen gemilerdeki mürettebatın canlarına zarar vermiyorlardı, ama Yunanlılar için aynı şey söylenemezdi. İmparatoriçe ana, tüm deniz hukuku ihlallerine gözünün tekini kapatarak bakıyordu. Batı "kamuoyu" bu konuda epey gürültü çıkarıyordu, ama bunlar Avrupa'nın kapı altından dışarı sızmayan havlamalardı. Ne de olsa Rusya tahtında istediği an herhangi bir Avrupalı finonun "ağzının payını" vermeye hazır Büyük Yekaterina oturuyordu.

Auza'daki Rus donanması yavaş yavaş masraflarını ganimet mallarından sağlamaya başlamıştı. Yunan ve Slavyan kaptanların çoğu korsanlıktan büyük servetler yığmışlardı. 1771'de Aleksey Orlov'un kumandasındaki 15 gemiden oluşan Rus donanması Mitelin adasına saldırarak oradaki Türk tersanesini yok etti. Rizo ve Psaro komutasında Suriye sahiline gönderilen birlikler ise Mısır hidivine bağlı Sayda şehrindeki Türk kuşatmasını kaldırdılar. On gemi ele geçirildikten başka, şehrin Osmanlı sultanına ödediği vergiye denk bir tazminat da alındı. 1771 yılının en önemli başarısı Binbaşı Konyayev ve Mark Voynoviç'in girdiği iki değişik muharebe sonunda Lepanto körfezinde Auza limanına saldırmaya hazırlanan donanmada bulunan sekiz Türk firkateyni ve sekiz küçük geminin ele geçirilmesi olmuştur. Bu muharebe sırasında Rus müfrezesinin elinde üç savaş gemisi, iki firkateyn ve üç küçük gemi vardı. O yıl Rus zırhlılarının vardığı en uç nokta Nil ağzında Damiet kalesinin bulunduğu yer oldu ve Binbaşı Aleksiano iki Türk teknesini ateşe verdi.

1773 yılında Ruslar Beyrut'u ele geçirdiler ve şehirdeki gemileri yakarak, top ve silahlara el koydular. Arkasından şehri Dürzi kabilelerine teslim ederek reislerinden 300 bin kuruş para aldılar.

Osmanlı hükümetiyle barış anlaşması yapılması üzerine Rus filosu birkaç grup halinde Rusya'ya geri döndü. Rus filosu geri dönerken yolda kendisini hiç ilgilendirmeyen ama imparatoriçe için çok elzem olan bir operasyon gerçekleştirdi. 12 Şubat 1775'de Aleksey Orlov, Livorno'da demirli olarak beklediği bir sırada Rusya tahtında hak iddia eden mahut Prenses Tarakanova'yu bir hileyle "İsidor" gemisine çağırdı. Aynı gün sahile vardı ve bahtsız maceraperesti tutukladı. 24 Mayısta ise Greyr'in komutasındaki donanma Kronştadt'a geldi ve Tarakanova oradan alelacele Petropavlovsk kalesine gönderildi.

Yapılan barış anlaşmasına göre Türkler Rus ticaret gemilerinin serbestçe dolaşımına izin vermek zorundaydılar, ama esasen bunlar dış görünüş itibariyle ticaret gemileriydi.

Ruslar Auza'yı terkederken tüm istihkâmları, tersaneleri, kışlaları ve diğer binaları yaktılar. Rus tebaalığına gören Slavyan ve Yunanlıların büyük çoğunluğu Rusya'ya göç etti. Yerlerinde kalanlar içinse Küçük Kaynarca anlaşması gereğince genel af garantisi sağlanmıştı.

V.
VAHŞİ BÖLGENİN SONU
(1774-1787 YILLARI)

1. Kırım'ın ilhakı

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca anlaşması Kırım'daki istikrarı bozmuştu. Kırım kâğıt üzerinde bağımsız olmuştu, ama Osmanlı sultanı yine Tatarların halifesiydi. Kırım tahtına geçen han, yine önceki gibi Osmanlı sultanından icazet almak zorundaydı. Kırım'da darp edilecek sikkelerin üzerine sultanın profili basılacak ve hutbelerde onun adı okutulacaktı.

Diğer yandan Kırım'ın bazı bölgelerinde Rus ordusu kalmıştı, ama artık Petersburg'dan Tatar murzalarının dipsiz keselerine akan altın dereleri kurumuştu. Tabii olarak Kırım'da birbirine düşman iki parti oluşmuştu: Petersburg'la barıştan yana olan Rus partisi ve halkı Osmanlı tebaalığına dönmeye davet eden Osmanlı partisi.

1774 başlarında Osmanlı yanlısı parti mensupları Kırım hanı Sahip Girey'i devirdiler. Onun yerine geçen ve sultan tarafından yeni Kırım hanı olarak desteklenen kardeşi Devlet Girey 1774 Temmuzunda Türk çıkarma birliğiyle birlikte Aluşta'ya getirildi, ama Türkler yarımadanın iç kesimlerine ilerleyemediler. Çünkü 23 Temmuzda Aluşta'da ve Şuma köyünde mevzilenmiş olan üç bin kişilik bir Rus birliğinden ağır bir darbe aldılar. Bu savaşta, ileriki yıllarda milli kahraman olacak olan tek gözlü General Mihail İllarionoviç Kutuzov yoktu. Kırım ordusu başkumandanı Orgeneral Vasily Mihayloviç Dolgorukov, 28 Temmuz 1774'de II.

Yekaterina'ya gönderdiği raporda şöyle diyordu: "Bu ayın 18'nde Aluşta kasabası önlerine donanmayla gelen ve çıkarma yapan düşmanın püskürtülmesiyle ilgili hareket konusunda siz hanımefendilerine gönderdiğim raporun ardından Buzlık nehri sahilinde bekleyen ordudan beş piyade taburunu da yanıma alarak mümkün olduğunca hızlı bir şekilde oraya intikal ettim.. Ayın 22'sinde dağın en iç kısmındaki Yenisal köyüne ulaştım. Buradan çevresi dağ ve ormanla kaplı korkunç bir boğazla denize varılır. İç kısımlar öyle sarp uçurumlarla kaplı ki, iki insan yan yana zor yürür. Üç inç'lik bir topu dahi oradan götürmek mümkün değil.." (Rus askerleri orada 12 funtluk hafif obüsü ellerinde taşımışlardı). "Ayın 23'ünde - diye devam ediyor Dolgorukov, - düşmanı aramak için General Kont Musin-Puşkin'i yedi piyade taburuyla gönderdim. Kendimse iki piyade taburu ve iki süvari alayı ile onu kuşatma altına almasınlar diye arkasından yürüdüm. Esirlerin verdikleri bilgiye göre Türkler bu sırada yedi veya sekiz bin kişiyle Aluşta açıklarında ana kuvvetlerinden ayrılarak, Şuma köyü önlerinde, denizden dört mil mesafedeki hayli muhkem bir mevziyi ele geçirmişler. Bu mevziinin iki yakası kayalık ve muhkem siperlerle çevriliydi. Siz hanımefendilerinin ordusu iki kare halinde ve şiddetli top ve tüfek ateşi altında onlara saldırı başlattı. Bu iki sipere yaklaşınca Kont Musin-Puşkin, düşmana karşı süngü hücumuna geçti ve siperde boğuşarak sol tarafın işini bitirdi. Siz hanımefendilerinin ordusu karşısında mağlup olacağını anlayan Türkler, toplarını ve ağırlıklarını bırakarak sahilde ana karargâhlarının bulunduğu Aluşta'ya doğru çekildiler. Düşmanın ne kadar kayıp verdiğini bilemiyorum, ama kayalar arasında ve uçurumlarda onların cesetlerine rastladık. Fakat bıraktıkları siperde üç yüzden fazla ceset vardı. Bir bayraktar ile iki nefer, ayrıca dört top ve birkaç sancak ele geçirildi. Siz hanımefendilerinin ordusundansa asteğmen, çavuş ve erbaş olmak üzere 22 kayıp verdik.."

Yine de Devlet Girey han koltuğunda birkaç ay oturmayı başardı. Türklerin 1776 Kasımından itibaren çevirdikleri entrikalara cevap olarak General A. A. Prozorovsky'nin kolordusu yavaş yavaş Kırım'a girmeye başladı. Aralık ayında diğer ordular arasında Potemkin tarafından Moskova'dan özellikle çağırılan Suvorov'un Moskova tümeni de vardı. 17 Ocak 1777'de Prozorovsky hastalanmış, 20 bin kişilik kolordunun komutanlığını da Suvorov üslenmişti.

Bu arada Rumantsov Abhazya'dan Şahin Girey'i (Kırım hanı Devlet Girey'in kardeşi) çağırmıştı. Şahin Girey Rusların yardımıyla Kuban Tatarlarının hanı oldu ve Kırım hanına bağlı olmadığını duyurdu. Şahin Girey'e bağlı Tatarlar Azak Denizi sahilindeki Açuyev şehrini işgal ettikten sonra 30 Ocak 1777'de Temruk kalesini ele geçirerek Taman üzerine yürüdüler. Şahin Girey'in ordusunun başarısında hemen yakınlarda bulunan General Brink'in kolordusunun büyük rolü olmuştur. Brink tarafından satın alınan Türk komutan hiçbir direniş göstermeden Taman'ı boşaltmıştı ve anlaşmaya göre Rus ordusunun refakatinde Kırım üzerinden Özakov'a gitmek zorundaydı. Böylece aynı yılın Şubat ayı başlarında bütün Taman Şahin Girey'in geline geçmişti ve Girey'in Yenikale üzerinden Tuğgeneral Borzov'un kendisini beklediği Kırım'a gitmesi için herhangi bir engel kalmamıştı.

Devlet Girey, rakibi olan kardeşinin başarılarını haber alınca taraftarlarından Bahçesaray'da bir ordu toplayarak kuzeye yöneldi. General Suvorov, Tatarları karşılamak üzere kendi kolordusuyla harekete geçti. Tatarlar, kalabalık Rus piyadelerini ve süvari selini görünce hemen kaçıştılar. Her zaman düşmanı takip etmeyi, ölü veya yaralı olarak etkisiz hale getirmeyi prensip edinmiş olmasına rağmen, General Suvorov bu defa politik sebeplerden dolayı Tatarların takip edilmesini yasakladı. Yalnızca Kazaklar yer yer Tatarları kırbaçladılar.

Yenikale'ye yerleşen Şahin Girey, murzaların birçoğu tarafından han olarak kabul edildi. 3 Nisanda ise Türk ordusu Kefe'yi bırakarak İstanbul'a döndü. Menkup han Devlet Girey de onlarla birlikte gitti. Böylece Rus piyade alayı savaşmaksızın Kefe'ye girdi.

Şahin Girey öyle boş bir adam değildi. Venedik'te okumuştu ve İtalyanca, Yunanca, Arapça ve Rusça bilirdi. Arapça ve Tatarca şiirleri vardı. Fakat yerli ahali arasında kibirli biri olarak tanınmıştı. Milli örf ve âdetlere karşı saygısızdı; katı bir şekilde Batı reformlarını uygulamaya girişmişti. Halkın nazarında bir hain ve zındıktı. Hatta muhalifleri kulaktan kulağa onun Hristiyanlığa geçerek İvan Pavloviç adını aldığını yaymışlardı. Hana hemen hemen bağımlı olmayan Tatar beylerinin yerine Bahçesaray, Akmescit, Karasubazar, Gözleve, Kefe ve Perekop'da kaymakamlıklar ihdas etmişti. Bu kaymakamlıklar 44 kadılığa taksim edilmişti ve 1474 köy onlara bağlıydı. Bu köylerin tamamında 13323 hane

vardı (köylerin nüfusu çok azdı ve genellikle 8-10 haneden oluşuyordu.) Vakıfların mallarını da müsadere eden Şahin Girey Avrupaî tarzda bir ordü oluşturmaya kalkışınca, 1777 Kasımında isyan patladı. Gözü dönmüş isyancılar Şahin Girey'in sarayını yağmaladıktan başka haremindeki tüm kadınların ırzına geçtiler. 1777 Aralığında Kırım'da İstanbul'un tayin ettiği III. Selim Girey'in tahta oturmasından sonra isyan tüm Kırım Yarımadası'na yayıldı ve ülkede iç savaş çıktı. Ama Şahin Girey'e karşı isyan başlatanlar Rus ordusu tarafından ezildiler.

Bu sırada sıhhatine kavuşan Prozorovsky, Rumantsov'u Suvorov'un Kırım'dan çekilmesi konusunda uyardı. Böylece Mareşal Rumantsov Suvorov'u Kasım ayında Kuban kolordusunun başına getirdi. Ama ne yazık ki, Suvorov'un gitmesinden sonra Prozorovsky'nin işleri büsbütün bozuldu. Bunun üzerine 23 Mart 1778'de Prozorovsky görevden alınarak yerine Kırım ve Kuban orduları kumandanı olarak Suvorov atandı. 27 Nisanda Aleksander Vasilyeviç Bahçesaray'a gelmişti. Vasilyeviç, Kırım'ı dört bölgeye taksim etti ve tüm sahil boyunca 3-4 mil aralıklarla karakollar kurdu. Rus garnizonları ise kalelere ve kırk istihkâma dağıtıldı (her istihkâmda 90 top vardı.)

16 Mart 1778'de Suvorov ordusuna özel bir emir verdi. Buna göre Rus askerler halka dostça davranacak, Rus ahaliyle yerli halkı kaynaştırmaya çalışacaklardı. 1778 Mayısında Hacı Mehmed komutasındaki 10 gemiden oluşan Türk donanması Akyar koyuna (daha sonraki Sıvastopol'un yerinde) demir attı. 7 Haziranda karaya çıkan Türkler Rus devriyesine saldırarak Kazakları öldürdüler. Suvorov, hemen atına atlayıp oraya gitti ve Türk amiralden katillerin bulunup cezalandırılmasını istedi. Sonra da verilecek cevabı beklerken Akyar koyunu incelemeye gitti. Koyun nispeten dar bir girişi olması dikkatini çekmişti. Oraya "büyük topların" konulmasına uygun toprak tabyalar kurulmasını emretti. Hacı Mehmed, âdet-i veçhile dostluktan dem vuran bir mektup gönderdi, ama suçluların cezalandırılması konusunda kılını kıpırdatmadı. Suvorov, düşmanla polemiğe girmedi ve 15 Haziran gecesi koyun her iki yakasında piyade taburları istihkâm kurmaya başladılar. Sabah öfkeden küplere binen Hacı Mehmed, dürbünle deniz girişini kapatan Rus istihkâmını inceledi. Hemen Suvorov'a bir adamla mektup göndererek Rusların neden böyle güçlü bir is-

tihkâm kurduklarını sordu. Suvorov hiç bekletmeden cevap verdi: "Dostâne mektubunu aldım. Dostluk ilişkilerini bozup bozmadığımızı öfkeli bir şekilde sorman beni şaşırttı.. Bizim dostluğumuzu bozmak gibi bir niyetimiz yok. Aksine bizim gayretimiz, devletlerimizin muhafaza edecekleri vaadinde bulundukları dostluğu pekiştirmek için herhangi bir suistimali önleme amacına matuftur. Kısacası, dostum, samimiyetimden emin olunuz ve kalbinizdeki şüpheleri izale ediniz.."

Suvorov'un bu davranışı yetmiyormuş gibi, koyun tüm sahili boyunca Türklerin karaya çıkmasına izin vermeyecek silahlı atlı ve piyade Rus karakolları kurulmuştu. Suvorov, Türk subaylara bunun Türkiye'de yaygın olan vebaya karşı bir tür karantina tedbiri olduğunu açıkladı. Hacı Mehmed, susuz kaldığı için Sinop'a dönülmesini emretti ve bir daha da 1918 yılına kadar buralarda Türk gemileri görülmedi.

1778 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında yaklaşık 170 pare gemiden oluşan Türk donanması iki defa Theodosia körfezine çıkarma yapmak için geldi. Fakat her ikisinde de Türkler sahilde kalabalık Rus ordusuyla ve ayrıca Azak donanmasından o tarafa doğru yaklaşan gemilerle karşılaştılar. Türkler, büyük savaşlara girmeden Kırım'da rahatlıkla at oynatacaklarını ve kendi adamlarını han olarak tahta çıkaracaklarını umuyorlardı, ama zaman değişmişti. Kırım, kâğıt üzerinde yine bağımsızdı, ama fiilen Rusların olmuştu. Bu durumu ancak Rusya'yla girilecek büyük bir savaş değiştirebilirdi. Fakat ordusu da, donanması da hazır olmadığı için o sıralar başta bulunan Osmanlı sultanı bunu istemiyordu. Dolayısıyla Türk donanması Theodosia körfezinden İstanbul'a dönmek zorundaydı.

Kendi gücüne güvenemeyen Türkler, bu meselenin rövanşını diplomatik ataklarla almaya karar vermişlerdi. Esasen Türklerle İstanbul'da başlatılan müzakereler 1775'den beri aralıksız devam ediyordu. Bu müzakereler V. N. Reprin tarafından başlatılmış, A. S. Stahiyev ve A. V. Markov tarafından devam ettirilmiş; sonunda 10 Mart 1779'da Aynalı Kavak konvansiyonunun imzalanmasıyla sonuçlanmıştı. Konvansiyonun maddeleri aşağı yukarı Küçük Kaynarca anlaşmasındaki hususları ihtiva ediyordu. Ama en önemli madde Kırım'ın Bâb-ı Âli'ye kesinlikle bağımlı olmadığını belirten maddeydi; ancak, Rusya, ordusunu Kırım Yarımadası'na

getirmek zorundaydı ve Türkiye hanlığın iç işlerine karışmayacaktı. Böylece Türkiye Şahin Girey'i Kırım hanı olarak tanırken, Kırım'ın bağımsızlığını ve Rus ticari gemilerinin her iki boğazdan serbestçe geçme hakkını da kabul etti. Ayrıca Rusya Kerç ve Yenikale'de tuttuğu altı bin kişilik garnizonu 1779 yılı ortalarında Kırım'dan Kuban'a nakletti.

Görüldüğü gibi Türkiye kâğıt üzerinde hayli başarı kazanmıştı, ama zaman Rusya lehine işliyordu. 1781 yılında Kırım hanının Taman'da yaşayan ve eski geleneklere bağlı olan ağabeyi Batır Girey açıktan açığa Şahin Girey'in alaşağı edilmesi için çalışmalara başlamıştı. 1782'de Kırım müftüsü de resmen onu destekledi. Şahin Girey muhaliflerini katı bir şekilde bastırdı; müftü ve önde gelen murzalardan ikisini astırdı. Bu davranış Tatarların hiç de hoşuna gitmedi. Şahin Girey'in akrabası olan Mahmut Girey isyan bayrağı açtı ve kıyamcılar Bahçesaray'ı ele geçirdiler. Şahin Girey bir kez daha Kerç'deki Rus ordusuna sığınmak zorunda kaldı. Batır Girey ise Kefe'ye gelerek Bâb-ı Âli'nin desteğiyle kendini Kırım hanı ilan etti.

Bu sırada Nikopol'da yeni bir Rus kolordusu kurulmuştu. Kolordu hemen Karasu bazar'a hareket etti ve Alim Girey, Batır Girey'in taraftarı birkaç bin kıyamcıdan oluşturduğu birliğiyle Rusları durdurmayı denediyse de, bunlar daha ilk çatışmada dağıldılar ve Batır Girey de esir alındı. Şahin Girey tekrar Kırım tahtına oturdu ve Bahçesaray'a döner dönmez muhaliflerini toplu şekilde infaz ettirmeye başladı. Mahmut Girey taşlanarak öldürüldü. Yekaterina bu durumu öğrenince Potemkin'e bir mesaj göndererek "hanı bu tür aşırı düşmanlıklar konusunda uyarması"nı, oradaki ordu komutanının kardeş, akraba ve diğer insanların kanının akıtılmasını engellemesini, infazları durdurmasını istedi. Böylece imparatoriçenin müdahalesi sayesinde Batır, Arslan ve Alim Girey murzaların hayatı kurtuldu.

Potemkin, Yekaterina'ya gönderdiği "gizli" tezkerede şöyle diyordu: "Kırım, kendine özgü durumu itibariyle bizim sınırlarımızdan kopmaktadır. Bug veya Kuban taraflarında Türklere karşı dikkatli olmamız gerekiyor ve her halükârda Kırım elimizde. Burada açıkça görülüyor ki, bugünkü hanın Türklere sempatisi var ve bu yüzden onların Kırım üzerinden bize, bir başka deyişle, kalbimize gelmesine izin veriyor. Şimdi bir de Kırım'ın bizim,

ama burnu siğilli bu insanların bizim olmadığını tasavvur edin, o zaman sınırımızdaki durum netleşir. Bug'da Türkler bizimle doğrudan sınırdaş ve dolayısıyla mesele başkalarını değil, doğrudan bizi ilgilendirmek zorunda. Burada onların her adımı gözleniyor. Kuban tarafında ordularla doldurulmuş bazı kalelerden maada, kalabalık Don ordusu burada her zaman hazır. Bu durumda Novorossiysk eyaletinde halka güvenip Karadeniz'de serbestçe dolaşmak düşünülemez.. Kırım'ın ele geçirilmesi sizi güçlendirip, zenginleştiremediği gibi, rahat yüzü de göstermez."

Şahin Girey tam bir açmazdaydı. Bir yandan Tatar halkının büyük çoğunluğu kendisinden nefret ediyor, öbür yandan Ruslar kendisini desteklemeyi reddediyordu. Yapabileceği tek şey tahttan feragat etmekti ve nitekim 1783 Şubatında tahtı bıraktı. Aynı yılın Nisan ayında Yekaterina bir bildiri yayınlayarak "Kırım Yarımadası'yla Taman adasının* ve tüm Kuban bölgesinin Rusya Devleti'nin sınırlarına dâhil edildiğini" açıkladı. Şöyle deniliyordu bildiride: *"Bâb-ı Âli'yle yapılan savaşlar sonucunda silahlarımızın gücü ve zaferleri, bize, geçmişte elimizde olan Kırım'ı bütünüyle uhdemize alma hakkı vermiştir. Biz, Kırım'ı ve fethedilen diğer toprakları, o zaman Bâb-ı Âli'yle yenilenen uyuşum ve dostluk (anlaşmasına) kurban etmiş, Kırım halkına bu bölgede tam bağımsızlık sağlanmasını Rusya ile Bâb-ı Âli arasındaki müzakerelere bağlı olarak en sona bırakmıştık.. Ama bugün.. Rusya ile Bâb-ı Âli arasında her zaman samimi bir şekilde muhafaza edip, bozmamaya çalışacağımız ebedi barış anlaşmasına istinaden, uğradığımız zararı telafi etmek amacıyla Kırım Yarımadası'nı, Taman adasını ve tüm Kuban bölgesini devletimizin sınırlarına dahil etmeyi kararlaştırdık."*

Bu bildiri, Tatarların Rus topraklarına saldırılarına nihai olarak son vermişti. Büyük Yekaterina, Dimitry Donskoy, III. İvan ve Korkunç İvan'ın başladığı işi tamamlamıştı. Yekaterina, Kırım'ın ilhakı münasebetiyle "Bahmut, Ukrayna ve Yelisavetgrad'ın bugüne kadar hatırasında kalan Tatar korkusu ortadan kalkmıştır" diye yazmıştı. Laf aramızda, XX. Yüzyıl başlarında dahi Güney Ukrayna'daki yaşlılar birbirleriyle kavga ederken *"Kırım kılıcı doğrasın seni!"* derlerdi.

* Metinde "ada" şeklinde yazılmış olmakla birlikte, Taman ada değil, yarımadadır (çev.)

1783 Sonbaharında Potemkin'in emriyle Kılburnu tahkim edilmeye başlanırken, Suvorov'un ordusu da Taman yarımadasını ve Kuban'ı işgal etti. General de Velman'ın kolordusu Kırım'a getirilmiş, yarımadanın güney sahili ise Azak donanmasının gemileri tarafından koruma altına alınmıştı.

1783 Nisanında bir firkateynle Akyar koyunu inceleyen Binbaşı İ. M. Bersenev, oraya bir askeri deniz üssü kurulmasını teklif etti. Böylece bir ay sonra Akyar koyuna Azak donanmasından Oramiral Kloçayev kumandasında beş firkateyn ve sekiz küçük gemi gönderildi. Subayların kalması için evler, askerler ve denizciler için kışlalar kurulmaya başlandı. Ağustos ayında ise ilk küçük taş kilise kuruldu. Ayrıca birkaç yeni sahil bataryası kurulmuş, 1778'de Suvorov tarafından kurulmuş olan istihkamlar da adamakıllı tahkim edilmişti ...

O günden bu yana 220 yıl geçmiş olmasına rağmen, gerek bazı yabancı tarihçiler ve gerekse Rus tarihçileri Büyük Yekaterina'yı "Kırım'ı ele geçirerek Tatar halkını bağımsızlıktan mahrum etmekle" suçluyorlar. Ama biz XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İngiltere ve Fransa'nın Afrika ve Asya'daki toprak işgallerini, Amerika'da Kızılderililerin imha edilişini hatırlatmayacağız. Diyeceğimiz yalnızca şu: Bugünkü ahlak ve hukuk ölçülerine göre Yekaterina, Rusya'ya bu kadar acı çektiren Tatarlara yeterinden fazla insanî davranmıştır.*

Knaz Potemkin, 4 Temmuz 1783'de Kırım'daki Rus orduları komutanı General de Velman'a şu talimatı gönderdi: "İmparatoriçe hazretlerinin buyruğudur: Kırım Yarımadası'na gönderilen bütün askerler yerli halka dostâne şekilde davranacak, kesinlikle kimse gücendirilmeyecek; başkomutan ve alay kumandanları bu konuda örnek olacaklardır."

Potemkin, yarımadaya bağcılık, ipekçilik, bahçıvanlık ve ormancılık konusunda uzmanlar davet etti. Toprak mahsulâtı arttı. 1784'de iki milyon puddan daha fazla mahsul satıldı. Esasen Potemkin Kırım'da "serbest ticaret bölgesi" kurmuştu. II. Yekaterina'nın emriyle 13 Ağustos 1785'den itibaren tüm Kırım limanları gümrük vergisinden beş yıllığına muaf tutuldu, Perekop gümrüğüne ise muhafızlar konuldu.

* Klasik bir Rus bakış açısı (çev.)

Yekaterina sıradan Tatarların Rus serflerle temasta bulunmasını yasakladı. Ruslar, Tatarları kendi topraklarından çıkartmayacak, yalnızca boş topraklara yerleşeceklerdi. Tüm Hristiyan köleler serbest bırakılmıştı. Bizzat Tatarlar tarafından işlenen toprak Kırım'ın çok önemsiz bir kısmını oluşturuyordu. 1783 yılı sonu itibariyle Kırım'da 1474 yerleşim birimi vardı. Ahalinin toplam nüfusu (erkek ve kadın olarak) 60 bin kişiydi.* Tatarlar Rusya vatandaşlarıyla aynı haklara sahiptiler, ama askerlikten ve diğer yükümlülüklerden muaftılar. Kimsenin inancına, sığırına ve toprağına müdahale edilmiyordu. Ancak, komşularını yağmalamaları, köle ticaretiyle uğraşmaları yasaklanmıştı ki, Rusları hiç affetmedikleri husus da bunlardı.*

Knaz G. A. Potemkin

Yeketarina, Kırım'ın ilhakının Osmanlı İmparatorluğu'yla bir savaşa yol açabileceğini anlamıştı ve buna hazırlıklıydı. Yine de bir çatışmadan uzak durmak için elinden gelen gayreti sarf etti. Birkaç hafta boyunca Kırım'ın tüm dünyayla ilişkisi kesildi. Türkler de Avrupalılar da orada ne olup bittiğini bilmiyorlardı. Daha sonra Bâb-ı Âli'ye olup bitenler anlatıldı. Sultan ve çevresindekiler, Kırım ve Kuban'ın ilhakının böylesine hızlı, fakat aynı zamanda barışçı bir şekilde gerçek-

* Burada bir baskı hatası olmalı, belki 600 bindir; çünkü 60 bin nüfusu olan bir ülkenin 120 bin kişilik bir ordu çıkarması mantıken mümkün değildir (çev.)

* Aynı şey Çeçenler için de söylenebilir. Onların Ruslara karşı duydukları yüzyıllık nefretin sebebi Rusların komşuları yağmalamayı, sürüleri çalmayı ve esir-köle ticaretiyle uğraşmayı menetmeleridir. (Eserin Rusça baskısının editörü).

leştirilmesinden dolayı şaşkınlık içindeydiler. Tüm formaliteler yerine getirilmiş; han Rusya lehine tahtından feragat etmiş, halk da kendi isteğiyle Yekaterina'nın hâkimiyeti altına girmişti. Osmanlı ordusu savaşa hazır değildi. *Rusya'nın o zamanki İstanbul büyükelçisi Ya. N. Bulgakov'un birçok paşaya dağıttığı büyük meblağlardaki rüşvet görevini yerine getirmişti.* Yukarıdan beri anlatılanlar Kırım konusunda 1783 yılının Aralık ayı sonlarında İstanbul'da imzalanan anlaşmayla senet haline gelmişti. Bulgakov bu konuda Yekaterina'ya gönderdiği raporda "Tatarlarla ilgili maddeler ebediyen rafa kaldırılmış, Bâb-ı Âli'yle olan son çekişmelerimiz de nihayete erdirilmiştir" diye yazacaktı. Ocak 1784'de ise Bâb-ı Âli bir ferman yayınlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Kırım'ın Rusya İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmesini kabul ve onayladığını duyuracaktı.

2. Yeni Rusya'nın doğuşu

Yekaterina, Küçük Kaynarca Anlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Potemkin'in sunduğu rapora istinaden Zaporoj ordusunun ortadan kaldırılmasına karar verdi. Kırım'da artık Rus ordusu bulunduğuna göre Tatarların Rusya topraklarına saldıracağı düşüncesi pek inandırıcı değildi. Dolayısıyla Zaporoj Kazaklarının Kırım Tatarlarıyla savaşmak şeklinde tanımlanan ana fonksiyonu ortadan kalkmıştı. Üstelik şimdi Kazakların "çaykaları"yla gelip Kırım Tatarlarına saldırmaları ihtimali Yekaterina'nın uzun soluklu planının önemli bir parçası olabilirdi.

O sıralar bizzat Seç'de (1773-1775 yılları arasında Seç, Krasny Kut civarında, eski Çertomlitsky Seç'e dört mil mesafede bulunuyordu) çok az Kazak yaşıyordu. Kendilerini Zaporog olarak tanıtanların büyük çoğunluğu köylerle ve kışlaklarda yaşıyordu. 1775'lerde 60 bin Zaporojludan yaklaşık 36 bini evliydi ve Seç dışındaydı. Dolayısıyla Seç'in ortadan kaldırılıp Kazaklara köylere yerleşmelerinin teklif edilmesi herhangi bir şekilde Zaporoj Kazaklarının hayatında kırılma noktası olmaz, yalnızca Kazakların gelişmesini ve eski kuşağın tabii olarak sona erdirilmesini nispeten hızlandırırdı.

5 Haziran 1775'de, Türklerle yapılan savaştan sonra Rusya'ya dönen General Tekelli ordusu aniden Seç'i ele geçirdi. Eli silah

tutan Kazakların önemli bir kesimi henüz savaştan dönmemişti ve üstelik tarafların kuvveti aşırı şekilde dengesizdi. Bu yüzden Seç'in ortadan kaldırılması fazla kan dökülmeden gerçekleştirildi ve iki ay sonra Yekaterina Seç'in tamamıyla ortadan kaldırıldığını açıkladı. Hatta "Zaporojlu" veya "Zaporoj Kazağı" sözcükleri dahi yasaklandı.

Zaporoj Kazaklarının kaderleri de farklı oldu. Son Kazak atamanı Petro Kalmışevsky Solovyetsky manastırına gönderildi ve orada 112 yaşında öldü. Yargıç Pavel Golovatov Tobolsk'a, ordu katibi İvan Globu Turuhansk'a sürgün edildi. Zaporoj topraklarının bir kısmını Yekaterina kendine yakın olanlara dağıttı ve bunun sonucunda birçok Kazak ailesi serf haline geldi.

Potemkin, 1775'e kadar ordunun hizmetinde olan Zaporoj Kazaklarıyla Seç'de yaşayan Kazakların bir kısmından "Sadık Zaporoj Kazakları" adını verdiği bir ordu oluşturdu. Bunlar başlangıçta Bug ile Dinyester arasındaki bir bölgeye iskân edildi. 1792'de ise "Bug Kazakları" Kuban'a göçürülerek Kuban'la Azak Denizi arasındaki topraklar mülk olarak verildi.

Seç'in ortadan kaldırılmasından sonra yaklaşık 5 bin Zaporojlu Osmanlı topraklarına göç ederek Tuna boyunda, Rusçuk'la Silistre arasında Seç kasabasını kurdular.[1] Bunlara Rusya'da "gayr-ı sadıklar" adı verildi. 1787-91 yılları arasında vukû bulan savaşlarda "sadık" Zaporoglar Rus, "gayr-ı sadık" Zaporoglar ise Türk ordusu saflarında savaştılar. Fakat 1806'da gayr-ı sadık Kazakların önemli bir kısmı Rusya'nın yanında yer alarak, "Bucak Kazakları" veya "Üst-Tunalı Kazaklar" adıyla Rus ordusu saflarına katıldılar. Barış anlaşmasının imzalanmasından sonra ise bunların bir kısmı Karadeniz ordusu (Kuban'da), bir kısmı da Besarabya'daydı.

Yekaterina ve Potemkin, Seç'in ortadan kaldırılmasına paralel olarak, vahşi bölgenin birkaç yıl zarfında gelişmiş bir Yeni Rusya'ya dönüşmesi amacıyla bir takım köklü ıslahat tedbirleri aldılar. Örneğin henüz 1770 sonlarında Kırım'dan ve bizzat Yunanistan'dan 20 binin üzerinde Yunanlı Yeni Rusya'ya iskân edildi. Bu Yunanlılar 1780'de Mariupol şehrini ve çevresindeki yirmi köyü kurdular. Yekaterina, 1781 yılında da Novorossya'ya [Yeni Rusya'ya] 20 bin

1 Bu Kazaklarla ilgili bilgi S. S. Gulak-Artemovsky'nin (1813-1873) "Tuna Ötesi Kazakları" adlı eserinde mevcuttur.

serf iskân edilmesi yönünde buyruk çıkardı. Yine aynı Yekaterina, 1785 yılında Dinyeper'in aşağı akımına Nikonov öncesi kitaplara göre amel eden din adamlarınca yönetilmesine izin verdiği eski gelenekçilerin iskânına karar verdi. Hükümet ayrıca subay, memur ve hatta muhaceret yoluyla gelen yabancılara Yeni Rusya arazilerinin bir kısmını bedelsiz olarak dağıttı. Arazi edinme şartları son derece elverişliydi. Örneğin arazi alanlar on yıl süresince her türlü yükümlülükten muaftılar; ancak arazi sahipleri bu süre zarfında her 1500 hektara* 13 hane olmak üzere insan iskân etmekle yükümlüydüler. Tahsis edilen arazilerin her birinin yüzölçümü 1,5 bin hektardan 120 bin hektara kadar çıkıyordu.

10 yıl zarfında Novorossya ve Azak eyaleti valileri büyük toprak sahiplerine devlete ait köylerden 4,5 milyon hektar toprak dağıttılar ve buralara takriben 100 bin kişi iskân edildi (53511 erkek ve 44098 kadın). Yani her bir erkeğe ortalama 83 hektardan fazla toprak düşüyordu. Yeni toprak sahipleri buralara kısmen kendi marabalarını getiriyorlardı, ama genellikle Polonya Ukraynası, hetman marabaları ve hatta Velikorossya'dan gelen insanları almaya gayret gösteriyorlardı. Yekaterina, vahşi bölgenin daha hızlı bir şekilde meskun hale gelmesi için Novorossya'da kaçak marabaların aranmasını yasakladı.* Hatta mahalli yöneticilere "şehir ve köy cemaatlerine sırf durumuna bakarak haneberduş kişilerin kaydedilmesinde aleniyet gösterilmemesi" talimatı verildi.

Yekaterina, henüz 1769 yılında da Polonya topraklarından Yahudilerin göç ettirilmesine karar vermiş ve Polonya'nın 1772'de ilk taksiminden sonra bu Yahudi göçmenlerin sayısı bariz bir şekilde artmıştı. Yahudilere votka ve bira imal etme, ayrıca çalıştırmak için Rus işçiler getirme hakkı verilmişti. Ayrıca Novorossya'da Yahudilere kendi iç işlerinde bağımsız cemaat statüsü de tanınmıştı.

---

* Metinde Rusça "desyatin" kelimesi kullanılmıştır. Eski Rusya'da bir "desyatin" 1,09 hektar olduğu için, biz aradaki çok küçük farkı dikkate almadan doğrudan hektar olarak karşılamayı uygun gördük (çev.)

* O dönemde Rusya'nın diğer bölgelerinde bağlı olduğu toprak ağalarından memnun olmayan marabalar kaçarak Novorossya'ya geliyorlar ve kolluk kuvvetleri tarafından yakalanarak tekrar geldikleri yerlere gönderiliyorlardı (çev).

Potemkin, 1781'de Khersones'i kurmaya başladı. Zaten orada daha önce 1779'da Karadeniz'deki 66 namlulu savaş gemilerinin yapıldığı bir tersane kurulmuştu. 1788'de İngul ve Bug nehirlerinin döküldüğü bölgede de tersane kuruldu. Bir yıl sonra da orada Nikolayev şehri bünyâd edildi. 1783'de Potemkin Dinyeper nehri üzerinde Yekaterinoslav ve Aleşki şehirlerini kurdu. Türklerden kalan Perekop kalesi Taurid bölgesinin tümeni haline getirildi.

Khersones'in kuruluşundan iki yıl sonra, bu şehir üzerinden önemli miktarda mal gelmeye başladı. Üstelik bu mallar sadece Rusya'dan değil, Polonya ve hatta Avusturya'dan da geliyordu. Ne var ki Karadeniz'deki ticaret bütünüyle Osmanlı sultanının iradesine bağlıydı. İstediği an Boğazları kapatıp Güney Rusya'da ekonomik kriz çıkmasını sağlayabilirdi. Dahası, Türkler, Küçük Kaynarca anlaşmasına rağmen Rus gemilerinin geçmesine keyfi olarak izin veriyorlardı.

Bir örnek vermek gerekirse, XVIII. Yüzyılda Rusya ticari gemi sıkıntısı çekiyordu ve bu yüzden askeri firkateynler sık sık tacirlerin emrine veriliyordu. Zaten o sıralar firkateynlerin dış görünüşü pek çok yönden ticari gemileri andırıyordu. 1776 Haziranında Kronştadt'tan Karadeniz'e "Pavel"* ve "Natalya" firkateynleri gönderilmişti. Firkateynler ticari emtia yüklüydü ve ticaret gemisi bayrağı çekmişti. Personel sayısı iki misli azaltılmış, toplar da ambarlarda ıvır zıvır şeyler arasına çekilmişti. Yukarıda Allah var, bu firkateynler yüklerini boşalttıktan sonra tekrar savaş gemisi bayrağı çekerek Azak donanması bünyesine döneceklerdi. Tüm formaliteler yerine getirilmiş olduğu için Türkler anlaşma gereğince gemilerin geçmesine izin vermek zorundaydılar. Ama sultan, kategorik olarak "Pavel" ve "Natalya"nın geçmesine izin vermediği için gemiler Baltık'a geri dönmek zorunda kaldılar. "Natalya" geri dönerken Karadeniz'de kayboldu.

Yekaterina bu küçük meseleyi halletmesi gerektiğini net bir şekilde anlamıştı. Böylece Rusya Karadeniz'deki limanları aldı, ama Rusya sahillerinin güvenliğini ve gemilerin serbestçe dolaşma imkânını garanti altına almak, ancak Rusya'nın Boğazları kontrol altında tutmasıyla mümkündü.

* Firkateynlere gelecekte imparator I. Pavel olacak olan veliaht prensin ve doğum sırasında ölen birinci hanımının hatırasına bu adlar verilmişti.

27 Nisan 1779'da veliaht prens Pavel'in ikinci hanımından ikinci oğlu dünyaya gelmişti. Büyük annesi (yani Yekaterina) çocuğu alelacele vaftiz ettirerek Konstantin adını verdi ki, daha önce Romanof sülalesinde rastlanmayan bir isimdi. Grandüke verilen bu isim ona bir kariyer sağlaması niyetiyle konulmuştu. Grandük Konstantin Pavloviç'in doğumu münasebetiyle yayınlanan bildiride "yeni doğan bebekle Rusya'nın şanı ve gücünün artmasının beklenebileceği" kaydedilmişti.

Grandük Konstantin'in sütannesi Yunanlı bir kadındı. Yekaterina, babası eski dünya, özellikle Yunanlılar hakkında meşhur bir âlim olan İngiliz büyükelçisi Harrison'la yemek yerken, çocuğun büyük bir geleceği olduğunu şaşkınlıkla sezmişti. Konstantin'in dünyaya gelişi münasebetiyle verilen davette Yunanca şiirler okunmuş; yine bu olay vesilesiyle hazırlanan madalyonun bir yüzüne İstanbul'daki Ayasofya'nın resmi, diğer yüzüne ise üzerinde yıldız parlayan Karadeniz nakşedilmiş, Türklerin camiye çevirdikleri Ayasofya'nın üzerine bir haç kondurulmuştu.

Konstantin'in doğumu, "Yunanistan projesi"nin doğumu olarak kabul edilebilir. Aralarında V. İ. Şeremet'in de bulunduğu bazı araştırmacılar, projenin ilk nüvesinin 1780 yılında atıldığını, mimarının da Kont A. A. Bezborodko olduğu görüşündeler. Aslında proje o tarihten bir yıl önce ortaya atılmıştı ve mimarı da İmparatoriçe Yekaterina ile Knaz Potemkin'di. Aslen bir Kazak olan Kont Bezborodko (Puşkin'in 'Knazlar arasında kakollardan* kimse zıplamaz' mısrasını hatırlayalım) kabiliyetli bir diplomat ve iyi bir teşkilatçıydı, ama yalnızca bir uygulayıcıydı ve dolayısıyla böyle bir fantastik düşünce onun beyninde tebellür edemezdi.

"Yunanistan projesi"ne göre Osmanlı İmparatorluğu Türklerin çıkıp geldikleri Asya'ya atılmalıydı. Yekaterina, Bâb-ı Âli'nin Avrupa yakasındaki topraklarında yaşayan Hristiyanların Türklerden beş veya altı misli kalabalık olduğunu ileri sürüyordu. Türklerin elinden kurtarılacak topraklarda iki tam bağımsız devlet kurulacaktı: Yunanistan ve Dacia. Dacia'nın bünyesinde bugünkü Moldavya, Romanya ve Kuzey Bulgaristan yer alacaktı. Yunanistan, Güney Bulgaristan, Makedonya ve Ege Adaları ise

* Kakol veya Kohol, günümüzde Ukraynalılar için kullanılan bir sözcüktür ve bazıları bunun Türkçe "kakül" kelimesinin bozulmuş şekli olduğu kanaatindedirler (çev).

Yunan İmparatorluğu'nu oluşturacak ve imparatorluğun başkenti İstanbul olacaktı. Kurulması düşünülen imparatorluğun başına geçecek imparator dahi hazırdı: Konstantin Pavloviç. Sus payı olarak da Avusturya'ya Sırbistan, Bosna ve Dalmaçya, Fransa'ya ise Mısır verilebilirdi.[2]

Avrupalı tarihçiler 200 yıldır "Yunanistan projesi"ni propaganda malzemesi olarak kullanmakta, bunun Rusya'nın saldırganlığı ve kendisini Avrupa'nın hâkimi olarak görme gayretinin bir nişanı olduğunu ileri sürmektedirler. Bazı Rus tarihçileri ise Yekaterina'yı maceraperestlikle suçlamaktadırlar, ama her iki görüş de elementer tenkitler karşısında tutunamamaktadır. Boğazların kontrol altında tutulması Rusya'ya gerekliydi; ama bu, Doğu Akdeniz ülkelerine ve hele hele Avrupa'ya karşı saldırganlık için değil, kendi güney sınırlarını korumak içindi. Ayrıca başında Konstantin'in bulunacağı bir Yunan İmparatorluğu'nun kuruluşu Rusya'ya ne lazımdı? Birbirleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan ve hatta birbirlerine karşı düşmanlık besleyen kabilelerden oluşmuş bir konglomera imparatorluğun kuruluşu, gerçekleştirilme ihtimali zayıf bir hülya idi. Böyle bir imparatorluk kurulmuş olsa bile, Rus topları İstanbul Boğazı'na çevrili olmadığı sürece, Konstantin onun Rusya'ya sadakatini daimi olarak garanti edemezdi.

Dolayısıyla "Yunanistan projesi"nin bir hayal olduğu söylenebilir. Ancak, Yekaterina yeterince akıllı bir yönetici olduğu için, böyle bir projenin amaç değil, bir araç olduğu düşünülebilir. Projenin gerçekleştirilmesinin belli bir aşamasında Yekaterina prensip olarak başka bir senaryonun uygulamasını başlatmıştı. O, "Yunanistan projesi"ne Avusturya'nın ilgisini çekebilmiş, yıllardır Nikita Panin'in başına tebelleş olduğu Prusya'ya müdahalede bulunmayı reddetmişti. Avusturya ile Prusya arasındaki "patates savaşı" sırasında Yekaterina II. Friedrich'e yardımda bulunmayı reddetmiş, ama arabuluculuğu kabul etmiş, neticede 1779'da iki ülke arasında Rusya'nın garantörlüğünde Teşen barış anlaşması imzalanmıştı.

1780'de Mogileva'da Yekaterina ile Avusturya imparatoru II. Josef arasında ilk görüşme gerçekleşti. Daha sonra da II. Josef Moskova'ya teşrif buyurdu ve kendini belli etmeden Falkenştayn

2 Burada projenin ana varyantı verilmiştir, ancak başka varyantlar da vardı.

konttu namıyla Petersburg'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Rusya ve Avusturya arasında bir askeri ittifak anlaşması hazırlanmış, ama kâğıt üzerinde kalmaktan öte gidememişti. Çünkü bir protokol karmaşası yüzünden taraflar imza koymak istememişlerdi. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun imparatoru ikinci imza koyan kişi olamazdı, ama II. Yekaterina da ikinci imza atan kişi olmak istemezdi. Bu zorluğu aşmak için Josef, aşağı yukarı anlaşmanın muhtevasını içeren ve resmi anlaşma hükmünde olan iki ayrı mektup yazılarak teati edilmesini teklif etti.

2 Ocak 1787'de Yekaterina Petersburg'dan ayrılarak Novorossya'ya gitti. Devlet erkânından kalabalık bir gruptan başka Avusturya, Fransa ve İngiltere büyükelçileri de refakat edenler arasındaydı. Çarlık kafilesi 180 ekipaj ve kibitkadan* oluşuyordu. Her tren istasyonunda kafileyi 560 dinlenmiş at bekliyordu. İmparatoriçe arabayla Kiyef'e kadar gitti. Nisan ayında Dinyeper buz tuttuğu için "Dinyeper" adlı galyota bindi. İmparatoriçenin 1785-86 yıllarında Smolensk civarına yaptığı seyahat münasebetiyle yedi galyot hazırlanmıştı. Yabancı elçiler "Seim", zâdegânlar ise "Soja" galyotlarına binmişlerdi.. Daha sonra bu galyotlar Khersones'de askeri gemilere çevrilecekti.

Kanev'de[3] Yekaterina'yı Polonya kralı Stanislav Ponyatovsky bekliyordu. İmparatoriçe, eski sevgilisini oldukça soğuk karşıladı ve hatta seyahatinde kendisine refakat etme teklifinde bulunmadı. Hâlbuki Polonya kralı kendisini buna hazırlamıştı. Kanev'in aşağı akımında imparatoriçenin bulunduğu galyota Avusturya imparatoru II. Josef teşrif buyurdu ve Khersones'de Yekaterina ile Josef, "Bizans yolu" yazılı zafer takının önünden geçtiler. Mayıs ayında imparator ve imparatoriçe Kırım'a geldiler. Sıvastopol'da Potemkin onlara enteresan bir gösteri hazırlamıştı. Fransız büyükelçisi Segur, iki sıra halinde dizilmiş Tatar atlılarının arasından geçerek 12 mil boyunda, 4 mil enindeki körfeze girdiklerini, burada çarlık masasının karşısında muazzam bir donanmanın intizamlı bir şekilde dizilmiş olduğunu gördüklerini anlatmaktadır.

* Kibitka, Rusların kullandığı üstü örtülü bir araba türü (çev.)

3 O sıralarda Kanev henüz Polonya'ya aitti ve Dinyester Rusya ile Reç Pospolita arasında sınır teşkil ediyordu.

Yekaterina'nın seyahatinden sonra pek çok anekdot uydurulduğu. Hatta "Potemkin köyü" ifadesi de o zaman orta çıktı. Yalnızca Rusya'da değil, başka ülkelerde de devlet büyüklerinin yaptıkları şaşaalı gezilerden sonra mizah ustaları fantezilerini süsleyen anekdotlar uydururlar. Fakat bizi ilgilendiren konu başka. Potemkin vahşi bozkırda bir şehir ve tersane kurmuştu. Tarihte Karadeniz'de gezinen ilk gerçek savaş gemileri ne Kazak çaykaları, ne de yeni yapım gemilerdi, aksine Türklerin ve Fransızların gemilerinden hız ve ateş gücü bakımından hiç de geri olmayan Rus savaş gemileriydi. Daha da önemlisi, Karadeniz sahillerinde ve gemilerde Rusya Devleti'ni savunmaya hazır on binlerce insan vardı.

Potemkin köyleri (ve şehri kelimesini de ilave edelim) tam vaktinde kurulmuştu. 5 Ağustos 1787'de Osmanlı sadrazamı Yusuf Koca, Rusya büyükelçisi Bulgakov'u huzuruna çağırarak Kırım'ın iade edilmesi, önceki Rus-Türk anlaşmalarının tamamının iptal edilmesi ve Gürcistan'ın hamiliğinden vazgeçilmesi konusunda bir ültimatom verdi. Büyükelçi daha bu ültimatomu Petersburg'a iletmeye kalmadan 12 Ağustosta Sultan I. Abdülhamid Rusya'ya savaş ilan etti. Daha doğrusu gâvurlara karşı umumi cihat çağrısında bulundu. Ne de olsa tüm Müslümanların halifesiydi. Kuzey Kafkasya, Kafkas-ötesi, Kuban civarı ve Kırım'da yaşayan tüm Müslümanlar Hristiyanlara karşı silaha sarılmak zorundaydılar. Hatta halife cihat ilan ederken Buhara'ya bile adamlar göndermişti.

Osmanlı'nın savaş ilanı Petersburg'a ancak 29 Ağustosta ulaştı ki, güneyde zaten savaş hazırlıkları başlamıştı. Yekaterina'nın 7 Eylül 1787'de yayınladığı bildiride şu satırlar yer alıyordu: *"Bütün dünyanın gözü önünde Rusya'yla ebedi barış anlaşması imzaladığını teyit eden Bâb-ı Âli, yine tüm kutsal şeyleri haince yıktı... Biz, Tanrı'nın doğru yargısına ve yardımına, komutanlarımızın dirayetine ve ordumuzun cesaretine sarsılmaz bir ümitle güveniyoruz. Onlar, dünyanın hafızasında sakladığı, düşmanınsa taze yarasını taşıdığı önceki zaferlerinin izinden yürüyeceklerdir."*

VI.
1787-1791 SAVAŞI

1. Tarafların planları

Bu kitapta Rusya'nın ekonomik potansiyelinin değerlendirilmesi düşünülmemiştir, ama Yekaterina savaşlarından bahsederken bir nebzecik de olsa bu konuya değinmemiz gerekiyor.

Yekaterina zamanında Batıda "Rusya, kil ayakları üzerinde duran bir heykeldir" sözü yayılmıştı. Gerek içimizdeki ve gerekse sınır ötesindeki Potemkin düşmanları "Potemkin köyleri" hakkında haddinden fazla kötü şeyler söylediler. I. Pavel, tahta geçtikten sonra, her yerde büyükanne Yekaterina'nın savaşları ve gözdeleriyle ülkeyi harabeye çevirdiğini söylemeye başladı. Sovyet tarihçileri de onun sözlerini tekrarladılar: Güya Yekaterina Rusya'yı "harabe"ye çevirmiş, bunun sonucunda da Yemelyan Pugaçev'in köylü savaşları çıkmış.

Yekaterina'yı tenkit edenlerin ileri sürdükleri olguların aşağı yukarı tamamının haklı olduğunu kaydetmek gerekir. Rusya savaşlar yaptı ve üstelik çoğu kez birkaç cephede. Yalnızca Polonya'da bir parlayıp bir sönen savaş bize neye mal oldu? Ya Türklerle iki defa, İsveç'le ve İran'la yapılan savaşlar, Kafkaslarda ardı arkası gelmeyen çatışmalar.. Pugaçev isyanı ülke ekonomisine çok büyük darbe indirdi. Erkek delisi hanımefendimiz, iktidarı sırasında, gözdesine Rusya'nın dört yıllık bütçesine denk düşen bir meblağı aktarmanın yollarını buldu. Tüm Rusya'da devlet kesesinden yoğun imar faaliyetleri yürütüldü. Petersburg ve çevresindeki saraylar herkesin malumu. İsterseniz, ülkenin her yanın-

da, herhangi bir eski Rus şehrinde, ticari mağazaların, eyalet genel valisinin veya valinin evinin ve diğer önemli binaların ne zaman kurulduğunu bir sorun. Size çoğu kez bunların XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında kurulduğunu söyleyeceklerdir. Bu satırların yazarı dahi vahşi bozkırda Novorossya'nın kuruluşunun kaça mal olduğunun kaydını tutmuştur.

Yine de Rusya Yekaterina döneminde yalnızca harap olmuş değildir ve aksine ekonomik sıçrama da yaşanmıştır. 1763-65 yıllarında dış ticaret hacmi resmi rakamlara göre şöyleydi: 12 milyon Ruble ihracat, 9,3 milyon Ruble ithalat. Bu rakamlar 1781-85 yıllarında 23,7 milyon Ruble ihracat, 17,9 milyon Ruble ithalat, 1796'da ise 67,7 milyon Ruble ihracat, 41, 9 milyon Ruble ithalat şeklindeydi.

Yalnızca 1782'de Rusya'dan 3,8 milyon demir ihraç edilmiş, 1793-95'de ise 5 milyon Rublelik demir satılmıştır. 1770'de Rusya'da 5 106 000 pud dökme demir imal ediliyordu. Hâlbuki aynı yıl İngiltere'de demir üretimi yalnızca 1 952 000 tondu. 1760'dan itibaren Rusya'da demir üretimi %39,4 artarken, İngiltere bu oran %18,5 idi...

Elbette bu başarılar Büyük Rus Devleti'nin güçlenmesiyle elde edilmişti. Ne var ki bu gücü doğru yöne kanalize edebilmeyi çevresine akıllı yöneticileri yığan bilgili ve enerjik bir kadın başarabilmişti. Rusya'da para da vardı ve o kadın Osmanlıyla girilecek yeni bir savaşa yoğun biçimde hazırlanmıştı. Osmanlı'nın 1787'deki savaş ilanı, doğrusu Rusya yönetimi için beklenilmeyen bir şey olmuştu.

Türklerin planı, Kırım'a bir çıkarma yaparak, isyan eden Tatarlarla birlikte Rusları yarımadadan atmaktı. Buna paralel olarak Türkler Rusları Dinyeper-Bug limanında yenmek ve Khersones'i ortadan kaldırmak zorundaydılar. Savaşın ikinci aşamasında Rus veya Türk kuvvetlerinin Moldova ve Kırım üzerinden Ukrayna'ya girmesi öngörülmüştü. Kuzey Kafkasya ise ikinci dereceden savaş alanı olarak düşünülmüş, orada sınırlı bir hareket yapılması kararlaştırılmıştı. Türkler askeri saldırılarını planlarken kalelerin tahkim edilmesini de unutmamışlar; o sıralar dünyanın en iyisi sayılan Fransız mühendislerin yardımıyla Oçakov ve Tuna kalelerini (ilk önce de İsmail ve Şumnu'yu) adamakıllı tahkim etmişlerdi.

1787 Ağustosunda Yekaterina'nın henüz üzerinde ciddi şekilde çalışılmış bir savaş planı yoktu. Savaş başlamadan kısa süre önce Amiral S. K. Greyr, Ege Adaları'na tekrar bir sefer düzenlenmesini ve Akdeniz'e güçlü bir çıkarma donanması gönderilmesini teklif etti. Bu plan, Çanakkale Boğazı'nın geçilmesini, İstanbul'un bombalanmasını ve oraya 10 bin kişiyle bir çıkarma yapılmasını öngörüyordu. Yeterince güçlü bir donanma ve enerjik bir komutanla Ruslar Çanakkale istihkâmını rahatlıkla geçip İstanbul'u yakabilirler, bu durum karşısında Osmanlı sultanı barış yapmayı kabul etmek zorunda kalırdı.

Aksi halde ne olurdu? Genel kanaat, Türklerin 10 bin kişilik çıkarma birliğini imha edebilecekleri şeklindeydi. Potemkin, Greyr'in planına şiddetle karşı çıktı. "Ege'ye donanma gönderilmesi, karada fetih amaçlı değil, Türk deniz kuvvetlerini bölmek için olabilir, - diye yazdı Potemkin. - Donanmamızın varlığı sebebiyle onların donanmasını tutma işini Karadeniz'de de rahatlıkla yapabiliriz. Eğer Türklerin kuvvetlerini böleceksek, bu, bizim kuvvetlerimizin de bölünmesi demektir. Kara çıkarması yapılmasına ihtiyaç olmayacaksa, o zaman Amiral Greyr'in düşündüğü gibi böyle yetersiz bir kara kuvvetine ihtiyaç da yoktur... Siz hanımefendilerinin ana deniz gücü Türkleri denizde adalar ve Mısır yönünden sıkıştıracak, böylece onları iaşe yardımı almaktan mahrum kılacaktır." Tabii ki Potemkin'in amiralin planına bakışı sübjektifti. Çünkü başarılı olunması halinde zafer pâyesi tamamıyla Greyr'e ait olacaktı.

Sonuçta Greyr'in planı tamamıyla reddedilmedi ve Ege Adaları'na düzenlenecek sefer için 17 savaş gemisi, 8 firkateyn, pek çok küçük ve büyük nakliye gemisi ve 10-12 bin kadar da kara çıkarma kuvveti hazırlandı.

Greyr'e verilen talimatta "en uygun yerin Negropont adaları olduğu, burada Yunanlılardan yardım alarak ordu saflarını takviye etmesi gerektiği, kendisine 6 bin piyade, bin dragon ve 2 binden fazla süvari verileceği; Slavyan, Arnavut, Korsikalı ve Yunanlılardan 10 bin kişiye kadar adam toplayabileceği, bunun için gerekli para ve erzakın tahsis edildiği; tüm Slavyanlara ve Yunanlılara maksadımızın onları hakimiyetimiz altına almak değil, aksine dinlerini özgürce yaşama imkanı sağlamak, gelenek ve örflerini yaşatmak, özgürlük ve güvenliklerini temin etmek olduğunu,

bizim tebaamız olma mecburiyetlerinin bulunmadığını belirtmek gerektiği.." yazılmıştı.

14 Mart 1788'de Amiral S. K. Greyr'in Akdeniz'deki deniz ve kara kuvvetlerinin komutanı olarak atanması ve Kronştadt'tan kendisine bir donanma tahsis edilmesi yönünde ferman çıkarıldı. Aynı sıralarda General İ. A. Zaborovsky'ye de Greyr'in emirlerini beklemek üzere kara kuvvetleriyle İtalya'ya çıkmaya hazırlanması emredildi.

Zaborovsky, 1789 başlarında İtalya'ya çıkmadan önce Teğmen Napolyon Ponopart'dan izin istedi. Genç Korsikalı, Zaborovsky'den kendisini binbaşı rütbesiyle Rus ordusuna almasını rica etti. Zaborovsky'nin onu orduya binbaşı olarak kabul etme yetkisi yoktu, ondan daha aşağısına da ikbalperest Napolyon asla razı olmadı. Rusya'nın muhteşem bir generali elinden kaçırması ne üzücü!

5 Haziran 1788'de Kronştadt'tan yola çıkan Rus donanmasına Kopenhag'da Oramiral Povalişin de beş savaş gemisi ve iki fırkateynle katıldı; ama İsveç Rusya'ya karşı askeri faaliyete geçtiği için donanma oradan ilerisine gidemedi. 1788 Eylülünde bu Rus gemileri Kopenhag'dan Karlskron'u kuşatma altına almak için yola çıktı. Böylece kara ordusunun İtalya'ya gitme planı da yattı.

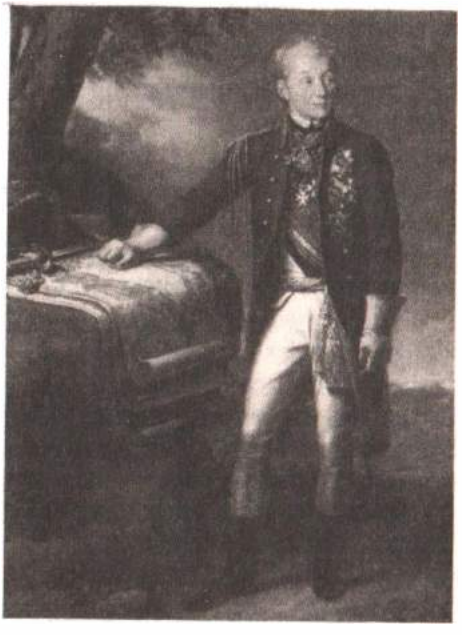

Knaz A. V. Suvorov

Potemkin, savaşın başlamasına kadar askeri harekât planının detayları üzerinde çalışmış değildi. Kafasında önce Oçakov'u ele geçirip, arkasından Bug'la Dinyester

arasındaki sahilleri kontrol altına almak, ondan sonra Balkanlara saldırmak vardı.

İki ordunun oluşturulmasına savaş başladıktan sonra girişilmişti. Yekaterina ordusu (75-80 bin nefer, 200 sahra topu ve 108 alay topu) Potemkin'in komutasında Balkanlara hareket emri aldı. Ukrayna ordusu (35-40 bin nefer ve 96 alay topu) ise Rumantsov'un kumandasında Avusturya kuvvetleriyle müştereken hareket etmek ve Ukrayna'yı savunmakla görevlendirildi. Kırım'ı savunmak ve Kuban'da faaliyet göstermek içinse 25-30 bin kişilik özel Kırım-Kuban kolordusu oluşturuldu. Rus ordusu, Potemkin'le müştereken Eflak'da Prut nehri boylarında saldırıya geçmekle görevlendirilen Avusturya ordusuyla ortak hareket etmek zorundaydı. Sözü edilen ordular hazırlanırken Suvorov'a da Kırım ve Khersones-Kılburnu bölgesini savunma işini organize etme görevi verilmişti.

Savaş başlamadan önce Karadeniz'deki Rus donanması 5 savaş gemisi, 19 firkateyn, bir bombardıman gemisi ve 25-30 kadar küçük gemiden ibaretti. Donanma biri Sıvastopol, diğeri Liman donanması olmak üzere iki eşit parçaya bölünmüştü. Ayrıca birkaç küçük gemi de Taganrog ve Kerç'de demirliydi. Sıvastopol donanması Kırım'ı, Liman filosu da Khersones'i savunmakla görevliydi.

2. Liman muharebesi ve Kılburnu zaferi

21 Ağustos 1787'de 40 namlulu "Skoriy" firkateyni ile 12 namlulu "Bitug" botu Liman'da Kılburnu dilinde demirliydi. Oçakov tarafından yaklaşan 10 adet topla mücehhez kürekli Türk teknesi bu gemileri bombaladı. Türklerin öğleden sonra başlayan bombardımanı top ve havan atışlarıyla sürdü. Firkateyne tam 587 atış yapılmıştı. Daha sonra firkateyn ve botu demirli tutan halatları keserek yedeklerine alıp götürmeye başladılar. Bu sırada Ruslar Oçakov arkasından gelince Türk sahil bataryaları onlara ateş açtıysa da, bir şey olmadı. Gece firkateyn ve bot Gluboky Pristan'a (Rus donanma üssü) geldi. "Skoriy"de üç tayfa öldürülmüş, bir tayfa da yaralanmıştı.

Türkler, Kılburnu'nu ele geçirmeden Gluboky Pristan ve Khersones'e yaklaşmanın imkânsızlığını anlamışlardı. Bu kale,

Türklerin Oçakov'daki dil üzerinde ve iki km. açıkta yer alan kalesinin tam karşısındaydı. Kılburnu'ndan Khersones'e kadar uzanan Dinyeper sahili beş istihkâm, iki siper ve Gluboky Pristan'daki kale tarafından korunuyordu.

Kılburnu kalesinde 19 bakır ve 300 pirinç top vardı. Fakat toplar kale istihkâmının her perimeterine yerleştirildiği için yüksek atış gücüne sahip değillerdi. Kalibreleri düşüktü ve önemli bir kısmının ateş menzili kısaydı.

12 Eylülde Oçakov açıklarında demirli Türk donanmasından ayrılan bombardıman gemileri Kılburnu diline gelerek sahil istihkâmlarına ateş açtılar. İstihkâmların bazı kesimleri isabet aldı ve beş kişi ölürken, 10 kişi de yaralandı. Kaleden yapılan karşı atış Türk gemilerinin ufak tefek yaralar almasına sebep oldu ve böylece düşman geri çekilmek zorunda kaldı.

15 Eylülde yine aynı yönden gelen Türk gemileri Rus kalesine ateş açtılar. Deniz yarbayı Obolyaninov kumandasındaki iki Rus firkateyni ve dört galyot Liman'a yakın bir yerde demirli duruyor ve hiçbir müdahalede bulunmadan çatışmayı izliyordu. Bu sırada "Desna" galyotunun kaptanı Juliano Lombard (Malta asıllı) kendi inisiyatifiyle düşmana saldırdı. Türkler Lombard'ın galyotunu arkada bırakıp alelacele Oçakov'a doğru çekilmeye başladılar.

Türklerin 12 ve 15 Eylüldeki saldırıları bir tür nabız yoklamasıydı ve Kılburnu'nu alma teşebbüsü 1 Ekimde gerçekleştirilecekti. Bu arada Türklerin Oçakov açıklarındaki donanmasında çeşitli çaplarda gemi ve 400 civarında topu vardı. Kılburnu bölgesinde bulunan Suvorov'un elinde ise Kılburnu kalesindeki topları saymazsak, 4 bin asker, 28 alay ve 10 sahra topu vardı.

1 Ekim sabahında Türk donanması yoğun topçu ateşi desteğinde iki gemiyle çıkarma yapmaya başladı. 5300 kişilik çıkartma birliği Kılburnu kalesine iki mil mesafedeki dil ucuna, yardımcı takviye kuvvetlerse kaleye 15-20 mil açığa çıkmayı başardılar. Suvorov "Bırakın çıksınlar" diyerek Türklerin çıkarma yapmasına müdahalede bulunmadı. Dil üzerinde siper kazmaya başlayan Türkler, öğleye kadar 100-120 m. enindeki uzantıda on beş kadar siper kazdılar. Bu arada Türk donanması da bütün dil boyunca sıra halinde dizilmişti.

Türkler, gün ortasında kaleye bir mil kadar yaklaştılar. İşte tam o sırada Suvorov 1500 askerle bir huruç hareketi gerçekleş-

tirdi. Kısa süren muharebe sonunda Rus askerleri on siperdeki Türkleri geri attılar. Fakat bu arada Türk gemilerinden açılan ateş Ruslara ağır kayıplar verdirdi. Suvorov dahi bir şarapnel yarası almıştı. Türk gemilerinden birisi o sırada Kılburnu'nda Lombard'ın kumandasında bulunan tek Rus gemisi "Desna"ya saldırdı. Gerek "Desna"dan açılan ateşle ve gerekse kaledeki topların ateşleri sonucunda düşmanın iki kürekli teknesi battı.

Suvorov, yarasına aldırış etmeden, takviye alarak tekrar saldırıya geçti. Kazaklar, sallarla burnun arka tarafından dolaşarak Türklere bir sırt darbesi indirdiler. Yine de Türkler, geri çekilme imkânı olmadığı için, kahramanca direndiler. Suvorov, bir atı ölmesine ve bir atının da yaralanmasına rağmen, çarpışma alanını terk etmedi. Akşam karanlığı bastırdığında Türkler kesin olarak mağlup edilmişler, 600 kadar yeniçeri kürekli teknelere binerek Oçakov'a doğru çekilmeyi başarmıştı. Birkaç yüz kadarı da dilin uç kısmındaki kamışlar arasına gizlenmişlerdi ki, sabah saatlerinde Kazaklar tarafından kılıçtan geçirildiler.

Kılburnu muharebesinde Rus tarafından kaybı iki subay, 136 er; yaralı sayısı ise 17 subay ve 300 erdi.

Öldürülen yeniçeriler arasında iki tane Fransız üniformalı kişi de vardı. Yekaterina bu konuyla ilgili olarak Potemkin'e şu mesajı gönderdi: "Bundan sonra Fransızlardan esir düşenler olursa, Türkleri eğitme ve onlara akıl verme arzularını yok etmek için Kuzey Sibirya'daki Kaşkin'e gönderilmelerini rica ediyorum."

Liman donanmasının komutanı Amiral Mordvinov, Suvorov'un gösterdiği kararlılığı gösterememişti. Elinin altındaki donanmanın atış gücü Türklerinkiyle aynı düzeyde olmasına ve Potemkin'in sürekli teşvik etmesine rağmen üzerindeki korkuyu atamamıştı. Nihayet 3 Ekimi 4 Ekime bağlayan gece bir yüzerbatarya ve iki galyotla Türklere saldırmaya karar verdi. 4 Ekim sabahı deniz yarbayı Verevkin'in kumandasındaki 2 no.lu yüzerbatarya Türk donanması tarafından kuşatılmıştı. Verevkin düşmanla kahramanca savaştı, fakat topların azizliğine uğradı ve sol güvertedeki iki top ardı ardına yarılarak 30 kadar askerin ölümüne ve yaralanmasına sebep oldu. Verevkin daha sonra bu toplardan bahsederken öfkeli bir şekilde şu satırları yazacaktı: "Bir atış denemesi bile yapmadan onları fabrikadan nasıl aldılar anlamıyorum. Ateş ederken kuru balçık gibi dağılıverdi.."

Yine de yüzerbatarya Türk gemileri arasından sıyrılarak Karadeniz'deki Liman'a ulaşmayı başardı. İki Türk firkateyni ile dört galyot, yavaş seyreden ve manevra yapamaz durumda olan gemiyi takip etmeye çalıştılar. Yeni bir savaştan sonra bu yüzerbatarya sahile çekilmiş ve orada Türk süvarileri tarafından ele geçirilmiştir.

5 Ekimde Mordvinov sekiz gemiyle tekrar Türk donanmasına saldırdı. Tarafların birbirine zarar veremediği top atışlarından sonra Türk donanması Oçakov'dan çekildi. Göründüğü kadarıyla Türkler firkateynlerin saldırısından çekinmiş ve Karadeniz'de Liman'ın girişinden 15 mil açıkta demirlemişti. Aynı ayın ortalarında Türkler kışı geçirmek üzere İstanbul'a döndüler ve böylece 1787 Liman muharebesi sona ermiş oldu. Aynı yılın bahar aylarında Türk-Tatar birlikleri Kuban'a geldilerse de, General Tekelli tarafından mağlup edildiler.

1787 çatışmalarını abartmadan genel bir değerlendirmeye tabi tutarsak, tarafların yenişemediklerini söyleyebiliriz. Bu savaşın tek başarılı muharebesi Kılburnu'nda Suvorov'unkidir, ama o da ne yazık ki bir taktik zaferidir.

3. Türkler değil, Tanrı vuruyor!

Sıvastopol donanması ilk gözle görülür kaybını savaş başlamadan önce vermişti. 24 Eylül 1786'da Khersones'den Sıvostopol'a ilk yolculuğuna çıkan 66 toplu Aleksandr savaş gemisi, kaptanın bir hatası yüzünden Tarhankut burnunda kayalara çarpıp dalgalara yem olmuş, ama mürettebat kâmilen kurtulmuştu.

Sıvastopol donanmasında savaştan önce üç adet 66 toplu savaş gemisi, on dört firkateyn ve bir bombardıman gemisi (2 havan, 2 obüs, 10 topu bulanan Straşni) vardı. Firkateynler tek tip değildi. Bazıları yeni, bazıları eski olmak üzere üç gruptu; ama çoğu denizde yüzecek durumda değildi ve ancak Sıvastopol'da yüzerbatarya olarak kullanılabilirdi. Üçüncü grubu oluşturan firkateynler, ticaret gemilerinden bozma firkateynlerdi.

31 Ağustos 1787 tarihinde Sıvastopol donanması Oramiral Mark Voynoviç komutasında denize açıldı. Voynoviç, kategorik olarak bu sefere karşıydı, ama Potemkin'in emrine de karşı çıkacak durumda değildi: "Ne pahasına olursa olsun, hatta bütün ge-

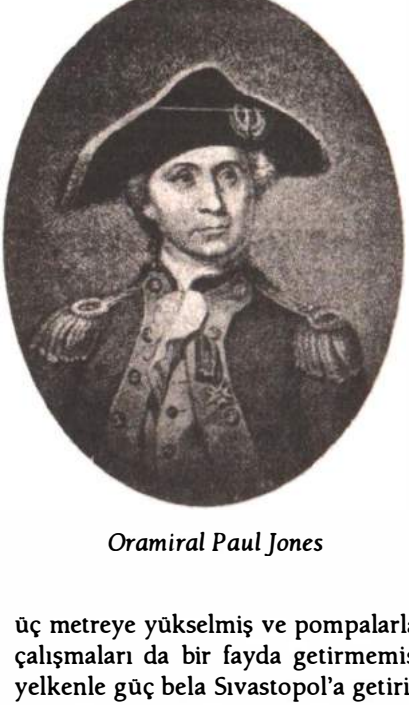

Oramiral Paul Jones

milerimizi kaybedecek olsak bile, Türk donanmasını gördüğünüz yerde saldırın!"

Türk gemilerinin Varna'da olduğu haberi gelince, donanma o tarafa doğru ilerledi. Fakat Kaliakria burnu açıklarında beş gün devam eden şiddetli bir fırtınaya tutuldu. Rus gemileri çok kötü yapılmıştı. Örneğin, fırtınanın başlamasından birkaç saat sonra "Slava Yekaterina" gemisi üç direk ve bir cidavrasını kaybetmiş, kalafatlar kavladığı için gemi su almaya başlamıştı. Ambarlarda su seviyesi üç metreye yükselmiş ve pompalarla, kovalarla yapılan boşaltma çalışmaları da bir fayda getirmemişti.. Sonunda gemi iğreti bir yelkenle güç bela Sıvastopol'a getirilebilmişti. Direklerini kaybeden "Svyatoy Pavel" adlı gemi de denizde sürüklene sürüklene Bulgaristan sahilinden Abhazya sahiline atılmıştı. Neyse ki gemi Uşakov'un enerjik gayretleri sonucunda kurtulmayı başarmış, ambarlardaki sular boşaltılmış ve 21 Eylülde tek direğiyle Sıvastopol'a ulaşabilmişti.

Ne var ki bu fırtınada "Maria Magdalina" adlı 66 toplu savaş gemisinin başına gelen hiçbirinin başına gelmedi. Geminin tüm direkleri, cidavrası parçalanmış, dümeni kırılmıştı. Dalgalar tarafından İstanbul Boğazı'na sürüklenen geminin çevresi Türk gemileri tarafından kuşatıldı. Gemi komutanı Albay Benjamin Tizdel'in gemiyi infilak ettirme düşüncesine mürettebat itiraz etti. Böylece 396 kişi Türklere teslim oldu. Gemiyi yedeğe alan Türkler alâyişle İstanbul'a getirdiler ve "Hüdaverdi" adını koydular. Daha sonra gemi bir ay içinde tamir edilip donanmaya katılması talimatıyla Fransız mühendis Leroy'a teslim edildi.

Sıvastopol donanmasının canına okuyan fırtınayı haber alan Potemkin ümitsizliğe kapıldı. "Bir şanssızlık oldu - diye yazdı Yekaterina'ya,- Sıvastopol donanması bitti.. Gemiler ve firkateynler yok oldu. Ama Türkler değil, Tanrı vuruyor!" Potemkin, Kırım'ı Türklere teslim edip, bir manastıra çekilmeyi, ordunun kumandasını da Rumantsov'a bırakmayı teklif etti, ama Yekaterina gözdesini utandırdı: "Ne demek bu? Bütün donanma mahvolduğu için böyle düşünüyorsun. Peki, tahliyeden sonra donanmanın kalan kısmı ne olacak? (Kırım'ı) tahliye ettikten sonra savaşı nasıl başlatacaksın? Savunmayı saldırıya çevirerek Oçakov veya Bender'e saldırmak daha iyi olurdu. Bize en yakışanın bu olduğunu sen de biliyorsun. Rüzgâr yalnızca bize esmiyor. Takma kafana! Metin ol!.."

Yine de imparatoriçe "Slava Yekaterina" (Yekaterina'nın Şanı) gemisinin adının "Preobrajenie Gospodina" (Tanrı'nın Yeniliği) olarak değiştirilmesini emretti. Allah göstermesin, Voynoviç onu Türklere teslim etseydi, bütün Avrupa bize gülerdi.

4. Liman donanmasının zaferi

Ocak 1788'de Avusturya Osmanlı'ya karşı savaş ilan etti. Ne var ki Avusturya ordusunun çok önemli bir bölümü imparatorluğun sınırlarını korumak için Dinyester'den Adriyatik'e kadar uzanan alana dağılmıştı. Türklere karşı aktif savaşı yalnızca Prens Saksen-Koburg'un ordusu yürütmek zorundaydı. Prensin en yakın hedefi Hotin kalesinin zaptıydı. Dolayısıyla Avusturya'nın savaşa girmesi pratikte ne Liman'daki, ne de genel olarak Karadeniz'deki durumla ilgili değildi.

Osmanlı donanması 25 Nisan 1788'de Eski Hasan Paşa komutasında İstanbul Boğazı'ndan hareket etti. Donanma on iki savaş gemisi, on üç firkateyn, iki bombardıman gemisi, iki galyot, on bombardıman teknesi ve altı yangın gemisinden ibaretti. Donanmada 20 bin asker vardı ve bunun yalnızca üçte biri Türk'tü. Örneğin Yunanlılar dört bin neferden az değildi. Gerek subay ve gerekse topçu olarak birkaç yüz İngiliz de vardı. Fakat kıyıdan henüz 60 mil uzaklaşabilen donanma fırtınaya yakalandı ve geri dönmek zorunda kaldı.

Türk donanması Oçakov'a ancak 20 Mayısta gelebildi. Rus ordusunda görevli Alman asıllı Yarbay Osten-Saken kumandasındaki bir yelkenli gemi, düşman donanmasının gelip gelmediğini öğrenmek için Kılburnu'ndan Gluboky Pristan'a gitti, fakat fark edilerek çevresi sarıldı. Dört Türk galyotu tarafından rampa edilmek istenen Osten, teslim olmaktansa ölümü tercih etti ve gemisini havaya uçurdu.

Bu arada Liman donanması özellikle mürettebat cihetinden takviye edilmişti. Korkak Kont Mordvinov Khersones'deki karargâha alınmış, yerine iki önemli yabancı isim donanma komutanı olarak atanmıştı: Prens Nassau Siegen ve Rus ordusunda oramiral rütbesiyle görev alan İskoçyalı Paul Jones.

Prens Nassau, Oran kontu Nassau'nun (1533-1584) soyundandı ve 1776'da henüz 23 yaşındayken meşhur Fransız denizci Bougainville'in yanında denizcilik dersleri almış, üç yıl süren bir seyahatten sonra Merkezi Afrika'ya gönderilmiş; 1779'da İngilizlere karşı Fransız ordusu saflarında çarpışmış; 1782'de Cebel-i Tarık kuşatması sırasında dikkat çekmiş ve 1786'da Rusya'ya gelmişti.

İskoçya'da fakir bir ailenin çocuğu olarak 1747'de dünyaya gelen Paul Jones'un kariyeri daha efsaneviydi. Henüz 13 yaşındayken denizcilik kariyerine başlamış, 18 yaşında kaptan birinci yardımcısı, 21 yaşında da kaptan olmuştu. 1773'de ağabeyi Virginia'da ölmüş ve geriye miras olarak küçük bir çiftlik bırakmıştı. Paul, 26 yaşında Amerika'da çiftçiliğe başlamış ve Jones soyadını almıştı. Kuzey-Güney savaşı sırasına katılan Jones, ilk defa orada gerçek adını kullandı ve devlet adına korsanlığa başladı. 1775'de Alfred isimli ticaret gemisine Amerikan bayrağı çekti ve bir yıl sonra Providence adlı gemisiyle 16 İngiliz gemisini ele geçirdi. 1777'de ise "Wranger" isimli teknesiyle İngiliz kuşatmasını yararak Avrupa'ya geldi. Ticaret gemilerini ele geçirerek "İngiltere'ye duyduğu öfkeyi" sergilemeye başladı. İki tekneyle İngiliz sahillerine 32 gemicinin başında savaş gemilerinin demirli bulunduğu White Heaven limanına sızarak, gemileri ateşe verdi. Paul Jones'un maceraları hayli uzundur, fakat 1783'de bağımsızlık savaşı sona erince onun maceraları da son bulmuştur. Tekrar çiftçiliğe dönmek istemeyen Jones, 1784-87 yılları arasında Paris'te sıkıcı bir hayat yaşadı. 1787'de Rusya'nın Fransa büyükelçisi İ. M. Simolin ona Rus ordusunda görev yapması teklifinde bulundu.

Önceleri biraz tereddüt geçiren Jones, daha sonra şunları yazacaktı: "Rusya'daki yönetim tarzının benim dünya görüşüme ters düştüğü şeklinde bir düşünceye sahiptim." Kopenhague'a gelen Jones, orada II. Yekaterina'nın özel elçisiyle görüştükten sonra nihai kararını verdi ve 23 Nisan 1788'de St. Petersburg'a geldi. Fransa büyükelçisi Kont Segur onu imparatoriçeye takdim etti. Jones, kısa süre sonra Karadeniz donanmasına tayin edildi ve 19 Mayıs 1788'de görev yerine intikal etti.

Sultan III. Selim

Liman'da Nassau Siegen komutasında 51 parçadan, Paul Jones'in komutasında ise 14 yelkenli gemiden (iki savaş gemisi, dört firkateyn ve 8 küçük tekne) oluşan bir donanma vardı. Karadeniz donanmasında ayrıca 20 adet kruvazör de bulunuyordu. Rus ve Sovyet tarihçileri bu terimi kullanmamayı tercih ederlerse de, aslında bunlar privateer* idi.

Daha önce belirtildiği gibi, 1774-78 yılları arasında Kuzey Karadeniz sahillerine on binlerce Yunanlı yerleşmişti ve bunların çoğu gemicilikle uğraşıyordu. Yunanlılar, daha önceki savaş sırasında Yunan privateerlerinin Ege Adaları'nda ele geçirdikleri büyük çaptaki ganimeti çok iyi hatırlıyorlardı ve içlerinden birçoğu da Türk gemilerinin yağmalanmasına bizzat katılmıştı. Bu yüzden Osmanlı'yla savaş başladıktan hemen sonra Potemkin'e müracaat edip korsanlık yapmak istediklerini belirttiler. Avrupa ülkelerinde privateer sahibi olan kişiler, savaşa iştirak etmek ister-

* Privateer: Özel kişilere ait olup düşman gemilerine saldırmaya izinli ticaret gemisi.

lerse gemilerini silahlandırma ve mürettebat toplama masraflarını kendi ceplerinden karşılıyorlardı. Ama Karadeniz'de bu mümkün değildi, çünkü Yunanlılar fazla zengin olmadıkları gibi, Rusya'da da özel şahıslar top satın alma hakkına sahip değillerdi.

28 Ekim 1787'de Potemkin, Oramiral Mordvinov'a korsan olarak görev alacak gemilere privateer belgesi ve ayrıca top ve cephane verilmesini emretti. Taganrog'da tayfalık yaparken korsanlık izni alan ve "Pçela" adlı yatını silahla teçhiz eden ilk kişi, bir yıl sonra Paul Jones donanmasında hizmet verecek olan kaptan Spiro Richardopulo oldu. Spiro, Mordvinov'dan privateer belgesini aldıktan birkaç gün sonra işe koyuldu ve 10 Ekimi 11 Ekime bağlayan gece kaptan Lombro Kaçioni ile birlikte gemileriyle Oçakov'a gelip oradaki bir Türk ticaret gemisini gasp etti.

21 Ekim 1787'de korsan gemilerinin sayısı yirmi bire ulaşmıştı ve o döneme ait belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu gemiler donanmadan düzenli olarak yalnızca silah ve mühimmat değil, para da alıyorlardı. 1788'den sonra Rus donanması bünyesindeki kruvazörlerin sayısı on altıya çıkmıştı ve bunların kaptanlarına subay rütbesi verilmişti. Bu kruvazörlere verilen toplar genellikle 10-16 mm.lik düşük kalibreli toplardı. Yine de zayıf teçhizatlarına rağmen bu gemiler Karadeniz'de hayli başarılı oldular.

1 Mayıs 1788'de üç korsan gemisi (Galani Batista, Dmitri Kuç ve Dmitri Kunduri kaptanların komutasında) Tuna'nın Kili koyuna 15 mil açıkta üç ticaret gemisine saldırdılar. İki Türk galyotu gemilerin yardımına geldi ve çatışma sırasında Türkler korsan gemilerden birini batırdılar ve diğer ikisini beraberlerinde Sıvastopol'a götürdüler. O sıralarda beş kruvazör Antalya sahillerinde seyir halindeydi, ama Türkler yine de denize açılmaktan korkuyorlardı ve üstelik korsanlar bu bölgede yalnızca bir gemi ele geçirmişlerdi.

Kruvazörler yalnızca yakalama görevi yapmıyor, aynı zamanda düzenli güçlerin askeri operasyonlarına da katılıyorlardı. Örneğin 1788 yazında Paule Jones'un donanmasında bu kruvazörlerden birçoğu yer almıştı.

Şimdi 20 Mayıstan 6 Haziran 1788'e kadar Oçakov'da demirli kalan Türk donanmasına gelelim. 7 Haziran sabahı Paul Jones ve Nassau Siegen, Türk donanmasına saldırdılar. Çarpışma sırasın-

da Rus topçuları üç Türk teknesini batırmışlar; Türkler geri çekilmiş, fakat Ruslar takip edememişlerdi. Nassau Siegen Potemkin'e yazdığı mektupta şöyle diyecekti: ".. ne yazık ki ters yönden esen rüzgar sebebiyle gemilerimiz saldırı yapamadı ve yelkenli gemilerle birlikte geri dönmek zorunda kaldık." Bana kalırsa prens kurnazlık sergilemektedir. Çünkü gemi diye bahsettiği yelkenli tekneleri rüzgara karşı kolay yol alamazsa bile, akıntıya karşıda mı yol alamazdı? Ama muhteşem prens detaylara değinmekten kaçınmaktadır. Yine de üç kürekli Türk teknesinin batırılmış olması hiç yoktan iyidir. Bu çatışmada Rusların tüm kaybı dört ölü ve 13 yaralı olmuştur.

Bir sonraki muharebeye geçmeden önce Paul Jones'un iki çatışma arasındaki on günlük macerasının unutulan hikâyesine bir göz atalım. Zaporoj Kazakları, Liman'daki çatışmalara her iki tarafın safında da yer almışlardı. Paul Jones daha Avrupa'da iken Zaporoj Kazaklarını duymuş ve onları yakından tanımak istemişti. Haziran ayı içinde "sadık Zaporoglar"la iki defa bir araya gelmişti. İkinci görüşmede meşhur korsan Kazaklar tarafından coşkuyla karşılanmış, Kazaklar gibi giyindirilmiş ve tabii ki votka içilmişti. Arkasından oramiral Kazak İvan'la kardeş olmuştu. Bu Kazak İvan'ın soyadını bilmiyoruz. 16 Haziran günü hava aşırı sisliydi. Jones ve İvan bundan faydalanarak bir tekneye oturup Liman'daki Türk gemisine doğru kürek çektiler. Jones, bir miktar kireç suyuyla Türk gemisinin bordasına "Yanıp kül olasın. Paul Jones" diye yazdı ve kan kardeşiyle birlikte salimen geri döndü. Daha sonraki günlerde Jones Kazak giysileriyle kendi gemisinin güvertesinde birkaç kez arz-ı endam etti. Oramiralin Karadeniz sahilindeki şalvarlı görünümü bir İngiliz'i çok şaşırtmış ve bu kişi güya imansız Jones'un Müslüman olduğu şeklinde bir dedikodu çıkarmıştı.

16 Haziran tarihinde Türk amiral gemisi bizzat Rus gemilerine saldırmaya karar verdi, fakat 64 topla mücehhez gemi kısa süre sonra karaya oturdu. Diğer Türk gemileri karaya oturan geminin çevresini sardılar. Gün boyu uzak mesafeden karşılıklı top atışları yapıldıysa da taraflar birbirlerine zarar veremedi. Bu arada iki amiral gemisi arasında bir çarpışma gerçekleşti. Prens Nassau Siegen tüm gücüyle Türk amiral gemisine saldırmak istediyse de, Paul Jones kendi gemilerinin de karaya oturabileceği endi-

Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa

şesiyle bu saldırıya katılmayı reddetti. Çarpışma, Türkler kaptan paşa gemisini kumlar üzerinden kurtarıncaya kadar birkaç saat devam etti.

17 Haziran sabahı Nassau Siegen'in filosuna Kremençuk'dan gelen 18 inç.lik toplarla mücehhez 22 gambot katıldı. Kısa süre sonra da Rus yelkenli ve kürekli gemileri Türk donanmasına saldırdı. Türk amiral gemisi yine aynı şanssızlığa maruz kaldı ve karaya oturdu, ama bu defa gemide yangın çıktı. Korsan Paul Jones ise gemi mürettebatını kurtarmak için Rus filikalarını gönderdi ve daha sonra onun bu hamiyeti "asaletine" işaret olarak değerlendirildi.

Dört buçuk saat süren çatışmadan sonra Türk gemilerinin bir kısmı Oçakov surları önüne sığınırken, büyük kısmı denize açıldı. Geri çekilme sırasında Türk gemileri Kılburnu'ndaki Rus bataryalarının yoğun ateşine maruz kaldılar.

Türkler çeşitli çapta 10 gemi kaybettiler. Bir adet muharebe gemisi de Rusların eline geçti. Ruslar, bu gemiyi Khersones'de kısa sürede tamir ederek "Leontiy Muçenik" adıyla donanmaya kattılar. İki gün süren çarpışmalar sonunda yaklaşık 6 bin Türk boğularak hayatını kaybetmiş, 1673 kişi de esir alınmıştı. Rusların kaybı 2 subay, 16 nefer ölü, 10 subay ve 57 nefer yaralıdan ibaretti.

Muharebeden sonra on iki Türk gemisi Oçakov limanında kale toplarının koruması altına alınmıştı. Fakat 1 Temmuzda Nassau Siegen filosu yoğun ateşe rağmen limana gelip Türk gemilerine saldırdı. Gemilerden on biri yakıldı veya batırıldı, bir tanesi de ele geçirildi.

5. Fidonisi muharebesi

18 Haziranda Sıvastopol'dan hareket eden Oramiral M. İ. Voynoviç'in donanmasına Potemkin'in verdiği emir Türk filosunun Oçakov'dan çıkarılması ve umumi bir muharebeye girilmesi şeklindeydi. Voynoviç, 29 Haziran akşamı Tendra adası yakınında Türk donanmasıyla karşılaştı. Türk donanmasında on yedi savaş gemisi, sekiz firkateyn, üç bombardıman gemisi ve yirmi bir tekne vardı. Kaptan paşa, sayıca ve kuvvetçe üstün olmasına rağmen, savaşa girmekte müteredditi kaldı. Esasen Voynoviç de korkuyordu, ama Potemkin'in gazabına çarpılmamak için geri çekilemezdi. Taraflar, üç gün boyunca kararsız bir şekilde birbirini yoklayarak ve rüzgâr avantajını yakalamak amacıyla sınırlı manevralarla yetindiler.

Kont Voynoviç 1770'de orduya girmiş, "Auz" polakrasını kumanda etmiş, Ege Denizi'nde Türk tacirleri gözü pek bir şekilde yağmalamıştı. 1780'de Hazar donanmasının başına getirilen Voynoviç Perslerden unutamayacağı bir ders almış, Karadeniz'deki kararsızlığı ise Potemkin'i çılgına çevirmişti.

3 Temmuz sabahı her iki filo da Tuna ağzına gelip Fidonisi adası karşısında yerini aldı. Rüzgâr kuzeyden esiyordu. Düşman rüzgârı arkasına almıştı. Voynoviç filosunu düşmanın sol cenahına yığmıştı. Öğleden sonra Hasan Paşa gemilerini iki sıra haline sokarak Rus filosuna doğru yaklaşmaya başladı. Her gemi kendisine bir hedef seçip ilerlerken, kaptan paşa da kendi gemisiyle Sıvastopol donanmasının en son gemisini hedef seçmişti. Rus artçı kuvveti, merkez ve öncü gemilerin kendisine yardıma gelinceye kadar sabırla bekleyebilirdi.

Uşakov, düşmanı şaşırtmak için, öncü gemilerle bir kuşatma hareketine girişirmiş gibi yaptı ve peşinden gelen gemilerle Türk gemilerinin arkasına dolanarak onları rüzgâra karşı durumuna getirmeyi veya en kötü ihtimalle Türk kuvvetlerinin bir kısmını Rus artçı birliklerinin peşine takıp durumunu kolaylaştırmayı planladı. Fakat daha sonra notlarında kaptan paşanın Rus artçı kuvvetlerine topyekûn bir saldırıdan vaz geçerek düzenli bir şekilde bizim filoya hilal biçiminde yaklaştığını kaydedecekti.

Sonuçta dört saat devam eden çarpışmadan sonra Eski Hasan Paşa'nın donanması Varna'ya çekildi. Gemilerinden bazıları hasa-

ra uğramış, bir şebek ise aldığı darbelerden dolayı batmıştı. Her iki taraf da kendisini galip ilan etti, ama esasen fazla hasara yol açmayan karşılıklı ateş açmanın dışında bir şey yapılmış değildi. Uşakov, Voynoviç'e sunduğu raporda sık sık Türk gemilerinin hasara uğradığından, bir gemisinin de batırıldığından söz etmektedir, ama yine de genel olarak gemiler arasında bir koordinasyon eksikliği olduğunu gizlememektedir. Her şeye rağmen Potemkin Uşakov'u savundu ve Fidonisi savaşı dolayısıyla Voynoviç'e 3. dereceden Aziz Georgi, Uşakov'a da 3. dereceden Aziz Vladimir nişanı verildi. 1790 başlarında Potemkin'in Yassı'daki karargâhına çağırılan Uşakov Karadeniz filosuna kumandan olarak atandı. Voynoviç ise tekrar Hazar filosunun başına geçirildi. Potemkin, Yekaterina'ya gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "Tanrı'nın lutfu ve donanmamız sayesinde filomuz Türk filosundan yine de güçlüdür; ama Amiral Voynoviç savaşmıyor ve hemen tüyüyor. Sıvastopol filosunun başında Oramiral Uşakov var. Fevkalade bilgili ve vazifesine pek düşkün. Benim yardımcım olacak."

Ama tüm bunlar ileride olacak şeylerdi. Çünkü "Fidonisi'de mağlup olduğu" ilan edilen Eski Hasan Paşa'nın donanması 29 Temmuz 1788'de Oçakov açıklarına on beş savaş gemisi, on firkateyn ve kırk kadar kürekli gemiyle çıkıp gelmiş ve Liman filosu Türkleri durdurma riskini göze alamamıştı.

4 Kasımda Eski Hasan Paşa kışı geçirmek için sıcak bir yere çekildi. Oçakov'da buz kesmek ona pek sevimli gelmemişti. Hâlbuki 1788-89'da Rus gemilerinin bir kısmının Oçakov açıklarında kışı geçirmek üzere kalması emredilmiş, ama 42 toplu "Khersones" firkateyni (1788'den itibaren "Büyük Vasili") buzlarla kaplanarak mahvolmuş, 40 namlulu "Skoriy" firkateyni ise 20 Mart 1789'da eriyen buzlarla sürüklenerek ağır hasar almıştı.

6. Oçakov oturumu

Şu ana kadar Liman ve Karadeniz'deki savaş faaliyetlerinden bahsettik. Peki, bu arada ana kara kuvvetleri yani Yekaterinoslavskaya ve Ukrayna ordusu ne yaptı? Bütün bir yıl yan gelip yattı! Potemkin gerek 1787 baharında ve gerekse 1787-88 kışında Oçakov'u kuşatma altına almaya karar veremeyince, Yekaretinoslavskaya ordusu hareketsiz kaldı. Ukrayna ordusuna gelince, Po-

temkin kasıtlı olarak onu savaş faaliyetlerinin dışında bıraktı. Çok büyük ihtimalle Potemkin, Rumantsov'un Türklere karşı kazanacağı muhteşem bir zaferle Ukrayna ordusunun ezip geçmesini tercih ediyordu.

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkler, iki savaş arasında Fransız mühendislerin nezaretinde Oçakov kalesini adam akıllı yenilemişler; savaşın başlamasıyla birlikte kara yönünde birçok toprak tabyalar kurmuşlardı. Oçakov garnizonunda 20 bin savaşçı vardı. İstihkâm ve surlarda yaklaşık 300 kale topu, siperlerde ise 30 kadar sahra topu bulunuyordu.

1788 Mayısı ortalarına doğru Yekaterinoslavskaya ordusundan Oçakov'un kuşatmasıyla görevlendirilen 50 bin asker Olviopol (şimdiki Pervomaysk "Bir Mayıs" şehri) civarında toplandı. 25 Mayısta Bug nehrini geçen Rus ordusu 33 günde 200 km. yol alarak Oçakov'a doğru ilerledi. Suvorov, Liman filosunun da yoğun ateş desteğini alarak Oçakov'un bir taarruzla zapt edilmesi teklifinde bulundu, ama Potemkin klasik kuşatma yolunu tercih etti. Yani topçu ateşiyle birlikte tüm hatlardan aynı anda saldırı yapılmasını istedi. Böylece önce düşman siperleri karşısına bazı bataryalar kurulacak, bunlar kuşatma ordusuna zemin hazırlayacak, arkasından şehrin çevresi ele geçirilecek, bataryalar daha ileri sürülecek, batarya siperleri birleştirilerek kaleyi teslim olmaya zorlamak için klasik top atışları başlatılacaktı.

12 Temmuzda Karadeniz sahiline on kuşatma topundan oluşan birinci batarya kuruldu. 20 Temmuzda kaleyi kuşatma altına alan ordu sağ kanattan kurulu bataryaya doğru sokulurken, sol kanat da Dneprovsk limanına sokuldu. 11 Ağustosta sahil tarafını takviye etmek amacıyla dört toptan ibaret bir batarya kurulmuştu. Bu arada düşmanın huruç hareketlerini önlemek için kaleden başlayarak 2 km. boyunca dört siper kazılmış, bunlardan üçüne on beş top, dördüncüsüne ise sekiz sahra topu yerleştirilmişti.

Yine de Türkler zaman zaman çıkışlar yaparak kuşatma çalışmalarını engellediler. Örneğin 27 Temmuzda Oçakov'dan çıkan 50 Türk atlısı nöbetçi Kazak müfrezesine saldırdı. 500 piyade yeniçeri de onları takip ediyordu. Türkler Albay P. M. Skarjinsky'nin 150 kişilik bölüğünü geri çekilmek zorunda bırakmış, Suvorov, Skarjinsky'nin saldırıya uğradığı haberini alır almaz Tanagorya alayından 93 tüfekçiyi takviye olarak göndermişti. Bun-

lar "yoğun ateşle" Türklere bir darbe indirerek geri attılar. Arkasından Tuğgeneral I. A. Zagrajsky'nin komutasındaki Fişer taburuna bağlı grenaderler saldırıya geçtiler.

Türkler Oçakov'dan sürekli takviye gönderiyorlardı ve hatta piyadelerinin sayısı üç bine kadar çıkmıştı. Bunun üzerine Suvorov kare şeklinde tanzim ettiği iki grenader taburunu cepheye sürdü. Türkler grenaderlerin hücumu karşısında geri çekildiler ve böylece kale önündeki birkaç toprak tabya Rusların eline geçti. Suvorov geri çekilen Türklerin ardından bir taarruzla kaleye girmek istediyse de, Potemkin ona takviye göndermediği gibi, üç defa da geri çekilmesini emretti. Bu arada Türklerin kuvvetleri de artmıştı.

Türk birliklerinin önemli bir kısmının sol kanadı ihmal ederek sağ cephede yoğunlaştıklarını gören ve o sırada Potemkin'in yakınında bulunan Avusturyalı prens De Lin, neredeyse savunmasız kalan istihkâmlara hemen hücum edilmesi teklifinde bulundu. Fakat mareşal kabul etmedi ve solgun bir çehreyle "Suvorov tüm parsayı kendisi toplamak istiyor!" diye mırıldandı. Bu arada yaralanan Suvorov, kumandayı ricat borusu çalınması emrini veren General Bibikov'a bıraktı. Muharebe sırasında Ruslar 154 ölü, 211 yaralı vermişlerdi.

Daha sonra Potemkin'le Suvorov arasında şu sert tartışma geçti:

Potemkin: "Asker, boş yere kurban edilecek kadar ucuz değildir. Oçakov'un zaptı bu kadar değerli insanın ölümüne değmez!.."

Suvorov: "Masumiyetin haklı çıkarılmaya ihtiyacı yok. Herkesin bir elma soyuş şekli var. Dün neysem, bugün de oyum!" Suvorov kısılmış gözlerle generaller önünde sert çıktı: - "Ben bambu koltuk üstünde oturmuyorum, gözümü Oçakov'a dikmişim!" Tabii olarak muhteşem prensin sert bir cevap vereceği düşünülüyordu, ama Rumantsov istihzalı bir şekilde:

- "Oçakov, Truva gibi on yıl kuşatılmaya değmez!" diye karşılık verdi.

Rumantsov'un bu cümlesi memnuniyetle hem çarlık sarayına, hem de Potemkin'in karargâhına ulaştırıldı.

Prens Nassau Siegen, Petersburg'daki Fransız büyükelçisi Segur'a "Oçakov Nisanda alınabilirdi... ama fırsat kaçtı" diye yaz-

mıştı. Tabii ki böyle önemli bir kişinin yazdığı mektup Petersburg'da "kara kabine"ye bir şekilde ulaşacaktı. Mektubun bir kopyası Yekaterina'nın önüne konulunca, imparatoriçe üzerine şu kelimeyi yazdı: "Doğrudur!"

Potemkin, taarruz sırasında Rus ordusunun verdiği kaybı Liman'daki Türk donanmasının mevcudiyetine bağlayarak kendi beceriksizliğini haklı göstermeye çalıştı. İkisi de yalandı. Muhteşem prens, Minih'in hastalıklar sebebiyle kaybettiği askerin cephede kaybettiklerinden çok fazla olduğunu bilmediği için, kuşatmaya katılanların kampındaki yüzlerce hasta kişinin çoğunun ölüme terkedilmiş olduğunu da göremezdi. Türk filosuna gelince, Oçakov'a Liman tarafından yapılacak bir saldırıyı önleyecek durumda dahi değildi. Kılburnu'nu hatırlayalım. Dahası, Türkler muzaffer bir taarruzdan sonra şehirde katliamın başlayacağını ve sıradan askerlerle, ahalinin teslim olma şansının az olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Dolayısıyla sahilde bir donanma beklerken, düşmanın şehir surları üzerinde ilk görünüşünden itibaren kuşatma altındakiler kaçmayı düşünürlerdi. Ama kaçma şansı yoksa o zaman cesuru da, korkağı da son ferdine kadar ölümüne çarpışırdı.

Neticede klasik kuşatma başlamış, asker paralel siperler kazarak bataryaları yerleştirmişti. Örneğin 14 Ağustosta siperin bir buçuk km. sağ tarafında 20, 15 Ağustosta ise 10 toptan oluşan bataryalar kurmuşlardı. Bataryalar mümkün olduğunca kale istihkâmına yakın kurulmuş, oradan siperler ve istihkâmlar dövülmeye başlanmıştı. Örneğin 18 Ağustosta düşmanın hurucunu püskürtmek ve kaleyi topa tutmak için 2959 salvo yapılmış, 1870 şarapnel, 865 bomba, 77 kumbara, 71 misket ve 76 gülle atılmıştı. Potemkin, raporunda şöyle yazacaktı: ".. uygun bir yer bulamayan Türkler kaçmak zorundaydılar. Bu arada şiddetli top atışları sebebiyle şehrin pek çok yeri yanmış ve yangın sabaha kadar devam etmiştir.."

Eylül ayı boyunca 10 batarya daha getirilmiş ve Ağustos-Kasım arasında 317 sahra ve kuşatma topundan oluşan 30 batarya kurulmuştu. Rus bataryalarının ateş gücü sürekli yükseliyordu. Örneğin yalnızca 9 Ekimde kaleye 4545 salvo yapılmıştı, ama kale yine de teslim olmamıştı. Türklerin inatçı müdafaası ve kalabalık gruplar halinde gerçekleştirdikleri çıkış hareketleri Rus ordusuna büyük kayıplar verdirmiş; Potemkin'in "Oçakov'u almak

Osmanlı leventi. XVIII. Yüzyıl

istemiyorum", "adam kaybetmeye değmez" şeklindeki açıklaması ise, kuşatma tam aksi bir sonuç verdiği için tutarsız sözler olarak kalmıştı. 11 Kasımda Türkler iki bin kişiyle sol kanattaki rahne bataryaya karşı bir huruç hareketi gerçekleştirmiş, çarpışma sırasında Tuğgeneral S. P. Maksimov, üç subay ve otuz-kırk kadar asker ölmüştü. Sabahleyin 70 kadar Türk askeri cesedi bulunmuştu, ama bu rakam muhteşem prensi teselli etmek için azdı. Düşmanın teslim olmaya niyetli olmadığı artık anlaşılmıştı.

Potemkin artık genel taarruza izin vermek zorundaydı. Kışı Oçakov surları önünde geçirmek demek, kuşatma taburunun büyük bir kısmını soğuktan ve hastalıktan kaybetmek demekti. Potemkin, Yekaterina'ya gönderdiği mektupta "şehri almak için umumi taarruzdan başka hiçbir yol kalmadı.." diye yazdı. Taarruz için ordu altı kolorduya ayrıldı. Birinci ve ikinci kolordu Hasan Paşa'nın hisarını ele geçirecek, üçüncüsü kuzeyden sipere saldıracak, dördüncüsü doğudan hücum edecek siperdeki düşmanın kaleye çekilmesine izin vermeyecek, beşinci ve altıncı kolordu ise "General Meller'in uygun gördüğü şekilde" doğrudan kaleye taarruz edecekti.

5-6 Aralık gecesi tüm hazırlıklar tamamlanmış ve 6 Aralık sabahı saat yedide, 23 derece soğukta Rus ordusu Oçakov'a karşı umumi taarruza geçmişti. Tuğgeneral Palen, Oçakov'la Hasan Paşa hisarı arasındaki toprak tabyayı ele geçirdikten sonra Albay F. Meknob'u Hasan Paşa'nın, Albay Platov'u ise siperin üzerine gön-

derdi. Platov'un birlikleri başarılı bir süngü hücumundan sonra siperi ele geçirdi. Meknob da hisara girmeyi başardı ve içeride hayatta kalan yaklaşık 300 Türk silahlarını bıraktılar.

Diğer kolordular da görevlerini başarıyla ifa ettiler ve kale içindeki boğuşma tam bir saat sürdü. Türklerin kayıplarıyla ilgili bilgiler değişik kaynaklarda verilen rakamlarla örtüşmemektedir. Ama her halükârda yaklaşık üç bin kişi esir alındığına göre, Türk askerinin geri kalan kısmıyla, şehir sakinlerinin büyük bir kısmının taarruz sırasında hayatlarını kaybettikleri düşünülebilir. Ganimet olarak ise 310 top ve 180 sancak ele geçirilmiştir. Rusların ölü ve yaralı olarak kaybına gelince, bir kaynağa göre 147 subay, 2720 nefer, başka bir kaynağa göre 4800'ün üzerindedir.

Her ne kadar kale hazırlanan plana uygun olarak zapt edilmişse de, taarruz beceriksizce düzenlendiği için büyük kayıp vermemize yol açmıştır. Gerektiğinde toprak tabyalarla ve kale surları arasındaki çarpışmalarda oldukça işe yarayacak olan alay topları nispeten az kullanılmış, bu yetmiyormuş gibi Potemkin Miller'in 300 topçusuna tıpkı piyadeler gibi toplarını bırakıp surlara hücum etmelerini emretmiştir.

Oçakov'un Potemkin'in çok canını yaktığı için şehir ve kale temellerine kadar tamamıyla yıkıldı. Yalnızca Hasan Paşa'nın hisarı Potemkin'in merhametine nail oldu. Potemkin daha sonra Yekaterina'ya Oçakov'un bütünüyle yıkılmasının, ileride barış sağlanır da müzakerelere oturulursa, şehrin geri verilmesi şartının öne sürülmesini engelleme amacına matuf olduğunu belirtti. Tabii ki boş lakırdıdan başka bir şey değildi bu. Çünkü 1779'da Osmanlı'nın zayıflığı ortaya çıkmıştı ve dolayısıyla Oçakov'un geri verilmesiyle ilgili bir talebin gelmesi söz konusu bile olamazdı. Oçakov'un yıkılışından sonra Liman'ın giriş kısmının korunması, sahil bataryaları ancak 1877-78 Oçakov savaşı sırasında kurulan Kılburnu kalesince sağlanacaktı.

Yekaterina da Oçakov taarruzunu dört gözle bekliyor olacaktı ki, şehrin fethi dolayısıyla gözdesine gönderdiği mesajda şöyle diyecekti: "İki elimle kulaklarından tutarak hayalen seni öpüyorum can dostum.. En üst rütbeden en alt rütbeye kadar askerlerinin hepsini ihlas ve gayretlerinden ötürü derûn-i dilden kutluyorum. Hayatlarını kaybeden kahraman erkekleri derin saygılarımı sunuyor, hasta ve yaralılara şifalar diliyor, iyileşmeleri

için Tanrı'ya dua ediyorum. Hepsine şükranlarımı iletmeni rica ediyorum.."

4 Şubat 1789'da Petersburg'daki kışlık sarayda "Oçakov fatihi"nin şerefine bir kokteyl düzenlendi. Potemkin'e değerli bir mareşallik âsâsı, 1. dereceden Georgi madalyası, senato adına bir üstün hizmet nişanı, namına hazırlanmış altın bir madalya, Aleksandr Nevsky nişanına konulan türden bir soliter, altın tepsi üzerinde elmas kakmalı bir epe ve cep harçlığı olarak da yüz bin Ruble takdim edildi. İmparatoriçe, "kahraman"ın şerefine bizzat dizeler yazdı. Potemkin'in "başkumandanlık kabiliyeti"ne vurgu yapan oldukça vasat dizelerdi bunlar.

Rumantsov'un Ukrayna ordusunun faaliyetlerine de kısaca bir göz atalım. 1788 Temmuzunda Ukrayna ordusu Hotin, Mogilyev ve Kislitsa üzerinden Dinyester boylarına gelmiş; Saltıkov'un taburu Hotin önlerinde kalırken, ana kuvvetler Belsa üzerinden Yassı'ya doğru hareket etmişti. Rumantsov'un tüm çabaları Türk kuvvetlerini tazyik ederek onun Oçakov'da hareket halindeki Yekaterinoslavskaya ordusuna bir sırt darbesi yapmasını engellemeye yönelikti. 1788 yazında gelen haberler 40-60 bin kişilik bir Türk ordusunun Yassı önlerine ulaştığı, İsmail'de ise 100 bin kişinin toplandığı şeklindeydi. Ama bunlar balon haberlerdi ve Türklerin gücü bu verilen rakamlardan 2-3 misli daha azdı. Ukrayna ordusu Prut nehrinin aşağı akımlarına doğru yöneldi.

Türk ordusunun Yassı üzerinden sokularak Hotin kuşatmasını kaldırma teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı. Bu defa Türkler Ryabaya Mogila bölgesine yığıldılar. Rumantsov, Türkleri savaşı kabul etmeye zorlamak için bir manevra yapmaya karar verdi ve Ekim ayında Ryabaya Mogila'ya bir saldırı düzenledi. Ama Türkler, Rumantsov'un tahmin ettiği gibi, savaşı kabul etmeyerek Fokşanı'ya çekildiler. Böylece Rus ordusu Moldavya'nın önemli bir kesimini düşmandan temizlemiş oldu. Türk ordusunun güneye çekilmesi Hotin kalesinin de kayıtsız şartsız teslim olmasını sağladı. Kasım ayında Ukrayna ordusu ana karargâh Yassı'da olmak üzere Dinyester ile Seret arasında mevzilenmişti.

Her iki Rus ordusu da kışlık kamplara çekildikleri için 1788 seferi böylece sona ermiş oldu.

7. 1789 seferi. Fokşanı ve Rımnik

1789 seferi önce kadroların değişimiyle başlamıştı. 7 Nisan 1789'da İstanbul'da I. Abdülhamid'in yerine yeğeni III. Selim tahta çıktı. Yeni sultan yayınladığı fermanda "ya tahtından olacağı ya da Rusya'dan Oçakov'un intikamını alacağını" açıkladı. Sözlerini teyit için de Karadeniz donanmasının ve Tuna ordusunun bariz bir şekilde güçlendirilmesini emretti.

Mareşal Potemkin, 1788 Aralık sonundan 1789 Nisan sonlarına kadar Petersburg'da kalmıştı. Yekaterina, Potemkin'den Rumantsov'u Ukrayna ordusu kumandanlığından uzaklaştırıp, iki orduyu tek kumandanlık altında birleştirmesini istemişti ve tabii ki birleşik ordunun komutanı Potemkin olacaktı. Rumantsov'a gönderilen çarlık fermanında orduların birleştirildiği, kendisininse başka bir yerde görevlendirilmek üzere Petersburg'a gelmesi gerektiği bildiriliyordu. Ama Rumantsov imparatoriçenin sarayına gitmeyi reddetti ve iki yıl sonra Potemkin'in ölümüne kadar Kiyef'de kaldı.

Oçakov'da yaralanmış olan Suvorov, Ukrayna'da tedavi olduktan sonra 1789 başlarında Smolny Enstitüsü'nde okuyan kızını görme bahanesiyle Petersburg'a gelmişti. Tabii olarak imparatoriçenin huzuruna varmayı ihmal etmedi. "İmparatoriçe ana, - dedi mahzun bir çehreyle, - istiharahatteyim!" "Nasıl olur?" diye sordu Yekaterina. "Diğer generallerle birlikte beni herhangi bir yere göndermediler, herhangi bir görev de vermediler." Böylece Suvorov 25 Nisanda elindeki saray fermanıyla birlikte Moldavya'daki Ukrayna ordusuna gitti.

Birleşik ordunun kumandanlığını üstlenen Potemkin'in ilk işi, onu ikiye taksim etmek oldu. Birinci kısmını doğrudan kendi kumandasına aldı, ikinci kısmı yani sabık Ukrayna ordusunu ise Prens N. V. Reprin'in kumandasına bıraktı. 1789'da hazırladığı plana göre Potemkin kendi ordusuyla Besarabya'yı ele geçirdikten sonra onları (Türkleri) bir noktaya çekmek için muhtemelen Bender'e sürükleyecek veya Tuna'nın o tarafında Türklerin en önemli dayanak noktası olan İsmail'e yaklaşacaktı. Ordunun diğer kısmı ise ana kuvvetlere yardımcı olmak ve Avusturya ordusuna destek vermekle görevliydi. Kahov'un Tavrida taburu Kırım'da toplanmış, Ferzen'in dördüncü tümeni Khersones-Kılburnu bölgesini korumak için bırakılmıştı.

1789 yılı için Avusturyalıların kendi planları vardı ve kuvvetlerini Sırbistan ve Hırvatistan'a yığmışlardı. Moldavya'da Ruslarla işbirliği için Prens Koburgsky kumandasında 18 bin kişilik bir kolordu ayırmışlardı. Potemkin, bu kolorduyla işbirliği içinde çalışmak içinse Suvorov'un 3. tümenini görevlendirmişti. Bu tümen, 3 bin piyade, sekiz bin süvari olmak üzere yaklaşık on bin kişiden ibaretti ve Prut'la Seret arasındaki Vırlad kabasında mevzilenmişti.

Türk ordusu bütün dikkatini Besarabya ve Moldavya'nın (Boğdan'ın) savunmasına yoğunlaştırmıştı. Vezirazam Yusuf Paşa'nın 1789 planı şöyleydi: Tuna'nın aşağı akımına 150 bin kişilik bir kuvvet yığarak, İsmail'den 30 bin kişilik yedek kuvvetle ağır bir darbe indirmek, ana kuvvetlerle müttefik düşman ordusuna karşı bir çevirme hareketine girişmek ve arkasından Rusların merkez ordusunun işini bitirmek. Sırbistan'daki Avusturya ordusuna karşı ayrı bir ordu tahsis edilmişti. Vezirazama göre Prens Koburgsky'nin ordusuna indirilecek bir darbeyle müttefikler arasındaki bağ kesilirse Avusturya ordusu savaş dışı kalabilirdi.

Prens Koburgsky Türklerin planı hakkında bilgi edinmişti. Hemen Suvorov'a bir mektup göndererek tek başına düşman saldırısını durduramayacağını ve Rus ordusunun sol kanadıyla bağlantı kuramayacağını bildirdi. Ayrıca Suvorov'dan böylesi kalabalık düşman ordusunun planını gerçekleştirmesini engellemek ve onu kendi mevzilerinde tutmak için yardım istedi.

Suvorov'un tümeni bu amaçla 16 Temmuz akşamı Vırlad'dan hareket etti ve geride bir miktar asker bıraktı (dört tabur alaybozan ve üç karabiner bölüğü). Yaklaşık yedi bin savaşçı ve on altı topla ilerleyen Suvorov 26 saatte 40 km. yol katederek Avusturya kampına yakın bir yerde mevzilendi. Prens Koburgsky, ancak Acuda'da kendi gözleriyle gördükten sonra Rus ordusunun bu kadar hızlı bir şekilde intikal edebileceğine inandı. Sabahleyin müşterek savaş planı üzerinde çalışmak amacıyla Suvorov'un çadırına geldiyse de, general "Suvorov sarhoş" dedirterek prensi oyaladı. Prens öğleye doğru çadıra girmek isteyince "general uyuyor", akşam girmek istediğinde ise "general yine içip sızdı kaldı" cevabını verdiler. Gece yarısına doğru Suvorov'un prensin eline tutuşturulan mektubunda şöyle deniliyordu: "Düşman yeterince dinlendi. Yarın sabah üçte iki koldan harekete geçeceğiz. Avusturyalılar sağ taraftan ve Ruslar sol taraftan doğruca düşman üze-

rine yürüyüp, fundalıklar arasında fazla oyalanmadan, zamanında Putna nehrine ulaşıp erkenden onu geçerek düşmana saldıracağız. Söylendiğine göre kâfirler yalnızca 50 bin kişi, diğer grup ise daha azmış. Bir defada hepsinin işini bitirmek için bir arada olmamaları üzücü."

Durum bir not göndermek veya müzakerede bulunmak için uygun değildi. Bu yüzden prens Suvorov'un planını kabul edip uygulamaktan başka çare bulumadı.

19 Temmuz sabahı saat üçte sekiz bin kişilik Rus ordusu ile on sekiz bin kişilik Avusturya ordusu iki koldan harekete geçti. Rus ordusunun orada olduğunu düşmana sezdirmemek için Albay Karaçay'ın müfrezesi sol kanattan Rus ordusunun önünde ilerliyordu. Türk ordusunun küçük koruma birliğini Putna nehri sahilinde imha eden müttefik kuvvetler nehri geçerek 20 Temmuz sabahında Fokşanı'ya doğru ilerlediler.

Türkler üç istihkâm kampına bölünmüşlerdi. Bir grubu Putna nehri önünde, ikinci grup nehrin arka tarafında, üçüncü grup ise Fokşanı civarındaydı. Avusturya-Rusya müşterek ordusunun yaklaştığını fark eden Türk ordusu defalarca hücumlar tertiplediyse de, karşı tarafın yoğun topçu atışları karşısında geri çekilmek zorunda kaldı ve hatta müttefik kuvvetler tarafından Putna nehrine kadar kovalandı.

Gece müttefik kuvvetler Putna nehrinin sol sahilinde toplandı ve nehrin karşı tarafında Türklerin boşalttıkları iki kampı ele geçirmek için küçük bir birlik gönderildi, fakat bunlar geri dönen düşmanın yoğun ateşiyle karşılaştılar ve ancak nehrin sol tarafından yapılan koruma ateşi sayesinde geri çekilebildiler. Sonuçta yoğun topçu ateşi sayesinde karşı sahilde tutunmayı başaran müttefik kuvvetler, nehir üzerine köprü kurulmasına da önemli katkı sağladılar. Ertesi sabah Rus ordusu nehrin karşı sahiline geçmiş, Avusturya ordusu da kısa süre sonra onu takip etmişti.

Türk ordusu 30 bin kişilik bir kuvvetin mevzilenmiş olduğu Fokşanı'daki ana karargâha düzenli bir şekilde çekildikten sonra, 4 Ağustos sabahı saldırıya geçen müttefik ordusu, henüz dört km. ilerlemişti ki kalabalık bir düşman saldırısıyla karşılaştı ve oldukça ağır zayiat verdi. Suvorov piyade ve süvarilerin yolunu açmak için, atlı birlikleri öne sürerken topçuları da sevketti. Yo-

ğun topçu ateşi Türk süvari birliklerini ardı ardına etkisiz hale getirdi ve büyük kayıplar veren düşman ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Fokşanı'ya iki km. mesafede düşman müttefik orduyu yine yoğun bir ateşle karşıladı. Bu defa da piyade ve topçu birliklerine yol açmak için süvariler öne sürüldü. Yoğun topçu ateşinin ardından Rus ve Avusturya birlikleri düşman mevzilerine saldırarak ağır kayıplar verdirmek suretiyle geri çekilmek zorunda bıraktılar.

Üç yüz kadar Türk, müstahkem Aziz Samuil manastırına koşup bekindi. Bunun üzerine Yarbay Voyeykov topları manastırın ana kapısı ve surlarına çevirip ateş açtı. Avusturyalılar da Voyeykov'u kendilerine örnek aldılar. Top atışları o kadar etkiliydi ki, Türklerin gerisinden ateş ettikleri mazgallar ve surlar yerle bir oldu. Daha sonra içeri girildi ve tam bir katliam gerçekleştirildi. Bu arada atlı birlikler de geri çekilmekte olan Türk ordusunu takip etmeye başladı.

Dokuz saat süren çatışmalar sırasında müttefik kuvvetleri 15 km. boyunca yayıldılar. Türklerin kaybı 1500'ün üzerindeydi ve 12 top (bir diğer kaynakta 10) ele geçirilmişti. Rusların kaybı 15 ölü ve 69 yaralıydı ki, bunlar arasında topçu Yarbay Voyeykov da vardı. Avusturyalıların kaybı ise ölü ve yaralı olarak 200 kişiydi.

Suvorov, çarpışmalardan sonra tümeniyle birlikte Vırlad'a döndü. Suvorov, Prens Repnin'e yazdığı mektupta Fokşanı zaferinin meyvelerini toplamak için Aşağı Tuna'da İsakça ile İsmail arasında kamp kurmuş olan sadrazamın ordusuna karşı yürünmesi konusuna dikkat çekiyordu, ama Repnin ona tahammül edemiyordu ve onun "tabiiliği"ni şımarıklık olarak görüyordu. Fokşanı zaferini haber alır almaz, Potemkin'in haklı hoşnutsuzluğunu umursamadan, hemen Prens Koburgsky'yi tebrik etmek ve zafer payesiyle şereflendirmek için adam gönderdi. "Demek öyle? - diye azarladı prens Repnin'i.- Onları bu kadar şımartmamak gerekirdi. Zaten burunları bir karış havada."

Yekaterina, Fokşanı zaferi münasebetiyle Suvorov'u elmas kakmalı bir haç ve Andrey Pervozvanny madalyasıyla ödüllendirdi. İmparator Josef de elmas süslemeli bir altın tabaka gönderdi. Prens Koburgsky ise Maria Tereza nişanıyla taltif edildi. Fakat hiç de zafer kazanılmış gibi bir hal yoktu. Çünkü başarı daimi değil-

di ve nitekim Türkler kısa süre sonra uğradıkları bozgunun etkisinden kurtulmuşlardı.

Potemkin, ordusuyla birlikte yavaş hareketlerle Olviopol'dan Dinyester'e doğru yönelmişti. Güya Osmanlı paşasının Boğdan'a gittiği şeklinde yalan bir bilgi almış ve hemen Repnin'e saldırıya geçme emri vermişti. 20 Ağustosta Repnin'in 30 bin kişilik taburu İsmail'e çekilmekte olan serasker Hasan Paşa'nın bölüğüne Salçı nehrinde bir darbe indirdi ve iki gün sonra da sabahın erken saatlerinde İsmail'e geldi. Birden kaleden fırlayan Türk süvarilerinin önü Kazak alayı tarafından kesildi ve düşman tekrar kaleye dönmek zorunda kaldı.

Repnin, tüm sahra toplarını yedi batarya halinde kalenin karşısına 430-530 m. mesafeyle yerleştirdi. Türklerin yoğun top ateşine rağmen bataryalar hedefi dövmeye devam etti ve üç saat sonra şehirde yangın çıktı. Akşama doğru surlarda bir gedik açılmış ve Rus ordusu taarruz emri almıştı. Fakat kısa süre sonra bilinmeyen bir sebeple Repnin hem taarruzu durdurdu, hem de kuşatmayı kaldırdı. Daha sonra Repnin, Potemkin'e sunduğu raporda "kaleye saldırırken önemli bir kaybı göze almadan zafer elde etmek mümkün değildi" diye yazacaktı.

Esasen Serasker Hasan Paşa'nın manevraları bir tür oyalama taktiği idi ve amacına ulaşmıştı. Çünkü Repnin İsmail'de oyalanıp geri dönünceye kadar Osmanlı paşası 100 bin kişilik ordusuyla Avusturya ve Rus ordularının birleşme noktasına bir darbe indirmeye, Prens Koburgsky ve Suvorov'un ordusunu kılıçtan geçirip arkasından Falçı-Kişinev üzerinden o sırada Dinyester boyunda toplanarak Bender yolu üzerindeki Kauşan'a yönelen Rus ordusunun merkez kuvvetlerinin üzerine yürümeyi kararlaştırmıştı.

O sırada Prens Koburgsky'nin ordusu Fokşanı'daydı. Prens, Suvorov'a haber göndererek Türklerin Braylov'u geçmeye başladıklarını bildirip yardım göndermesini istedi. Suvorov 8 Eylül gecesi Tekuçi üzerinden Avusturyalıların seyyar köprü kuracakları Seret vasıtasıyla Fokşanı'ya yöneldi. Fakat köprü belirtilen yere değil, Fokşanı'nın 14 km. yukarısına kurulmuştu ki, bu durumda Rus ordusunun Koburgsky'nin kolordusuyla birleşebilmek için 28-30 km. daha yol katetmesi gerekiyordu. Suvorov'un ordusu iki günde iki nehir geçerek 70 km. yol almış ve nihayet 10 Eylülde Fokşanı'da Koburgsky'nin kolordusuyla birleşebilmişti.

Avusturya kolordusunda 18 bin asker ve 73 top, Suvorov'un tümeninde ise 7042 asker ve 20 sahra topu vardı.

Rımnik ve Rımna nehirleri arasındaki tepelerde toplanan Türk ordusunun sayısı Avusturyalıların verdikleri bilgilere göre 100 bin kişiydi. Düşmanın sayıca çok fazla olduğunu gören Prens Koburgsky beklemeyi teklif etmiş, fakat Suvorov hemen saldırılmasını istemişti. Suvorov, haklı olarak, o sırada bir türlü saldırıya geçmeyen Türklerin savaşa hazır olmadıklarını tahmin ediyordu. Sadrazam gerçekte takviye kuvvetlerin gelmesini bekliyordu, ama daha önemlisi Repnin'in ordusunun Tuna'nın aşağı taraflarına geldiği yönündeki haberin huzurunu kaçırmış olmasıydı. Rus ordusunun niyetini anlamak amacıyla hareketleri hakkında daha fazla bilgi beklediği için saldırıyı tehir etmişti. Suvorov, Prens Koburgsky'ye eğer saldırıya geçmeyi reddederse, tek başına kendi kuvvetleriyle saldıracağı yolunda bir ültimatom verdi. Bu durum karşısında Avusturyalı prens Suvorov'un hemen saldırıya geçme teklifini kabul etmek zorundaydı ...

Türklerin tepeler üzerindeki ordusu üç kampa bölünmüştü. Suvorov, müttefik kuvvetlerin iki kola ayrılarak Rımna nehrini geçtikten sonra saldırıya geçmeyi planlamıştı. Suvorov'un tümeni Tıgro-Kukuli'deki kampa, Avusturya ordusu da Krınga-Meylor'daki merkez kampa saldıracak; Suvorov Tıgro-Kukuli'deki Türk ordusunun işi bitirildikten sonra Avusturya ordusuyla birleşecekti.

Müttefik kuvvetlerin saldırısı 11 Eylül gecesi başladı. İki kol halinde Çereşti köyü üzerinden Rımna nehrine gelen müttefikler, Boğaç ormanında nehri geçecekleri noktada tekrar birleştiler. Suvorov nehri aynı gece şafağa doğru geçti. Koburgsky'nin ordusu da nehre geldi. Her iki ordu arasındaki bağlantıyı Karaçay'ın süvarileri sağlıyordu. Avusturya ordusu Türklerin Krınga-Meylor bölgesindeki kampına yönelirken, Suvorov da Tıgro-Kukuli'deki kampa doğru ilerledi.

Mısır tarlalarının içinden geçen Rus ordusu Türk kampına yarım km. mesafedeki derenin iç kısmına ilerledi. Türkler toplarını derenin kenarına yerleştirmiş, süvari birliklerini de oraya yığmıştı. Rusların görünmesiyle birlikte Türkler yoğun top atışına başladılar. Suvorov, sağ cenahtaki birliklere derenin kenarını dolaşıp dar boğazdan geçerek Türk toplarının susturulmasını emretti.

Rus askerleri verilen görevi yerine getirdiler, fakat 7 bin kişilik Türk süvari birliğinin saldırısına uğradılar. Birinci sıradaki Rus birliği onların yardımına geldiyse de Türk atlıları hücuma geçtiler. Bu sırada Suvorov'un ikinci sıradaki birliği devreye sokmasıyla Türk süvarileri çapraz ateş arasında kaldılar. Türk süvarilerinin saf dışı bırakılmasından sonra Rus piyadeleri düşman kampına saldırıp ele geçirdiler. Türkler Rımnik nehrine doğru kaçtılar, fakat Suvorov düşmanın takip edilmesini istemedi.

Suvorov bir piyade birliğini ormanı taraması için gönderdi. Diğerleri ise normal seyrine devam etti. Ormanı bir baştan bir başa kat eden Rus ordusu tekrar savaş düzenine girdi. Suvorov, askerlerini doğrudan Avusturya ordusunun daldığı Kringa-Meylor ormanına değil, Türklerin yan tarafından ateş açtıkları Bokza köyüne yönlendirdi. Bu yüzden müttefik orduları birbirinden öylesine uzaklaştı ki, aradaki boşluğu Karaçay'ın süvarileri dahi kapatamıyordu. Osman Paşa'nın süvarileri iki kola ayrılmıştı. Birinci kol (18 bin süvari) Rus ve Avusturya ordusunun kavuşma noktasına saldırma emri almış, ikinci kol (20 bin süvari) ise Avusturyalıların arkasından dolaşarak sol kanattan saldırmakla görevlendirilmişti. Fakat bu saldırıların tamamı topçu ateşiyle püskürtüldü.

Bokza köyüne gelen Rus askerleri, topçu ateşinin desteğiyle Türk mevzilerini ele geçirdiler. Rus askerleri, Türk süvarilerinin öfkeli saldırıları karşısında geri çekilen Avusturyalılarla aynı hatta buluşmuşlardı. Artık Suvorov'un yapacağı tek şey Avusturya ordusuyla birleşerek Türklere saldırmakta. Böylece Prens Koburgsky'nin izine paralel olarak ilerleyen Rus askerleri Kringa-Meylor ormanında Avusturyalılarla birleştiler.

15 bin yeniçerinin bulunduğu Türk karargâhına saldırmadan önce müttefik orduları saflarını bir kez daha düzelttiler. Süvari birlikleri kareler arasındaki boşluğu doldururken, topçu birlikleri de Türk toplarının bulunduğu yöne doğru yoğun ateşe başladı. Bu arada kareler arasından ileri fırlayan Rus süvarileri Türk mevzilerine dalarak düşmanı kılıçtan geçirmeye başladılar. Panik halinde kaçışan Türkler Martineşt yakınından nehri geçmeye çalışıyorlardı.

Osmanlı seraskeri bu kaçışı durdurmaya çalıştıysa da muvaffak olamadı. Kaçışmaya çalışan piyadeler köprüyü doldurdukları için süvariler kendilerini suya bıraktılar. Suya atılanlar o kadar

çoktu ki, Rımnik'de su seviyesi birden yükselmişti. "Serasker öncü birliklerle köprünün sağ yakasına geçip uç kısmını kaldırdı. Türk süvarileri aceleyle kendilerini suya bıraktılar ve binlercesi boğuldu. Köprünün sol tarafında kalan süvari ve piyadeler tutunamayarak o tarafa bu tarafa kaçıştılar" - diye yazacaktı Suvorov. Türkler Odoy köyündeki serasker kampını bırakarak Braylov ve Rusçuk'a kaçtılar. Yaklaşık 10 bin Türk hayatını kaybetmişti. Bunlardan beş bin kadarı savaş meydanında, iki bini takip sırasında ölmüş, üç bin kadarı da Rımnik ve Buzeo nehirlerini geçerken boğulmuştu. Braylov ve Maçin'e yalnızca Şumnu'ya yönlendirilen 15 bin Türk gelebilmiş, kalanları o tarafa bu tarafa dağılmıştı. Savaş sonrasında 100 sancak, 80 top, cephane ve pek çok mühimmat ele geçirilmişti. Rusların kaybı 46 ölü, 133 yaralıydı; Avusturyalıların kaybı biraz daha fazlaydı.

Rımnik zaferi Petersburg'da top atışlarıyla ve çan çalınarak kutlandı. Tabii imparatoriçe ve mevkebinin Suvorov'u övüp göklere çıkaran nutukları da ihmal edilmedi. İmparator II. Josef, Suvorov'a Kutsal Roma İmparatorluğu kontu unvanını verirken, Yekaterina da çarlık kontu unvanını bahşetti. Böylece Suvorov, kazandığı zaferden dolayı Rımniksky (Rımnikli) soyadıyla kont ilan edildikten başka, pırlantalarla süslü bir Andreyev nişanı, üzerine elmaslarla "veziri mağlup eden kişi" yazısı yazılan bir şapka, yine pırlantalı bir apolet ve değerli bir yüzük hediye edildi. Fakat hepsinden önemlisi Suvorov'un uzun zamandır beklediği I. dereceden Aziz Georgi nişanıydı.

Oçakov önlerindeki muharebeye rağmen Potemkin'in Suvarov'un hizmetlerini küçümsemeye teşebbüs etmemesi kadar, onun için daha yüksek bir ödül istemesi de kayda değer.. Ancak, Mareşal Potemkin ve Laudon'unki gibi iki büyük müttefik ordu ikinci dereceden meselelerle uğraşırlarken, 25 bin kişilik bir birliğin Osmanlı'nın ana kuvvetine nihai darbeyi nasıl indirebildiği günümüz insanını düşündürmektedir. Rımnik zaferinin sonuçları savaşın bundan sonraki seyrini de etkiledi. Potemkin'in ordusu Bender'e geldiğinde, bu defa 1770 yılındakinden farklı olarak henüz kuşatma çalışmaları başlamadan kale kendiliğinden teslim oldu. Hâlbuki kalede 16 bin kişi ve 300 top vardı. Arkasından daha sonra yerine Odessa'nın kurulacağı küçük Türk kalesi Gacibey de savaşsız teslim bayrağı çekti. 30

Eylül 1789'da ise Potemkin'in Albay Pistov kumandasındaki öncü ordusu Akkerman kalesini savaşsız teslim aldı. Kalede 52 top vardı ve ayrıca Akkerman önündeki küçük teknelerde de 37 top bulunuyordu. Teslimiyet anlaşmasına istinaden Akkerman'daki Türk garnizonu İsmail'e giderken, Potemkin'in ordusu da Kişinev, Kavuşan ve Palanka'yı ele geçirdi.

Suvorov'un Türkler üzerinde yarattığı korku ve dehşet, Avusturyalı Mareşal Laudon'a Türkleri Bannat'tan kovma ve Eylül ayı sonlarında da Belgrat'ı ele geçirme cesareti verdi. Prens Koburgsky ise Eflak'ı işgal ederek Bükreş'e yöneldi.

Ne yazık ki Potemkin ve Laudon'un yaptıkları, cebinde 30 bin Rublesi varken başkalarının cebindeki üç kuruşun arkasından koşan Şura Balaganov'un işini hatırlatıyordu. Tüm bu toprak edinimleri fazla pahalıya mal olmamakla birlikte, Rusya 1789 savaşını kazanma imkânından mahrum kalmıştı. Örneğin Yassı anlaşması gereğince Akkerman Türklere teslim edilmişti. Hatta 1811 yılında Kutuzov benzeri bir münasebetle şöyle diyecekti: ".. bir şehri almak kolay, savaşı kazanmak zordur." Hâlbuki hiç olmazsa bir ordunun kumandası kendisine bırakılmış olsaydı Suvorov 1789'da savaşı kolayca kazanabilirdi. Türklere karşı Rımnik'de kazanılan zaferden sonra, yalnızca Tuna boylarında değil, İstanbul'a kadar olan yerlerin hiçbirinde Türklerin savaşacak mecali kalmamıştı. Bu durumda generaller şu iki şeyden birini yapabilirlerdi: Ya Türkiye'nin kayıtsız şartsız teslim olması, ya da Marmara Denizi sahillerine kadar ilerleme.

Rusya'nın büyük zaferine giden yol üzerinde iki engel vardı: Potemkin'in egoistliği ve büyük kadro değişikliğine bir türlü yanaşmayan Yekaterina'nın rikkati. Elbette ki Potemkin yaratılıştan bir devlet adamı, iyi bir teşkilatçı, kurucu ve diplomattı, ama asker olarak beş para etmezdi. Laf aramızda, Potemkin ne kadar egoist ve pohpohlanmaya bayılan bir tipse, Suvorov da o kadar ikbalperest ve şirretti. Örneğin Suvorov, Rumantsov'un emekli olmasından sonra dahi aynı raporları hem ordu başkumandanı olarak Potemkin'e, hem de sanki önceki dek kumandanmış gibi Rumantsov'a gönderiyordu. Hâlbuki o sıralar Rumantsov Suvorov'u hiç sevmediği için, Suvorov Potemkin'e öteki hakkında iftira dolu raporlar sunardı. Şimdiyse general tüm kırgınlıkları unutmuş ve raporları inadına Potemkin'e ulaştırmıştı.

İki ordu komutanın şahsi ihtirasları ve Yekaterina'nın aşırı hımhımlığı Rusya'yı muhteşem bir zaferden mahrum etmişti.

8. Karadeniz ve Ege'de korsanlar

1789 savaşı sırasında Karadeniz filosu fiili bir katılım göstermemiş; ancak gerek Karadeniz'de ve gerekse Doğu Akdeniz'deki savaşı korsanlar yürütmüştü. Çağdaşlarının "privateer" dedikleri korsanlar Rus resmi kayıtlarında "zırhlı gemiler" olarak geçiyor, pek çok Avrupalı ve Türkler ise korsan diyorlardı. Son adlandırma hakikatten hâli değildir.

Rus sancağıyla dolaşan korsanlar Karayib Denizi'ndeki korsanlardan pek fazla farklı değillerdi. Fakat Rusya'nın kendi korsanlarından utanması için bir sebep yoktu. Denize kıyısı olan tüm devletler yüzlerce yıl boyunca korsanları kullanmışlardır. Üstelik palme birinciliğini İngilizler kimseye kaptırmamışlardır. İngiliz kral ve kraliçeleri lordların saraylarına en kanlı korsanları sokmaktan uzanmazlardı. Büyük Britanya'nın bugünkü pek çok aristokrat ailesinin ataları durumlarını korsanlığa borçludurlar. Ama şimdi bizim Büyük Yekaterina ve korsanları için değil, 1853-56 Kırım savaşı sırasında, 1877-78 Türk-Rus savaşında ve 1904-1905 yıllarındaki Rus-Japon savaşında korsan filolarını organize etmeyen beyinsiz politikacı ve amirallerimizden utanmamız gerekir.

İngilizler ve Amerikalıların korsanlığı yasaklayan konvansiyonları imzalamalarının sebebi, düşmanın elindeki güçlü silahları yok etmekten başka bir şey değildir. Demokrasinin temelini atanlar, örneğin Amerikalı amiral Lockwood'un kitabındaki "hepsini denizin dibine batır" sözlerini önceden okumuş olmalılar. Böyle bir emir 1941 Aralığında Amerikalı pilot ve denizaltı kumandanlarına verilmiş; onlar da aralarında tacirler, yolcular, hemşireler ve balıkçıların da bulunduğu tüm halklara ait gemileri Pasifik Okyanusu'nun derinliklerine göndermişlerdi. Batırılan üç yüz tarafsız gemi arasında yirmi-otuz kadar Rus gemisi de vardı.

1787-88 yıllarında Karadeniz'de privateer'lerin teşkil edilişi konusuna yukarıda değinilmişti. İlk başlarda bu tür zırhlı gemileri Yunanlılar yönetiyorlardı, ama 1788 Eylülünden itibaren seferlere Rus subayları da katılmaya başladılar. Örneğin Potem-

kin'in deniz albayı olan ve daha sonra meşhur filo komutanı olarak görev yapan L. N. Senyavin bunların ilkiydi. Senyavin, 16 Eylülde Sıvastopol'dan dört korsan gemisiyle hareket etmiş, üç hafta boyunca Sinop-Kerasus arasında volta atmıştı.

19 Eylülde Sinop yakınlarında beş Türk gemisiyle karşılaşan Sinyavin, bunların en büyüğüne kendi gemisiyle bizzat saldırdı, fakat gemi hızlı seyrettiği için kolaylıkla takipten kurtuldu. Gerçi kaptan Ganal'ın gemileri ve teğmen Maringopul tarafından çevresi kuşatılan Türk gemileri iki ateş arasında kaldılarsa da, kahramanca mücadele ederek iki rampa hareketinden kurtuldular. Kıskaçtan çıkmayı başaran Türkler Sinop'a doğru gittiler, fakat orada da sahile bindirdiler. Korsanlar ganimet toplamak için üşüştülerse de, sahil bataryalarının yoğun ateşi karşısında ödülü kayalar üzerinde bırakarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Diğer gemilerden bir tanesi Teğmen Skandaraki'yi ele geçirmeyi başardı, fakat diğerleri karanlıktan faydalanarak kaçabildiler.

Senyavin'in komuta ettiği gemiler daha sonra doğuda sekiz askeri nakliye gemisinin bulunduğu Vonna limanına yöneldi. 20 Eylülde korsanlar reçine ve lüle taşı yüklü bir gemiyi ele geçirdiler. Gemi kaptanı bir tekneyle kıyıya ulaşıp canını kurtardıysa da, gemideki yükler ateşe verildi. Ertesi gün dört mavnayı fark ettiler. Hemen o tarafa gönderilen korsanlar bu mavnalardan ikisini ele geçirdiler. Mavnalardaki yük önemli bir şey değildi. Lüle taşı ve meyve kurusu vardı. Mavnalarla birlikte yükleri de yaktılar. İki gün sonra Vona açıklarında bir mavna daha ateşe verdiler, ama bu defa Türkler sahilden topla ateş ettiler. Senyavin bu topu etkisiz hale getirdikten sonra karaya çıktı ve depoyu ateşe verdi. Bu sırada pek çok Türk atılan misketlerden ölmüş, fakat askeri nakliye gemileri de limana gelmemişti. Kazak seferlerinden sonra Türk karasularının iç kısımlarına yapılan ilk tesadüfî Rus çıkarma hareketiydi bu.

Senvavin daha sonra doğu sahili boyunca ilerledi. Yolu üzerinde şimdiki adı Giresun olan Gerensid limanı vardı. Limanın hemen yakınında küçük bir ada, onun da arkasında demir atmış vaziyette bekleyen beş Türk yelkenlisi vardı. Korsanlar havana girerek demir attılar ve gecenin karanlığından faydalanarak saat 11'de şalupaları indirip kıyıya çıktılar. Türkler tarafından fark edilen korsanlar üzerine şiddetli tüfek ve top atışıyla karşılaştılar

(sahilde üç toplu bir batarya vardı.) Çıkartma yapılamamış, şalupalar gemilere dönmek zorunda kalmıştı. Sabahleyin gemiler yelken açarak bataryanın bulunduğu yere yöneldiler. Gemileri demir ve şprintlerle sabitleyerek bataryaya ateş açtılar. Batarya ortadan kaldırıldıktan sonra şalupaları indirip sığ sularda bekleyen Türk gemilerine doğru ilerlediler. Yalnızca bir gemiye rampa edebildiler, fakat diğerlerine aynı şeyi yapamayınca top ateşine tutarak batırdılar. Sonra ele geçirdikleri ganimeti ve 300 kg. barutu kendi gemilerine yükleyip, Türk gemisini ateşe verdiler. Rusların kaybı 9 ölü, 13 yaralıydı.

O gün gece gündüz düşman sahilini vuran Senyavin 26 Eylülde denize açılarak Sıvastopol'a döndü. 29 Eylülde ise Senyavin'in ekibi değerli bir malla yani tuzla yüklü olan büyük bir Türk gemisini ele geçirdi. Gemiyi Sıvastopol'a çekip yükünü boşaltmak istedilerse de, 3 Ekimde çıkan şiddetli bir fırtına Türk gemisini kullanılamaz hale getirdiği için batırmak zorunda kaldılar. Senyavin'in ekibi "oldukça zengin bir ganimet getirdi ve ayın altısında Sıvastopol koyuna salimen döndü. Ekim ayı başlarında Potemkin, Oramiral Voynoviç'e korsanların ödüllendirilmesi düzeniyle ilgili bir emir verdi: 'Ganimet onu ele geçirenlere ait olmak zorundadır; yararlı olanlara ise ben belli bir düzene göre ödemede bulunacağım."

1789 Mayısında 24 adet zırhlı gemi Sıvastopol'dan Oçakov'a giden Rus ticari gemilerine refakat etti, fakat Türklerle herhangi bir çatışma olmadı. 10 Haziranda ise Potemkin Yekaterina'ya şu satırları yazdı: ".. zırhlı gemilerimiz Tuna'da yüzüyorlar ve yüzden fazla nakliye gemisi nehirde seyir halinde. Eğer Fransızlar himmet gösterip kendi gemileriyle taşımamış olsalardı, Türk başkenti yeterli miktarda ekmek bile bulamazdı.. Galiba Türk nakliye gemileri bu işi yapamıyor."

21 Nisan 1789'da korsanlar Binbaşı Çapano komutasında Konstans'a saldırdılar. Gemilerden yapılan yoğun top atışlarının desteğiyle 622 kişi karaya çıktı. Türklerin direnişini kıran korsanlar şehre girerek ateşe verdiler. Yunanlılar 4,5 saat boyunca şehri yağmaladıktan sonra gemilerine döndüler.

Bu arada Türkler de korsanlardan faydalanıyorlardı. Göründüğü kadarıyla bu korsan gemilerdeki mürettebat da Yunanlılardan ve değişik Yakın Doğu ülkelerindendi. Örneğin 15 Eylül

1789'da dört Türk gemisi ve 13 zırhlı korsan teknesi Yevpatoria körfezine girmiştir. Ancak, Türk korsanların faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgi bulamadık. Fakat onların Kuzey Karadeniz'de yaşama şansları yoktu. Çünkü Rus bayrağı taşıyan ticari tekneler hemen hemen hiç seyretmiyordu, fakat Sıvastopol, Kerç ve Kılburnu ne korsanların ne de Türk filosunun dişine göreydi.

Daha önce belirtildiği gibi, İsveç'le savaş başladığı için Yekaterina Rus donanmasının Ege adalarına gönderilmesi teklifini reddetmek zorundaydı. Yine de Doğu Akdeniz'de onlarca Rus bandıralı gemi dolaşıyordu, ama bunlar Yunanlı korsanlardı. Onların korsanlıkları Türklerin boyunduruğu altındaki Hellas'ı kurtarma savaşı mıydı, yoksa ticari faaliyetlerden elde edecekleri kâr peşinde miydiler? Büyük ihtimalle her ikisi içindi. Ne de olsa ticaretlerde milliyetçilik ön plandadır.

Bir diğer dikkat çeken korsan, Lombro Kaçioni'ydi. Rus ordusunda binbaşı rütbesiyle görev yapan Kaçioni, 1788'de kendi parasıyla Triesta'da 28 toplu "Minerva Severa" (Rus imparatoriçesinin onuruna bu adı vermişti) firkateynini donatmış, Adriyatik ve Ege'de dolaşmaya çıkmıştı. Kaçioni, ele geçirdiği ilk iki büyük gemiden birine "Grandük Konstantin", diğerine "Grandük Aleksandr" adını verdi. Korsandı, ama politikadan iyi anlıyordu. Bu yüzden "Çareviç Pavel" adını vermekten kaçınmıştı. Kaçioni daha sonra korsan filosuna ele geçirdiği iki gemiyi daha ilave etti.

1788'de Sırakuza'da Yekaterina'nın ikinci dereceden kaptan unvanı verdiği Maltalı yaşlı korsan Lorenso Ghilgelmo komutasında masrafları Rusya devletince karşılanan bir korsan filosu daha kurulmuştu. 1789 Martında Kaçioni ve Ghilgelmo'nun filosu Çanakkale Boğazı girişine geldi ve düşmana büyük zayiat verdirdi. İstanbul'a giden gemileri vuran korsanlar başkentte ciddi gıda sıkıntısına yol açtıktan başka, ahaliye de savaşın meşakkatlerini yaşattılar. Korsanlar, sahil köylerini yakıp yıktılar ve hatta bir defasında Lambro Kaçioni Kastel-Rosso adlı küçük bir kaleyi dahi ele geçirdi. Tacir teknelerini ele geçirip, ortadan kaldıran korsanlar, uygun fırsat bulduklarında Türk savaş gemileriyle çatışmaya girmekten de kaçınmıyorlardı. Örneğin dokuz gemiden oluşan Ghilgelmo filosu, üç savaş gemisi, iki kadırga ve beş kırlangıçtan oluşan Türk filosuyla Zea ve Sira adaları arasında savaşa girmiş ve onları geri çekilmeye mecbur bırakmıştır.

Korsanların sahil köylerini vurması Osmanlı hükümetini karada daha fazla asker, Tuna ve Karadeniz'den gemi çekerek daha fazla gemi bulundurmaya sevk etmiştir. 23 Haziran 1789'da Türk donanması kendisiyle karşılaşmaya gelen Lorenzo'nun filosunun Tino adası civarında olduğunu öğrenmişti. Rüzgârı da arkasına alan Türk gemileri Rus filosuna doğru yelken açtı. Havanın limanlı olması yüzünden çarpışma ancak ertesi sabah başlayabildi. Uzun süren karşılıklı top atışlarından sonra Türkler geri çekildiler. Tarafların gemi kaybı yoktu, fakat korsanların morali son derece yüksekti. Benzeri bir çatışma 25 Haziranda yine Tino civarında meydana geldi, fakat bu kez Türk filosuna saldıran Kaçioni'ydi. Çatışma dört saat sürdü ve Türkler hiçbir kayıp vermeden savaş meydanından çekildiler. Korsanların kaybı bir ölü, birkaç yaralıdan ibaretti.

3 Ağustos günü Kaçioni kendisinden kat kat güçlü Cezayir filosuyla karşılaştı. Saatler süren çatışmadan sonra Kaçioni iki gemi kaybederek geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat Zea adasındaki Türk istihkâmını yıkmıştı. Kaçioni 29 Ağustosta Seriko adasına çekildi ve o yılın sonuna kadar orada kaldı.

Sonraki bölümlerde Ege adalarındaki olaylara tekrar dönmemek için Rus korsanlarının bundan sonraki akıbetleri üzerinde duralım.

Kaçioni, 1790 Martında Levant'a (bugünkü Suriye) geldi. Suriyeli gönüllülerden ve Arnavutlardan adam topladı. Filosunda dokuz gemisi ve 600 adamı vardı. Nisan ayının ortalarında üs olarak kullandığı Zea adasını tekrar işgal etti. Bu adayı seçmesi tesadüfî değildi. Çünkü Kaçioni buradaki koyun girişine 1789 Ağustosunda tahrip edilen istihkâmın yerine iki hisar kurdurmuştu. Artık buradan İstanbul'a giden gemileri Çanakkale girişinde rahatlıkta durdurabilirdi. Kaçioni Ege'deki bazı adaları haraca da bağladı. Resmiyette bu haraçlar "devlet hazinesine toplanan vergiler" olarak alınıyordu, ama Petersburg'a bir kuruşu bile gelmiyordu.

Kaçioni'nin bu hareketlerinin korsanlara karşı bütün donanmayı gönderecek olan sultanı öfkelendirmemesi mümkün değildi. 1 Mayısta Yunanlı yerliler Kaçioni'ye 8 pâre gemiden oluşan bir Osmanlı donanması gördüklerini bildirdiler. Yunanlılara inanmayan Kaçioni, düşmanı aramak için filosunu Andrutso ada-

sına gönderdi. 6 Mayısta Türk donanmasını gördüler. Ama donanma söylendiği gibi sekiz pâre gemiden değil, Mustafa Paşa komutasındaki savaş gemilerinin de bulunduğu 19 gemiden oluşuyordu. 6 Mayısta yapılan çarpışma bir tür nabız yoklama niteliğindeydi. Türkler sayıca ve ateş gücü cihetinden çok üstün olmalarına rağmen korsanlardan çekiniyorlardı, ama korsanlar da çok istemelerine rağmen kâfirlere fiziki zarar verecek durumda değillerdi. Karşılıklı top atışları gecenin geç saatlerine kadar devam etti, ama iş rampa yapmaya kadar varmadı. Tarafların gemi kaybı yoktu ve hasarlarla, insan kaybı da belli değildi.

Gece yapılan savaş meclisinde bazı subaylar ısrarla Kaçioni'ye geri çekilmeyi öğütlediler. Kaçioni "Türklerin kesinlikle ürkek" olduğuna inanıyor, muhalifleri ise onu korkaklıkla suçluyorlardı. Ertesi sabah rüzgârı arkasına alan Türkler kaçmaya başlayınca, Kaçioni onların peşine düştü. Fakat birden ufukta Seyit Ali'nin Cezayir donanmasını gördüler. Cezayir gemileri rüzgârı arkalarına alarak hızla yaklaştılar ve reis gemisi üç büyük şebekle "Minerva Severa"ya saldırdı. İki şebek Minerva'yı abordaya almayı denediyse de, gemiye geçmeyi başaran 12 kişi hemen öldürüldü. Abordadan vazgeçen Türk gemileri korsanların baş gemisine yüklendi. Sonunda Kaçioni bir filikaya binip gemiden uzaklaştı. Gemi mürettebatı karanlık bastırıncaya kadar direndi. Gece Yunan kürekli tekneleri Minerva Severa'ya yaklaşarak mürettebatı boşalttılar ve firkateyni ateşe verdiler. Üç gemi ise Cezayir filosu tarafından abordaya alınıp, bütün mürettebat öldürüldü.

"Achilleus" firkateyni iki firkateyne karşı birkaç saat çarpıştıktan sonra, Cezayirlilerin abordaya almaya çalışması üzerine kaptan bir hileye başvurarak birkaç barut fıçısını sırıkların ucuna bağlattı. Orada barut deposu olduğunu anlayan Türkler korsanların onu aborda anında patlatmak istediğini düşüncesine kapıldılar. Cezayir gemilerinin de o tarafa bu tarafa dağılması üzerine "Achilleus" Andro adasına ulaşmayı başardı. Mürettebat sahile çıktıktan sonra gemiyi batırdılar. Fakat kaptan Stratti'nin sekiz toplu kırlangıcı mürettebatıyla birlikte esir alındı. Kısacası 7 Mayısta korsanlar 600 kişiden dört yüzünü kaybetmişlerdi.

Savaştan sonra Cezayir filosu Zea ve Andro adalarına gelerek orada savaşa katılmayan Türk donanmasıyla birleşti. Bu arada Kaçioni tarafından Zea adasını korumak üzere bırakılan 300 Ar-

navut gece karanlığında başka bir adaya nakledildi. Türkler, her zamanki gibi sivil vatandaşlarla hesaplaştılar. Kaçioni, savaşa katılmayan üç kırlangıç ve bir palakrayla Seriko adasına saklandı.

Yekaterina korsanları cömertçe ödüllendirdi. Kaçioni'ye önce yarbay, arkasından albay rütbesi verildi ve 4. dereceden Georgi nişanıyla ödüllendirildi. Kaçioni'nin uğradığı başarısızlık korsanların Ege'deki faaliyetlerini bitirmedi. 1791'de yapılan Yaş Barış Anlaşması sırasında Kaçioni'nin 11 gemiden oluşan bir filosu ve Porto-Kvalo koyunda sahil bataryalarıyla takviye edilmiş bir üssü vardı.

Savaşın sona ermesine rağmen Kaçioni faaliyetlerini durdurmadı ve pervasız bir şekilde Pavplia şehri yakınlarında iki Fransız gemisini yaktı. Fransa Kaçioni'nin cezalandırılmasını istedi ve böylece Türk filosu ile Fransız firkateyni Porto-Kvalo'ya saldırdı. Korsanların kahramanca direnmelerine rağmen sahil bataryaları imha edildi ve gemileri ele geçirildi. Fakat Kaçioni bir kez daha paçayı yırtmayı başararak Venedik üzerinden Rusya'ya geldi. 1796'da Pavel yeni bir düzenleme getirerek Kaçioni'nin rütbesini albaylıktan binbaşılığa indirdi, fakat daha sonra oluşturulan Yunan taburunun başına komutan olarak tayin edildi. Yaşlı korsan 1805'de Balaklava'da sessiz sedasız terk-i dünya eyledi.

9. 1790 savaşı. Kerç ve Tendra

14 Mart 1790'da Potemkin kendi inisiyatifiyle Fyodor Fyodoroviç Uşakov'u Karadeniz filosuna komutan olarak atadı. Daha sonra da Mark Voynoviç'i "gümrük noktalarını iyi bildiği" gerekçesiyle (herhalde Perslerin elinde esir bulunmuş olmasına göz önünde tutmuştu) Hazar Denizi'ne gönderdi.

Yeni komutan, başlangıçta korsanlıkla iştigal etmeyi uygun buldu. Herhalde Senyavin ve Kaçioni'nin ruhları onu rahat bırakmamışlardı. 16 Mayıs 1790'da Uşakov'un donanması Sıvastopol'dan Türkiye'nin kuzey sahiline doğru yola çıktı. Emrinde 50 namlulu üç savaş gemisi,[1] dört firkateyn ve 12 zırhlı gemi vardı.

21 Mayısta Sinop'a gelen donanmadaki zırhlı gemiler bilgi toplamak amacıyla limana yaklaştı ve oradaki iki ticaret gemisine

1 Aslında bunlar 46 namlulu firkateynlerdi, ama Müslümanları korkutmak ve göz dağı vermek için savaş gemisi diye gösterilmişti.

el koydu. Ertesi gün şafakla birlikte Uşakov'un donanması iki firkateyn, bir uskuna, bir kırlangıç, iki kalyon ve yedi küçük geminin demirli bulunduğu Sinop limanına girdi. Sahil bataryalarının koruması altındaki gemilere saldırma riskini göze alamayan Uşakov, onun yerine iki gün boyunca şehri top ateşine tutup büyük yangınların çıkmasına yol açtı. Zırhlı gemilerse yakın çevreye vararak dört ticaret gemisini ele geçirdi ve dört tanesini de batırdı. Gemilerin neredeyse tamamı buğday yüklüydü. 148 Türk esir alınırken, çoğu Hristiyan olan 53 köle de serbest bırakıldı.

24 Mayısta Sinop limanından ayrılan Uşakov, yolda iki ticaret gemisini batırdıktan sonra Samsun limanının bulunduğu sahile vardı. Ertesi gün limana girdi, fakat liman boştu. Bunun üzerine şehri biraz bombardıman ederek oradan ayrıldı. Uşakov oradan da ayrılıp şehri kuşatma altına tutan Yu. B. Bibikov'un kolordusuna yardımcı olmak için Anapa'ya yöneldi.

Bibikov'un taburu 10 Şubat 1790'da Kuban ağzına gelerek Anapa'ya yönelmişti. Kolordusunda 17609 er ve 16 top vardı. Bibikov yanına yalnızca iki haftalık iaşe almıştı ve dağlılardan erzak satın alabileceğini düşünmüştü. Fakat dağlılar erzak satmak şöyle dursun bir de kendisine karşı gerilla savaşı başlatmışlar, yine de Bibikov 25 Martta 15 bin kişilik garnizonun yer aldığı Anapa kalesine gelmeyi başarmıştı. Bibikov, askerler henüz hücum merdivenlerini hazırlamamış olmalarına rağmen taarruz emri vermiş, fakat Türkler Ruslara büyük kayıplar verdirerek saldırıyı püskürtmüşlerdi. Rus ordusu erzaksız kalmıştı. Taburdaki askerler arasında pek çok hasta vardı ve üstelik dağlılar da arkalarından saldırmışlardı. Bibikov bu durum karşısında 15 Nisanda geri dönmeye karar vermiş, 4 Mayısta Kuban'ın karşı tarafına ancak 5407 asker geçebilmişti. Kısacası, bu beceriksiz teşebbüs yüzünden 12 bin kişi hayatını kaybetmişti.

Uşakov, Bibikov'un başına gelenlerden habersizdi. Yalnızca 29 Mayısta sahile yaklaştığında kale civarında Rusların olmadığını görmüştü. Anapa koyunda Türklere ait bir savaş gemisi, bir firkateyn, iki kürekli tekne ve beş ticaret gemisi vardı. Bunlar kalenin önüne doğru yaklaşınca, Uşakov yine kale toplarının himayesindeki limana saldırıya geçerek gemilerini riske atmak istemedi. Şimdi ana konumuza dönelim. Gerek çar, gerek Bolşevikler ve gerekse şimdiki demokratlar Uşakov'a methiye üstüne methiyeler

dizdiler. Örneğin tarihçi V. Ovçinnikov şöyle diyor: "Oramiral Uşakov, şehre birkaç salvo gönderdikten sonra ateşi kesti. Düşmana daha fazla yaklaşma imkânının olmaması, Rus donanmasında bombardıman ve yangın gemilerinin bulunmaması, ona düşmanın Anapa koyundaki gemilerini yok etme imkânı vermemişti. Bir Haziranda Anapa'dan ayrılan Uşakov, aynı ayın beşinde salimen Sıvastopol'a vardı."[2] Sanki düşman gemilerinin 50 toplu bir firkateynle ortadan kaldırılması yasaktı. Bombardıman gemileri gerekliydi, ama yangın gemilerine gelince, sanırım yazar onların ne olduğunu bilmemektedir. Ele geçirilen bir ticaret gemisi ve hatta bir zırhlı gemi dahi birkaç saat içinde ateş gemisine çevrilebilirdi, ama prensip olarak bunlara ihtiyaç yoktu.

Benzeri durumlarda, Abukir ve Kopenhag'da Nelson, Sinop'da Nahimov ve diğer dirayetli filo komutanları koya dalmış, düşman donanmasını topa tutmuş, sonra sahil bataryalarına yönelmişlerdir. Uşakov, elbette kabiliyetli bir generaldi, ama açıkçası oldukça müşkülpesentti.

Mayıs ayı sonlarında Türk donanması Yalta önlerine kadar geldiyse de, hemen gerisin geriye gitti. Uşakov, 24 Haziranda Potemkin'den Sıvastopol donanmasıyla birlikte denize açılması, Türkleri bulup ölümüne bir savaşa tutuşması yönünde bir emir almıştı. 2 Temmuzda Sıvastopol'dan ayrılan Uşakov, Türkleri aramak için Kerçen körfezine girdi. Türkler, o sıralar Theodosia ile Anapa arasında gezinip duruyorlardı.

7 Temmuzda Uşakov'un filosu Kerçen körfezinde demirli vaziyette bekliyordu. Ertesi gün Türk filosunun Anapa taraflarından gelmekte olduğu öğrenildi. Türk filosunda kaptan Hüseyin Paşa komutasında 10 savaş gemisi, 8 firkateyn ve 36 küçük gemi vardı. Uşakov, Türklerin görünmesiyle birlikte demir alarak gemileri savaş düzeninde harekete geçirdi. Hâlbuki Türkler tarafından iki kanattan sarılmamak için firkateynleri de hatta alması gerekirdi...

Hüseyin Paşa uzak menzilden ateş edebilen bombardıman gemilerini ileri sürdü. Sonra diğer gemiler bombardıman gemilerinin himayesinde ilerlemeye başladı, fakat rüzgâr Rusların bulunduğu yönden tersine estiğinden, Türkler manevra yaparak ateş açabilecek menzile girebilmek için birkaç saat kaybettiler.

2 V. Ovçinnikov "Fyodor Uşakov", M., "Novator", 1998, s. 165.

Türkler her zamanki gibi bütün hatlarıyla Rus filosunun üzerine gelmişlerdi. Yine bu tür saldırılarda daima olduğu gibi ön saftaki gemiler şiddetli top atışlarına maruz kaldıkları için arkadan gelenlerin yollarını tıkar ve kargaşa başlar. O gün çarpışmalar sırasında rüzgârın yön değiştirmesi Rus gemilerine daha büyük bir avantaj kazandırdı ve Türk gemileri birbirine girdi. Kaptan paşanın gemisi ağır hasar alırken, üç Türk gemisi de Rus hattının gerisine düştü. Hüseyin Paşa'nın yardımcısının vurulan gemisinin sancağı denize düştü ve bir Rus filikası tarafından alındı. Kaptan gemisine refakat eden küçük gemilerden biri batırıldı.

Türkler bir süre sonra savaş alanından çıktılar ve tekrar savaşa girmek istemediler. Akşam beşe doğru Hüseyin Paşa yelkenleri açıp savaş bölgesinden çekilmeye başlayınca, diğer gemiler de onu takip ettiler. Uşakov düşmanın takip edilmesi için emir verdi, fakat elindeki gemiler Karadeniz donanmasının en kötü gemileriydi. Örneğin Türk gemilerinin alt kısmı tamamen bakırla kaplı olmasına rağmen bizde böyle bir tek gemi ve hatta yelkenli bile yoktu. Türkler Uşakov'un önünden uzaklaştılar ve saat sekiz sularında karanlığın bağrında kayboldular. Muhtemelen gece çekip gitmişlerdi ki 9 Temmuz sabahı ufukta bir tek yelken bile gözükmüyordu.

Uşakov gemilerindeki hasarları tamir ettirmek için bir süre Theodosia'da demirli kaldıktan sonra Sıvastopol'a yöneldi. Çarpışma sırasında Ruslar 2 subay ve 27 denizci kaybettiler. Yaralı sayısı ise dördü subay olmak üzere 68 kişiydi. Türkler gemi kaybetmediler ve dolayısıyla mürettebat kayıpları hakkında herhangi bir kayıt elimizde mevcut değil, ama kayıplarının Ruslarınkinin çok fevkinde olduğu düşünülebilir.

Uşakov'un tüm Rus donanmasını komuta ettiği ilk muharebe budur. Uşakov, bu muharebede tüm rutin deniz savaşı kurallarını bir yana bırakmış, tüm savaş gücünü muharebe meydanında ve öncü kuvvetlerde toplaması gerektiği anda dahi bu kurala uymamıştır. Savaşın bitiş anında ise (saat beşe doğru) rüzgarın tek avantaj sayıldığı bir sırada rutin kuralların aksine tüm gücünü düşmanın artçı kuvvetlerine karşı bir noktada toplamayı denemiştir..

Prens Potemkin, imparatoriçeye karşı Kerçen muharebesinin reklamını yapmayı ihmal etmemiştir: ".. savaş şiddetliydi ve her

şeyden önce üstünlük bizdeydi. Hava çok sıcaktı ve Oramiral Uşakov, [yabancılar tarafından] eğitilmiş, kendisinden iki misli güçlü düşmana gözü pek bir şekilde saldırmıştır. Daha önce rapor edildiği gibi, düşmanı ağır bir yenilgiye uğratmış ve gece bastırıncaya kadar kovalamıştır. Düşmanın üç gemisi ve özellikle de sancağı "Georgi" gemisinin filikası tarafından denizden alınan amiral gemisi, kanaatime göre bugün bir savaşa giremeyecek kadar ağır hasar görmüştür. Oramiral ve sahib-i nişan Uşakov fevkalâde kabiliyetlidir. Bilgili ve cesurdur. Ondan büyük bir deniz komutanı çıkacağına eminim. Onu ihmal etmeyin, İmparatoriçe Ana."

Yekaterina da prense aynı ruhla cevap vermiştir: "Karadeniz filosunun Türklere karşı kazandığı zaferi biz de dün Kazan şehrinde dua ile kutladık. Uzun zamandır böyle mutlu olduğumu hatırlamıyorum. Benim namımdan Oramiral Uşakov ve mürettebatına derûn-i şükranlarımızı iletin lütfen." Aslında imparatoriçe savaşın sonucunun bir hiç olduğunu ve hatta kulislerde söylendiği gibi Uşakov'un sayı ile kazandığını gayet iyi biliyordu; bu yüzden Uşakov muhteşem bir ödül yerine, ikinci dereceden Aziz Vladimir nişanıyla taltif edildi.

İstanbul'da da Hüseyin Paşa'nın Uşak Paşa'ya karşı muhteşem bir zafer kazandığı ve dört Rus firkateyninin batırıldığı ilan edildi. Savaştan sonra Hüseyin Paşa'nın donanması Varna'ya gittiği için resmi açıklamanın doğru olup olmadığını kimse tahkik etme imkânına sahip değildi.

Gerçekten Hüseyin Paşa da kendini muzaffer sayıyordu. 6 Ağustosta 29 Türk gemisi Balaklava önlerine gelmiş, 10 Ağustosta Sıvastopol yakınındaki Georgi manastırı karşısında sıra sıra dizilmiş, Uşakov ise düşman donanmasını dürbünle sakin sakin seyretmiş, fakat hiçbir şey yapmamıştı.

Aslında savaşmak için oldukça uygun şartlar mevcuttu. Burada tüm küçük kürekli ve eski yelkenliler, örneğin 40 namlulu firkateynler savaşa iştirak edebilecek durumdaydı. Bu gemiler güçlü toplara sahipti, ama gövdelerinin köhneliği sebebiyle uzun menzil gidemezlerdi. Çünkü bir fırtına çıkarsa hepsinin akıbeti "Kırım" firkateynininki gibi olurdu. Savaşta işlerin yolunda gitmemesi halinde hemen sahil bataryalarının koruması altına girebilirlerdi, fakat ne yazık ki Rus donanması yerinden bile kıpırdamadı. Bunun

sebebi hakkında ancak tahminde bulunabiliriz. V. Ovçinnikov'un görüşleri ise ciddiye alınacak şeyler değil: "Fyodor Fyodoroviç, hızlı bir şekilde filoyu savaşa hazırlamaya girişti, fakat hemen savaşa girmek akıllıca değildi. Türk filosunun bir kısmıyla savaşa girmek, Sıvastopol'u Hüseyin Paşa filosunun diğer kısmının saldırı tehlikesine maruz bırakmak demekti. Fydor Fyodoroviç umumi bir muharebe için fırsat kolluyordu."[3] Eğer Hüseyin Paşa aklını kaybedip de Sıvastopol limanına saldırsaydı, tüm gemileri birkaç saat içinde sahil bataryaları tarafından bertaraf edilirdi. Türklerin henüz 1788'de Suvorov'un toplarını görür görmez Akyar koyundan uzaklaştıklarını hatırlayalım. Kaldı ki 1790'da Sıvastopol pek çok sahil bataryasının koruması altındaydı ve bu bataryaların bir kısmı da kayalık siperler içindeydi. Amiralin Potemkin'den kategorik olarak Türklerle bir deniz savaşına girme konusunda talimat almadığını düşünmek daha mantıklı görünüyor.

Türkler, 45 pâre gemiden oluşan bir filoyla 17 Ağustosta Dinyeper-Bug limanına gelerek Tendra ve Hacıbey arasındaki sahile 20 mil mesafede demirlediler. Durum hızlı bir şekilde muhteşem prense arz edildi ve o da Uşakov'a kati bir talimat gönderdi. Uşakov'un filosu 25 Ağustosta Sıvastopol'dan ayrılarak Oçakov'a doğru yol aldı. Filo bünyesinde 5 savaş gemisi, 11 firkateyn, 17 kruvazör, bir bombardıman ve iki yangın gemisi vardı.

28 Ağustos sabahı Rus donanması Türklerin 14 savaş gemisi, 8 firkateyn ve 23 küçük gemisinin demirli bulunduğu Tendra adasına geldi. Hacıbey ile Ad adası arasında da Tuğgeneral De Ribas'ın kürekli Liman filosu bulunuyordu. Fakat "rüzgârın tersten esmesi ve şiddetli dalgalar sebebiyle" bu filo muharebeye katılmayacaktı. Deniz kadar tuğgeneralin kendisinin de dalgalı olduğu düşünülebilir.

Uşakov, savaş gemileriyle firkateynleri üç sıra, küçük gemileri beşerli dört sıra halinde tertip ederek Türklerin üzerine yürüdü. Hüseyin Paşa ise savaş gemilerini bir sıra halinde dizmiş, onların arkasına sekiz firkateyn koymuş, firkateynlerin arkasına da küçük gemileri yerleştirmişti. Saat üçe doğru Rus donanması ateşe başladı. İki saat sonra Türk gemileri geri dönüp uzaklaşmaya başlayınca önce Türk gemilerinin, arkasından Rus donanmasının

3 Ovçinnikov "Fyodor Uşakov", s. 170.

savaş tertibi kör dövüşüne döndü. Taraflar bu durumdayken gece bastırdı ve her iki tarafın gemileri demir attı. Sabahleyin "Amvrosya Mediolansky" firkateyninin kaptanı M. N. Neledinsky şaşkınlık içinde kendisinin Türk donanmasının ortasında kaldığını fark etti. Zeki kaptan Rus kraliyet sancağının açılmamasını emretti (acaba Türk sancağı mı açmıştı?). Hüseyin Paşa'nın emriyle "Amvrosya" da demir alarak Türk gemileriyle birlikte fakat yavaş yavaş arkada kalarak ilerledi.

Sahte Türk gemisi "Amvrosya"dan başka donanmadan ağır yara alan savaş gemileri geride kalmıştı. Birisi 78 namlulu Melik-i Bahr, diğeri 74 toplu Kapdaniye. Kapdaniye'de ikinci sancaktar Sait-bey vardı. Geri kalan Türk gemileri kısa süre sonra Rus gemisini farkettiler. Melik-i Bahr'ın kaptanı Kara Ali bir Rus bombasıyla öldürülünce mürettebat beyaz bayrak çekti. Gemi Khersones'de bakıma alınarak, "Yohanna Predteça" adı verilecek, daha sonra üzerindeki top sayısı 66'ya indirilerek 29 Kasım 1790'da Sıvastopol'a getirilip oradan Uşakov'un donanmasına katılacaktı.

Rus önce savaş gemileri "Kapdaniye" gemisine yetişmişti. Diğer Rus gemilerinin de gelmesinden sonra "Kapdaniye" ile onlar arasında şiddetli bir çatışma başladı ve dört saat sürdü. Saat ikiye doğru Uşakov'un amiral gemisi "Kapdaniye"ye 64 metre yaklaştı ve ateşe başladı. Saat üçe doğru Türk gemisi tamamıyla isabet alıp yanmaya başlamıştı. Güvertede sadece sancak dalgalanıyordu. Rus filikaları sancağı ele geçirmek için harekete geçtilerse de, aralarında yaralı Sayit-bey'in de bulunduğu birkaç esir onu yerinden alabildi. Daha sonra Türk gemisi parçalandı.

Bu arada Uşakov'un donanmasına De Ribas'ın Liman filosu da katılmıştı, ama bilinmeyen bir sebeple Uşakov Türk donanmasının ana kuvvetlerini takip etme cesaretini gösteremedi. Ovçinnikov, bunu rüzgârın şiddetlenmesi ve direk takımlarının hasar görmesine bağlamaktadır. Yani şimdi şiddetli rüzgar Türk gemilerinin ilerlemesini engellemiyor, Kapdaniye ve Melik-i Bahr'ın dışındaki tüm gemilerin direk ve halat kakımı sapasağlam da, yalnızca muzaffer Uşakov'un gemilerinin tamamının direk takımı mı hasarlıydı?! Hayır, büyük ihtimalle Mark Voynoviç'in telkin ettiği meşhur denizcilik kuralı "daha yavaş git, daha uzağa git" söz konusuydu.

Aynen böyle oldu ve Potemkin cenapları Karadeniz filosunu yine göklere çıkardı: "İmparatoriçe hanımefendilerinin Oramiral Uşakov komutasındaki Karadeniz donanması 29 Ağustosta bütünüyle mağlup edilen Türk donanmasına karşı önemli bir zafer kazanmıştır." Çariçeye yazdığı mektupta ise "İşte, imparatoriçem, Tanrı, tamamıyla mahvedilen Türk donanmasına karşı bir zafer daha ihsan buyurmuştur" deniliyordu. Yekaterina, Uşakov'u 2. dereceden Aziz Georgi nişanı ve Belorusya'da 500 serf vererek ödüllendirdi.

Sultan III. Selim de Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'yı muzaffer ilan etti. Paşaya "gazi" unvanından başka bir samur kürk ve pırlanta ile süslenmiş bir kavuk ihsan edildi. Ayrıca on üç kaptanına "altın süslemeli kavuk", iki İngiliz "danışman"a ise ağzına kadar dolu beşer kese akçe verildi.

10. İsmail'in zaptı

1790 seferinin kara savaşı ise ilk önce Prens Koburgsky'nin Avusturya ordusu tarafından başlatıldı. İlkbaharda Avusturyalılar Türklerin Orsov kalesini zapt etmiş, arkasından Yerköy kalesini kuşatmışlardı, ama Türklerin 18 Hazirandaki başarılı huruç hareketleri Avusturyalıları kuşatmayı kaldırmaya mecbur bırakmıştı.

13 Haziranda Avusturyalılar Kalafat'da Türklere karşı bir zafer kazandılar, ama başarıları da burada noktalandı. Prens Koburgsky Türk ordusunun Yerköy'den Bükreş'e saldırmak için toplandığını haber almış, bunun üzerine tabii olarak yardım ricasıyla Suvorov'a bir mektup göndermişti. Ghirleshti'den hareket eden Suvorov Aufmas'a gelerek üç saat içinde Bükreş'te olabileceği bir yerde kamp kurdu.

Fakat bu esnada durum ciddi şekilde değişmiş, Avusturya Osmanlı İmparatorluğu ile infirak görüşmelerine başlamış ve bir barış anlaşması imzalamıştı. Türklerin gittikçe artan kuvvetleri Suvorov'u çember içine alabilirlerdi. Bu yüzden Potemkin taburun hemen geri çekilmesini emretti. 2 Ağustosta Yekaretina'ya gönderdiği mektupta şöyle diyordu: "General Kont Suvorov'u Avusturyalılara yardım etmesi için Bükreş'e göndermiştim, ama şimdi onu geri çekmeye mecburum; çünkü müttefikler birbirine karşı

tavır aldı. Braylov [İbrail] ve Silistre yolu düşman tarafından kesilirse, büyük kayıp vermeden dönme imkânı kalmaz." 4 Ağustosta Suvorov'un taburu geri çekilmeye başladı ve Potemkin'in emri üzerine Furçeni'de kamp kurdu.

Seret nehri Avusturya ordusu ile Rus ordusu arasında sınır olmuştu. Osmanlı'yla yapılan anlaşma gereğince Avusturya Rus ordusunun Eflak'a geçmesine izin vermeyecekti. Şimdi Rus ordusu sınırlı bir bölgede, tam olarak İsmail kalesinin hâkim olduğu Aşağı Tuna civarında hareket edebilecekti.

1789'da Tuna'da (1772'den sonra) ikinci kez Rus askeri filosu kuruluyordu ve o yıl Dinyeper'den Tuna'ya deniz albayı Ahmatov'un kumandasında bir miktar gemi gelmişti.

2 Ekim 1790'da Potemkin Liman filosu komutanı Tuğgeneral De Ribas'a Tuna'ya gitmesini emretti. De Ribas'ın 34 parça gemiden oluşan filosu deniz yoluyla giderken Uşakov'un Sıvastopol donanması tarafından korunacaktı. Uşakov, 18 savaş gemisi ve firkateynden başka 20 kruvazörle birlikte Sıvastopol'dan hareket etti. Fakat geç hareket ettiği için De Ribas'ın filosuna ancak Tuna ağzına yakın bir yerde yetişebildi ve böylece Hüseyin Paşa De Ribas'ın filosunu bu yolculuk sırasında ortadan kaldırma şansını elden kaçırdı. 19 Ekimde De Ribas, Tuna ağzındaki Sulina'da bulunan Türk gemilerine saldırdı. İki gün süren çatışmalar sonunda büyük bir kürekli gemi tahrip edildi, yedi ticaret gemisi de ele geçirildi. İki Türk bataryasını ele geçiren 600 grenader ise sahilde mevzilenmişti. Albay Ahmatov'un müfrezesi Tulça kale ve limanına saldırdı. Birkaç kürekli gemi batırıldı, dört tanesi esir alındı. 7 Kasımda ise Tulça ele geçirildi. 13 Kasımda Yarbay Litke komutasındaki Rus gemileri İsakça önlerine geldi ve kale zapt edildikten başka, 32 Türk kürekli gemisi de yakıldı.

19 Kasımda De Ribas ve Ahmatov'un kumandası altındaki gemiler önünde Türk filosuna bağlı gemilerin bulunduğu İsmail kalesi önlerine geldi. Ruslar Türk gemileri üzerine altı yangın gemisi gönderdiler, fakat nehrin akış yönünü bilmedikleri için Türk gemilerinden uzak bir yere sürüklendiler. Bunun üzerine Ahmatov'un gemileri tabanca mermisi menzili kadar Türk gemilerine yaklaşıp ateş açtı. Yedi Türk gemisi kısa sürede batırıldı, bir tanesi de parçalandı. Linke de dört Türk gemisiyle 17 ticaret gemisini yaktı. Karadeniz donanmasına bağlı Albay Golobatov komuta-

sındaki Zaporoj Kazakları da bu savaşa fiilen iştirak ettiler. Rusların kaybı üç Kazak gemisinden başka, 87 ölü ve 239 yaralıydı.

19 Ekimden 16 Kasıma kadar geçen süre içinde Rus Tuna filosu 77 adet çeşitli çapta gemi ele geçirmiş, 210 gemi imha edilmiş, 464 top ve 580 pud (9,5 ton) barut ganimet olarak alınmıştır.

21-22 Kasımda İsmail önlerine 31 bin kişilik Rus ordusu gelmişti. Ordunun kumandasını bizzat Potemkin ele almak istemiş, fakat sonra vazgeçerek Yassı'da kalmıştı. Bu yüzden ordunun kumandası birbirini hiç sevmeyen N. V. Gudoviç ve P. S. Potemkin'e (Potemkin'in amcaoğlu) verildi. Nehir filosu komutanı Oramiral De Ribas rütbece onlardan küçüktü, fakat maiyet generallerine itaat etmek konusunda en ufak bir isteği dahi yoktu.

İsmail, Türklerin elinde bulunan kalelerin en güçlülerinden biriydi. 1768-74 savaşlarından sonra Türkler burasını Fransız mühendis De Lafit Clove ve Alman Richter yönetiminde oldukça muhkem hale getirmişlerdi. Kale, Tuna'ya kadar uzanan bir tepe üzerine kurulmuştu. Kuzeyden güneye uzanan geniş bir çukur İsmail'i ikiye bölüyordu. Bunlardan batıda kalanına eski, doğudakine yeni kale deniliyordu. Kale garnizonunda 35 bin asker vardı ve Aydoslu Mehmed Paşa tarafından kumanda ediliyordu.

Rus ordusu İsmail'i kuşattıktan sonra bombardımana başladı. Seraskere teslim olması yönünde yapılan teklif alaylı bir cevapla reddedildi. Bunun üzerine Rus komutanlar kuşatmayı kaldırıp kışı geçirmek üzere kışlalara çekilmeyi kararlaştırdılar. Böylece ordu yavaş yavaş geri çekilirken, De Ribas'ın filosu İsmail'de kaldı.

Potemkin, Rus komutanların aldığı karardan habersiz topçu birliğinin başına kumandan olarak General Suvorov'u oldukça geniş yetkilerle tayin etmişti. Potemkin, Suvorov'a yazdığı mektupta ".. İsmail'i ele geçirme hareketine devam edip edilmeyeceğine duruma bakarak karar vermesini" istiyordu.

Suvorov, 2 Aralıkta İsmail'e geldi. Kendi tümeninden Thanagoria alayını ve Apşeron alayından 150 alaybozanı da beraberinde getirmişti. 7 Aralıkta İsmail önüne 30 bin kadar asker ve 40 sahra topu getirilmişti. Oramiral De Ribas'ın İsmail karşısında bulunan Çatal adasındaki müfrezesinde 70 top, ayrıca gemilerinde 500 top vardı. De Ribas'ın elindeki topların menzili düşman karargâhına ulaşmıyordu, ama yine de onları ateşe hazır halde tu-

tuyordu. De Ribas buna rağmen taarruz hazırlık aşamasında ve taarruz sırasında şehri ve kaleyi dövmeye devam etti. Ayrıca Suvorov tarafına 6 Aralıkta 10 toptan oluşan bir batarya daha kuruldu. Böylece Çatal adasında sekiz batarya olmuştu.

Suvorov ordusunu kaleye iki km. mesafede mevzilendirmişti. Ordu kanatlarının sırt güvenliğini nehirdeki De Ribas filosu ve Çatal'daki müfreze sağlıyordu. Birkaç gün tarafların birbirini yoklamasıyla geçti. Bu arada tırmanma merdivenleri ve çalı demetleri hazırlanmıştı. Rusların asıl kuşatmaya hazırlandıklarını Türklere göstermek amacıyla 7 Aralık gecesinden itibaren her iki kanada 10 toptan oluşan bataryalar yerleştirilmişti. Bunlardan ikisi doğu yönünde kaleye 340 m. mesafede, diğer ikisi ise batı yönünde ve ihata duvarına 230 m. mesafedeydi. Orduyu genel taarruza hazırlamak amacıyla bir tarafa İsmail kalesindekilere benzer hendekler kazılmış, toprak tabyalar kurulmuştu. 8-9 Aralık gececi Suvorov askerlere nasıl tırmanacaklarını bizzat göstermiş, Türkleri temsil eden çalı yığınlarına süngü hücumunun nasıl yapılacağını öğretmişti.

Suvorov, 7 Aralık günü öğleden sonra saat ikide İsmail kalesi komutanına şu mesajı gönderdi: "Seraskere, kurmaylara ve tüm ahaliye: Buraya ordularımla geldim. Kendi arzunuzla teslim olmanız için 24 saat mühlet veriyorum. İlk ateş eden taraf olmak istemiyorum. Taarruz ölüm demektir. Gerisi sizin bileceğiniz bir şey." Ertesi gün Türk komutan teslim olma konusunda iznini almak üzere vezire iki adam gönderilmesine izin verilmesini ve 9 Aralıktan itibaren 10 günlük bir ateşkes anlaşması yapılmasını teklif etti. Suvorov seraskerin teklifini kabul edemeyeceğini belirterek, 10 Aralık sabahına kadar süre tanıdı. Belirtilen sürenin bitiminde İsmail'in kaderini belirleyecek cevap gelmemesi halinde 11 Aralıkta taarruzun başlatılması kararlaştırılmıştı.

Taarruz arefesinde, 10 Aralık gecesi Suvorov askerine cesaret ve güven telkin edici bir konuşma yaptı: "Cesur askerler! Bugün kazandığımız bütün zaferlerimizi hatırlayın ve Rus silahlarının gücü karşısında kimsenin duramayacağını gösterin. Bu, sıradan bir çarpışma değil, mağrur Türklere hadlerini bildirecek bir savaşın kaderini belirleyecek önemli bir yerin mutlaka zapt edilmesi mücadelesidir. Rus ordusu daha önce İsmail'i iki defa kuşattı ve her ikisinde de geri çekildi. Bu üçüncüsünde ya galip geleceğiz,

ya da şerefimizle öleceğiz." Suvorov'un konuşması Rus ordusu üzerinde çok büyük etki yaptı.

Taarruz hazırlıkları topçu ateşiyle başladı. Rus ordusunun 600 topuna karşılık Türkler 260 topla karşılık verdiler, ama atışları bir sonuç getirmedi. Rus topları çok etkiliydi ve doğrusunu söylemek gerekirse, akşama doğru kale neredeyse yerle bir olmuş ve düşmanın top atışları kesilmişti. 11 Aralık günü üçüncü işaretle birlikte umumi taarruz başladı. Türkler, düşman ateş menziline girinceye kadar bekledikten sonra ateşe başladılar. Düşman tüm cephelerde cansiperane direniş sergiliyor, zaman zaman başarılı huruç hareketleri de gerçekleştiriyordu. Hatta bu huruç hareketlerinin biri dördüncü piyade bölüğüne ağır bir darbe indirmiş ve Suvorov yedek kuvvetleri devreye sokmaya mecbur kalmış, Türkler de kaleye çekilmişlerdi. Kutuzov'un komuta ettiği 6. birliğin işi en zor olanıydı. Yeni kaleye saldıran Kutuzov, Türklerin karşı saldırısına maruz kalmış, fakat tüm karşı saldırılar püskürtülmüştü.

Rus birliklerinin kaleye girmesiyle muharebenin ikinci etabı başlamıştı. Kalabalık Türk garnizonu karşı koymaya devam ediyordu, ama manevra imkânı kalmamıştı. Ayrıca topçu desteği olmadığı için fazla etkili değillerdi, ama sokak sokak, ev ev cansiperane bir şekilde mücadele ediyorlardı. *"Türkler, canlarını pahalı sattılar; kimse merhamet dilenmedi. Kadınlar dahi ellerinde hançerlerle askerlere vahşi hayvanlar gibi saldırdılar. Halkın çılgın cesareti askerleri daha da kudurtmuştu. Kadın, ihtiyar ve askerlerden kimseye acınmamış, her yer kan deryasına dönmüştü."* Resmi belgelerdeki bu kayıttan gerçekte ahalinin parça parça doğrandığını tahmin etmek zor değil.

Rus sahra toplarının sokak çarpışmalarında kullanıldığı kesinlikle anlaşılmış bulunuyor. Örneğin, kale kumandanı Aydoslu Mehmed Paşa 100 yeniçeriyle birlikte iç kaleye çekilmişti. Ruslar, iki saat boyunca hiçbir sonuç alamadan iç kaleye saldırdılar. Sonunda kale ana kapısı topla yıkıldıktan sonra Thanagorialı grenaderler hücuma geçip iç kaledeki herkesi süngülediler. Topçu ateşleri sonucunda kaledeki Ermeni manastırı ve diğer binalar yerle bir edildi.

Öğleden sonra saat dörde doğru şehir tamamıyla zapt edilmişti. 26 bin Türk ve Tatar öldürülmüş, 9 bin kişi esir alınmıştı. Sivil vatandaşlardan kaç kişinin öldüğü ise bilinmiyor. Ruslar kale-

de dokuzu havan olmak üzere 245 top ele geçirdiler. Ayrıca sahilde de 20 top buldular.

Rusların kaybı 1879 ölü, 3214 yaralıydı. Bu dahi büyük bir kayıptı, ama her şeyin bir bedeli vardı. İstanbul'da panik başlamış; sultan, Sadrazam Şerif Hasan Paşa'yı suçlamıştı. Zavallı vezirin kellesi sultan sarayına asıldı.

11. Maçin ve Anapa

İsmail'in zaptı Osmanlı İmparatorluğu'nu sarsmıştı. Artık Suvorov Tuna'yı rahatlıkla geçebilirdi; kimse ve hiçbir şey İstanbul'a kadar onu durduramazdı. Fakat birden her şey altüst olacaktı.

Potemkin, İsmail fâtihine Yassı'da muhteşem bir karşılama töreni hazırlamıştı. Fakat Suvorov merasimi boş verip doğruca Potemkin'in sarayına yöneldi. Karşılaşma sırasında iki komutan birbirine sarılıp öpüştü. "Verdiğiniz hizmeti nasıl ödüllendirebilirim, Kont Aleksandr Vasilyeviç?" diye sordu Potemkin yanağında gülücüklerle. O an Suvorov yine ikbalperestliğinin tutsağı oldu. Uzun zamandır mareşallik koltuğuna oturmak, prense bağımlı olmaktan kurtulmak istiyordu. "Hayır, ekselansları, - diye karşılık verdi Suvorov soğuk bir şekilde.- Ben tacir değilim ve sizinle ticaret yapmaya gelmedim. Beni Tanrı'dan ve himmet deryası hanımefendilerinden başka kimse ödüllendiremez!" Potemkin'in birden çehresi değişti. Arkasını döndü ve sessiz bir şekilde salona geçti. Suvorov da arkasından içeri girdi. Nizami raporunu sundu. İkisi yan yana salonda ilerlediler. İkisi de ağzını açıp bir kelime etmedi. Soğuk bir şekilde ayrıldılar. Artık bir daha hiç karşılaşmayacaklardı.

Yekaterina tabii olarak Potemkin-Suvorov çatışmasında birincisinin yanında yer aldı. General-anşef alelacele Petersburg'a çağırıldı. İmparatoriçe Suvorov'u oldukça mütevazi bir şekilde ödüllendirdi ve Preobrajensky alayına yarbay olarak atadı. Elbette bu onur verici bir atamaydı, çünkü bu yarbayları doğrudan imparatoriçe atayabiliyordu, ama zaten orada on tane yarbay olduğu için Suvorov hiç de memnun olmadı. Fakat çariçe Suvorov'u başka türlü de ödüllendiremezdi. General-anşeflikten sonraki rütbe general-feldmareşallikti ki, bu durumda Suvorov otomatik-

man Potemkin'e denk olacaktı. Yekaterina kısa süre sonra gözden uzak olsun diye Suvorov'u İsveç'le çıkabilecek herhangi bir savaşta sınır kalelerini teftiş etmesi için Finlandiya'ya gönderdi.

Ne var ki Potemkin de iki hafta sonra orduyu bırakıp Petersburg'a gitti. Muhteşem prense orada Yekaterina'nın yeni gözdesinin iktidarı gittikçe avucunun içine almaya başlayan yirmi üç yaşındaki Platon Zubov olduğu bildirildi. 69 yaşındaki çariçe on küsur yıl önce de orta yaşlı bir erkekten yüz çevirip, yirmi yaşlarında genç bir hassa askerine gönül indirmişti. Potemkin, olayı oldukça sakin karşıladı ve yine "devlet hizmetine" talip adaylar arasında seçime katıldı. Ama muhteşem prensin yüzüne bile bakmadan Zubov'u imparatoriçenin yatağına atmışlardı. Platon Zubov'un arkasında kalabalık bir aç gözlü akraba ordusu vardı ve Potemkin'in düşmanları bunların çevresini sarmaya başlamışlardı.

General-feldmareşal ölümcül bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı, ama cesaretini topladı ve bir yakınıyla saraya "Sağlığım iyi değil, Petersburg'a dişlerimi çektirmeye geleceğim" diye haber gönderdi. Ne yazık ki muhteşem prensin bütün dişleri yerinde duracak ve bir bardak su bile içemeden Petersburg'dan Yassı'ya dönmek zorunda kalacaktı.

Potemkin yokluğunda ordunun komutasını Prens Nikolay Vasilyeviç Repnin'e bırakmış; Rus ordusu onun komutasında Tuna boyundaki Maçin kalesinde Türkleri mağlup etmişti. Repnin'e gelen resmi haberde Maçin yakınlarındaki müstahkem bir kampta 30 bin Türk askerinin bulunduğu, ayrıca sadrazamın da 80 bin kişilik bir orduyla oraya doğru gitmeye hazırlandığı belirtilmişti. Rus ordusu (30 bin asker ve 78 top) 23-28 Haziran tarihlerinde nehir filosunun yardımıyla Tuna üzerinden Galan'a geçti.

Repnin Tuna'yı geçtikten sonra Kunsefan yarımadasına gelerek Maçin önlerindeki Türk kampının sağ cenahına yaklaştı. Savaş düzeni olarak sağ cenaha Golitsın ve Volkonsky'nin ordusunu, sol cenaha ise Kutuzov'un ordusunu (Bug taburu ve Kazaklar) yerleştirdi. Piyadeler tek kare haline getirilmiş, süvariler ise onların arkasına alınmıştı.

Savaş son derece dar bir alanda geçti. Türklerin kaybı 4 binden fazlaydı ve 35 top kaybetmişlerdi. Türkler ayrıca muharebe sırasında nehirde de De Ribas karşısında altı gemi kaybettiler.

Prens Repnin, zaferini başkente hayli abartılı bir şekilde duyurdu ve sadrazamın komuta ettiği 80 bin kişilik Türk ordusunu yendiğini ilan etti. İmparatoriçe ona inanmış gibi göründüyse de, böbürlenmeye bayılan prense bıyık altından güldü. Finlandiya'da bulunan Suvorov, Tuna'da olup bitenleri mükemmelen takip ediyordu. Hatta Maçin savaşıyla ilgili yazdığı bir şiirde Türklerin yalnızca 15 bin kişi olduğunu üstüne basa basa belirtmişti. Nitekim Repnin'in Maçin'deki kaybıyla ilgili rakam da Suvorov'un kesinlikle haklı olduğunu göstermektedir: 147 ölü, 415 yaralı. 80 bin kişilik Türk ordusuna karşı mı?

Kafkasya cephesindeki askeri faaliyetler üzerinde de birkaç kelam etmeye değer. General Gudoviç, Suvorov'un gelmesinden kısa süre önce İsmail'deki görevini bırakmış; 28 Ocak 1791'de Kuban ve Kafkas taburlarının komutanlığına getirilmişti. Gudoviç'in piyade ve süvarilerden oluşan 12 bin kişilik birleşik ordusu 29 Mayısta Kuban'ı tombaz köprüyle geçerek Anapa kalesine doğru yöneldi. Dokuz Haziranda Ruslar Bugur nehri sahilinde Anapa'ya dört km. uzaklıkta karargâh kurmuşlardı.

Bibikov zamanından beri kalenin garnizon ve topçu birlikleri ciddi ölçüde takviye edilmişti. Kalede 10 Türk, 15 bin Tatar ve dağlı vardı. Tabyalarda ise 9 kale topu bulunuyordu.

Gudoviç, 13 Haziranda 10 toptan oluşan birinci kuşatma bataryasını kurdu. Beş gün sonra 32 toptan oluşan dört kuşatma bataryası daha getirilmişti. Yapılan bombardıman Anapa'da önemli tahribata sebep olmuş ve kale toplarını saf dışı bırakmıştı. Kale yine de teslim olmayı kabul etmeyince Gudoviç taarruz kararı aldı. 21 Haziranda akşam karanlığından sonra ordu dört kol halinde gizlice kuşatma bataryalarının bulunduğu kısma geldi. Bu arada kuşatma bataryaları da kale üzerine yan taraftan ateş ediyordu. Rus askeri kaleyi 530 metre yaklaşmıştı. Güneşin doğmasına yarım saat kala Ruslar taarruza geçtiler. Kalenin ana kapıları kısa sürede ele geçirildi ve Kazaklar açılan kapılardan içeri daldılar. Kuşatma altında kalanların inatçı olanları etkisiz hale getirilmiş, aralarında kale kumandanı ve Şeyh Mansur'un da bulunduğu 13532 kişi teslim olmuştu. Yaklaşık 150 Türk teknelere binerek denize açılmayı başardı. Rusların kaybı 950 ölü ve 1995 yaralıydı.

Taarruzdan iki gün sonra Anapa'nın deniz tarafına büyük Türk donanması geldiyse de, kalede Rus bayrağının dalgalandığı-

nı görünce geri çekip gitti. Gudoviç'in emriyle Anapa istihkâmları bozularak tahrip edildi, şehir de yakıldı. İşte, Yaş anlaşmasına göre Anapa Türklere bu şekilde teslim edilecekti.

12. Kaliakri muharebesi

26 Ekim 1790'da Cezayirli Seyit Ali reisin filosu İstanbul limanına demir atmıştı. Seyit Ali beraberinde Lambro Kaçioni'nin elinden yolup aldığı yedi gemiyi ganimet olarak getirmişti. Gemilerin ganimet alınışı münasebetiyle yapılan kutlamalar sırasında Kaçioni'nin adamlarından 180 kişi serenlerde sallandırılmış; Sultan III. Selim, Seyit Ali ve diğer Cezayirli reisleri cömertçe ödüllendirmiş; ayrıca Seyit Ali Osmanlı donanmasının ikinci kaptan-ı deryası ilan edilmişti.

Rusların Tuna boyundaki başarıları Sultan III. Selim'i 1791 Ocak ayının başlarında Seyit Ali donanmasını Tuna ağzına göndermek zorunda bırakmıştı. Ne var ki o sıralar Uşakov'un donanması Sıvastopol'da kış istirahatına çekilmişti ve Seyit Ali'nin gemileri de fiziki olarak Tuna'ya gidecek durumda değildi. Bu yüzden 27 Şubatta gemiler İstanbul'a geri dönmüştü. Türk donanması ancak üç ay sonra, 19 Mayısta denize açılacak, fakat şiddetli fırtına yüzünden başkenti dönmek zorunda kalacaktı. Türk donanması Haziran başlarında bir kez daha denize açılmış; Hüseyin Paşa ve Seyit Ali reis Kostansa'dan Tuna ağzına, orada Berezan adasına gelmişler, sonra da Kırım'ın güney sahiline doğru dümen kırmışlardı.

Ondan sonrasında bildiğimiz gibi Türk filosu Anapa önlerine gelmiş ve kalenin Ruslar tarafından zapt edildiğini öğrenince geri dönmüştü. Tüm bu süre zarfında her nedense Uşakov Sıvastopol'da yan gelip yatmıştı. Hâlbuki Gudoviç Anapa taarruzunu üç gün sonra yapmış olsaydı, Bibikov'un uğradığından daha beter bir felaketle karşı karşıya gelebilecekti. Üstelik de 11 Mayısta Potemkin Uşakov'a şu emri göndermişti: "Bu mektupla bahar fırtınaları geçtikten sonra hemen yola çıkmanızı emrediyorum. Tanrı'dan medet dileyip Rumeli sahiline doğru gidin ve şayet düşmanla karşılaşırsanız, Allah'a güvenip saldırın. Düşmanı Karadeniz'de aramanızı tavsiye ederim. Orada öyle bir hâkimiyet kurun

ki, düşman bizim sahillerimize ilişemeyeceğini öğrensin." Ne var ki Uşakov mektup eline ulaşıp da, harekete geçeyim deyinceye kadar Temmuzun onu olmuş ve ancak denize açılabilmişti. Türk filosu Sıvastopol çevresinde dolaşıp dururken, Potemkin'den emir gelinceye kadar denize açılmak için bir bahane olmamasını doğrusu anlayamıyorum. .

Uşakov, koyla liman arasında demir atmış vaziyette durup, henüz açık denize çıkmadığı 12 Temmuz tarihinde dahi Hüseyin Paşa filosunun Sıvastopol'un beş mil açığına kadar geldiğini haber almıştı.[4] Gemiler iki gün boyunca karşı karşıya durmuş, ama herhangi bir çatışmaya girmemişlerdi. Ovçinnikov şöyle devam ediyor: ".. iki gün geçtikten sonra Hüseyin Paşa Varna'ya dümen kırarken, Uşakov da erzak ve mühimmat alarak ölümüne bir çarpışmaya girmek üzere tekrar denize açılmak için Sıvastopol'a döndü." Vay babam, vay! Hüseyin Paşa bir buçuk ay Karadeniz'de volta atıyor, erzak ve mühimmatı tükenmiyor da, Fyodor Fyodoroviç hazretleri hemen burnunun dibindeki Sıvastopol'dan iki gün beş mil uzaklaşınca bütün iaşe ve mühimmatı bitiveriyor!

Hâlbuki tam tersi olduğunu var saymak gerekir. Yani önce Uşakov Sıvastopol'a çekip gitmiş, arkadan Hüseyin Paşa öfkeli bir şekilde "iaşe ve mühimmat almak için" Varna'ya dümen kırmıştır. Nihayet Oramiral Uşakov "iaşe ve mühimmatı"nı tamamladıktan sonra 29 Temmuzda Rumeli sahiline doğru yola koyuldu. Donanmasında 7 savaş gemisi, 11 firkateyn, 2 bombardıman gemisi, 17 küçük zırhlı gemi ve bir yangın gemisi vardı...

Uşakov 31 Temmuzda Bulgaristan'ın Kaliakri burnuna doğru yaklaşırken sahilde duran Türk donanmasını fark etti. Karşısında 18 savaş gemisi, 17 firkateyn ve 43 tekne vardı. Türkler sahile bir batarya kurmuşlardı. Fakat Uşakov batarya ateşine aldırmadan ve rüzgârın Türklerden yana estiğine dikkat etmeden sahille Türk donanması arasında ilerledi.

Türkler kurban bayramını kutluyorlardı ve bu yüzden düşmanın çıkıp gelişinden rahatsız olmuşlardı. Alelacele demir alıp, hatta çapa halatlarını keserek yelken açtılar. Bu arada iki Türk gemisi birbiriyle çarpıştı. Birinin mizana direği düşerken, diğerinin civadrası parçalandı. Civadrası parçalanan gemi Varna'ya döndü, ama diğeri donanmada kaldı. Rütbece Hüseyin Paşa'dan daha

4 Ovçinnikov, age., s. 190.

aşağı olmasına rağmen Seyit Ali kumandayı ele aldı ve kendi gemisiyle başa geçerek Rus gemisine yaklaştılar. İhtiyar korsan Rus gemisiyle karşılıklı top atışı yaparken atılan bir bomba gabya direğine isabet etti ve ondan kopan parçalardan biri Seyit Ali'nin başına çarptı. Uşakov'un amiral gemisiyle diğer iki gemi Seyit Ali'nin gemisini çembere almak istedilerse de, iki Cezayir gemisi amirali korumak için dümen kırınca bir kör döğüşü başladı. Bundan sonrası, önceki savaşlardaki hikâyenin aynısı: Türkler geri çekilmeye başladılar, fakat Uşakov'un gemileri de her zamanki gibi "direk takımı ciddi hasar gördüğü için" onları takip edemedi!

Rusların kaybı 17 ölü, 28 yaralıydı. Tarafların gemi kaybı yoktu. Savaştan sonra Uşakov bir firkateynle bir zırhlı ticaret gemilerini yağmalamak için gönderdi. ".. Rumeli sahillerinde ve özellikle Emin, Misemria, Faros ve Sizopol'da bazıları orduya buğday taşıyan nakliye gemileri de olmak üzere pek çok gemi vardı. Bunlar sahil boyunca takip edilerek yapılan atışlarla batırıldı. Bu gemilerden kaçan insanların çoğu karşı koydukları için öldürüldü ve suyun dibini boyladı; dört küçük gemi de esir alınarak filoya götürüldü. Alıp götürülmeye değmeyecek olanlarsa batırıldı. On dört kişi esir alındı. Sandallarla kaçmaya çalışanların çoğu takip edilerek batırıldı. Ayın ikisinde Varna tarafından gelen askeri armalı, iyi silahlanmış Türk şebek, zırhlı ve gemileri Emin burnundaki kayalıklara kadar takip edildi."

Kaliakri zaferi ve düşman filosunun "mahvedilişi" büyük tantanalarla hem Petersburg'da kutlandı, hem de İstanbul'da!

13. Yassı (Yaş) barışı

1791 Temmuzunda Türkler artık Ruslarla barış müzakerelerine başlamak zorundaydılar. Müzakereler Çistova'da başlamış, fakat Potemkin katılamadığı için Rusya tarafını Repnin temsil etmişti. Prens, fazla ikbalperest olduğu için Türklere taviz vermeye başlamıştı. Fakat Potemkin gelince Repnin'e yol verip müzakereleri Yassı'ya taşıdı. Ne var ki anlaşmayı imzalamak muhteşem prense de nasip olmayacaktı. Ağır biçimde hastalanmış, son günlerinin yaklaştığını hissederek ölünce gömülmeyi istediği Nikolayev'e götürülmesini emretmişti. Ve 5 Ekim 1791'de de Tavridli Knaz Potemkin Yassı'ya 38 km. mesafede hayata gözlerini yumdu.

Suvorov Potemkin'in ölüm haberini alınca şöyle dedi: "Büyük adamdı; aklıyla, boyu posuyla büyük insandı." Rumantsov, gözyaşlarını tutamadı ve evdekilere "Niye bana öyle bakıyorsunuz?" dedi. "Potemkin benim rakibimdi, çok hata da yaptı, ama Rusya da onun şahsında büyük bir insanı kaybetti." Onlar büyük insandı; yaptıkları işlerde de büyüktüler, husumette ve dostlukta da büyüktüler.

Türkiye'yle yapılan müzakereleri Kont Bezborodko tamamladı ve 29 Aralık 1791'de 1774'de imzalanan Küçük Kaynarca anlaşmasıyla hemen hemen aynı içeriğe sahip Yaş anlaşması imzalandı. 1783 sözleşmesinde belirtildiği şekilde Kırım ve Kuban'ın Rusya'ya ilhakı ve sabık diğer mutabakat konuları aynen muhafaza edildi. Anlaşmaya göre Türkiye artık Gürcistan'ı tehdit edemeyecek, gerek Gürcistan ve gerekse Kuban'da düşmanca faaliyetlerde bulunmayacak; Bâb-ı Âli'nin tebaası olan korsanların Cezayir, Tunus ve Libya'da Rus ticari çıkarlarına verilecek zararlar tazmin edilecekti.

Küçük Kaynarca anlaşması gibi Yaş anlaşması da hem Türkiye'yi hem de Rusya'yı tatmin etmedi. Sultanın çevresindekiler ne Kırım ve Oçakov'un kaybını kabul edebiliyorlardı, ne de Karadeniz'de Rus filosunun varlığını. Gerçi Rusya ayaklarını Karadeniz'e sağlam bir şekilde basmıştı, ama oradan dışarıya açılma hakkını henüz elde edememişti. Rus filosu için Karadeniz bir göl mesabesindeydi (bir sonraki yüzyılda ve her zaman olduğu gibi). Hâlbuki Türk donanması veya yabancı bir donanma her hangi bir zamanda İstanbul Boğazı'ndan gelerek bir Rus sahil şehrini vurabilir, herhangi bir yere çıkarma yapabilirdi.

Karadeniz sahillerinde yaşayan halklar da bu anlaşmadan memnun değillerdi. Kırım Tatarları yarımadadaki tüm gâvurları kılıçtan geçirmenin, Rus ve Ukrayna topraklarını tekrar yağlamanın hülyasını kuruyorlardı. Kafkasya'daki dağlılar Ruslardan, Balkan Yarımadası'ndaki Yunanlılar ve Slavyanlar da tabii olarak Türklerden kurtulmak istiyorlardı ve bakışlarını Rusya'ya çevirmişlerdi.

Küçük Kaynarca gibi Yaş anlaşması da ancak yeni savaşlar arasında bir soluklanma olmak zorundaydı. Ne var ki olayların gidişatı Paris'te ve Petersburg'da çok şeyi değiştirecekti.

VII.
NAPOLYON SAVAŞLARI SIRASINDA TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

1. İstanbul Boğazı yerine Adriyatik

1789'da Fransa'da bir ihtilal oldu. Görünüşe göre bir iç olaydı; ama bu ihtilal tam 35 yıl boyunca Türk-Rus ilişkilerinin seyrini etkileyecekti.

14 Temmuz 1789'da Parisli isyancılar Bastille'i ele geçirdiler. Petersburg'daki Fransız büyükelçisi bu münasebetle yaptığı konuşmada ".. şehirde öyle bir coşkunluk vardı ki, Bastille topları sanki Petersburgluları tehdit ediyordu" diyecekti. Yekaterina dahi Fransa'daki olaylar konusunda son derece sert sözler sarf etti. Esasen onun tehditkâr sözleri tüm Avrupa'ya yönelikti. Ona göre milli meclis milletvekilleri entrikacı, hukuk cahili, Markiz Pugaçevey'le kıyaslanabilecek düzenbazlardı. Yekaterina, ayrıca Avrupa devletlerini entegrasyona davet etmiş ve "XIV. Louis'nin meselesi tüm Avrupa krallarının meselesidir" demişti. Hatta Yekaterina kralın infaz edilmesinden sonra ağlamış ve "bu halkın adını yok etmek için tüm Fransızların kökünü kurutmak lazım.." bile demişti.

Peki, hanımefendileri bu kadar sert sözler sarf ettikten sonra ne yapmıştı? Düz hesapla, hiçbir şey. Güya 1795'de Kuzey Denizi'ne Koramiral Hanıkov komutasında 12 muhrip ve 8 firkateynden oluşan bir filo göndermiş; donanma tacirlere eşlik etmiş, Hollanda sahillerini kuşatma altına almış, ama hiçbir gemi kaybetmemişti. Esasen donanma orada sıradan bir savaş hazırlığıyla uğraşıyordu ve bunun finansörü de tamamıyla İngiltere idi.

Bu durumda Yekaterina'ya Fransa'da olup bitenler etraflıca düşündürüldü. Aldığı detaylı bilgilere imparatoriçenin keskin zekâsı da eklenince olayların künhüne vâkıf olmuştu. Hatta henüz 1789 Ekiminde XIV. Louis için "I. Charles'in kaderine mahkûm gibi görünüyor" demiş ve gerçekten de 21 Aralık 1793'de kralın kellesi giyotin sepetine düşmüştü.

Yekaterina, 1794 Şubatında şu satırları yazacaktı: "Eğer Fransa kendi dertleriyle hesaplaşıyorsa, her zamankinden daha güçlü olacak ve uysal bir koyun gibi sözü dinlenecektir; ama bunun için sıra dışı, cesur, kahraman, çağdaşlarına ve belki kendi çağına meydan okuyan bir insan lazım. Böyle biri var mı, yoksa henüz doğmadı mı? Böyle biri gelecek mi? Her şey buna bağlı. Eğer böyle biri çıkarsa, Fransa'da veya başka bir yerde, kendisinin bulunduğu noktada son bulacak olan bir sonraki düşüşü kendi izinde durduracaktır." Evet, 18 Brumaire'e kadar henüz 5 yıl 7 ay vardı!

İmparatoriçe ananın dar zaviyeden Fransa'daki olaylarla ilgili yorumu, halk arasında söylenenlerden bariz bir şekilde farklıydı. Örneğin XVI. Louis hakkında şu notu düşmüştü: "Her akşam sarhoş ve ne isterse onu yapıyor." 4 Aralık 1791'de sekreteri Hronovitsky'e şöyle demişti: "Bazen kendi kendime Viyana veya Berlin sarayını da Fransız meselesinin içine çekmek, kendi ellerimi serbest hale getirmek için onları bu işe bulaştırmak gerekir diye düşünüyorum. Bitmemiş birçok teşebbüsüm var ve kanaatimce beni engellememeleri için bu sarayların meşgul edilmeleri gerekir."

1792'de Prusya ve Avusturya orduları Fransa topraklarına girdiler. Avrupa "ihtilal ordusu"nu devreye soktu. O sırada Rusya'da korkunç olaylar oluyordu. En iyi ordu ve donanma öfkeli Jakobenlere karşı batıya değil, güneye gitmek üzere hazırlanmıştı. Khersones ve Nikolayev'de 50 gambot ve değişik çapta 72 kürekli-yelkenli gemi vardı. 1793'de Baltık donanmasından Karadeniz'e 145 subay ve 2000 denizci getirilmişti. Yine 1793'de Karadeniz filosunun bünyesinde 19 savaş gemisi, 6 firkateyn ve 105 yelkenli-kürekli gemi vardı. Karadeniz filosunun hazırlanması için verilen emirde ise onun "Çeşme ateşiyle İstanbul surlarını kucaklayabileceği" kaydedilmişti.

1793'de Khersones'e yeni komutan olarak Kont A. V. Suvorov atanmıştı. Yekaterina Jakobenlerle mücadele için koalisyon oluşturup, Fransa kral ve kraliçesinin infaz edilmesi konusunda halkın

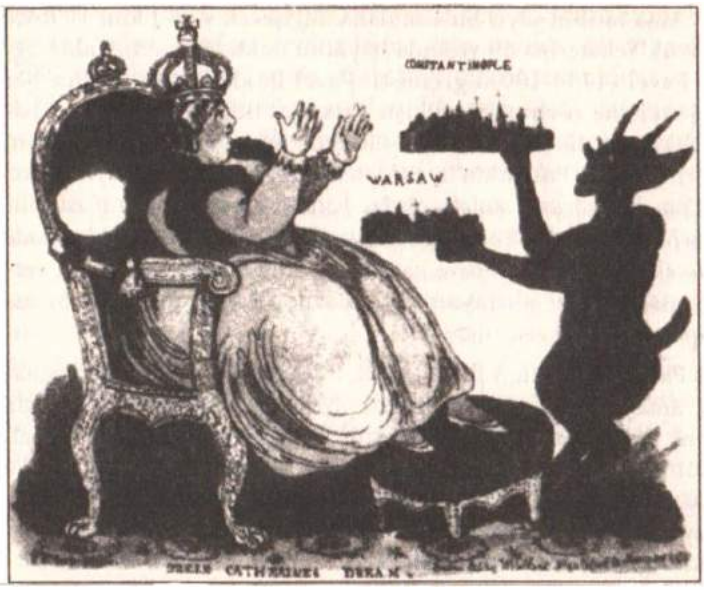

Çariçe Yekaterina'nın hülyası (1791 tarihli bir İngiliz karikatürü)

galeyanını bastırmaya çalışırken, Petersburg darphanesinde Timofey İvanov usta, gizlice, bir yüzünde II. Yekaterina, diğer yüzünde yarım hilalli minaresi yıkılmış, bulutlar arasında haçın gözüktüğü alevler içinde bir İstanbul'un yer aldığı madalyalar basıyordu.

İstanbul Boğazı'nın ele geçirilmesi operasyonu 1793 ilkbaharına düşünülmüştü. Ama o yaz T. Kostuşko önderliğinde Polonya'da bir isyan hareketi başlayınca Yekaterina İstanbul seferinden vazgeçmek zorunda kaldı. Suvorov, 14 Ağustos 1793'de Polonya'ya geldi ve Varşova 24 Ekimde ona kayıtsız şartsız teslim oldu. Sonuçta Suvorov mareşallik rütbesini alırken Yekaterina da Vilensky, Grodnensky ve Kovensky adlı üç eyaleti, arkasından da Kurlandia kontluğunu sınırlarına kattı.

Bugünkü tavuk yarınki kazdan evlâdır derler. Yekaterina da bunu çok iyi anladığı için 1797 yılında yeni bir operasyona niyetlenmişti. Planına göre Kont Valerian Zubak İran'la olan savaşı bitirip oradan Anadolu'ya yönelecek; Suvorov ordusuyla Balkanlar üzerinden İstanbul'a gidecek; Oramiral Uşakov ise filosuyla doğrudan İstanbul Boğazı'na yürüyecekti.

Ama tarihin seyri bir kez daha değişecek ve 6 Ekim 1796'de Büyük Yekaterina 69 yaşında hayatını noktalayacaktı. Tahta oğlu Pavel (1754-1801) geçmişti. Pavel iktidara gelir gelmez her şeyi tersine çevirmeye kalkıştı. İstanbul Boğazı operasyonu hazırlıklarını durdurarak Kuzey Karadeniz'deki Rus donanmasını geri çağırdı. Potemkin'in eski sekreteri Popov'a öfkeyle *"Rusya'nın bir gözüne malolacak bu kötülüğü nasıl bertaraf edebilirim?"* diye sordu. Popov sakin bir şekilde *"Kırım'ı Türklere iade ederek Ekselansları!"* diye karşılık verdi. Oysa Pavel Kırım'ı verme riskini göze alamıyordu, bu yüzden Akyar adını bile Sıvastopol olarak değiştirdi.

Pavel, iktidarının ilk aylarında Avrupa meselelerine karışmadı, ama olup bitenleri yakından gözlüyordu. 1796-97 yıllarında hem Fransa'daki istikrar, hem de Fransız ordusunun Avrupalı müttefiklere karşı kazandığı başarılar önem kazanmıştı. Pavel'e göre bu durum Avrupalı monarşistlerin askeri zaafının bir sonucuydu ve yine ona göre kendi müdahalesi olmadan Avrupa'ya istikrar gelmesi mümkün değildi.

Fransız ordusu, Nisan 1796'da 27 yaşındaki General Bonapart'ın kumandasında İtalya sınırlarından içeri dalmıştı. Avusturya en iyi komutanların kumandası altında en iyi ordularını ardı ardına göndermiş, ama hepsi de Napolyon tarafından bozguna uğratılmıştı. Sonuçta Fransızlar Venedik'i işgal ettiler. Haziran 1797'de ise Fransızlar Venedik gemileriyle yine Venedik'e ait olan Ege adalarını ele geçirdiler. Korfu, Serifos, Santa-Mavra ve diğer adalar Yunanistan sınırına yakın bir yerdeydi ve hem orta hem de doğu Akdeniz'de stratejik önemi haizdi.

1798 ilkbaharında savaş ve nakliye gemileri Tulon'da toplanmaya başlamıştı. Bizzat Bonapart'ın kumanda ettiği 38 bin kişilik çıkarma birlikleri de oradaydı. Tüm Avrupa nefesini tutmuştu. Avrupa gazeteleri Napolyon'un İngiltere'ye çıkarma yapmasından İstanbul'u ele geçirme niyetine kadar pek çok şey yazıyordu. Neva sahillerinde Napolyon'un Kırım'ı yolup alacağı konuşuluyordu. 23 Nisan 1798'de Pavel, Uşakov'a donanma ve zırhlılarla acilen Sıvastopol ile Odessa arasına gitmesini, "Bâb-ı Âli ve Fransızların her türlü hareketini takip etmesini" emretti.

19 Mayısta Tulon'dan ayrılan Fransız filosu 4 gün sonra Malta şövalyelerinin kontrolündeki Malta adasına geldi. Şövalyelerin

baş kalesi ve başkenti La-Valetta savaşsız teslim oldu. Şövalyelerin sağ salim adadan ayrılmalarına izin verildi. 20 Haziran 1792'de ise Fransızlar Mısır'a çıkarma yaptılar. Memluklar kolayca saf dışı bırakıldı ve Mısır işgal edildi, ama 20-21 Temmuzda Amiral Nelson Fransız filosuna Abukir limanında ağır bir yenilgi tattırdı. Bonapart'ın ordusu Fransa'dan tamamen kopmuş gibiydi.

Bu arada Malta'dan kovulan şövalyeler I. Pavel'e müracaat ederek Orden'in büyük magistratı olması teklifinde bulundular. Pavel, mutlu bir şekilde ve durumun komikliğini göz önünde bulundurmadan, kendisi Rus Ortodoks kiliselerinin ruhani reisi olduğu halde Katolik birliğinin magistratı olmayı kabul etti. 10 Eylül 1798'de ise Malta ordenini "hâkimiyet-i âliyesi altına" aldığı konusunda bir bildiri yayınladı. Aynı gün Uşakov'un filosu Çanakkale Boğazı'nda Türk donanmasıyla birleşerek Fransızların üzerine yürüyordu.

Napolyon, Ruslardan çok Türklerden korkuyordu. Her ne kadar o sıralarda Mısır'da Memluklar İstanbul'dan yarı bağımsız bir halde yaşıyorlar ve Napolyon da Osmanlılarla değil Memluklarla savaştığını defalarca açıklamışsa da, Sultan III. Selim Fransız işgalini kendi imparatorluğuna bir saldırı olarak değerlendirmişti. Dahası, yabancı diplomatlar, galip bir ihtimalle de Ruslar, sultanın kulağına Napolyon'un Arabistan'da Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlere girmek ve Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak gibi "gizli planları" olduğunu fısıldamışlardı. Fransızların Nil nehrinde bulundukları ve Suriye'ye doğru yola çıkmaya hazırlandıkları bir günde bu fısıltılara nasıl inanılmazdı ki? İşte tam bu sırada Oçakov henüz Kırım'a bile gelmemişken Sultan III. Selim hemen Rusya'yla bir ittifak anlaşması imzalamış ve beklenildiği gibi Fransız sefirini de Yedikule zindanlarına hapsettirmişti.

7 Ağustos 1798'de I. Pavel Amiral Uşakov'a donanmasıyla İstanbul'a geçip, oradan Akdeniz'e gitmesini emretmişti. 12 Ağustos 1798'de altı savaş gemisi, yedi firkateyn ve üç nakliye gemisi Sıvastopol limanından yola çıktı. Gemilerde 793 adet top ve 7406 bahriyeli vardı. Rüzgârı ardına alan ve Rus kraliyet sancaklarını gururla dalgalandıran "Uşak-Paşa" donanması İstanbul Boğazı'ndan içeri dalmıştı. En üst rütbelisinden sıradan bahriyeliye kadar herkes zafer kazanacağından emindi. Ama kimse o gün Fransa'yla atmış yıl sürecek kanlı bir savaşın başladığının farkında bile değildi..

25 Ağustosta İstanbul Boğazı'na gelen Rus donanması, Büyükdere'de Rus büyükelçisinin evinin karşısına demirledi. Halkın "menfur düşmanlarını" sevinçle karşılaması enteresandır. Amiral Uşakov, Pavel'e gönderdiği raporunda şöyle diyecekti: *"Bâb-ı Âli ve tüm İstanbul halkı yardım için gelen donanmayı sevinçle karşıladı."* Hatta III. Selim bir tekneyle mütenekkiren Rus gemilerini uzaktan görmeye gitti.

Uşakov'a sultanın namından elmas süslemeli bir tabaka hediye edildi. Hediyeyle birlikte gönderilen deklarasyonda "Rus savaş ve ticaret gemilerinin Boğaz üzerinden serbestçe geçip gidebileceği, asker kaçaklarının karşılıklı iade edileceği, mikrobik hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla sağlık konusunda işbirliği yapılacağı"na işaret ediliyordu.

23 Aralık 1798'de (veya yeni usulle 3 Ocak 1799'da) Bâb-ı Âli ile Rusya İmparatorluğu arasında İstanbul'da savunma işbirliği anlaşması imzalanmıştı. Esasen anlaşma 1791 Yaş sözleşmesinin "aynen" teyidinden ibaretti. Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu aralarında 1 Ocak 1798 sınırlarının muhafaza edilmesini birbirine karşı garanti ediyordu. Anlaşmanın gizli maddelerinde ise Rusya'nın Türkiye'ye 12 savaş gemisi ve 75-80 bin kişilik bir orduyla askeri destek verme vaadinde bulunduğu kaydedilmişti. Türkiye de buna karşılık "Karadeniz'e girişin kapatılmasını istisna etmeksizin diğer tüm devletlere olduğu gibi" Rus askeri filosuna da Boğazları açmak zorundaydı. Böylece anlaşma Karadeniz'i yalnızca Türkler ve Ruslar için kapalı bir göl haline getirmiş olacaktı.

Söylendiği gibi, tarih, dilek kipini hoş karşılamaz; ama tabii ki Türkiye bu anlaşmayı harfiyen uygulamış olsaydı, tarihte Rus-Türk savaşlarına bir nokta koymak mümkün olabilirdi. Nitekim Rusya ile İsveç bir barış anlaşması imzalamış ve o günden beri de iki ülke hiç savaşmamıştır. Hatta Avrupa'nın Rusya'ya savaş açması için İsveç'e sürekli baskı yapmasına rağmen. Örneğin 1812'de I. Napolyon, 1855'de III. Napolyon ve Lord Palmerston, 1914'de II. Wilhelm ve 1941'de Hitler İsveç'ten bu yönde talepte bulunmuşlardır. Fakat galiba İsveç Avrupa'nın baskılarını umursamamış, ama Türkiye başka türlü davranmış, biz de bir adım önde olmuşuzdur.

Rus donanması topların top atışlarının gürültüleri arasında İstanbul'u terk ederken halk da sahili doldurmuştu. III. Selim ise sarayının verandasından seyrediyordu. Rus donanması 8 Eylülde Çanakkale Boğazı'na girdi ve çıkışta Oramiral Kadir Bey'in kumandasındaki Türk donanmasıyla birleşti.

28 Ekimde Rus savaş gemilerinin Serifos adasına gelmesiyle birlikte başlayan muharebeden üç gün sonra Fransız garnizonu şartsız teslim oldu. Daha sonraki 35 gün zarfında Türk-Rus ortak donanması Zanta, Kefalonya ve Santa-Mavra adalarını Fransızlardan temizledi. Korfu adasındaki müstahkem kale hayli dişli çıktıysa da, sonunda 22 Kasım 1799'da kuşatmanın başlaması üzerine Fransız garnizonu teslim oldu. 2931 Fransız askeri esir alınırken, 635 top ve havan, savaş gemisi, üç firkateyn ve altı tekne ele geçirildi. Suvorov bu münasebetle *"Bir teğmen rütbesiyle de olsa neden Korfu'da değildim?!"* diye bağıracaktı.

Osmanlı ve Rusya, Ege adalarının bundan sonraki kaderi konusunu Korfu'nun zaptından önce müzakere etmişlerdi. Türkler, adaları Napoli krallığına vermek veya orada Türkiye'ye bağımlı bir prenslik kurmak düşüncesindeydiler. Pavel ise adalarda bir cumhuriyet kurulması teklifinde bulunmuştu. Elbette o günün anlayışına göre böyle bir cumhuriyetin kuruluşu kesinlikle demokratik değildi. Böylece Yüksek Meclis'te her etnik grup için ayrı ayrı eyaletler oluşturulması uygun görüldü. Her şeye rağmen gerçek gerçek olarak kalacaktır. I. Pavel, cumhuriyet kuran ilk monarşist olmuştur.

Napoli kralı IV. Ferdinand, Uşakov ve Nelson'un faaliyetlerine güvenerek, 1798 Kasımında Merkezi İtalya'daki Fransızlara saldırma kararı aldı. Ne var ki 7 bin kişilik Fransız ordusu 50 bin kişilik Napoli ordusunu hızlı bir şekilde bozguna uğrattı. Napoli'de cumhuriyet kurulmuş, IV. Ferdinand ise gemiyle Sicilya'da bulunan Nelson'a kaçmıştı. İngilizler ve IV. Ferdinand hemen I. Pavel'e müracaat ederek yardım istediler. Rus savaş gemileri İtalya'ya birkaç küçük grup asker çıkardılar. Bunlar, Napolili kraliyetçilerle birleşerek Fransızları kovup, krallık iktidarını yeniden ikame ettiler. Rus asker ve tayfaları, Napoli ve Roma halkı tarafından sevgi gösterileriyle karşılandılar.

Napoli'de kral ve kraliçe zaferi kutladılar. Nelson-Hamilton ailesi göklere çıkarıldı. Kaybeden galiba yalnızca Rusya olmuştu.

İngilizler Malta'yı kendilerine ayırmış, Avustunyalılar tüm Kuzey İtalya'yı ele geçirerek Suvorov'un ordusunun İsveç'e gitmesi teklifinde bulunmuşlar; böylece Uşakov ve Suvorov'un muhteşem taktik zaferleri Rusya için büyük stratejik yenilgiye dönüşmüştü. Pavel, öfkeden küplere binmişti. Hemen Avrupa'daki tüm kara ve deniz kuvvetlerinin geri çekilmesini emretti.

Bu arada Oramiral P. K. Kartsiev'in donanması Baltık'tan Uşakov'a yardıma gelmiş ve 22 Ağustosta Palermo'da iki donanma birleşmişti.

Uşakov'un donanmasının önemli bir bölümü 6 Temmuz 1800'de Korfu'dan ayrıldı. Daha sonra Ağustos başlarında İstanbul'a gelen Rus donanması, oradan Sıvastopol ve Theodosia'ya gitti. Kartsiev'in Baltık donanması bünyesindeki gemilerinin de Karadeniz donanmasıyla birlikte Boğazlardan geçmesi dikkat çekicidir. Böylece bu gemiler de 1801'de Karadeniz donanması bünyesine katılmış oldu. Baltık donanmasına ait gemilerin Rus çarlık bayrağını açarak Boğazlardan geçişi tarihte ilk defa olan bir olaydı. Türkler elbette Karadeniz donanmasının arkasından gelen gemilerin ne olduğunu öğrenmişlerdi, ama yine de geçiş konusunda herhangi bir problem çıkarmadılar.

Uşakov, Korfu'da küçük bir garnizon bırakmıştı. Bundan başka Tuğgeneral Borozdin'in komutasındaki iki Rus grenader taburu I. Pavel'in emriyle "Napoli kralığının hassa kıtasını oluşturmak üzere" Napoli'ye gönderildi. Uşakov'un donanmasına ait bir kaç gemi de Akdeniz'de kalmıştı. 1800-1806 yıllarında Akdeniz'deki Rus kara ve deniz kuvvetlerinin iaşe ikmali genel olarak Boğazlar üzerinden yapılmıştır. Her tür Rus gemisi artık her iki tarafa da serbestçe gidip gelebiliyordu.

Bu arada İmparator I. Pavel beyin kanamasından hayatla vedalaşmıştı. Ama komplocular tarafından boğularak öldürüldüğü bilinmektedir. Böylece öldürülen monarşistin oğlu Aleksandr çarlık tahtına oturdu. 1804 Aralığında İstanbul'da Rusya büyükelçisi A. Ya. İtalinsky ile Türk nazırlar arasında yeni bir işbirliği anlaşmasının imzalanması konusunda müzakereler başlamıştı ve müzakerelerin baş gündem maddesi Boğazlar meselesiydi.

İki ülke arasındaki yeni işbirliği anlaşması nihayet 23 Eylül 1805'de imzalanmıştı. Anlaşma, iki ülke arasındaki problemli

ilişkileri bütünüyle tanzim eden 15'i açık, 10'u gizli 25 maddeden oluşuyordu. Fransa'ya karşı takınılacak tavır konusunda tam mutabakat sağlanmıştı. 1, 2 ve 6. maddelerde Napolyon'la bir savaş çıkması halinde tarafların birbirlerine yardım vermeleri karara bağlanmıştı. Türkiye, Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesine izin verme zorunluluğunu taahhüt ediyordu. Böylece Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan tebaasının hamilik hakkı teyit edilmiş oluyordu. Anlaşmanın bazı maddeleri doğrudan Balkan halklarının durumlarıyla ilgiliydi (Örneğin 8. gizli madde Yunanlılarla alâkalıydı.) Osmanlı sultanı, Rus askerlerinin Yunan adalarını işgalinin devamına rıza göstermişti (4. gizli madde). 7. gizli madde özel bir önemi haizdi: "Anlaşmaya imza koyan her iki taraf da Karadeniz'i kapalı bir deniz olarak kabul etmeyi ve hangi devlete ait olursa olsun herhangi bir silahlı veya askeri geminin buraya girmesine izin vermemeyi kabul etmektedir.." Böylece Boğazlar meselesi doğrudan Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından halledilmiş oluyordu. Karadeniz, fiilen Türk ve Rus devletlerinin iç denizi oluyordu; ama anlaşmaya göre Rusya Boğazların yönetimi ve savunması konusunda garantör taraflardan biri sayılıyordu.

1803 yılı sonlarında Rusya Ege adalarına kara kuvveti yığmaya başladı. Örneğin 1803 ortalarında 1200 olan asker sayısı, bir buçuk yıl sonra sekiz bine çıkmıştı. Askerlerin büyük kısmı Boğazlar kanalıyla Odessa'dan götürülüyordu. 13 Ekim 1804'de Binbaşı A. S. Greyr'in (S. K. Greyr'in oğlu) kumandasında iki savaş gemisi ve iki firkateyn Kronştadt'tan hareket ederek Korfu adasına geldi. Bir yıl sonra ise Greyr tüm Adriyatik donanmasının komutanlığına getirildi. Aynı yılın sonlarına doğru Kronştadt'tan Oramiral D. N. Senyavin komutasında daha büyük bir donanma Akdeniz'e doğru yola çıktı ve Senyavin Akdeniz donanması genel komutanlığını Greyr'den devraldı. Buradaki Rus kara ordusunun asker sayısı 10200'e çıkmıştı. Ayrıca Arnavut ve Yunanlılardan da iki bin gönüllü vardı. Rus ordusunun ana karargâh ve üssü Korfu adasıydı; ancak burada büyük gemiler yapılamıyor, yalnızca bakım ve tamir işleri halledilebiliyordu. Fakat küçük gemiler yapılabiliyordu. 1806 yılında Senyavin İngilizlerden birkaç askeri ve ticari gemi satın aldı. Ticari olanları bir süre sonra askeri gemiye çevrildi.

I. Aleksandr, Senyavin'in donanmasını yola çıkarırken Akdeniz'de büyük planları vardı. Genç çar, danışmanları Knaz P. P. Dolgorukov, Knaz V. P. Koçubey, Adam Çartoriysky ve diğerleri, dünyaya çok basit ve küçümser gözle bakıyorlardı. Kâğıt üzerinde her şey dümdüz görünüyor, derelerden bahsedilmesi ise nahoş karşılanıyordu.

I. Aleksandr'ın tahta çıkmasından sonra önünde bir ikilem belirmişti: Napolyon'la müttefik olmak veya Fransız karşı bir koalisyonda yer almak. Kaydetmek gerekir ki, 1800-1805 yıllarında tarafsız olmak İngilizler nazarında Fransızlarla müttefik olmakla aynı şeydi. Hatta Danimarka tarafsızlığını ilan eder etmez Nelson onun filosunu ortadan kaldırmış, Kopenhag'ı bombalamıştı. I. Aleksandr, iyice düşünüp taşındıktan sonra İngiltere ve Avusturya'yla koalisyona girmeyi tercih etti. Devrim öncesi tarihçileri çarın bu taraftarlığını legitimizmanın kutsal bir hakkı olarak değerlendirmiş, Sovyet tarihçileri ise zâdegân sınıfının İngiltere ile ticarete ilgi duyması olarak görmüştür. Her ne kadar zâdegan sınıfı ve özellikle onların karıları ve kızları, ticarete ilgili duyuyorlarsa da, Fransız mallarına da ilgi duyuyorlardı. Vakıa, iki sübjektif faktör bu konuda önemli rol oynamıştır: "Alman" partisinin etkisi ve genç çarın ikbalperestliği. Aleksandr'ın annesi Nurtembergli prenses Sofia-Dorota (Ortodoks olduktan sonraki adı Maria Fedorovna), hanımı da yine bir Alman prensesi olan Luiza Badenskaya (Ortodoks adı Yelizavet Alekseyevna) idi. Onlarla birlikte Rusya'ya bir yığın akraba ve zâdegân da gelmişti. Bundan başka Pavel'in Rusya'da en üst makamları tevcih ettiği Almanlar da vardı. Bunlar, sürekli olarak Aleksandr'dan Almanya'nın iç işlerine burnunu sokmasını istiyorlardı. Kimisinin bu işten çıkarı vardı, kimisinin memleketteki akrabaları Napolyon'dan zarar görmüşlerdi. Aleksandr ise zaten ikbalperestin tekiydi. Baba katiline çıkan utanç verici şöhretini savaş meydanında kazanılacak bir zafer şöhretiyle değiştirmeye can atıyordu. Bu yüzden Almanya'ya gönderilecek ordunun komutasını bizzat üstlenmeye karar vermişti.

Akdeniz'de koalisyon ortaklarının Fransa'yla savaşa girmeleri için ideal şartlar vardı. İngiltere, Rusya, Avusturya, Türkiye ve Napoli krallığının deniz gücü düşmanın gücünden kat be kat üstündü. Akdeniz'in tüm stratejik noktaları – Cebel-i Tarık, Malta, Ege adaları, Çanakkale Boğazı, Girit, Kıbrıs ve diğerleri ellerindeydi. Denizde işler yolundaydı. 1805 Ekiminde Amiral Nelson,

İspanya'nın Kadiks limanı yakınındaki Trafalgar burnunda birleşik Fransa-İspanya filosunun tozunu attırmıştı. Ama karada işler iyi gitmiyordu. 20 Kasım 1805'de Napolyon Rusya-Avusturya ordusunu hallaç pamuğu gibi atmış; I. Aleksandr ve Avusturya imparatoru I. Franz savaş meydanından kaçmıştı. Her iki imparator da öyle korkmuşlardı ki, Avusturya 14 Aralık 1805'de Fransa'yla Presburg barış anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştı. Buna göre Avusturya, Fransa'nın müttefiki Almanlara Bavaria, Nurtemberg ve Baden'i bırakmış, Fransa ise Venedik bölgesini, İstria'nın hemen hemen tamamını, Karadeniz'de Dalmaçya ve Kotor limanını almıştı.

Aynı gün, yani 14 Aralıkta Napolyon, General Carra de St. Cyr'e Napoli'yi zapt etme emri verdi. Askerlere imparatorun şu fermanı okunmuştu: "Askerler!.. Napoli hanedanı sona ermiştir. Onun varlığı Avrupa'nın huzuruna ve benim tacımın şerefine uygun düşmüyor.. Deniz tiranlarının mel'un taburlarını denize dökün." Sovyet tarihçisi A. Z. Manfred "benim tacımın şerefi" ve "tiran" sözcüklerinin tuhaf uygunluğuna dikkat çekmişti. İşte, Napolyon bu iki sözcükteydi. Ona "ihtilalin imparatoru" adını vermeleri de tevekkeli değildir.

Napolyon'un "deniz korsanları" dediği kişiler Karolingien hanedanından gelen kraliçeyle birlikte Sicilya'ya kaçan Napoli kralı IV. Ferdinand'dı. Hâlbuki Josef Bonapart da Napoli kralı olmuştur.

Netice itibariyle Austerlitz savaşı Rus ordu ve donanmasının Akdeniz'deki durumunu kökten değiştirmiştir. O güne kadar bu ordu ve donanmanın çevresinde müttefikler vardı, şimdiyse yalnızca Malta, Sicilya adaları ve bir de Türkiye kalmıştı. Çar, 24 Kasım 1805'de, yani Austerlitz'den dört gün sonra, yalnızca Korfu adasında önemsiz bir kuvvet bırakarak Akdeniz'deki kuvvetlerinin büyük bir kısmını içi yana yana Rusya'ya geri çağırdı. 14 Aralıkta ise Akdeniz'deki Rus savaş ve nakliye gemilerinin tamamının Karadeniz limanlarına geri dönmesi için buyruk çıkardı. Neyse ki 1896 başlarında çarın korkuları geçti ve 3 Şubatta Korfu adasına yeni bir kuvvet gönderdi. Senyavin'in görevi ise "Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki hesaplarını mümkün olduğunca bozmak" idi.

Senyavin, oldukça kararlı bir şekilde hareket etti. Hemen Kotor limanına 66 namlulu "Aziya" savaş gemisini, 48 namlulu "Mi-

hail" firkateynini ve bir çıkarma birliğiyle birlikte "Ekspeditsia" uskunasını gönderdi. Rus gemilerinin komutanı Albay G. G. Belli, 19 Şubatta Avusturyalılardan Kotor bölgesi kalesinin "Buckholz halkının temsilcilerine" verilmesini talep etti. Avusturyalılar geri çekildi ve böylece Rus çıkarma birliği Kotor'u savaşsız ele geçirmiş oldu. Bu arada oradaki bir Fransız gemisi de ele geçirilmişti. 1806 Haziranında ise Rus ordusu Hırvatların Fransızlar tarafından işgal altında tutulan Dubrovnik limanını ele geçirmeyi denediyse de, geri çekilmek zorunda kaldı.

2. 1806-1812 savaşı

Austerlitz, Sultan III. Selim'i de I. Aleksandr ve I. Ferdinand kadar sarsmıştı. Sultan Selim, kendisine çarpışmayla ilgili haberler ulaşınca sadrazama şu nâmeyi gönderdi: "Benim vezirim, sana şifahi olarak söylediğim gibi, reisülküttap, Fonton'a Napolyon'u imparator olarak tanıdığımızı iletsin. Bu kadar ülkeyi mağlup eden, iki imparatoru hezimete uğratan Napolyon'un imparator olarak tanınmasına nasıl karşı tavır alabiliriz? Fransız halkı ve imparatoru dostumuzsa, bu gerçeği kabul etmemek anlamsız olur. Halk böyle söylüyor ve halkın sözünde hakikat vardır."

Sultan III. Selim, Ocak 1806'da Napolyon'un imparatorluk unvanını resmen tanıdı ve hatta ona "padişah" unvanı da verdi. Bu arada sadrazam aynı yılın Nisan ayında Rusya büyükelçisi A. Ya. İtalinsky'den Boğazlardan geçen Rus gemilerinin sayısının azaltılmasını istedi. 1806 sonbaharından itibaren ise Boğazlar Rus savaş gemilerine umûmen kapatılmış, ticari gemilerin geçişine de ciddi sınırlamalar getirilmişti.

Osmanlı-Rus münasebetlerinin sert bir şekilde gerilmesinde Napolyon'un kazandığı yeni zaferlerin doğrudan etkisi olmuştu. 1806 Ekiminde Prusya ordusu aynı gün içinde iki cephede birden ağır bir yenilgi almış; Napolyon kısa sürede Berlin ve Warşova'yı işgal etmişti. Fransız ordusu Rusya sınırına gelip dayanmıştı. Bu arada İstanbul'a gelen yeni Fransız büyükelçisi General F. Sebastiani'nin görevi Rusya'ya karşı Osmanlıyla bir ittifak anlaşması imzalamaktı. General Sebastiani bu konuda her türlü imkânı devreye sokuyor ve hatta Osmanlı'ya Küçük Kaynarca anlaşmasından önceki sınırlarına tekrar dönmesinin mümkün olabilece-

ği bildiriyordu. Bir başka deyişle Osmanlı sultanına Kırım ve Oçakov'un tekrar iade edilebileceği konusunda göz kırpıyordu.

Osmanlı sultanı, Rusya'yla yapılan anlaşmaya göre, Boğdan ve Eflak'ın mahalli yöneticilerinin atanmasına Rus mutasarrıfın da hazır bulunması şartıyla müdahale etme hakkına sahipti. Fakat 1806 sonbaharında Sultan III. Selim anlaşmayı bozarak mahalli yöneticiler olan İpsilanti ve Muruzi'yi tek yanlı olarak değiştirdi. Rusya, karşı tedbirler almak zorunda kalmıştı. "Zorunda kalmıştı" derken, Aleksandr'ın barışseverliği değil, Polonya ve Doğu Prusya'da Napolyon'la girdiği savaş sebebiyle Rusya'nın ellerinin bağlı olmadığı göz önünde bulundurulmuştur. I. Aleksandr, 24 Eylül 1806'da Sırp kıyamcıların lideri Kara Georgi'ye 18 bin altın ve silah göndermişti. I. Aleksandr, 4 Ekimde de Boğdan ordusu başkomutanı İ. İ. Mihelson'a 1806 yılının Kasım ayında işin bitirilmesi şartıyla Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesi talimatını gönderdi.

Nihayet Sultan III. Selim, 18 Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilanı konusunda ferman yayınladı. Fermanda "Kırım'da ve Gürcistan'da Müslüman topraklarının işgali"nin sorumluluğu Rusya'ya yükleniyor; Rusya Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine yani Ege adalarının ve Tuna prensliğinin yönetimine karışmakla suçlanıyor; ayrıca tüm İslam âlemi Rusya'ya karşı cihada çağrılıyordu.

Osmanlı'yla ilişkilerin hızlı bir şekilde gerilmesi sebebiyle 1806 yazında Baltık'da Senyavin'e yardım olsun diye deniz binbaşısı İ. A. İgnatyev'in komutasında yeni bir donanma oluşturulmuştu. Beş savaş gemisi, bir firkateyn, bir şalupa, bir korvet ve bir bottan oluşan donanma 4 ay sonra herhangi bir kayıp vermeden 1806 sonlarında Korfu'ya ulaştı.

İgnatyev'in donanmasının gelmesiyle Rusya'nın Ege adalarındaki kara ordusu 13 bin kişiye çıkmış oldu. Ayrıca Arnavut, Karadağlı ve Buckholzlulardan üç bin kişilik bir yerli ordu oluşturulmuştu. Bu insanlar oldukça cesurdular, ama disiplin altına alınmaları zordu ve herkes yalnızca kendi vatanı için çarpışmayı tercih ediyordu.

Daha önce belirtildiği gibi, Osmanlı'yla savaşın başlamasından itibaren Ruslar Ege adalarında fiilen kuşatma altındaydılar. Rusya'dan destek gelmesi ancak Avrupa'nın çevresini dolaşmakla mümkündü. Bu yüzden Rus gemileri Fransızların ve Osmanlı sultanının tebaası olan Kuzey Afrikalıların saldırılarına maruz kalı-

yordu. 1807 Şubatında Senyavin Tunus beyinin dört Rus gemisini ele geçirdiğini öğrenmiş; Rus kara ve deniz ordusu bu yüzden işsiz ve parasız kalmıştı. Ege adaları ahalisi Rusları beslemek için oldukça fakirdi. İşte tam bu burada Senyavin Lambro Kaçioni'nin kahramanlıklarını hatırladı ve belki de hatırlatmaktan öte parayı nereden bulacağını idrak etti. Akdeniz'in tüm sahili aşağı yukarı Rusya'nın düşmanıydı, ama kimsede Rus filosuna karşı koyacak güç yoktu. Türk filosu Çanakkale Boğazı'nda çakılıp kalmıştı. Avusturyalılarınsa pratikte bir filosu yoktu. Napoli gemilerinin bir kısmı Sicilya'ya gitmiş, bir kısmı İtalyan limanlarına demir atmıştı. Fransız filosunu ise Nelson bir güzel örselemişti.

Bu durumda Akdeniz'de Rus gemilerinin rastladığı her ticaret gemisi düşman gemisi sayılıyordu ve dolayısıyla ganimetti. Senyavin'in emriyle düşmandan ele geçirilen tüm gemiler ve keza tarafsız gemilerden el konulan tüm kaçak mallar satışa çıkarılıyordu. Bu yolla elde edilen paranın sekizde üçü ganimeti ele geçiren subay ve tayfalara dağıtılıyor, kalanıysa diğer gemilere paylaştırılıyordu. Akdeniz'deki Rus ordu ve filosu artık kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılıyordu. Örneğin yalnızca "Venüs" firkateyni 1806 Mayısında tek başına Venedik'le Triesta arasında 100 bin Rubleden daha fazla ganimet ele geçirmişti. 1806-1807 yıllarında donanma bünyesindeki gemilere dağıtılan ganimetin toplam değeri asgari bir buçuk milyon Rubleydi.

Rusya yönetimi, 1806 sonlarında Osmanlı'yla ilişkileri bozulurken, esasen yeni düşmana karşı önceden hazırlanmış bir savaş planına sahip değildi. Üst düzey askeri ve siyasi çevrelerde Yunanistan'da isyan çıkartarak Yunanlılarla birlikte İstanbul'a saldırılması görüşü tartışılıyor; ayrıca Osmanlı'yı Napolyon'un desteğinden mahrum etmek için Balkan Yarımadası'nın kuzey kesiminde Sırplar, Hersekliler ve Karadağlılardan bir bariyer oluşturulması fikri üzerinde duruluyordu. Başka teklifler de vardı, ama hiç biri nazar-ı itibare alınmadı. Çar, Ocak 1807 başlarında yalnızca bahriye nazırı P. V. Çiçagov'un Osmanlı'ya karşı savaş açma planını tastik etmişti.

Hazırlanan planın ana hatları şu şekildeydi:

1. Karadeniz filosu İstanbul Boğazı'ndan girerek 15-20 bin kişilik kuvvetle çıkarma yapacak;

2. Rusya'nın Akdeniz'deki filosu İngiliz gemileriyle birlikte Çanakkale Boğazı'ndan Marmara Denizi'ne girecek;

3. Tuna ordusu harekete geçirilerek düşmanın ana kuvvetleri İstanbul'dan uzaklaştırılacak.

Çiçagov'un planının birinci maddesi kesinlikle gerçekleştirilebilecek bir husus değildi. Çünkü Yekaterina'nın ölümünden sonra kimse Karadeniz filosunun yüzüne bakmamış, dolayısıyla filo nitelik ve sayı cihetinden zayıflamıştı. Filoyu Rusya devletinin çıkarlarına kayıtsız ve liyakatsız yabancılar yönetiyordu. Örneğin 1800 yılında Karadeniz filosunun başkomutanı Alman William Fondezin, 1802'de ise Fransız göçmeni Markiz de Traversé'ydi. Traversé, 21 Ocak 1807'de İstanbul Boğazı'na bir çıkarma hazırlığına girişmesi yönünde emir alınca, Petersburg'da Çiçagov'a gönderdiği mesajda filonun Mart sonunda emri yerine getirmeye tamamıyla hazır olacağını ve nakliye gemilerinin 17 bin asker alabileceğini bildirmişti. Fakat işe girişince saçını başını yolmaya başladı. 12 Şubatta gönderdiği raporda artık başka bir telden çalıyor; çıkarmaya katılacak alayların hazır olmadığını, bu işe ayrılan askerlerin çoğunun acemi birliklerinden oluştuğunu, tecrübeli kadro ve kurmayların bulunmadığını, bu yüzden Boğaz'a çıkarma yapmanın mümkün olmadığını belirtiyordu. Görüleceği gibi markiz kurnaz biriydi ve işi tamamıyla kara kuvvetlerinin omzuna yüklemek istiyordu.

Gerçi anlatılanların hepsi doğruydu, ama De Traversé bu iş için ayrılan yeterli sayıda nakliye gemisinin eksikliğinden söz etmeyi unutmuştu. Savaş gemileri de yeterli sayıda değildi. Kayıtlara göre Karadeniz filosunda 21 savaş gemisi olmalıydı, ama 1807'de topu topu altı gemi vardı. Şu var ki, çıkarma planının suya düşmesinin asıl müsebbibi, beceriksiz ve korkak markizin bizzat kendisiydi. Eğer onun yerinde Lambro Kaçioni, Paul Jones veya Samuel Greyr olmuş olsaydı, her türlü zorluğa rağmen, Rus çıkarma birliği İstanbul'da olurdu. Kısacası İstanbul çıkarma operasyonu henüz hazırlık safhasındayken iptal edilmiş oldu.

Senyavin, Çiçagov'un planının ikinci maddesine istinaden 10 Şubat 1807'de 10 savaş gemisi, bir firkateyn ve tekneden oluşan donanmayı Çanakkale Boğazı önlerine getirdi. Gemilerde çıkarma birliği olarak 1700 Rus askeri ve 270 Arnavut tüfekçi vardı. Kotor'da bölgeyi koruyan kara ordusunu desteklemek için üç sa-

vaş gemisi, bir firkateyn ve birkaç küçük tekne kalmıştı. Korfu'da ise Ege adalarını savunmak ve düşmanın çıkarma yapmasını engellemek amacıyla bir savaş gemisi, bir firkateyn ve hafif tekneler bırakılmıştı.

Senyavin, henüz 1806 Aralığında İngiliz amiral Collingwood'la Çanakkale cephesine yapılacak müşterek operasyon konusunda yazışmaya başladığında ortaya hemen bir problem çıkmıştı: Kumandan kim olacaktı? İngilizler Türk filosunu ele geçirmek ve Çanakkale Boğazı'nda hâkimiyeti ele almak istiyorlardı. Dolayısıyla operasyonu tamamıyla kendilerinin yönetmesini ve Rus gemilerinin yalnızca bir kısmının devrede olmasını arzu ediyorlardı. Senyavin'se birleşik filonun kumandasının kendisinde olmasını istiyordu. Sonunda Collingwood Rus filosu olmadan işe girişmeye karar verdi ve Duckworth'a Senyavin'i beklemeden Çanakkale'ye hareket etme talimatı gönderdi.

7 Şubat 1807'de İngiliz donanması Çanakkale'ye girdi ve 10 gün sonra "elleri bomboş olarak" geri çıktı. Duckworth'un seferinin detaylarından "1770 Temmuzdan-1774 Temmuza Kadar Ege'de Askeri Faaliyetler" başlığı altında bahsetmiştik. Senyavin, Duckworth'a Çanakkale'ye bir kez daha girilmesini, ama bu defaki girişimin birleşik kuvvetlerle yapılmasını teklif etti. Senyavin, İstanbul'un çok büyük çıkarma birlikleri olmadan ele geçirilemeyeceğini, ancak Osmanlı filosunun ve şehrin yakılabileceğini belirtmiş; ama Duckworth bu fikre karşı çıkmış, hatta Senyavin'in hiç olmazsa birkaç İngiliz gemisinin verilmesi teklifini de reddetmişti. Bu durumda Senyavin'in Çanakkale Boğazı'nı kuşatma altına almanın dışında yapabileceği bir şey yoktu. Duckworth, bu durumu değerlendirerek, gemilerinin biri kısmını İspanya sahiline, ama ana kısmını Mısır'a gönderdi.

Rus donanmasının Çanakkale kuşatmasını sürdürebilmesi için uygun bir üsse ihtiyacı vardı. Bu yüzden Senyavin, Duckworth'un çekip gitmesinden hemen sonra Çanakkale Boğazı'nın girişine 12 mil, Anadolu sahiline ise 3 mil mesafedeki Bozcaada'yı ele geçirmeye girişti. Harekete katılan subaylardan Panfidin, Bozcaada'nın Çanakkale körfezinden görülebildiğini, dolayısıyla adadaki herhangi bir faaliyetin hemen fark edilebileceğini hatırlattıysa da Senyavin burasının Rus gemileri için uygun yer olduğunu belirtti.

Bozcaada, Çanakkale'deki diğer yerlere kıyasla içme suyunun temin edilmesine en uygun yerdi. Batıdan doğuya 95, kuzeyden güneye 6,5 km. genişlikteydi ve üzüm bağlarıyla kaplı bir vadi görünümündeydi. Adanın kuzeydoğusunda banliyösüyle birlikte bir kale ve Tabiya hisarı bulunuyordu. Kalenin çevresi üç hâkim tepeyle çevriliydi ve içerideki garnizonda 1500 kadar asker vardı. Kale ve hisardaki top sayısı ise 70 kadardı.

Bu sırada Senyavin'in donanmasına 20 kadar Yunan korsan gemisi katılmıştı. Bu gemilerde 12 funta kadar ulaşan çeşitli çapta 10-26 civarında top vardı.

8 Mart 1807 sabahı Rus birlikleriyle Arnavut tüfekçileri birkaç sahra topuyla birlikte Çanakkale'ye çıkarma hareketine giriştiler. Yunan gemileri çıkarmaya fiilen, Rus savaş gemileri ise ateşle destek veriyorlardı. Bir gemi de Tabiya hisarını ateş altına almıştı. Öğleye doğru hisar ele geçirilince oradaki Türkler kaleye kaçtılar.

Ertesi gün Ruslar dört kuşatma bataryasıyla kaleyi kuşatma altına alıp, kale içine tatlı su taşıyan büzleri parçaladılar. 10 Mart sabahı kaleden gönderilen bir temsilci, kale kumandanının garnizonun serbestçe çekip gitmelerine izin verilmesi şartıyla teslim olacağını bildiren bir mesaj getirdi. Ertesi gün Rus gemileri buradaki garnizonu ve adadaki diğer Türkleri Anadolu sahiline bıraktı. Şimdi kalede Rus bayrağı dalgalanıyordu.

Çarpışmalar sırasında Türklerin kaybı 200 ölü, 150 yaralı; Rusların kaybı ise 4 ölü ve 80 yaralı olmuştu. "Rafael" adlı gemide de ikisi su hizasında olmak üzere 20 delik açılmıştı. Ele geçirilen 79 topun dörtte üçü işe yaramaz haldeydi. Diğerleriyse gerektiğinde kullanılmak üzere bir kenara ayrıldı. Ayrıca birçok tüfek, bomba, mermi ve barut ele geçirilmişti.

Rus donanmasının Çanakkale kuşatması Bozcaada çarpışmasından daha önce başlamıştı. 5 Martta Senyavin, iki Rus savaş gemisine gönderdiği talimatta Ege adalarından Çanakkale'ye ve Çanakkale'den adalara hiçbir geminin kontrol edilmeden bırakılmamasını bildirdi. Kuşatma devriyesi Çanakkale girişine takriben beş mil mesafedeki küçük Mavro adası yakınına yerleştirilmişti. Mart-Nisan aylarında devriye 11-16 gün süreyle değiştirilen iki savaş gemisinden veya bir savaş gemisi ve bir firkateynden oluşuyordu. Senyavin, gerektiğinde demir almakla vakit kaybetmemek

için devriye gemilerinin her an harekete hazır vaziyette beklemeleri talimatını vermişti. Ana kuvvetler ise Bozcaada ile Anadolu sahili arasında, her an yelken açmaya hazır halde bekliyordu.

Böylece Türk gemilerinin Çanakkale üzerinden seyr-ü seferi imkânsız hale gelmişti. Türkler, mevcut durumdan kurtulmak için tacir gemilerini Saros körfezine göndermişlerdi. Gemiler yükü körfez sahiline bırakıyor, oradan da İstanbul'a arabalarla güçlükle ve maliyetli bir şekilde naklediliyordu. Senyavin, İstanbul'un iaşe kanalını tıkamak amacıyla kısa süre sonra Saros körfezine Yunan korsanlarıyla bir Rus firkateyni gönderdi.

Haziran ayında Türk tekne ve mavnaları Çanakkale'den gizlice İmroz adasına geçmeye başlamışlardı. Senyavin bunu da engellemek amacıyla devriye gemilerini üçe çıkardı ve üçüncü gemiye Avrupa yakasını denetleme görevi verdi.

Katı ambargo sebebiyle İstanbul'da ekmek sıkıntısı baş göstermiş; vatandaşlar arasında hoşnutsuzluk dalgası büyümeye başlamıştı. İstanbul hükümeti ambargoyu çözmek için her yolu denemeye karar verdi. İlk önce Rus güçlerinin Bozcaada'dan kovulması isteniyordu. Türkler, adanın karşısına Rus garnizonundan kat be kat fazla askeri kuvvetleri yığmaya başladılar. Bozcaada'ya saldırmak için kürekli gemileri topladılar; ama Rus donanması orada olduğu sürece Türklerin adaya çıkarma yapması hayalden başka bir şey değildi. Rus donanmasını Bozcaada'dan uzaklaştırmak için Türk filosunun Ege Denizi'ne bir huruç hareketi gerçekleştirmesi gerekiyordu.

Senyavin, İstanbul'da olup bitenleri ve düşmanın hazırlıkları hakkında aralıksız çok iyi istihbarat bilgileri alabildiği için, onun aklını karıştırmayı başarabiliyordu. Türkleri savaşı kabul etmeye zorlamak amacıyla 17 Martta bir savaş gemisi, bir firkateyn ve bir Yunan gemisini Greyr'in kumandasında donanmadan ayırarak Selanik'e gönderdi. Ayrıca Greyr'e iaşesini ekonomik durumu iyi olan köylerden sağlaması talimatını verdi. Senyavin'in asıl maksadı Türklerin aklını karıştırmak ve kendini düşmana zayıf ve iaşesizmiş gibi göstermekti.

Türk donanması Marmara Denizi'nden 17 Nisanda hareket ederek Çanakkale körfezine girmişti. Senyavin bunu haber alınca hemen Greyr'e savaş gemileriyle Lesbos adasına yönelerek 1 Ma-

yısa kadar bu ada ile Sakız arasında mekik dokumasını emretti. Amacı Türklerin elindeki önemli limanlardan İzmir limanına giden yolu tıkamaktı; ama asıl maksat Türklerin Çanakkale'ye parçalanmış bir güçle girmesini sağlamaktı. Senyavin, Greyr'e gönderdiği mesajda "Türkler bizim buradaki gücümüzün kendilerininkinden daha az olduğunu görünce muhtemelen Çanakkale'den geçeceklerdir" diyordu. Senyavin'in planı, düşmanın görünmesi halinde kendisi Greyr'in kuvvetleriyle birleşmek üzere hareket edip, Türklerin Bozcaada'ya dalmalarına izin vermekti. Ona göre adadaki Rus garnizonu sağlamdı ve ikiye ayrılmış olan Rus donanması birleşip Türk filosuna saldıracak vaziyete gelinceye kadar dayanabilirdi.

Ne var ki Rus kuvvetlerinin bölündüğü görüntüsü verme teşebbüsü beklenilen sonucu vermemişti. Görevini yerine getiren Greyr, Bozcaada'ya geri dönebilmişti, ama Türk gemileri hâlâ Çanakkale bataryalarının himayesi altında bekliyor ve Ege Denizi'ne açılmıyordu. Türkler nihayet 7 Mayıs sabahı Çanakkale'den çıktılar. Senyavin Türklerin yaklaştığını görünce savaş meclisini toplayarak İmroz adasına çekilme kararı aldı. I. Aleksandr'a gönderdiği mesajda, amacının düşmanın adaya atılmasına göz yummak suretiyle, körfezden daha uzak bir noktaya çekmek olduğunu belirtiyordu. Maksadı mevsim rüzgârlarının sağlayacağı avantajdan faydalanarak düşmanın rüzgâr sebebiyle körfezden uzaklaşmasını sağladıktan sonra saldırmaktı.

Türkler, düşmanın çekip gitmesinden faydalanarak 8 Mayısta Bozcaada'ya iki saldırı düzenledilerse de, ikisinde de kaledeki garnizon tarafından püskürtüldüler. Fakat Senyavin de Türk filosunu Çanakkale'den uzaklaştırmak için İmroz adasından ayrılamamış; önce limanlık, sonra kuvvetli rüzgâr Rus donanmasını tam iki gün boyunca İmroz'un batı sahiline çivilemişti. Ne var ki Bozcaada'daki garnizonu daha fazla desteksiz bırakmak tehlikeli olacağından Senyavin dönmeye mecbur kaldı ve 10 Mayıs sabahı Bozcaada açıklarına demirledi.

Sabahtan itibaren esen hafif karayelin yönü Türk donanması tarafından Rusların bulunduğu tarafa doğruydu. Senyavin'in deyişiyle rüzgâr Türklerin bize saldırması için en uygun pozisyondaydı. Fakat Türk filosunun komutanı Seyit Ali bir saldırı pozisyonunda değildi. Bu durumda rüzgârın dinmesiyle birlikte Sen-

yavin Türklere saldıracaktı. Nitekim öğleden sonra bir sıralarında karayel hafifleyince Senyavin mümkün olduğunca hızlı bir şekilde saldırıya hazır olunması sinyalini verdi. Bir saat içinde tüm hazırlıklar tamamlandı. Bir buçuk saat sonra tüm donanma yelkenlerini şişirip savaş nizamına geçmiş ve Türk filosuna doğru yönelmişti.

Rus donanmasının son sürat kendilerine doğru geldiğini fark eden Türk gemileri Çanakkale'ye çekilmek için alelacele demir aldılar. Ne var ki bu arada rüzgâr dindi ve Rus donanması yerinde çakılıp kaldı. Ayrıca savaş nizamı da bozuldu. Ancak saat 18 sıralarında karayel Rusların düşmana tekrar saldırmasına imkân tanıdıysa da, Çanakkale'ye sığınmaya çalışan Türkler de aynı rüzgârdan faydalandılar.

Rus gemilerinin ateş açmasıyla başlayan düello, her iki tarafın da savaş nizamını bozmuştu. Türk gemileri öyle yakınımızdaydı ki, neredeyse direk takımları birbirine geçecekti. Her iki taraf da abordaj yapmaktan kaçınıyordu ve iş kucak kucağa boğuşmaya kadar varmamıştı. Saat sekiz sıralarında ortalık kararmaya başlayınca çatışma da hızını kaybetti. Bazı Rus gemileri Türk gemileriyle birlikte Çanakkale kalesine çok yaklaşmıştı. Bunun üzerine hisarlardan Rus gemilerine ateş açıldı. Sahile 200 metre kadar yaklaşmış olan "Tverdom" adlı gemi bu atışlardan en fazla nasibini alan gemi oldu. 11 Mayıs sabahı Rus gemileri Çanakkale girişine yakın bir yerde Asya sahilinde sığ bir noktada sıkışıp kalan Türk gemisini ele geçirmeyi denedilerse de, hem gemiden, hem de hisardan açılan ateş yüzünden bunu başaramadılar.

Çanakkale muharebesinde her iki taraf da amacına ulaşamamıştı. Türkler kuşatmayı kıramamış, Ruslarsa Türk filosunu ortadan kaldıramamıştı.

Rus donanmasında Binbaşı İ. A. İgnatyev ve 26 tayfa ölmüş, 6 subay ve 50 tayfa yaralanmıştı. Ayrıca 12 kişi de "Retvizan" gemisinde bir topun yarılması sonucunda yaralanmıştı. Rus gemileri en ağır hasarı hisarlardan yapılan top atışlarından almıştı..

Rus tarihçiler Çanakkale muharebesini Rus filosunun zaferi olarak görüyorlar. Ancak, ortadaki durum ve Türk tarafının hiç mesabesindeki kaybı, en hafif deyimle, tüm gemilerle Türk filosunun üzerine yürümeye izin veren Senyavin, Greyr ve diğer ko-

mutanların pasifliği ve kararsızlığına şahitlik etmektedir. Dünyanın atışı yapılmış, ama çok az isabet sağlanmıştı. Rus donanmasının 10-11 Mayıs tarihlerinde harcadığı barut yaklaşık 22,4 ton, attığı gülle ise 16149 adetti. Bir amiral yardımcısı ve iki gemi komutanını boğdurarak öldürttüğüne göre Türk amiral Seyit Ali de durumdan memnun değildi.

1807 yılının ilk ayları Preysiş-Eylau civarındaki vukû kulan kanlı çatışmalarla geçmiş; hem Ruslar, hem de Fransızlar kendilerini galip ilan etmişlerdi. Yine de 14 Temmuz 1807'de ileri atılarak Rus ordusunu Friedland önlerinde mağlup eden ve saldırıyı sürdürenler Fransızlardı. Ama Friedland'dan önce İmparator I. Aleksandr Rusya için iki cephede aynı anda savaşmayı aşırı şekilde tehlikeli saymış; bu yüzden Türklere barış teklifinde bulunarak, onlarla müzakereleri yürütmesi için Senyavin'in donanmasına dışişleri bakanlığının üst düzey memurlarından Fransız asıllı Potsodi-Borgo'yu göndermişti.

Borgo'nun çantasında I. Aleksandr tarafından imzalanan ve Bâb-ı Âli'ye sunulacak olan barış teklifi mektubu vardı. Bu teklifin birinci maddesinde sabık Türk-Rus konvansiyonu ve anlaşmalarının yeniden hayata geçirilmesinden söz ediliyor; daha sonra Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ın işgaline son vermeyi kabul ettiği kaydediliyor; ancak, Rusya'nın yalnızca Hotin ve Bender kalelerinde Rus garnizonları bulundurmasını şart koşuyordu. Çünkü bu iki kale hem Dinyester sınırını oluşturuyor, hem de Napolyon'la devam eden savaşın Polonya ayağını teşkil ediyordu. Bu iki kalenin yalnızca Fransa'yla yapılan savaş sırasında Fransız ordusunun Bâb-ı Âli'nin Balkanlardaki topraklarına girmesini engelleme amacıyla elde tutulması gerektiği de kaydediliyordu. Bununla birlikte Türklerin Fransız ordusunun kendi topraklarına girmesine izin vermeyeceklerini garanti etmeleri ve bu garantilerini teyiden Fransız büyükelçisi Sebastiani'yi ve diğer Fransızları kovmayı onaylamaları halinde Borgo'nun bu şarttan vaz geçmesi kararlaştırılmıştı.

Borgo'nun Fransızların Dalmaçya'dan atılmasına matuf ortak tedbirleri Türklerle müzakere etme yetkisi de vardı. Bu konuda Türklerden askeri yardım istenmeyecek, yalnızca Rus ordusunun Dalmaçya'ya girmesine izin vermesi talep edilecekti. Borgo ayrıca Sırplarla ilgili endişelerini dile getirecek ve (daha sonra sultan ta-

rafından tastik edilmesi şartıyla) Sırp prensini kendilerinin seçme hakkının sağlanmasına çalışacaktı.

İşte Borgo bu görevle 12 Mayısta Bozcaada'ya gelmişti. Ertesi gün Senyavin bir Türk esiriyle kaptan-paşaya çar hazretlerinin büyükelçisinin geldiği haberini gönderip, barış müzakerelerinin tarihi ve yerini belirlemek maksadıyla Türk yetkilileriyle görüşmelerde bulunması için onun İstanbul'a gidişine izin vermesini rica etti. Türkler bir cevap vermeyince Senyavin ikinci, daha sonra üçüncü bir mektup yazdı. Yine bir cevap alamadı. Aslında Türkler müzakerelerden yana değillerdi. Sultan III. Selim, çaresizlik içinde, orduya Avrupaî tarzda yeni bir şekil verme kararı almıştı; fakat İstanbul garnizonu 17 Mayısta bu karara bir isyanla cevap verdi. Başkentin kaymakam-paşası Musa da kıyamcılara katıldı. Sultanın 17 yakınını öldüren kıyamcılar onların kellelerini İstanbul sokaklarında gezdirdiler. Halk da isyancıların yanındaydı. Şeyhülislam, sultanın Hz. Muhammed'in şeriatına aykırı hareket ettiğini, dolayısıyla infaz edilmesi gerektiğini açıkladı. Böylece III. Selim zindana atılırken, tahta genç kuzeni IV. Mustafa çıktı. IV. Mustafa, bir süre sonra Selim ve kardeşi Mahmud'un boğulmasını emretti.

Senyavin, kaptan paşanın cevabını ancak 28 Mayısta alabildi. Verilen cevapta bir saray darbesi yapıldığı, yeni sultanın haddinden fazla meşgul olduğu, yalnızca bir temsilcinin çarın mektubuyla birlikte huzuruna gönderilebileceği belirtiliyordu. Osmanlı, açıkça herhangi bir müzakere istemiyordu. Yeni sultanın çevresindekiler savaşın sürdürülmesinden yanaydılar, ama asıl endişeleri İstanbul'daki istikrarsızlıktı. Bu şartlar altındayken Türk genelkurmaylığı Rus donanmasına karşı yeni bir savaş başlatılması kararı aldı. Savaşta elde edilecek bir zafer, yeni sultanın hem iç hem de dış problemlerini çözebilirdi.

Sekiz savaş gemisi, beş firkateyn, iki korvet ve iki frikden oluşan Osmanlı donanması 10 Haziran sabahı Çanakkale'den çıktı. Şimal rüzgârlarının aralıksız esmesi sebebiyle Rus donanması o günlerde az da olsa düşmana yaklaşma imkânına sahip değildi ve Bozcaada civarında beklemek zorundaydı. 12 Haziranda rüzgar biraz hafifleyince Senyavin, on savaş gemisi, bir firkateyn, bir şalupa ve iki korsan gemisiyle birlikte Bazcaada'dan hareket etti. Donanma İmroz adasının batısından dolaşarak, İmroz'la Samothraki arasından geçecekti.

15 Haziranda Bozcaada'ya gelen Seyit Ali, orada yalnızca bir birikle iki küçük geminin kaldığını görünce ada üzerine yürüdü. Türk donanmasının Bozcaada üzerine yürüdüğü sırada, Türk ordusu da Anadolu sahilinden harekete geçti. Kalenin ve sahilin Türk gemilerinden yapılan top atışlarıyla dövülmeye başlanmasından sonra yoğun bir çıkarma hareketi gerçekleştirildi ve 17 Haziranda adaya yedi binden fazla Türk askeri çıktı. Rusların Bozcaada garnizonundaki 600 askeri çıkarma sırasında Türklere saldırırken, kaledeki toplar ve brik de Türk gemilerine ateş açtı.

17 Haziran sabahı Çanakkale'nin kuzeyine gelen Rus donanması, Türk filosunun orada, Bozcaada ile Asya sahili arasında demirli vaziyette beklediğini gördü. Senyavin hemen donanmaya düşmana saldırma emri verdiyse de, Türkler savaşı kabul etmeyerek geri çekildiler. Senyavin, I. Aleksandr'a gönderdiği raporda Türklerin niyetinin kendisini Bozcaada'dan uzaklaştırarak, Asya yakasından daha fazla çıkarma birliğinin adaya gelmesine imkan hazırlamak olduğunu yazacaktı. 17 Haziranda Rus gemileri ağırlıkları korumak için adaya yönelerek, buradaki Türk çıkarma birliklerini kısmen kaçırıp, kısmen ortadan kaldırdılar. Senyavin, ertesi gün bir firkateyn, bir şalupa ve iki korsan gemisini Bozcaada'da bırakarak, kalan kuvvetlerle Türk donanmasının üzerine yürüdü.

Düşmanın tekrar Çanakkale'ye çekilmesini engellemek isteyen Senyavin, önce sahille Limni arasında kalan İmroz'a, oradan da Limni'ye yöneldi. 18 Haziranda Limni'nin kuzeyinde altı mil açıkta duran Senyavin, şafakla birlikte düşmanı bulup saldıracağını umuyordu.

Ertesi sabah Athon savaşı başladı. Senyavin savaş öncesinde komutanlarına ikili takım halinde eşleşmelerini bildirdi. Türkler de birinci sırayı savaş gemilerinden, ikinci sırayı firkateyn, korvet ve briklerden oluşturmuşlardı. Sabah 7,30'da Rus gemilerinin düşman gemilerinin ortasına saldırmasıyla birlikte bir kör dövüş başladı. Bir gün devam eden çatışmadan sonra 21 Haziran sabahı Senyavin, Bozcaada'daki Rus garnizonuna yardım vermek için alelacele adaya döndü. Senyavin'in bu kararı tartışılmayacak kadar isabetsizdi. Çünkü Türk donanmasını bütünüyle yok etme imkânı yakalamıştı. Türk gemileri savaş düzenini kaybetmiş ve dağınık vaziyette Çanakkale'ye çekilmişlerdi. Senyavin, bu kararından ötürü daha sonra yalnızca Çiçagov ve Borgo tarafından

değil, donanmadaki pek çok subay tarafından da sert bir şekilde eleştirilmiştir.

24 Haziran tarihinde Rus donanması öğle sıralarında Bozcaada'ya geldi. Bu arada ada Türkler tarafından tamamen işgal edilmiş; Ruslar yalnızca kalede tutunabilmişlerdi. Ertesi gün Rus gemileri adayı kuşattıktan sonra Senyavin buradaki çıkarma birliğine savaşmaksızın geri dönmeleri teklifinde bulundu. Türkler ertesi sabah teklifi kabul ederek adayı terk ettiler. Bozcaada'yı savunanlar iki gün daha dayanabilirler miydi, yoksa Türkler kaleyi de ele geçirirler miydi, bu konuda hüküm vermek hayli müşkül. Galip bir ihtimalle donanmalarının yok edildiğini öğrenen Türkler, Rus donanmasının çıkıp gelmesini beklemeden Bozcaada'yı terk ederlerdi. Ama her halükârda adanın geçici olarak kaybedilmesi Türk donanmasının ortadan kaldırılmasına değmezdi.

Athon savaşından sonra İngilizler Senyavin'e Boğazlara müşterek operasyon düzenlemeyi teklif ettiler. Fakat üç hafta sonra Friedland savaşı patlak verdi ve 11 gün sonra da (25 Haziran 1807'de) I. Aleksandr ile Napolyon Tilzit barış anlaşmasını imzaladılar. Ancak, bizim konumuz yalnızca Türk-Rus ilişkileriyle ilgili olan kısımlar üzerinde durmak olduğundan, bu anlaşmanın içeriği ve Rusya için ortaya çıkardığı sonuçlar burada bizi ilgilendirmemektedir.

Tilzit anlaşması açık ve gizli maddelerden oluşuyordu. Bu anlaşmanın gizli maddelerinin tam olarak bugüne kadar açıklanmamış olması şaşırtıcıdır; dolayısıyla Fransız dışişleri bakanlığının açıkladığı maddelerin Rusça çevirisine güvenmekten başka çaremiz yok.

Anlaşmanın 22. maddesinde şöyle denilmiş: "Rus ordusu Boğdan ve Eflak'tan çekilecek, ancak zât-ı şâhâneleri de (yani Osmanlı sultanı), Rusya ile Bâb-ı Âli arasında ileride nihai barış anlaşması imzalanıncaya kadar oraları işgal altında bulunduramayacaktır." 23. madde ise Napolyon'un Türk-Rus barış müzakerelerine arabuluculuk etmesini öngörmektedir; fakat 24. madde 22. maddeyi ve diğer bazılarını bir noktada geçersiz kılmaktadır. Çünkü orada ordunun Boğdan ve Eflak'tan çekilme süresinin "işbu anlaşmada zikredilen diğer maddelerin yerine getirilişine kadar, özel bir anlaşmayla tespit edileceği" kaydedilmektedir.

Anlaşmanın gizli maddelerine göre Ruslar Kotor bölgesini Fransızlara terk edecekler; Ege adaları da bütünüyle Napolyon'un zâtî ve hükûmî mülkiyet sınırlarına girecektir. I. Aleksandr, "Kral IV. Ferdinand ödül olarak Balear veya Kandia adasını yahut bunlara denk başka bir adayı aldıktan sonra Ekselanslarını Josef Napolyon'u doğrudan Sicilya kralı olarak tanımayı taahhüt eder." Bunun anlamı, I. Aleksandr'ın daha önce Fransızların Sicilya'ya girişini tastik ettiği gibi Napolyon'un Güney İtalya'yı da işgalini onaylamasıdır.

Sonuçta Rusya Osmanlı ile utanç verici bir anlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Rus ordusu ve filosu Ege adalarındaki üslerini Fransızlara vererek Akdeniz'i terk etmek zorundaydı. Bu adalarda Rus tebaalığına geçmiş olan halk hainçe Fransızlara teslim edildi. İşte size Aleksandr'ın Almanya meselesine burnunu sokmasının faturası. Athon'da Türkleri mağlup edenler her şeyi bırakarak çekip gitmek zorundaydılar. Tilzit, Senyavin'in son müttefikleri İngiltere ve Kral IV. Ferdinand'ı düşman hale getirmişti.

Gerek I. Aleksandr ve gerekse çevresindekiler Akdeniz'deki durumu anlamaya gayret dahi etmediler. 28 Haziranda çar, Senyavin'e şu buyruğu gönderdi: "Baltık filosundaki gemiler Kornştadt'a, Karadeniz filosundaki gemiler ise Sıvastopol'a gidecektir." Üstelik bu buyruk, Petersburg'daki bürokratlar sayesinde Senyavin'in eline ancak 23 Ağustosta ulaşabildi. Çar, Akdeniz ve Atlantik'te fırtına sezonunun yaklaştığını düşünmek dahi istemiyordu.

Bu arada Akdeniz'deki Rus filosu iki parçaya ayrılmıştı. Bunlardan daha büyük olanı Senyavin'in kumandası altında Ege Denizi'nde duruyor, Binbaşı İ. A. Baratınsky'nin kumandasındaki daha küçük kısmı ise Adriyatik'te Fransızlara karşı mücadele veriyordu.

19 Eylül 1807'de Korfu bölgesinden ayrılan Senyavin, Cebel-i Tarık boğazına doğru dümen kırdı. Emrinde 9 savaş gemisi ve bir firkateyn vardı. Niyeti hiçbir limana uğramadan Korfu'dan Kopenhag'a kadar gitmekti ki, daha önce hiçbir Rus filosu bunu yapmamıştı. Fakat Cebel-i Tarık'tan geçtikten sonra 20 gün boyunca sürekli esen sert ters rüzgârlarla karşılaştı ve uğradığı hasarları tamir ettirmek için 30 Ekime kadar Lizbon'a gitmek zorunda kaldı. Portekiz kraliçesi Rus filosunu güler yüzle karşılayıp, tamir için gerekli yardımı vermeyi vaat etti. Fakat bu sırada

Napolyon'un ordusu Portekiz'e girecek ve General Juneau'nun ordusu 18 Ekimde Lizbon'u işgal edecekti.

Aynı günlerde yani Ekim ayı içerisinde I. Aleksandr İngiltere'ye savaş ilan etti.11 Ağustos 1807'de çarın dış politika zikzaklarıyla ilgili olmayan bir komutanın idaresinde "Speşniy" firkateyni İngiltere'ye gelmişti. Gemide Senvayin'e ulaştırılmak üzere 601 167 İspanyol kuruşu ve 140197 Gulden vardı. İngiltere önce firkateyne, arkasından da değerli yüküne el koymuş; firkateynin komutanı Yarbay Hovrin mahkemeye dahi çıkarılmamıştı.

Aleksandr, ilk önce Napolyon'un isteğine uygun olarak Lizbon'daki Rus filosunu Rusya'nın Paris büyükelçisi Tolstom'un emrine vermiş, fakat 1 Mart 1808'de Senyavin tamamıyla Napolyon'a bağlanmıştı. Bu konudaki buyruk Senyavin'e 8 Nisan 1808'de ulaşmıştı. O sırada İngilizler Fransızları Pirene yarımadasında sıkıştırmaya başlamışlar; General John birkaç kez Senyavin'den İngilizlere karşı birlikte hareket etme teklifinde bulunmuş, fakat her defasında kati ret cevabı almıştı.

General John, 9 Eylül 1808'de Vema-Eiro'daki savaşı kaybetmiş ve teslim olmuştu. Teslim anlaşmasının maddelerine göre John'un ordusundan geriye kalanlar İngiltere'nin Fransa içlerindeki nakliye işlerinde görevlendirileceklerdi. Anlaşmada ayrıca Lizbon limanının Rus filosu için tarafsız bölge olacağı belirtilmişti. Fakat Lizbon'u kuşatma altında tutan İngiliz filosu komutanı Amiral Cotton, anlaşma şartlarını hiçe sayarak Rus gemilerinin teslim olmasını istedi. Bu arada İngilizlerin yalnızca işlerine gelen anlaşma ve taahhütlere uyduklarını belirtmiş olalım.

Rus gemileri Lizbon'da Taho nehrinde duruyordu. İngilizler nehrin iki yakasını da tutmuşlardı. Denizde de 15 İngiliz savaş gemisi ve 10 firkateyn Rusları bekliyordu. Senyavin, "Rafail" ve "Yaroslav" adlı gemilerde delik bulunduğu ve denize açılmalarıyla birlikte batacakları için, ancak yedi savaş gemisi ve bir firkateynle onlara karşı savaşa girebilirdi. Bu yüzden Senvayin 25 Ağustos 1808'de Rus gemilerinin İngiliz yönetiminin korumasına verilmesi konusunda bir anlaşma imzalamış, böylece Rus gemileri İngilizlerin hâkimiyetindeki Lizbon'da kalmıştı.

Gemilerdeki mürettebat İngiliz nakliye vasıtalarıyla 1809'da Riga'ya gönderilirken, gemiler İngiltere'de kaldı. 1813'de Rus-

ya'ya yalnızca iki gemi iade edildi. Diğerleriyle yüzecek durumda olmadığı için İngiltere'de bırakıldı.

Rus donanmasından Akdeniz'de kalan gemilerin akıbeti de daha iyi olmadı. Karadeniz filosundan oluşturulan ve Yarbay Saltanov'un komutasında bulunan donanma çarın buyruğuyla Sıvastopol'a gitmek zorundaydı. Saltanov'un emrinde beş savaş gemisi, dört firkateyn, dört korvet, dört brik ve yirmi nakliye gemisi vardı. Fakat Türkler onların Boğazlardan geçmesine izin vermediler.

"Moskva" ve "Aziz Pyotr" adlı savaş gemileri 2 Ekim 1807'de Korfu'dan ayrılarak Rusya'ya ulaşmak ümidiyle Cebel-i Tarık boğazına yöneldiler. Ancak, 9 Ekimde Sicilya ile Sardunya arasında şiddetli bir fırtınaya tutuldular ve uğradıkları hasar sebebiyle Elba adasındaki Ferayo limanına sığınmak zorunda kaldılar. Burada da Fransızlar gemilerin yoluna devam etmesine izin vermediler. Bunun üzerine gemiler 1808 başlarında Tulon'a gelip 22 Mayısa kadar Rus bayrağı ile kaldılar. 27 Ekim 1809'da ise Zât-ı Şâhâneleri gemilerin Fransa'ya teslim edilmesi konusunda buyruk çıkardılar.

"Venüs" adlı firkateyne de 1807 Aralığında Palermo'da İngilizler tarafından el konuldu. Gemi komutanı en zararsız yolu seçti ve gemiyi Kral IV. Ferdinand'ın yönetimine devretti. "Grigoriy Velikiya Armenii" firkateyni ile bir nakliye gemisi, eski oldukları için 1809'da Korfu'da satıldı. Akdeniz filosuna ait diğer gemilerin tamamı Triesta limanında toplandı ve 1809'da Fransızlara teslim edildi. Bunlar arasında vaktiyle Türklerden ganimet olarak alınan Seyd el-Bahr da vardı.

3. Karadeniz ve Tuna filolarının askeri faaliyetleri

Daha önce belirtildiği gibi, Karadeniz filosunun İstanbul Boğazı'nda bir operasyon yapması planlanmış, fakat plan henüz hazırlık aşamasındayken iptal edilmişti.

Savaş arefesinde Karadeniz filosunda altı savaş gemisi, dört firkateyn ve 10 küçük gemi vardı. Ayrıca iki silahlı gemi daha vardı, fakat onlar karakol gemisi olarak kullanılıyordu.

Ocak 1807 başlarında Sıvastopol'dan iki sıra gemi yola çıktı. Birinci sıradakiler Trabzon'da bir ticaret gemisini batırırken, ikinci sıradakiler Varna ile Boğaz arasında mekik dokumaya başladı.

8 Nisanda ise Oramiral S. A. Pustoşin'in filosu Sıvastopol'dan Anapa'ya hareket etti. Filosunda Karadeniz donanmasına bağlı altı savaş gemisi vardı. Ama 13 Nisanda tutulduğu bir fırtınada hasara uğrayınca Sıvastopol'a geri dönmek zorunda kaldı. İki tanesi bakıma alınırken, diğerleri tekrar Anapa'ya yöneldi. İki gün devam eden bombardımandan sonra çıkarma yapılarak kale ele geçirildi ve yıkıldı. Pustoşin, Sıvastopol'a dönerken Trabzon'a yöneldi. Maksadı şehri ele geçirmekti.

31 Mayıs 1807'de Trabzon önlerine gelen Rus donanması, şehrin yakınındaki Platane'yi [Akçabaat] bombaladı. Ruslar orada bir ticaret gemisini ele geçirip, bir diğerini de batırdılar. Ama çıkarma teşebbüsü sonuçsuz kaldı. Platane [Akçaabat] demir atmaya uygun bir yer değildi, ama hava da fırtınalıydı. Pustoşin, başarısız bir komutan damgası yemektense Sıvastopol'a dönmeyi uygun buldu.

1808 ilkbaharından beri Karadeniz filosu Oramiral Treskin'in komutasında denize açılma hazırlıkları yapıyordu. Donanma bünyesinde bir takım değişiklikler yapılmıştı, ama barış müzakereleri sebebiyle yalnızca küçük gemiler denizde dolaşıyordu. Türkler, müzakereler devam ederken Anapa kalesini işgal etmişlerdi. Haziran 1809 başlarında Yarbay Perhurov'un komutasında bir miktar gemi o tarafa doğru yola koyuldu. Yarbayın emrinde bir savaş gemisi, iki firkateyn, bir bombardıman gemisi, bir nakliye ve bir adet de yelkenli-kürekli gemi vardı. Gemilerde 1150 kişilik bir çıkarma birliği bulunuyordu. Anapa kalesi 11 Haziranda savaşmadan teslim oldu. Kaleye bir Rus garnizonu ve bir bombardıman gemisi bırakıldı. Diğer gemiler Sıvastopol'a döndüyse de, bazıları bir süre daha Karadeniz'in doğu kesiminde dolaşarak Sucuk Kale'yi kuşatma altında tuttular.

Rus kara ordusu Köstence ile Mangalia sahilini tutmakla meşgul olduğu için, Rumeli sahiline Yarbay Stuli komutasında üç firkateyn ve bir brik gönderildi. Stuli'nin görevi "ordularımız tarafından işgal edilen sahili koruma altına alarak her türlü imkânla düşmana zarar vermek, gemilerine ateş açmak ve bizzat Varna civarında onlara korku salmak" olarak belirlenmişti. Ama ne yazık ki her şey kâğıt üstünde kaldı. Stuli, 33 gemi (bir savaş gemisi, iki firkateyn, bir korvet ve 29 küçük gemi)den oluşan Osmanlı donanmasını görünce, zırhlılardan birini Türklerin çıkıp geldiği-

ni haber vermek için Sıvastopol'a gönderdi. Kendisi de düşmanın beş savaş gemisinden yüz topla dövdüğü Varna açıklarında direnmeye devam etti; fakat nedense Türkler Rus gemilerine aldırış etmeden akşama doğru ortadan kayboldular.

Sıvastopol'dan Stuli'ye yardım için gelen gemiler, kuvvet yönünden kendilerinden kat kat güçlü olan Türk donanmasına Varna'da saldırmaya cesaret edemediler. Sıvastopol'dan Varna'ya gönderilen diğer bir takım gemi ise Türkleri ve önceki gemiyi bulamayınca geldiği yere geri döndü. 1809'da Khersones'den Sıvastopol'a yeni yapılmış 110 namlulu Poltava ile 74 namlulu Mariya savaş gemileri geldi.

1809 yılı sonlarına doğru merkez karargâhtaki komutanların aklına 1810 başlarında İstanbul Boğazı'na yine bir çıkarma yapma fikri esmişti, ama mesele gevezelikten ve boş yere ahkâm kesmekten öte gitmedi. Bu yetmiyormuş gibi, 1810 başlarında üst kademe arasında İngiliz donanmasının Boğazlardan geçip geleceği söylentisi dolaşmaya başlayınca, büyük başlarda bir huzursuzluk peydah oldu. Söylentinin kimden çıktığı tespit edilemedi, ama zaten Türklerin de İngilizlerin Boğazlardan geçmesine müsaade edecekleri yoktu.

Rus ordusunun Kafkaslarda Türklere karşı sergiledikleri faaliyetler genel anlamda savaşın seyri içinde bir önemi haiz olmadığından, bu konu için bir başlık ayırmayacağız, ama yine de ana hatlarıyla değinmeye çalışacağız. Çar I. Aleksandr, 1806'da Kafkas orduları komutanlığına Kont İ. V. Gudoviç'i tayin etmişti. Gudoviç, o güne kadar veba ve Perslerle savaşmış; Türklerle ise birkaç önemsiz çatışmaya katılmıştı. Fakat 1809'da Gudoviç Moskova'da genel karargâha alınmış ve feldmareşal unvanı verilmiş; Kafkas ordusunun başına da General Tormasov getirilmişti. O güne kadar Kafkas ordusu iki piyade tümeni, dört garnizon, beş dragon ve on iki Kazak alayı olmak üzere toplam 43 bin asker ve 100 toptan ibaretti. Bu ordunun büyük kısmı Kuzey Kafkasya'daydı ve dağlıları disiplin altına almaya çalışıyordu. Az bir kısmı ise Gürcistan'da ve Azerbaycan'ın Perslerin elinden yolunup alınan kısımlarıyla Ermenistan'daydı. Tormasov, bu şartlar altında savunma yapmak zorundaydı. Poti kalesi istisnai bir durum arz ediyordu. Tormasov, 1810 yılı başlarında Abhazya beyi Keleş-bey Şervaşidze ile Rusya'nın tebaalığına

geçmesi konusunda bir anlaşma yapmış, fakat Keleş-bey'in oğlu Arslan-bey, Abhazların bir kısmını isyana teşvik ederek babasını öldürüp Suhumi kalesini ele geçirmişti. Keleş-bey'in diğer oğlu Sefer-bey ise Rusya'ya sadakatini muhafaza ederek kardeşine karşı harekete geçmişti.

İsyanı bastırmak için 19 Haziran 1810'da Sıvastopol'dan Yarbay Dotta komutasında bir takım gemi gönderildi. Takımda 66 namlulu Varahail savaş gemisi, iki firkateyn, bir trebaka (yelkenli-kürekli gemi) ve iki gambot vardı. Gemilerde bir deniz piyade taburu bulunuyordu. Gemiler 9 Temmuzda Suhumi kalesini top ateşine tutmak için yaklaştı ve demir atıp surları dövmeye başladı. İki gün devam eden bombardımandan sonra kale yerle bir olmuş ve Rus çıkarma birliklerince ele geçirilmişti. Şehir içinde ve kalede devam eden kanlı çatışmalarda Ruslar ölü ve yaralı olarak 109 kayıp verdiler. Kaleden 62 top ve iki bin puddan fazla barut ele geçirildi. Dotta'nın gemileri daha sonra Sucuk-Kale istihkâmına yönelerek, orasını da ele geçirdi. Gemiler 5 Ağustos 1810'da tekrar Sıvastopol'a döndü. Böylece Türkler Kerçen Körfezi'nden Poti'ye kadar tüm Karadeniz sahilinden atılmış oldular.

Tormasov, Batı Kafkasya ötesinde Türkler ve müttefikleriyle hesabı kapattıktan sonra, tüm hatlarıyla İranlılara karşı harekete geçti.

Haziran 1810'da Sıvastopol'a İstanbul Boğazı'ndan büyük bir Türk donanmasının hareket ettiği yolunda haber gelmişti. Oramiral A. A. Sarıçyev'in komutasındaki donanma, düşmanı aramak için 30 Haziranda yola koyuldu. Türk donanmasının iki kola ayrılıp, bir kolunun Anadolu sahili, diğerinin Rumeli sahili boyunca ilerlediği öğrenilince, Sarıçyev önce birincisinin, sonra diğerinin vurulması emrini verdi. Sinop ve Samsun sahillerine bakılmasına rağmen Türk donanmasının izine rastlanmadı. Hâlbuki bu arada yani 11 Temmuzda 9 savaş gemisi ve 6 firkateynden oluşan Türk deniz gücü Sıvastopol önlerine gelerek üç gün orada kalmıştı. Türklerin gelişi Tatarları cesaretlendirmişti. Silahlanan Tatar birlikleri, Türklerin bir çıkarma yapması halinde onlara yardımcı olmak için Baydar vadisine gitmeye hazırlanmışlardı.

Aynı günlerde Samsun'dan Varna önlerine gelen Sarıçyev, fırtınaya tutulmuştu. Markiz de Traversé zamanında gemilere hemen hemen hiç bakım yapılmamış, bu işe ayrılan para da hiç

edilmişti. Bu ihmalin sonuçlarından birisi Sarıçyev'in donanmasının ciddi şekilde hasar görmesi oldu. Pek çok geminin gabya çubuğu ve serenleri düşmüş, direkleri gevşemiş, kenar tahtaları parçalanmış, gövdedeki bazı civatalar yerlerinden çıkmıştı. En çok hasar da direk ağaçların çürümesinden kaynaklanmıştı. "Poltava" gemisinin gabya çubuğunun kırılışına bizzat şahit olan Sarıçyev, Yazıkov'a yazdığı mektupta "Üzerine düşen direğin çarpması sebebiyle gabya çubuğunun körfeze nasıl uçmadığına ben de şaştım" diyecekti. Donanma yine de bir şekilde Sıvastopol'a ulaşmayı başardı.

Sarıçyev'in donanması 9 Ağustosta tekrar denize açılıp Varna'ya yöneldi. Sarıçyev'e kara ordusuyla müştereken hareket ederek bu kaleyi zapt etmesi emredilmişti. Fakat Sarıçyev Varna'ya gelince orada Türk gemilerinin olmadığını, Rus ordusu hakkında ise hiçbir bilgi bulunmadığını gördü. Bu durum karşısında kara ordusunun yardımını almadan kaleyi ele geçirmek için çıkarma yapmayı göze alamayan Sarıçyev, 16 Ağustosta Sıvastopol'a doğru yola koyuldu. Fakat ertesi gün gündüz vakti Ruslar sekiz savaş gemisi, iki firkateyn ve bir brikden oluşan Türk donanmasını hemen yanı başlarında buldular. Ne var ki Türkler yelkenleri şişirip geri çekilmeye başlamışlardı. Sarıçyev, en hızlı gemilerinden dört savaş gemisi ile bir firkateyni Türklerin peşine saldı. Takip akşama kadar sürdü ve öndeki Rus gemileri zaman zaman Türklere ateş de ettiler, ama akşama doğru her nedense Sarıçyev endişelenerek takibe son verilmesini emretti.

Filo komutanlığı hareketsizliğini çar babanın huzurunda haklı göstermenin yollarını uzun uzun düşündükten sonra, nihayet Trabzon'a bir çıkarma yapmaya karar verdi. Böyle bir planın ta başından beri bir gövde gösteri olmanın dışında herhangi bir anlamı yoktu. Trabzon'un birkaç gün bile olsa elde tutulabilmesi dahi gerçekçi değildi. 6 Ekim 1810'da Sarıçyev'in donanması Sıvastopol'dan hareket ederek Trabzon'a yöneldi. Nakliye ve savaş gemilerinde 4 bin kişilik bir çıkarma birliği vardı. Tıpkı Pustoşin gibi Sarıçyev de Trabzon yakınlarında Platane'ye (şimdiki Akçaabat) bir çıkarma yapmaya karar verdi. Fakat Türk ordusu sahile çıkan Rus askerine saldırınca, Ruslar geri çekilmek zorunda kaldılar. Sahile çıkanların ancak yarısı gemilere geri dönebildi. Sarıçyev Türkleri yıldırmak için şehri bombardıman ettirdi ve 30 Ekimde Sıvastopol'a geri döndü.

27 Haziran 1811'de Tümamiral R. R. Galla kumandasındaki 10 savaş gemisi, 3 firkateyn ve bir brikden ibaret donanma düşmanı aramak amacıyla denize açıldı. Varna açıklarıyla Kaliakria burnu arasında mekik dokuyan donanma Türklere rastlayamayınca, Albay M. T. Vıçensky komutasındaki daha hızlı "Anapa" ve "Maria" adlı savaş gemileri donanmadan ayrılarak Penderaklia limanına kadar gelip 24 Temmuzda 40 namlulu "Mahubey-Sübhan" firkateyni ile 20 namlulu "Şahin Girey" korvetini ele geçirdiler. Her iki gemide savaşsız teslim olmuştu. Daha sonra bu gemiler Karadeniz donanması bünyesine alınacak ve on yıl hizmet vereceklerdi.

15 Ağustos 1811'de Galla'nın donanması Sıvastopol'a döndü. Daha sonra savaş gemileri ve firkateynler Karadeniz filosuna katıldılar ve savaşın hitamına kadar oradan ayrılmadılar. Küçük gemilerse Tuna filosuna katıldı ve Kafkas sahilinde Rus kara ordusu garnizonunun iaşe ihtiyacının karşılanmasında ve yerli halkın düşmanla birleşmesini önleme operasyonlarında kullanıldı. Bu tür operasyonlardan birinde "Çar Konstantin" adlı brik Anapa yakınlarında kayalara çarparak parçalandı.

Yekaterina döneminden itibaren Karadeniz filosu bünyesinde yirmi beş-otuz kadar yelkenli gemi bulunuyordu ve bunların vazifesi Dinyester ve Tuna boylarında, Dinyeper-Bug limanında faaliyet göstermekti. 1806 Ekiminde Rus ordusu Boğdan ve Eflak'ı işgal için gönderildiğinde, Oramiral S. A. Pustoşin komutasında Dinyester nehri üzerinden 44 gambot, üç küçük yelkenli ve bir nakliye gemisi de yola çıkmıştı. Bu filonun görevi Akkerman kalesinin zaptı konusunda kara ordusuyla müştereken hareket etmekti. Filonun başarılı faaliyette bulunduğunu gösteren en güzel söz, kaleyi Rus kara ordusu komutanına teslim eden paşanın söylediği şu sözdü: "Eğer şu kara kartallar (yani kürekli gemiler) ortalıkta uçuşmasalardı, siz Akkerman'ı alamazdınız".

Henüz 1806 Aralığında Rus ordusu başkumandanı İ. İ. Mihelson, kürekli filonun Tuna'ya gitmesini istemiş; ama Karadeniz filosu kumandanı Markiz de Traversé "Yılın bu geç aylarında filonun kendisini bekleyen bir tehlikeye maruz bırakılmasından korkuyorum" diyerek bu talebi reddetmişti. 1807 Martından itibaren ve Mayıs ayı boyunca kürekli filodan birkaç birlik Tuna'ya gelmiş; bunlar, Tulça, İsakça ve İsmail kalelerine yapılan saldırılarda kara ordusuna yardımcı olmuştur.

1807 Ağustosundan başlayıp 1809 Martına kadar devam eden barış müzakereleri sırasında Tuna boylarında bulunan bu filo, fiilen kara kuvvetleri başkomutanlığına bağlıydı. Bu süre zarfında Knaz A. A. Prozorovsky'nin emrine istinaden filo için Galiçya'da 10 duba, 20 barka ve 4 bot yapılmış; bunlarla ve Türklerden ganimet olarak alınan gemilerle birlikte Tuna filosundaki gemi sayısı 85'e çıkmıştı. Bunlardan sekizi seyyar karakol, diğerleri normal gemi olarak kullanılıyordu.

Savaşın yeniden başlamasından sonra bu filo Braylov [Braila, İbrail] ve İsmail'in kuşatılmasında orduya fiili destek sağlamıştır. 1810 yılında ise Tuna filosu Silistre ve Rusçuk kalelerinin kuşatılmasında kara ordusuyla müştereken hareket etmiş; 26 Ağustosta Batin'deki kanlı muharebeye iştirak ederek Türk gemilerinin savaştan çekilmesini sağlamış, iki gemiyi batırmış, beş tanesini de ele geçirmiştir ki, bu muharebeden sonra Sistovo, Yerköy, Tırnova ve bizzat Rusçuk teslim olmuştur. 28 Haziran 1811'de Rusçuk'un alınması sırasında filodaki gemiler seyyar köprü olarak kullanılarak Rus ordusu nehrin karşı sahiline taşınmış; Temmuz ayında deniz albayı Akimov'un kumandasında filoya bazı gemiler Tuna'nın yukarı akımlarına gelerek, düşmanın büyük buğday depolarının bulunduğu Lom-Palanla şehrini ateşe vermiş; oradaki 120 gemiden oluşan Türk filosu Vidin'e kaçmış; daha sonra Akimov 15 gemiyle sahildeki Türk karargâhına gelerek ateş açmak suretiyle büyük kayıplar verdirmiş, arkasından da sahil bataryalarını topa tutup tamamen imha etmiştir. Aynı Akimov, bilâhare Rusçuk yakınlarındaki üç bataryayı imha edip, oradaki garnizonları kaçmaya zorlamıştır. Sadrazamın Rusçuk'ta Tuna sahili üzerindeki muhteşem karargâhı ele geçirilip, Rusçuk'un karşısında sol sahilde bulunan Türk ordusu kampı Rus ordusu tarafından kuşatıldığında, Akimov da 3 Ekimde filosuyla kampın ortalarına ilerleyerek gün boyu şiddetli ateş altına almış; aynı gece sahile yaklaşıp Türkleri kıyıdaki siperlerden söküp atmış; yoğun top atışı ve gülle yağmuruyla siperleri yerle bir ederek Türklerin bozulan istihkâmı tekrar kurmalarına fırsat vermemiştir.

12 Ekim 1811'de barış müzakereleri yeniden başladığında, Tuna sahilinde bırakılan Rus filosu, nehrin iki yakasında Rus ordusu tarafından kuşatma altında tutulan Türk ordularının birbirleriyle birleşmesini mutlak surette engellemiş; barış anlaşmasının imzalanmasından sonra ise kışı geçirmek için İsmail ve Kili'ye çekilmiştir.

4. Eflak ve Boğdan'daki askeri faaliyetler

Osmanlı'yla savaş başlamadan önce Moldova ordusunda yaklaşık 30 bin asker ve 144 top vardı. Ordu bünyesinde 56 piyade taburu, 38 süvari bölüğü, 5 Kazak alayı, iki baltacı bölüğü ve bir köprücü bölüğü bulunuyordu. Topçu kuvvetleri ise 3 batarya, 7 hafif ve iki seyyar olmak üzere toplam 12 bölükten oluşuyordu.

Moldova ordusunu 66 yaşındaki General İ. İ. Mihelson kumanda ediyordu. 1773-74 yıllarında yarbay rütbesinde olan Mihelson, Yemelyan Pugaçyev isyanının bastırılmasında sergilediği kahramanlıklar sebebiyle ödüllendirilmiş; 1774-1806 yılları arasında yalnızca bir defa, o da 1788-89'da İsveç'le yapılan savaşa katılmış, fakat bir yararlılık sergileyememişti. Hem de bir yığın savaşın yapıldığı dönemde! Ama kurnazlıkları sayesinde generalliğe kadar terfi etmişti.

Moldova'daki Türk ordusu ise yaklaşık 40 bin neferden oluşuyordu ve bunun büyük kısmı sınır boylarındaki kalelerdeydi.

1806 Kasımında Rus ordusu Dinyester'e gelerek, iki ay zarfında Türklerin elinde bulunan Yassı, Bender, Akkerman, Kili, Halaç ve Bükreş kalelerini zapt edip Tuna boylarına ulaştı. Türk ordusunun elinde Tuna'nın sol sahilinde yalnızca üç müstahkem kale kalmıştı: İsmail, Braylov [İbrail] ve Yerköy.

Ne var ki bu arada Friedland muharebesi ve akabinde yapılan Tilzit barış anlaşması Balkanlardaki durumu kökünden değiştirmiş; Rusya, ordusunu Boğdan ve Eflak'tan çekerek, buraları Türklere savaş ganimeti olarak vermek zorunda kalmıştı. Rusya ile Osmanlı, 12 Ağustos 1807'de Slobozia barış anlaşmasını imzaladılar. Artık savaş bitmiş, Rus ordusu geri çekilmeye başlamıştı. Ne var ki "Bizanslı"[1] I. Aleksandr, "Rus ordusunun şerefini iki paralık ettiği" ve Türk gönüllü birlikleri Rus ordusuna saldırdıkları için bu barış anlaşmasını tastiklemeyi reddetti. Çarın emriyle Moldova ordusu eski mevzilerine geri döndü, fakat savaş durumu tekrar başlamadı. Türkler de kavga çıkarmamanın en iyisi olduğunu idrak etmişlerdi. Netice itibariyle Tuna boylarında iki taraf da 1809 Martına kadar iki yıl boyunca barışı bozacak bir davranış sergilemeyecekti.

1 Kurnazlık, yalan ve iki yüzlülük adına ona bu ismi veren Napolyon olmuştur.

Napolyon, Boğdan ve Eflak meselesinde I. Aleksandr'ın kendisini aldattığını anlamıştı, ama yakınmamaya özellikle gayret etti. Onun asıl amacı Rusya'yı Avrupa'nın iç işlerine, bilhassa da Almanya meselesine karıştırmamaktı. Napolyon, çarla yapılan müzakerelerde Osmanlı'yı bozuk para gibi kullanmıştı. Napolyon'un dâhi derecesinde bir stratejist olduğu muhakkak; ama burada açıkça bir basiretsizlik sergilemiş, Osmanlı konusunda Rusya'yla bir tezgâhtar gibi pazarlık etmişti. Şöyle diyecekti Napolyon: "Bu konu beni çok ilgilendiriyor. Fazla mütalaa gerektiren, çok dikkatli yaklaşılması gereken bir mesele bu."

Rusya'nın Avrupa meselelerine burnunu sokmamasının asgari bedeli Boğazlar olmalıydı, ama Napolyon da onları vermek istemiyordu. 1807-1809'da Napolyon Aleksandr'a Osmanlı İmparatorluğu'nun taksim edilmesi konusunda birkaç varyant teklif etmişti, fakat bunlardan hiçbiri Rusya'ya Boğazlar bölgesinin verilmesini garanti etmiyordu. Onun razı olabileceği azami taviz (o da yalnızca lafta) Rusya'ya İstanbul Boğazı'nın verilmesi, ama Çanakkale'nin Fransa'da kalmasıydı. Mart 1808'de Fransa'nın Petersburg'daki büyükelçisi Arman de Kolenkur, N. P. Rumantsov'a şöyle demişti: "Anahtar, Karadeniz ve Marmara Denizi'nde! Tek çıkış için bu çok fazla, kont hazretleri. Onlardan birine sahip olmak dahi ziyadesiyle iyidir. Kanaatimce herkesin anahtarının kendi cebinde olması teklif edilebilir."

Diğer yandan, I. Aleksandr ve Alman karındaşı Almanya meselesine müdahale etmeyi bir kenara bırakmaktan yana değillerdi. Rusya ile Fransa arasındaki savaş yalnızca bir zaman meselesiydi. Ancak, Napolyon'un Erfurt'ta I. Aleksandr'la görüşmesine kadar ittifak durumu zahiren muhafaza edilmiş; Napolyon Rusya'ya Tuna prensliğinin ilhak edilmesine rıza göstermişti.

Aynı sıralarda Osmanlı'da 1808 yılında yeni bir devlet darbesi gerçekleşmişti. Başlarında Rusçuk seraskeri Alemdar Mustafa Paşa'nın bulunduğu bazı üst düzey bürokratlar, IV. Mustafa'yı tahttan indirip yerine III. Selim'i geçirmek için bir komplo düzenlemişlerdi. IV. Mustafa bunu öğrenince III. Selim'in ve onun çocuk yaştaki kardeşi Mahmud'un boğulmasını emretti. Selim öldürülmüş, fakat hamamın bacasına saklanan Mahmud kurtulmuştu. Ama bu arada komplocular da sarayı ele geçirip Mustafa'yı alaşağı etmişlerdi. Böylece tahta II. Mahmud geçmiş ve 1809 başlarında Osmanlı İmparatorluğu İngiltere ile ittifak anlaşması imzalamıştı.

Sultan II. Mahmud

1808 yılının sonlarına doğru I. Aleksandr ve çevresindekiler artık Tuna boylarındaki istikrarsızlığa bir son verme zamanının geldiği kanaatine varmışlardı. Rus ordusu, Türklerin Tuna boyundaki kalelerini ele geçirip onu Balkanlara çekilmeye zorlamak ve barış masasına oturmaya mecbur bırakmak için emir almıştı.

Bu arada İ. İ. Mihelson Bükreş'te ölmüş ve 1808'de yerine Feldmareşal Knaz A. A. Prozorovsky atanmıştı. 68 yaşındaki bir müteveffanın yerine 76 yaşında birinin atanmasını anlamak zor. Örneğin Leon Tolstoy, Batı Rus ordusunun kumandanlığı için 1807'de yapılan bu tercihi şu sözlerle anlatmaktadır: "Öyle oldu ki, eğer başkumandan bu kadar genç olmasaydı Austerlitz'deki zafer daha kesin olurdu diye düşünüyordu yaşları seksene dayanmış generaller. Bu yüzden Prozorovsky ile Kamensky arasında seçim yapılırken ikincisini tercih etmişlerdi."[2] Laf aramızda, I. Aleksandr da Austerlitz'den sonra kazandığı zaferden dolayı koltuğunun altına karpuz sığmayan genç bir generali yanında istemezdi. Elbette Rusya Fransa değildi, ama genç birisi de birden Napolyon'un kariyerine tamah edebilirdi. Nitekim 11 Mart 1801'deki saray darbesine başka genç generaller de katılmıştı ve bu Aleksandr'ın hiç hoşuna gitmemişti. Sonuçta yaşlı birini Batı ordusunun, bir diğerini de Moldova ordusunun başına kumandan olarak göndermişlerdi; ama yine de her ihtimale karşı 64 yaşını doldurmuş M. İ. Kutuzov'u Prozorovsky'e yardımcı olarak atamışlardı.

2 Tolstoy L. N. "Voyna i Mir", 2/104.

Kutuzov'un kolordusu 28 Mart 1809'da Fokşanı'dan Türklerin elinde bulunan Braylov [İbrail] kalesine doğru yola çıktı. Kalenin heybetini gören Kutuzov, elindeki güç ve imkanla[3] burasını bir taarruzla alamayacağı sonucuna varmıştı. Kutuzov, bu duruma Prozorovsky'ye bildirdi. Ama berikisi kararını değiştirmedi ve Kutuzov'un uyarısına rağmen kalenin bir hücumla zapt edilmesini emretti. Kutuzov'un emrine uymadığını öğrenince de bizzat gelerek kolordunun komutasını ele aldı.

9 Nisan 1809'da Rus ordusu, siperler kazarak ve topçu bataryalarını kurarak mühendislik çalışmalarını başlatmak suretiyle Braylov'u kuşatmaya girişti. Bataryaların atış menzili siperden 500-700 metre mesafeye ayarlanmıştı ki, böylece düşman bataryaları etkisiz hale getirilecek, kale istihkâmı bozularak şehir ateş altına alınacaktı.

11 Nisanda Rus ordusuna beş kuşatma topçu bölüğü geldi. Ellerindeki toplam top sayısı 36 idi. Böylece ordudaki top sayısı 99'a çıkmıştı. Aynı gün kuşatma kolordusunu takviye etmek ve kaleyi nehir tarafından da muhasara altına almak için Tuna filosundan Yüzbaşı Akimov komutasında 19 şalupa geldi.

17 Nisanda Braylov'a karşı yoğun bir bombardıman başlatıldı. Prozorovsky, 19 Nisanı 20 Nisana bağlayan gece saat üçte taarruz edilmesini kararlaştırdı. Tüm ordu üç kola ayrılmıştı ve her bir kol üç taburdan oluşuyordu. Taarruza katılan asker sayısı sekiz bin kişiydi, ama düşman kalesinde 12 bin kişi bulunduğu göz önünde tutulursa, bu sayı azdı.

Ne var ki operasyon en başından beri planlandığı gibi gitmiyordu. Sinyal roketi saat üçte değil, dört saat önce atılmıştı (19 Nisan gecesi 23'de). Hücum başarılı olmadı ve Rus orduyu büyük bir kayıp verdi. 2229 kişi ölmüş, 2250 kişi yaralanmıştı. Prozorovsky, hücumun hezimetle sonuçlandığı öğrenince histeri nöbetine tutuldu; saçını başını yolmaya başladı. Kutuzov ise elinden geldiğince onu teskin etmeye çalıştı: "Bu tür felaketler benim başıma da geldi. Avrupa'nın kaderini belirleyen Austerlitz muhare-

3 Kolordunun kuşatma topları yoktu. Mevcut sahra topları da 30 batarya ve 24 seyyar toptan ibaretti. Braylov'u ise 12 bin Türk ve 205 top koruyordu.

besini kaybettim, ama ağlamadım." Yine de Prozorovsky Braylov [İbrail] başarısızlığının sorumluluğunu Kutuzov'un üzerine yıktı ve onu kolordu komutanlığından azletti. 1809 Temmuzunda M. İ. Kutuzov Vilensky genel valisi olarak atanmıştı.

Prozorovsky, 7 Mayısda Braylov kuşatmasını kaldırdı ve iki ay boyunca sakin bir şekilde Türklerin müttefiki Sırplarla nasıl hesaplaştıklarını seyretti. Fakat Temmuz ayı sonlarında Tuna'nın öteki tarafına geçmeye karar verdi. Zaten o sırada General A. A. Zass İsakça ve 2 Ağustosta da Tulça'yı ele geçirmiş, yine aynı gün General M. İ. Platov Babadağ'ı işgal etmişti.

9 Ağustos 1809'da Prozorovsky Tuna ötesindeki karargâhta öldü. Çar, onun yerine piyade ordusundan General Knaz P. İ. Bagration'u atadı. Bagration'un tayininin ne yüksek bir stratejiyle ilişkisi vardı, ne de knazın kişisel hizmet kariyeriyle. Onun atanmasının asıl sebebi, Bagration'un henüz 1807 yılında çarın kız kardeşi olan 18 yaşındaki Prenses Yekaterina Pavlovna'yla aşk yaşamış olmasıydı. O sırada Bagration 42 yaşındaydı, ama daha da önemlisi evliydi. Bu yüzden 1809'da Yekaterina Pavlovna alelacele amcazâdesi Prens Georgi Oldenburg'la evlendirildi. Arkasından prens Tver genel valisi tayin edilerek oraya gönderildi. Ne var ki Yekaterina kocasını o yaz boşanmış imparatoriçe annesi Mariya Fedorovna'nın yanına, Pavlovsk'a gitmesine izin vermesi için ikna etti. Pavlovsk'un komutanı ise Bagration'du ve orada bir villası vardı. Sonunda I. Aleksandr'ın sabrı taştı ve Bagration 13 Temmuz 1809'da bu buyruğu aldı: "Moldova ordusunda size ihtiyaç olduğunu düşünerek, bu buyruğu alır almaz oraya hareket etmenizi, orada başkumandan Feldmareşal Knaz Prozorovsky'e iltihak edip, onun yapacağı atamayı beklemenizi emrediyorum."

Bagration, 25 Temmuz 1809'da Halaç'a gelerek kendisini Moldova ordusu başkumandanı Prozorovsky'ye takdim etti. Prozorovsky, Bagration'u merkezi kolordu komutanı olarak atadı. Ona verilen görev başkomutanın yanı başında durarak yaşlılığı, şimdilerde yerinden bile kıpırdamasına imkân vermeyen hastalığını gözleyerek, gerektiğinde sağlığını kontrol edip, özel kuryeliğini yapmasıydı.

Prozorovsky, kendi savaş planlarıyla ilgili hiçbir görüşünü Bagration'la paylaşmamıştı. Daha da kötüsü, feldmareşalin ölümünden sonra Bagration onun evrakları, hatta taslakları arasında herhangi bir plan bulamamıştı.

Yeni başkumandan zamanında Rus ordusunun ilk operasyonu Maçin kalesinin kuşatılması oldu. Tümgeneral Y. İ. Markov'un müfrezesi 14 Ağustosta Maçin'e gelmişti. Müfrezede beş bin asker, 20 batarya, 6 seyyar top, 2 havan ve bir adet kuşatma topu vardı.

Maçin kalesinin çevresi dört bir yandan siperlerle çevriliydi ve her bir köşesinde tabyalar vardı. Siperlerin önünde ise dört metre derinliğinde hendekler yer alıyordu. Kalenin içinde ayrıca bir iç kale daha vardı. Kale, tabyalara ve siperlere yerleştirilmiş 13 top ile 600 kişilik bir garnizon tarafından korunuyordu.

16 Ağustos sabahı kaleye top atışları başladı. Ertesi gün ise Tuna filosuna bağlı gemiler gelerek nehir tarafından kaleyi ateş altına aldılar. Bir sonraki günün akşamında Maçin garnizonu teslim bayrağı açtı. 338 kişi esir alınmış, 13 top, 1500 gülle, 4.1 ton barut da ganimet alınmıştı. 22 Ağustos tarihinde ise General Platov'un birlikleri iki gün süren bombardımandan sonra Girsovo kalesini ele geçirmişler; kalenin alınmasından hem sonra da Rus ordusu Tuna üzerinde seyyar bir köprü kurmaya başlamıştı.

Ağustos ayının sonuna doğru General Zass komutasındaki beş bin kişilik Rus ordusu 40 topla birlikte İsmail kalesi önlerine geldi. Kalede 4 bin beş yüz kişilik bir garnizon ve 220 top vardı. Ayrıca kale önünden akan nehirde 36 namlulu Türk gemileri duruyordu.

31 Ağustosta Rus bataryaları kaleye ateş yağdırmaya başladı. İki hafta zarfında 857'den fazla atış yapılmıştı. 5 Eylülden itibaren Rusya'nın Tuna filosuna bağlı gemiler de her iki taraftan kaleye yaklaştılar (akıntı boyunca ve akıntıya karşı). Bombardıman kısa aralıklarla 13 Eylüle kadar devam etti. Bunun üzerine kale kumandanı Çelebi Paşa teslim şartlarını görüşmek üzere müzakere teklifinde bulundu ve bir gün sonra Rus ordusu kaleye girdi. Türk garnizonu teslim şartlarına binaen kendi bölgesine gitti. 221 top, 36 namlulu 9 gemi, 91 ton barut ve pek çok gülle ele geçirilmişti.

4 Eylülde Bagration, Rossevat önlerinde 12 bin kişilik Türk kolordusunu mağlup etmiş; 11 Eylülde ise Silistre kalesini ku-

şatmıştı. Ekim ayı başlarında Bagration güya sadrazamın büyük bir orduyla bizzat Silistre'ye doğru geldiği şeklinde bir haber almış; bu yüzden kuşatmayı kaldırarak ordusunu Tuna'nın sol sahiline geçirmişti.

Bagration'un geri çekilmesi I. Aleksandr'ın onu ordu kumandanlığından alması için yeterli bir bahane oldu. Ama asıl sebep, Bagration'un kendi kolordu komutanlarından A. F. Langeron ve M. A. Miloradoviç'le takışmasıydı. Fransız göçmeni olan Kont Langeron entrikacı biriydi. Austerlitz açıklarında da Avusturyalı Pful'dan Rus Kutuzov'a varıncaya kadar herkese karşı bir takım dümenler çevirmişti. Rus generallere karşı genellikle peşin hükümlüydü. Ukraynalı Miloradoviç ise şahsen cesurdu, ama biraz aptaldı. Hemen her gün Bükreş'te hafifmeşrep kadınlarla şatafatlı içki âlemleri düzenlerdi. Ocak 1810'da Bagration Miloradoviç'in geri çağrılmasını sağlamıştı; ama aradan iki ay geçmeden bu defa kendisi iki aylık izine gönderilmiş, yerine de Feldmareşal M. F. Kamensky'nin oğlu N. M. Kamensky general olarak atanmıştı.

Kamensky, Silistre'nin kuşatılması görevini Langeron'a vererek, kendisi de bizzat Rusçuk'u kuşattı. Kumandan, şehre taarruz edilmesini istiyordu, ama operasyon çok kötü planlanmıştı. 22 Temmuz 1810'da düzenlenen taarruz Rus ordusuna büyük kayıplara mal oldu. Kuşaneç Paşa* 30 bin kişilik bir orduyla kuşatma altındaki Rusçuk'a yardıma gitti ve Türkler Ağustos ayı başlarında Yantra nehrinin sağ sahiline geçerek Batin kasabasındaki mevzileri ele geçirdiler. Türk mevzileri Tuna'ya dikey şekilde ve kürek yüksekliğinde uzanıyordu. Sol kanat sırtını Türk filosunun bulunduğu Tuna nehrine vermiş, sağ kanatsa Türkler tarafından tahkim edilen Batin'i arkasına almıştı.

16 Ağustosta General Uvarov'un birliği Türk mevzilerine saldırdıysa da 304 kayıp vererek geri çekildi. Türklerin kaybı ise 1000 kişiydi. Kamensky, 21 bin kişilik bir orduyla Batin'e gelerek 25 Ağustos sabahı tekrar düşmana saldırdı. Bu arada Tuna'nın yu-

* Metinde Kuşaneç Paşa şeklinde geçen bu şahsın kim olduğunu tespit edemediğimiz gibi, gerek N. Jorga'da, gerekse diğer Osmanlı tarihlerinde bu isimde bir paşaya rastlayamadık. Muhtemelen ya bir baskı hatası söz konusudur, ya da o tarihte İstanbul'dan 35 bin kişilik orduyla hareket eden eski Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın Rus arşiv kayıtlarında yanlış şekilde yazılmış adıdır. (çev.)

karı kısmına gelen Rus nehir filosu da kara ordusuyla eş zamanlı olarak Türklere saldırdı. İki Türk kürekli gemisi batırılıp, beş tanesi ele geçirilince, diğerleri bataryaların korumasına çekildiler. Muharebe sırasında Rusçuk garnizonu bir huruç denemesi yaptıysa da, General İ. N. İnzov tarafından geri atıldı.

Mezbuhâne boğuşma akşama kadar devam etti. Nihayet daha fazla dayanamayan Türkler düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başladılar. Rus süvarileri onları 15 km. boyunca kovaladı. Çevresi kuşatılan Ahmet Paşa istihkâmı yaklaşık bir gün boyunca direnmeyi sürdürdüyse de, sonunda beş yüz Türk, paşayla birlikte galiplere teslim oldu. Kamensky'nin raporuna göre Türklerin kaybı 5 bin ölü ve yaralı idi. 5086 kişi esir alınmış, 14 top ele geçirilmişti.

Tarihçinin 5000 gibi yuvarlak rakama, "ölü ve yaralı" ibaresine karşı dikkatli yaklaşması gerekir. Ölüleri savaş meydanında tek tek saydın diyelim, ya peki yaralı sayısını nasıl tespit ettin? Düşmanın kaybını hem esir, hem yaralı olarak iki defa mı saydılar yoksa Türkler lutfedip yaralıların sayısı hakkında bilgi mi verdiler? Sonra ele geçirilen silah sayısı az gösterilmiş. Eğer gerçekten Türkler 11 binden fazla insan - ki total rakamın %37'si demektir, - kaybetmişler ve süvariler onları 11 km. kovalamışlarsa, o zaman Türklerin elindeki tüm silahların Ruslara kalması gerekirdi. 30 bin kişilik düzenli bir ordu için 14 top çok ama çok az bir rakam. Esirlerin sayısı tam olarak verilmiş, ama bu sayı Türkleri, Batın sakinlerini ve Batın muharebesinden sonra teslim olan Rusçuk ve Yerköy garnizonlarını da kapsamış olabilir. Rusların kaybı ölü ve yaralı olarak 4 general, 78 subay ve 1460 neferdi.

Tüm bu söylenenlerden Türklerin 30 binden çok çok az olduğu ve Kamensky'nin düşmanı sayı üstünlüğü ve çok kan dökerek yendiği hükmüne varmak gerekir. Yine de I. Aleksandr onu Andrey Pervoznanny nişanıyla ödüllendirdi. Kamensky, 1810 yılı seferini Tuna'dan Eflak içlerine çekilmek suretiyle bitirdi. 4 Şubatta Kamensky hummalı bir hastalığa yakalanıp yatağa düşünce, görevini geçici olarak Kont Langeron devraldı. Kamensky, 16 Nisanda Odessa'ya gitti ve 4 Mart 1811'de henüz 35 yaşında iken öldü.

Kamensky'den sonra beşinci ordu komutanı M. İ. Kutuzov oldu ve 7 Nisan 1811'de Bükreş'e gelerek komutayı teslim aldı. Kutuzov'un görevi devraldığında askeri sahadaki vaziyet hiç de iyi

değildi. Napolyon'un saldırma tehdidi sebebiyle Moldova ordusunun yarısı (beş tümen) batı cephesine kaydırılmıştı. Kutuzov'un elinde yalnızca dört tümen, birkaç Kazak alayı ve Tuna filosu kalmıştı. Başka bir deyişle tamamı 70 tabur, 80 eskadron, 14 Kazak alayı, 4 baltacı bölüğü, 2 köprücü bölücü, 5 kuşatma bölüğü, 5 batarya ve 5 de topçu bölüğü idi. Ordunun tamamı 46 bin nefer ve 218 toptan ibaretti. Bu az sayıdaki ordu Karadeniz'den Vidin kalesine kadar Tuna boyunca yaklaşık 1000 km. uzunluğunda bir şeride dağıtılmıştı. Ayrıca ordunun bir kısmı da Nikopol, Rusçuk ve Silistre'nin savunmasına hasredilmişti. Elbette böylesine dağılmış bir orduyla başarılı bir savunma yapmak ve hele hele saldırı gerçekleştirmek mümkün değildi.

Kutuzov'un karşısında Sadrazam Ahmed Paşa tarafından kumanda edilen 70 bin kişilik Türk ordusu vardı. Türk tarafının planı, Vidin üzerinden Sofya tarafından ana darbeyi indirerek, Razgrad üzerinden Şumnu tarafından Rusçuk'a bir yan darbe vurduktan sonra Tuna'ya girmek, daha sonra saldırı yönünü Bükreş'e kaydırarak Eflak, Boğdan ve Besarabya'yı işgal etmekti.

Kutuzov ise, tüm kuvvetlerini bir merkezde toplayarak, Ahmed Paşa'nın saldırıya geçmesini beklemek üzere savunmada kalmayı kararlaştırmıştı. Bu yüzden Nikopol ve Silistre istihkâmları yıkılarak, ordunun ana gücü Bükreş ile Rusçuk arasında toplandı. Kili, Braylov [İbrail] ve İsmail kalelerinde az miktarda topçu piyade birlikleri; Rusçuk'da 12 piyade taburu, Yerköy'de 3 piyade taburu ve bir mızraklı süvari taburu bırakıldı. Merkezi veya cephenin sol kanadını savunmak için ise ordunun ihtiyat kuvvetleri (Tümgeneral Langeron'un kolordusu) Yerköy'e 25 km. mesafede bırakılmıştı.

1811 yılının Haziran ayı başlarında, Ahmed Paşa komutasındaki Türk ordusu, Şumnu'yu geçerek Rus ordusunun hiçbir direnişiyle karşılaşmadan Rusçuk'a 15 km. mesafedeki Pisansa köyüne gelip karargâh kurdu. Bu durum, Rusçuk kalesinin ele geçirilmesi, Türk ordusunun Tuna'ya çıkarak sol sahiline geçmesi tehlikesi doğuruyordu. Kutuzov, Türklerin planını tam vaktinde öğrenerek 19 Haziranda ordunun ana kuvvetini gizlice Tuna'nın sağ sahiline geçirip Rusçuk'un 4 km. güneyindeki mevziyi işgal etti. Kutuzov'un bölgeye kaydırdığı ordu 15 bin nefer ve 114 toptan ibaretti. Türk ordusu ise yaklaşık 60 bin nefer ve 78 toptu.

22 Haziran sabahı düşman 70'den fazla topla Rus ordusunun tüm cephelerine yoğun ateş yağdırmaya başladı. Kısa süre sonra da Türk süvarileri Rus ordusunun merkezine ve her iki kanadına karşı saldırıya geçti. Fakat güçlü top ve tüfek ateşi sayesinde bu saldırı püskürtüldü. Türkler, ilk saldırıdaki başarısızlığa rağmen, bir daha, fakat bu kez ana darbeyi sağ kanada indirmek için saldırıya geçtiler. Mezbuhâne bir boğuşmadan sonra, Türk süvarileri arazinin aşırı engebeli oluşundan da faydalanarak her ne pahasına olursa olsun Rus ordusunun arkasında bitmek ve piyadelerle süvarilerin bağını koparmak için harekete geçti. Fakat kare şeklinde mevzilenen Rus piyadeleri, topçu ateşinin de yardımıyla tüm saldırıları püskürttü.

Kutuzov, düzenli süvari birliklerine ve Kazak alaylarına Türklerin sağ cenahına bir karşı saldırı düzenlemesini emretti. Bunun üzerine Türk ordusu geri çekilerek siperlere sığındı. Fakat hemen arkasından 10 bin kişilik Türk süvari birliği Rus ordusunun sol kanadına saldırdı. Düşman süvari birlikleri, Rus ordusunun her iki kanadının uç kısmındaki kareler arasından geçerek, piyadelerin arkasında mevzilenmiş olan Belorus hussarlarının ve Kılburnu dragonlarının süvari alaylarını kırmayı başardı. Ama Rus ordusunun sırtında biten Türk süvarileri iki kısma ayrılmak suretiyle büyük bir hata işlediler. Bu kollardan biri Rusçuk'a saldırarak kaleyi ele geçirip Tuna üzerinden dolaşmayı denedi. Diğeri ise Rusların sol cenahını çevirmeye başladı. Rusçuk'a saldıran süvariler altı piyade taburu tarafından karşılanıp geri atılırken, ordunun sol kanadını çevirmeye girişen Türk süvarileri Rus süvari birlikleri tarafından püskürtülüp kovalandı. Kısa bir süre sonra Rus ordusu tüm hatlarıyla karşı saldırıya geçince Türkler geri çekilip ana karargâhlarına döndüler. On iki saat süren çatışmalar sırasında Ruslar yaklaşık 500 kişi kaybederken, Türkler 4 bin kadar nefer kaybetmişlerdi. Yine de muharebeden sonra Kutuzov ordusunu Rusçuk'a çekti.

Kutuzov, 27 Haziranda yani böylesine "muhteşem bir zafer"den (!) beş gün sonra Rusçuk'u terk edip ordusunu Tuna'nın sol sahili boyunca geriye çekti. Rusçuk sakinleri şehri terk etmiş, kale yıkılmış ve evler ateşe verilmişti. Türkler, işte bu harabeye dönmüş şehri işgal ettiler. Kutuzov, Sadrazam İsmail Bey'in Vidin'de Rus birlikleriyle işini bitirip Küçük Eflak'a girmesini bekleyerek burada iki ay kalacaktı. Fakat sonradan beklemekten vaz-

geçerek 28 Ağustos gecesi Tuna'yı geçip Rusçuk'un 4 km. batısına geldi. Türkler burada Rus ordusunu yanıltmak için Slobodzia bölgesine bir aldatma seferi düzenlediler. Ama Rus ordusu düşmana karşılık vermeyi dahi denemedi. Kutuzov, General Zass'a şu mesajı göndermişti: "Boş ver nehri geçsinler.. Yalnızca bizim sahile biraz daha yaklaşmış olurlar... Ben, onun (sadrazamın) kalabalık bir orduyla da olsa bu tarafa geçmesine izin vereceğim, ama savaş meydanında elbette onu kılıçtan geçireceğim."

1 Eylüle doğru 40 bin kişilik Türk piyade ve süvari ordusu 56 topla birlikte Tuna'nın sol sahiline yığıldı. Geri kalan 20 bin kişi ise 22 topla birlikte Tuna'nın sağ sahilindeki ana karargâhta kalmıştı. Nehri geçen piyadeler siperler kazıp, iki istihkâm kurdular. Bu arada Rus ordusunun sayısı da 37 bin kişiye ve 133 topa ulaşmıştı. Kutuzov, Türk gemilerinin Tuna boyunca ilerlemesini engellemek için nehrin her iki yanındaki Türk karargâhına karşı Rus Tuna filosundan 14 geminin getirilmesini emretti.

Kutuzov'un planı, ana kuvvetlerle düşman ordusunu Tuna'nın sol sahilinde sıkıştırırken, ikinci bir kolla gizlice sağ sahile geçip düşmana ani bir sırt darbesi indirmek ve mağlup etmekten ibaretti. Tabii bunun için nehrin karşı sahiline geçilecek noktasında Lom-Palanka'dan kaydırılacak gemilerle Petroşani köyüne 4,5 km. mesafede seyyar bir köprü kurulacaktı.

29 Eylül akşamı General Markov'un kolordusu gizlice bulunduğu yerden hareket etti. Ertesi gün sabah Petroşani'ye gelerek 1 Ekim akşamına doğru nehri geçip Türk karargâhına beş km. mesafede mevzilendi. 2 Ekim sahası ise düşman karargâhına saldırıya geçti ve kısa süre içinde iki bin kişilik koruma birliğini tepeleyerek onların omuzlarına basa basa Türk ordusunun ana karargâhına girdi. Darbe öylesine âni olmuştu ki, Türk ordusu karşı koymayı organize edemediği için panik halinde sağa sola kaçıştı.

General Markov, düşman karargâhının ele geçirilmesinden sonra elindeki tüm topları ve düşmandan ele geçirilenleri Tuna sahili boyunca yerleştirdi. Ertesi gün düşman tarafından ele geçirilmiş olan ve Türk karargâhının karşısında bulunan Gol adasını ve aynı zamanda Tuna'nın sol sahilindeki düşman karargâhını bombalamaya başladı. Ertesi gece ada ele geçirilmiş ve düşmandan bazı toplar ve çift namlulu batarya ganimet alınmıştı.

Türk ordusunun yaklaşık 40 bin kişi ve 56 toptan oluşan ana kuvvetleri, Rus ordusu tarafından tamamıyla kuşatılmış; hem karadan hem de Tuna filosundaki gemilerden Türkler üzerine yoğun bir topçu ateşi başlamıştı. Bombardıman 12 Ekime kadar devam etti. Türk ordusunda açlık başlamıştı ve gün boyu devam eden bombardıman düşmanın moralini iyice bozmuştu.

5. Bükreş barış anlaşması

Barış görüşmeleri 19 Ekim 1811'de Yerköy'de başladı. Müzakereleri Rusya tarafından meşhur diplomat A. Ya. İtalinsky, Osmanlı tarafından ise sadrazam vekili Galip Efendi ve Şeyhülislam Selim Efendi yürütüyordu.

Müzakerelerin başlangıç tarihine dikkat çekmek istiyorum. Türk ordusu Tuna'nın sağ sahilinde Rusçuk açıklarında kuşatma altına alınmıştı ve hâlâ karşı koymayı sürdürüyordu. Bu arada sadrazam ve ordunun büyük kısmı Tuna'nın sağ sahilinde kendi bölgesine çekilmeyi başarmıştı. En son olarak ise Kutuzov ve Galip Efendi Türk ordusunun teslim olma şartları konusunda anlaşmışlardı. 25 Ekimde 12 bin Türk askeri esir alınmış ve köyün yakınında bir yerde Ruslar tarafından köylerin yakınında bulunan karakollara dağıtılmış; iki bin yaralı ve hasta ise gemilerle Rusçuk'taki Türklere teslim edilmişti. Türk karargâhında 2 bin asker ve 8 bin at cesedi sayılmıştı.

Kutuzov, teknik sebeplere binaen (kışın bastırması vs) müzakerelerin Bükreş'e taşınmasını teklif etmişti, ama ne yazık ki anlaşmanın imzalanmasının bir an önce bitirilmesi gereği hasıl olmuştu. Çarın küçük hedefi Eflak ve Boğdan, büyük hedefi ise Çargrad yani İstanbul'du. Nitekim henüz Ocak 1811'de I. Aleksandr, Kamensky'ye şu mesajı gönderecekti: *"Tuna'nın dışında başka bir sınırla yetinerek barış anlaşması imzalamayı gerekli de görmüyorum, tatmin edici de görmüyorum."*

Ne var ki küçük hedefi gerçekleştirmek dahi ancak Napolyon'la anlaşmak suretiyle mümkündü. Ama bunun için Tilzit anlaşmasında verilen taahhütleri dürüstçe yerine getirmek, herhangi bir şekilde tekrar Almanya meselesine burnunu sokmamak, fakat buna karşılık Napolyon'dan Türkiye konusunda taviz iste-

mek gerekiyordu. Bizim kurnaz "Bizanslı" ise hem balık yemek, hem de Almanya meselesine burnunu sokmak istiyordu. Bu yüzden Moldova ordusuna takviye gönderilmediği gibi, ordunun en işe yarar kısmı da batıya kaydırılmıştı. I. Aleksandr'ın kumandanlarla birdirbir oynadığını zaten biliyoruz. Savaştan önce onların altısını değiştirmişti ve ara dönemlerde atanan generallerden bazıları geçici olarak genelkurmaylık görevini yürütmüştü. Bu yetmiyormuş gibi I. Aleksandr, kumandanları ceviz kabuğunu doldurmayacak konularda bile kendisinden onay almaya mecbur etmiş, onları zât-ı şâhânelerinden habersiz tuvalete bile gidemez hale getirmişti. Örneğin, 1811 yazında Tuna'da çok soğuk bir gecede pek çok asker üşütmüştü. Elbette onları kalın giydirmek, örneğin yazlık elbiseler yerine kışlık giysiler vermek gerekirdi. Bu işi kimin halletmesi gerekirdi? Tabii ki alay komutanının veya en fazla tümen komutanının. Ama öyle olmadı! Kutuzov, askerin elbisesinin değiştirilmesi konusunda bizzat çara müracat etmek zorunda kaldı. Mesele kendisine arz edilinceye, I. Aleksandr bu kadar önemli bir konu üzerinde düşününceye ve irâdei seniyye çıkıncaya kadar son bahar gelmişti.

Müzakerelerde Rusya'nın Tuna prensliği konusundaki görüşü söz konusu dahi edilmediği anlaşılınca Aleksandr öfkeden küplere bindi ve tıpkı Austerlitz konusunda olduğu gibi yine Kutuzov günah keçisi ilan edildi. Kutuzov, Türk ordusunun Rusçuk'da mağlup edilmesinden dolayı feldmareşalliğe terfi ettirileceğini sanıyordu. Kaldı ki I. Aleksandr ve babası, Büyük Yekaterina'dan farklı olarak, bu unvanı sağa sola dağıtmışlardı. Ama I. Aleksandr 29 Ekim 1811'de Kutuzov'a yalnızca kontluk unvanını layık gördü. Tabii ki Kutuzov oldukça kırılmıştı. Petersburg'da Kutuzov'un Bükreş'te nasıl vakit geçirdiği konusunda dedikodular dolaşıyordu. Güya sürekli tiyatroya ve balolara gidiyormuş, güya çevresine genç hanımları topluyormuş. Söylendiğine göre 66 yaşındaki komutan Eflak boyarının 14 yaşındaki hanımı Guniana'yı baştan çıkarmıştı. Bunların çoğu doğruydu, ama her şeye rağmen Kutuzov askerin derdiyle ilgilenmekten Türklerle müzakereleri yürütmeye kadar tüm görevlerini başarılı bir şekilde ifa etmişti.

5 Mayısta barış anlaşmasının ön şartları belirlenmişti. Ama ertesi gün Bükreş'e yeni başkomutan olarak Amiral A. V. Çiçagov atanmıştı. Bir buçuk yıl sonra Napolyon'u Berezin'in üstüne salan

ve bu yüzden Krılov Dede masalındaki kuyruğu fareler tarafından dişlenen turna bağılına dönecek olan da bizzat bu amiraldi.

16 Mayısta Osmanlı İmparatorluğu Bükreş anlaşmasını imzaladı. 16 açık, 2 gizli maddeden oluşan anlaşmaya göre Prut'la Dinyester arası yani Hotin, Bender, Akkerman, Kili ve İsmail kaleleriyle birlikte Besarabya Rusya'ya bırakılıyordu. Artık Osmanlı'yla olan sınır Prut boyunca devam ederek onun Tuna'yla birleşme noktasına kadar uzanıyor, oradan da Tuna'nın Kili yatağı boyunca ilerleyerek Karadeniz'e dayanıyordu. Buna karşılık Rusya Asya'da fethettiği tüm toprak ve kaleleri Osmanlı'ya verecek, ancak kendi rızasıyla Rusya'ya iltihak eden Kafkas ötesi (Arpaçay'a kadar olan kısım), Acar dağı ve Karadeniz bölgesini elinde tutacaktı. Osmanlı yalnızca Anapa'yı geri almıştı. Gizli anlaşmaya göre ise Rusya Kafkas sahilinde 30-40 km. uzunluğundaki denizi Osmanlı'yla müştereken kullanabilecekti. Ayrıca tüm Tuna boyunca ticari, Prut ağzına kadar olan kısımda ise askeri gemiler bulunduracaktı. Boğdan ve Eflak halkına gelince, onlar, 1791 Yaş anlaşmasında belirtilen imtiyazlarını muhafaza edecekler; Sırbistan, iç işlerinde geniş bir otonomi hakkı elde edecek ve ayrıca anlaşmanın bu maddesinin yürütülmesinin kontrolü Rusya'da olacaktı.

Bükreş anlaşmasının sağladığı en büyük avantaj, Napolyon'la Rusya arasında bir aydan daha kısa bir süre sonra başlayacak olan savaşta Osmanlı'nın tarafsızlığını sağlayacak olmasıydı.

VIII.
İSRAF EDİLEN KAYNAKLAR
(1815-1833)

1.Kafkaslar, Yunanlılar ve Kutsal ittifak

Rusya ile Osmanlı'nın imzaladığı Bükreş barış anlaşmasından sonra, iki taraf arasında 16 yıllık bir barış hüküm sürdü. Daha önce belirtildiği gibi, iki ülke arasındaki ana problem olan Boğazlar konusu halledilmediği ve üstelik ona bir de Balkanlar ve Kafkaslardaki istikrarsızlık eklendiği için, bu, yalnızca geçici bir barıştı.

Barış, objektif unsur olarak Napolyon'la yapılan savaş, sübjektif unsur olaraksa I. Aleksandr'ın Kutsal İttifak'a girmesi sebebiyle on altı yıl devam etmişti. Bu iki faktörün detaylı olarak gözden geçirilmesi konumuz dışında kaldığı için, biz, burada, Türk-Rus ilişkilerinin anlaşılması konusunda mutlaka göz önünde bulundurulması gereken ana çizgilere göz atacağız.

Öncelikle 1812 ve 1941 arasına eşittir (kurtuluş savaşı) işareti koymamak gerektiğini belirterek başlayalım. Hitler SSCB'ni yani Rusya Devleti'ni bütünüyle ortadan kaldırmak ve hiç değilse bu devletin ahalisini köleleştirerek yok etmek istiyordu. Halbuki Napolyon'u tahrik eden şeyler, I. Aleksandr'ın savaş hazırlıkları, İngiltere'yle flört etmesi ve tekrar Almanya meselesine burnunu sokmaya çalışmasıydı. Napolyon, belirli bir bölgede, belirli imkanlarla ve belirli bir amaçla lokal bir savaş yapmak istiyordu. Rusya'nın batı bölgelerinde zaferle sonuçlanacak bir iki savaş yapmak, sonra "Tilzit" barış anlaşmasını, ama daha katı şartlarda ve maddelere uyulması garantisiyle, imzalamak niyetindeydi. Tu-

haftır ama, çar ve generalleri de ilk saldıran taraf olup bir iki sınırlı muharebede Napolyon'u mağlup etmek düşüncesindeydiler, fakat bunu yapmaya korktular. Bu yüzden de savaş kontrol edilemez bir karakter kazandı.

Kaydetmek gerekir ki, Napolyon, savaş alanını defalarca genişletmek istemiş, fakat her seferinde muharebelerin seyri elini kolunu bağlamıştır. Örneğin, ağırlıkları ve on binlerce insanı at arabalarıyla Moskova sokaklarına sürükleyerek çekilen Rus ordusuna saldırmamıştır. Halbuki Mürat'ın süvarileri çok kolaylıkla şehri kuşatıp ateşe verebilirlerdi. Eğer bunu yapsaydı, o zaman Kutuzov'un ordusunun ne yapacağını tahmin etmek zor değildir. Polonyalıların defalarca ricada bulunmalarına rağmen Napolyon Polonya Devleti'nin yeniden kurulmasını uygun bulmamıştı. Çünkü mesele Polonya'nın XVII. Yüzyıl başlarındaki sınırlarıyla yani Belorusya, Malorusya ve Kurlandia'yı da içine alan hudutlarıyla ilgiliydi. Dahası, hemen silaha sarılabilecek pek çok ayrılıkçı vardı. En nihayet Napolyon, İtalya ve Almanya'da yaptığı gibi kendi sivil anayasasını Rusya'ya dayatmaya kalkışmamıştı. Çünkü böyle bir şey yarı azad köylülerin hürriyetlerine kavuşmaları anlamına gelirdi ki, kaçınılmaz olarak Pugaçyev isyanından daha korkunç bir iç savaşın çıkmasına yol açardı.

M. İ. Kutuzov'un 1812 sonlarında I. Aleksandr'dan sınırlarını genişletmeye çalışmamasını ve Avrupa'da yeni bir savaşa bulaşmamasını defalarca rica ettiği çok iyi bilinmektedir. Ne var ki, I. Aleksandr bu tecrübeli stratejisti dinlememiş, sonuçta Rus ordusu Paris'e girmiştir. Tarihçilerimizin tamamı Rus ordusunun zaferiyle böbürlenirler, ama hiç biri Rusya'nın bu savaşta ne kazandığı sorusunu sormaz. Halbuki ta o zamanlar bile şu klasik formül biliniyordu: "Savaş, diğer vasıtaların siyasi bir uzantısıdır", öbür türlü bu bir savaş değil, aptalca bir boğuşmadır. Dolayısıyla Aleksandr kendi ihtirasını tatmin etmiş, Kazaklar Yelisey tarlalarında turlamış ve Fransız dilini "bistra" (hızlı) kelimesiyle zenginleştirmişlerdir. Peki başka? İngiltere Malta'yı ve Fransız kolonisinin bir kısmını, Avusturya İtalya ve Almanya'da büyük bir toprak parçasını ele geçirmiş, Rusya ise küçücük bir Polonya yani Warşova Dükalığı'yla yetinmek zorunda kalmıştır. Bir de Paris'e Rus atlı arabalarıyla ulaşan İngiltere, Avusturya ve XVIII. Louis, Rusya'ya Warşova Dükalığı'nı bile vermeme konusunda aralarında söz birliği ederek, ona karşı askeri bir ittifak oluşturmuşlar; ney-

se ki Elba'dan kaçarak yüz gün sonra tekrar Fransa imparatoru olan Napolyon Rusya'yı yeni bir savaştan kurtarmıştır. XVIII. Louis'nin kabinesinde Rusya'ya karşı yapılan askeri ittifak anlaşmasının metnini bulan Napolyon bunu Aleksandr'a göndermiş; yine de büyük bir jest yaparak anlaşmayı Avusturya başvekili Metternich'e göstermiş, sonra da büyüklük edip belgeyi ateşe atmıştır.

26 Eylül 1815'de I. Aleksandr, Avusturya imparatoru I. Franz ve Prusya kralı III. Wilhelm, Paris'te Kutsal İttifak anlaşmasını imzaladılar. İttifakın amacı o sırada Avrupa'da mevcut olan rejimleri, iktidarları ve devlet sınırlarını muhafaza etmekti. Ama ne yazık ki bu monarşistler geçmişte Heraklius'un söylediği "her şey akıyor, her şey değişiyor" sözünü unutmuşlardı. Uluslararası ilişkiler hiçbir zaman Procrustes yatağında yapılan anlaşmalarla sınırlanamazdı. Ömrünü arşivlerde ve kütüphanelerde geçiren profesyonel tarihçiler hariç, kimsenin tarihi kâle almaması bir felakettir. Brejnev ve çevresindeki bunalım geçiren Politbüro üyeleri dahi Avrupa'da sınırların değişmezliğiyle ilgili Helsinsi anlaşmasını rafa kaldırarak tarihi durdurmaya kalkıştılar. Peki sonra n'oldu? Batı, SSCB de dahil tüm Doğu blokunu mahvetmek için bu anlaşmayı kendi çıkarları doğrultusunda kullandı. Dahası, Kutsal İttifak esasen Rusya'nın çıkarlarına ters düşüyordu. Örneğin Avusturya, elinde tutabileceğinden çok daha fazla toprağı sınırlarına kattı ve bu yüzden ilhak ettiği toprakları (İtalya, Alman Dükalığı) hızlı bir şekilde kaybetti. İşte burada da Rusya'nın güneydeki güvenliği meselesi hiçbir şekilde karara bağlanmamıştı. Aleksandr Kutuzov'un sözünü dinlemiş olsaydı, Avrupa'ya gitmez ve orada savaş en azından bir beş yıl daha devam eder; bu arada Rusya da tereyağından kıl çeker gibi Boğazlar meselesini hallederdi.

I. Aleksandr sınırların ve iktidarların değişmezliği prensibini Türkiye için dahi uygularken, her nedense İran'ı bu prensibin dışında tuttu. Rus ordusu, Ekim 1812'de Aras sahili boyunda Aslanduz'de İran ordusunu yenerek bir hücumla Lenkoran'ı ele geçirdi. Şah Abbas Mirza barış isteyince, 24 Ekim 1813'de Azerbaycan'ın Pulistan kasabasında Rusya ile İran arasında barış anlaşması imzalandı. İran, anlaşma gereğince Dağıstan, Şuragel eyaletiyle birlikte Gürcistan, İmeretya, Guristan, Mingreliya, Abhazya ve hatta Karabağ, Gence, Tekin, Şirvan, Derbent, Kubaçin, Bakü ve Talış hanlıklarının Rusya İmparatorluğu bünyesine geçmesine rıza gösterdi. Rus ve İranlı tacirler serbest ticaret hakkı elde ettiler.

Osmanlı hükumeti 1813 yazında Rus ordusunun Abhazya, Guristan ve Mingreliya'dan çıkmasını istedi ve talebini teyit için 1815'de Ahıska bölgesine Türk ordusunu yığdı. Osmanlı sultanı, bilâhare, 1817-18 yıllarında da Rus ordusunun Doğu Gürcistan ve Suhumi'yi boşaltması isteğini terennüm etmeye başladı. Çünkü bu bölgelere kendisinin yeniden yerleşeceğini umuyordu. Ne var ki Rusya, 1817 müzakereleri sonucunda Osmanlı'ya Kafkaslardaki statükoyu kabul ettirdiği gibi, arkasından Tuna ağzındaki sınır çizgileri konusunda da anlaşma sağladı.

Rus ordusu, 1818 yılında A. P. Yermolov komutasında yüzlerce yıldır köle ticareti, komşuların ve kervanların yağmalanmasıyla idame-i hayat eyleyen dağlı Çeçenistan ve Dağıstan kabilelerine karşı askeri operasyonlara başladı. Tabii olarak tüm dağlılar, hayat şartlarına bağlı olarak, çok iyi silahlara sahiptiler. Yerli haydutlar, gavurlarla yapılan çatışmalarda ölenlerin her bir insana 500 cariyenin verildiği cennete gittiğine inanırlardı. Eşkıyalıkla iştigal eden kabilelerin aulları ulaşımı zor dağlık bölgelerdeydi ve çok iyi tahkim edilmişti. Esasen Rus ordusu 1818 yılına kadar dağlarda savaşmaya kesinlikle hazırlıklı değildi ve bu yüzden ilk başlarda büyük kayıplar verdi. İşte, 1864 yılına kadar 50 yıl devam eden Kafkas savaşları böyle başladı.

Kafkas savaşlarının uzayıp gitmesinin ilk ağızdaki sorumluları Türkiye, İngiltere ve Fransa gibi dış güçlerdi. "Fakir" dağlılar dahi henüz 1820'lerde menzili Rus piyadelerinin silahlarından iki-üç misli fazla, değişik türde silahlara sahiplerdi. Rus subayları dağlılardan ele geçirilen silahların demir kundaklı yeni İngiliz silahları olduğunu gördüklerinde şaşkınlığa düşüyorlardı (Rus ordusundaki tüm silahlar ağaç kundaklıydı). Bu kundaklı silahların bazıları Volkova poligonunda tecrübe edilmiş, bazıları da İngiliz modeline göre demir kundaklı silahların döküm denemelerinin yapıldığı Lugansk fabrikasına gönderilmişti.

Kafkaslara büyük çapta silah ve para Türkiye üzerinden ve özellikle de deniz yoluyla geliyordu. Arada bir Türk, fakat çoğu kez İngiliz gemileri Kafkasya sahiline kaçak yollardan silah ve para getiriyorlardı. Gerçi Karadeniz filosu Kafkas sahillerinde devriye geziyordu, ama Petersburglu "sivri akıllılar" denizcilere liberal bir talimat uyguladıkları için devriyelerin çok az faydası dokunuyordu. Rus gemi kumandanları, söz gelimi İngilizlerin si-

yahları Atlantik'e taşıyan gemi personeline yaptıkları gibi Kafkaslı haydutları direklerde sallandırmak yerine, onların hakaretlerine katlanmak zorunda kalıyorlardı. Silah tüccarları çoğu kez Rus brik veya korvetini gördüklerinde yükü denize atıp, içecek sularını döküyorlar, sonra da kendilerine susuz kaldıkları için Kafkas sahillerine su bulmaya giden buğday tacirleri süsü veriyorlardı. Tabii ki Rus komutan yalnızca onları koyvermekle kalmıyor, bir de içecek su veriyordu ki, bu, hem kendi gemisinin devriye gezme süresini kısaltıyor, hem de diğer kaçakçılara sahilde dolaşma şansı veriyordu.

Rusya'nın ne 1820'lerde, ne de daha sonraları Kafkaslara kaçak silah sokulmasının durdurulması konusunda Türkiye'ye herhangi bir baskı yapmamasını anlamak zor. Esasen iki ülke arasındaki gerginlik, Yunanistan ve Balkanlardaki olaylar yüzündendi.

Yunanistan'da 1919-20 yıllarında Osmanlı aleyhtarı isyanlar başlamıştı. Türkler, Sultan II. Mahmud'un fermanına binaen sivil Yunanlılara karşı büyük baskılar uyguladılar. Örneğin Girit'te (Kandiya'da) yeniçeriler bir başpiskopos ve beş piskoposu kilisenin sunak taşının bulunduğu kısımda öldürdüler. Sultan, İstanbul patriğinin kendi sarayının giriş kapısı önünde asılmasını bizzat ferman buyurdu. Sakız adası yakınlarında bir Yunan korsan gemisi Türk savaş gemisini ele geçirdiği için, Türkler adanın Hristiyan halkının (yaklaşık 100 bin kişi) bir kısmını kestiler, diğer kalanları da köle olarak sattılar. Doğruyu söylemek gerekirse, isyan bayrağı açan Yunanlılar da karada ve denizde ellerine geçirdikleri Türklere vahşice muamele ettiler.

Yunan isyanı Rusya'ya da büyük zarar verdi. 1812'den sonra ülkenin güneyinde hızlı bir ekonomik büyüme başlamış; çarın emriyle henüz 16 Nisan 1817'de Odessa'ya bugünkü deyimle serbest ticari bölge statüsü verilmiş, bu da orayı uluslararası büyük bir pazar merkezi haline getirmişti. Odessa'ya her yıl 500-600 ticari gemi geliyordu. Odessa, Taganrog, Mariupol ve diğer Rus limanlarına gelen gemilerin %90'nı çoğunluğu Osmanlı, bir miktarı da Rus tebaası olan Yunanlılara aitti. Halbuki şimdi Türkler kimin tebaasının ekonomik yönden zarar göreceğine aldırış etmeden Yunan gemilerine el koymuş veya yağmalamışlardı.

Savaş ve İstanbul'da baş gösteren iaşe sıkıntısı sebebiyle Osmanlı sultanı Boğazlar üzerinden buğday ve diğer bir çok emti-

anın taşınmasına ambargo koymuştu. Ambargoyu delenlerin buğdayları ellerinden zorla alınarak İstanbul'da yüksek fiyattan satılıyordu. Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Kont G. A. Stroganov haksız muameleler konusunda Bâb-ı Âli'ye defalarca şikayette bulunduğunu belirterek, şöyle demektedir: "Rus vatandaş ve tacirlerinin hakları aleni olarak ihlal ediliyor, bayrağımızı taşıyan gemiler Boğazlarda kötü muameleye tâbi tutuluyor; mürettebat yaralanıyor veya öldürülüyordu.. Çanakkale Boğazı, buğday yüklü tüm gemilere kapalıydı. Verdiğim notalarda belirtilen kanuni sınırlamalara rağmen mahkemelerde hukuk aleni bir şekilde ihlal ediliyordu."

Hatta Stroganov, Temmuz 1821'de protesto etmek amacıyla tüm büyükelçilik personeliyle birlikte Osmanlı başkentini terketmişti. Rusya'da zâdegan sınıfı, din adamları ve tacirler Yunan vatandaşlarına yardım amacıyla birleşmişlerdi. Ama I. Aleksandr, Avusturya başvekili Metternich'in etkisiyle Yunanistan'ı desteklemekten vaz geçti. O dönemde yaşayan Knaz Pyotr Podgorukov şu satırları yazmıştı: "Tebaalık vazifesini yerine getirmedikleri, meşrû (!!!) efendisine, Türk sultanına isyan ettikleri şeklindeki sözde bir gerekçeyle Yunanlılara herhangi bir destek verilmesi reddedilmişti. Hristiyanlar Osmanlı'ya kurban olarak sunulmuştu ve Rus çarı, tıpkı bir İran şahı veya Muhammed'e bağlı herhangi bir kişi gibi hareket ediyordu."

Fakat Aralık 1825'de tahta geçen Çar I. Nikolay, ağabeyinin gönlünü çelen Kutsal İttifak anlaşmasına aldırış etmeden bağımsız bir politika izleme kararı aldı. Rusya'nın dış politikasında iz bırakan değişikliklerden birisi, 1826 Nisanında Rusya ile İngiltere arasında imzalanan Petersburg Protokolu oldu. Bu belgeye göre Yunanistan otonomi hakkı elde edecek, fakat Türkiye'ye belli bir vergi ödeyecek ve onun yüksek yargı yetkisine tâbi olacaktı. Denizde (yani Peloponnes yarımadası) ve adalarda Türklere ait olan topraklar satış yoluyla Yunanlılara geçecek; Türkler buradalarda yönetici seçimlerine katılabilecek, fakat seçim hakkı yalnızca Yunanlılarda olacak; Yunanlılar dini ve ticari konularda tam serbestiye sahip bulunacaklardı.

Avusturya, Prusya ve Fransa, Petersburg Protokolu'na katılmaya davet edildiler. Yunanistan'la ticari ilişkileri bulunan Fransa, daveti kabul ederken, Avusturya ve Prusya, bunun Rusya'nın

Balkanlardaki durumunu güçlendireceği iddiasıyla olumsuz yanıt verdiler. 24 Haziran 1827'de Rusya, İngiltere ve Fransa Petersburg Protokolu esasında Londra'da Yunan devletinin otonomisini tanıyan konvansiyonu imzaladılar. Buna göre taraflar Bâb-ı Âli'ye Yunanlılara şu şartlar dahilinde muamelede bulunma teklifini götürmeyi kabul ettiler: Yunanlılar sultana bağlı olacak ve yıllık vergi ödeyecekler; yönetim yerli halkın elinde olacak, fakat önemli bölgelerde onların tayin hakkı Bâb-ı Ali'nin uhdesinde bulunacak; Yunan kökenli olan Türklerin ayrılmasını sağlamak ve taraflar arasında çatışma çıkmasını önlemek için Yunanlılar kendi topraklarında Türklere ait olan taşınmazları satın alma hakkına malik olacaklardır.

2.Navarin muharebesi

Rusya hükumeti, diplomatik ataklara paralel olarak, henüz 1826'da Akdeniz'e çıkmak için Baltık'da bir donanma hazırlamaya başlamıştı. Donanmada dokuz savaş gemisi, 8 firkateyn ve 3 korvet bulunuyordu. Çar, 2 Haziran 1827'de Kronştadt tersanesine gelerek gemilerin yüzüşünü bizzat teftiş etti. 10 Haziranda ise donanma Amiral D. N. Senyavin komutasında denize açıldı ve 28 Haziranda Portsmut'a geldi. Fakat K. V. Nesseldor'un entrikaları yüzünden daha ileriye ancak Oramiral L. P. Geyden'in dört savaş gemisi, dört firkateyn ve bir korvetten ibaret olan filosu gidebilecekti.

8 Ağustos 1827'de Geyden'in filosu Portsmut'tan ayrılırken, donanmanın geri kalan kısmı Senvavin'in komutasında Kronştadt'a geri döndü. Geyden'in ekibine 44 namlulu "Vestovoy" firkateyni de katılacaktı, ama 3 Temmuz 1827'de Fin körfezinde kayalara çarparak batmıştı.

1 Ekim 1827'de Rus donanması Zanta adası yakınlarında İngiliz ve Fransız donanmalarıyla birleşti. İngiliz Tümamiral Edward Codrington ve Fransız Tümamiral Henri de Rigny'nin gemileri 11 Eylülden itibaren Osmanlı-Mısır donanmasının bulunduğu Navarin koyu çevresinde dolaşmaya başladılar.

Rus donanması komutanı Oramiral Geyden ve yardımcısı Yarbay M. P. Lazarev, müttefiklerine, Yunanistan'daki vahşetlerine son vermemeleri halinde Türklere ve Mısırlılara karşı kararlı tedbirler

alınması teklifinde bulundular. Rus donanması komutanlığının baskısıyla Yunanistan'daki Osmanlı-Mısır ordu ve filosunun komutanı İbrahim Paşa'ya üç amiral tarafından imzalanan ve Yunanlılara karşı askeri faaliyetlere son verilmesini isteyen bir ültimatom gönderilmişti. İbrahim Paşa'nın ültimatoma herhangi bir cevap vermemesi üzerine Geyden ve Lazarev'un baskısıyla Codrington ve De Rigny Osmanlı-Mısır donanmasının Yunanlılara karşı sürdürdükleri faaliyetleri durdurmak amacıyla Navarin koyuna girmeyi kabul ettiler. Müttefik kuvvetlerin generalleri, müttefik gemilerine bir el bile ateş edilmesi halinde Osmanlı-Mısır filosuna ait gemilerin yok edilmesi konusunda birbirlerine söz verdiler.

8 Ekim günü saat 12'de müttefik donanmaları Navarin koyuna girmeye başladılar. Müttefik donanmasında toplam 10 savaş gemisi, dokuz firkateyn, beş brik, bir ıskuna ve bir bot vardı. Ayrıca tamamının toplam top sayısı 1300; asker sayısı ise 17500 kişiydi. Osmanlı-Mısır filosu, 5 savaş gemisi (564 top), 15 firkateyn (735 top), 26 korvet (598 top), 11 brik (209 top) ve 5 yangın gemisinden ibaretti. Böylece düşman gemilerinde toplam 2106 top ve 22 bin asker vardı.

Osmanlı-Mısır filosu Navarin koyunda demirli vaziyette beklemekteydi ve gemi katarları Navarin kalesi ve Sfakteria adasındaki bataryaların koruması altındaydı. Birinci katarda savaş gemileri ve firkateynler, ikinci ve üçüncü katarda ise korvet ve brikler duruyordu. Yangın gemileri iki kanada dağıtılmıştı. Nakliye ve ticaret gemileri de koyun doğu sahiline yakın bir yerdeydi.

Navarin kalesi koy girişini ve iki katar halindeki Osmanlı-Mısır filosunu koruyordu. Sfakteria adasındaki bataryalar ise Navarin kalesinin karşısına yerleştirilmişti ve hem koyun girişini, hem de iki sıra halindeki gemileri koruyordu. İkinci ve üçüncü katardaki gemilerin ateş açması birinci katardaki gemiler tarafından engellendiği için, Osmanlı-Mısır filosunun üç sıra halinde dizilmiş olması İbrahim Paşa'ya topçu atış gücü üstünlüğünü müttefik kuvvetlere karşı kullanma imkanı vermiyordu.

Navarin koyuna girme kararı almış olan birleşik filo kumandanı Tümamiral Codrington, yalnızca koyda demirli gemilerin bulunduğu yeri işaret eden bir emir vermişti. Üç Fransız savaş gemisi ile bir firkateyni ve keza üç İngiliz savaş gemisi bu emre uygun olarak düşmanın sol cenahtaki yedi gemisinin karşısında

mevzi aldılar. Diğer İngiliz-Fransız gemileri ise düşmanın yangın gemisinin karşısında yer almak için ilerlediler. Dört Rus savaş gemisi ve dört firkateyni de düşmanın merkez gemileriyle sağ kanat gemilerinin karşısında yer almak zorundaydı. Sekiz Rus gemisinin karşısında Osmanlı-Mısır donanmasının ilk sırasındaki onbir gemisi ile ikinci ve üçüncü katardaki kırk kadar gemi duruyordu. İngiliz-Fransız filosunun on kadar gemisi karşısında ise düşmanın birinci katardaki on gemisi, ikinci ve üçüncü katarda da yirmi kadar gemisi yer almıştı. Kanatlardaki düşman gemileri çapraz ateşle Rus gemilerini batırabilirdi ki, çapraz ateş yelkenli gemiler için daha tehlikeliydi. Keza İngiliz-Fransız gemilerinin mevzisi de Türkler ve Mısırlılar için aynı şekilde ateş açma imkanı sunuyordu.

Mümkün olduğunca çatışmadan uzak durmak isteyen Codrington, verdiği emirde "Birleşik filodan hiçbir top işaret verilmeden önce ateşlenmeyecektir" demişti. Ne var ki "Azov" [Azak] adlı geminin Navarin koyuna girmesiyle birlikte Navarin kalesi ve Sfakteria adasındaki Türk bataryaları ona ateş açtılar. Aşağı yukarı aynı sıralarda Türkler kendilerine gönderilen iki İngiliz görüşmeciyi de öldürdüler. Yoğun ateşe rağmen, "Azov" ve belirlenen yere doğru giden Rus filosuna bağlı gemiler, talimata uygun olarak demirleyinceye kadar karşılık vermediler.

Birleşik filo gemileri demir attıktan sonra ateşe başladılar. Navarin çatışması dört saatten fazla sürdü. Fransız Oramiral De Rigny çatışmanın başladığı andan itibaren kendi gemileri üzerindeki kontrolü kaybettiği için, muharebede asıl rolü Rus ve İngiliz gemileri oynadı. Fransızların "Scipion" adlı gemisi çatışmaya hiç katılmadı. Taktik manevraları sırasında cıvadrası düşmanın yangın gemisinin çarmığına takılmış ve bir türlü kendini kurtaramamıştı. Bu yüzden çatışma başlar başlamaz Türkler bu yangın gemisini ateşe vermiş ve alevler "Scipion"a da sıçramış fakat söndürülmüştü. Daha sonra üç firkateyn Türk yangın gemisini "Scipion"dan ayırdılar ve kısa süre sonra da gemi battı.

"Breslavl" adlı bir diğer Fransız gemisi de uzun süre Türk-Mısır yarım ayının ortasında kaldı ve çatışmalara katılamadı. Ancak çatışmanın sonunda yelken açarak "Azov"un yanına gelebildi ve orada demirleyerek ateşe başladı. Yine Fransız "Trident" gemisi de genel olarak çatışma alanındaki yerini alamadı.

Codrington'un amiral gemisi "Asia" hemen iki Türk gemisiyle çatışmaya girdi. Sıra halindeki gemilerden Asia üzerine birkaç topla ateş açılmış ve mizana direği kırılmıştı. Bu sırada Rus gemisi "Azov" ateşle ona destek verdi ve böylece bu iki gemiden açılan ateş sonucunda Türk komutan Oramiral Muharrem Bey'in sancak gemisi havaya uçtu. "Azov" daha sonra 80 namlulu bir Türk gemisine ateş açarak karaya oturmasını sağladıktan başka, iki firkateynle bir korveti de batırdı. Muharebeden sonra "Azov"un gövdesinde yedisi su hizasından aşağıda olmak üzere 153 delik sayıldı. Geminin kumandanı M. P. Lazarev'di. Lazarev'in emrinde Teğmen Nahimov, Asteğmen Kornilov ve bilâhare meşhur amiraller arasında yer alacak olan bahriye mektebinin son sınıf öğrencisi İstamin gibi subaylar vardı.

Başka Rus gemileri de bu çatışmada dikkat çekmişti. Örneğin "Gangut" iki firkateyn batırmış, "Aleksandr Nevsky" bir Türk firkateynini ele geçirmişti (ne yazık ki bu firkateyn ertesi gün battı).

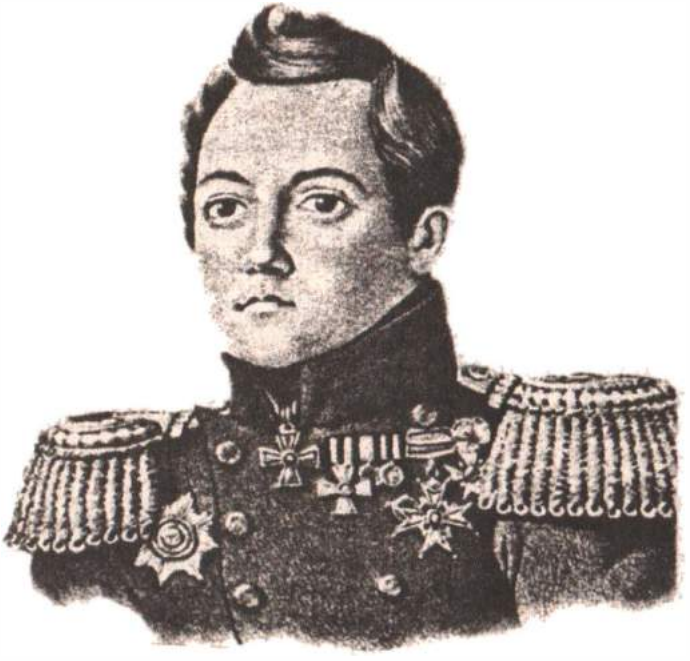

M. P. Lazarev. (1837 yılı, Navarin)

Saldırı gece olduğu için Navarin koyu çıkan yangınlar sebebiyle gündüz gibi aydınlanmış; Türkler ve Mısırlılar düşmanın eline geçmesin diye ağır yara alan gemilerini yakmışlardı. Savaş boyunca düşmanın kaybı atmış gemiden fazlaydı: 3 savaş gemisi, 9 firkateyn, 24 korvet, 14 brik, 10 yangın ve birkaç nakliye gemisi. Diğer Osmanlı ve Mısır gemileri de ağır yaralar almışlardı. Ayrıca düşmanın ölü ve yaralı olarak kaybı da yedi bin civarındaydı. Bazı gemileri ağır hasar görmüş olmakla birlikte müttefiklerin gemi kaybı yoktu. İnsan kaybı ise nispeten çok azdı: 181 ölü, 485 yaralı (Bundan 79 ölü ve 205 yaralı İngilizlere, 59 ölü ve 139 yaralı Ruslara, 43 ölü ve 141 yaralı da Fransızlara aitti).

Rus gemileri Navarin muharebesinden sonra Malta'ya yöneldi ve 27 Ekimde La-Valetta limanına ulaştı. Burada bazı gemilerin bakımı yapıldı ve birkaç tanesi daha sonra Rusya'ya gönderildi. 28 Mart 1828'de ise La-Valetta'da muhteşem bir zafer şenliği düzenlendi. Geyden oramirallikten tümamiralliğe, Lazarev de oramiralliğe terfi etti.

3.Ege adalarındaki çatışmalar

20 Aralık 1827'de Sultan II. Mahmud, yayınladığı bir beyanda Yunanistan'daki isyanı bizzat organize eden Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı zorlukların sorumlusu olduğunu kaydetti. Arkasından bir ferman yayınlayarak, belirli bir isim vermeden, kafirlere karşı cihat çağrısında bulundu.

Rusya buna ölçülü cevap vermekle yetindi, çünkü İran'la olan savaş henüz bitmemişti. Fakat nihayet 10 Şubat 1828'de İran Türkmençay barış anlaşmasını imzalayınca Rusya'nın elleri serbest kalmış ve Çar I. Nikolay Nisan 1828'de Osmanlı'ya karşı savaş ilan etmişti.

O sırada Tümamiral Geyden'in donanması Malta'daydı. Osmanlı ile Rusya arasındaki savaşta İngiltere tarafsızlığını muhafaza etmişti, ama yine de Türklerden yana bir tavır takınıyordu. Bu yüzden Rus donanmasının Malta'da daha fazla kalması imkansız hale gelmişti. Geyden ve Lazarev, vaktiyle Rus Amiral Kont Orlov'un yaptığı gibi Paros adasını donanmanın yeni üssü olarak seçtiler. Adanın uygun bir koyu ve kaleye çevrilmeye müsait bir coğrafi yapısı vardı.

21 Nisanda "Yezikil" savaş gemisi ile "Kastor" firkateyni Yunanistan sahillerinde Mısır'a ait yirmi namlulu "Şark Yıldızı" adlı gemiyi ele geçirdiler. Paros'da onu yeniden 12 inçlik dört top ve 18 inçlik atmış karonadla donatarak "Navarin" adıyla Rus filosuna kattılar. Korvetin birinci kumandanı Yüzbaşı P. S. Nahimov oldu.

Savaş arefesinde Geyden'in elinde yalnızca üç adet 74 namlulu savaş gemisi ile üç firkateyn kalmıştı. 1828 yılı başlarında Baltık'tan dört brik daha gönderildi. Aynı yılın Haziran ayında ise Oramiral P. İ. Rikord'un donanması Akdeniz'e gönderildi. Rikord'un donanmasında dört adet savaş gemisi, dört firkateyn ve üç brik vardı. Tüm firkateynler 44 namluluydu, ama bunların sayısı 54 namluya kadar çıkartılabiliyordu. 6 Eylül 1828'de Malta'ya Ricord'un armasını taşıyan dört savaş gemisi ile üç firkateyn geldi. Daha sonra bir firkateyn ile bir brik daha gönderildi. 27 Eylülde Geyden'in donanması Yunan sahillerini takip ederek Malta'ya geldi.

Geyden, 11 Ekimde Rikord'un komutasında Ege adalarına iki savaş gemisi ile iki firkateyn gönderdi. Rikord, 2 Kasımda Çanakkale Boğazı'nı kuşatma altına aldı. Çanakkale Boğazı'nı kuşatma altına alan Rus gemileri genel olarak Bozcaada ile Asya sahili arasındaki hattı tutmuşlardı ve Bozcaada, Tasso ve Mavri adalarında üslenmişti.

Kış aylarında genellikle şiddetli rüzgar ve sık sık fırtına çıktığı için Çanakkale Boğazı'nı kuşatma altında tutmak hayli zordu. Yine de Rus denizciler İstanbul'u Akdeniz ülkelerinden gönderilen iaşe ve İkmalden mahrum etmek için üzerlerine düşen vazifeyi lâyıkıyla yerine getiriyorlardı. Geyden ve Lazarev, Çanakkale Boğazı'nı kuşatma altına alırken, Mısır'ın Yunanistan'da savaşan ordusunun ana ikmal üssü olarak kullandığı Girit adasını da kuşatmışlar; hatta 28 Ocak 1829'da Girit sahillerinde Mısır'a ait 26 namlulu bir korvet ile 14 namlulu "Kandiya" brikini ele geçirmişlerdi.

Ne var ki İngiltere Rusya'nın Girit'i kuşatma altına almasını gayr-ı kanuni bulmuş; Londra hükumeti İngiliz ticaret gemilerine gerektiğinde kuşatmaya aldırmadan Girit'e gitmeleri bildirmiş, fakat Geyden ve Lazarev kararlı bir şekilde onların bu hazırlıklarını reddetmişlerdi.

Greyr'in donanması Baltık'dan periyodik olarak küçük çaplı takviyeler alıyordu. Örneğin 1828 sonlarında oradan "Grandük Mihail" adlı savaş gemisi (86 namlulu) gelmişti. Diğer gemilerle birlikte "Grandük Konstantin" gemisi de 1829 Şubat-Eylül ayları boyunca Çanakkale Boğazı'nın muhasarasına iştirak etmiş; 13 Ekim 1829'da ise Baltık'tan Paros'a ambarlarında bir kara çıkarma hareketinde kullanılmak üzere sahra topları bulunan 54 namlulu "Yelizabet" firkateyni ulaşmıştı.

Savaş hazırlıkları iyice tamamlanıncaya kadar hiçbir Türk gemisi Çanakkale Boğazı üzerinden geçmedi. 1 Mart 1829'da yalnızca İzmir limanında Mısır'dan buğday taşıyan ve bir türlü Çanakkale tarafına gitmeyi göze alamayan 150 ticaret gemisi bekliyordu.

Rus ordusu 7 Ağustos 1829'da Adrianopol (Edirne) şehrini zaptetmiş; bu münasebetle Geyden'in donanması Rus kara ordusu başkomutanı General Kont İ. İ. Dibiç'e bağlanmıştı. Rus ordusu 25 Ağustos 1829'da Ege sahilindeki Enos kalesine geldi. Geyden'in Akdeniz filosu da oraya gelmişti. Kale, karadan ve denizden yapılan saldırı karşısında ertesi gün teslim oldu.

Geyden, donanmasıyla birlikte Çanakkale Boğazı içinden geçip gitmeye hazırlanmıştı; fakat 2 Eylül 1829'da Edirne Anlaşması imzalandığı için bu emri yerine getirmeye gerek kalmadı.

1830-31 yıllarında Akdeniz'deki Rus gemilerinin bir kısmı Baltık'a geri döndü. Orada yalnızca Emmanuil savaş gemisi (1830'da Yunanistan'a satılmıştı) ve "Prenses Loviç" firkateyni (daha sonra İstanbul'daki Rus büyükelçisinin hizmetine verilmiştir) kalmıştı.

4. Karadeniz ve Tuna filolarının askeri faaliyetleri

Savaşın başlangıcında Karadeniz filosunda 8 savaş gemisi, 5 firkateyn ve yirmi-otuz kadar küçük gemi vardı. Ayrıca savaşa katılmayan ve yalnızca karakol olarak kullanılan eski gemiler de vardı.

1815-25 yılları arasında Karadeniz'de bombardıman gemileri yoktu. Fakat Karadeniz filosu komutanı Tümamiral A. S. Greyr 1825 yılında Çar I. Nikolay'ı dört nakliye gemisinin bombardıman gemisine çevrilmesi konusunda ikna etti. Bunlara çeşitli çapta havanlar, unicornlar ve falkonetler monte edildi. Yine 1828

yılında Karadeniz filosuna düşük kalibreli toplarla mücehhez çarklı vapurlar getirildi. Buharla çalışan bu vapurların hızı 5,5-6,5 knottan fazla değildi. Bu vapurlar savaş yıllarında nakliye gemisi ve römorkör olarak kullanıldı.

Karadeniz filosunun ana görevi, savaş başladığında Balkanlara saldıracak olan kara ordularıyla koordineli olarak faaliyette bulunmaktı. İkinci görevi ise, Kafkaslardaki kara ordusuna destek vermek ve Osmanlı'yla girişilecek muharebelere iştirak etmekti. Osmanlı filosunun Rus filosuyla umumi bir çatışmaya girmesi çok düşük bir ihtimal olarak görülüyordu.

Filo işe ikinci derecedeki göreviyle – Anapa kalesine saldırmakla başladı. 1791'den itibaren Rus ordusu bu kaleyi defalarça zapt etmiş, fakat daha sonra yapılan barış anlaşmalarıyla tekrar Türklere iade edilmişti. 2 Mayıs 1828'de Tümamiral Greyr'in donanması Anapa önlerine geldi. Kaleye iki km. mesafede iki piyade alayı ve topçu batarya bölüklerinden oluşan bir çıkarma hareketi gerçekleştirildi. Aynı gün gemilerden kaleye üç bin atış yapıldı. Kale komutanı genel taarruzun başlamasını beklemeden 12 Temmuzda dört bin asker ve 83 topla birlikte teslim oldu.

Rus donanması 13 Temmuzda Bulgar limanı Kovarna'ya, 22 Temmuzda ise Varna kalesi önlerine geldi. Varna'nın kuşatılması sırasında Karadeniz filosu kara çıkarma birliklerine çok değerli hizmetler sundu. Karadeniz filosu daha sonra Anhiilo, Ahtopol, Sizopol, Vasiliko, İnad, Midiya ve diğer kale ve istihkamların ele geçirilmesi faaliyetlerine iştirak etti. 1829 yılında Karadeniz filosuna yeni yapılan 84 namlulu savaş gemisi "İmperatritsa Maria" ve "Çesma" (birincisinin 96, Çesma'nın ise 91 topu vardı) ve 60 namlulu "Tenedos" [Bozcaada] ve "Erivan" firkateynleri katıldı. 1818'de bakıma alınan "Skory" adlı savaş gemisi de 1829 yılı başlarında hastane gemisine çevrilmiş, üzerindeki top sayısı 81'den 32'ye düşürülmüştü.

Yarbay İ. S. Skalovsky komutasındaki gemiler 21 Nisan-6 Mayıs 1829 tarihleri arasında Sizopol – Ereğli bölgesindeki devriye gezmekteydi. Birlikte üç savaş gemisi, iki firkateyn ve bir brik vardı. O güne kadar 60 namlulu bir Türk gemisiyle 16 nakliye gemisini ortadan kaldırmıştı.

1829 Mayıs ayı başlarında inanılmayacak bir olay meydana geldi. Türk donanması Rus donanmasını aramak için İstanbul

Boğazı'ndan hareket etmiş; 11 Mayısta Anadolu sahilinde Sinop önlerinde devriye gezen "Rafail" adlı Rus firkateyni altı savaş gemisi, iki firkateyn, beş korvet ve iki brikten oluşan Türk donanmasını görmüştü. Hikayenin bundan sonrası tezatlarla dolu ve muğlak. Resmi belgelerde "Rafail"in rüzgarın az olması sebebiyle Türklerin elinden kurtulamadığı belirtiliyor. Sanki Türk gemilerinde buharlı motorlar vardı! Yelkenli bir firkateyn özel sallarla yedekte çekilse dahi ağır ve geniş savaş gemisinden daha hızlıdır. Korvet ve briklerden de bir şekilde kurtulabilirdi, çünkü "Rafail"in 8 adet 36 inçlik, 26 adet 24 inçlik, 10 adet de 8 inçlik topları vardı. Böyle silahları olan bir firkateyn iki ambarlı bir savaş gemisiyle rahat rahat çatışabilirdi.

Fakat her nasıl olmuşsa (buradası da ayrı bir milinmeyen) "Rafail" kaçamamış ve savaşmadan Türklere teslim olmuş. Savaştan sonra gemi mürettabatı Rusya'ya geri dönünce tüm subaylar mahkemeye verildi. Bir deniz asteğmeninin dışındaki diğer personelin tamamı da tayfa rütbesine indirildi. Ayrıca Çar I. Nikolay, Rus saltanatının vahşi Asyalı ruhunu bir kez daha göstermektense, "Rusya'da bir korkak ve hainin torunları olmasın" diye firkateyn komutanı Stroynikov'un evlenmesini yasakladı. Halbuki Aralık devrimine katılanlardan beşini idam eden ve yüzden fazlasını Sibirya'ya sürgün gönderen de I. Nikolay idi. Avrupa'da o sıralar askeri isyanlar çıktığında beşine ellisine bakmadan subayları idam ederlerdi, ama kimse mahkumların hanımlarının hapishanede eşlerini ziyarete gitmesini engellemezdi. Aralık isyanına katılanların hanımlarının trenle Sibirya'ya gitmeleri ise I. Nikolay'ın şahsi iznine tâbi idi. O halde bile bu kadınların yanlarına hizmetkârlarını, hangi giyseleri vs. alıp alamayacaklarını imparator yazılı olarak bildirirdi.

Rusya'da eskiden beri herhangi bir bozgun veya itaatsizlik halinde bir kahraman aramak gelenek haline gelmişti. Burada da hemen bir kahramanın bulunması gerekiyordu. 14 Martta İstanbul Boğazı yakınlarında devriye gezen 60 namlulu "Standart" firkateyni ile "Merküry" adlı brik, 6 savaş gemisi, 2 firkateyn, 2 korvet ve 4 küçük gemiden oluşan Türk donanmasıyla karşılaşmış. "Standart" düşmanın elinden kurtulmayı başarmış, ama 110 namlulu "Selim" ve 74 namlulu "Real Bey" adlı iki Türk savaş gemisi "Merküry"ye yetişmis. Resmi rivayete göre

Merküry 13.30'dan 17.30'a kadar iki gemiyle boğuşmuş ve güya "Selim" ağır yara aldığı için savaş çatışma alanından çekilmiş de, ondan sonra "Merküry" salimen çekip gitmiş. Brikteki personelden dördü ölmüş, sekizi yaralanmış ve geminin gövdesinde 22 delik tespit edilmiş.

"Merküry"nin komutanı Yüzbaşı A. İ. Kazarsky, Ekselansları tarafından 4. dereceden Aziz Georgi nişanı ve "emir subayı" pâyesiyle ödüllendirilip yarbaylığa terfi ettirilmişti. 1834 yılında ise Sıvastopol'da Kazarsky'nin hatırasına bir heykel dikilecekti. Brikteki diğer subayların tamamı daha düşük rütbe ve nişanlarla ödüllendirildi. I. Nikolay'ın emriyle saray üniformalarına gemilerini düşmana teslim etmektense infilak ettirmeye hazır olduklarını sembolize eden birer pistolet iliştirildi. "Merküry"ye ise Georgi sancağı çekildi.

Aslında ne olduğunu ancak tahmin edebiliriz. Her halükârda dört saat boyunca atış düellosu yaparak Türk savaş gemilerinin arasından sıyrılıp çıkmak bütünüyle istisnai bir olaydır. Bir kere brikte yalnızca karonadlar yani yakın muharebe topları vardı. Bunların normal menzili 600, tesirli menzili 300 metreydi. Buna karşılık 24-36 inç kalibreli uzun menzilli bir top 3-4 km.den ateş edebilirdi ve o sırada bu tür toplar yalnızca Türk gemilerinde vardı. Muharebe mesafesinin 1-2 km. olması halinde dahi "Merküry"nin yaptığı atışların Türk gemilerine yetişmesi mümkün değildi ve Türk topları yarım saat içinde onu kalbura çevirirdi.

Diğer yandan "Merküry"nin mürettebat kaybı ve gövdesindeki hasarı göz önünde bulundurduğumuzda, onun uzak mesafeden kısa bir süre atış yaptığı, ancak rüzgarın dinmesi sebebiyle düşmanın elinden kürek çekerek (ki bütün briklerde kürek bulunur) kurtulduğu anlaşılıyor ki, zaten büyük gövdeli olmayan Merküry (30 m. uzunluğunda, 9, 25 m. enindeydi) için böyle bir şey pekala mümkün...

9 Temmuz 1829'da Rus filosu Türklerin Misivri [Nessebar] kalesini bombaladı. Kale iki gün sonra teslim oldu. Ruslar kalede neredeyse hazır halde 24 namlulu bir korvet buldular ve suya indirerek gerekli bakımı yaptıktan sonra "Olga" adıyla Karadeniz filosuna kattılar. Daha sonra bu korvetin adı "Misivri" olarak değiştirildi.

Böylece Karadeniz filosunun askeri faaliyeti sona ermiş oldu.

Tuna filotillasının asıl vurucu gücünü gambotlar oluşturuyordu. 1806-12 yıllarında gambotlarda 18 inçlik tek top kullanılıyordu. Fakat 1819 yazından Nikolayev'de bizzat Tümamiral A. S. Greyr tarafından dizayn edilen yeni tip gambotlar yapıldı. Bu yeni tiplerde biri burunda, diğeri kıç kısmında olmak üzere 24 inç'lik çift top vardı. Tuna filotillasında bu gambotların dışında değişik tipte kürekli küçük gemiler de yer alıyordu.

Tuna filotillası 1828 yılında askeri faaliyetlere Rus ordusunun Tuna üzerinden Maçin bölgesine taşınmasını sağlayarak başladı. Sonra 28 Mayıs 1828'de filoya ait 16 gambot üzerine açılan ateşe rağmen Braylov [İbrail] kalesinin önünden geçip Maçin nehrinin kolu üzerindeki 23 gemiden oluşan Türk filotillasına saldırdı ve üç saat devam eden çatışma sonunda iki düşman gemisi imha edilirken, 12 tanesi de esir alındı.

Daha sonra Tuna filotillasının ana gücünü oluşturan 50 adet kürekli gemi İ. İ. Zavadovsky'nin komutasında - ki tümamiralliğe terfi ettirilmiştir, - 27 Temmuz-13 Kasım 1828 tarihleri arasında Silistre kalesini kuşatma altına alarak, kara tarafından da muhasarada bulunan orduya yardımcı olmuştur. Bu konuya biraz sonra daha etraflı değinilecektir.

5. Balkan savaşları

1828 yılı başlarındaki uluslararası durum Rusya'nın Osmanlı'yla giriştiği savaş için hiç de uygun bir zemin değildi. İngiltere ve Avusturya hasmâne bir tavır takınmıştı. Polonya çarlığındaki ayrılıkçılar Litvanya, Belorusya ve Malorusya topraklarıyla birlikte halkı Rusya'dan kompaya kışkırtıyorlardı. Bu yüzden I. Nikolay kara kuvvetlerinin önemli bir kısmını Rusya'nın batı sınırlarında tutmak zorunda kalmıştı. Osmanlı'yla savaş için ise 2. ordu ve özel Kafkas kolordusuyla birleştirilmiş küçük bir kuvvet tahsis edilebilmişti.

Feldmareşal P. H. Vittenşteyn'ın kumandasındaki 2. ordu savaştan önce üç piyade kolordusu, bir ihtiyat süvari kolordusu, bir istihkam tugayı, birkaç küçük bölük ve geri hizmet birliklerinden ibaretti. Çarpışmalar başlamadan önce ordu iki kuşatma to-

pu parkına sahipti. Yine de ordununun toplam gücü 75141 piyade, 29497 süvari, 396 sahra topu ve 44 kuşatma topundan ibaretti. Ateşli silah olarak ise piyadelere 1808 model tüfekler ve 1809 yapımı pistoletler verilmişti. Çakmaklı ve ağızdan doldurmalı olan bu tüfekler 142-213 metre menzilliydi ve dakikada ancak bir atış yapılabiliyordu. Sahra topları 6 ve 12 inç'lik toplar, çeyrek ve yarım pudluk ünicornlardan ibaretti. Kuşatma toplarıysa 12 inç'lik büyük oranlı toplar, 18 ve 24 inç'lik toplar ve bir pudluk ünicorn, yarım, iki ve beş pudluk havanlardan oluşuyordu.

Rus ordusunun karşısına bu defa yeni bir ordu çıkmıştı: Nizam-ı Cedid. Sultan II. Mahmud 1826 yazında birkaç bin yeniçerinin ölümüyle sonuçlanan isyanı bastırdıktan sonra yeniçeri ocağını dağıttı ve hatta bu kelimenin kullanılmasını dahi yasaklayan bir ferman yayınladı. Yeni ordu tamamıyla batı tarzına uygun olarak kurulmuştu, ama orduda birinci prensip "itaat"ti. Türkiye'nin Müslüman ahalisi arasında bu yeni ordu tipi barış zamanında hoş karşılanmazdı, ama yine de II. Mahmud savaş başlamadan önce 80 bin kişilik böyle bir ordu kurmayı başarmıştı.

Türk kara ordusu da piyade, süvari ve topçu birliklerinden oluşuyordu. Piyadelerin toplam sayısı yaklaşık 60 bin, süvarilerin toplam sayısı da 13500 kişiydi. 1827 yılında Türk ordusunun elindeki topların 60 kadarı piyade, 40 kadarı da süvari topuydu, ama bunların ve kullanılan mermilerin kalitesi düşüktü. Ayrıca çok kötü dökülmüş gülleler top lafetlerine girmediği için kağnılarla taşınıyordu. Askeri reformlar sırasında 100 piyade, 20 süvari bataryası (her bataryada 10 top vardı) oluşturulması düşünülmüştür. Piyade toplarının büyük kısmı oluşturulacak piyade alayları için piyade topu şeklinde tasarlanmıştı, ama savaşın başlangıcında 84 piyade, 8 süvari bölüğü oluşturulabilmişti. Fakat daha sonra Türk ordusu sahra topçu birlikleri konusunda yetersiz olduğunu farkedecekti.

Kale topları hayli fazlaydı (1711 top), ama tek tip değildi ve çoğu XVII-XVIII. Yüzyılda dökülmüş toplardı. En çok top sırasıyla şu kalelerdeydi: Braylov'da [İbrail] 278, Varna'da 178, Vidin'da 180, Kars'da 151, Rusçuk'da 117, Silitre'de 253 ve Erzurum'da 150.

Türk ordusunun kullandığı silahlar da çok değişik tipteydi ve başta İngiltere, Almanya ve Fransa olmak üzere farklı Avrupa ül-

kelerinden satın alınmıştı. Piyadelerde süngülü tüfekler ve eğri kılıç vardı. Süvarilerde ise kılıç veya geniş pala veya mızrak, filinta ve çift piştov bulunuyordu.

Topçu birliklerinde değişik tipte bronz ve bakır toplar vardı, fakat Türk topçuları çok kötü eğitimliydi ve özellikle mesafe ayarlamayı bilmiyorlar, bu yüzden hedefin ötesine atış yapıyor veya belirlenen yöne rastgele ateş açıyorlardı. Kalelerde savaş zamanında genellikle iyi eğitimli yerli halkın hizmetinden yararlanılıyordu.

Süvariler, genellikle düzensiz askerlerdi. Son derece kibirli, saldırmaya can atan, at üstünde tek başına savaşma kabiliyeti olan kişilerdi, ama tıpkı piyadeler gibi geleneksel olarak düzensizdiler.

1828 Mayısında seyyar Rus ordusu, Kursk eyaletinden gelerek Mayıs sonuna kadar bekleyen IV. süvari kolordusu hariç, Besarabya'da toplanmıştı. Orduyu takviye için Mart ayında hassa kolordusun gönderileceği açıklanmıştı, ama Ağustostan önce onun Tuna boyuna gelmesi mümkün değildi. Seyyar orduyla birlikte bulunan I. Nikolay tez elden savaşa girilmesini istiyordu. VI. kolordu Tuna dükalığını işgal edecek, VII. kolordu Braylov [İbrail]i ele geçirecek, III. kolordu ise (ki baş komutanlık karargahı orda olduğu için en güçlüsü o idi) Aşağı Tuna'ya geçecekti.

Günde 60 km. yol kat ederek hızlı bir yürüyüşle 26 Nisanda Skulan yakınından Prut'u geçen General Rot'un VI. kolordusu, Bükreş'e yönelerek 30 Nisanda orayı işgal etti. Beş gün zarfında tüm Moldova ve Eflak işgal edilmiş, 9 Mayısta da Rus öncü birlikleri Kayova'yı ele geçirmişti.

III. piyade kolordusu da Satunovo kasabası yakınından Tuna'nın karşı sahiline geçecekti. Karşıya geçiş yeri olarak uygunsuz bir nokta seçilmişti. Nehrin sol sahili aşırı bataklıktı ve sağ tarafı da sol taraftan beterdi. Nehri geçebilmek için beş km.den daha uzun mesafede derme çatma bir köprü kurmak gerekiyordu. Rus komutan böyle bir yeri seçmekte aceleci davranmıştı. Halbuki düşman geçiş yerini tespit için bir ön çalışma yapmış ve nehrin sağ sahilini tahkim etmek amacıyla gerekli tedbirleri almıştı. Sahil yamaçlarının yukarı kısmında Türk ordusu savunma siperleri hazırlamıştı. Sağ cenahı ağaç yığınları ve bataklık kapatıyordu ve ay-

rıca tabyaya dokuz topluk bir batarya yerleştirilmişti. Türk mevzilerinde toplam sekiz bin kadar asker ve 30 top vardı.

Geçici köprüyü kurmadan önce Rus öncü birliklerinin Tuna'yı geçerek sağ sahili düşmandan temizlemesi ve köprü öncesi bir istihkam kurması istenmişti. Tuna'yı geçmek için 9. piyade tümeni, Tuna filosunun altı gambotluk ve üç küçük tekneden oluşan bölümü ve 3. avcı tugayı tahsis edilmişti. Nehrin sol tarafına geçişi sağlamak amacıyla 24-25 Mayıs gecesi Tuğgeneral Zvarkovsky komutasında 15 topluk 1 no.lu batarya kurulmuş; gemiler ise bu bataryanın sol tarafına yarım hilal şeklinde dizilmişti.

27 Mayıs gecesi dört Kazak Tuna'yı yüzerek geçip çıkarma yapılmaya uygun noktaları belirlediler. Aynı gece saat üçte 1 no.lu batarya ve Tuna filosuna ait gemiler düşman bataryası ve istihkamına karşı yoğun bir ateş başlattı. Kayıklara bindirilen çıkarma birliği (3. avcı tugayı) batarya ve gemilerinin ateş desteği altında nehri geçmeye başladı.

Rus ordusuna en büyük desteği henüz II. Yekaterina döneminde Seç'in yerle bir edilmesinden sonra Tuna sahillerinde yaşayan "gayr-ı sadık Zaporoglar" verdiler. Mayıs ayı ortalarında koşevi ataman, beyleri ve bin kadar Kazakla birlikte Rusların safına geçmiş; I. Nikolay atamanı üzerinde kendi portresi bulunan bir madalya ile taltif etmişti. İşte bu Kazaklar nehrin karşı sahiline geçilirken kendilerine ait kırk kadar kayıkla gelip 17. avcı alayının 2. taburundan üç bölüğü karşı tarafa geçirmiş, daha sonra da 3. avcı tugayından iki taburu taşımıştı.

Türk tabyasını savunan askerler 24 inçlik topların ateşi karşısında fazla dayanamayarak tabyayı terkettiler, fakat ayrılmadan önce barut deposunu havaya uçurdular. Sabah saat 11 sıralarında Rus ordusu Tuna'nın sağ sahilindeki Türk mevzilerinin tamamını ele geçirdi. Saat 3'e doğru ise 9. avcı tümeni salimen karşı tarafa geçti ve daha önce Türklere ait olan mevzilere yerleşti. Ondan sonra geçe saat ikide hazır edilmiş olan derme çatma köprünün kurulmasına başlandı.

3. avcı kolordusu Tuna'yı geçerken, 7. avcı kolordusu da Braylov [İbrail] kalesini kuşatmaya başlamıştı. Türk savunma sisteminin en önemli dayanak noktası bu kaleydi. Kale istihkamı 1812 yılından sonra adam akıllı takviye edilmişti. On metre yüksekliğindeki çok köşeli duvarlar şehri bir kuşak gibi çevreliyordu. Do-

kuz tabyanın her birinde on top bulunuyordu. Şehir içinde bir iç kale ve üç galerili ateş sistemine sahip olan ve Tuna boyunca gemilerin top atışları yapmasına uygun bir istihkam vardı. Kalede 278 top ve bol miktarda mühimmat bulunuyordu ve garnizonda on bin kişiden daha fazla savaşçı vardı.

30 Nisan 1828'de Braylov'a [İbrail] gelen 7. avcı kolordusu kaleyi kuşatma altına aldı. Kolorduda 18 bin asker ve 100 top vardı (20 kuşatma topu, 20 havan, 24 batarya topu, 18 hafif ve 14 seyyar top). 8 Nisanda kuşatma bataryalarının kurulması başlandı. Mayıs ortalarına Tuna tarafından gelen filo da kaleyi sağ sahile başlayan yolu geçti.

Şehir ve kalenin topa tutulması sırasında Rus ordusunda ilk defa askeri ve ateşlemeli roketler kullanıldı. İlk roket bölükleri kuruluncaya kadar bu işi topçu birliklerinden seçilmiş özel eğitimli askerler yürüttü. Braylov önünde roket kullanma işini ilk başlatan kişi General A. D. Zasyadko olmuştur.

Braylov'un kuşatılma işini Grandük Mihail Pavloviç kumanda ediyordu. 3 Haziranda Pavloviç'in emriyle umumi taarruz başlatıldı, fakat Türkler bu saldırıların tamamını püskürtmeyi başardılar; bu arada Ruslar 985 ölü ve 1852 yaralı verdiler. Ertesi günkü saldırı çok daha şiddetli oldu. Yoğun topçu ateşinin etkisiyle Türklerin verdikleri kayıplar morallerinin bozulmasına yol açtı ve kale 8 Haziranda teslim oldu. Ruslar 278 top, büyük bir barut deposu ve önemli miktarda mühimmat ele geçirdiler. Ayrıca 12 gemi de ganimet olarak Tuna filosuna aktarıldı.

Braylov'un teslim olmasından bir gün önce Maçin kalesi de teslim bayrağı çekmiş; ama Braylov'un düşmesi Köstence, Girsovo, Tulça'nın hemen hemen savaşsız teslim olmasını sağlamıştır. Bu kalelerden 230 top, 262 ton barut ve bol miktarta top mermisi ele geçirilmiştir.

Braylov'un zaptından sonra Rus ordusunun Balkanlara geçmesi için, nispeten İstanbul'a daha kısa mesafedeki Şumnu ve Varna kalelerinin de ele geçirilmesi gerekiyordu. Ama 2. ordunun iki kaleyi aynı anda kuşatıp ele geçirecek kadar gücü ve silahı yoktu. Bu yüzden genelkurmaylık hassa kolordusu ile 2. piyade kolordusunu takviye olarak göndermeyi kararlaştırdı. Bunların bölgeye intikalleri ancak Ağustos 1828 sonlarında tamamlanacaktı.

Şumnu garnizonunda 40 bin asker vardı ki, Temmuz ayında kaleyi kuşan Rus ordusunun toplam sayısı 35 bin kişiden fazla değildi. Ayrıca kötü ikmal ve Ağustos ayı başlarında hava şartlarının elverişsizliği kuşatma işlerinin yolunda gitmesini aksatıyordu. Türkler 14 ve 25 Ağustos tarihlerinde Şumnu'dan iki defa huruç hareketi düzenledilerse de, her ikisi de püskürtüldü. P. H. Vitgenşteyn kuşatmayı tamamıyla kaldırmak istiyordu, fakat I. Nikolay bunu kabul etmedi ve sonunda kuşatma tam bir ablukaya dönüştü.

Balkanlarda Osmanlı ordusu Başkomutanı Ömer Paşa

Varna, Türklerin elindeki en muhkem kalelerden biriydi. Kale tipinde on dört tabyalı bir ihata duvarıyla çevriliydi ve her bir tabyada 11 top bulunuyordu. Deniz tarafındaki birinci tabyada 17 top vardı ve bunlardan 11'i denize çevriliydi. Ana ihata duvarın önü taşla kaplı dört metre derinliğindeki kuru hendekle çevriliydi. Hendeğin önünde ise, ana ihata duvarından 100-1500 metre uzaklıkta toplarla takviye edilmiş bir tabya yer alıyordu. Kalede toplam 178 top ve 15 bin kişilik bir garnizon vardı.

Rus ordusu Temmuz ayı sonlarında Varnayı kuşatarak, 1-2 Ağustos gece kuşatma bataryalarını kurmaya başlatı. Aynı sıralarda Karadeniz donanmasından bir filo Varna önlerine geldi. Rus gemileri Varna bölgesine asker çıkardıktan başka sahile de birkaç gemi topu bıraktılar. Gemiler Varna'yı deniz tarafından sıkı bir kuşatma altına almıştı. Her gün bir savaş gemisi ile iki bombardıman gemisi 1 ve 2 no.lu tabyalara ateş etmek için öne çıkıyordu. Gemilerden yapılan atışlar gece gündüz aralıksız sürüyor ve şehirde büyük yangınlara sebep oluyordu.

Kont İ. F. Paskeviç Erivansky

Ağustos ayı sonlarında Rusya'dan gönderilen hassa kolordusu bölgeye intikal etmişti. Kolorduda 64 top vardı ve topçu birlikleri Petersburg'dan Varna'ya üç ayda gelebilmiş; iyi bir organizasyon yapıldığı için de gerekli mühimmat nakledilebilmişti. Hassa kolordusunun gelişiyle birlikte Varna önlerindeki Rus ordusunun sayısı 32 bine, top sayısı da 118 sahra ve 52 bahriye topuna ulaşmıştı. Kolorduyla birlikte Varna'ya V. M. Vnukov kumandasındaki ilk Rus roket bölüğü de intikal etmişti. Bölükte 20 inç.lik roket atabilen altı adet altı namlulu fırlatıcı (ki bizim fırlatıcılarımız İngilizlerinkinden daha üstündü), 12 inç.lik roket atabilen altı adet üç ayaklı fırlatıcı ve ayrıca yine 6 inç.lik roketler için aynı tipte altı adet fırlatıcı vardı. Bundan başka 24 adet de yedek fırlatıcı bulunuyordu. Roket bölüğü ilk savaş tecrübesini 31 Ağustosta tabyalara karşı yapılan saldırılar sırasında Varna'da yaşamıştır. Malum işaretten sonra 45 sahra topu, roket bölüğü, savaş gemisi ile iki bombardıman gemisi aynı anda kaleye ve tabyaya karşı ateşe başladı. Bu ateş selinin desteği ile Simbirsk avcı alayından 300 kişi Suljenko komutasında bir sırt saldırısıyla tabyayı ele geçirdi.

Bu arada Varna kuşatmasını yarmak için güneyden Ömer Paşa kumandasında 25 bin kişilik bir kolordu gelmişti. Ömer Paşa 16 Eylülde Rus ordusunun güney mevzilerine karşı saldırıya geçti, fakat dört saat süren bir boğuşmadan sonra geri çekildi. Rus roket bataryası bu muharebede çok işe yaradı.

Varna kuşatması uzamıştı. Ruslar, aralıksız süren bombardımana paralel olarak lağım savaşını başlattılar. 20 Eylülde 1 ve 2 no.lu tabyaların altına açılan lağımların patlatılmasıyla 21-22 Eylülde açılan iki büyük yarık saldırı için lazım olan imkanı sağla-

dı. Rus ordusu 25 Eylülde başlattığı bir taarruzla 1 no.lu tabyayı ele geçirip kale bataryalarını susturacak güçlü bir batarya kurmayı başardı. Türk garnizonu çok şiddetli bir karşı saldırı ile birinci tabyayı tekrar ele geçirdi, fakat Rus topçusunun misket ateşiyle durduruldu. Karşı atakın bazı başarılar getirmesine rağmen Türk garnizonunun durumu oldukça ağırdı. Bu durum garnizon komutanlığını müzakereleri başlatmaya mecbur etti ve böylece Varna kalesi 29 Eylülde teslim oldu. Rus ordusu 6 bin esir alırken, 178 top ve bol miktarda mühimmat ele geçirdi.

Varna önlerindeki zaferde ana rolü Rus topçusu oynamıştı. Ayrıca bu kuşatma sırasında kalelerin dövülmesinde ve meydan muharebesinde roket bölüğü ilk savaş tecrübesini kazanmış oldu. Ne var ki Varna kuşatmasında sağlanan başarı Rus ordusun Silistre'de uğradığı başarısızlıkla sert bir biçimde gölgelenecekti. Silistre 2. kolordu tarafından kuşatılmıştı, ama kuşatma topları olmadan kalenin zapt edilmesi imkansızdı. En önemli mesele Rus generallerin kaleyi kuşatırken kuşatma toplarını nereye kuracaklarını düşünüp düşünmedikleri noktasında düğümleniyordu. Ekim sonlarında kuşatma topları getirildiğinde mevcut mermilerin yetmeyeceği anlaşılmıştı. Bu yüzden Silistre kuşatmasını 27 Ekimde kaldırmak zorunda kaldılar. Daha önce de 3 Ekimde Şumnu kalesi önünden çekilmek zorunda kalmışlardı. Neyse ki Türk süvarilerinin Rus ordusunu takip etmemesi bu geri çekilmenin bir felakete dönüşmesini engellemişti. Çünkü atsız kalan Rus süvarilerinin (atların neredeyse tamamı ya ölmüş ya da hastalıktan zayıf düşmüştü) onlarla başetmesi mümkün değildi. Üçüncü kolordu çetin muharebeden sonra tüm ağırlıklarını bırakmak zorunda kalmıştı.

1828 kampanyası çok beceriksizce yürütülmüştü. Daha başlangıçta yetersiz kuvvetlerle yola çıkılmış, Tuna geçildikten sonra zaman ve kuvvet sevkiyatı yeterince gözden geçirilmeden üç kalenin kuşatılmasına aynı anda girişilmişti. Bu kuşatmalardan yalnızca bir tanesi sonuna kadar götürülmüş, diğer ikisininse bir felaketle sonuçlanmasına ramak kalmıştı. I. Nikolay'ın orduyla beraber oluşu ve gayr-ı profesyonel emirleri ordunun ancak dezorganize olmasına yol açmıştır. Ordu başkomutanı Vitgenşteyn'in hemen hemen yetkisi yoktu ve sivri zekalı tarihçi A. A. Kersnovsky'nin tespit ettiği gibi "kişisel olarak düşük karakterliydi ve her işi eline yüzüne bulaştırırdı."

9 Şubat 1829'da çar, Vitgenşteyn'in yerine piyade sınıfından General Kont İ. İ. Dibiç'i tayin etti. Dibiç, komutayı ele aldıktan sonra orduya bir düzen getirdi ve arkasını sağlamlaştırdı. Önce filoyla bir uzlaşma sağlayarak onun sayesinde ordunun iaşe meselesini organize etmeyi başardı. Çıkarma birliği, Bulgaristan'da ana üssünü kurduğu Sizopol sahilini ele geçirmiş; Türklerin Sizopol'u istirdat teşebbüslerinin tamamı boşa çıkarılmıştı. Dibiç'in emriyle topçu birlikleri tamamıyla atlandırıldı. Kuşatma bölükleri bütünüyle düzene sokuldu ve üstelik iki bölüğün donanımı Türklerden ganimet olarak alınan silahlarla sağlandı. Kuşatma toplarının toplam sayısı 44'ten 88'e çıkarıldı.

Dibiç, 1829 kampanyasına Silistre kalesini kuşatmakla başladı. Silistre garnizonunda 15 bin asker ve 253 top vardı. Silistre'yi kuşatmayı başlatmak için önce kuzey tarafını abluka altına almak ve kuşatma toplarını Tuna'nın sağ sahiline geçirmek gerekiyordu. Bunun için de Kalaraş burnu yakınında bir köprü kurularak Tuna'nın sol sahilinin düşmandan temizlenmesi hedeflenmişti. Ne var ki köprü kurmak için gerekli tombazlar Silistre'nin 75 km. batısındaki Fundenia köyündeydi ve onları su yoluyla getirmek için Rusçuk ve Silistre kalelerinden açılacak ateşi, Türk filosunun saldırı tehditlerini göğüslemek gerekiyordu. Her biri üzerinde 25 tüfekçi bulunan 63 tombazı nehir yoluyla çekerek getirmek için her bir masura başına altı yerli kılavuz ve 2-3 kürekçi asker lazımdı. Tombaz kafilesinin önünde feribotlara yerleştirilmiş toplar ve roket fırlatıcılarla takviye edilen tüfekçilerden oluşan bir öncü birlik küçük kayıklarla ilerliyordu. Feribotlardaki topları gizlemek için at kılından örülmüş torbalarla siper korkulukları yapılmıştı.

30 Martta tombaz kafilesi yola koyuldu ve Artis nehri ağzına kadar salimen gelerek Tuna'ya girdi ve akıntı boyunca aşağı doğru ilerlemeye başladı. Levazım birliği komutanı P. P. Kovalevsky komutasındaki roketçi takımıyla takviye edilen küçük bir tüfekçi grubu istihbarat toplamak için kayıklarla önden gidiyordu. Fakat bu kazasız belasız ilerleyiş fazla uzun sürmedi. Kısa süre sonra Silistre tarafından üç Türk gambotu göründü. Peşref tüfekçilerin bulunduğu yöne doğru ilerleyen Türk gambotları yoğun top atışına başladılar. Bunun üzerine istihbarat için önden giden takım geri çekildi. Fakat çok geçmeden Kovalevsky'nin roket ekibi

yetişti ve fırlattığı roketlerle Türkleri geri çekilmeye mecbur etti. "Silistreli Türkler o sıralar bu ateşli mermiler hakkında bilgi sahibi değillerdi. Bu yüzden roketler onlar üzerinde öyle etkili oldu ki, vaktiyle Rum ateşleri İgor'un savaşçıları üzerinde bu kadar etkili olmamıştı." 3 Nisanda tüm tombazlar Bota nehri ağzında toplandı. Tombazların korunması için nehrin her iki tarafında bataryalar kuruldu.

15 Nisan gecesi Bota nehrinin ağzına gelen Türk filotillası Tuna'nın sağ sahiline demirledi. General Şilder, inisiyatifi ele geçirmek amacıyla ilk saldıran taraf olmaya karar verdi. 17 Nisan şafağı tombaz filosu alacakaranlıktan faydalanarak Türk gemilerine top menzili kadar yaklaştı. Türkler bunu farkedince şiddetli ateşe başladılar. Rus topçusu da feribotlardan karşı atışa geçti. Top atışlarına Kovalevsky'nin roket bataryaları da eşlik etmeye başlayınca, Türk gemilerinden biri alev aldı ve arkasından Türk filosu geri çekilmeye mecbur kaldı...

Silistre'nin kuşatılma işi 8 Mayıs gecesi başladı ve beş gün sonra da kuşatma topları kaleyi dövmeye giriştiler. Mayıs ortalarında 40 bin kişilik Türk ordusu Raşid Paşa kumandasında Şumnu'dan harekete geçerek, General Rot'un müfrezesini kırıp Pravoda kasabasını ele geçirmek ve Rus ordusuna Balkanlara giden yolu kapatmak amacıyla bu kasaba üzerine yürüdü. Türk ordusunun harekete geçtiğini öğrenen General Dibiç, kuvvetlerinin bir kısmını Silistre kuşatmasını sürdürmek için bırakarak, geri kalan 18 bin kişilik kuvvetle General Rot'un müfrezesine yardım etmek için hareketlendi. Dibiç'in amacı Türk ordusunu Şumnu'dan koparak Rus askerinin can attığı meydan muharebesini kabul etmeye zorlamaktı.

General Dibiç, 30 Mayısta Kulevçi köyü önlerinde vukû bulan muharebede Raşid Paşa'nın ordusunu ezdi. Türklerin 40 bin kişilik ordu ve 56 topuna karşılık Rus ordusu piyade ve süvari olarak 29 bin kişi ve 152 topa sahipti. Rusların kaybı 2 general, 60 subay, 2248 asker; Türklerin kaybı ise 5 bin ölü, 2 bin esir, 6 sancak ve 50 toptu.

19 Haziranda Silistre garnizon komutanı yapılacak genel taarruzu beklemeden teslim oldu. 9300 kişi esir alınırken, 253 top ve 31 kürekli gemi topu ele geçirdiler.

Dibiç, Silistre'nin zaptından sonra Balkanları geçme hazırlıklarına başladı. 52 piyade taburu, 24 düzenli süvari bölüğü, 8 Kazak alayı ve 148 top olmak üzere toplam 37 bin kişilik bir kuvvet oluşturdu. Dibiç, dağlarda etkili olabilmek için özel dağ bataryalarına ihtiyacı olduğunu biliyordu. Fakat o da Rus ordusunda yoktu (Rus ordusu dağ bataryalarına ancak 1838 yılında sahip olmuştur.) Bu yüzden doğaçlama bir dağ topçu birliği oluşturdu. Eski üç inçlik unicornlardan sekizini ve Türklerden ganimet alınan üç inçlik Venedik toplarından on ikisini bu işe tahsis etti. Ayrıca 24 adet altı inçlik Kegorn havanları için atların sırtına yüklenmesini sağlayacak yeni kundaklar hazırlattı. Dibiç roketleri de bu kundaklarla taşımayı düşündü fakat, muvaffak olamadı.

Balkan seferi 1-3 Temmuz tarihlerinde başladı. 10 Temmuzda Rus ordusu Balkan sıradağlarını geçerek doğu ucuna kadar geldi. General Rot'un 6. kolordusu Türklerle bir dizi muharebeler yapa yapa 12 Temmuzda Karadeniz'in batı sahilindeki en önemli koy olan Burgaz'ı ele geçirdi. 11 gün zarfında Rus ordusu savaşa savaşa uçurumlar ve keçi yolları arasında büyük zorluklarla 150 km. yol kat edip Balkanları arkada bıraktı ve üç önemli stratejik noktayı ele geçirdikten başka, 50 topla birlikte 3 bin de esir aldı. Ancak aşırı sıcak ve kötü içme suları yüzünden hastalıklar baş gösterdi. Rus ordusunun safları her gün eksiliyordu. Yine de Halim, Vlivna, Aydos ve diğer kasabalarda yapılan çarpışmalarda toplam 50 bin kişilik Türk ordusunu kısmen kırmayı başardı.

Dibiç, 7 Ağustosta Knaz Svyatoslav zamanından beri Rusların ulaşamadıkları Edirne surları önüne geldi. Şehir ertesi gün teslim oldu.

6. Kafkas savaşları

Özel Kafkas Taburu'nun önünde savaş öncesinde iki ana hedef vardı: Türk ordusunu Balkan Yarımadası'ndan atmak ve Zakafkasya'da* düzeni sağlamak.

Kafkas kolordusu 40 bin askerden oluşuyordu ve General I. F. Paskeviç Erivansky'nin komutasındaydı. Ordunun önemli bir

* Rusların Zakafkasya, Osmanlıların "Mavera" dedikleri bölge, şimdiki Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı içine alıyordu (çev.)

kısmı Mavera'da düzeni sağlamak için ayrılmıştı. Düzenin sağlanması için ise öncelikle Kars ve Ahıska sancaklarının tam olarak fethedilmesi gerekiyordu. Anadolu'nun iç kesimlerine doğru daha fazla ilerlemek, hedef olarak olarak düşünülmüyordu.

9 Haziran 1829'da 12 bin kişilik bir Rus birliği 58 topla Gumri kalesi bölgesinde toplanmış, 14 Haziran sabahı saat altıda sınırı geçerek Kars yönüne doğru ilerlemeye başlamıştı. 12 toptan oluşan kuşatma topları, toplanma yerine biraz geç gelmekle birlikte, 16 Haziranda birliğe katıldı.

17 Haziran akşamına doğru Kars'a 30 km. mesafedeki Meşko* köyünde toplanan birliğin görevi, Erzurum yolu üzerindeki harabeye dönmüş Küçük Ev köyünde muhkem bir galeri açmak için kaleye güneybatı yönünden saldırmaktı. Planı uygulamak için birliğin tüm ağırlıklarıyla birlikte bir çevirme yürüyüşü yapması gerekiyordu. Birlik, Azat köye kadar olan birinci etabı 18 Haziranda tamamladı. Ertesi gün müstahkem bir galeri oluşturulacak bölgeye tüm ağırlıklar getirildi ve ağırlıkların korunması için süvari ve piyadeler ayrıldığı gibi, her bir topçu bölüğüne ikişer top verildi. Birliğin ana kuvvetleri sabah erkenden kale yönüne doğru hareketlenerek bir yoklama çatışmasına girdiler. Türklerin uzaktan yaptıkları atışlara ise yoğun topçu atışıyla karşılık verildi.

19 Haziran akşamı tüm Rus birliği Kars önlerinde toplandı. Karsçay nehrinin sarp sağ sahili üzerine kurulmuş olan Kars kalesi, Erzurum yolunu kontrol altında tutan oldukça müstahkem bir kaledir. İki sıra halinde yüksek ve kalın duvarlarla çevrili; birbirine geçmeli üç iç kalesi ve Bayram Paşa, Orta Kapı ve Temir Paşa mahallerinde bir dizi dış duvarları bulunmaktadır. Ayrıca Karadağ dağına ve kalenin karşısında nehre bitişik bir mezarlıkla çevrili savunma binaları vardır. Karsa bir buçuk km. kuzeyde yer alan Karadağ çevreye hakim vaziyettedir ve üzerinde on dört toplu bir batarya yer almaktadır. Kars kalesinde de 151 adet değişik kalibrede top bulunmaktadır. Kaledeki garnizon 3 bin süvari, 4 bin piyade ve 4 bin kadar da silahlı yerli milis vardır.

Rus ordusu birinci kuşatma bataryasının kuruluşunu 21 Haziran sabahı tamamladı ve ortalığın ağarmasıyla birlikte dört topla kaleyi dövmeye başladı. İki gün sonra üç batarya daha kuruldu ve

* Rus kayıtlarında Meşko şeklinde geçen bu köyün bugün hangi adla kayıtlı olduğunu tespit edemedik. Acaba Taşkov olabilir mi? (çev).

Vladimir Alekseyeviç Kornilov

23 Haziran sabahı 38 topla aralıksız olarak kale surları ateş altına alındı. İki saat devam eden topçu ateşinden sonra Rus ordusu beş bin kişilik bir kuvvetle taarruza geçti ve saat sekizde kale düştü. Garnizondan sağ kalanlar Emin Paşa kumandasında iç kalelere çekildilerse de iki saat sonra teslim oldular.

22 havan, değişik kalibrede 22 top ve obüs ele geçirildi. Ayrıca değişik kalibrede 98 kale topu ve 9 sahra topu da alınan ganimetler arasındaydı. Bundan başka 115 ton barut, pek çok mühimmat, tüfek ve erzak ele geçirilmişti. Türklerin kaybı ölü ve yaralı olarak 2 bin kişi kadardı. 1361 de esir alınmış; Ruslarsa on beşi subay olmak üzere 300 ölü ve yaralı vermişlerdi.

Kalenin düşmeden önce yardıma gelmek üzere alelacele yola çıkan ve Kars'a 5 km. mesafede bulunan Köse Mehmed Paşa*, kalenin teslim olduğunu öğrenince geri dönüp Ardahan'a gitti.

Paskeviç komutasındaki birlik 17 Temmuzda Ahalkelek üzerinden Ahıska'ya yöneldi ve yorucu bir dağ yürüyüşünden sonra 22 Temmuzda Ahalkelek'e ulaştı. Tepe-Revan-çay ile Gendarı-su nehirlerinin kesişim noktasında yer alan Ahalkelek kalesi, 300 m. uzunluğunda, 80-120 metre genişliğindeydi. Kalenin istihkamları bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutmuştu ve oldukça zayıftı. Kale garnizonu bin kişi ve 14 toptan ibaretti.

Kale önüne gelen General Paskeviç'in teslim olunması yönündeki talebi kategorik olarak reddedildi. Ortalığın kararmasıyla birlikte Rus ordusu iki büyük kuşatma bataryası kurmaya girişti.

* Metinke Kios Mehmed Paşa şeklinde, doğrusu "Köse"dir (çev.)

Sabaha kadar kurumu tamamlanan bataryalar kaleye 350 m. mesafedeydi. Büyük bataryanın 80 m. ilerisine ise altı Kegornov havanından oluşan bir batarya daha kurulmuştu. 23 Temmuz sabahı Rus bataryaları Ahalkelek üzerine ateşe başladılar. Bir saat sonra Türk garnizonu dış istihkamı bırakıp iç kaleye çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Paskeviç iç kaleye 200 metre mesafede dört batarya topu ve iki hafif top kurdurup hemen ateşe başladı. Sabah sekize doğru Türkler kaleden gruplar halinde çıkıp nehir boğazına doğru çekildiler. Rus askerleri batarya ateşinin desteği altında taarruza geçti. Türk askerlerinin bir kısmının kaçtığı boğaza iplerle inen Rus askerleri kalenin güney duvarlarını kontrol altına alınca garnizondan geride kalanlar silahlarını bırakmak zorunda kaldılar. Saat dokuza doğru kale düştü.

Paskeviç, Ahalkelek'in zaptından sonra Ahıska üzerine yürüdü. Üç gün boyunca 50 km. yol kat eden Rus ordusu 4 Ağustos akşamı Ahıska'ya 7 km. mesafede durdu. Ne var ki bu arada Köse Mehmed Paşa ile Mustafa Paşa komutasındaki 30 bin kişilik Türk kolordu da hemen hemen oraya gelmişti.

5 Ağustos sabahı Ruslar Kür nehrini yürüyerek geçip kaleye yöneldiler. Ancak kaleye 3 km. kala durdular ve bir süre dinlendikten sonra ancak akşam saat dörtte tekrar yola koyuldular.

Tavşan Tepe'ye çıkan Ruslar oradan yoğun bir ateş başlattılar. Türkler bu beklenmedik yoğun ateş karşısında kaçışmaya başlayınca, Kazakların aradığı fırsat çıkmıştı. 3 no.lu Don atlı topçu bölüğünün açtığı ateşle desteklenen Kazaklar, Tavşan Tepe'yi ve yolları üzerindeki diğer tepeleri ele geçirdiler. Arkadan gelen Rus ordusu da Kazaklara yardımcı oldular. Saat altıya doğru Türk süvarileri her iki cepheden Ruslara karşı saldırıya geçtiler. Sağ cephede dört, sol cephede beş bin süvari vardı. Fakat Rus piyadelerin tüfek ve topçu atışlarıyla karşılaştılar. Don atlı topçu bölüğü hızlı manevra kabiliyeti ile bir kere daha büyük yararlılıklar sergiledi ve açtıkları yan ateşle Türklere ağır kayıplar verdirdi. Arkasından Rus süvarilerinin karşı saldırıya geçmesiyle Türkler kaleye çekilmek zorunda kaldılar.

Ruslar, 5 Ağustosu 6 Ağustosa bağlayan gece Ahıska önlerine kuşatma bataryaları kurmaya başladılar. Kale, sol tarafından 7,5 km. sonra Kür nehrine dökülen Posof-çay'ın sol sahiline dayanıyordu. Kalenin ve iç kalenin çevresi içten yüksek duvarlar, dıştan

da savunma kuşağı ile çevriliydi. İç kale kalenin tamamına hakim bir noktadaydı. Yaklaşık 1250 metre uzunluğunda ve 800 metre eninde, çok köşeli bir şekli olan kale, birbirinin üzerinde yükselen dört kademeye ayrılmıştı.

Ahıska'nın dış savunması kalın kütüklerden oluşan palisadlarla birbirine bağlı dört tabya ve bir hisar ile sağlanıyordu. Her tabyada ve hisarda mazgallara yerleştirilmiş üçer top vardı. Ayrıca ara bölümde de bir top bulunuyordu. Tüm toplar sahra lafetleri üzerine konulmuştu. Dış savunmada toplam 22 top vardı. Dış ve iç kaledeki topların sayısı kırkı buluyordu. Kale garnizonunda büyük çoğunluğu Ahıska ahalisinden olmak üzere 8-10 bin kişi vardı. Ayrıca kaleye yakın mesafedeki dört müstahkem karargâhta 15 sahra topuna sahip 30 bin Türk askeri mevzilenmişti.

8 Ağustos sabahı Rus topları Ahıska üzerine ateş yağdırmaya başladı. Türkler, Rusların uzun süreli bir kuşatmaya hazırlandıklarını düşünüyorlardı, ama 8 Ağustosu 9 Ağustosa bağlayan gece Paskeviç ordusunu gizlice Türk ordusunun bulunduğu karargâha yönlendirdi. 9 Ağustos sabahı saat altıda şiddetli fırtınanın dahi engelleyemediği kanlı bir boğuşma başladı. İki bin kadar kayıp veren Türkler geri çekildiler. Rusların kaybı ise 81 ölü ve 339 yaralıydı. Böylece Ahıska kalesi 16 Ağustosta teslim oldu. Toplam 66 top ganimet olarak alınmıştı.

Ahıska kalesinin zaptından iki gün sonra Rus ordusu Borjom boğazının girişini kontrol altında tutan Açkur kalesini ele geçirdiler. Türkler, 22 Ağustosta Ardahan'ı, 28 Ağustosta da Beyazit'i teslim ettiler. Ruslar Eylül ayı içerisinde önce Toprak Kale, arkasından da Diyadin kalesini ele geçirdiler. Ekim ayı sonlarına doğru kış şartları sebebiyle askeri faaliyetler sona erdirildi. Ele geçirilen kalelere 15 tabur asker, 4 Kazak alayı ve 3 topçu bölüğü olmak üzere toplam 8500 kişi yerleştirilmiş; General Paskeviç geri kalan askerleriyle Kasım ayı başlarında Gürcistan'a dönmüştü.

Rus ordusunun beş aylık Zakafkasya seferi böylece tamamlanmış oldu. Tasarlanan plan uygulanmıştı. Kars, Ahıska ve Bayazit paşalığının büyük kısmını ele geçirmiş olan Rus ordusu, altı kale, üç müstahkem hisar zaptetmiş; yaklaşık 8 bin esir, ganimet olarak da 313 top ve 195 sancak almıştı. Rus kolordunun toplam kaybı, çoğu hastalıklar sebebiyle olmak üzere, 3200 idi. Haziran-Temmuz aylarında Kars bölgesinde özellikle veba salgını olduğu-

nu bilhassa kaydetmek gerekiyor.

1828-29 kışı endişeli bir sezondu. İranlılar Aras'a ordu yığmaya başlamış; 11 Şubatta Tahran'da aşırı dinci gruplar büyükelçi A. S. Griboyedov da dahil olmak üzere Rus büyükelçiliğinde çalışanların tamamını öldürmüş; Kont Paskeviç Erivansky ise korkacağı yerde Şah Abbas Mirza'ya "tüm hanedanını ortadan kaldıracağı" tehdidinde bulunmuştu. İranlılar, Kafkaslardaki generallerin Petersburg'u fazla kâle almadan hareket ettiklerini biliyorlardı. Kafkaslar, hapşırmak için dahi çardan, "Avrupalı yaşlı teyzelerin" güdümündeki dışişleri bakanlığından izin alan generallerin bulunduğu Balkanlar değildi. Koca şeyhleri ve mollaları yalnızca boyunlarından değil, bacaklarından ve hatta başka yerlerinden gözünü kırpmadan asan kişi de General A. P. Yermolov'du. Paskeviç'in şaka etmediğini anlayan şah, yelkenleri suya indirmişti.

1829'da çatışmaları ilk başlatan taraf Türkler oldu. 5 bin düzenli piyade ve 15 bin gönüllüden oluşan Türk ordusu, altı sahra topuyla birlikte, dağ geçitlerini aşarak 20 Şubatta Ahıska'ya geldi. Ahıska'daki Rus garnizonunda 1164 asker ve 21. topçu tugayına bağlı bölüğün elindeki 3 yedek toptan ve Türklerden ganimet olarak alınan birkaç yeni toptan ibaretti.

O gün gecenin saat dördünde ani bir saldırının getireceği avantaja ve karşı taraftan sekiz misli fazla gücüne güvenen düşman, kaleye hücum etti. Az sayıda askerin bulunduğu Rus garnizonu "tüfekle, özel hazırlanmış taşlarla, bomba ve kumbaralarla" kendini savunmaya çalıştı. Hücum püskürtülmüş ve Türklerin kaleyi kuşatma altına almaktan başka yapacağı bir şey kalmamıştı. Kale 12 gün boyunca kendisini savundu ve 4 Martta Rus ordusunun yardıma gelmesi üzerine Türkler kaçıştılar. Ruslar 100 kadar ölü ve yaralı vermişlerdi. Türklerin kaybı ise yaklaşık 4 bin kişiydi.* Ahıska'da bu olaylar yaşanırken aynı zamanda Karadeniz sahilinde General Gess komutasındaki Rus ordusu da sekiz

* Silahların aşağı yukarı denk olduğu bir yerde, özellikle bir kaleye saldıran tarafın genelde daha fazla kayıp vermesi normaldir, ama 20 bin kişinin taarruz ettiği bir kaledeki 1200 kişinin 100 kaybına karşılık, saldıran tarafın 4 bin kayıp vermesi, akla, mantığa ve eşyanın tabiatına ters düşmektedir. Muhtemelen yazar, gayret-i milliyetle kendi kayıplarını düşük, düşmanın kaybını ise kat kat abartılı gösterme gayreti içindedir (çev.)

bin kişilik başka bir Türk müfrezesini hezimete uğratmıştı.

Mayıs ayının ortalarına doğru Kafkas kolordusuna bağlı Rus birlikleri sınırda toplanmaya başladılar ve 22 Mayısta ana kuvvetlerle Ardahan'a doğru ilerleyerek iki gün sonra oraya ulaştılar. Bu kuvvetlerin Erzurum'a doğru ilerleyişi, Türk ordusunun Ahıska'ya girişi sebebiyle durdurulmuştu. 10 Haziranda Kotanlı köyü civarında tüm Kafkas kolordusu toplandı. Ordu, 12430 piyade, 577 süvari ve 30 sahra topundan ibaretti.

O sırada Erzurum yolu üzerindeki Milli-düz köyünün bulunduğu bölgede 20 bin kişilik Türk müfrezesi toplanmıştı. 17 sahra topu bulunan müfrezenin komutanı Hakkı Paşa* idi. Ayrıca Serasker Hacı Salih komutasındaki 30 bin kişilik müfrezenin de birkaç gün içinde Erzurum'dan gelmesi bekleniyordu.

19 Haziran sabahı saat onlarda Rus ordusuyla Serasker Hacı Salih'in süvari birlikleri arasında bir yoklama çatışması oldu. Öğleye doğru Ruslar Türk saldırısını püskürttüler ve kısa bir süre dinlendikten sonra akşam saat yediye doğru düşmana karşı taarruza geçtiler. Bu beklenmedik saldırı düşman üzerinde beklenen etkiyi gösterdi ve Rus ordusu kaçan düşmanı kovalayarak seraskerin müstahkem karargahına girdi.

Rus ordusu ertesi gün yani 20 Haziranda Hakkı Paşa'nın komutasındaki 20 bin kişilik müstahkem Türk karargâhına saldırdı. Bizzat Paskeviç tarafından kumanda edilen Rus ordusu Türkleri 20 km. boyunca kovaladı. İki gün devam eden muharebe sonunda Türkler 2000 ölü verdiler. Aralarında Hakkı Paşa'nın da bulunduğu 200 kadar esirle birlikte düşmanın tüm topları da Rusların eline geçti. Kafkas kolordusunun ölü ve yaralı kaybı yaklaşık bin kişiydi.

Türkler arasındaki kargaşa öylesine büyüktü ki, 27 Haziranda müstahkem Erzurum kalesi neredeyse savaşsız teslim olmuş; aralarında bizzat serasker ve dört paşanın da bulunduğu 150 topu olan 15 bin kişi esir düşmüştü. Her ne kadar Temmuz-Eylül arasında bazı ufak tefek muharebeler olmuşsa da, Erzurum'un zaptıyla birlikte 1829 seferi sona ermişti. Erzurum'un düşmesinden

* Metinde yanlışlıkla "Harki Paşa" şeklinde yazılmış. Halbuki "harki" Cezayir kurtuluş savaşı sırasında Fransızların safında kendi halkına karşı çarpışan Cezayirlilere verilen addır. (Çev.).

sonra meydana gelen çatışmaların en büyüğü 27 Eylülde Bayburt yakınlarında 7 bin kişilik Rus ordusuyla, Türk ve Kürtlerden oluşan 12 bin kişilik düşman ordusu arasında vukû bulmuştur. Düşman, bu çatışmada 700 ölü vermiş, 1236 kişi esir alınmış ve altı top ele geçirilmiştir. Rusların tüm kaybı, ölü ve yaralı olarak, 100 kişi civarındaydı.

Paskeviç, İranlılarla girdiği 1826-27 savaşları sonunda Erivan kontu unvanını, 1829 savaşından sonra ise feldmareşal rütbesini almış, 1. dereceden Aziz Georgi nişanıyla ödüllendirilmiştir.

1829 yılında yapılan muharebelerle ilgili başlığı kapatmadan önce, 13 Haziran-14 Temmuz tarihleri arasında Kafkas kolordusuyla birlikte A. S. Puşkin'in de bulunduğunu, onun Erzurum'un düşüşüne bizzat şahit olarak daha sonra bunu "Erzurum'a Seyahat" (Puteşestvii v Arzerum)da tasvir ettiğini de belirtmiş olalım.

7. Edirne Anlaşması

Edirne'nin düşüşünden sonra Kazaklar etrafa dağılarak İstanbul surları önlerine kadar gelmişlerdi. Sokaklarda sultanın tüm Müslüman erkekleri cihada çağıran fermanı okunuyor; Sultan II. Mahmud'un başkenti savunan orduyu bizzat kumanda edeceği bildiriliyordu. Fakat sultan, kimden çıktığı bilinmeyen basiretsiz bir tavsiyeye uyarak halkın karşısına geçmişteki kahramanlar gibi at üstünde değil, "hiç duyulmamış çirkin bir yenilik yaparak" bir araba içinde çıkmış, bu da halkın öfkesini mucip olmuştu. Hali vakti yerinde olanlar İstanbul'dan kaçmaya başlamışlardı. Mahmud'un bir türlü tepeleyemediği yeniçeriler sultanın alaşağı edilmesi için bir komplo düzenlemişlerdi.

İstanbul açıklarında 20 bin kişilik Rus ordusu bekliyor, Karadeniz filosu Boğaz'da, Geyden'in filotillası da Çanakkale Boğazı yakınlarında geziniyordu. Böyle bir durumda General Dibiç'in İstanbul'u ele geçirmeye niyetlenmesi akla en yakın ihtimaldi. Yalnızca Rusya'nın çıkarları değil, kendi güvenliğini sağlama düşüncesi de bunu gerektiriyordu. Dibiç'in Edirne civarına yayılan ordusu ise, başta dizanteri ve veba olmak üzere hızlı bir şekilde salgın hastalıkların pençesine düşmüştü.

Ama ne yazık ki Petersburg'da başka türlü düşünüyorlardı.

Başvekil (ki aynı zamanda dışişleri bakanıydı) Karl Vasilyeviç Nesselrod (1780-1862), belli bir dış politika programı olmamasına rağmen, Viyana'ya yönelmeyi tercih etmişti. Viyana'da ise Rusların İstanbul'u ele geçirmelerine nasıl baktıklarını tahmin etmek zor değildir. I. Nikolay'ın kafası karışıktı. Bir yandan Rus bayrağının Boğaz'da dalgalandığını görmenin hayalini kuruyor, diğer yandan Yüksek Sovyet'in [Âlî Meclis'in] fikrini sıkıca destekliyordu. Çar, sonunda düşük yetkili bürokratlardan "Şark meselesiyle ilgili özel bir komite" teşkil etmeyi kararlaştırmıştı. D. V. Daşkov tarafından oluşturulan komite şu çözümü önermişti: *"Daha uygun bir komşuluk yapamayacağı ve yıkılmasının tüm dünya barışına ve Avrupa'daki düzene ağır darbeler indirme ihtimalinden başka Rusya'yı da zor bir duruma sokacağı göz önünde bulundurularak, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafaza edilmesini istemek zorundadır."*

Bu karar, esasen Rusya'nın hezimeti demekti. Avrupa'nın Boğazların Rusya tarafından ele geçirilmesini hoş karşılamayacağı kesindi. İyi de, 1829 yılında Rusya'yla savaşabilecek kim vardı ki? Fransa ve Avusturya ihtilalin eşiğindeydi. Gerçi İngiltere'nin Ege Denezi'nde bir donanması vardı, ama kara ordusu Rus ordusunun karşısına çıkacak güçte değildi. Hatta 1829 yılında İngiltere gerektiği yerde ve gerektiği zamanda kendi filosunu ortaya sürme imkanından bile mahrumdu. "Denizciliğin öncüleri" 1829 yılında, 1854 ve 1878 yıllarında yaptıklarından daha fazlasını yapacak, yani Marmara Denizi'ne girecek durumda değillerdi. Çanakkale Boğazı'nın girişinde Geyden'in filosu bekliyordu. Vakıa onun filosu yok edilebilirdi, ama böyle bir şey otomatikman Rusya'yla savaşa girmek demekti.

Ne yazık ki I. Nikolay korkaklık etti ve 2 Eylül 1829'da Osmanlı ile Rusya arasında, adını anlaşmanın yapıldığı yerin adından alan Edirne Anlaşması imzalandı. Barış anlaşmasının Rusya'ya kazandırdıkları bir hiç mesabesindeydi. Avrupa'da Tuna ağzındaki tüm adalar Rusya'ya verilmiş, buna karşılık nehrin sağ sahili önceki gibi Türklerde kalmıştı. Kafkaslarda ise Rusya'nın kazancı yalnızca Anapa, Ahıska ve Ahalkelek'ten ibaretti.

Edirne Anlaşması'nın yedinci maddesi barış zamanlarında Rus gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçme hakkı sağlıyordu, ama savaş zamanlarında Boğazların kullanım şekli görüşülmemişti.

Tıpkı 1812'deki Bükreş Anlaşması gibi Edirne Anlaşması da Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi konusuna değinmiyordu. 1799 ve 1805 yıllarındaki Türk-Rus anlaşmalarında Rus savaş gemilerinin barış zamanında Boğazlar'dan serbestçe geçmesinin yasaklandığını hatırlayalım. Bükreş ve Edirne anlaşmaları ise iki yönlü bir anlam ihtiva ediyorlardı. Yani 1799 ve 1805 anlaşmalarında bu konuyla ilgili maddeleri ne onaylıyorlardı, ne de reddediyorlardı. Elbette bu belirsizlik Rusya'ya şeklî bir bahane veriyordu, ama Türkiye'nin elini yeterinden fazla güçlendiriyordu. Çünkü Türkiye 1829 anlaşmasının kabul edilmiş maddelerini kendi çıkarına uygun bir şekilde kullanabilirdi.

Kısacası Edirne Anlaşması Rusya'ya çok az şey kazandırmıştı ve her ne kadar Türkiye çok şey kaybetmişse de (ki Yunanistan, Sırbistan ve Tuna Dükalığı elinden yolunup alınmıştı) bu, Rusya'nın menfaatine olan bir şey değildi. II. Yekaterina'nın ölümünden sonra, Türk-Rus savaşları sonunda Rusya elde ettiği kuruşları saymakla yetinmiş, Türkiye çok şey kaybetmiş; ama kazanan hep Avrupa yani İngiltere, Fransa ve Avusturya olmuştur.

8. Ruslar İstanbul Boğazı'nda

Daha önce belirtildiği gibi, XVIII. Yüzyılda Mısır Osmanlı İmparatorluğu'nun yarı bağımsız, otonom bir bölgesi olmuştu. 1805'de Osmanlı sultanının Mısır'daki genel valisi Mehmed Ali Paşa'ydı. Zeki ve ikbalperst bir kişi olan Mehmed Ali, kendisi için özel bir ordu ve donanma kurmuş, güneydeki âsi kabileleri itaat altına almış, mali işleri düzene sokmuş ve müstakil bir Mısır hükümdarı haline gelmişti. Mehmed Ali, 1820 yılı başlarında Yunan isyanına karşı Osmanlı sultanına çok yardım etmiş, ödül olarak da Girit'in genel valiliği kendisine tevdi edilmişti; ama hiç olmazsa ödül olarak Suriye'nin kendisine verilmesini bekleyen Mehmed Ali Sultan II. Mahmud'a çok gücenmişti.

Mehmed Ali Paşa, 1831 Ekiminde Akra valisiyle olan takışmasını bahane ederek Suriye üzerine yürüdü. Mısır ordusunun başında Mehmed Ali'nin oğlu İbrahim Paşa vardı. Ordu, 30 bin asker, 50 sahra topu ve 19 havandan oluşuyordu. İbrahim Paşa, hemen hemen hiç savaşmadan Gazze ve Kudüs'ü ele geçirdikten

sonra Akra'yı kuşattı. Akra, deniz tarafından da Mısır donanması tarafından kuşatılmıştı. Mehmet Ali Paşa, 1827'de Navarin'de kaybettiği gemilerin yerine daha güçlü olan yenilerini yaptırmıştı.

Sultan II. Mahmud, Mehmed Ali Paşa'yı görevinden azledip yerine Hüseyin Paşa'yı tayin etti. Sultan, Hüseyin Paşa'ya ordu toplayıp İbrahim'in üzerine yürümesini emretti. Fakat daha Hüseyin Paşa ordu toplayayım diyene kadar, İbrahim Paşa ardı ardına zaferler kazandı. 1832'de bir hücumla Akra'yı ele geçirip, Haziran ayında Dımaşk'a yürüdü. Saldırı kuzeyden sürerken, İbrahim Paşa Humus'u, arkasından da Halep'i işgal etti. Mısır ordusu 1832 yılının Temmuz ayında da Baylan'da Osmanlı ordusunu mağlup ederek tüm toplarına el koydu ve iki gün sonra Antakya'ya girdi. Artık tüm Suriye İbrahim Paşa'nın elindeydi. Daha sonra Adana civarına gelen İbrahim Paşa Torosları aşarak Kasım ayında Anadolu'nun tam ortasında yer alan Konya'yı ele geçirdi. Aralık ayında Konya açıklarında vezir-i azam Raşid Paşa'nın 60 bin kişilik ordusunu mağlup etti. Vezir-i azamın kendisi de esir düşenler arasındaydı. Artık İbrahim Paşa İstanbul'a doğru yola koyulmuştu.

Sultan II. Mahmud oldukça ümitsiz bir durumdaydı. Başkenti koruyacak ne ordusu vardı, ne de imkanı. Bu yüzden dışarıdan yardım istemek zorunda kaldı. İlk önce İngiltere'ye başvurdu ve hatta İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçisi C. Kaping bu konuda sultana destek sözü verdi, ama İngiltere dışişleri bakanı Lord Palmerston bir dizi iç siyasi sebeplere binaen sultanın yardım talebini reddetti. Fransa ise zaten kayıtsız şartsız Mısırlıları destekliyordu. Bu durumda sultanın önünde bir tek seçenek kalmıştı: Eski düşmanı Rusya'dan yardım istemek.

1832 Ekiminde çarın emriyle Deniz Kuvvetleri komitanı A. S. Menşikov, Karadeniz filosu başkomutanı Amiral A. S. Greyr'e bir mesaj göndererek donanmayı İstanbul'a gitmek üzere hazırlamasını bildirdi. Greyr'e donanmanın komutanlığını bizzat yüklenmesi de emredilmişti. Greyr, Menşikov'a verdiği cevapda mevsim şartlarının bir sefer için uygun olmadığını, ayrıca kendi sağlığının da komutayı üzerine almaya imkan vermediğini bildirdi. Fakat Menşikov 15 Kasımda kategorik olarak Greyr'e "Mısır'ın elde edeceği başarılar sebebiyle ortaya çıkacak durumun, kış aylarında dahi Rus donanmasının yola çıkmasını gerektirdiğini" kaydetti. Bu yazışmadan sonra Oramiral Lazarev İstanbul'a doğru yola çıkma-

ya hazırlanan donanmanın kumandanlığına getirildi.

Kont İ. R. Anrep

26 Kasım 1832'de İstanbul'a gönderilen Rus büyükelçisi A. P. Butenev'e yollanan çarlık buyruğunda, sultanın Rusya'dan yardım istemesi halinde Butenev'in Amiral Greyr'den Karadeniz donanmasını derhal İstanbul'a yola çıkarmasını isteme salahiyetinin bulunduğu belirtilmişti. Bu arada Mısır ordusu da İstanbul'a yaklaşmıştı. 21 Ocak 1833'de Osmanlı hükümeti Butenev'den donanmanın hemen yola çıkarılmasını istedi. Türkler ayrıca İstanbul'daki filoya da üç-beş bin Rus askerinin gönderilmesini talep ettiler.

1 Şubat 1833'de Butenev'in mümkün olduğunca hızlı bir şekilde donanmayla İstanbul'a gelmesini belirten bir mektup alan Oramiral Lazarev, artesi gün yirmi adet 84 namlulu savaş gemisi, üç adet 60 namlulu firkateyn, bir korvet ve brikle denize açıldı. Lazarev, o sırada Sıvastopol'da kara birlikleri bulunmadığı için yanına asker almadı.

Lazarev tersten esen rüzgar sebebiyle İstanbul Boğazı girişine ancak 8 Şubatta gelebildi. Türkler sultandan ferman çıkıncaya kadar filonun içeri girmesine izin vermediler; ama Lazarev bu isteğe kulak asmadı ve aynı gün Rus gemileri Büyükdere körfezinde İngiliz ve Fransız sefaretlerine yakın bir yerde demirledi. Kısa süre sonra Sultan II. Mahmud tarafından gönderilen Türk temsilciler, Lazarev'den donanmayı padişaha yardım

verebilmek için tam hazırlıklı bir şekilde bulunacağı Sizopol'a götürmesini talep ettiler. Türk temsilciler ayrıca Lazarev'e Sultan Mahmud'la Mehmed Ali Paşa arasında müzakerelerin devam ettiğini, Rus donanmasının İstanbul Boğazı'nda hazır bulunmamasının Mısır paşasını İstanbul'a yeni bir saldırızı düzenlemeye teşvik edebileceğini belirttiler.

Osmanlı sultanının temsilcileri apaçık yalan söylüyorlardı ve Lazarev de bunu çok iyi anlamıştı. Mehmed Ali'yle yapılan müzakerelerin sekteye uğrama tehlikesi yoktu. Aksine Fransa'nın İstanbul büyükelçisi Bâb-ı Âli'nin Rus filosunun yardımını reddetmesi için bastırıyordu ve Bâb-ı Âli bu baskı yüzünden sırf "Fransız sefirinin gönlü olsun diye" Butanev'e donanmayı oradan götürmesi teklifinde bulunmuştu. Büyükelçi, Nesselrod'a gönderdiği mektubunda "Fransız sefirinin gönlü olsun diye" ibaresinin altını kalın bir çizgiyle çizmişti. Fakat Türkler, Rus elçisinin sert bir takınması yüzünden geri adım attılar ve bir daha bu konuyu açmadılar. Bu arada Mehmed Ali Paşa İzmir'de Sultan'a karşı bir isyan çıkarttırmış ve sonuçta Mısır ordusu şehri işgal etmişti. Bu durum karşısında Sultan bir kez daha sesinin tonunu değiştirdi ve Lazarev'in bir an önce kara birlikleri getirmesini talep etti.

24 Mart 1833'de Oramiral M. N. Kumani komutasındaki 2. Karadeniz filosu İstanbul'a geldi. 2 Nisanda ise Oramiral İ. İ. Stojesky komutasındaki 3. filo Büyükdere önlerine demirledi. İkinci ve üçüncü filoda toplam on bin kişilik çıkarma birliği vardı. Ayrıca Ege Denizi'nde de 1829'dan beri burada bulunan 44 namlulu "Prenses Loviç" ve "Anna" adlı firkateynler dolaşmaktaydı.

Şimdi İstanbul'da on yeni savaş gemisi ile dört firkateynden oluşan bir deniz gücü vardı ki, bunların ateş gücü Mısır gemilerinin ateş gücünden hiç de aşağı değildi.

Harbiye nazırı Çernişev, 31 Mart 1833'de çıkarma birlikleri komutanı Tümgeneral Muravyev'e gönderdiği mesajda Mısır ordusunun İstanbul üzerine yürümesi halinde Boğazlarda Asya ve Avrupa yakasının Karadeniz'e girişini korntrol altında tutan müstahkem noktaları işgal etmesini bildirdi. Bu noktalar her birine 1000 kişi yerleştirmek suretiyle müstahkem hale getirilebilirdi. Çıkarma birliklerinin geri kalan kısmı Türk ordusuyla müştereken İstanbul'un savunmasında kullanılacaktı. Çernişev daha son-

ra Mısır ordusunun Çanakkale Boğazı'na girmesi halinde Butenev'e Moldova'daki kolordunun komutanı General Kont D. P. Kiselev'den Çanakkale'nin her iki sahilindeki müstahkem hisarları işgal edip gemilerin geçişine tıkamak için yardıma çağırma yetkisi verdiğini bildirdi. Bu durumda Lazarev'in donanması da Çanakkale Boğazı'na giderek onlara destek verecekti.

Binbaşı Putyanin, Mart ayı içerisinde Lazarev'den Çanakkale'deki "Erivan" firkateynine gitmekle görevlendirildi. Firkateynde boğazdaki istihkam ve kaleleri teftiş etmekle görevli Albay Dugamel ve mühendis subaylar vardı. Elçilik heyetinde bulunanların bir görevi de boğazı mümkün olduğunca detaylı şekilde incelemek ve Çanakkale'nin yerleşim haritasını çıkarmaktı.

Büyükelçi Butenev, Osmanlı yönetimine Mısır ordusu Anadolu'yu tamamen terkedinceye kadar Rus ordu ve filosunun İstanbul Boğazı'ndan ayrılmayacağını bildirdi. Rus ordu ve filosunun İstanbul'da bulunuşu, Türkiye'yi korumaya kararlı oluşu, Mısır paşasını savaşa son verip tekrar barış müzakerelerine geçmeye mecbur bırakmıştı.

İngiliz ve Fransız diplomatları çetrefil ve mütenakız bir durumla karşı karşıya idiler. Yani hem Rusları İstanbul'dan uzaklaştıracak, hem Türkiye'yi Mehmed Ali Paşa'nın ordusu tarafından tamamıyla çiğnenmekten kurtaracak, hem de Mehmed Ali'nin gönlünü hoş tutacaklardı. Ne var ki İngilizler ve Fransızlar bu görevler arasından yalnızca sonuncunu becerebildiler ve Mehmed Ali'yi sultanla barış akdetmeye zorladılar. 24 Nisan 1833'de Kütahya'da yapılan ve tüm Suriye'yi emrine veren anlaşma Mehmed Ali açısından oldukça memnuniyet vericiydi. Sultan II. Mahmud özel bir fermanla Mehmed Ali'yi Mısır, Suriye, Dımaşk, Tripoli, Halep, Adana ve Girit genel valisi olarak tanıdığını duyurdu. Mehmed Ali bu paşalıkları kendisi için titiz bir şekilde muhafaza etmişti, ama onları İbrahim'e veya diğer haleflerine bırakma garantisi yoktu.

Sultan II. Mahmud, Mehmed Ali'yle yapılan müzakerelere paralel olarak Rusya imparatorunun özel büyükelçisi A. F. Orlov'la da görüşmelerde bulunuyordu. Müzakereler, 26 Haziran 1833'de Hünkar İskelesi Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlandı. Anlaşma daha ziyade savunma tedbirleriyle ilgiliydi ve sekiz yıllığına imzalanmıştı. Buna göre Rusya gerektiğinde Türkiye'ye kara

ve denizden yardım etme yükümlülüğünü üsleniyordu. Anlaşmanın Rusya için daha hayati ehemmiyeti olan yanı "münferit ve gizli maddelerde" belirtilmişti. Gizli maddeye göre Türkiye Boğazlarla ilgili konularda yalnızca Rusya İmparatorluğu'nun çıkarını gözetecek, her ne sebeple olursa olsun hiçbir düşman savaş gemisinin Boğazlardan geçmesine izin vermeyecekti.

Hünkar İskelesi Anlaşması kesinlikle Rusya'nın diplomatik bir zaferiydi; ama Boğazların Rus savaş gemilerine açık olup olmayacağı konusu bir kere daha muğlak bırakılmıştı.

Anlaşmanın imzalanmasından iki gün sonra yani 28 Haziranda Rus Karadeniz filosu Tümamiral Lazarev'in komutasında (ki Boğaz operasyonundan sonra tümamiralliğe terfi ettirilmişti) kara birliklerini de alarak İstanbul Boğazı'ndan ayrıldı. "Prenses Loviç" ve "Anna" firkateynleri de filoyla birlikte gitti.

IX.
KIRIM SAVAŞI 1853-1856

1. Kutsal Mezar Kavgası

1840'larda Filistin'deki Ortodoks ve Katolik kiliseleri birbirleriyle gırtlak gırtlağa boğuşmaya başladılar. Bunlar, dıştan bakınca dini cemaatler arasında dahili kült meseleleri yüzünden hiç eksik olmayan sıradan çekişmeler gibi görünüyordu. Örneğin Betlehem mağarasının anahtarlarını kim taşıyacak, Kutsal Mezar Kilisesi'nin kubbesini kim tamir edecek, İsa'nın doğduğu kiliseye Fransız armalı gümüş yıldız konulabilir mi, konulamaz mı vs., vs. Tüm ülkelerde bu tür tartışmalar genellikle şehir valileri tarafından karara bağlanırdı, ama Filistin'de tam aksiydi. Ortodoksların arkasında Rusya, Katoliklerin arkasında Fransa'nın başını çektiği tüm Avrupa kıtası vardı. Filistin'in hâkimi ise Osmanlı sultanı idi. Sultanın tebaası arasında on milyon kadar Ortodoks, bir kaç yüz bin de Katolik vardı. Dolayısıyla Filistin'deki ruhani ağırlığın Ortodoksların elinde olması son derece mantıklıydı. Üstelik Filistin'in Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden önce VII. Yüzyıla kadar Hristiyanlıkta kutsal sayılan şeylerin tamamı Roma'nın değil, Bizans İmparatorluğu'nun kontrolünde idi.

Esasen kubbeyi kimin tamir edeceği, gümüş yıldızın armasının ne olacağı Fransa'nın zerrece umurunda değildi, ama Suriye meselesine burnunu sokmak için ona bir bahane lazımdı. 1830-1847 yıllarında Fransa Osmanlı sultanının vasalı olan Cezayir'i işgal etti ve o tarihten itibaren Fransız burjuvası aç kurt gibi Doğu Akdeniz'e doğru atıldı.

2 Aralık 1851'de Fransa'da Napolyon Bonaparte'ın yeğeni Charles Louis Napolyon nam diktatörü işbaşına getiren bir saray darbesi gerçekleştirildi. 1808'de I. Napolyon ve Hortense de Beauharnais'in kardeşi Louis Bonaparte'ın oğlu olarak dünyaya gelen Charles, meşhur amcası gibi, 1848'de ülkenin cumhurbaşkanı seçilmiş, ancak darbeden sonra yapılan halk oylaması sonucunda kendisini İmparator III. Napolyon ilan etmişti.

Daha önce I. Napolyon ve Marie Louise'in oğlu II. Napolyon ilan edilmişti. Bu adam (ki o da Fransızdı ve Reichstad düküydü) hiçbir zaman tahta çıkmamış, Avusturya ordusunda yarbay olarak görev yapmış ve 1832'de veremden ölmüştü. Fakat galiba Charles Louis Napolyon üç rakamını seviyordu. III. Napolyon yönetimi "Tarih iki kez tekerrür eder; birinci kez trajedi, ikinci kez kaba şaka olarak" şeklindeki darb-ı meseli teyit etmişti.

I. Nikolay, Louis Napolyon'u imparator olarak tanımadı ve üstelik bunu hakaretvâri bir tarzda ihsas etti. III. Napolyon iktidara geldiği ilk günlerden itibaren Yakın Doğu'da Rusya'yla çatışmaya girdi. Bunu yapmaktan amacı hem incitilmiş ikbalperestliğini tatmin etmek, hem de tüm Fransız toplumu nezdinde popülarite kazanmaktı. Burjuvaziye Suriye ve Filistin'de zenginleşme fırsatı yaratırken, Kutsal Mezar üzerinde hak iddia eden Katolik inancının hamiliği köylülere bırakıldı. Sonuçta Çar I. Nikolay yalnızca devrimcilerin değil, Avrupalı liberallerin gözünde de reaksiyonun ve yobazlığın timsali haline geldi (zaten Macaristan'da da 1848'de devrimi boğacaktı). Bu yüzden 1840-50 yıllarında Rusya'ya karşı gösterilen her tür reaksiyon, liberallerden sosyalistlere kadar tüm "aydınlanmış Avrupalılar"da hoşnutluk yaratıyordu. Katolik kiliseleri de III. Napolyon'u aktif şekilde desteklediler. Hatta Papa IX. Pius, 1847'de Yakın Doğu halkını Roma Katolik mezhebine davet eden özel bir bulla yayınladı.

22 Mart 1853'de Fransa dışişleri bakanı Türkiye'ye bir talimatla yeni bir büyükelçi gönderdi. Talimatta şöyle deniliyordu: "Eğer Sıvastopol'daki Rus filosu harekete geçer veya Rus ordusu Eflak-Boğdan'a girer yahut Rus gemileri Osmanlı'nın Karadeniz sahillerine yaklaşırsa, bunlardan her hangi biri prensip olarak Rusya'ya savaş ilanı için yeterlidir". Görüldüğü gibi Fransız hükümeti Rus filosuna Karadeniz'de dolaşmayı fiilen yasaklamak istiyordu.

III. Napolyon'un saldırganlığı Londra'da coşkuyla karşılanıyordu. İngiltere, büyük Avrupa savaşına artık yabancı elleri de sokturma imkanı yakalamıştı. "Denizlerin hâkimi", 1799-1815 yılları arasında Rusya'nın yardımıyla I. Napolyon'u bastırmış ve üstelik bunu istisnai bir şekilde kendi çıkarları için yapmıştı. Suriye ve Filistin'e gelince, bunlar hemen yanı başlarındaki imparatora karşı kullanılan bir yemdi ve İngilizler buraları Fransa'ya kaptırmak niyetinde değillerdi.

Henüz 21 Ekim 1849'da Amiral Parker'ın kumandasındaki İngiliz donanması Çanakkale körfezine girmiş ve Osmanlı'nın dış hisarlarının ilerisinde demirlemişti. Rus büyükelçisi Brunov, hemen İngiltere dışişleri bakanı Henry D. Palmerston'la bir araya gelerek ondan açıklama istedi. Palmerston kıvırmaya başladı ve güya kötü hava şartları sebebiyle Amiral Parker'ın körfeze sığınmak zorunda kaldığını ileri sürdü. Brunov, buna mantıklı bir karşılık verdi: "Amiral Parker'ın hakkı olan şey, Amiral Lazarev'in de hakkıdır. Eğer birincisisi meşru olarak Çanakkale körfezine girebiliyorsa, ikincisi de İstanbul Boğazı'ndan geçip gidebilir." Tehdit işe yaradı ve Palmerston sonunda İngiliz filosunun hareketinin "yanlışlık" sonucu olduğunu kabullenerek "bir daha böyle bir şeyin" vukû bulmayacağını vaat edip, Boğazların kapatılması prensibinin tartışmaya açılmasını istemediğini belirtti. Bu arada İngiltere Rusya'yla savaşa burnunu sokacak başkalarını bulamayacağı için Parker'ın donanması alelacele Çanakkale körfezinden uzaklaştı.

16 Şubat 1853'de "Gromonosets" adlı vapur-firkateynle Rus çarının fevkalade yetkili büyükelçisi Knaz A. S. Menşikov İstanbul'a geldi. 24 Şubatta Sultan Abdülmecit tarafından kabul edilen Menşikov, Çar I. Nikolay'ın özel mektubunu sundu. Menşikov'un ziyaretinin asıl amacı, Filistin ve Suriye'deki Ortodoks kiliselerinin statüsü konusunda Osmanlı'yla bir anlaşma imzalamaktı. Fakat Osmanlı yönetimi meseleyi savsaklamak istiyordu. Bunun üzerine Menşikov, 17 Mayıs 1853'de Rum Ortodoks kiliselerinin dokunulmazlığını ve ayrıca Ortodoks ahalinin dini ve idari meselelerinin tanzimiyle ilgili tüm konularda Rusya'nın müdahale hakkının bulunmasını sağlayan bir anlaşmanın yapılması için ültimatom verdi. Ancak, Boğazlar meselesi gündeme getirilmedi ve Menşikov 2 Haziran 1853'de sultanın cevabını dahi beklemeden İstanbul'u terk etti.

Artık Çar I. Nikolay'ın itibarını kaybetmemek için kuvvete başvurmaktan başka çaresi kalmamıştı. Çar, Osmanlı ile "şark meselesi"ni baş başa görüşmeyi, çok gerekirse savaşa Fransa'yla girmeyi planlamıştı. Çara ve hariciye vekiline göre İngiltere mutlaka tarafsızlığını muhafaza etmeliydi; Avusturya ve Prusya zaten Rusya'nın tarafsızlık talebini severek kabul ederlerdi. I. Nikolay, 1849 devriminden kurtardığı Avusturya imparatoru Franz Josef'e özellikle güveniyordu. Ne var ki, gerek I. Aleksandr ve gerekse I. Nikolay Avrupa devletleriyle yapılacak herhangi bir anlaşmanın, herhangi bir minnettarlığın Avrupalı yöneticileri Rusya'yı sevmeye zorlamayacağını anlayamamışlardı. Rusya, eski ve yeni dünyanın güçlü ülkelerinin nazarında daima bir çıban başıydı ve öyle kalacaktı. Çatışma içinse bir bahane bulmak zor değildi. XIX. Yüzyılda Rusya'yı aşırı monarşist ve reaksiyoner, XX. Yüzyılda ise aşırı sosyalist ve devrimci olmakla suçlamışlardı. Rusya'nın kabahati aşırı büyük ve güçlü olmasıydı ve Anglo-saksonların tüm dünyada haydutluk etmesini engelliyordu.

Günümüzde Gorbaçov ve Yeltsin'e kadar gelip geçen tüm Rusya yöneticilerin kusuru, ülke ve dünya tarihini iyi bilmemeleri, tarihten gerekli dersi almayı denememiş olmalarıdır. Öbür türlü Rusya'nın zaten huzursuz olan komşularıyla gireceği herhangi bir sınır çatışmasının büyük devletlerin müdahalesini kaçınılmaz kılacağını ve kendisini zaferin meyvelerini toplamaktan mahrum edeceğini anlarlardı. 1828-29, 1853-55, 1877-78'de Rus-Osmanlı savaşlarında ve 1979-1989 yıllarında Afganistan'da böyle olmuştu. Rusya, ancak birileriyle koalisyon halinde savaşa girdiğinde zaferler elde edebilirdi. (1700-1721 kuzey savaşı; 1941-1945 kurtuluş savaşı.) Rusya için en uygun fırsat Avrupa ülkelerinin kendi aralarında savaşa tutuştukları dönemlerde çıkmış ve onun herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan komşularıyla savaşa girmesi imkanı doğmuştur. (1791-1795, 1807-1809 ve 1939-1940). Avrupa'daki istikrar, Rusya için felakettir.

İngiltere ve Fransa, uzun zamandır Rusya'nın Osmanlı'yla savaşa girmesi halinde donanmalarını Marmara Denizi'ne sokmakla tehdit ediyorlardı. En mantıklı cevap İstanbul Boğazı'nın Rus çıkarma birliklerince işgal edilmesi olurdu. I. Nikolay, 14 Aralık 1852'de Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Knaz A. S. Menşikov'a İstanbul Boğazı'nın ele geçirilmesi imkanının bulunup bulunmadığı konusunda kendisine bir rapor hazırlamasını emretmişti. Men-

şikov, iki gün sonra çara istediği raporu sundu. Bunun üzerine harbiye nazırı da 1840 yılında Türkiye'ye yapılan kara ve deniz çıkarması hazırlıkları, Türk ordusu ve Boğazlardaki istihkâmlarla ilgili malzemeleri toplayarak analiz etti. Genelkurmay başkanı Saken, İstanbul Boğazı üzerindeki istihkâmların yıkılmaya yüz tuttuğunu, fazla bir ehemmiyeti bulunmadığını, hisarların savunmasının ise ümit verici olmadığını kaydetti.

I. Nikolay, Aralık 1852 sonlarına doğru operasyon planının taslağını hazırladı: "Yakın zamanlarda Türkiye'yle savaşa girilmesi konusundaki güçlü ihtimal, beni şu açıklamayı yapmaya sevk etmektedir:

Girişeceğimiz askeri harekatın hedefi ne olacaktır?
Hangi yolla amacımıza daha emin şekilde ulaşabiliriz?

Birinci soruya cevap vereyim: Ne kadar kararlı, ani ve takdir-i şâyân bir darbe indirirsek, savaşı o kadar kısa sürede bitiririz. Ama herhangi bir uyuşukluk ve kararsızlık hem Türklere toparlanma ve savunmaya geçme imkanı verecek, hem de muhtemelen Fransızlar ya donanmayla ya da ordularıyla müdahelede bulunabilecekler ve galip ihtimalle de Türklerin ihtiyaç duyacakları subayları göndereceklerdir. Şu halde, hızlı hazırlık, mümkün olduğunca gizlilik ve harekat kararlılığı başarının şartlarıdır.

İkinci sorunun cevabını ise, filonun yardımıyla doğrudan İstanbul Boğazı'na ve Çargrad'a [İstanbul'a] yapılacak güçlü bir çıkarmanın her şeyi oldukça kısa bir zamanda çözececeği şeklinde düşünüyorum."

Daha sonra sevk edilecek orduyla ilgili hesaplar yapıldı. 12 tabur ve 32 toptan oluşan 13. piyade tümeni Sıvastopol'da toplanacak; yine ayrı güce sahip 14. piyade tümeni Odessa'da hazır bulunacak; daha sonra her iki tümen aynı gün İstanbul Boğazı'nda birleşecek olan Karadeniz filosu çıkarma gemilerine bindirilecek, bunlar Çargrad'ı ele geçirecekler; arkasından "Türk hükümeti ya barış isteyecek veya aksi ihtimalle kuvvetlerini Gelibolu'ya yahut Ainos'a [Enez] yığıp Fransızlardan yardım bekleyecektir... Burada başka bir mesele ortaya çıkıyor: Avrupa'nın düşman filolarının Çanakkale'ye gelmesi ve bilhassa bu filoda kara çıkarma birliklerinin bulunması halinde biz Çavrad'da tutunabilecek miyiz? Elbette böyle bir şeyin önünü almak için bizi hızlı bir şekilde Çanakkale'yi işgal edebilmeliyiz ve buna mecburuz."

19 Mart 1853'de Karadeniz filosu ve limanları başkomutanı Oramiral V. A. Kornilov, harbiye nazırı Grandük Konstantin Nikolayeviç'e sunduğu rapor notunda şu satırları yazıyordu: " ... benim şahsi görüşüm odur ki: 1) Türklerin elindeki filo denizde zar zor yüzebilecek durumdadır, ama muhtemelen İstanbul Boğazı'nın savunmasında yüzer batarya olarak ve özellikle ellerindeki büyük vapurların yardımıyla beş savaş gemisi ve yedi firkateyni kullanabileceklerdir; 2) Her ne kadar İstanbul Boğazı'ndaki istihkâmlarda 1833 yılının aksine bazı iyileştirmeler yapılmışsa da, şartlar elverirse Karadeniz filosuna ait savaş gemileri, firkateynler ve büyük askeri vapurlar oradan kolaylıkla geçebilirler; 3) Çanakkale istihkâmının uygun bir noktadan, örneğin Yalova limanından veya Yunan Maydos [Eceabat] köyünün karşısından, yapılacak çıkarma ile ve Hellespont yarımadasında bir tümen bulundurularak, Karadeniz filosu herhangi bir düşman filosuna karşı körfezi tutabilecek durumdadır." Kornilov'un yapacağı saldırının başarısı tam bir gizliliğin uygulanmasına bağlanıyordu: "Her halükârda İstanbul'un Karadeniz filosunun yardımıyla ele geçirilmesi ve İstanbul Boğazı'na çıkarma yapılması, ancak çok sıkı bir gizlilik prensibinin uygulanması halinde gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla Türkleri gafil avlasak bile bu hareket ancak tüm dikkatleri Varna veya Burgaz üzerine çekmemiz halinde mümkün olabilir."

Peki, 1853 yılında İstanbul Boğazı'nın ele geçirilme planı gerçekçi miydi? Kesinlikle, evet. Kanaatime göre İstanbul Boğazı'nın ele geçirilme ihtimali %95 (muhtemelen ani bir baskınla), Çanakkale'nin geçe geçirilme ihtimali %50'den daha az değildi. Ya beklenilmeyen bir başarısızlık olursa? O zaman da Rusya birkaç bin asker ve birkaç gemi kaybederdi. Zaten filonun Sıvastopol'da batmasıyla, başarısız bir çıkarma sırasında uğranabilecek maksimum kayıptan daha fazlasının Eflak-Boğdan'ın kaybedilmesi aynı şeydi. Yalnızca İstanbul Boğazı'nın zaptedilmesi ve müttefiklerin Ruslardan erken davranıp Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmeleri halinde dahi operasyon başarılı sayılabilirdi. Çünkü söz konusu olan Karadeniz filosunun Ege Denizi'ne çıkması değil, yalnızca Karadeniz'in savunulmasıydı.

Daha önce de belirtildiği gibi, I. Nikolay Osmanlı'yla girişilecek savaşın vaktinin tayininde oldukça isabetli karar vermişti. Üstelik Ruslar İstanbul Boğazı'nda tüm Avrupa'dan uzun yıllar

başarılı bir şekilde kurtulabileceklerdi. Rus ordusu, İstanbul Boğazı'nı korumak suretiyle, askeri gücünü Odessa'dan Novorossiysk'e kadar tüm sahil boyunca dağıtmak yerine bir bölgede tutabilecekti. Sıvastopol'un zayıf yönü ikmal meselesiydi. Topların, mühimmatın ve iaşenin Kırım üzerinden nakli önemli zorluklar arzediyordu. Halbuki ordu ve filonun İstanbul Boğazı'nda ikmali Odessa, Khersones, Nikolayev, Taganrog ve diğer Rus limanlarından deniz yoluyla oldukça kolay bir biçimde sağlanabilirdi. Ordunun ihtiyaçlarının önemli bir kısmı ele geçirilecek ganimetlerle karşılanabilirdi. İstanbul'da her şey vardı. Toplar ve barut ikmal depolarından temin edilebilir; istihkâm kurmak için gerekli taş, yıkılacak evlerden ve eski kalelerden sağlanabilirdi. İstanbul ahalisinin %30-40'nın Hristiyan olduğunu da unutmamak gerekirdi. On binlerce Rum, Ermeni, Bulgar, Sırp ve diğerlerinden ordunun gönüllü birlikleri oluşturulabilirdi. Gerçi bunların askeri önemi fazla değildi, ama her halükârda istihkâmların kurulmasında, yol yapımında, Müslüman ahalinin bastırılmasında çok faydalı olurlardı (Yunanlıların bu tür şeyleri yaptığını daha önceden biliyoruz). Tüm bunlar yalın bir proje değildi ve gerçekleştirilebilirdi. Kont Aleksey Orlov zamanında da böyle yapılmıştı. O zaman Ege adalarında Rus ordu ve filosu Türklerin sırtından geçinmişti ve pek de kötü yaşamamıştı.

Ama ne yazık ki Nesselrod ve diğer içi geçmiş bürokratlar çarı İstanbul Boğazı'na çıkarma yapılması fikrini reddetmeye ikna ettiler. Temel bahâne Rus "acaba"sıydı. Avrupa "acaba"sı bizi Eflak-Boğdan'da yaramazlık yapmaya bırakırken, Boğazlar konusunda sürekli gözdağı veriyordu. Sonuçta I. Nikolay 8 Haziran 1853'te ordunun Eflak-Boğdan topraklarına sevkine ilişkin bildiriyi imzalamıştır.

2. Tuna boylarında

Rus Tuna ordusu, Tümgeneral M. D. Gorçakov komutasında çatışmalara girmeden önce tüm birimleriyle birlikte IV. piyade kolordusu, 15. piyade ve V. piyade kolordusunun 5. hafif süvari tümeni ile üç Kazak alayından ibaretti. Tuna ordusunda toplam 60 tabur, 64 süvari bölüğü, 18 Kazak alayı, 168 piyade, 40 atlı top ve iki istihkâm bölüğü vardı. Ordunun tüm sayısı ise yaklaşık 80 bin kişiydi.

N. S. Nahimov

Ayrıca toplam 89 topu (çoğu 24 libre) ve 116 adet üç librelik falkonetlerle mücehhez 27 kürekli gambotu bulunan Tuna filosu da orduya bağlıydı. Gambotları çekmek için üç adet vapur tahsis edilmişti ve bunlardan ikisinde dörder adet 36 librelik karonad topları vardı.

21 Haziran 1853'de Yarbay Kont İ. R. Anrep'in öncü birlikleri Skulan yakınındaki Prut'a geldi. Sonraki üç hafta zarfında Rus ordusu Boğdan ve Eflak'ı işgal etti. Orada Türk ordusu olmadığı için Rus ordusu sanki manevra yapıyormuş gibi hareket etti. Esasen kimse henüz savaş ilan etmemişti. Türkler, Tuna'nın sağ tarafında yaklaşık 120 bin kişilik bir ordu yığmışlardı ki, bunun 30 bini Edirne, 30 bini Şumnu'daydı. Diğer kalanlarsa Vidin'den Tuna ağzına kadar bölgeye dağıtılmış durumdaydı.

I. Nikolay, Eflak-Boğdan'ı işgal ettikten sonra yine Rus "acaba"sına bel bağlayıp beklemeyi kararlaştırdı. Acaba Türkler korkuya kapılır da işi tatlıya bağlarlar mı, acaba Balkanlardaki Slavyanlar Türklere karşı isyan ederler mi... Neyse ki uzun süre beklemek gerekmedi. 14 Eylül 1853'de Sultan Abdülmecid'in "Augustusvari üslubuyla" kaleme alınan ve Eflak-Boğdan'ın boşaltılması için Rusya'ya 15 gün süre tanıyan ültimatomu yayınlandı. Bu ültimatomun yayınlanmasından üç gün önce yani 11 Eylülde Londra'da Fransa büyükelçisi A. Valevski ile İngiliz hükümeti donanmalarını Marmara Denizi'ne gönderme kararı almışlardı ve 8 Ekim 1853'de müttefiklerin donanması Çanakkale'ye girecekti.

Tuna boylarında askeri faaliyetlere ilk başlayan taraf Türkler oldu. 3 Ekimde Tuna'nın karşı sahilinden Rus ordusuna ateş açtılar. Gorçakov, cevap olarak Rus filosunun Tuna'ya getirilmesini emretti. 11 Ekimde "Prut" ve "Ordinarets" vapurları yedeklerindeki sekiz gambotla birlikte Türklerin elindeki İsakça kalesinden açılan ateşe maruz kaldı. Gemilerdeki mürettebattan 14 kişi ölürken, 60 kişi de yaralandı; ama yine de yollarına devam edip Braylov'a [İbrail] kadar ilerlediler. O noktadan sonra "Prut" Girsovo'ya yöneldi.

20-21 Ekim gecesi Osmanlı seraskeri Ömer Paşa, 8 bin kişilik bir kuvvetle Turtukay yakınında bir yerden Tuna'ya geçerek Oltenitsa kasabasını işgal etti; fakat iki gün sonra General Danenberg'in 6 bin kişilik birliği tarafından durduruldu. Rusların ölü ve yaralı olarak yaklaşık bin kişi kaybetmesi General Danenberg'in gözünü korkuttu ve geri çekilmek zorunda bıraktı. Türklerin de gözü yılmış, Tuna ötesine geri dönmüşlerdi. Oltenitsa'daki muharebenin sonucu, I. Nikolay'ın 3. kolorduyu Knaz Gorçakov'un yardımına göndermesi olmuştur.

1853-54 kışı hareketsiz geçti. Tek muharebe 23 Aralıkta Çetati köyü yakınlarında vukû buldu. Bu muharebede Ruslar ölü ve yaralı olarak 2 bin, Türklerse 3 bin kişi kadar kayıp verdiler. Ayrıca Türklerden 6 top ganimet olarak alındı.

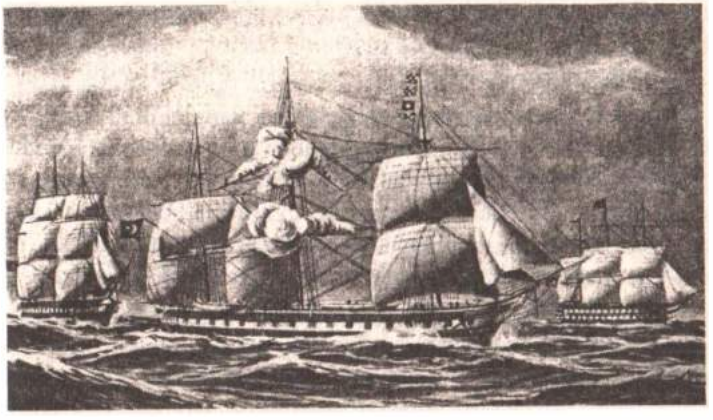

Türk gemileri (1853-1855)

1854 başlarında Batı (Polonya) Rus ordusu ile Tuna ordusu 72 yaşındaki Feldmareşal I. F. Paskeviç'in kumandasında birleştirilmişti. 1854 harekâtı Rus ordusunun üç ayrı noktadan (Halaç, Braylov ve İsmail) eşzamanlı olarak Tuna ötesine geçmesiyle başladı ve Türklerin elindeki İsakça, Tulça ve Maçin kaleleri ele geçirildi.

4 Mayısta Rus ordusu Silistre kalesine yöneldi ve dört gün sonra kuşatma çalışmalarını başlattı. İlk başlarda kale 12 bin Türk tarafından savunuluyordu, fakat daha sonra garnizondaki asker sayısı 20 bine kadar çıkarıldı. Gorçakov, Silistre önlerine 5 tümen asker ve 254 top yığmıştı. Taarruz 9 Haziranda yapılacaktı, fakat taarruza iki saat kala bir kurye gelerek Paskeviç'in Tuna ötesine çekilme emrini iletti. Böylece Rus ordusu kuşatma sırasında 2200 asker kaybetmiş olarak geri çekildi.

3. Sinop muharebesi

Kırım savaşı sırasında ilk defa olarak Rusya'nın silah ve askeri teknoloji konusunda önemli ölçüde geri kaldığı ortaya çıkmıştı. Ordu ve filo, her şeyden önce piyade kuvvetlerinde yivli toplar ve filoda buharlı gemiler olmayışı yüzünden kayıplar vermişti. "Buharlı gemiler" derken pervaneli iki ve üç ambarlı savaş gemileriyle firkateynleri kastettiğimi bilmenizi isterim. Okuyucunun yanlış yönlendirilmemesi için bu açıklama gerekliydi. Savaş başlamadan önce Karadeniz filosunda 7 adet vapur-firkateyn ve 26 küçük vapur (1854'de devreye sokulanlar dâhil) vardı.

Bundan başka harbiye nazırlığı ve yan birimler de Karadeniz'e yirmi kadar küçük vapur gönderdiler. Eğer I. Nikolay henüz 1853'de İstanbul Boğazı'na çıkarma yapılmasına karar vermiş olsaydı, bu vapurlar nakliye ve çekme aracı olarak çok işe yararlardı. Fakat bu gemiler müttefik donanmalarıyla girişilecek bir savaş için düşünülmemişti.

İlk yandan çarklı vapurlar 1812-1820 yılları arasında bazı Avrupa ülkelerinde ve ABD'de ardı ardına ortaya çıkmış; 1820 sonlarında da vapurlara top yerleştirilmeye başlanmıştı. Ama motorları henüz çok zayıftı. Buharlı gemilerin hızı saatte 9,2-12,9 km.den fazla değildi. Çarklar büyük miktarda topun yerleştiril-

mesine izin vermiyordu. Çok nadiren çarklı vapurlarda tüm toplar burun kısmında, mühimmat ise üst güvertede olabiliyordu (Büyük kalibreli 4-15 topla mücehhez büyük çarklı vapurlara vapur-firkateyn deniliyordu). Çarkın motor gibi kullanılması sebebiyle vapurların ateş gücü açısından yelkenli gemilerle kıyaslanması mümkün değildi. Bu yüzden dünyadaki tüm filolarda çarklı vapurlar yardımcı rolü üstleniyorlardı.

Fakat İngiltere'de dünyada ilk defa olarak pervaneli vapurların yapıldığı 1839 yılında durum temelden değişecekti. Artık iki ve üç ambarlı buharlı firkateyn ve gemilerin yapılması imkânı ortaya çıkmıştı. İngilizler 1841'de pervaneli "Amphion", Fransızlar "Pomon" adlı firkateynleri yaptılar. Bunlar tüm dünyada saatte 13, 9 km. hız yapabilen ilk pervaneli askeri gemilerdi. 1849-1852'de Fransa'da ilk 90 namlulu pervaneli gemi yapılmıştı. "Napolyon" adı verilen bu geminin hızı 12 knot yani 22,2 km/saatti. İngilizler de Fransızlardan geri kalmadılar ve hemen aynı özelliklere sahip "Agamemnon" adlı pervaneli savaş gemisini yaptılar. 52 namlulu ilk pervaneli askeri Rus gemisi "Arhimed" firkateyni 1846-48 yıllarında Petersburg'daki Ahtensk tersanesinde yapılmıştı. Firkateynin deneme seferleri başarılı geçmişti, ama 1850'de Baltık Denizi'ndeki Borhnolm adası yakınlarında kayalara çarparak parçalandı.

I. Nikolay'ın herkese karşı tepkili olduğu ve bu yüzden buharlı gemilere şiddetle karşı çıktığı şeklindeki basma kalıp iddialar gelenek halini almıştır. Halbuki çar buharlı filo kurulması planını destekliyordu; yalnızca Rus bürokrasisi çok yavaş ve hantaldı. Buharlı gemilerin yapımında Rusya İngiltere ve Fransa'yı topu topu beş yıl geriden takip etmiştir. Ama sırf bu geri kalmışlık onlara buharlı motor ve çarklı gemilerin seri üretimini düzene sokma imkânı sağlamıştır. Sonuçta Rus yelkenli gemileri müttefiklerin aynı ayardaki pervaneli gemileriyle boğuşabilecek özelliklerden yoksundu. Bununla birlikte Rus gemilerinin ateş gücünün müttefik gemilerinden pratikte geri olmadığını da kaydetmek gerekir.

29 Ekim 1852'de Nikolayev'de 135 namlulu "Bosfor" adlı pervaneli savaş gemisi kızağa çakılmış, 3 Ağustos 1853'de ise onunla aynı ayarda olan "Sezareviç"in yapımına başlanmıştı. Yine I. Nikolay'ın özel emriyle 84 namlulu eski "Tri Iyerarh" gemisinin pervaneli gemiye çevrilme çalışmaları başlatılmıştı. Bu gemi he-

nüz 1838'de suya indirilmişti ve bu yüzden uzmanlar onun biraz daha ilk haliyle kullanıldıktan sonra parçalanmasını uygun görmüşlerdi.

1853'de Nikolayev'de "Voin" ve "Vityaz" adlı pervaneli korvetler kızacağı çakılmış, fakat savaş yüzünden değil de motor yokluğu yüzünden yapımı tamamlanmamıştı. O sıralar tüm Güney Rusya'da 250 ve daha yüksek beygir gücüne sahip buharlı motorlar üretebilecek fabrikalar olmadığı için motorlar İngiltere'ye sipariş ediliyordu. Sonuçta Rusya'nın hem motorları yoktu, hem de bu motorlara ödeyecek parası.

Bu yüzden Karadeniz filosundaki tüm gemiler temelde yelkenliydi. Karadeniz filosunda 16 savaş gemisi, 7 firkateyn, 4 korvet, 8 brik, otuz kadar yelkenli gemi ve 41 adet silahlı nakliye gemisi vardı. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi 7 adet vapur-firkateyn ve 26 vapur da hizmetteydi.

Karadeniz filosunun savaşın başlamasından sonraki ilk operasyonu, 13. piyade tümeninin Sıvastopol'dan Suhumi'ye çıkarılmasıydı. Suhumi'ye götürülen tümenin yerine ise Odessa'dan 14. piyade tümene bağlı bir tugay getirildi. 13. tümenin nakliyle ilgili imparator buyruğu Sıvastopol'a 13 Eylül 1853'de ulaşmış, hemen ertesi gün de ağırlıklar gemilere yüklenmeye başlamıştı. İki gün zarfında 16393 er, 827 at, 16 top ve iaşenin yüklenmesi tamamlanmış, 17 Eylülde filo denize açılmıştı. P. S. Nahimov kumandasında Suhumi'ye gelen filo 12 gemi, 2 firkateyn ve 2 korvetten ibaretti. 7 vapur ile 11 nakliye gemisi ise V. A. Kornilov'un komutasında gitmişti. Aynı sıralarda 2 savaş gemisi ve firkateyn Odessa'ya geliyordu.

19 Eylülde güvertesinde Kornilov'un bulunduğu "Vladimir" vapuru "Rion" nakliye gemisini yedekte çekerek Suhumi limanına demirleyip yükünü boşalttı. Kısa süre sonra diğer vapurlar ve nakliye gemileri de geldi. 21 Ekim sabahı Suhumi'ye yapılacak nakliye işi tamamlanmıştı. Ertesi gün Kornilov, rüzgâr sebebiyle hızı yavaşlayan yelkenli filoyu karşılamak üzere "Vladimir", "Besarabya" ve "Odessa" vapurlarıyla yola koyuldu. Üç gemiyi yedeğine alan Kornilov, büyük gemilerle çıkarma yapmak için en uygun yer olarak tespit edilen Anakria limanına vardı ve kısa süre sonra kalan gemileri almak için vapurları tekrar yola çıkardı. 24 Ekim sabahında tüm filo Anakria'da toplanmıştı. Aynı gün saat

dörde doğru indirme tamamlanmış; bu arada Varna'daki gemiler 8 bin kişiden oluşan 14. tümene bağlı tugayı Odessa'dan Sıvastopol'a götürmüştü.

Bunları bilerek detaylı bir şekilde anlatmaktan maksadım, bir hafta zarfında bir tümen ve tugay bir yerden başka bir yere nakledilebiliyorsa, Karadeniz filosunun iki veya üç tümeni İstanbul Boğazı'na aynı anda neden götüremediğini sorgulamaktır. Kaldı ki ordunun 17-18 Eylül tarihleri arasındaki nakli zaten istisnai bir şekilde Karadeniz filosuna bağlı gemi ve nakliye vapurlarıyla tamamlanmıştır. Demek ki gerektiğinde Savaş Bakanlığı'na bağlı Karadeniz filosundaki gemiler ordunun nakli için kullanılabiliyormuş. Hatta savaş halinde Odessa'da duran yabancı gemilerin tamamına dahi el konulabilirdi. 1853 Eylülünde Suhumi ve Sıvastopol'a yapılan asker sevki, İstanbul Boğazı'na yapılan bir operasyonu "macera" ve "akıl almaz iş" olarak niteleyen Sovyet tarihçisine[1] bir cevap teşkil etmektedir.

Karadeniz'deki çatışmalar başlangıçta Rusya açısından bazı başarılarla sonuçlandı. 16 Ekimde Türk birlikleri Güney Poti'deki St. Nikolay karakolunu işgal etmişlerdi. Karadeniz III. sahil koruma bölüğü komutanı Tuğgeneral Mironov, bunu haber alınca, hemen 11. tabura bağlı bir bölüğü "Kolhida" adlı vapurla oraya gönderdi. Vapur, yolda bir Kazak barkasını da yedeğine aldı ve düşmanın durumunu yakından görebilmek için sahile çok yakın bir mesafeye gelip sığlık alanda top menzili içinde kuma oturdu. Türkler hemen top ve tüfek ateşi açtılar. "Kolhida" burun kısmını sahile verdiği için toplar ileriye atış yapabilecek pozisyonda değildi. Dolayısıyla "Kolhida" mürettebatı da Türklere tüfekle karşılık verdi. Vapur mürettebatı kumluk zeminden kurtulmaya çalışıyordu. Bu yüzden Kazak barkasını yedekten çözüp, pruva direğini kestiler; iki çapayı denize bıraktılar ve zincirlerin bir kısmını ve kömürü denize attılar. Böylece "Kolhida" ancak dört saat sonra kumdan kurtulabildi. Bu arada düşmanın attığı bomba yüzünden iki defa yangın çıkmış, aralarında komutanın da bulunduğu 13 kişi ölmüş, mürettebatından yarıdan çoğu yaralanmıştı. Ayrıca Türkler abordaj yapmak için bazı tekneler göndermişler, fakat son anda kumdan kurtulan vapur top atışlarıyla bu

1 Örneğin bkz. Gorev L. "Voyna 1853-1856 gg. i oborona Sevastopolya", M., 1955.

tekneleri imha etmiş, arkasından da sahildeki Türk birliğine ateş açmıştı.

5 Ekim sabahı "Vladimir" vapur-firkateyni Karadeniz Ereğlisi bölgesinde bir düşman vapuru farketti. Görünüşe göre Türklere ait 10 namlulu "Pervaz-ı Bahri" adlı çarklı vapurdu bu. Türkler çekip gitmeye çalışıyordu, ama "Vladimir" daha hızlı olduğu için kısa zamanda yetişip karşılıklı top atışlarına başlamıştı. "Vladimir"in komutanı G. İ. Butakov Türklerde pupa topları bulunmadığını farkedip, bu fırsattan yararlanmak istedi. Bu yüzden kıç taraftan iyice yaklaşıp top ateşi açtırdı. Türkler güvertedeki topları kullanabilmek için birkaç kez Rus gemisini paralele alıp çatışmaya girmek istedilerse de, istedikleri sonucu alamadılar. İki buçuk saat süren bir boğuşmadan sonra Türk vapuru önemli hasarlar almış, mürettebattan da hayli kayıp vermişti. Sonunda Türkler beyaz bayrak çektiler. 151 kişilik mürettabattan 50 tanesi ölmüş veya yaralanmıştı. Denizcilik tarihinde buharlı gemiler arasında yaşayan ilk çatışma böyle bitmişti.

Bu olaydan daha önce, yani 4 Ekimde "Besarabya" vapur-firkateyni Türklere ait başka bir vapuru ele geçirmiş; Türkler savaşsız teslim olmuşlardı. 7 Ekim sabahı "Vladimir" vapur-firkateyni muzaffer bir şekilde yedeğindeki iki Türk vapuruyla birlikte Sıvastopol'a geldi. Yapılan kontrol sonunda Türk vapurlarının 200 beygirlik buharlı motorları olduğu anlaşıldı. Bu vapurlar gerekli bakımlar yapıldıktan sonra Karadeniz filosuna dâhil edildiler. "Pervaz-ı Bahri"ye "Kornilov" ve "Mecire-Taciret"e* de "Turok" [Türk] adı verildi.

"Vladimir"le "Pervaz-ı Bahri" arasındaki çatışmadan dört gün sonra yani 9 Ekimde 44 namlulu "Flora" firkateyni Pişunda bölgesinde sahile 12 mil mesafede Türklere ait "Taif", "Feyz-i Bahri" ve "Saik-İşade" adlı vapurlarla karşılaştı. Ekibin komutanı Muşavir Paşa adıyla görev yapan Adolphus Slade adlı bir İngilizdi. Rüzgar çok yavaş esiyor, Flora da sakin sakin yol alıyordu. Yine de Rus topçusunun ateşi düşman vapurlarını geri dönmeye mecbur bıraktı ve hatta içlerinden biri hızını kaybettiği için diğerleri tarafından yedeğe alındı.

* Muhtemelen bir baskı hatası söz konusu veya Rus kayıtlarına bu şekilde geçmiş; fakat Osmanlı donanmasında bu adda bir gemiye rastlayamadık (çev.).

"Flora"ya saldıran Türk vapurları Kafkas dağlılarına silah götürmek için kullanılıyordu. Osmanlı sultanı, Kafkasya sahilleriyle bağı koparmamak için Sinop'a Osman Paşa komutasında 7 firkateyn, 3 korvet, 2 vapur ve 2 nakliye gemisinden oluşan toplam 474 namlulu bir filotilla göndermişti. Sinop, gemilerin sığınması için oldukça uygun bir yerde birkaç sahil bataryası tarafından korunuyordu. Her bataryada 12-36 librelik 6 ila 8 adet top vardı.

Sinop'taki Türk filotillası Oramiral P. S. Nahimov kumandasındaki Rus filotillası tarafından kuşatma altına alınmıştı. Rus filotillası 17 Kasım 1853 sabahı Sinop koyunun girişine yöneldi. Öğle saatlerinde Türk sahil bataryaları Rus filotillasına atış açınca, düşman gemilerine 320-380 metre mesafede demirli duran Rus gemileri karşı ateşle cevap verdiler. Rus amiral gemisi "İmperatritsa Maria" düşman amiral gemisi "Avnullah"a 320 metre mesafedeydi. Yarım saat süren karşılıklı top atışlarından sonra Türk amirali çapa demirlerinin zincirlerini kestirince gemi kıyıya vurdu ve mürettebat sağa sola dağıldı. Saat 16.00'da çatışma sona erdi. "Gul-i Sefid" korveti infilak etmiş, diğer gemilerse sahile vurup yanmıştı. Kaçıp kurtulmayı başaran tek vapur Slade (Müşavir Paşa) komutasındaki "Taif" oldu. "Kahul" ve "Kulevçi" adlı yelkenli firkateynler "Tafi"i kovaladılarsa da yetişemediler. Bu arada Kornilov'un komutasında Nahimov'a yardıma gelen üç vapur-firkateyn "Taif"e rastladılar, fakat Rus gemilerinin hızı 8,5 knot olduğu için 10 knot hızla giden "Taif"e yetişmeleri mümkün olmadı. Böylece Müşavir Paşa İstanbul'a ulaşmayı başardı, ama "Ereğli" adlı vapur Sinop koyunda yandı.

Kornilov kumandasındaki Rus gemileri akşama doğru Sinop koyuna gelmişti. Kornilov Sıvastopol'a ganimetle dönmek için hiç olmazsa bir Türk gemisi bulmak amacıyla çevreyi aramaya başladı ve 6. no.lu Türk bataryasına yakın bir yerde kuma oturmuş "Dimyad" firkateyni gözüne ilişti. Gemi kumdan kurtarıldı fakat top atışlarıyla öylesine ağır darbeler almıştı ki, onun yedeğe alınıp Sıvastopol'a götürülmesi dahi düşünülemezdi. Bu yüzden ertesi gün gemiyi ateşe verdiler. Ruslar "Dimyad"da yüz tayfa bulmuşlardı. Yapılan soruşturma sonunda muharebe sırasında firkateyn kumandanı ve subayların tüm yelkenli teknelere el koyarak kendilerini kurtardıkları, fakat mürettebata hiçbir vasıta bırakmadıkları anlaşılmıştı.

Muharebe sonunda Türklere ait tüm sahil bataryaları da etkisiz hale getirilmişti. Bunlarla atılan bazı Rus bombaları şehir üzerine düşüp yangın çıkarmıştır, fakat şehirdeki diğer yangınların Rus resmi kaynaklarında Türk gemilerinin infilakı sebebiyle çıktığı kaydedilmektedir. Ama kaydetmek gerekir ki, bu yangınlar sadece Türklerin oturduğu mahallelerde çıkmış, Hristiyan yani Rumların yaşadıkları mahallelere hiçbir şey olmamıştır.

Sinop'ta yakılan Türk gemileri arasında 1829'da Ruslardan ganimet olarak alınan ve adı Fazlullah şeklinde değiştirilen "Rafail" firkateyni de vardı. Henüz 4 Haziran 1829'da Çar I. Nikolay, "artık Rus bayrağı taşımaya ehil olmadığı için tekrar elimize geçtiğinde "Rafail"in yakılması"nı ferman buyurmuş ve bu ferman ancak 24 yıl sonra Nahimov tarafından icra edilmişti.

Sinop muharebesi sırasında Ruslar 37 ölü ve 233 yaralı vermişlerdir, ama ölenler arasında hiçbir subay yoktur. Oramiral Kornilov, Sinop muharebesini şu sözlerle değerlendirmiştir: "Çeşme ve Navarin'den daha önemli bir savaş.. Yaşa Nahimov! Mihail Petroviç Lazarev bu öğrencisiyle gurur duymaktadır."

4. Müttefiklerin Kırım çıkarması

Türklerin Sinop'da aldıkları yenilgi İngiliz ve Fransızların savaşa iştiraklerini hızlandırdı. İngiliz-Fransız ortak donanması 22 Aralık 1853'de Karadeniz'e girdi. Üç gün sonra ise İngiliz "Retribution" vapuru Sıvastopol'a gelerek liman komutanına İngiliz ve Fransızlarla savaşın önüne geçmek için Rus filosunun koydan çıkmaması ve Türk filosuna saldırmaması gerektiğini bildirdi. Bu arada filotillaya ait diğer gemiler de altı bin kişilik çıkarma birliğiyle çarpışmalara katılan Türk vapurlarına silah ve mühimmat desteği verdi. Türkler gibi Kafkasya'nın Rus kesimindeki dağlıların da hedefi belirlenmişti.

22 Aralık 1853'de ilk defa Karadeniz'e giren İngiliz-Fransız filosunun hiçbir şekilde Rus filosundan daha üstün olmadığını kaydetmek gerekir. İngiliz filotillası 8 savaş gemisi (birisi pervaneli), 3 firkateyn ve 10 vapur; Fransız filotillası 8 savaş gemisi (birisi pervaneli), 2 firkateyn ve 6 vapurdan oluşuyordu. İşte Rus filosunun görevi böyle bir filotillayı ortadan kaldırmaktı. Rus fi-

Alma nehrinde düşmana saldıran Rus askerleri

losunda güçlü gemiler, gözüpek tayfalar, kabiliyetli subaylar, Kornilov ve Nahimov gibi tecrübeli amiraller vardı. Yangın gemisi olarak kullanılmaya elverişli yeterli miktarda küçük vapur mevcuttu. Eksik olan tek şey irâde-i seniyye idi.

Ülkeyi yöneten I. Nikolay jimnastik yaptığını, komşuculuk oynadığını, müttefik filosunun Karadeniz'de eğlenceye çıktığını ve çekip gideceğini sanıyordu. Müttefik filosuna İstanbul Boğazı çıkışında iyi bir saldırı yapma fırsatı kaçırılmıştı. Mart-Nisan ayında ise müttefik filosu takviye almış ve böylece Rus filosundan daha üstün hale gelmişti. Artık savaşın kaybedileceği belliydi.

15 Mart 1854'de İngiltere ve Fransa Rusya'ya resmen savaş ilan ettiler. 31 Martta Avusturya bandıralı bir İngiliz vapuru Sivastopol bölgesinde yük taşıyan sivil bir yelkenliyi ele geçirdi. Nisan ayı ortalarında ise 9 gemi ve 10 vapur-firkateynden oluşan İngiliz-Fransız filotillası Odessa'ya yöneldi. Savaş başlamadan önce yalnızca ticari bir liman olduğu için Odessa'da sahil istihkâmları yoktu. Kaydetmek gerekir ki, 1914 yılına kadar da Odessa'da barış zamanlarında sahil bataryaları olmamıştır. Savaştan önce de burada toprak tabyalarla takviye edilen altı batarya alelacele kurulmuştur.

10 Nisanda müttefik filosu Odessa'ya saldırdı. Birkaç gemiye belli bir mesafeden 1, 2 ve 3 no.lu bataryalardan ateş açıldıysa da, bir sonuç çıkmadı; ama bataryalar da hasar görmedi. Peresip ban-

liyösünün sahiline ulaşan altı kürekli barka Odessa koyu boyunca Kongrev roketleri fırlattı. Özellikle 6 no.lu Şegolev bataryası şiddetli bir direniş sergiledi. Bunun üzerine değişik çapta 350 topa sahip olan İngiliz savaş gemileri ve 9 vapur-firkateyn bu bataryaya 1500 metre yaklaştı. 24 librelik topları olan batarya ile İngiliz gemileri arasında 6 saat boyunca dengesiz bir çatışma gerçekleşti. Ama sonunda bu batarya tamamıyla susturuldu.

Bu arada diğer düşman gemileri atış gücü üstünlüğünün verdiği avantajla sahil bataryalarının ateş menziline girmeden şehri ve limanı bombardıman etti. Altı İngiliz kürekli botu bir çıkarma yapmayı denediyse de, dört sahra topundan atılan misketler yüzünden ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Odessa'nın bombalanması münasebetiyle Fransız Amiral Hamelen, III. Napolyon'a müttefik filosunun herhangi bir kayba uğramadan şehre büyük hasar verdirdiğini bildirdi. Aslında bombardıman sırasında Odessa'da yalnızca üç kişi ölmüş, sekiz kişi yaralanmış, 14 küçük bina yanmış ve 52 ev hasar görmüştü. Odessa garnizonunun kaybı ise 4 ölü, 45 yaralı idi. 12 kişi de ufak tefek sıyrıklarla atlatmıştı.

Müttefik gemileri Odessa limanında bir hafta kaldıktan sonra 12 Nisanda Sıvastopol yönüne hareket ettiler. 30 Nisanda ise İngiliz firkateyni "Tiger" Odessa bölgesinde Rus yelkenlilerini avlamaya çıktı. 400 beygir gücünde motoru olan Tiger'ın güvertesinde iki adet 10 inç.lik toptan başka, 32 librelik 14 top daha vardı. 25 subay ve 200 tayfanın görev yaptığı firkateyn yoğun sis yüzünden Odessa'nın 6 km. güneyinde kuma oturdu. Atlı bataryalar ve bir lançer takımı kaza mahalline gelerek ateşe başladılar. İngiliz kaptanın sinirleri bozulup teslim bayrağını çekti. 225 kişiden oluşan tüm mürettebat esir edilmişti. "Tiger"i yerinden oynatmak mümkün olmayınca Ruslar üzerindeki motoru ve topları söktüler. Bir sonraki yıl Nikolayev'de yapılan "Tigr" adlı Rus vapuruna İngiliz "Tiger"ından sökülen motor ve toplar takıldı. Bu vapur halen Odessa sahilinde durmaktadır.

Sivil bir şehri ateş altına almak, tacirleri yağmalamak marifet değildir, ama bir seferi kolordu teşkil etmek çok zahmetli bir iştir. Nitekim Louis Napolyon "doğu ordusu"nu ancak 28 Şubat 1854'de kurabilecekti. Böylece Rusların Boğazlar meselesiyle ilgilenmek için bir yıl vakti olmuştu. İstenseydi bu süre zarfında sa-

hil boyunca Mısır'a kadar gidilebilirdi. Ama ne yazık ki I. Nikolay bilinmeyen bir sebeple böyle bir şey istemedi. Fransız "doğu ordusu" birkaç teşekkül safhasından sonra, her birinde ikişer piyade bataryası olmak üzere dört piyade tümeni, iki atlı bataryası bulunan bir süvari tümeni ve yedek topçulardan oluşturulacaktı. Böyle bir seferi orduyu kurmak uzun zaman alırdı, ama Fransız imparatoru bir an önce savaşı başlatmak için sabırsızlanıyordu. Bu yüzden savaş dönemindeki alaylar ve personel ihtiyacını karşılamak için barış zamanında değişik alaylardan 20 bin kadar iyi asker seçerek iki tümen hazırladı. Böylece barış zamanında görev yapan üç alaydan savaş zamanında görev yapacak bir alay oluşturuldu. Yine aynı şekilde iki seçme tümen teşkil edildi. Diğer üç tümen ihtiyatlardan ve acemilerden oluşturuldu ve kırk bin kişilik bir seferi ordu ortaya çıktı. Bu ordunun çıkarılacağı yer olarak Mareşal Vaillant Türkiye'deki Gelibolu'yu seçti.

İngiliz seferi ordusu beş piyade ve bir süvari tümeni olmak üzere toplam 30 bin kişi ve 56 toptan oluşmak zorundaydı. Bu ordunun toplanma yeri olarak ise Malta adası seçildi.

Fransız askerlerini taşıyan ilk nakliye gemisi Marsel'den 7 Martta yola çıktı. 14 Mayısta Gelibolu'ya 25 bin Fransız ve 8 bin İngiliz asker ve subayı çıkarılmıştı. Müttefik orduları Gelibolu'dan peyder pey Varna'ya götürüldü. Oradan Rusya'nın Tuna ordusuna bir saldırı düzenlenecekti. Ancak Rus ordusu Tuna dükalığından ayrıldığı için müttefikler orada savaşacak düşman bulamadılar. Ortada düşman yoktu, ama yine de kayıp vardı. 10 Temmuz 1854 tarihine kadar Varna bölgesindeki 25600 İngiliz askerinden 1507 tanesi hastalanmış; Fransız ordusunda ise Temmuz ayı içinde 8142 kişi koleraya yakalanmış ve bundan 5183'ü ölmüştü. Müttefiklerin alelacele Balkanlardan çekip gitmeleri gerekirdi, ama nereye? Gerisin geriye dönerek Avrupa'nın maskarası mı olacaklardı? İşte bu yüzden İngilizlere Sıvastopol'u ele geçirip oradaki Rus gemilerini ve liman tesislerini ortadan kaldırmaları teklif edildi. Yaşlı İngiliz stratejistlerin teklifi böyle idi. Londra'dakiler denizde yalnız İngiliz filosunun hakim olmasını, diğer filoların imkânlar elverdiği ölçüde yok edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu yüzden 1793'de Toulon'da ve 1940'da Mers el-Kebir'de Fransız filosuyla, 1801'de Kopenhag'da Danimarka, 1855 ve 1919'da Sıvastopol'da Rus filosuyla kapışacaklardı.

Müttefiklerin askeri ve nakliye gemilerinden oluşan donanma Fidonisi'de toplanmıştı. Toplam 89 askeri ve yaklaşık 300 nakliye gemisiydi. Bunlardan Fransız bayrağı taşıyanlar 4 buharlı, 11 yelkenli savaş gemisi, 35 buharlı ve 5 yelkenli firkateyn; İngiliz bayrağı taşıyanlar 10 savaş gemisi ve 15 vapur, Türk bayrağı taşıyanlarsa 9 gemiydi. 31 Ağustosta müttefik armadası Yevpatoria'ya [Gözleve] gelerek bir gün sonra çıkartma yapmaya başladı.

Karadeniz'deki Rus filosu başkomutanı Knaz A. S. Menşikov için müttefiklerin yaptığı çıkartma beklenilen bir şey değildi. Henüz 5 Mart 1854'de harbiye nazırı Menşikov'a şu satırları yazmıştı: "Edindiğimiz bilgiler, birleşik İngiliz-Fransız filosunun Sıvastopol'a kara yönünden bir saldırı gerçekleştirmek için Kırım sahillerine bir çıkarma yapmak niyetinde olduğunu teyit etmektedir. İmparator hazretleri benden siz zât-ı âlilerine Kırım'ı ve özellikle Sıvastopol'u tehdit eden düşmanı karşılamak için gerekli tüm tedbirleri almanızı bildirmemi istediler." Muhteşem prensimiz altı ay boyunca Kırım'ı korumak için hazırlık yapamaz mıydı acaba?

Tartışmaya girmeyelim: Kırım savaşındaki başarısızlığın baş sorumluğu I. Nikolay'dır. 1854 Ağustosunda Rusya'nın Avrupa kesiminde silah altında bulunan 701824 kişilik ordudan topu topu 39 bin askeri Kırım'da tutma kurnazlığını sergileyen odur. Menşikov'a da maşallah! Kırım'da çıkarma yapmaya uygun bir iki noktanın dışında bir yer bulunmadığını öğrenememiş mi?! Yoksa düşmanın dağ yoluyla ve patikalardan geçerek Balaklava, Alupka*, Yalta veya Sudak tarafından geleceklerini mi düşünmüştü? Halbuki büyük çaplı bir çıkarma için yalnızca iki uygun nokta vardı: Yevpatoria [Gözleve] ve Kerç bölgesi. Ama Kerç Sıvastopol'dan hayli uzak olduğundan geriye bir tek Yevpatoria kalıyordu ve düşmanı orada tutmayı denemek için istihkâmlar kurmak gerekiyordu. Peki, ya müttefikler Rus savunma hattını yararlarsa? Birinci soru: Nereye gideceklerdi ki? Şehri geliş yönünden almak için Sıvastopol'un kuzey kesimine mi? Bunu yapmak için çılgın olmak gerekirdi. Bir kere şehrin kuzey kesimi savaş öncesinde dahi nispeten oldukça muhkemdi ve bir hücumla alınması mümkün değildi. Belki kuşatmayı uzatabilirlerdi, ama o zaman

* Muhtemelen dizgi hatası sebebiyle Alupka olarak yazılmış, ama doğrusu "Aluşta" olmalıdır (çev.)

da bu büyük ordunun ikmalini nasıl yapacaklardı? Yevpatoria tarafından mı? Orası hem Sıvastopol'a çok uzaktı, hem de ve daha önemlisi büyük bir donanmanın girmesini engelleyecek kadar çok gemi hurdası vardı.

Müttefikler için tek alternatif güzergâh sahil boyunu takip ederek İnkerman'a gelip, Balaklava ve Kamışova'yı filo için üs edinerek Güney Sıvastopol yönüne ilerlemekti. İşte Menşikov'un henüz Minih zamanındaki cahil Tatar beyleri kadar kafasının çalışmadığı nokta burası idi. O zamanlar Rus ordusunun büyük kayıplar vererek ve hiç savaşmaksızın Kırım'ı neden terk ettiğini hatırlayalım. Çünkü Tatarlar Rus ordusuna yakılmış bir arazi bırakmışlardı. Peki, Menşikov bu altı ay zarfında köprüleri ve büyük taş binaları havaya uçurma hazırlığı yapamaz mıydı? Balaklava bölgesindeki ahalinin tamamı Rusya'ya bağlıydı. Sığırlar ise öldürülüp göletlere atılabilirdi. Üstelik o sıralar Kırım'ın güney sahilinde çok az insan yaşadığı için bunu yapmak bir sıkıntıya yol açmazdı. Örneğin Yalta'da topu topu 86 kişi yaşıyordu (erkek ve kadın olarak). Evet, "yakılmış arazi", müttefikleri 1812 yılında Nopolyon ordusunun âkıbetine müncer kılardı.

Ama ne yazık ki bizim muhteşem Knaz Menşikov galiba çok centilmen bir savaşçıydı. Tüm bunlar yetmiyormuş gibi, bir de savaştan önce sınır ötesi için stok edilen 12 bin m^3 buğdayı Yevpatoria'da düşmana bırakmıştı. İşte bu buğday düşmanın tam dört aylık ihtiyacını karşıladı. İngilizler ve Fransızlar daha öteye yanlarına ağırlık almadan ilerleyeceklerdi. Çünkü Yevpatoria'da onları yüzlerce at ve öküzleri koşulu 350 araba bekliyordu.

Bizim mankafa unvanlı Menşikov böylece düşmanın çıkarma yapmasına elinden gelen tüm imkanlarla fırsat vermiş, kendisi ise bu sırada çıkarma yerine 15 km. ilerideki Alma nehri sahilindeki mevziini işgal etmiştir. Üstelik de bu yedi gün zarfında Ruslar ne bir engel kurmuşlardı, ne de bir istihkâm. Rus ordusu düşmanın karşısındaki yamaçlarda açık araziye yayılmıştı. Nehrin sağ sahilinde düşmanın gelebileceği tek geçit kontrolsüz bırakmış veya düşmanın kullanımına açılmıştı. Menşikov, ne emrindekileri aklına getiriyor, ne de onlara herhangi bir emir veriyordu. Asker tamamıyla levazım subaylarının emrine göre bölgeyi tutuyordu.

8 Eylül sabahı müttefikler Rus ordusunun Alma nehri üzerindeki mevzilerine geldiler. Fransızların 27,6 bin askeri ve 62 topu, İn-

gilizlerinse 21 bin asker ve 50 topu mevcuttu. Ayrıca 6 bin de Türk askeri vardı. Demek ki 33 bin asker ve 96 topla savunmada duran Rus ordusunun karşısında yaklaşık 55 bin kişilik bir ordu ve 112 top vardı. Müttefik kuvvetleri Ruslardan sadece sayıca değil, silah yönünden de üstün durumdaydılar. Örneğin İngiliz askerlerinin tamamında, Fransız askerlerinin üçte birinde yivli tüfek vardı. Alma'daki Rus askerleri arasında yivli tüfeği olanlar yalnızca %5'ti.

Müttefikler, 8 Eylül günü saat 12'de hücuma geçtiler... Gerçi Rusların top ve tüfek ateşiyle oldukça ağır kayıplar verdilerse de, sol kanada yüklenenlerin sayıca aşırı fazlalığı çatışmanın seyrini belirledi ve Rus ordusunun sol kanadı düşmanın şiddetli saldırısı karşısında çekilmek zorunda kaldı.

Ruslar, ilk defa Alma'da düşmanın elindeki yivli topların ateş menzilinin yakın mesafe kumbara atan sahra toplarının menzilinden daha fazla olduğunu keşfetmişlerdi. Bu durum Rus topçusuna ağır kayıplar verdirmiş; sonuçta Alma'da Ruslar 5 general, 193 subay ve 5511 nefer olmak üzere ölü ve yaralı olarak toplam 5709 kayıp vermişlerdi. Düşmanın kaybı ise 4-5 binle sınırlı kalmıştı. Tüm sahra toplarımız düşmanın eline geçmişti.

Rus ordusunun ricatı tam bir felaket olmuştu. N. Dubrovin bu olayı şu satırlarla anlatır: "Muharebe meydanını terk eden ordumuz Kaça yönüne doğru çekildi. Öyle hızlı çekiliyorlardı ki, kim komutan, kim asker belli değildi. Herkes birbirini takip ederek hızlı hızlı öne doğru atılıyor; kimse ne yöne gideceğini, hangi yolu takip edeceğini bilmiyordu."

Menşikov da ne yapacağını bilemiyordu. Alma'yı bıraktıktan sonra askere Kaça'da toplanmasını, orada sol kanadın büyük koyun yukarı kesiminde, sağ kanadın Belbek'de denize karşı bir cephe oluşturarak Bahçesaray'a giden yolu tutmasını emretmiş; fakat 8 Nisan sabahı emrini değiştirerek ordunun Sıvastopol'a çekilip şehrin güney kesiminde mevzilenmesini istemişti. Esasen düşmanın da belli bir operasyon planı yoktu ve doğaçlama hareket ediyordu. İlk başlarda Menşikov'un ordusunun ardından deniz boyunca ilerleyerek Sıvastopol'un kuzeyine doğru yönelmişlerdi. Burada Rus ordusuyla herhangi bir temas kuramamıştı ve çoğu defa düşmanın ne yapacağını kestiremiyordu. Daha sonra yani 12 Eylülde Fransız ve İngiliz komutanlar ordularını Belbek nehrine doğru yönlendirdiler. Müttefik ordusu ertesi gün burada-

ki tek yoldan Makenzi çiftliğini, 14 Eylülde Kara çayı geçti. Burada Fransızlar Feduhin tepelerini, İngilizler de Türklerle birlikte Balaklava civarını tuttular.

Menşikov'un ordusu da müttefiklerle aynı anda yan yürüyüş yapıyordu. Rus ordusu 12 Eylülde Sıvastopol'un güney kesiminden geçmiş ve iki gün sonra Bahçesaray'ın beş km. güneyindeki Kaça nehrine ulaşmıştı. Rus "Savaş Ansiklopedisi"nde bu durumla ilgili şu satırlar yer almaktadır: "Böylece düşmanların birbiri hakkında karşılıklı malumatı olmaması, çatışmaları durdurmalarına yol açmıştır." Biz de şunu ilave edelim: Reglan, Canrobert ve Menşikov, yeni bir çatışmaya girmekten korkuyordu. Ne de olsa savaş dağlık bir bölgede cereyan ediyordu. Yollardaki barikatlar, pusular, mayınlar ve süvari hücumları müttefikleri uzun süre yerinde tutabilecekti. Ama muhteşem knazımız düşmanı gözden kaçırmayı tercih etmişti.

5. Sıvastopol savunması

Alma muharebesi sırasında Sıvastopol'da 4 bin kişilik bir garnizon ve yaklaşık 20 bin deniz piyadesi vardı. Sıvastopol'daki sahil bataryaları birinci sınıftı, ama kara tarafı hemen hemen savunmasızdı. Gerçi şehrin kuzey kesiminde bir istihkâm vardı, ama güney kesiminde hiçbir şey yoktu. Bu yüzden kara cephesi boyunda alelacele bir istihkâm kurma çalışması başlatılmıştı. Eylül başlarında kuzey cephesindeki kara bataryalarında 19'u 24 inç.lik olmak üzere 51 top vardı. Güney taraftaki top sayısı ise 145 idi.

10 Eylülde Menşikov'un emriyle Sıvastopol koyunun girişinde Karadeniz filosunun en yaşlı gemileri batırıldı. Amaç, batırılan gemilerin gövdeleriyle koyun girişini tıkamaktı.

14 Eylülde İngiliz birlikleri Balaklava şehrini işgal ettiler. İngiliz donanması da aynı gün Balaklava koyuna girdi ve İngilizler hızlı bir şekilde orada askeri deniz üssü kurmaya başladılar. 15 Eylülde ise Fransızlar Kamışova ve Kazaçi koyunu işgal ettiler. Onlar da Kamışova'da kendi askeri deniz üslerini kurdular. 17-18 Eylül gecesi müttefikler Sıvastopol'un Güney kesimi civarına kuşatma bataryalarını kurmaya başladılar.

Eylül ayı sonlarına doğru Sıvastopol garnizonu takviye edilmişti. Artık garnizonda 30 piyade tümeni, 13 deniz piyade birli-

ği ve bir istihkâm taburu olmak üzere toplam 30 bin asker ve 28 sahra topu vardı.

Hatırı sayılır ölçüde top varsa da güney kesimin topları çok zayıftı. Sıvastopol kuşatması sırasında en etkili silahlar havanlardı, ama 5-2 inç. arasında değişen kalibrelere sahip bu havanlar da Rus toplarının ancak %1,5'nu teşkil ediyordu. 3-18 inç.lik antibatarya topları sayıca az olduğu gibi, kumbara atan karonodlar da yalnızca taarruzları püskürtmek için kullanabiliyordu.

Ekim ayı başlarında müttefikler kuşatma bataryalarına 18'i havan olmak üzere 120 ağır top kurmuşlardı. Daha sonra hem karadan hem denizden aynı anda Sıvastopol'u bombardıman etmeye karar verdiler. Müttefik filo 5 Ekimde toplam 1244 namlulu 27 gemiyle deniz tarafından Sıvastopol'a saldırdı. Bunlara ancak beş batarya karşılık verebilirdi, çünkü diğer bataryaların gücü zayıftı. Etkili atış gücü olan bataryalar karşılık verdilerse de, kısa süre sonra sesleri kesildi ...

Müttefiklerin gemileri bütün gün boyu (yaklaşık 12 saat) Sıvastopol'un sahil bataryalarını bombaladılar. Toplam 746 namluya sahip 14 Fransız ve 2 Türk gemisi özellikle 10 no.lu batarya ile Aleksandrov bataryasına 1707 metreden ateş yağdırmaya başladılar. Onlara karşı yalnızca 73 toplu 10 no.lu batarya, Aleksandrov ve Konstantinov bataryaları karşılık verdiler.

Konstaninov bataryasının sağ kanadının karşısında duran 5 İngiliz gemisi toplam 259 topla 1387 metre mesafeden ateş ediyor; Konstantinov, Aleksandrov ve 10 no.lu batarya da karşı ateş açıyordu. Bunlardan yalnızca Konstantinov bataryasının 18 topunun menzili 1387 metre, diğer iki bataryanın menzili ise 1921-2027 metreydi. Ayrıca dört İngiliz gemisi de Konstantinov bataryasına kuzeybatı yönünden ateş ediyordu.

Fransız gemileri ağır yaralar almışlardı, ama Rus bataryalarının uğradığı hasar fazla büyük değildi. Örneğin 10 no.lu bataryada üç top kullanılamaz hale gelmiş, yedi topun da lafeti hasar görmüştü. Müttefik gemilerinin 1244 topla yaptıkları atış tam 50 bindi. Sahil bataryalarının insan kaybı 16 ölü, 122 yaralıydı. Düşman daha ziyade uzak mesafeden kapalı hedefleri dövüyordu.

Müttefik filo 5 Ekimdeki saldırının başarısız olması üzerine bir daha Sıvastopol sahil bataryalarına karşı kararlı bir saldırıya

geçmedi ve yalnızca bazı gemiler münferit hareketlerle daha uzak mesafeden Rus istihkâmlarına karşı atışlar yaptılar.

Kara cephesinde ise müttefik bataryaları 5 Ekim sabahı erken saatlerde ateşe başladılar. Bütün bir gün boyu Rus kara bataryaları 20 bin atış yaparken, müttefik bataryaları 9 bin atış yaptılar. Karşılıklı top atışları sonucunda Ruslar binden fazla asker ve 45 top kaybederken, İngilizler ve Fransızlar 348 kişi ve 22 top kaybettiler. Kayıplar arasındaki bu farkın genel bir taarruzdan korkan Rusların piyade birliklerini de bataryaların yanına getirmesinden kaynaklandığı kaydedilmektedir. Belki de o sırada kimse bu piyadeleri arka cepheye çekip, siperlere almayı düşünememişti. Daha sonraki bombardımanlar sırasında da bu tür bir manzara zaman zaman yaşanmıştır. Halbuki müttefiklerin piyade birlikleri Rus topçusunun ateş menzili dışında duruyordu. Ayrıca, daha önce de belirtildiği gibi, gerek istihkâmlara ve gerekse faaliyet halindeki askerlere karşı en etkili silah havanlardı ki, Rusların topu topu beş büyük havanına karşı müttefik kuvvetlerin topçu birliklerinin elinde bol miktarda havan vardı..

Sıvastopol garnizonu için en büyük kayıp, 5 Ekim tarihinde Malahov kurganına düşen şarapnel yüzünden bacağı parçalanan Oramiral Vladimir A. Kornilov'un ölümüydü.

5 Ekimdeki bombardıman sırasında Rus gemileri müttefiklerin kuşatma bataryalarına ateş açtılar. Örneğin "Yagudiil" adlı gemi Güney koyunun girişinde durarak İngiliz mevziine; "Vladimir" ve "Kırım" gemileri ise Kilen koyunda Fransız bataryalarına ateş açtılar.

5-6 Ekim günü Sıvastopol müdafileri bütün gece hummalı bir çalışma yürüttüler. Özellikle üçüncü tabyadakiler topların yerlerini değiştirerek, tabyanın hasarlı kısımlarını yenileyerek, çukurları temizleyerek ve eski topların yerine daha büyük kalibrede toplar getirip kurarak, sanki hiç saldırıya uğramamış yeni bir müstahkem savunma hattı oluşturdular.

Müttefik ordu komutanları yaptıkları bombardımandan aldıkları neticeler karşısında şaşkınlığa düşmüşlerdi. Canrobert, 6 Ekim tarihinde harbiye nazırına şu satırları yazmıştı: "Rus bataryalarının ateşi beklenenden çok fazla etkili. Kale ihata duvarı baştan sona büyük kalibre deniz toplarıyla donanmış durumda. Bu

durum kuşatmayı uzatabilir." Reglan ise Londra'ya şu mesajı göndermişti: "Asker bitkin durumda... Ruslar bataryalarını düzeltip yeniden silahlandırma konusunda büyük imkânlara sahip. Bu durum beklenenin aksine kuşatmayı hayli uzatacak. İşlerimizin ne zaman daha kesin bir şekilde yoluna gidereceğini tam olarak söyleyebilecek durumda değilim."

Müttefikler Sıvastopol'a uzun süreli bir kuşatma başlatmak zorundaydılar. Çünkü hem kuşatılanlar, hem de kuşatanlar sürekli takviye alıyorlardı; fakat takviye yapma şartları haddinden fazla farklıydı. Yanına bir valiz bile almadan Sıvastopol'a giden meşhur Rus cerrah N. İ. Prigov (1810-1881), bu savaş alanını ülkenin merkezine bağlayan yegâne yolu çok net bir şekilde anlatmıştır: "Şosenin son bulduğu Kursk'tan başlayan yol, tahmin edemeyeceğiniz kadar bozuktu. Dizimize kadar çamura bata bata, saatte iki km. yol alarak üç km. kadar gittik. Düşüp boynunu kırma tehlikesini göze almadan karanlıkta yürümek mümkün değildi... Sızlayan kaburga kemiklerimi biraz dinlendirdikten sonra Bahçesaray'ın şose yolunda yavaş adımlarla ilerliyorum... Her ne kadar Kursk'la Harkov arasındaki istasyon ve yollar kötüyse de, şimdi iyice uzaklaştığımız bu yollar gideceğimiz yere varmamızı aşılmaz şekilde engelleyici hale gelmişti." Prigov, Simferopol'dan [Akmescit] Sevastopol'a kadar olan 60 km. lik yolu iki günde gitmişti. Yollar, savaş alanına yüklerin ulaştırılmasına "aşılmaz engel" olarak anlatılmaktadır. G. D. Şçerbaçyev de şu satırları yazmaktadır: " ... 600 askerî roket taşıyan bir nakliye aracıyla hemen Sıvastopol'a gitmem bildirilmişti. Petersburg'dan 3 Temmuzda yola çıktım ve Simferopol'a [Akmescit] ancak Ağustos ayı sonlarında ulaştım."[2]

İngilizler ve Fransızlar tüm yüklerini demir yoluyla limana taşıyor, oradan vapurlara yükleyerek birkaç gün zarfında Balaklava veya Kamışova koyuna götürüyorlardı. Kamışova'dan Fransız mevzilerine kadar yaklaşık 5 km., Balaklava koyundan İngiliz mevzilerine kadar ise 10 km. idi. Müttefikler ilk başlarda yüklerini Tatarlar tarafından gönüllü olarak tedarik edilen at ve öküzlerle, bazen de hamal olarak kullandıkları Türklerin sırtında taşıyorlardı. Daha sonra İngilizler Balaklava'dan kendi kuşatma bataryalarının bulunduğu noktaya kadar atlı ray sistemi döşediler.

2 Şçerbaçyev G. D - Roket rampaları yapan usta.

Yalnızca komünikasyon durumu dahi, - hadi düşmanın üretim kapasitesindeki eşitsizlikten hiç söz etmeyelim,- Rusların Sıvastopol'da uğradıkları önlenemez hezimeti önceden hazırlamıştı.[3]

13 Ekim 1854'de Knaz Menşikov, General P. P. Liprandi'ye Balaklava bölgesinde İngilizlere saldırmasını emretmiş; fakat tüm kara ordusunun yerine yalnızca iki piyade tümeni ve süvari birliklerinden oluşan toplam 16 bin kişi hücuma katılmış, kalan birliklerse Bahçesaray açıklarında aylak aylak dikilmişlerdi. Muharebe sırasında her iki taraf ta aşağı yukarı eşit sayıda (beher taraf 1000 kişi) kayıp verdi ve Ruslar 11 İngiliz topu ele geçirdiler. Burada Rusların kazandığı zafer hakkında birkaç kelime de olsa bir şeyler söylemek gerekiyor.

Knaz Menşikov, Balaklava'da elde edilen başarıdan dolayı böbürlenerek, iki hafta sonra tüm kuvvetlerle İnkerman'da müttefiklere saldırılmasını kararlaştırdı. İnkerman muharebesinin savaş düzeninin haritasız yapılması enteresandır. Kalede çevrenin durumunu gösteren herhangi bir harita yoktu ve operasyonu yöneten 4. kolordu komutanı General Danenberg de, bölgeyi avucunun içi gibi bildiği düşüncesiyle gerek yoktur diyerek tüm haritaları Khersones'de bırakmıştı. Ama evdeki hesap pazara uymamıştı ve her taraf birlikleri mevzilendirenlerin hesaba katmadığı derin çukurlarla dolmuştu.

Menşikov muharebeyi eşine az rastlanır bir aptallıkla yönetti. Birlikler sırası geldikçe savaş alanına sürüldü ve neredeyse saatlerce hiçbir şey yapmadan bekletildi. Sonuçta 262 subay ve 10480 er kaybeden Rus ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Fransızlar 181, İngilizler 2002 kayıp açıkladılar. Bunların çok düşürülmüş rakamlar olduğu belli.

1854 Kasım ve Aralık ayları çatışmalar yönünden nispeten sakin geçti. Mevkilerini tahkim eden taraflar, lağım savaşına başlamışlardı. Her iki taraf da 100-500 kişi arasında değişen birliklerle gece huruçları yapıyorlardı. 2 Kasım 1854 çıkan şiddetli bir fırtına sırasında Balaklava koyu ve diğer limanlarla 50 kadar nakliye

3 Tam olarak Kırım savaşı sırasında Rus devletinin ekonomik ve askeri-teknik potansiyelinin bir kırılma yaşadığı, bunun giderek derinleşerek sonunda 1917'de Rus devlet yapısının çöktüğü göz önünde tutulmalıdır (Rusça baskının redaktörünün notu)

gemisi battı ki, bunlardan biri de rivayete göre içinde büyük miktarda para bulunan "Çornıy prins" [Kara Prens] adlı gemiydi.[4]

1855 Ocağında Kırım'daki Rus ordusu yaklaşık 100 bin kişiydi. (7 piyade, 3 süvari tümeni ve deniz piyadeleri). Çar I. Nikolay, Menşikov'dan aktif faaliyette bulunmasını istiyordu. Menşikov da Tümgeneral Hrulev'e ne pahasına olursa olsun 1854 Eylülünden beri müttefiklerin kontrolünde bulunan Yevpatoria'ya [Gözleve] saldırmasını emretmişti. Hrulev'in emrinde toplam 18883 asker ve 108 sahra topu vardı. O sırada Yevpatoria'da 31600 Türk, bin silahlı Kırım Tatarı ve Fransız vardı. Denizde altı vapur, sığlık kesimde ise yüzer bataryaya dönüştürülen Fransız gemisi "Henrich IV" vardı. 1854 Kasımına kadar şehrin çevresi taş duvarlarla çevriliydi ve bu duvarların ön kısmında küçük kalibreli toplarla mücehhez birkaç batarya vardı. İnkerman muharebesinden sonra Yevpatoria'ya önünde derin ve geniş hendeklerin yer aldığı bir dizi toprak tabya kurulmuştu. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Rusların başarı şansı yoktu.

5 Şubat 1855'de Ruslar gün ortasında taarruza geçtiler. Askerler kale önündeki çukurlara kadar ulaştılar, ama hendekler su dolu ve tırmanma merdivenleri kısa olduğu için oradan ötesine geçemediler. Hrulev'in geri çekilme emri vermekten başka yapabileceği bir şey yoktu. Ruslar 4 subay, 164 erat ölü, 38 subay ve 544 erat yaralı verdiler. Müttefik kuvvetlerin beyanına göre onlar da Yevpatoria'da 377 ölü ve yaralı vermişlerdi. O muharebeden sonra savaşın hitamına kadar Ruslar bir daha Yevpatoria'ya saldırmadılar, ama kaledekiler de büyük çaplı bir huruç hareketine girişmediler.

Çar I. Nikolay, sonunda Knaz Menşikov'un bu savaşı yönetecek kabiliyette olmadığını idrak etmiş ve 15 Şubat 1855'de görevden almıştı. Artık Kırım'daki Rus ordusunun komutanı Knaz M. D. Gorçakov (1793-1861) idi. Fakat üç gün sonra (18 Şubatta) takip ettiği dış politikanın tam bir fiyaskoyla sonuçlanması ve savaşta uğranılan hezimetin verdiği elemle I. Nikolay hayatını noktaladı. Yerine, tarihe "köylülerin ve Bulgarların halaskârı" II. Aleksandr namıyla geçecek olan büyük oğlu Aleksandr geçti.

4 1880'lerde araştırmacılar bu geminin içinde herhangi bir para bulunmadığını belgelerle ortaya koymuşlardır.

1855 yılının Mart ayı ortalarında müttefik kuvvetlerin cephelerinde 482 kuşatma topu vardı ve bunların 130'u ağır havandı. Ruslar ise Sıvastopol'un güney kesimindeki tabyalarda 998 topla bunlara karşılık veriyorlardı. Fakat bunların yalnızca 409'u orta ve büyük kalibreli, 57'si iki ile 5 pudluk gülleler atan havan, geri kalanlarla ancak anti-taarruz toplarıydı...

28 Martta müttefikler yeniden Sıvastopol'u bombalamaya başladılar. Bombardıman on gün boyunca aralıksız devam etti. Bombardıman başladıktan bir gün sonra Rusların kaybı ölü ve yaralı olarak 500-700 civarındaydı. Yine de birinci bombardımandan farklı olarak, müttefik filosu Sıvastopol sahil bataryalarına ateş açmaya hâlâ karar verememişti.

6 Nisanda Sıvastopol'a yapılan bombardıman hafifledi. İngiliz ve Fransız komutanlar, yapılan bombardımanın sonuçlarını tahlil ettikten sonra genel taarruza geçmeden kuşatmayı sürdürme kararı aldılar. Nisan sonu ile Mayıs başlarında müttefikler yeni takviyeler aldılar. General Alfonso La Mramor komutasında 18 bin İtalyan askeri Kırım'a gelmişti. Yani Sardunya krallığı da savaşa katılmıştı. Aslında Kral II. Vittorio Emanuel'in Rusya'lya savaşa girmek için hiçbir sebebi yoktu. Yalnızca Kral Camillo Benso Cavour adına yönettiği ülkeyi büyük Avrupa siyasetine sokmayı çok istiyordu. Ayrıca İngiliz krallığı Kırım'ı vermeye hazır olduğu şeklinde bir "yalan" ortaya atmış; Sardunya krallığı ve Turino'daki birileri de bu mavala inanmıştı. Mamafih Sardunya ordusunun müttefiklere yararı da, Ruslara verdiği zarar da çok azdı. Sardunya ordusunun kayıpları da bunu göstermektedir. Çünkü tüm savaş boyunca Sardunya ordusunun kaybı yalnızca 28 kişidir; fakat kolera, dizanteri ve diğer hastalıklar sebebiyle olan kaybı 2 binin üzerindedir.

Müttefik filosu aylarca Kırım sahillerinde hareketsiz beklediği için, Fransız ve İngiliz komutanlar Kerç'e bir saldırı düzenlemeyi kararlaştırmışlar; bu işe tahsis edilen gemilerin dışında, İngilizler 7 bin, İngilizler 3 bin ve Türkler 6 bin kişilik çıkarma birlikleriyle saldırıya katılmışlardı. Müttefik ordusunu İngiliz Amiral Brown kumanda ediyordu. 10 Mayısta Rus komutanları yanıltmak amacıyla Odessa'ya doğru yola çıkan müttefik gemileri, daha sonra doğuya dümen kırıp, bir gün sonra Akburun'a geldi.

İki yıl devam eden savaş boyunca Rus komutanlar Kerçen körfezi girişini nasıl koruyacakları konusunda hiç kafa yormamış, "belki atlatırız", "çeker giderler" gibi fikirlere bel bağlamışlardı. Savaştan önce Kerç'de kazematlı bataryalar kurmayı planlamışlardı, ama bunları ancak savaştan sonra kuracaklardı. Aksine kazematların yerine Kerçen körfezi girişinde, Akburun ve Pavlovsky burunlarında alelacele iki toprak batarya kurmuş, bunlara 8 adet 68 inç.lik bomba atan toplar ve 23 adet orta kalibre top yerleştirmişlerdi. Kerçen koyunu altı top koruyordu. Bozulan Yenikale kalesinin yerine ikisi sekiz toplu olmak üzere toplam 23 topu bulanan üç batarya kurulmuştu, ama bunların cephe savunması çok zayıftı ve sırt tarafı açıktı...

Yenikale yakınında Oramiral Vulf komutasında üç küçük vapur, dört nakliye gemisi ve sekiz barkadan oluşan bir filotilla mevcuttu. Bu filotillanın toplam küçük kalibreli 62 topu da vardı. Vulf, bu filotilla ile belki düşmanın bir gambotuna karşı koyabilirdi. Tuna'da Ahsakay istasyonunda duran 8 kürekli gambot ve 16 büyük Kazak teknesi ile Kerçen filotillasının takviye edilmesi düşünülmüş, gambotlara 24 inç.lik 40 karonad monte edilmesi kararlaştırılmıştı, fakat 1855 Mayısına kadar bu topların monte işi bitirilememişti.

Kerç bölgesindeki sahra ordusu 8850 kişiden oluşuyordu ve 20 sahra topu vardı. Tümgeneral Baron K. Y. Vrangel tarafından komuta edilen ordu, Theodosia ile Arabat arasındaki bölgeye dağıtılmıştı. Baron Vrangel, müttefik donanmasının 12 Mayısta Kerçen körfezine doğru hareket ettiğini öğrenince dokuz bölüğü (1900 kişi) dört topla birlikte Kamış Burnu'na yığdı. Hussar alayını da bataryayla birlikte (1325 kişi ve 8 top) Argın'dan Sultanovka'ya nakletti. Theodosia bölüğü Parpal istasyonunda bekletilmiş, Arabat'ta ise çevrenin savunması için Kerçen müfrezesi ana kuvvetlerle birlikte bırakılmıştı.

Fakat her nedense birden korkuya kapılan baron, Kerç ve Yenikale'deki bataryaların sökülmesini, gemilerin batırılmasını, sahra birliklerinin ise Theodosia yoluna çekilmesini emretti. Şehir İngiliz, Fransız, Türk ve Kırımlı Tatarların yağmasına terk edildi. Bunlar, kıymetli şeyler aramak için kurganları ve hatta mezarları bile açtılar. Müttefik birlikleri Kerç ve Yenikale'yi yağmaladıktan sonra Azak Denizi'ne yöneldiler. 15 Mayısta İngiliz ve Fransız bir-

likleri bütünüyle savunmasız olan Berdansk'a saldırıp 8040 m^3 buğdayın bulunduğu depoyu, iki sıra evi ateşe verip, balıkçı tekneleri de dahil olmak üzere rıhtımdaki tüm gemileri yaktılar. Bir gün sonra ise 13 vapurla gelip Arabat'a ateş açtılar. Fakat küçük Arabat'ı savunanlar 24 inç.lik beş topla karşı koydular ve hatta iki vapura ağır şekilde hasar verdirdiler. Düşmanın yüksek ateş gücüne rağmen, müttefik gemileri bir süre sonra ateş menzilinden uzaklaştılar ve daha sonra tamamıyla bölgeyi terk ettiler.

17 Mayısta Layons kumandasındaki 15 müttefik gemisi Geniçesk'e geldi. Layons, körfezdeki demirli gemilerle ambarlardaki iaşenin kendisine teslim edilmesini istedi ve tabii olarak ret cevabı aldı. Bunun üzerine şehir ateş altına alındı. Çıkan yangın sonucunda şehir depolarındaki 20,6 bin metreküp gıda maddesi heba oldu gitti. Salapuryalarla körfeze giren İngiliz ve Fransızlar 48 ticaret gemisini ateşe verdiler.

22 Mayısta Taganrog'a gelen düşman gemileri şehrin teslim edilmesini istediler. Ret cevabı almaları üzerine önce gemilerden topçu ateşi açtılar ve arkasından ateş desteğinde 300 kişiyi sahile çıkardılar. Taganrog'da düşmana cevap verecek toplar yoktu, ama Yarbay Makedonsky'nin komutasındaki Rus bölüğü karaya çıkan düşmanı denize dökmeyi başardı. Düşman gemileri herhangi bir uyarı yapmadan top atışlarıyla şehri dövmeye devam ettiler. 2 iaşe deposu, 17 ev, 77 ambar yanarken, 4 iaşe deposu, 52 ev ve 4 kilise de ağır hasar gördü.

Müttefik gemileri daha sonra yine herhangi bir uyarıda bulunmadan Mariupol ve Yeysk'i bombaladıktan sonra Kerç'de bir İngiliz, bir Fransız alayı ve kendileriyle birlikte olan tüm Türkleri bırakarak, 3 Haziranda Sıvastopol'a geri döndüler. Fakat bunlar Sıvastopol önlerinde bir tek Rus askerini bile yerinden sökemedikleri için, müttefiklerin bu gayretinden bir sonuç çıkmadı.

Kendi topraklarını savunamayan beceriksiz çar yönetiminin psikolojik bir savaş yürütmesi zaten düşünülemezdi. Örneğin 1914 yılında Alman muhripleri iki defa İngiliz hedeflerini bombaladığında, İngilizler tüm dünyaya bütün şehirlerinin yerle bir edildiği propagandası yaptılar ve bunun sonucunda Alman muhriplerine "çocuk katili" adı takıldı. Müttefikler de Azak Denizi'nde, Fin körfezinde ve Kuzeydeki askeri faaliyetleri sırasında

Balaklava'daki İngiliz kampı. 1854

uluslar arası savaş kurallarını adeta hiçe saydılar. Mesela 6 Temmuz 1854'de 28 namlulu iki İngiliz vapuru Azak Denizi'ndeki eş zamanlı haydutvari faaliyetleriyle Beyaz Deniz'de Solovetsk manastırını bombaladılar. Gerçi rahipler de sağa sola kaçışmadılar ve Çar Aleksey Mihayloviç zamanından kalma toplarla karşı ateş açtılar ve hatta daha sonra Bogomillerin ve yerli avcıların yardımıyla karaya çıkan İngilizleri öldürdüler. Denizcilerin naklettikleri bu tür "kahramanlık" hikayeleri savaş propagandacılarının elinde etkili bir silah olabilirdi. Çar, onlarca ve hatta yüzlerce Avrupa gazetesinin İngiliz tayfaları tarafından ırzına geçilen Finli köylü kadınların fotoğraflarının, medeni barbarların yağma ve kundaklamalarını gösteren aşağılayıcı hikayelerin, İngiliz gemilerinin kilise ve Solovetsk manastırını yerle bir edilişini tasvir eden resimlerin önemsiz bir kısmını yayınlatmak için dahi devâsâ maddi imkanlara sahipti. Ama ne yazık ki bunların hiçbiri yapılmamıştı. Dahası, bazı Petersburg gazeteleri İngiliz filosunun yaptıklarını korsanlıkla nitelemeye başlayınca, beceriksiz kozmopolit başvekil Nesselrod gazetelerin redaktörlerini bu tür yayın yapmamaları konusunda sıkı bir şekilde uyarmıştı.

5 Haziran 1855'de gün ortasında Sıvastopol yeniden bombalanmaya başladı. En yoğun ateş de dördüncü tabyanın sol tarafına ve Karabel tarafındaki istihkâma yapıldı. Yeni Fransız batarya-

ları Sıvastopol'un kuzey kesimindeki bataryalara ve limandaki Rus gemilerine yoğun ateş açtı. Malahov kurganının orta cephesi ve ikinci tabya ağır hasar gördü.. Ertesi günkü bombardıman ise 1600 kişinin yaralanmasına yol açtı. Bombardıman bütün gece de devam etti.

Bir gün sonra müttefikler şehrin güney kesimine umumi bir taarruz başlattılar. Şimdi General d'Otmare ve Brune kumandasındaki Fransız tümenleri saldırıya geçmiş, 3. tabya ve Peresip'e ise İngiliz ordusu saldırmıştı*...

Ne var ki ateş gücü üstünlüğü müttefiklerdeydi. Kuşatma altındakiler çok kayıp vermişlerdi: Mayıs ayında 17 bin kişiden fazla; Haziranda 11 bin kişi ve Temmuzda 8500 kişi. 28 Haziranda Kornilov tabyasında Sıvastopol savunmasının fiilen "ruhu" durumuna gelen Amiral Nahimov düşman kurşunuyla ağır şekilde yaralanmış ve bir gün sonra hayatını noktalamıştı.

Temmuz ayında Bahçesaray'a 2. kolordu geldi. Kolorduda, 4, 5 ve 7. piyade tümeni ile 3. kolordunun 7. piyade tümeni ve Kursk gönüllü drujinaları vardı. İmparator II. Aleksandr, "bu ürkütücü savaşa bir son vermek için kararlı bir tutum" sergilenmesinin gerekliliğine işaret etmişti. Başkentten gelen maiyet generallerinden S. P. Buturlin ve Baron P. A. Brevsky, Gorçakov'u bir meydan savaşına girme konusunda ikna etmişlerdi. Gorçakov, onların tekliflerini kabul ederek, kuvvetlerinin yarısıyla Karasu vadisinde Fransız ve Sardunyalılara karşı bir saldırı başlatma kararı aldı. Gorçakov, 312 topu bulunan ve toplam sayısı 67 bine varan kuvvetlerinden 31 bin kişi ve 132 topu ayırarak iki eşit müfrezeye taksim etti. Bunlardan sağ kanatta olanları General Read'ın, sol kanattakileri ise General Liprandi'nin komutasına verdi. Düşman kuvvetleri 120 top ve 40 bin askerden ibaretti. İlk önce Liprandi 16. ve 17. tümenle başarılı bir saldırı gerçekleştirdi. Read topçu ateşine hazırlanmıştı, fakat aradaki mesafenin uzunluğunu düşünerek ateşi kesti. Gorçakov onu tek kelimeden oluşan bir mesaj gönderdi: "Başlayabilirsin." Aslında Gorçakov topçu atışının yeniden başlatılabileceğini belirtmek istemişti, fakat Read bunu "saldırıyı başlatabilirsin" şeklinde anlamıştı. Böylece Read 7. piyade tümeninden

* Yazar burada yaklaşık iki sayfa vukû bulan çarpışmaları sokak sokak, ev ev, bölge bölge en ince detaylarına varıncaya kadar anlatmaktadır (çev.)

destek almadan cesur bir şekilde saldırıya geçti, fakat büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Gorçakov Liprandi'yi durdurarak beşinci tümeni Read'a verdi. Beşinci tümenin komutanı General Vrangel topyekûn bir saldırı yapılmasını teklif etti, fakat Read onun görüşünü kabul etmeyip alayları birbiri ardınca cepheye sürdü ve tabii ki sonuç bir felaket oldu. Aşağı yukarı bir tümeni olduğu gibi kaybeden Read, Vologod alayını bizzat atağa geçirerek zuavlarla[5] süngü muharebesine girdi. Gorçakov, Liprandi'ye sol kanatta bir takviye daha gönderdi, fakat müttefiklerin kuvvetleri haddinden fazla büyük olduğu için saldırı başarısızlıkla sonuçlandı. Rusların toplam kaybı 8 general, 260 subay ve 8010 nefer; düşmanın kaybı ise topu topu 1818 kişiydi. Devrim öncesi savaş tarihi uzmanlarından A. Kersnovsky'nin tabiriyle "bizim için tam bir felaketti."

Ağustos başlarında müttefik kuvvetlerin kuşatma topçu birliğinde 700 top vardı. Bunlardan 638'i doğrudan bizim topçu birliklerimizle mücadele etmek ve savunma hattı istihkâmını yıkmak için tahsis edilmişti.

5 Ağustos 1855 sabahı düşmanın kuşatma topları Sıvastopol'u dövmeye başladı ve top atışları 21 gün boyunca hiç kesilmedi. 5-23 Ağustos tarihleri arasında Sıvastopol'daki ölü ve yaralı sayısı 12500 kişiydi ve 24-26 Ağustos tarihlerinde buna 7500 kişi daha ilave edilmişti. Şehrin güney kesiminde umumi taarruzu bekleyen ihtiyat piyadeleri bir kez daha büyük kayıp vermişlerdi.

27 Ağustos sabahı Sıvastopol garnizonunda toplam 49 bin kişi vardı. Düşman, genel bir taarruza hazırlandığı havası estirerek birkaç kez şehir müdafilerini endişeye sevk etmeyi başarmış; bu tür hareketler belli bir oranda Rusların basiretini köreltmişti. 27 Ağustos sabahı Fransızlar Rus istihkâmlarına 50-100 adım mesafedeki ön siperlere gizlice yaklaşmayı başarmışlardı. 11.30'da Sıvastopol'a yapılan bombardıman neredeyse kesilmişti, ama savunma durumunda bulunan Rus ordusu bunun arkasından umumi bir taarruz geleceğini aklından bile geçirmiyordu. Çünkü Ruslar siperde oldukları sırada üzerlerine açılan her

5 Zuav: Fransızların Cezayir lehçesinde avcı olarak görev yapan kişi anlamındaki "zayaf" kelimesinden alarak teşkil ettikleri bir tür hafif piyade. Zuavlar Fransızların Afrika'daki tüm savaşlarına katıldılar. 1854'de Kırım'a üç zuav alayı getirilmişti.

ateşten sonra çıkarılan genel taarruz yalanlarına artık alışmışlardı. Kısa süren bir sessizlikten faydalanan Sıvastopol müdafileri öğle yemeği için dağılmışlardı. Nasıl olsa genel bir saldırı olmaz, düşman da saat 12'ye kadar yeniden top atışına başlamaz düşüncesi hakimdi. Gerçekten de gün ortasında ateş kesilmiş, Sıvastopol üzerine bir sessizlik çökmüştü. Fakat birden beklenmedik bir çığlık duyuldu: "Saldırdılar!" Bunu bir başka yabancı çığlık takip etti: "Vive l'Empereur!"* Fransızlar istihkâm siperlerinde ve mazgallarda belirmişlerdi.

Malahov kurganında bombardımandan sonra doldurulan, ama komutanlığın gözünden kaçan sekiz top vardı. Fakat bunlar şarapnelle değil gülleyle doldurulmuştu; bu yüzden topçular saldırıya geçen Fransızlara karşı onları kullanamadılar. Taarruz sırasında Malahov kurganında toplam 2500 kişi vardı. Bunlar Fransızlarla göğüs göğse çarpışmaya girdiler. Kısa süre sonra Ladoj, Azak ve Odessa alayları da yardıma geldiler, fakat Fransızları püskürtmek için gönderilen tüm takviyeler bir işe yaramadı. Karabel cephesi kumandanı General Hrulev, 9. tümen kumandanı General Lısenko, 13. tümen komutanı General Martinau yaralanmış, 15. tümen komutanı General Yuferov ölmüştü. Rus askerlerinin kahramanca direnmelerine rağmen Malahov kurganı Fransızların eline geçmiş, diğer hatların tamamı aşılacak hale gelmişti.

Malahov kurganının şehrin savunmasında önemli bir yeri olduğu muhakkak, ama şehir o olmadan da savunulabilirdi (1942 yılını hatırlayalım). Buna rağmen Gorçakov şehrin terk edilmesini emretti.

27 Ağustosta bir gün zarfında Ruslar ölü ve yaralı olarak 5 general, 419 subay, 12488 er yani tüm garnizonun yaklaşık %26,5'nu kaybetmişlerdi. Depolarda ve istihkâmlarda oraya buraya atılmış 3839 top vardı. Müttefikler de - kendi beyanlarına göre,- taarruz sırasında yaklaşık 10 bin er (7576 Fransız, 2451 İngiliz) kaybetmişlerdi.

Gorçakov, daha önce geri çekilmeye hazırlık olsun diye Sıvastopol'un kuzey ve güney kesimlerini birbirine bağlayan 960 metre uzunluğunda büyük bir köprü kurulmasını emretmiş ve köprünün kurulması 15 Ağustosta tamamlanmıştı. 27 Ağustos günü akşam saat yedi sıralarında Rus ordusu köprü üzerinden geri çe-

* Yaşasın imparator!

kilmeye başladı. Ertesi gün sabah sekiz'de çekilme işi tamamlandı ve köprü tahrip edildi. Müttefikler geri çekilen Rus ordusunu takip etmeyi dahi denemediler. Sıvastopol ateş altındaydı; Ruslar bataryaları tahrip etmiş ve barut depolarını ateşe vermişlerdi. Tabii ki müttefikler şehrin yalnızca harabeye dönmüş güney kesimini ele geçirmişlerdi.

Rus vapur-firkateynleri 27 Ağustosa kadar savaş hazırlıklarını tamamlamadıkları için ancak gece karanlığında güvenli bir yere, örneğin Dinyeper-Bug limanına, çekilebildiler. Yine de komutanlık Sıvastopol koyundaki tüm vapurların batırılmasını emretti.

30 Ağustosta müttefik orduları Sıvastopol'un Güney kesimini işgal ettiler. Kuşatma işlemine hazırlanmış olan müttefik orduları kumandanlığı için Rus ordusunun geri çekilmesi beklenmedik bir şeydi. Bu yüzden şimdi ne yapacaklarını onlar da bilmiyorlardı. Fakat kısa süre zarfında Fransızlar Nikolayev'i ele geçirip oradaki Rus tersanelerini ortadan kaldırmak amacıyla Dinyeper-Bug limanına bir filotilla gönderilmesi konusunda İngilizleri ikna ettiler. 1855 yılı Eylül ayı sonlarında bu amaçla 50 İngiliz ve 40 Fransız gemisinden oluşan bir filotilla limanın girişine geldi. Tarihte ilk defe olarak bir filotilla bünyesinde üç zırhlı gemi yer alıyordu. Bunlar Fransız yüzer bataryaları "Lave", "Devastation" ve "Tonnante" idi.

İnkerman muharebesi

Kılburnu kalesi son kez II. Yekaterina döneminde yeniden kurulmuştu. Kalede yetmiş top vardı. 5 Ekim 1855'de sabah dokuz sıralarında üç zırhlı yüzer batarya ve birkaç gambot kale önüne gelip bir km. kadar mesafede durarak ateş açtılar. Kaleden yapılan karşı atışlar her üç bataryada da bazı hasarlara yol açtı, ama mürettebatın önemli bir kaybı olmadı. Yalnızca bazı kişiler topların yakınına düşen şarapnellerle yaralandılar. Her üç bataryada toplam iki kişi ölmüş, 50 kişi de yaralanmıştı.

Öğleye doğru Rus bataryaları neredeyse tamamen sustu ve kale içinde şiddetli bir yangın çıktı. Saat birde kaleden yapılan atışların zayıflamasını fırsat bilen düşman, üçü Fransız, altısı İngilizlere ait olan dokuz vapur-firkateyni "Liman"a gönderdi. Bunlar, Kılburnu'nun karşısındaki Oçakov'a oldukça yaklaşarak kalenin kuzeydoğusunda durup burun boyunu ateş altına aldılar. Böylece Rus garnizonu üç cepheden kuşatma altına alınmış ve büyük kalibreli birkaç yüz topla dövülmeye başlanmıştı. Kılburnu kalesinin komutanı General Kahonoviç, hâlâ direnme imkânları bulunmasına rağmen, akşama doğru kaleyi teslim etti. Fakat müttefikler Kılburnu'ndan öteye gitmeyi göze alamadılar. Çünkü karada 60 bin kişilik Rus ordusu General A. N. Liders'in komutasında onları bekliyordu. Kırım'dan Liman'a 50 bin kişilik müttefik kuvvetini kaydırma işi de çıkarma yapma imkanı olmadığı için gerçekleştirilmedi. Bug seyir koridoru çok karmaşık olduğundan yalnızca filo gücüyle Nikolayev'e saldırmak akıl kârı değildi. Çünkü Oçakov tepelerine ve Khersones'e giden güzergah üzerine Ruslar birkaç batarya yerleştirmişlerdi. Ayrıca Nikolayev'e yedi km. mesafedeki Sivers çiftliği yakınlarına her biri 52 pud (582 kg) ağırlığında sahilden kumanda edilen 18 mayın yerleştirilmişti. Bundan başka 57 küçük mayın da (her biri 1,5 pud) Nikolayev'e beş km. mesafedeki Meşan çiftliği yakına döşenmişti.

Fakat İngilizler mayın döşeli araziye kadar gelmediler. Gambotlar birkaç kez Dinyeper-Bug ağzına girdilerse de, her defasında Rus sahil bataryalarının ateşi yüzünden geri çekildiler.

Müttefik filotillası, Kılburnu açıklarında üç Fransız yüzer bataryasıyla birkaç İngiliz gemisi bırakarak, Ekim 1855 ortalarında Balaklava ve Kamışova koyuna geri döndü. Müttefikler ayrıca Kılburnu kalesine de küçük bir garnizon yerleştirmişlerdi. Böylece Karadeniz'deki askeri faaliyetler sona ermiş oldu.

Kırım savaşı kayıplarının genel yekûnunu çıkarırken, tüm tarafların umumi kaybından söz edilmesi gerekir. Pek çok ciddi araştırmacı bu konuyla uğraşmıştır, ama ne yazık ki, bunların ulaştıkları sonuçlar arasında ciddi farklılıklar vardır. Örneğin Amerika ordusunda görevli A. Morton adlı subay 1854-55 yıllarında birkaç ayını Sıvastopol önlerinde geçirmiş ve 1856'da ABD başkanına bir rapor sunmuştur. Buna göre Fransızların Sıvastopol önlerindeki kaybı 69299, İngilizlerin kaybı 32290 kişidir. Amerikalı çağdaş savaş tarihçisi Ch. Harvie[6] ise uzun süre İngiliz ve Fransız arşivlerinde çalıştıktan sonra şu sonuçlara ulaşmıştır:

- Savaşa iştirak eden asker sayısı (1000 kişi olarak): İngiltere – 97,8; Fransa – 309,4; Türkiye – 165; Rusya – 888.
- Ölü sayısı (1000 kişi olarak): İngiltere – 2,7; Fransa – 8, 4; Türkiye – 10,1; Rusya – 30,6.
- Aldığı yaralar sebebiyle ölenlerin sayısı (1000 kişi olarak): İngiltere – 1,8; Fransa – 11,7; Türkiye – 10,8; Rusya – 42,0.
- Hastalıktan ölenler (1000 kişi olarak): İngiltere – 17,6; Fransa – 75,4; Türkiye -10,9; Rusya – 37,4.
- Toplam kesin kayıp (1000 kişi olarak): İngiltere – 22,2; Fransa – 95,5; Türkiye – 31,8; Rusya – 110,0.

6. Kafkasya 1853-1854

1853 sonbaharında özel Kafkas kolordusunda 128 piyade taburu, 11 hafif süvari bölüğü, 22 Kazak alayı ve atlı milisten başka 23 topçu bataryası (232 top) vardı. Ancak, bu ordunun çok önemli bir kısmı isyan halindeki dağlı kabilelerle mücadele ediyordu ve bu yüzden Osmanlı sınırında yalnızca 20 piyade taburu, 2 dragon tümeni ve az miktarda düzensiz gönüllü süvari vardı. Dolayısıyla I. Nikolay, Sıvastopol'dan Osmanlı sınırına topçu birliğiyle birlikte 13. piyade tümeni sevk etmek zorunda kalmıştı. Bu tümenin gelmesinden sonra Tümgeneral Knaz Vasiliy Osipoviç Bebutov'un komutasında bir seyyar kolordu oluşturulmuştu. Kolordu, Gori, Ahıska, Ahalkelek, Aleksandropol (Gümrü) ve

6 Ch. Harvie. "War and society in the Nineteenth Century". The Open University Pres., 1973, p. 67.

Erivan müfrezesi olmak üzere beş müfrezeye ayrılmıştı. Seyyar kolorduda 33 tabur, 10 süvari bölüğü, 26 Kazak alayı, 54 milis alayı ve 80 top vardı. Olaylar geliştikçe Bebutov'un görevi yalnızca Aleksandropol (Gümrü) müfrezesinin (12 tabur, 10 süvari bölüğü, 5 milis alayı ve 48 top) komutanlığıyla sınırlandı.

Daha önce belirtildiği gibi Kafkas muharebeleri 16 Ekim 1853'de Türklerin St. Nikolay karakolunu ele geçirmeleriyle başlamıştı. Kafkasya genel valisi Knaz Mihail Semyenoviç Borontsov, daha önce bu kaleyle ilgili olarak çara gönderdiği raporda şunları yazmıştı: "Kale müstahkem değil ve güçlü bir savunmaya karşı koyamaz. İyi topları yoktur. Bununla birlikte mahalli özelliğinden dolayı bol miktarda iaşe stoku vardır. Bu iaşe stokları buradan alınıp götürülünceye kadar mümkün olduğunca kalenin takviye edilmesi gerektiği kanaatindeyiz." Bu rapordan sonra St. Nikolay kalesindeki garnizona ilaveten Knaz Borontsov 11 Ekim tarihinde iki topla birlikte Karadeniz taburundan bir bölüğü daha oraya göndermiş, ama bu garnizonun hemen hemen tamamı imha edilmişti. Yardım için gönderilen Litvan avcı alayına bağlı üç bölükten başka, Karadeniz 12. saffı harp taburu ve iki topla birlikte Gürcü milis alayı, Albay Korganov kumandasında karakol civarındaki ormanda bulunan Türklere saldırmış, onları oradan söküp atmış fakat takip etme cesareti gösterememişti.

Bu sırada Anadolu ordusunun ana kuvvetleri (yaklaşık 40 bin kişi) Abdi Paşa kumandasında Kars civarında toplanmıştı. Abdi Paşa, önden Kürt devriyelerini gönderip ordusunu Gümrü'ye doğru yola çıkarmıştı. Knaz Bebutov, Türk ordusunu karşılamak üzere yedi piyade taburu, 4 süvari bölüğü, 3 Kazak alayı ve birkaç yüz milis olmak üzere toplam 7 bin kişiyi 4 piyade topu ve 4 seyyar topla birlikte Tuğgeneral Knaz I. D. Orbeliani kumandasında yola çıkardı. Orbeliani'nin ordusu 2 Kasımda Bayandur'da (Gümrü'ye 10 km. mesafede) Türklerin ateşiyle karşılaştı. Müfrezenin durumu nazikti, fakat tam o sırada Bebutov ihtiyat birliklerinden üç tabur, altı süvari bölüğü ve 12 topla yardıma geldi. Türkler, karanlık bastırınca taze Rus kuvvetlerinin kendilerine ateş açtığını fark edip, ateşi keserek Bayandur'un 5 km. güneyindeki Baş Şuragel'e çekildiler. Bu muharebede Rusların kaybı ölü ve yaralı olarak 800 kişi civarındaydı. Osmanlı'nın savaşa başladığını ve Bayandur'da büyük miktarda kuvvet yığıldığını anlayan Bebutov, gece karanlığından faydalanarak hemen Gümrü'ye çekildi.

I. Nikolay Osmanlı'ya savaş açtığını 6 Kasım 1853'de ilan ettiğine göre, Bebutov'un bu muharebeye kendi inisiyatifiyle girdiği muhakkak.

Bu arada Abdi Paşa'nın ordusu (18 bin nefer ve 13 top) Ahıska'ya gelerek şehri toplarla dövmeye başlamış; Knaz İ. M. Andronnikov'un yedi bin kişiden oluşan bir müfrezesi yardım amacıyla o tarafa hareket etmişti. Andronnikov, 14 Kasımda Ahıska önlerinde Türklere iki koldan saldırdı. Bunlardan birinci kol Türk mevzilerinin merkezine hücum ederken, ikincisi sol kanattan saldırıya geçti. Birinci kol Türklerin yoğun ateşi altında göğsüne kadar Posof çayına girerek karşı sahile geçip engeli aştıktan sonra yedi toplu bir bataryayı ele geçirdi ve düşman piyadesini geri attı. Türkler, kahramanca direndiler ve sayı üstünlüklerinden de yararlanarak birkaç kez mevzileri geri almaya, topçu ve tüfek ateşiyle Rus saldırını durdurmaya çalıştılarsa da, sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar. Rusların kaybı 58 ölü ve 303 yaralı; Türklerin kaysı ise 1500 ölü ve 2000 kadar yaralıydı. Ruslar ayrıca 11 top ve 90 yük mühimmat ele geçirmişlerdi.

Türk ordusunu kumanda eden Abdi Paşa, 1853 muharebesinin sona erdiği düşüncesiyle 19 Kasım sabahı erken saatlerde Ahmet Paşa'ya orduyu Başkadıklar'dan Kars yakınlarına götürmesi emrini verdi ve kendisi de Kars'a çekildi. Abdi Paşa'nın çekip gitmesinden kısa süre sonra Türkler Bebutov'un Kars-çay'a gelerek Başkadıklar'a yöneldiğini öğrendiler. Ahmet Paşa, Abdi Paşa'nın

Rus Kazakları Kafkaslarda

talimatına rağmen savaşı kabul etmeye karar verdi. Bebutov'un müfrezesinde 11 bin asker ve 33 top, Türk tarafında ise 36 bin asker ve 46 top vardı.

Bebutov, öncelikle 20 toplu merkezi Türk bataryasını ele geçirmeye karar verdi. Saldırıya Knaz Bagration-Muhransky komutasındaki üç Erivan taburu ve Knaz Orbeliani komutasındaki grenader alayına bağlı iki Gürcü taburu katıldı. Türkler önce bir şaşkınlık yaşadılarsa da, sonra toparlanıp saldırganları püskürttüler. Gırtlak gırtlağa geçen boğuşma sırasında Knaz İlya Dmitriyeviç Orbeliani ağır şekilde yaralanmıştı.

Bebutov, saldırıya takviye etmek amacıyla Erivan ihtiyat alayından iki bölüğü daha cepheye sürdü. Grenaderler onlarla birleşerek Türk bataryasına yeniden saldırdılar. Aynı sıralarda Knaz İ. K. Bagration-Muhransky kendi taburunu daha güvenli bir yoldan cepheye sürdü ve Türk bataryası düştü. Yine aynı sıralarda Tuğgeneral A. F. Baggovut'a bağlı süvariler Rus müfrezesine sol kanattan yaklaşan Türk süvarilerini geri attıktan sonra bizzat kendisi saldırıya geçerek düşmanın sağ kanadını bozup piyadelerin yolunu açtı. Sağ kanatta ise General Çavçavadze neredeyse kendisinden on kat daha kalabalık Kürt ve başıbozukların karşısında tutunmayı başarmıştı. Kendi ordularının sağ kanadı ile merkezinin bozulup kaçmaya başladığını öğrenince onlar da geri çekil-

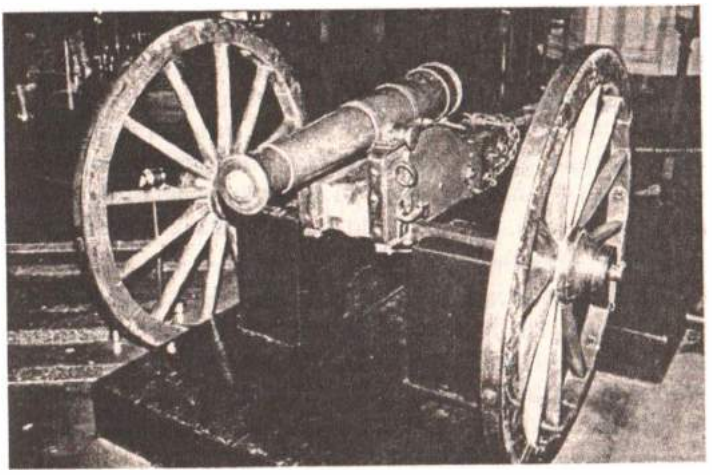

1853'de Türkler ele geçirilen 3 funtluk top

meye başladılar, fakat Rus süvarileri onları takip edecek durumda olmadığı için, çekilme düzenli bir şekilde gerçekleşti.

Saat üçe doğru Knaz Bebutov'un birlikleri Türkler tarafından boşaltılan karargâhı işgal ettiler. 24 top ve bir obüs ele geçirilmişti. Bu muharebe sırasında Ruslar 317 ölü ve 900'den fazla yaralı, Türklerse yaklaşık 6 bin ölü ve yaralı vermişlerdi. Artık 1853 Kafkas muharebesi burada noktalanmıştı. Bebutov'un ordusu kışı geçirmek üzere kendi kampına çekildi.

1 Mart 1854'de I. Nikolay, 72 yaşındaki gözde prens Vorontsov'u bozulan sağlığını düzeltmesi için tatile gönderdi ve özel Kafkas kolordusunun kumandasını da General Read'a bıraktı. 1854 ilkbaharı Rusya'nın temel ana sorunu "ne yapacağız?" ile ilgili yazışmalarla geçti. Bebutov, Read'a bundan sonraki askeri seferle ilgili planı göndermiş, Read plan üzerinde biraz düşündükten sonra harbiye nazırlığına, o da biraz düşünüp çara göndermişti. Çar, plan üzerine kendi el yazısıyla şu notu düşmüştü: "Mükemmel, tam benim istediğim gibi." Daha sonra çeşitli kurumlar arasında evraklar geldi gitti. Bu arada Türkler herhangi bir savaş isteği izhar etmeden sabırla bekliyorlardı. İşte 1854 yılının ilk beş ayı böyle geçmişti.

1854 yazı başlarında Osmanlı ordusunun Kafkaslardaki ana kuvvetleri Mustafa Zarifî Paşa komutasındaydı. 60 bin asker ve 84 sahra topundan ibaret olan ordu Kars kalesi duvarları önünde kamp kurmuştu.

Knaz Bebutov'un kumandasındaki 18 bin kişilik Rus müfrezesi ise Rus-Osmanlı sınırı boyunda, Kuruk-Dere ve Paldırvan köylerinin bulunduğu mevkideydi. Bebutov'un elinin altında 18 piyade taburu, 25 süvari bölüğü, 26 düzensiz süvari birliği, 64 top ve 16 lançer vardı. Bu kuvvet, iki ay boyunca Kuruk-Dere'de hiçbir faaliyet göstermeden bekliyordu.

İlk askeri faaliyete Knaz Andronnikov'un Gurcü müfrezesi başladı. Muharebe 27 Mayısta başladı. Negoyet köyü yakınlarında Gori müfrezesine bağlı öncü birlikler Hasan Paşa komutasındaki 12 bin kişilik Türk müfrezesiyle karşı karşıya geldi. Türkler, savaş meydanında iki bin kadar ölü ve iki top bırakarak geri çekildiler. Rusların kaybı, 29 ölü ve 217 yaralıydı. Aynı gün Knaz Andronnikov Gori müfrezesinin ana kuvvetleriyle Özürget köyü-

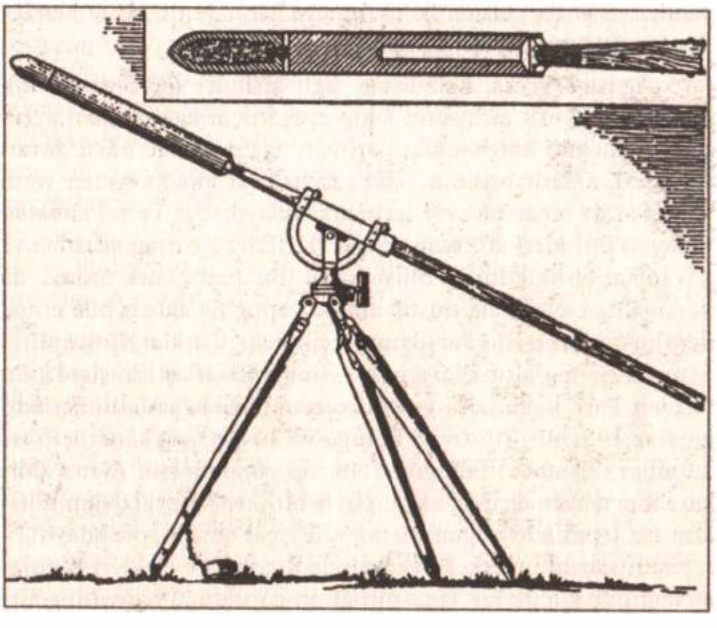

Rus roketi ve lançeri

ne gelip savaşsız işgal etti ve ertesi gün müfrezeyi daha ileriye sevk etti. Knazın müfrezesinde yaklaşık 12 bin asker, 8 sahra ve 10 dağ topu vardı. Andronnikov, Çolok nehri boyunda Osmanlı karargâhına saldırdı. Burada Müşir [Mareşal] Selim Paşa komutasında 34 bin kişilik bir kuvvet vardı. Selim Paşa, şiddetli bir muharebeden sonra dört bin kayıp vererek Kabulet'e çekildi. Türkler Rus ordusuna 13 topu da ganimet olarak bıraktılar. Rusların kaybı yaklaşık 1500 kişiydi.

Bu arada Bebutov Kuruk-Dere köyü yakınlarında inatla bekliyordu. Rus müfrezesinin sessiz sedasız beklemesinden cesaretlenen Mustafa Zarifî Paşa, İngiliz General Guillon'un etkisiyle Bebutov'a saldırma kararı aldı. Fakat saldırıya geçmeden önce ağırlıkların yükünden kurtulmak için 4 Ağustos gecesi onları Kars'a gönderdi. Casuslar Türk ordusunun ağırlıklarını naklettikleri yönünde haber getirmelerine rağmen, Bebutov bunu Türklerin tamamıyla Kars'a çekildikleri şeklinde değerlendirdi ve Türklere

yandan ve sırttan bir darbe indirmeye karar verdi. Hatta kendisi de tüm ağırlıkları arkaya gönderdi.

5 Ağustos gecesi Bebutov'a bağlı birlikler güya geri çekilmekte olan Türk ordusunu takip etmek için karargâhtan ayrıldılar. Ordu iki kol halinde ilerliyordu. En ileride öncü süvari birlikleri, onların arkasında iki sıra halinde ana kuvvetler vardı ve toplar da bu ana kuvvetlerin arasındaydı. Sağ ve sol kanatları süvari birlikleri koruyordu; artçı birlikler ise dragonlardan ve atlı topçu birliklerinden oluşuyordu. Bu arada Türk ordusu da karargâhtan ayrılarak, düşmanın ne yaptığına aldırış bile etmeden Rus müfrezesini karşılamaya çıkmıştı. Türkler, Rus müfrezesini kuşatma altına alıp imha etmeyi kararlaştırmışlardı. Bu yüzden Türk komutan Rus müfrezesinin sol kanadının ilerlediği yöne 19 tabur, 16 süvari bölüğü ve 30 top, sağ kanat için ise 22 tabur, 23 süvari bölüğü ve 48 top göndermişti. Ayrıca dört karabina taburu da dört dağ topuyla birlikte Karayal dağının hakim bir tepesinde uygun bir mevzii işgal etmek zorundaydı. 5 Ağustos sabahının erken saatlerinde Rus öncü birlikleri Karayal eteklerinde küçük bir Türk birliğinin görüldüğü haberini getirdiler. Bebutov, önce onları Türk artçı kuvvetlerini takip etmekle görevlendirdi, fakat ortalık aydınlanınca Rus ordusunun sol kanadına Türk piyade ve süvarisinin kalabalık bir kolunun yaklaşmakta olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine geri çekilen düşmanı takip etme içinden vazgeçilerek, üstün bir kuvvetle yaklaşan Türk ordusunu karşılama hazırlıkları yapıldı.

Çatışma, 5 Ağustos 1854'de sabah 5.30'da Rus piyadelerinin sol kanada saldırısıyla başladı. Türk ordusu sekiz km.lik bir cepheye yayılmıştı. Türk kumandanlar birlikleri birbiri ardınca cepheye sürüyor ve sanki Rusların onları imha etmesine fırsat hazırlıyorlardı. 7 no.lu atlı Don bataryası orduya ateş ve arabalarla destek veriyordu. Toplar düşmana 150 metre mesafeden kumbara yağdırıyordu. Ne var ki önceki muharebelerden farklı olarak bu defa Türk ordusunda piyadeler karabinalarla donatılmıştı ki, bunların ateş gücü topçuların işini yapmasını engelliyordu. Nitekim topçu birlikleri Türklere iki top bırakarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Neyse ki dragon süvarilerinin saldırısı vaziyeti kurtardı. Dragonlar, hem o iki topu geri almış, hem de dört Türk'ü esir etmişlerdi.

Türk süvari ve piyade birlikleri sağ kanatta Rus ordusuna karşı yoğun bir saldırıya geçmişlerdi. Neyse ki iki atlı-roket takımı bu saldırının püskürtülmesinde çok önemli rol oynadı. Atılan her roket Türk süvarileri arasında panik yaratıyordu. Hemen arkasından iki atlı bataryayla takviye edilen Don Kazakları saldırıya geçtiler. Tüm cephelerde hezimete uğrayan Türk ordusu Kars'a doğru çekilmeye başladı. Öğleden sonra saat bir sıralarında çatışmalar sona ermişti. Türkler muharebe meydanında 3 binden fazla ölü ve iki bin yaralı bırakmış, 15 top da ganimet olarak gele geçirilmişti. Rusların kaybı ise 599 ölü ve 2455 yaralıydı.

Kuruk-Dere muharebesinden bir hafta kadar önce de Tümgeneral Baron K. K. Vrangel komutasındaki Erivan müfrezesi Selim Paşa'nın 15 bin kişilik ordusunu mağlup etmişti. Vrangel, 17 Temmuzda 3865 piyade 1574 süvari ve 8 topla Çingil tepelerinde kuvvetçe kendisinden çok üstün olan Türk ordusuna saldırdı. Türkler mağlup olmuş; yaklaşık iki bin ölü ve yaralı vermişlerdi. Ruslar ayrıca dört top ve 400 esir ele geçirmişlerdi. Buna karşılık Erivan müfrezesinin kaybı 57 ölü ve 77 yaralıdan ibaretti. Bu muharebeden sonra Selim Paşa müfrezesinin fiili varlığı ortadan kalktı. Bunun sebebi, müfrezenin büyük çoğunluğunu evlerine dönen Kürtlerin oluşturmuş olmasıydı.

19 Temmuzda Erivan müfrezesi savaşmadan Beyazıt kalesini işgal etti. Kaledeki 2000 kişilik garnizon ise Van Gölü tarafına çekildi. Kalede üç top ve bol miktarda iaşe ele geçirildi. Beyazıt'ın ele geçirilmesi Ruslara Trabzon-Erzurum-Tebriz ticaret yolunu

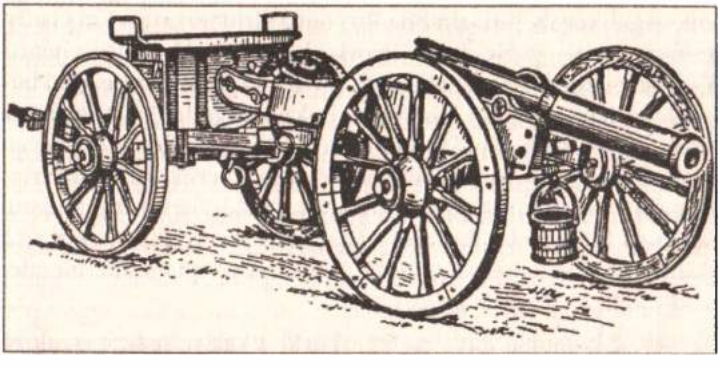

1838'deki Rus sahra topu

kontrol altında tutma imkanı sağlamıştı. Türkiye ile İran arasındaki tek ticaret yolu bu idi. Kısa süre sonra Kazaklar da Beyazıt'la Diyadin arasında 2325 at ve deveden oluşan bir kervanı ele geçirdiler ki, kervanın toplam maddi değeri 8 milyon kuruştu (bir milyon Ruble'den fazla). Kazaklar daha sonra 4 bin denk maldan oluşan başka bir kervanı daha ele geçirdiler.

1854 yılında hem Rus, hem de Türk ordusunun komuta kademelerinde değişiklikler oldu. Çar, beceriksiz Read'ı Sıvastopol'da pasif göreve alarak yerine General N. N. Muravyev'i atadı. Osmanlı sultanı ise önce boğdurmak istediği Mustafa Zarifî Paşa'yı daha sonra yalnızca görevinden azletmekle yetindi. Zarifî Paşa'nın yerine yaşlı Vasıf Mehmed Paşa atandı. Aslında ordunun yönetimi Ferik Vasıf Paşa'nın (nam-ı diger İngiliz General Williams'ın) uhdesindeydi. Vasıf Paşa'nın ordusuna bir miktar İngiliz subay ve mühendis gönderilmişti. Türkler Kars'taki birçok istihkâma bunların adlarını verdiler. Örneğin Lack kalesi, Tomson tabya, Tisdel tabya vs. Kars-çay'ın sol sahilindeki istihkâm hattına ise İngiliz-tabya diyorlardı.

Rus Kafkas ordusunun komuta kademesinde bazı değişiklikler olmuştu. Örneğin Knaz Bebutov bölgenin idari işlerinden sorumlu olurken, seyyar müfrezelerin başkomutanlığına topçu kolordusu komutanı General E. V. Brimmer getirildi...

General Muravyev, 24 Mayıs 1855'de ana kuvvetlerle Aleksandropol [Gümrü] kalesinden yola koyuldu (Savaşın üçüncü yıl açılışı böylece başlamış oldu) ve 28 Mayısta Ağca-Kale köyü yakınlarında Kovalevsky'nin müfrezesiyle birleşti. Kars, yalnızca 24 km. uzaklıktaydı. 4 Haziranda Rus önce birlikleri artık Kars istihkâmını çıplak gözle görebiliyorlardı. Fakat Muravyev henüz Kars'ı zapt etme kararı almamıştı. Büyük kayıplar verme riski bulunduğu için genel bir taarruz mümkün değildi. Şehri kuşatma altına alayım dese, elinde topu topu 12 kuşatma topu ve 4 havan vardı. Fakat galiba general diğer Rus generallerin Türk kalelerini bir sahra topçu birliğiyle kuşatma altına aldıklarını unutmuştu. Sonunda Muravyev şehri muhasara altına almaya karar verdi. 12 Haziranda Rus ordusu Kars'a 12, Erzurum yoluna 4 km. mesafedeki Kanlıköy köyüne geldi.

Ne var ki muhasaraya rağmen Türkler kaleye sadece erzak ve mühimmat yetiştirmekle kalmadılar, takviye kuvvet de sevk et-

meyi başardılar. Artık Kars garnizonundaki asker sayısı 26 bine çıkmıştı. Türkler, kaleyi tahkim etmek için İngilizlerin nezaretinde gece gündüz çalışıyorlardı. Eylül 1855 başlarında Muravyev, aynı anda hem Sıvastopol'a saldırı yapıldığı hem de Ahmet Muhtar Paşa'nın 40 bin kişilik bir kolorduyla Batum'dan Kars'a hareket ettiği haberini aldı. Artık istese de istemese de Muhtar Paşa yetişip gelmeden kaleye taarruzu başlatmak zorundaydı.

17 Eylül şafağında Rus ordusu saldırıya geçti. Muravyev, sağdan indirilecek darbe yönünü yanlış seçmiş, saldırıya geçen kollar arasında koordinasyon sağlayamamış ve topçu gücünü çok kötü kullanmıştı. Neticede 6 saat devam eden taarruz başarısızlıkla sonuçlandı. Ruslar, 2350'si yaralı olmak üzere 7500 kayıp verdiler. Türklerin kaybı ise ölü ve yaralı olarak 1400 kişiydi.

Ahmet Muhtar Paşa'ya gelince, aslında 2 Eylülde Batum'a yalnızca 27 bin asker ve 37 top çıkarmış; orada Türk ihtiyatlarını ve dağlı gönüllüleri toplamaya başlamıştı. Muhtar Paşa'nın elindeki kuvvet 40 bin kişiye ulaşmış, paşa da bu orduyla 21 Eylülde Suhumi'ye girmiş, Abhazya valisi Mihail Şervaşidze paşayı karşılamaya çıkmıştı. Muhtar Paşa'ya Mingrelia'dan yalnızca General Bagration-Muhransky'nin müfrezesi (16 bin kişi ve 28 top) karşı çıkmış; Paşa'yı oyalamış, bu arada mevsim yağmurları başlayıp yollar yürünemeyecek hale gelmiş, nehirler taşmıştı. Dolayısıyla Ahmet Muhtar Paşa Abhazya'da uzun süre oyalanmak zorunda kalmıştı.

Bu arada Muravyev Kars muhasarasını şiddetlendirmiş, şehirde açlık baş göstermiş ve kolera salgını başlamıştı. Ruslarsa şehir önünde kışlık barakalar, atlar için üstü kapalı kamış damlar yapmışlardı. Rus ordusunun kampı şehre öylesine girmişti ki, uzaktan görenler herhalde "Vladikars" adını verirlerdi. Açlık, kolera, Vladikars'ın kuruluşu ve Ahmet Muhtar Paşa'nın ordusundan henüz bir haber çıkmaması Türk-İngiliz komutanların maneviyatını bozmuş ve 12 Ekimde kalenin teslim edilmesi müzakereleri başlatılmıştı. Kars kalesi müdafilerinin iki şartı vardı: Esir edilen yaşlı subayların kılıç taşımalarına izin verilmesi ve Rusya'da mahkemeye çıkarılacakları için Türk ordusunda hizmet veren Polonyalı ve Macar asilerin evlerine çekip gitmelerine göz yumulması. Muravyev her iki şartı da kabul etti ve 16 Ekimde Kars teslim oldu. Öğleden sonra saat iki sıralarında Vasıf Mehmed Paşa yanın-

da iki İngiliz – General Williams ve Albay Lack ile kale kapısından dışarı çıktı. Toplam 672 subay ve 8 bin asker teslim olmuştu. Ayrıca hastanelerde de 2000 civarında hasta vardı. Birkaç bin Kürt henüz kuşatma sırasında Kars'tan firar etmişti. Ruslar kalede 136 top ve 328 ton barut ele geçirdiler.

Kars'ın düşüşü Ruslara Erzurum yolunu açmıştı, ama kış günlerinin bastırması sebebiyle daha ileri gidilmedi. Muravyev Kars'ta bir piyade tugayı, Ardahan'da üç Kazak alayı bırakarak orduya kışı geçirmek üzere kışlaya dönme talimatı verdi.

7. Müttefik filosu Baltık'ta*

8. Paris Barış Anlaşması

Barış görüşmeleri savaş durumu bitmeden çok önce başlamıştı. Aralık 1854 – Nisan 1855 tarihleri arasında Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve Türkiye'nin büyükelçi ve temsilcileri Viyana'da 14 oturum gerçekleştirdiler. Konferans çalışmalarına Rusya'dan A. M. Gorçakov ve V. P. Titov, Türkiye'den Arif Efendi ile Ali Paşa katılıyordu. Fakat Viyana müzakerelerinin birinci etabında olumlu bir sonuç çıkmadı.

1854 Ağustosunda karşı taraflar arasında aracı rolüne soyunan Avusturya-Macaristan yönetimi, Rusya'ya büyük devletler adına barış anlaşmasının dört ana maddesini oluşturan şu geçici taslağı sundu:

1. Tuna dukalığının hamiliğinin Rusya'dan alınıp beş büyük devlete verilmesi; 2. Tuna üzerinde serbest seyir hakkının nehir ağzında büyük devletlerin kontrolüne terk edilmesi; 3. Karadeniz boğazlarıyla ilgili 1841 konvansiyonunun "Avrupa dengelerinin çıkarına olacak şekilde" yeniden gözden geçirilmesi; 4. Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks tebaanın hamiliğinin "Sultanın Hristiyan tebaaları" hukukunun tüm büyük devletlerin ortak garantörlüğüne devredilmesi şeklinde değiştirilmesi.

* Üç sayfalık kısım Osmanlı-Rus savaşlarının dışında gelişen bir olay olduğu ve konumuzla fazla ilgisi bulunmadığı için tercüme edilmemiştir (çev.)

Ne var ki I. Nikolay, savaşı henüz kaybedilmiş kabul etmediği için, Avusturya'nın ilettiği bu taslak teklifi kendisine yapılmış bir tür hakaret olarak telakki etti ve "müzakerelerin hiçbir şansı olmadığını" belirtti. Müzakereler 1855 ilkbaharında Viyana'da yeniden başlamıştı ve artık "tüm doğuda barışı tesis etme amacıyla" yapılan resmi bir konferans, 2 Martta başlayan çalışmalarla 22 Mayısa kadar devam etti. Fakat 18 Şubat 1855'de Çar I. Nikolay hayatını noktaladı (daha doğrusu intihar etti). Yeni çar II. Aleksandr, uzlaşmaya babasından daha fazla meyilliydi.

İlk iki madde (Tuna dukalığının statüsü ve Tuna'da serbest dolaşım) üzerinde kolayca anlaşma sağlandı. Rusya, Avusturya'nın çıkarlarını doğrudan ilgilendirmediği için bu iki maddede taviz vermişti ve burada Avusturya'nın Rusya karşıtlarının safında yer almasının önüne geçilmesi amaçlanmıştı. Esasen Rusya'nın ilk iki maddede taviz vermekten amacı, kendisi için daha önemli olan üçüncü (1841 konvansiyonunun gözden geçirilmesi) meselesinde bir manevra yapma imkânı yakalamaktı. İtilaf devletlerinin beklentilerine rağmen II. Aleksandr bu konuda karşı tarafın isteklerini birkaç ay süreyle reddetti.

Sıvastopol'un zaptından dolayı gururlanan III. Napolyon, Polonya daha doğrusu Rusya sınırları içinde kalan Privislen bölgesi meselesini gündeme getirmeye kalkıştı. Eylül 1855'de Fransa dışişleri bakanı Kont Valevsky, İngiltere'ye bir sonraki oturumda Polonya'nın bağımsızlığı meselesinin gündeme alınmaması halinde ülkesinin savaşı sürdürmeye hazır olduğunu bildirdi. Lord Palmerston Rusya'yı daha fazla yumuşatamayacağını biliyordu, ama Polonya'nın yeniden yapılandırılmasıyla ilgili bir müzakere daha yapılmasının Avusturya-Macaristan ile Prusya'nın çıkarlarına ciddi şekilde ters düşeceğini görüyordu. Dahası, İngiltere Fransa'nın Avrupa'daki ağırlığının daha da artmasını istemiyordu. Dolayısıyla III. Napolyon kategorik olarak "hayır" cevabını almıştı.

II. Aleksandr, itilaf devletlerinin tüm isteklerini prensip olarak ancak 1855 sonlarında kabul etti. 20 Ocak 1856'da Viyana'da tarafların üzerinde anlaştıkları beş maddelik geçici protokol ortaya çıkmıştı. Fakat asıl barış konferansı 13 Şubatta Paris'te başladı. 1815 yılından sonraki en büyük çaplı Avrupa forumu bu idi. Rusya'yı bu konferansta A. F. Orlov ve Baron F. İ. Brunov temsil ediyordu. Tecrübeli ve becerikli bir diplomat olan 70 yaşındaki Or-

lov, birinci dereceden murahhas yetkili olarak konferansa katılıyordu. Baron Brunov ise daha önce Londra'da, arkasından German federasyonunda büyükelçi olarak bulunduğu için, ikinci dereceden murahhas yetkili idi. Kongre çalışmalarına üç tarafın temsilcileri katılıyordu: Fransa, İngiltere, Türkiye ve Sardunya; Rusya; Avusturya ve Prusya.

Paris konferansının birinci gündem maddesi, savaş durumunun sona erdirilmesiyle ilgili müzakerelerin sonuçlandırılmasıydı. 2 Martta savaşan taraflar 19 Marta kadar barış tesisiyle ilgili anlaşmaların teati edilmesini kararlaştırmışlardı. Nihayet 18 Martta, 17. oturumdan sonra Paris'te şu ana maddelerden oluşan bir barış anlaşması imzalanmıştı: 1. Savaş öncesi bölgesel "statüko" yürürlükte olacak; 2. Sultan, Hıristiyan tebaasının haklarını ve mülklerini garanti altına alan bir ferman yayınlayarak büyük devletlerin bilgisine sunacak; buna karşılık büyük devletler de Sultan'ın kendi tebaasıyla olan ilişkilerine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahalede bulunamayacak; 3. Boğazlarla ilgili olarak 1841 konvansiyonu aynen yürürlükte kalacak; Karadeniz tarafsız bölge ilan edilecek ve tüm devletlerin ticaret gemilerine açık olacak; Türkiye ve Rusya Karadeniz sahillerinde askeri üs ve tersane bulunduramayacak; her iki taraf da sahillerde ancak on hafif savaş gemisi bulundurabilecek; 4. Tuna ve Tuna ağzı tüm devletlerin nehir gemilerine açık olacak; 5. Sırbistan, Eflak ve Boğdan Osmanlı'ya bağlı kalmakla birlikte muhtariyet hakkı elde edecekler; 6- Asya'da Rusya ile Türkiye arasındaki sınır savaş öncesindeki şekliyle kabul edilecek; 7- Rusya Alan adasını kapatmayacak ve orada kara ve deniz gücü bulundurmayacak.

Karadeniz'de seyir halinde olacak gemilerin tipinin belirlenmesi Türkiye ile Rusya arasında imzalanan ayrı bir anlaşma ile tespit edildi. Buna göre Karadeniz devletlerinden her biri sahil hizmetlerinde kullanılmak üzere uzunluğu 50 metreyi geçmeyen en fazla 800 tonilatoluk 6 buharlı gemi ile azami 200 tonilatoluk buharlı veya yelkenli 4 hafif gemi bulundurabilecekti.

Paris Barış Anlaşması'nın en önemli sonucu Rusya'nın Batı ve Orta Avrupa'daki etkisini zayıflatmış olmasıdır. Karadeniz'de savaş gemisi ve tersane bulundurmasının yasaklanması büyük bir devlet için ölümcül karardı ve onu güney tarafından savunmasız bırakmaktaydı. Çünkü öncelikle 1856'daki durum I. Alek-

sandr'ın Avrupa'daki "statüko"yu ebediyen değişmez kıldığı 1815'deki durumdan tamamıyla farklıydı. Diğer yandan teknolojik gelişim Paris Barış Anlaşması'nın getirdiği askeri sınırlandırmayı fiilen sıfıra indirmişti. Örneğin kimse Rusya'nın Karadeniz'de büyük tonajlı yüksek hızlı yük vapurları yapmasını, Kırım ve Ukrayna'da demir yolu ağı kurmasını engellemiyordu vs. Diğer yandan Rusya bu tür imkanların yalnızca önemsiz bir kısmını kullanacaktı ve sorumluluğu da sadece ona aitti.

1877-1878 YILLARI
(93 HARBİ)

1. Savaş rüzgârları

1875'de Güney Hersek'de Türklere karşı bir isyan başladı. Büyük çoğunluğu Hristiyan olan köylüler, Osmanlı'ya büyük meblağlarda vergiler ödediler. 1874'de sulak arazilerden toplanan mahsulâtın %12,5'u resmi vergi olarak alınıyordu, ama açgözlü mahalli Türk yöneticiler bu oranı %40'a kadar çıkarıyorlardı.

İsyanın en gözle görülür sebebi, Türk tahsildarların Hristiyan tebaayı ezmesi ve bunun Müslümanlarla Hristiyanlar arasında kanlı çatışmalara yol açmış olmasıdır. Çatışmaların başlaması Osmanlı ordusunun işe el atmasına yol açtı, ama Osmanlılar beklenmedik bir direnişle karşılaştılar. Nevesin, Bilek ve Gaçkov bölgesindeki tüm erkekler evlerini terk ederek dağlara çıktılar. Canlarını kurtarmak isteyen yaşlılar, kadınlar ve çocuklar ise komşu Karadağ ve Dalmaçya'ya sığındılar. Takviye edilen Osmanlı kuvvetleri civardaki isyanı bastırma konusunda başarılı olamayınca kısa süre sonra Güney Hersek'den kuzeye, oradan Hristiyan ahalinin bir kısmının sınırdaki Avusturya topraklarına sığındığı, bir kısmınınsa canla başla Müslümanlara karşı mücadeleye giriştiği Bosna'ya geldiler. İsyancıların Osmanlı askerleri ve yerli Müslümanlarla girdikleri günlük çatışmalarda oluk gibi kan aktı. Her iki taraf da birbirine karşı acımasızdı. Kimse kimseye merhamet göstermiyor ve çatışmalar ölümüne yapılıyordu.

Kıyamcılar komşu Karadağ ve Sırbistan'daki isyancılardan destek alıyorlardı. Karadağlılar yalnızca asilerin ailelerini barındırmakla kalmıyor, ayrıca isyancılara erzak, silah, barut ve diğer mal-

zeme yardımı yapıyor, sık sık da Türklerle yapılan çatışmalara bizzat katılıyorlardı. Sırbistan hızlı bir şekilde silahlanmaya başlamıştı. Rusya dâhil tüm Slav ülkelerinden Bosnalı ve Hersekli isyancılara bol miktarda silah, para ve savaşçı yardımı gönderiliyordu.

Bulgaristan'daki Hristiyanların durumu Bosna-Hersek'dekilerin durumundan daha da kötüydü. 1860 ortalarında Osmanlı hükümeti Bulgaristan'a 100 bin Çerkes iskân etmişti. Bu "yiğitler"in büyük çoğunluğu ekmeğini alın teriyle değil, Bulgar ahaliyi yağmalamak suretiyle kazanmayı yeğlemiş ve tabii olarak Bulgarlar da Bosnalıları taklit ederek isyan bayrağı açmışlardı. Ancak isyan Türkler tarafından bastırıldı. Bu esnada Çerkesler ve başıbozuklar Bulgaristan'da 30 binden fazla insanı öldürdüler.

Bunun üzerine aydınlanmış Avrupa, her zamanki bahaneyle yani sivil halkı korumak amacıyla Balkanlar meselesine burnunu sokmuştu. Asıl maksadı gizlemek için bir takım lâfazanlıklara başvurulduğu bilinen bir şey. İngiltere, Mısır ve İstanbul'da hâkimiyeti ele geçirmek, ama Rusya'nın güçlenmesine izin vermemek istiyordu. Avusturya-Macaristan'a gelince, o, Balkanlar konusunda bazen minimum, bazen maksimum bir program takip ediyordu. İlk hedef de Sırbistan ve Karadağ'ın savaş yoluyla genişlemesinin önünü almaktı. Viyana'da bu devletlerin varlığının milyonlarca Slavyanı köle gibi tutan imparatorluğun parçalanması konusunda bir tehdit oluşturduğu kabul edilmişti. Ayrıca Avusturya-Macaristan kategorik olarak Rusya'nın Boğazlara karşı giriştiği her harekete karşı çıkıyordu.

Maksimum program, Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan imparatorluğuna katılmasını öngörüyordu. Elbette Viyana'da Tuna ağzının kontrol altında tutulması gibi geleneksel bir hülya da reddedilmemişti. İmparator Franz-Josef ne pahasına olursa olsun İtalya ve Almanya'da uğradığı kayıpları telafi etmeyi düşünüyordu. Dolayısıyla Bosna-Hersek'in ele geçirilmesi gerektiği şeklindeki seslere kulak vermeyi tercih etmişti. Yine de 1859 ve 1866 yıllarını unutmadıkları için, Rusya'yla olan savaşı adım adım sonlandırmadan aceleye getirip işi berbat etmek istememişlerdi.

Fransa ve Almanya, Balkanlar meselesinin kuvvet kullanarak halledilmesine iştirak etme imkânına fiilen sahip değillerdi. Fransa var gücüyle silahlanmış ve rövanşa hazırlanmıştı. Milliyetçi propaganda Alsas ve Lotaringia'nın istirdadını bütün bir milletin amacı haline getirmişti. Almanya ise 1875 başlarında Fransa'nın

askeri yönden güçlenmesini engelleme ve savaş yoluyla bir gözdağı verme kararı almıştı. Bu durum tarihe "1875 savaş endişesi" adıyla geçmiştir. O sıralar İngiltere ve Rusya Almanya'nın bu kararına şiddetle karşı çıkmışlardı. İngiltere başbakanı D'İsraeli, İngiltere siyasetinin Avrupa'da birkaç hegemon devletin rekabeti üzerine kurulması nedeniyle, Almanya'nın La Manche sahiline çıkış kapısı olan Belçika'yı ele geçirebilme imkânına sahip olmasından ve Fransa'nın muhtemel bir yeni hezimetinden ciddi şekilde rahatsızdı. İngiltere'nin daimi politikası "kuvvetler dengesi eşit bir Avrupa"yı desteklemek ve şu veya bu devletin kıtada hâkimiyeti ele geçirmesine göz yummamak üzerine bina edilmişti.

İngiltere, daha önce Napolyon'a karşı Rusya'ya omuz omuza mücadele ettiği gibi şimdi de Bismark'a karşı Rus yönetimiyle sırt sırta vermişti. "Bismark, aslında yeni Napolyon'dur ve tepelenmesi gerekir" diye yazmıştı D'İsraeli. "Bu belli hedef için Rusya'yla aramızda bir işbirliği mümkün."

1875'de Almanya geri çekilmek zorunda kaldı. Ama Almanya hariciyesinin amacı yine eskisi gibi kaldı. Yani Alsas ve Lotaringia'nın bağımsızlığını garanti altına almak için Fransız askeri gücünü yok etmek veya hiç olmazsa belli bir sınırda tutmak. Kaydetmek gerekir ki, Almanya 1877'de hazmedebileceğinden çok büyüğünü yutan pitonu hatırlatıyordu. Prusya'yla ve 1859, 1866 ve 1870'de ona katılan birçok Alman prensliğiyle entegrasyonu hayata geçirmek istiyordu; ama bu şartlarda Rusya ve Fransa cephesinde aynı anda savaşı sürdürmesi akıllıca bir şey değildi. Bismark bunu çok iyi anlamış, bu yüzden Rusya'yla girdiği savaşta Avusturya'yı desteklemeye çalışmış, Gorçakov'a da Avusturya'nın mağlup olması halinde Almanya'nın müdahale etmek zorunda kalacağını bildirmişti. Bismark ayrıca Petersburg'daki büyükelçisi Şveyniç vasıtasıyla Gorçakov'a kendisinin Bosna'yı ele geçirmesine göz yumulması karşılığında Rusya'nın Türkiye ile gireceği bir savaşta Avusturya-Macaristan'ın tarafsızlığını satın alması tavsiyesinde bulunmuştu.

Bismark, Avusturya-Macaristan'ı bir şartla kurban vermeye hazırdı. Şveyniç'in Petersburg'a hareketinden önce kendisiyle görüşen Bismark, Rusya'nın Alsas ve Lotaringia'yı ele geçirmesinin garanti edilmesi halinde Almanya'nın da fiilen Rusya'yı desteklemeyi kabul ettiğini iletmesini söylemişti. Hatta Bismark yakın

çevresinden biriyle yaptığı özel sohbet sırasında görüşünü şöyle açıklamıştı: "Doğunun bugünkü karmaşık durumunda Rusya'nın bize Alsas'ı garantileyebilmesi bizim için yegâne avantajdır. Fransa'yı bir kez daha adamakıllı mağlup etmek için bu kombinasyon kullanılabilir."

Göreceğimiz gibi, 1877'de Rusya'nın İstanbul'un zaptı da dâhil olmak üzere Balkanlardaki faaliyetleri için Avrupa'da fevkalâde uygun şartlar oluşmuştu. Rus diplomasisinin önünde iki parçadan oluşan karmaşık ama ulaşılabilir bir hedef vardı.

Birincisi, Rusya'nın Boğazları ele geçirmesi sırasında tarafsız kalması için Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya tatmin edici bir bedel ödenmesi. Avusturya Bosna-Hersek'i teklif edebilir ve en kötü ihtimalle Selanik üzerinden Ege Denizi'ne serbest çıkış imkânı sağlayabilirdi. Aslında Avusturya zaten Bosna-Hersek'i ele geçirmiş, Rusya da avucunu yalamıştı. Küçük Yunanistan'a gelince, o da zaten büyük ama hasta komşusuna karşı aşırı saldırgan bir tavır içindeydi. Osmanlı güneyde yeni bir cephe açmak zorunda kalırken, Rus gemilerinin Ege Denizi'nde üs edinmeleri için Yunanistan'a Girit ve bazı Ege adalarının vaat edilmesi yeterliydi.

Almanya'ya gelince, o da belli şartlar dâhilinde Alsas ve Lotaringia'nın bağımsızlığını garanti edebilirdi. Diğer yandan Fransa'nın Alsas ve Lotaringia'yı kaybetmeyi asla sineye çekmeyeceği ve er geç bu savaşta Rusya'nın desteğini kaybedecek olan Almanya'ya saldıracağı ta 1877'de belli olmuştu. Alsas ve Lotaringia üzerindeki Rusya garantisi Avrupa'nın merkezindeki barut fıçısını ortadan kaldıracaktı. Bu durumda Almanya'nın elinin güçlenmesi ve Fransa'yla olan ilişkilerini soğutması, Rusya'nın bir asırlık probleminin çözümüne kıyasla pek de önemli bir şey değildi. İstanbul ve Çanakkale boğazlarının ele geçirilmesi, Fransa gibi dostluğu tehlikeli ve şüpheli bir müttefikin kaybını kolayca telafi edebilecek Rusya'nın askeri ve ekonomik potansiyelini ciddi şekilde artıracaktı.

Diğer yandan, ilişkilerin kopmasına ve savaşın başlamasına kadar zaten Rusya'nın İngiltere'yle olan diplomatik münasebetleri oldukça katıydı ve üstelik bu durumda İngiltere'nin eninde sonunda ele geçireceği Kıbrıs ve Mısır'a karşılık bir taviz koparamayacaktı.

Başvekil Gorçakov'un bunaklığı ve II. Aleksandr'ın politik zayıflığı işleri allak bullak etmişti. Eğer İngiltere karşısında böyle

aceleci davranmasalar ve "Londra misafirperverliği"ne uygun hareket etselerdi, kuyruktan daha fazla pay alabilirlerdi. Gorçakov, Avusturya-Macaristan ile Almanya'nın kayıplarının telafi edilmesi politikasına kategorik olarak karşıydı. Yaşlı kurt, Viyana ve Berlin'e madik atmak istemiş, ama kendi ülkesine zokayı yutturmuştu.

Bosna-Hersek'deki isyancıları desteklemeye can atan Sırbistan ve Karadağ, 20 Temmuz 1876'da Türkiye'ye karşı savaş ilan ettiler. Rus halkının büyük bir çoğunluğu bu kararı destekledi ve hatta Sırbistan'a 7 bin Rus gönüllüsü gönderildi. Sırbistan ordusunun başına Türkistan savaşlarının kahramanı General Çernayev geçti. Yine de Petersburg'da herkes tek başına Sırpların ve Karadağlıların Osmanlı'yla baş edemeyeceğini anlamıştı. Nitekim Sırp ordusu 17 Ekim 1876'da Duniş'de ağır bir yenilgi almıştı.

3 Ekimde II. Aleksandr Livadia'da gizli bir toplantı yaptı. Toplantıya Çareviç Aleksandr, Grandük Nikolay Nikolayeviç ve bazı bakanlar katıldılar. Toplantıda Balkanlardaki savaşın durdurulması konusunda diplomatik çabaların sürdürülmesinin yanı sıra, Türkiye'yle savaş hazırlıklarının başlatılması kararlaştırıldı. Askeri faaliyetlerin ana hedefi İstanbul olmak zorundaydı. İstanbul üzerine yürümek için dört kolordu hazırlanacak, bunlar Zimnitsa yakınlarından Tuna'yı geçerek Edirne'ye yönelecek, oradan da ya Sistovo-Şipka veya Rusçuk-Silivri hattından İstanbul'a girilecek; ikinci durumda eğer mümkün olursa önce Ruşçuk ele geçirilecekti. Orduyu yönetecek komutanlar da belirlenmişti: Tuna ordusunu Grandük Nikolay Nikolayeviç, Kafkas ordusunu Grandük Mihail Nikolayeviç. Savaşın olup olmayacağı ise diplomatik müzakerelerin seyrine bağlıydı.

Rus generaller her nedense coşkulu bir ruh haleti içindeydiler. Sözleşmiş gibi hep bir ağızdan şu cümleyi söylüyorlardı: "Tuna ötesinde dört kolorduluk iş yok!" Bu yüzden genel bir hareket yerine kısmı hareket başlatılmıştı. Bunlar, sanki koca Osmanlı İmparatorluğu'yla değil, Hiva Hanlığı'yla savaşa gidiyorlardı! Eylül ayının sonlarında çıkan fermân-ı şâhânede Odessa, Harkov, Kiyef ordularının tamamı ile Kafkas bölgesi ordusunun bir kısmının sefere hazırlanması emredilmiş, halbuki 12 Ekimde Moskova bölgesindeki dört tümenin hazır olması belirtilmişti. 1876 Aralığında kısmî harekete 20 piyade ve 8 atlı tümen, 3 tüfekçi, 2 istihkâm bö-

lüğü ve deneyimli Kazakların bir kısmının katılması kararlaştırılmıştı. Ayrıca gerektiğinde 225 bin yedek, 33 bin tecrübeli Kazak hazır tutulmuş, atlı birlikler için 70 bin at hazırlanmıştı.

Seferberlik ordusunun tamamı 390 bin kişiden oluşuyordu. Bunun 130 bini seyyar orduda, 60 bini Karadeniz sahilinde, 40 bini de Kafkaslardaydı. Ayrıca 730 bin de ihtiyat vardı. Bir başka deyişle Rusya silahlı kuvvetlerinin yalnızca üçte biri harekete geçirilmiş, bu üçte birin de yalnızca üçte biri seyyar kuvvet olarak ayrılmıştı.

Grandük Nikolay Nikolayeviç (1877-1878 savaşı)

Seferberlik ilanıyla savaş ilanı arasında beş aylık bir süre geçmişti. Seyyar ordu taburu demir yoluyla Dinyester vadisine getirilip, yerli ahaliden boşalan yere, kısmen Besarabya, kısmen Podolya ve Herson eyaletlerinin kesişme noktasına yerleştirildi. Fakat kısa süre sonra hem sıkıntıdan, hem de elverişsiz sağlık sebeplerine binaen tifo salgını başladı.

1877 Şubatında dokuz kolordu daha oluşturulmuş, bunlardan üçü Mart-Nisan aylarında Dinyeper boylarına gönderilmişti. Ayrıca üç tümen de Kafkaslara kaydırılmış; böylece Türklere karşı savaş ilanından itibaren 530 bin kişilik bir ordu yola çıkarılmıştı ki, mevcut Rusya silahlı kuvvetlerinin aşağı yukarı yarısı demekti. Geride ihtiyat olarak hâlâ 25 piyade, 8 süvari tümeni kalmıştı. Kazak savaşçıların ise üçte ikisinden fazlası sevk edilmiş (dört süvari tümeni) ve geride dört tümen, dört bağımsız tugay kalmıştı.

Türkiye 1877 Nisanına kadar 450 bin kişilik düzenli ve 100 bin kişilik düzensiz ordu hazırlayabilmişti ve bunun 300 bini Balkanlardaydı.

19 Mart 1877'de Avrupa devletlerinin önde gelenlerinden altısının temsilcileri, Türkiye'yi Karadağ'la barış anlaşması imzalamaya, düzensiz gönüllüleri terhis etmeye ve reformlar yapmaya zorlayan Londra protokolünü imzalamışlardı. (Sırbistan da 'statüko' şartlarında barış anlaşması imzalamak zorundaydı.) Ama Osmanlı hükümeti, Rusya ordusunun terhis edilmesini ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmasının engellenmesi talebinde ısrar ederek Londra protokolünü uygulamayı reddetti. Artık Rusya'nın Türkiye'yle olan ilişkilerini koparması kaçınılmaz olmuştu. Türkiye, bir tedbir olarak vasalı Romen prensliğinden Rusya'yla yapılacak savaşa katılmasını talep etti. Romen prensliği ise iki gerçek düşmandan hangisi daha güçlüyse onun yanında yer almayı tercih edecekti.

4 Nisanda Rus ve Romen askeri yetkililer, Rus ordusunun Romanya demiryollarını kullanarak prenslik toprakları üzerinden geçmesi ve Bükreş'de Rus ordusu için bir ana üs kurulması konusunda anlaşma imzaladılar. 6 Nisanda hareketlenen Romen ordusu, Küçük Eflakya'yı korumak ve Rus ordusunun sağ kanadının Tuna üzerinde mevzilenmesini kamufle etmek amacıyla Kalafat'da toplanmak zorundaydı. 12 Nisan 1877'de Türkiye'ye savaş ilan edildiği resmen açıklandı.

2. Demir yumruk başvekilin hatası

1856 Martında imzalanan Paris barış anlaşması Rusya için utanç belgesiydi. Anlaşma şartları arasında en aşağılayıcısı ise Rus donanmasını Karadeniz'den uzaklaştıran maddeydi. Kâğıt üzerinde her şey adaba uygun görünüyordu: Rusya ve Türkiye bundan böyle tek yanlı sınırlamalara uymak zorundaydılar. Her iki devlete de Karadeniz'deki askeri kuvvetlerini sınırlamaları, en fazla 800 tonilatoluk altı ve 200 tonilatoluk 20 gemi bulundurmaları dikte ediliyordu. Hâlbuki Türklerin Akdeniz'de bulunduracakları gemi sayısı ve tonilatosu konusuna bir sınır getirilmediği için, bu sınırlama İstanbul nazarında kâğıt üzerinde bir sınır-

lamaydı. Çünkü hin-i hacette Türk filosunun tamamı iki günde oradan Karadeniz'e ulaşabilirdi. Hâlbuki Rusya, bunca güçlüklerle kurduğu filosundan fiilen mahrum kalıyordu.

Bu gerçeğe binaen, kaydetmek gerekir ki, 1850-60'lı yılların milli basını ve daha sonraki tarihçiler, hiçbir mesnet göstermeden Paris anlaşmasının utanç verici maddelerini ulusal felaketler listesine dâhil ettiler. Hatırlayalım: Rusya'nın tüm taraflara Paris anlaşmasının getirdiği sınırlamayı reddettiğini duyurduğu 19 Ekim 1870 bildirisini kaleme alan başvekil A. M. Gorçakov, neredeyse bir masal kahramanı olmuştu. Hatta 1970'de F. İ. Tutçyev onun için mersiyeler yazmış, yine aynı yıllarda V. S. Pikul "Demir yumruk başvekilin savaşı" adlı kitabını ona ithaf etmişti.

1856 Paris sözleşmesi ruhu itibariyle Rusya için mahvedici bir anlaşmaydı. Bu sözleşmenin getirdiği sınırlamalar Rus yöneticilerin beyinlerinde bir hayalmiş gibi kaldı. Örneğin 1854-55 yıllarında Rus denizciler Karadeniz filosuna ait gemileri kendi elleriyle batırdılar. Üzücü, ama öyle! Hâlbuki bu gemiler devlete milyonlarca Rubleye mal olmuştu. Onların kaderini Balık filosunun muhafaza edilen gemilerinin kaderiyle bir kıyaslayalım. 1855-59'da zırhlı gemilerin yapılmasıyla birlikte bu gemiler tüm askeri önemini kaybettiler. Yine de Baltık donanmasındaki yelkenli gemilerin çoğu ancak 1863'de donanma bünyesinden çıkarılmıştır. Bu gemilerden bir kısmı buharlı motorlarla donatılarak 10-15 yıl daha yelken açtı, ama hiçbir askeri değerleri yoktu...

Paris sözleşmesine dönersek, belirtmemiz gerekir ki, bu sözleşmenin maddeleri nispeten hafifti ve bazı hallerde hayaliydi. Çünkü bu maddelerin uygulanmasının kontrolü konusunda hiçbir kayıt konulmamıştı. Bu konuda söz konusu anlaşmayı 1919 Versay anlaşmasıyla karşılaştırmak yeterli olacaktır. Örneğin bu anlaşmaya göre Almanya tank, uçak, uçaksavar, ağır top, denizaltı vs.'ye sahip olamayacaktı. Savaş gemilerinin tonilatosu 10 bin tonla sınırlıydı ve ancak 280 mm.lik toplar bulundurabilecekti. İngiliz ve Fransız teftiş heyetleri tüm Almanya'da teftişte bulunabilecek, anlaşma maddelerinin titizlikle uygulanmasına nezaret edeceklerdi. Fakat Almanlar işi kurnazlığa dökerek ve farklı yollara başvurarak dünyanın en iyi tank, uçak, denizaltı, uçaksavar ve toplarını yaptılar. 1935 Hitler Versay anlaşmasını tanımadığını açıkladığında, Almanya zaten birinci sınıf silahlara sahipti. Bu arada Almanlar an-

laşma şartlarındaki tonilato sınırlamasına uygun olarak 280 mm.lik toplarla mücehhez "cep zırhlıları" yaptılar, ama başka ülkelerin filolarındakilerden daha ağır kruvazörler imal ettiler.

II. Aleksandr ve bakanları ise, Türkiye'nin ihlal etmesine rağmen, Paris anlaşmasının tüm maddelerini harfiyen uyguladılar. Ne çar, ne de havalı diplomat Gorçakov, topu topu iki-üç yıl sonra Avrupa'da şartların baştan sona değiştiğini anlamadılar bile. III. Napolyon Avrupa'da topraklarını genişletmek istediği için Rusya'yla müttefik olmaya ihtiyaç hissediyordu. Avrupa'da bir dizi savaşlar olmuştu. 1859'da Fransa ve Sardunya Krallığı Avusturya İmparatorluğu'yla savaşmış; 1866'da Prusya ve İtalya Avusturya'ya savaş açmış, 1867'de ise Fransa fiilen İtalya topraklarına girerek ordusunu Pansk bölgesine götürmüştü. Küçük German devletleri için Fransa ve Prusya birbirini yiyordu. Ayrıca Avusturya orada 1859 ve 1866 yıllarındaki çarpışmalarda önemli ölçüde kaybettiği etkinliğini yeniden sağlamaya çalışıyordu.

Napolyon savaşlarından bu yana Rusya için uluslar arası ortamda en uygun şartlar oluşmuştu. Ama II. Aleksandr ve Gorçakov, Avrupa devletleri arasındaki husumetlerden faydalanarak Karadeniz filosunu belli başlı yeni tekniklerle donatmaktansa (yani ahşap kruvazör yerine zırhlı kruvazör), III. Napolyon'a Paris anlaşmasının maddelerinin uygulanmamasına rıza göstermesi için yalvarmaya başladılar. Fransız imparatoru ise kâh çarı ümitlendirdi, kâh sessizliğe büründü. Çünkü o, bu anlaşmayı büyük siyasi oyunun dayanak noktası olarak görüyordu. Ama daha ötesi yoktu. Napolyon da, iki defa mağlup olan Avusturya da, şartları ihlal edilen Paris anlaşması yüzünden yeni bir savaşa girecek halde değillerdi. Başlangıç için anlaşma şartlarına uygun olarak Nikolayev'de altı korvet yapılacaktı. Fakat gemi yapımcılarının bir hatası yüzünden kapasiteleri 800 değil, 5000 tonilato olarak belirlenmişti ve tahsis edilen kazematlarda Aleksandrovsky fabrikasında üretilen yeni çelik toplar duruyordu. Bu korvetlerin ana güvertesine yalancı direkler dikilip, birkaç mil sonra tamamıyla hafif yelkenli buharlı gemilere çevrilebilirdi. Zaten Prusya başvekili Bismark da özel bir sohbet sırasında Gorçakov'a Paris anlaşmasının maddelerinin değiştirilmesi için gürültü koparmaktansa sessiz sedasız filo kurmak daha iyidir demişti. Rus hükümeti ise anlaşmanın yasaklamadığı zırhlıları dahi yapmadı. Örneğin Gü-

ney Rusya'ya demiryolu döşeme işi çok yavaş yapılmıştır. Moskova-Lozovaya-Sıvastopol demiryolu yalnızca 1875'de hızlı bir şekilde döşenmeye başlamış, ama 1880 yılına kadar en asgari seviyede kullanılmıştır...

Yukarıda belirtildiği gibi bahriye nazırlığı zırhlı sahil muhafaza gemileri yapımı işini oldukça sıkı tutmuştu. 1877 yılına doğru Rusya hatırı sayılır ölçüde kruvazör gücüne sahipti. Atlantik Okyanusu'nda doğrudan, Akdeniz'de ise kısmen savaşabilecek çapta Oramiral 2. Butakov zırhlı filosu bulunuyordu. Bu filoda 20-8 inçlik ve 1-6 inçlik "Petropavlosk" zırhlı fırkateyni, 6-8 inçlik ve 6-6 inçlik topla mücehhez "Svetlana" firkateyni, 8-6 inçlik ve her biri 4-4 librelik toplarla mücehhez "Bogatır" ve "Askold" korveti ve "Kreyser" kliperi (3-6 inçlik, 4-4 inçlik toplarla mücehhez) yer alıyordu.

Pasifik Okyanusu'nda ise Oramiral Puzin filosu bulunuyordu. Burada "Bayan" korveti, "Abrek", "Vsadnik", "Haydamak" kliperleri ve dört nakliye gemisi vardı. Ayrıca gemilerin tamamı 1867 yılında dökülen yeni toplarla mücehhezdi.

Baltık Denizi'ndeki "Knaz Pojarsky" ve "Sıvastopol" zırhlı firkateynlerinden başka, bir adet firkateyn, altı korvet ve yedi kliper vardı. Bundan başka denize indirmeye hazır halde bekleyen "Minin" ve "Tümamiral" zırhlı firkateynleri yedek olarak tutuluyordu.

Onlarca gemiden oluşan bu üç filo, hem Akdeniz'de, hem de İran Körfezi'nde bir zırhlı savaşını yürütmeye rahatça yetecek durumdaydı. "Petropavlovsk" ve "Svetlana" Türk zırhlılarıyla rahatça boy ölçüşecek kapasitedeydi. (Mesudiye zırhlısı hariç). Ama sultanın savaş gemileriyle karşılaşmaya çalışmak gerekmiyordu. Akdeniz'deki Osmanlı şehirlerini denizden bombardıman edilmesi Kıbrıs'ta Yunanlıların, Arabistan'da Arapların vs. isyan etmelerine yol açabilir; bu durumda Rus kruvazörleri isyancılara silah verebilir, ayrıca ateş gücüyle destekleyebilirdi. Bu arada Oramiral Puzin deniz müfrezesinin Hint Okyanusu'nda Kızıldeniz ve İran Körfezi sahillerinde yeterince gürültü çıkarabileceğini söylemeye zaten gerek yoktur.

Filodaki subaylar ve denizciler savaşa hazırlanmışlardı. 6 Nisan 1877'de büyük kalibreli toplarla mücehhez Belçika yapımı "Fanny David" vapuru Antverpen limanından Türkiye'ye hareket etti. "Petropavlovsk" firkateyni gizli askeri malzeme bulundurdu-

ğu iddiasıyla bu vapura el koyabilirdi, ama bahriye nazırlığı "böyle bir şeyin uygun olmadığı" konusunda âcil bir telgraf gönderdi. 29 Nisanda ise Atlantik Okyanusu ve Akdeniz'deki tüm gemilere Kronştadt'a dönmeleri talimatı verildi.

O dönemdeki Koramiral Knaz Konstantin Nikolayeviç, II. Aleksandr'dan Atlantik'de Brest bölgesine hiç olmazsa iki kruvazörün gönderilmesine müsaade buyurmalarını rica etti. Bahriye nazırlığı kendisine şu cevabı verdi: "Brest'in çok yakınlarında İngilizlerle bir çatışmaya girilip husumet yaratılmasından çekindiği için Ekselansları talebinizi uygun bulmamıştır." Sanırım bakanlık 1858-70 yılları arasındaki Avrupa savaşlarına bulaşmak istemiyordu, ama aslına bakarsanız, diğer Avrupa devletleri de ya Rusya'yla savaşa girmek niyetinde değillerdi, ya da böyle bir savaşı götüremeyeceklerini düşünüyorlardı.

Türkiye, başlangıçta Rusya'nın Atlantik filosundan çok çekiniyordu ve hatta Bâb-ı Âli Çanakkale Boğazı'nı mayınlamaya başlamaya hazırlanmıştı. Mısır'dan İstanbul'a kuvvet kaydırılması ancak zırhlı bir konvoyun eşliğinde gerçekleştirilecekti. Fakat bu korku kısa süre sonra yerini şaşkınlık ve kahkahalara bıraktı ve Mısır'dan nakledilecek orduya zırhlı konvoyun refakat etmesi kararı iptal edildi. Nihayet 1877 Temmuzunda Girit'in Souda limanında demirli bulunan iki zırhlı ve altı silahlı vapurdan oluşan Hüseyin Paşa filosu Akdeniz'de Rus ticaret gemilerini avlamaya çıktı. Türkler nahoş bir durumla veya düşmanla karşılaşmaktan korkmuyorlardı. Rusya, el konulan gemileri konusunda sert bir notayla cevap verdi. Fakat Hüseyin Paşa demir yumruk başvekil Gorçakov'un yavelerine kulak vermek dahi istemedi.

3. Karadeniz'de durum

Savaşın en başından beri Türk filosu Kafkas sahillerinde gezinmeye başlamıştı. Rus askeri yetkililer bunu önceden görmüş ve bu yüzden Kafkas ordusunun aşağı yukarı yarısı (32 bin asker ve 68 sahra topu) Rion nehri vadisiyle Batum taraflarına yığılmıştı.

29 Nisan 1877'de Türk filosu iyi silahlı 1000 dağlıyı Gulaut köyü yakınlarına indirdi. Rusya'ya karşı hasmâne tutum sergileyen yerli ahalinin bir kısmı da bunlara katıldı. Ahmet Paşa filosuna bağlı beş Türk zırhlısı 2 Mayıs 1877'de 2,5 saat boyunca Su-

humi'yi bombardıman etti. Bombardıman 5 Mayıs tarihinde tekrar başlayınca oradaki Rus kuvvetleri şehri terk edip Macar nehrinin öte tarafına çekilmek zorunda kaldılar. 7-8 Mayıs tarihlerinde Türk gemileri Rus sahillerinde Adler'den Oçambir'e kadar 150 km. boyunca devriye gezdiler ve karaya 1500 dağlı çıkardılar.

8 Mayısa kadar Adler sahilinden Kodor nehrine kadar olan kısım asiler tarafından ele geçirilmişti. Türk gemileri Mayıs ayından itibaren isyan bölgesindeki Türk ve Abhazlara sürekli ateş desteği veriyordu. Türk filosunun ana üssü Batum'du, ama gemilerin bir kısmı Mayıstan Ağustosa kadar Suhumi'de üslenmişti.

Türk filosunun faaliyetleri bir başarı olarak değerlendirilebilir, ama bu genel savaş sahnesinde ikinci dereceden bir taktik başarısıydı. Balkanlarda savaşın neticesi belli olmuştu ve Türk filosu, kendinin mahvolmasına yol açsa dahi, her türlü bedeli göze alarak oradaki kendi ordusuna yardım etmek zorundaydı. Fakat Türk filosu pasif kaldı. Ne Odessa bölgesinde herhangi bir faaliyette bulundu, ne de Dinyeper-Bug limanında. Hatta 1855'de olduğu gibi Azak Denizi'ne girip bir katliam yapmaya teşebbüs dahi etmedi. Yalnızca savaşın sonunda Türk gemileri muhtemelen pasifliğin ve korkaklığın sorumluluğundan kurtulmak amacıyla birkaç gösteri sergilemekle yetindi. Örneğin 30 Aralık 1877'de İngiliz Montorp-bey'in kumandasındaki "Assar-i Tevfik" korveti ile "Osmaniye" firkateyni Yevpatoria'ya [Gözleve] gelip şehre 135 gülle fırlattı. Şehirde bazı evler tahrip oldu (Türk gemilerinden atılan güllelerden bazıları patlamamıştı ve bunlardan birisi bugün Yevpatoria müzesinde muhafaza edilmektedir.) Daha sonra Türkler Yevpatoria'ya bir saldırı düzenleyerek iki ticari gemiyi ele geçirmek istedilerse de şiddetli bir top ateşine maruz kaldılar. Montorp-bey, değerli ödülleri reddederek korkuya kapılıp gemilerini oradan uzaklaştırdı.

1 Ocak 1878'de Theodosia'ya gelen Montorp-bey iki saat 15 dakika boyunca tam 152 top mermisi gönderdi. On ev yıkılmış ve bir asker ölmüştü. Türkler 2 Ocakta da iki saat boyunca Anapa'yı top ateşine tuttular.

Rus gemileri de oldukça pasif idi. Yaptıkları bütün iş, Türk gemilerinin beş saldırısına karşı "Grandük Konstantin" mayın gemisi ve kruvazör faaliyetleriyle karşı koymak oldu. S. O. Makarov'un kumanda ettiği "Grandük Konstantin" 30 Nisan-1 Mayıs

tarihleri arasında ilk defa Batum limanında Türklere hücum etti. Gerçi saldırı başarılı olamadı, ama dört mayın gemisi zarar görmekten kurtuldu. Makarov'un ikinci saldırısı 28-29 Mayıs gecesi Sulina limanına oldu. Ama bu defa vapurun bordasında dört mayın botundan başka, yedekte 1 ve 2 no.lu torpidolar da vardı. Saldırı sırasında 1 no.lu torpido "İclaliye" korvetinin yanında bir mayın patlatmaya muvaffak olduysa da, batırıldı ve torpido kaptanı L. P. Puşkin esir düştü. Devrim öncesi Rus tarihçileriyle Sovyet dönemi tarihçileri "İclaliye'nin bütün savaş boyunca devreden çıkacak derece birkaç kez ağır hasar gördüğünü" belirtmekte* iseler de, çağdaş batılı tarihçiler söz konusu geminin ağır hasar gördüğü iddiasını** reddetmektedirler.***

4. Yine Tuna boylarında

Daha önceki tüm çarpışmalarda olduğu gibi, Tuna geçilmeden Türklere karşı zafer kazanmak mümkün değildi. Tuna boyundaki askeri faaliyetlerin önemine vurgu yapmadan donanmanın faaliyetlerine aydınlık getiren bir bölümde bu olaylara değinmeyi uygun buldum.

Türkler, Tuna'nın Rus ordusunun önünde tabii bir engel olarak ehemmiyetini anlamışlar ve bu yüzden 60'lı yıllardan itibaren güçlü bir nehir filosu oluşturmaya ve Tuna kaleler zincirini modernize etmeye girişmişlerdi. 1877'de Tuna üzerindeki en güçlü kaleler Vidin, Nikopol, Rusçuk, Turtukay ve Silistre kaleleriydi.

Türkler Tuna donanmasına bağlı gemileri 500 millik bir alana yaymışlardı. Bazı Sovyet tarihçileri bunun temel bir hata olduğunu kaydetmektedirler, ama bir cihetten tek makul olan da buydu. Çünkü Tuna donanması düşman donanmasıyla çarpış-

* Örneğin, Ostrovsky B. "Admiral Makarov", M., 1954, s. 65.

** Langenzipen B., Güleryüz A. "Ottamansky parovoy voyennıy flot 1828-1923". London, 1955.

*** Yazar burada tam beş sayfa Osmanlı donanması ile Rus savaş gemileri arasında geçen Batum deniz savaşlarını anlatmakta ve önsözde de belirtildiği gibi ancak bir askerin veya savaş tarihi uzmanının ilgilenebileceği detaylar vermektedir ki, normal okuyucunun hiç ilgisini çekmeyeceği için beş sayfalık kısmın çevirisine gerek görülmemiştir. (Çev.)

mak için değil, düşmanın karşıya geçmesini engellemek amacıyla kurulmuştu.

Türklerin Tuna donanmasını ortadan kaldırmadan veya en azından nötralize etmeden nehrin geçilmesini düşünmek bile mümkün değildi. Rus ordusu bu işi nehre mayın döşemek suretiyle ve ağır topların yardımıyla halletmeye karar verdi. Ayrıca bu ağır toplarla düşman topları halledilecek ve Türk kaleleri yıkılacaktı.

Mayın savaşı ve Tuna'yı geçme hazırlıkları 1876 yılı güzünde başlamıştı. Kişinev'e 1876 Kasımından itibaren 14 buharlı bot ve 20 kürekli tekne yerleştirildi. Buharlı botların çoğu Baltık donanmasından getirilmişti. 1876-77 kışında bu botlar mayınlarla teçhiz edilmiş ve zırhla kaplanmıştı. 1877 ilk baharında ise Dinyester'e bot ustaları getirildi...

Savaş başlamadan önce Bender'e harbiye nazırlığına ait 300 galvanize Gertsa mayını döşenmişti. Tuna'da mayın tarlasının döşenmesi işi hem harbiye nazırlığı mühendisleri, hem de denizciler yapmıştı.

10 Nisan 1877'de savaş ilanından iki gün sonra Romen köylüleri gibi giyinen Teğmen Petrov ve levazım subayı Maksimoviç komutasındaki 30 mayıncı tarafından Tuna'ya galvanize mayınların döşenmesine başlandı ve büyük zorluklarla tamamlanabildi. 12 Mayıstan sonra ise mayın döşeme işi yoğunluk kazandı.

Türklerin Rus gemilerine ateş açmasıyla 21 Nisanda başlayan çarpışmalar münavebeli üstünlüklerle 15 Hazirana kadar sürdü. 12 Haziranda Rus topçusu, Tuna'nın sol sahiline yerleştirilen toplarla Türk mevzi ve kalelerini yoğun ateş altına aldı. 14 Mayısta bütün Rus topları düşman cephesini dövmeye başladı ve top atışları gün boyu devam etti. Atışlar ana kuvvetlerin karşıya geçmeye hazırlandığı Nikopol üzerine yoğunlaştı. Şehirde pek çok yangın çıktı. Türkler Nikopol'a çıkarma yapan kuşatma birliklerini püskürtmekle uğraştıkları için Sistovo'yu [Ziştovi] dikkatten kaçırmışlar; yoğun topçu ateşi de düşmanın Rus ordusunun ana kuvvetlerinin Tuna'yı nereden geçeceği kestirmesini engellemişti. Bu yüzden Türk ordusu Rusçuk'dan Nikopol'a kadar uzun cepheye dağılmıştı ve geçiş noktasından hayli uzaktaydı.

Rus askerlerinin Tuna'yı geçişi 15 Haziran gecesi saat ikide başladı. Tüm askerler düşman tarafından fark edilmemek için si-

yah üniformalar giymişlerdi. Birinci kafile kazasız belasız geçmeyi başardı, ama ikinci kafile geçerken Türklerin yoğun ateşi başladı. Türklerin bulunduğu sahilde gecenin üçüne doğru üç bin kişi ve iki dağ topu bataryası vardı. Gündüz saat 12'ye doğru ise bu sayı altı bine, top sayısı da dörde çıkmıştı. Rus ordusunun büyük kısmı karşıya gemilerle geçmiş, Anneta adlı gemi 20 binin üzerinde askeri karşıya taşımıştı.

Türkler piyadeleri ve topçu birliklerini geçiş noktasına doğru kaydırmışlardı. Tepe-Bunar'da yerleştirilen iki Türk topu ile Sistovo'nun doğu kesimine yerleştirilen iki top ateş kusuyordu. Şafağın ilk ışıklarıyla birlikte düşmanın top ateşi yoğunlaşmaya ve daha etkili olmaya başladı. Bu arada karşı sahile geçmeyi başaran Rus topçuları da kuzeyden Türk mevzilerine mermi yağdırmaya başladılar. Dokuzuncu topçu birliğinin açtığı ateşle Türklerin Tepe-Bunar'daki topları, Sistovo [Ziştovi] sınırındaki toplarsa iki bataryanın ateşleriyle susturulmuştu.

Türk ve Rus topçu birlikleri arasında ateş teatisi devam ederken, Rusçuk tarafından geçiş noktasına silahlı bir Türk vapuru yaklaştıysa da, dokuzuncu topçu bataryasının yoğun ateşi karşısında geri çekilip Rusçuk'a doğru gitti. 9. topçu birliğine bağlı iki batarya Türk bataryalarını susturduktan sonra düşmanın piyade kuvvetlerini ateş altına aldı. 1600 m. şarapnel menzilli üç batarya ile 1800 m. menzilli 2 misket bataryası düşmana ağır kayıplar verdirdi. Türkler çıkarma noktasını terk ederek geri çekilmek zorunda kaldılar ve bundan sonraki çıkarma hareketleri düşmanın taciz atışlarına maruz kalmaktan kurtuldu.

15 Haziran akşamına doğru Tuna nehrinin sağ sahilinde 29 tabur, 16 sahra topu, 14 dağ topu ve 60 Kazak vardı. Peşin fikirli Batılı savaş teorisyenlerine göre Tuna'yı geçmeye çalışan Rus ordusunun 25-30 bin kayıp vermesi gerekirdi, ama boğulanlar ve yaralananlarla birlikte Ruslar 748 kişi kaybetmiş, iki top da suya gömülmüştür.

Düşmandan arındırılan sahanın genişletilmesi yalnızca Rus ordusunun taciz ateşine maruz kalmadan karşı sahile geçişini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda biri "aşağı" denilen Adda adasının bulunduğu kısımda (19 Haziranda), diğeri "yukarı" denilen Bujiresk adasının bulunduğu kısımda (28 Haziranda) olmak üzere kısa zamanda Tuna üzerine iki köprü kurma imkânı da sağlamıştır.

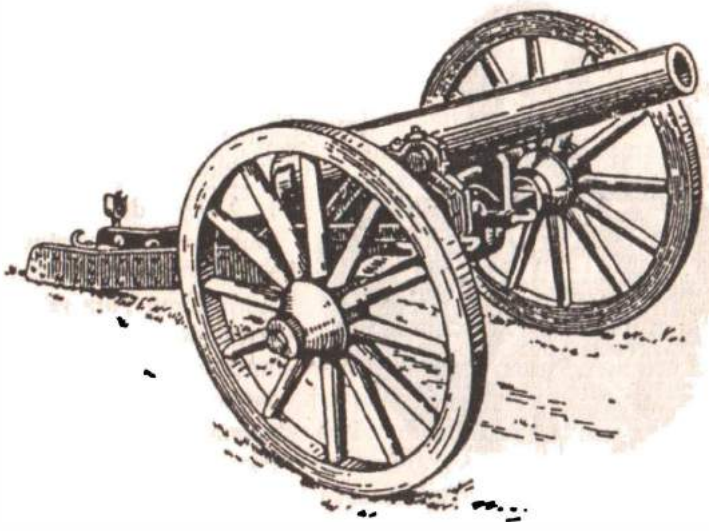

1867 yılına ait bir yivli top

26 Haziranda Tümgeneral Kridener, Nikolay Nikolayeviç'den Nikopol'u zapt etme emri aldı. 9. kolorduda iki piyade tümeni, üç süvari alayı, Kafkas Kazak müfrezesi ve 92 sahra topu vardı. Kolorduya ayrıca kuşatma için fazladan 30 sahra, 33 de kuşatma topu verilmişti. Nikopol kalesi garnizonu yaklaşık 8 bin kişiden oluşuyordu. Kalede 113 sahra ve kale topu vardı ve bunlardan yalnız 11'i Krupp firmasının ürettiği yeni top, diğerleri eski toplardı. 3 Temmuz sabahı saat dörtte kale top ateşine tutulmaya başlandı. Ruslar, gündüz kale çevresindeki birkaç tabyadan Türkleri atmıştı. 4 Temmuz şafağında ana taarruz başlamak zorundaydı, ama Nikopol garnizonu beyaz bayrak çekti. Aralarında iki general ve 105 subayın da bulunduğu yaklaşık 7 bin Türk teslim oldu. Rus ordusunun kaybı ise 1279 er, 31 subay ve 1 generaldi.

Nikopol kalesinde "İşkodra" ve "Bağrıyanık" adı verilen iki zırhlı gambot bulundu. Türkler bu gambotları sığ bir yere saklamış ve ateşe vermişlerdi. Motorlar tamir edildi, fakat Türkler tarafından yok edilen bazı parçalar eksikti. Gambotlar için Baltık donanmasından denizciler getirildi. Beş hafta sonra gambotlar tamamıyla savaşa hazır hale getirilmişti. İşkodra adı "Sistovo", Bağ-

Feldmareşal İ. V. Gurko

rıyanık da "Nikopol" olarak değiştirildi. Daha sonra bu gambotlar Türklerle yapılan savaşlarda Ruslara çok faydalı oldu.

2 Eylülde Teğmen Dubasov akıntı boyunca Silistre limanında demirli duran Türk gemilerine birkaç yangın gemisi gönderdiyse de, herhangi bir başarı sağlayamadı.

27 Temmuzdan Eylül başlarına kadar Odessa'dan ve diğer yerlerden Tuna'nın çeşitli kolları üzerinden buraya çeşitli çapta ve kapasitede gemiler getirildi. Böylece Rus ordusu Tuna'nın aşağı akımında güçlü bir filotilla oluşturdu. Örneğin 1 Ocak 1878'de Rusya'nın Tuna filotillasında "Nikopol" ve "Sistovo" gambotlarından başka, bir adet normal gambot, 3 ıskuna, 8 buharlı gemi, 2 havanlı yüzer batarya, 5 torpidobot ve 24 mayın gemisi vardı. Filotillada 152 subay, 2422 bahriyeli ve 52 gönüllü (makinist, gemi klavuzu vs.) görev yapıyordu.

Eylül ayının sonlarında Rus kumandanlar Sulina'ya karadan ve nehirden ortaklaşa bir saldırı planladılar. Türklerin kara ve nehir gücü fazla büyük değildi. Sulina'nın yukarısında, Karadeniz'e doğru olan kısımda bazı Türk gemileri vardı. Ruslar %100 şanslı gözüküyorlardı, ama Sulina'da İngiliz koruma gemisi Cockatrice vardı. Bu teknenin savaş gücü olarak fazla bir ehemmiyeti yoktu, fakat Rus generaller sanki hiç görmemişler gibi bu "eğitimli denizciler" karşısında bir kez daha paniğe kapıldılar. Hatta Tümgeneral V. N. Verevkin, birkaç gün sonra İngiliz teknesinin kumandanına Sulina'ya yapılacak saldırının yalnızca tarihini değil, detaylarını bile vermekten başka bir şey düşünmedi. Tabii o da bu bilgileri Türklere ulaştırdı ve Sulina'ya saldırı vakti yaklaştığında Gobbart Paşa'nın dokuz zırhlı gemisinden oluşan filotillası çıkıp

geldi ve böylece Sulina'nın ele geçirilme planının değiştirilmesi uygun görüldü.

Bu arada Ruslarla Türkler arasında küçük çatışmalar da oldu, ama 1878 başlarında Tuna bölgesinin büyük kısmı Türklerden temizlenmiş; düşmanın elinde birbiriyle bağlantısı olmayan Sulina, Rusçuk vs. gibi birkaç kale kalmıştı.

5. Plevne trajedisi

Nikopol'un zaptından sonra Tümgeneral Kridener'in kimse tarafından korunmayan Plevne'yi mümkün olduğunca hızlı bir şekilde işgal etmesi gerekiyordu. Çünkü Plevne, Sofya, Loyça, Tırnova, Şipka geçidi vs. gibi yerlere giden yolların kesişim noktası olarak oldukça stratejik bir noktaydı. Ayrıca 5 Temmuzda 9. piyade tümenine bağlı taharri birlikleri düşmanın Plevne yönüne doğru büyük kuvvetler kaydırdığı haberini getirmişlerdi. Bunlar, Bulgaristan'dan alelacele yola çıkan Osman Paşa'nın askerleriydi. Osman Paşa'nın başlangıçta 17 bin askeri ve 30 sahra topu vardı.

Seyyar ordu karargâhının kumandanı General Nepokoyçitsky henüz 4 Temmuzda Kridener'e şu telgrafı yollamıştı: "Kazak müfrezeleri ve topçu birlikleriyle birlikte iki piyade alayını alarak derhal Plevne'yi işgal için harekete geç.." Kridener, Plevne'nin hemen işgal edilmesini ve Vidin'den gelebilecek muhtemel bir saldırıya karşı Plevne'de mevzilenmesini" emreden telgrafı bir gün sonra merkezi karargâhtan almıştı. 6 Temmuzda Nepokoyçintsky'den "Eğer hemen Plevne'ye tüm kuvvetlerinizle hareket edemiyorsanız, acil olarak Tutalmin'in Kazak müfrezelerini ve bir miktar piyadeyi gönderin" şeklinde ikinci bir telgraf daha gelmişti.

Osman Paşa, günde 33 km. yol kat ederek 6 günde 200 km. yolu tamamlayıp, daha Kridener aynı sürede 40 km. yol almadan gelip Plevne'yi işgal etti. Nihayet Kridener'in ordusunun bir kısmı Plevne'ye geldiğinde atlı Türk taharri birliklerinin ateşiyle karşılaştı. Osman Paşa artık Plevne ve çevresindeki tepelere yerleşmiş, mevzilerini kurmuştu. 1877 Temmuzuna kadar şehirde istihkâm yoktu. Yalnızca kuzey, doğu ve güney tarafı hâkim te-

Osmanlı generali Osman Paşa

pelerle çevriliydi. Osman Paşa bu tepeleri ustaca değerlendirerek Plevne çevresine tabii bir istihkâm kurmayı başarmıştı.

Kridener, Plevne'yi ele geçirmek amacıyla Türk istihkâmları önüne ancak 7 Temmuz akşamı gelebilen Tümgeneral Şilder-Şuldner'in müfrezesini gönderdi. Müfreze 8600 asker ve 46 sahra topundan oluşuyordu. Şilder ertesi gün Türklere karşı bir saldırı denediyse de başarılı olamadı. "Birinci Plevne" denilen bu ilk muharebede Ruslar 75'i subay olmak üzere 2326 ölü ve yaralı verdiler. Ama Türklerin kayıpları de iki binden az değildi.

Tuna'yı geçmek için kullanılabilecek tek geçidin Sistovo [Zistovi] yakınında iki günlük mesafede Türk ordusunun bulunuşu Grandük Nikolay Nikolayeviç'i ciddi şekilde rahatsız etmişti. Türkler, Plevne'den bütün Rus ordusunu ve özellikle de yalnızca ana karargâhı değil, Balkanların ötesine gönderilen orduyu tehdit edebilirlerdi. Bu yüzden başkomutanlık Osman Paşa'nın (gücü haddinden fazla abartılan) ordusunun bütünüyle ortadan kaldırılarak Plevne'nin ele geçirilmesini istedi. Böylece Temmuz ortasına kadar Plevne önlerinde 26 bin asker ve 184 sahra topu yığıldı. Ancak, kaydetmek gerekir ki Rus generaller Plevne'yi kuşatacaklarını düşünmemişlerdi. Osman Paşa'ya rahatça takviye geliyor, erzak ve cephane sıkıntısı çekmiyordu. İkinci muharebe başlamadan önce emrindeki asker sayısı 22 bine, topları da 58'e ulaşmıştı. Hâlbuki Rus ordusu sayı yönünden bu rakama ulaşamadığı gibi, o dönemdeki sahra topları toprak tabyalara karşı fazla etkili olmadığı için, üçte bir oranındaki topçu kuvveti de belirleyi-

ci rol oynayamazdı. Ayrıca Plevne önlerindeki topçu birlikleri kumandanı da ilk saldırı safına topları sürme riskini göze alamamış ve Kars'da olduğu gibi tabyaları savunanların ateşleri karşısında inatla tutunmak istememişti.

Yine de 18 Temmuzda Kridener Plevne'ye ikinci saldırıyı başlattı. Hücum bir felaketle sonuçlandı. 168 subay ve 7167 er olmak üzere pek çok ölü ve yaralı verilmiş, hâlbuki Türklerin kaybı 1200'ü bile bulmamıştı. Saldırı sırasında Kridener istişare etmeden emirler vermiş, topçu birlikleri rasgele ateş açmış ve tüm çarpışma boyunca yalnızca 4073 salvo yapmıştı.

İkinci Plevne muharebesinden sonra Rus ordusunun arkasında panik başlamıştı. Sistovo'da yaklaşmakta olan Kazak birliğini Türk birliği sanarak teslim olmaya hazırlanmışlar; Grandük Nikolay Nikolayeviç Romen kralı Karl'a yaşlı gözlerle müracaat ederek yardım talebinde bulunmuştu. Laf aramızda Romenler de o güne kadar kendilerini Rus ordusu sanıyorlardı; ama başvekil Gorçakov hiç kimsenin bilmediği siyasi bir sebepten dolayı Romenlerin Tuna boylarına gelmesine kategorik olarak rıza göstermemişti. Türk generaller Rus ordusunu imha edip, hayatta kalanları Tuna ötesine atmaya muktedir idiler. Ama onlar da kendilerini tehlikeye atmak istememiş, hatta birbirlerine karşı entrikalar çevirmeye başlamışlardı. Bu yüzden birkaç hafta cephe hattında herhangi bir hareket olmamış, yalnızca savaş durumu muhafaza edilmişti.

19 Temmuz 1877'de İkinci Plevne muharebesinin sonuçlarından ciddi şekilde sıkılan Çar II. Aleksandr, iki kolordu, 24 ve 26. piyade tümeni ile 1. süvari tümeninden oluşan toplam 110 bin kişilik orduyu 440 topla umumi seferberlikle görevlendirdi, ama onlar da Eylül-Ekimden daha önce bölgeye intikal edemezlerdi. Ayrıca ana karargâhtan 2. ve 3. piyade tümeni ile 3. avcı tugayına da hareket emri verildi. Onların bölgeye intikali ise Ağustostan daha önce mümkün değildi. Takviye kuvvetleri gelinceye kadar tüm cephelerde müdafaa pozisyonunda kalınması kararlaştırıldı.

25 Ağustosa doğru Plevne önlerinde önemli miktarda Rus ve Romen ordusu toplanmıştı: 75500 piyade, 8600 süvari ve 20'si kuşatma topu olmak üzere toplam 424 top. Türk ordusu ise 29400 piyade, 1500 süvari ve 70 sahra topuna sahipti. 30 Ağustosta Üçüncü Plevne hücumu başladı. Hücum tarihi çarın isim

alışını kutlama gününe raslatılmıştı. Hücumu izlemek için II. Aleksandr, Romen kralı Karl ve Grandük Nikolay Nikolayeviç bizzat gelmişti.

Generaller yoğun topçu ateşi konusunda endişeli değillerdi, ama Plevne önlerinde havan topu azdı. Bu yüzden düşmanın ateş gücü çökertilememiş ve Ruşlara ağır kayıplar verdirmişlerdi. Böylece Türkler hücumu püskürtürlerken, Ruslar 295 subay, 12471 asker kaybetmiş, müttefikleri Romenlerin kaybı ise 3 bin civarında olmuştu. Kısacası Türklerin üç bin kaybına karşılık toplam 16 bin kayıp vardı.

Üçüncü Plevne hem orduda hem de tüm ülkede şok etkisi yaratmıştı. 1 Eylülde II. Aleksandr Porad kasabasında askeri meclisi topladı ve hemen Tuna'nın öbür tarafına çekilme teklifinde bulundu. Harbiye nazırı Milutin ve General Levitsky'nin kategorik olarak geri çekilmeye karşı çıkmasına rağmen, General Zotop ve Massalsky fiilen bu teklifi desteklediler. II. Aleksandr, konu üzerinde uzun uzun düşündükten sonra sonuncuların görüşünü Milutin ve Levitsky'nin fikrini benimsedi ve neticede yeni takviye kuvvetleri gelinceye kadar tekrar savunmaya çekilme kararı alındı.

Osman Paşa, başarılı bir müdafaa sergilemiş olmasına rağmen Plevne'de durumunun tehlikede olduğunun farkındaydı ve bu yüzden çevresi tamamen kuşatılmadan geri çekilmesine izin verilmesini istediyse de, yerinde kalması emredildi. Batı Bulgarya garnizonundaki Türklerden Osman Paşa'ya takviye olarak gönderilmek üzere Şevket Paşa kumandasında bir ordu oluşturuldu. Şevket Paşa 8 Eylülde Plevne'ye iaşe nakli belgesiyle Ahmet Hıfzı tümenini (10 bin piyade ve 12 top) yola çıkardı. Nakliye gemileri Ruslara görünmeden yoluna devam etti, fakat sıra halinde ilerleyen konvoy Rus süvarileriyle (6 bin piyade ve 40 top) karşılaştığında da, askerin başındaki kabiliyetsiz ve yüreksiz komutan onlara saldırmaya cesaret edemedi. Bu durumdan cesaret alan Şevket Paşa, 23 Eylülde ikinci bir kafileyi yola çıkardı ve kendisi de bizzat kafilede yer aldı. Üstelik bu defa kafileye koruma olarak yalnızca bir piyade alayı refakat ediyordu. General Krılov, Şevket Paşa ve kafilenin yalnızca Plevne'ye gitmesine izin vermedi, tekrar Sofya'ya dönmesine de sesini çıkarmadı. Herhalde onun yaptığını ancak bir düşman ajanı yapabilirdi! Krılov'un bu hatası yüzünden Osman Paşa iki ay daha yetecek erzaka kavuşmuş oldu.

15 Ekimde Petersburg'dan kraliyet telgrafı ile çağırılan General E. İ. Totleben Plevne önlerine geldi. Mevzileri teftiş eden Totleben, tabii olarak Plevne'ye yeni bir saldırı yapılmasına karşı çıktı. Totleben'e göre şehir dört bir yandan kuşatma altına alınmalı, Türkler açlıktan öldürülmeli ve bunu da hemen yapmalıydı. Eylül ayının ortalarına doğru Plevne'de Osman Paşa'nın 47 bin askerine karşılık 170 bin kişilik Rus ordusu vardı.

Türkler Plevne muhasarasını etkisiz hale getirmek için Mehmed Ali Paşa kumandasında "Sofya ordusu" denilen 35 bin kişilik bir kuvvet oluşturdular. Sofya ordusu Plevne'ye doğru yola çıktı, fakat 10-11 Ekimde Novagan önlerinde General İ. V. Gurko'nun birlikleri tarafından geri dönmeye mecbur bırakıldı (Gurko'nun emrinde yalnızca 35 bin kişi vardı). Gurko, Mehmed Ali Paşa'yı takip ve imha etmek istediyse de, Grandük Nikolay izin vermedi. Plevne önlerinde ağzının payını alan grandük artık daha dikkatli olmak zorundaydı.

Kasım ortalarına doğru kuşatma altındaki Plevne'de erzak ve mühimmat tükenmeye başlamıştı. 28 Kasım gecesi Osman Paşa şehri terk ederek bir yarma hareketine girişti. Sıkı bir topçu ateşiyle desteklenen 3 grenader tümeni Türkleri durdurmayı başardı. Öğleye doğru muharebe alanına Rus ordusunun ana kuvvetleri de geldi. Yaralanan Osman Paşa teslim olma kararı aldı ve böylece 43 bin kişi savaş esiri olarak teslim alındı: 10 paşa, 2128 subay, 41200 er. Ayrıca 77 top ele geçirildi. Türklerin ölü ve yaralı kaybı yaklaşık altı bin kişiydi. Bu muharebede Rusların kaybı ise 1700'den fazla değildi.

Osman Paşa'nın Plevne'deki kahramanca direnişi Rus ordusuna çok pahalıya patlamış (22500 ölü ve yaralı!), ayrıca beş ay zaman kaybetmişti. Bu oyalanma, yeri geldiğinde, General Gurko'nun henüz 18-19 Temmuzda Şipka geçidini ele geçirmesi sayesinde savaşta hızlı bir zafere ulaşma imkanını ortadan kaldıracaktı.

Plevne önlerinde yaşanan trajedinin ana müsebbibi Kridener, Krılov, Zotop, Massalsky ve benzerleri gibi Rus generallerinin eğitimsizliği, kararsızlığı ve apaçık aptallığıdır. Asıl problem topların nasıl kullanılacağı meselesinden kaynaklanıyordu. Et kafalı generaller, Napolyon'un daha önce nihai çarpışmada 200-300 topla yüklendiğini ve düşmanı top ateşiyle bunalttığını hatırlıyor olsalar da, bu kadar fazla sahra topuyla ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

Diğer yandan uzun menzilli seri atışlı toplar ve etkili şarapnel, düşmanın önceden top atışlarıyla iyice hırpalanmadan piyadenin saldırıya geçme imkânsızlığını mümkün hale getirmişti. Sahra topları toprak istihkâmların fiilen üstesinden gelecek durumda değildi. Toprak istihkâmların etkisiz hale getirilmesi için havanlar veya 6-8 inçlik obüsler gerekiyordu ve bu tür havanlar Rus ordusunda vardı. Rusya'nın batı kalelerinde ve Brest-Litovsk kuşatmasında kullanılan ve âtıl vaziyette bekleyen 1867 dökümü 200 kadar 6 inçlik havan mevcuttu. Bu havanlar kolayca nakledilebilecek ve tamamı Plevne önlerine getirilebilecek durumdaydı.. Hâlbuki Plevne'de Türklerin havan topları yoktu ve bu yüzden 8 ve 6 inçlik havanlarla kapalı mevzilerden Türk istihkâmları rahatlıkla dövülebilirdi. 6 saatlik aralıksız bir bombardımandan sonra dahi taarruza geçen ordunun başarı kazanması garanti olamayabilir. Özellikle de düzenli piyade birliklerinin süvarilere veya insan seline karşı ön cepheye sürülürken taarruz ateşinin 3 inçlik dağ ve 4 inçlik sahra topuyla desteklenmesi durumunda.

Doğrusunu söylemek gerekirse, henüz 1850 yılının sonlarında Petersburg'da Volkova meydan muharebesinde kimyevi madde kullanılmıştır. Yarım inçlik (152-mm) hafif obüsden atılacak bombalar siyanid kakolidle hazırlanmıştı. Bu bombalardan biri tecrübe edilmek amacıyla bir kütüğe atıldı. Orada parçalardan korunmaya çalışan yirmi kadar kedi vardı. Birkaç saat sonra bombanın patlatıldığı yere General Barantsov başkanlığında gelen inceleme heyeti kedilerin tamamının yere sere serpe uzandığını, hepsinin gözlerinin yaşlı, fakat canlı olduğunu gördü. Barantsiyev hazırladığı teknik raporda, öldürücü olmadığı için bu kimyevi maddelerin asla kullanılamayacağını belirtti. Fakat bu general galiba düşmanı her zaman illa da öldürmek gerekmediğini akıl edememişti. Bazen bu tür bombalar atılarak düşmanın yerinden çıkması veya kaçmaya mecbur bırakılması da sağlanabilirdi. Sanırım bu generalin soyunda gerçekten baranlar* vardı. Plevne'de kimyevi madde içeren bombalar kullanılmasının toplu et-

* Yazar burada ince bir kelime oyunu yapmaktadır. Çünkü "baran" Rusçada "koyun" anlamındadır ve Barantsov da "koyun oğlu" demektir. Dolayısıyla yazar generale "koyun kafalı" demek istemektedir.

kisinden faydalanmanın mümkün olabileceğini söylemek istiyorum. Gaz maskesi kullanılmaması halinde sahra topları herhangi bir kaleyi teslim olmaya zorlayacak güçtedir.

Her şeye rağmen bu savaşta Rus ordusunun gerçek felaketi, unvanlı çekirgelerin istilası olmuştur. Savaş başlamadan önce Genelkurmay Başkanı Grandük Nikolay Nikolayeviç II. Aleksandr'a yazılı müracaatta bulunarak, çarın orduya gelmesinin istenmediğini göstermiş ve hatta büyük knazların da oraya gönderilmemesini rica etmişti. Fakat II. Aleksandr kardeşine verdiği cevapta bu seferin popülist ve dini bir karakter taşıdığını belirterek, Petersburg'da kalamayacağını, ancak başkumandanlığın işlerine karışmayacağını ifade etmişti. Daha sonra çar savaşta görev alıp da yaralanan ve hastalananların ödüllendirilmesiyle ilgilenmeye soyundu. Aleksandr mektubunu "Şefkatli bir kardeş gibi davranacağım" diyerek ikinci defa Nikolay'ın talebini reddetti...

Neticede II. Aleksandr cepheye gitti. Veliaht prens[1], Grandük Aleksey Aleksandroviç, Vladimir Aleksandroviç, Sergey Aleksandroviç, Konstantin Konstantinoviç ve diğerleri de orada arz-ı endam ettiler. Hepsi de emirler yağdırmak için değilse bile, tavsiyelerde bulunmak için ortalarda dolaşıp durdular. Çarın ve grandüklerin saçma sapan tavsiyeleri neyse de, her biri yanında uşağı, aşçısı, özel koruması vs.den oluşan bir orduyla gelmiş; imparatorun yanında savaş bakanı, içişleri bakanı, dışişleri bakanı ve diğer bakanlar da saflar arasında arz-ı endam etmişlerdi. Çarın cepheye gelişi devlete 1,5 milyon rubleye mal olmuştu. Hadi para neyse de, ordu savaş öncesinde iaşe, mühimmat derdiyle koşuşturup duruyor; at, öküz, yem, araba vs. yetmiyordu. Bozuk yollar askerler ve nakil vasıtaları ile ekiş büküş edilmişti. Çara ve büyük prenslere hizmet eden binlerce at ve arabanın nasıl bir sempatiyle karşılandığını açıklamaya gerek var mı bilmiyorum..

1 Yani daha sonra Çar III. Aleksandr olacak olan Aleksandr Aleksandroviç.

6. Şipka geçidi savunması

O sıralar Bulgaristan'ın kuzey kesimiyle Türkiye arasındaki en kısa ulaşım Şipka geçidi üzerinden sağlanıyordu. Balkan dağlarındaki diğer geçitlerin tamamı bir ordunun ilerlemesi için pek az elverişliydi. Bâb-ı Âli, bu geçidin stratejik önemini anlamış ve Hulusi Paşa'yı dokuz top ve altı bin kişilik bir kuvvetle orayı korumakla görevlendirmişti.

Rus genelkurmaylığı bu geçidin ele geçirilmesi için biri Tümgeneral Gurko'nun kumandasında 10 tabur, 26 bölük, bir Kazak taburu, 14 dağ, 16 seyyar toptan ibaret öncü birlik, diğeri Tuğgeneral Deracinsky'nin kumandasında 3 tabur, dört Kazak süvari taburu, 8 sahra ve 2 seyyar toptan ibaret Gabrovo müfrezesi olmak üzere iki müfreze oluşturdu.

Gurko, Şipka'nın doğusundaki geçilmesi ve korunması zor olan Haynkiosky geçidinden müfrezesini geçirerek 5 Temmuz 1877 akşamı güneyden Şipka geçidine ulaştı. 6 Temmuz sabahı öncü müfreze Şipka geçidindeki Türklere arkadan saldırırken, Gabrovo müfrezesi de cepheden saldırdı. Bütün bir gün münavebeli üstünlüklerle devam eden çarpışmalardan sonra 6 Temmuzu 7 Temmuza bağlayan gece Türkler dağa kaçtılar. Türkler geride dokuz top bırakmışlardı ve bunlardan ikisi kullanılamaz hale gelmiş dağ topuydu. Ayrıca çalışır vaziyette altı adet 8. cm.lik Krupp topu ve bir dağ topuyla bol miktarda mühimmat ele geçirildi.

Türk ordusu, ne pahasına olursa olsun, Şipka geçidinde kontrolü tekrar ele geçirmeye kararlıydı. Bu amaçla oraya gönderilen Süleyman Paşa'nın kumandasında 48 piyade taburu, 5 süvari bölüğü, birkaç bin başıbozuk, 8 batarya olmak üzere toplam 27 bin asker ve 48 top vardı. Türkler 8 Temmuzu 9 Temmuza bağlayan gece geçide geldiler. O sırada geçidi 6 bin Rus ve Bulgar drujinası koruyordu. Ayrıca Gabrovo'da 35. piyade alayı ile 9. piyade tümeni, Bulgar gönüllülerden oluşan iki drujina, bir Kazak süvari taburu Şipka ihtiyat kuvveti olarak hazır tutuluyordu.

9 Ağustosta ilk saldırıya geçen Türkler oldu. Rus bataryaları kelimenin tam anlamıyla Türk ordusunu şarapnel yağmuruna tuttu ve Türkler arkada birçok ölü bırakarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Yine de cepheye yeni kuvvetler sürdüler. 10-14 Ağustosta Türklerin saldırılarını Rusların karşı saldırıları takip etti. Çok kan-

lı muharebelere rağmen Türkler Rusları Şipka geçidinden söküp atamadılar. Tam rakamlarla ifade etmek gerekirse, 6 gün devam eden çarpışmalar sonunda Ruslar 2 general, 108 subay, 3318 er kaybederken, Türkler bunun üç dört misli fazla kayıp verdiler. Türklerin kaybı Türk tarafının resmi kayıtlarına göre 223 subay, 6527 er, Rus kayıtlarına göre ise 12 binin üzerindeydi.

Savaşın bundan sonraki kısmı karşılıklı top atışlarıyla devam etti ve arkasından Türk piyadelerinin hücumu geldi. Ne Ruslar, ne de Türkler birbirlerinin kaya istihkâmlarını ve topçu bataryalarını imha edebildiler. Ruslar Türk saldırılarını şarapnelle püskürtüyor, bazen de devreye misket bombaları giriyordu. Bu savaşta Ruslara en fazla kaybı yeni Krupp toplarının değil, Rus mevzilerine 800 metre mesafede bulunan 14'lük havanların verdirmiş olması şaşırtıcıdır...

Şipka dalaşması 7 Temmuzdan 18 Aralık 1877 tarihine kadar beş aydan fazla devam etti ve doğrusunu söylemek gerekirse Şipka Türklere Plevne'den daha pahalıya patlamıştır.

7. İstanbul üzerine yürüyüş

Sonuçta Ruslar Balkanlara Çuryak ve Umurgaş gibi başka geçitler üzerinden geldiler. Bu geçitlerin aşılması özellikle topçu birlikleri için çok zor oldu. Yamaçların aşırı dikliği ve yerlerin buzlanmış olması sebebiyle topları ve mühimmat sandıklarını taşıyan atlar tökezliyor veya sırtlarındaki tüm yükle birlikte aşağı yuvarlanıyorlardı. Bu yüzden atlar koşum takımlarından çıkarıldı, topçu bataryalarının nakli top mürettebatına ve piyade bölüklerine yüklendi. Piyade bölüklerinin yarısı tüfeklerini diğerlerine vererek topları çekip, mühimmat sandıklarını taşıdılar. 4 inçlik bir sahra topunu çekmek için yarım bölük adam gerekiyordu. Mühimmat sandıklarını ise bölüğün diğer yarısı taşıyor, üstelik bunların içindeki mühimmatın yarısı boşaltılarak üçüncü bir bölüğün yarısına taşıttırılıyor; ekipler her yarım saatte bir değiştiriliyordu. Her 24 saatte ancak 4 veya 5 fersah yol alınabiliyor, askerlere ise uyumak ve dinlenmek için yalnızca dört saat veriliyordu.

General Gurko, 23 Aralıkta Sofya'yı savaşsız işgal etti. Şehir oldukça müstahkemdi, ama Türkler kaçmayı savunmaya tercih etti-

ler. 26 Aralıkta Şipka'ya yönelen Rus ordusu Veysel Paşa'nın* ordusunun toplandığı Şeynova köyüne geldi. İki gün süren çarpışmalardan sonra çevresi kuşatılan Veysel Paşa 31 bin askeriyle birlikte teslim oldu. Rusların kaybı ölü ve yaralı olarak 5123 kişiydi.

Rus ordusunun Balkanlar üzerinden yürüyüşü Türklerde şok etkisi yaptı. Sultan, harbiye nazırı Rauf'u serasker olarak atarken, Süleyman Paşa'yı Batı Ordusu müstakil seraskerliğine getirdi. Süleyman Paşa, Sofya ile Filibe (şimdiki Plovdiv) arasında 50 bin kişilik ordu ve 122 top yığmayı başardı. Yeni-Zarga'da ise Mehmed Ali Paşa'nın 25 bin askeri vardı. Ancak Şeynova'da Veysel Paşa'nın teslim olduğu haberini alan Rauf Paşa'nın morali bozuldu ve İstanbul için endişelenmeye başladı. Süleyman ve Mehmed Ali Paşa'ya hemen Edirne'ye çekilmelerini emreden Rauf Paşa, Doğu Orduları komutanı Necip Paşa'ya da Dobruca'da kalıp dört kolorduyla kaleleri korumasını, kalanları ise İstanbul'a gönderilmek üzere gemilerle Varna'ya yollamasını emretti.

Bâb-ı Âli, muhkem Edirne kalesi arkasında 120 bin kişilik bir ordu toplayıp Rus saldırısını orada durduracağı kanaatindeydi ve aynı sıralarda İngiltere'ye müracaat ederek Türkiye ile Rusya arasında arabuluculuk yapmasını talep etti. Fakat Rusya Bâb-ı Âli'nin "bizzat aman dilemesini" isteyerek Londra hükümetinin teklifini reddetti.

Edirne'ye yalnızca Mehmed Ali Paşa gelebilmiş, Süleyman Paşa 30-31 Aralıkta alelacele Tatar-Pazarcık'a çekilmişti. Gurko, burada onu kuşatma altına alacağını düşünüyordu, ama 2 Ocak gecesi Türk ordusu kuşatmadan çıkarak Meriç nehrine geldi ve köprüyü yıktıktan sonra aynı akşam Filibe'de toplandı. Süleyman burada kamp kurup ordusunu dinlendirmeye, Rusların saldırması halinde ise savaşı kabul etmeye karar verdi. Onun bu kararı son orduyu olsun tehlikeye atmamasını isteyen teslimiyetçi paşaların hoşuna gitmedi, ama Süleyman'ın fikrini değiştiremediler.

2 Aralık akşamı Gurko'nun öncü birlikleri karanlıkta Meriç nehri sahiline kadar geldi, fakat hızlı akan ve artık buz tutmaya başlayan -8 derece soğuk sularla karşılaştı. Bir gün sonra 2. muhafız tümeni de aynı yolla gelip karşıya geçti. Nehrin karşı sahiline geçen Rus kuvvetleri, ana kuvvetlerin gelmesini bekledikleri

* Metinde yanlışlıkla Vessel şeklinde yazılmış.

için, kararsız bir şekilde bütün gün Türk ordusuyla çarpıştılar. Tehlikeyi fark eden Süleyman Paşa, düzensiz bir şekilde geri çekilme emri verdi, fakat artık çok geçti. 4 Ocak sabahı Ruslar Meriç'in tüm sığ noktalarından karşıya geçerek Filibe'yi zapt ettiler. Aynı günün akşamı Litov muhafız alayı kendini Karaçay'da geri çekilmekte olan Türk ordusunun ortasında buldu ve ani bir gece saldırısıyla piyade müfrezesini imha ederek 25 top ele geçirdi. Geri çekilmekte olan Türk ordusu, geride kalan iki tümeninin imha edilmesi üzerine doğrudan güneye yöneldi.

Türk ordusunun ana kesimi nihayet Ruslar arasından sıyrılıp çıkmıştı. General I. Skobelev kumandasındaki Rus süvarileri 6 Aralıkta düşmanın ricat güzergâhını belirlemişti. 7 Ocakta Türk ordusu Karacalar'da 30. Don alayıyla karşılaştı. Grekov'un kumandasındaki Rus birlikleri 1,5 Türk tümenine saldırarak, düşmanın bıraktığı 53 topu ele geçirdi. Bu muhteşem zafer, ordusunun beşte ikisini (20 bin kişi) ve tüm toplarını (114 top) kaybeden Süleyman Paşa ordusunun Filibe açıklarında kovalanmasıyla son buldu. İstanbul'dakiler Süleyman Paşa'nın ordusunun geri kalanına ne olduğunu uzun süre öğrenemediler. Bunlar, 15 Ocakta Karaağaç'ta toplanmış, bir kısmı deniz yoluyla İstanbul'a dönerken, kalanlar da Gelibolu'ya götürülmüştür. Rusların Filibe önlerindeki kaybı 41 subay ve 1209 erdi.

Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun son dayanağı Süleyman Paşa ordusu da Gurko tarafından mağlup edilmişti. Bu ordunun arta kalanları denize doğru kaçmış, fakat general merkezi karargâhtan yorgun ordunun birkaç gün dinlendirilip Edirne üzerine yürünmesi yönünde bir talimat aldığı için, bunlar takip edilmemişti.

Gurko Türklere Filibe önlerinde yenilginin acısını tattırırken, merkezi Rus ordusu da Şeynova zaferinin meyvelerini toplamakla meşguldü. Skobelev'in öncü birliklerine 1. süvari tümeni ve Şipka kahramanı Orlov'un askerleri iltihak edince, Skobelev durumun karmaşıklaşmaya başladığını fark ederek, I Ocakta Eski-Zarga'nın işgalinden sonra alelacele General Strukov'un kumandasındaki I. süvari tümeninden üç alayla Edirne üzerine yürüdü.

Skobelev'in muhteşem saldırısı askeri seferin de nihai kaderini belirledi. 2 Ocakta Moskova dragonları demir yolu ağının en

önemli bağlantı merkezi Samanlı'yı işgal ederek Süleyman Paşa'nın ordusunun Edirne'yle bağlantısını kesmiş ve onu ortadan kaldırmaya karar vermişti. Bu arada dokuz Rus süvari bölüğü Türkiye'nin tüm stratejik hesaplarını alt üst etmişti. Yorulmak nedir bilmeyen Strukov, düşmanın arka bağlantısını tamamen ortadan kaldırmış, ağırlıkları, büyük ambarları ve erzak depolarını ele geçirmiş ve 6 Ocakta Edirne'ye yarım menzil mesafedeki Mustafa Paşa'nın kapısına dayanmıştı.

8 Ocakta Edirne kalesi savaşsız teslim oldu. Kalede çalışır vaziyette 70 top vardı.

Türk genelkurmaylığı Rus genelkurmayı Knaz Nikolay Nikolayeviç'le barış müzakereleri için temasa geçti. Bu arada Türk ordusu tamamıyla çökmüş bir vaziyetteydi. Ruslar hiç zorlanmadan İstanbul'u işgal edip, Çanakkale bölgesini ele geçirebilirlerdi. Ama tam bu noktada İngiltere devreye girdi. Çanakkale'ye yakın mesafedeki Bezik koyunda İngiliz donanması hazır bekliyordu. İngiltere tarafından tahrik edilen Avusturya Rusya'yla olan ilişkilerini kestiğini açıklamış, fakat imparator I. Franz Josef İngiltere'nin tüm baskılarına rağmen seferberlik ilan etmemişti. Bu arada Rus ordusunun tamamında da umumi seferberlik ilan edilmiş değildi.

1877 yılı askeri faaliyetleri sırasında Rus general ve politikacılar, Avusturya'nın Romanya ve Besarabya'yı vurarak, genel ulaşım hatlarını kesmek şeklindeki tehditlerinden sürekli rahatsız oldular. Avusturya ordusunun bunu yapabilecek gücü de vardı. Fakat Rus ordusunun üçte ikisi Türklerle yapılan savaşlara katılmamıştı ve yamalı bohça durumundaki imparatorluğu hallaç pamuğu gibi atmak için fazlasıyla yeterliydi.

İstanbul'un ele geçirilmesi Avusturya'nın ulaşımı engelleme yolundaki tehdidini bütünüyle bertaraf edebilirdi. Çünkü bu durumda Rusya'nın askeri gücü hızlı bir biçimde büyüyecekti. Herhangi bir yükü Besarabya'dan Edirne'ye binlerce km. uzunluğundaki bozuk yollardan götürmektense, demiryoluyla Odessa, Sivastopol veya Taganrog'a getirip, oradan iki günde gemiyle İstanbul'a götürmek mümkündü. Böylece Berst veya İvangorod kalelerinden 8 inçlik havanları, Petersburg fabrikalarında imal edilen misketleri ve Nijegorod eyaletindeki ihtiyatları bir hafta içinde Boğazlara nakletmek mümkün olacaktı.

Sıvastopol, Odessa, Kerç ve Oçakov'dan yola çıkarılacak sahil topları bir-iki hafta içinde Çanakkale'ye getirilebilir ve onların yarısıyla tüm İngiliz donanmasının hücumları durdurulabilirdi. Prensip olarak İngiliz zırhlıları her iki dar boğazda da 1867 yapımı 6 inç'lik havanlarla rahatlıkla avlanabilirdi. Güverteleri ince zırhla (25-27 mm.) kaplı İngiliz zırhlıları zırh delici havan mermilerine karşı direnemezdi.

Tüm bunlar yazarın fantezisi değildir. Rus genelkurmaylığı İstanbul Boğazı'na ağır bataryalar kurmayı denemiş, fakat bu, yapılması gereken zamandan dört ay sonra ve oldukça aptalca bir şekilde yapılmıştır. Örneğin 31 Mart 1878'de Kerçen kalesinden gemiye beş adet 11, beş adet 9 inç'lik top, altı adet 9 ve dokuz adet de 6 inç'lik havan yüklenmiş, buyrukta da "talimata uygun olarak sevki..." diye yazılmıştır. Diplomatik belge bu sahil toplarının tam olarak nereye götürüleceğine işaret etmemiş, ancak kısa süre sonra alınan bir talimatta topların geri indirilerek Kerçen kalesine iadesi emredilmiştir.

Bu olaydan kısa süre sonra ise genelkurmaylığın talimatı üzerine Galiçya'da Tuna'daki kalelerin muhasarasından sonra elde kalan kuşatma ve sahil toplarının gemilere yüklenmesine başlanmıştır. 16 Nisan 1878'de Odessa gemisiyle, İngul ve Salgir ıskunalarına sekiz adet 8,5 inç'lik, bir adet 8 inç'lik top, bir adet 9 inç'lik havan, on adet 9 kalibrelik top yüklenmiştir. Gemilerin rotası İstanbul Boğazı'ydı, fakat 17 Nisanda gelen talimatla sefer durdurulmuştur.

İki yakası dağlarla çevrili dar boğazlarda 6 inç'lik havanlarla mücehhez vapurlar ve seyyar havan bataryaları dahi zırhlılar için ciddi tehlike oluşturmaktaydı. 1878 Ocak-Mart aylarında birkaç Rus vapuru İstanbul Boğazı'na mayın döşemek için hazırlanmıştı.

Keza 1877 Aralık-1878 Ocak aylarında Rus ordusu boğazın sahillerini kolaylıkla işgal edebilir ve tam olarak iki-üç hafta içinde orasını geçilmez bir kale durumuna getirebilirdi. Bunun için siyasi bir irade gerekliydi, ama o da II. Aleksandr ve çevresindekilerde yoktu. Çar hazretleri ne söylediğini bilmiyor; önce İstanbul'un işgaline hazırlık emri veriyor, arkasından hazırlığın durdurulmasını emrediyordu. Rus ordusu Türklerin başkentine gelmiş ve 15 km. kala kazık gibi yerinde çakılıp kalmıştı.

Bu arada Türkler yenilginin sarsıntısını üzerinden atmış ve İstanbul civarında toparlanmaya başlamıştı. 3 Şubatta İngiliz donanması komutanı Amiral Hornby dört zırhlı ve bir vapurla Marmara Denizi'ne girerek adaların önünde demirlemişti. Çar, İngiliz filosunun harekete geçtiğini öğrenince 10 Şubatta genelkurmaylığa orduyu İstanbul'a sokması emrini vermek istemiş, fakat Gorçakov ve harbiye nazırı Milyutin'in itirazları üzerine fikrini değiştirmiş ve ancak İngilizler Osmanlı başkentine işgal çıkarması yaparsa harekete geçmelerini emretmişti. Ne var ki, danışmanlarının çekip gitmesinden sonra II. Aleksandr yeniden düşünmüş ve İstanbul'un işgal edilmesi fikrinde karar kılmıştı. Sonra beklenmedik kesin bir karar verdi ve genelkurmaylığa ardı ardına iki telgraf gönderdi.

Tuhaftır ama İngilizlerin Çanakkale'ye gelişi Türklerin davetiyle değil, onların isteklerinin hilafına gerçekleşmiş, hatta sultan dahi olayı resmen protesto etmiştir. Fakat Çanakkale siperleri suskundu. Ya sultanın fermanına binaen, ya da maneviyatı bozulmuş Türk ordusundaki çatlak sebebiyle. Türkler, Ruslar kadar İngilizlerden de korkuyorlardı. İngiliz leoparları ve Rus ayılarıyla aynı anda boğuşmak Türklere cazip görünebilirdi, ama böyle bir boğuşmanın sonunda Türklerin ilk baştaki sınırlarına dönme mecburiyetinin hâsıl olması da ihtimal dışı değildi. Artık mesele Türk topraklarından kime daha çok pay verileceği noktasında düğümlenmişti.

Esasen Rus diplomatlarının Türklerle anlaşma şansı daha fazlaydı. En azından Ruslar İstanbul'u istemiyorlardı. Ruslara her iki boğazda oraları kontrol altında tutmalarını sağlayacak birkaç üs versen yeterdi. Bağımsız Slavyan devletlerinin ilanı dahi birkaç üssün verilmesi kadar Rusları memnun etmezdi. Onun yerine Türkiye'den Slavyan tebaanın haklarını kabul etmesini istemek ve ona 1876 yılındaki sınırlarını iade etmek yeterliydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü durdurmak ancak Rusya'yla ittifak sağlamasıyla mümkündü. Çünkü Mısır, Libya, Kıbrıs ve diğer yerler de dâhil Türkiye'nin toprak bütünlüğünü yalnızca bu ittifak garanti edebilirdi. Ama Rus diplomatlar da Türkiye'yle adam gibi anlaşmayı deneyecekleri yerde, her iki tarafa işine yaramayacak barış teklifinde bulunmuşlardı.

Türkiye'yle 19 Şubat 1878'de İstanbul yakınlarındaki Ayastefanos'da barış anlaşması imzalandı. Ayastefanos anlaşması, İstan-

bul konferansıyla belirlenen Bulgaristan sınırlarını iki mislinden fazla genişletmişti. Ege sahilinin önemli bir kısmı ona verilmiş ve Bulgaristan kuzeyde Tuna'dan, güneyde Ege Denizi'ne, doğuda Karadeniz'den batıda Arnavut dağına kadar uzanan bir devlet olmuştu. Türk ordusu artık Bulgaristan sınırları dâhilinde kalamayacak ve iki yıl zarfında onların yerini Rus ordusu alacaktı.

Anlaşmanın ana maddeleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Osmanlığı Devleti'ne bağlı bir Bulgaristan Prensliği kurulacak, prensliğin sınırları Tuna'dan Ege'ye, Trakya'dan Arnavutluk'a uzanacak;

2. Bosna-Hersek'e iç işlerinde bağımsızlık verilecek;

3. Sırbistan, Karadağ ve Romanya tam bağımsızlık kazanacak ve sınırları genişletilecek;

4. Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt Rusya'ya verilecek;

5. Teselya Yunanistan'a bırakılacak;

6. Girit ve Ermenistan'da Hristiyan ahali lehine ıslahatlar yapılacak;

7. Türkiye Rusya'ya 1 milyar 410 milyon Ruble savaş tazminatı ödeyecek. Ancak, bu miktarın büyük kısmı Türkiye'nin boşaltacağı topraklara karşılık hesaptan düşüldü ve Türkiye reel olarak 310 milyon Ruble ödemeye mahkûm edildi. I. Aleksandr, Gorçakov ve diğer Rus yöneticiler Karadeniz boğazlarının askerisiyasi ve ekonomik önemini kavrayamadıkları için bu mesele Ayastefanos görüşmelerinde gündeme getirilmedi.

Ayastefanos barış anlaşması Avrupa'nın hoşuna gitmediği gibi, Rus diplomatlar da onun Berlin konferansında görüşülmesi konusunda mutabakat sağlama idrakini sergileyemediler. 13 Haziran 1878'de Berlin'de başlayan konferansa Almanya, Rusya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Fransa, İtalya ve Türkiye katıldı. Balkan devletleri temsilcileri de çağırılmış, fakat onlar iştirak etmemişlerdi. Büyük devletlerin heyetlerine dışişleri bakanları veya Bismark, Gorçakov, Beaconsfield, Andraşi, Weddington ve Korti gibi başvekiller başkanlık ediyorlardı. Berlin'de alınan karar Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum'u almasını, Doğubeyazıt çevresi ve Ermenistan'ın Sahanluk'a kadar olan kısmının Türkiye'ye iade edilmesini öngörüyordu. Bulgaristan toprakları ise ikiye bölün-

müştü. Özellikle Ege Denizi'ne çıkıştan mahrum edilmeleri Bulgarların hiç hoşuna gitmemişti.

Savaşa katılmamış ülkeler de fiilen toprak edinmişlerdi. Örneğin Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i yönetimine katmış, İngiltere ise Doğu Akdeniz'de çok önemli bir stratejik nokta olan Kıbrıs'ı almıştı. İngilizler bu anlaşmadan itibaren adayı seksen yıldan daha fazla bir süre kullandılar ve günümüzde dahi orada birkaç üssü bulunmaktadır.

Rusya'ya oluk oluk kana ve dünyanın parasına mal olan 1877-78 Rus-Türk savaşı böylece sona erdi. 1878 Ocağında Rusya tarihinin bundan sonraki seyrini bütünüyle değiştirilecek bir fırsat kaçırılmış, II. Aleksandr kendi ölüm fermanını imzalamıştı. "Halkın İradesi" köylüyü hürriyetine kavuşturan ama elindeki topraktan mahrum eden, adliyeye, yerel meclislere, üniversiteye ve diğer kurumlara reformlar getiren, ama sonra hepsinin canına okuyan çarın ortadan kaldırılmasına karar vermişti. En gözü dönmüş devrimciler bile haçı Ayasofya'nın[2] tepesine diken çara el kaldırmaya cür'et etmemişti.

Bilindiği gibi herkes başarısız hareketi yerer, başarılı olanları da övüp göklere çıkarır. I. Petro kendi öz oğlunu öldürüp, II. Katerina ile yani biri kocası olmak üzere iki imparatorun öldürülmesine elebaşılık eden, sarayda resmen gözdeler enstitüsü kuran ve henüz başkasının nikâhında bulunan bir köylü orospuyla evlenmişti. Yine de bunlar tarihe Büyük Petro ve Büyük Katerina olarak geçtiler ve hatta Bolşevikler dahi onlara saygı duymak zorundaydılar. II. Aleksandr'ın da Büyük olma, nikâhlı hanımı Yekaterina Dolgorukova'ya taç giydirme, oğulları Georgi Aleksandroviç'i veliaht prens ilan etme şansı vardı, ama o tüm bu şansları kaçırmıştı.

8. Kafkasya savaşları

Savaşın Kafkasya ayağı ikinci dereceden önemli savaşlar sayılır. Türk ve Rus generaller bu konuda söz birliği etmişlerdi. Dolayısıyla her iki taraf da kendi önündeki sınırlı hedefe kilitlenmişti.

Kafkas savaşında Rus ordusunun nihai hedefi Kars ve Erzu-

2 Burada sözü edilen Ayasofya kilisesi Rusya'daki Ayasofya'dır (çev.)

rum kalelerini ele geçirmekti. Türk ordusunun derdi ise Kafkaslarda yerli Müslüman ahalinin Ruslara karşı başlattıkları isyanı desteklemekti.

Kafkasya tiyatrosunda her iki ordu da yerli ahaliden derlenen düzensiz ordulardan geniş ölçüde faydalanma hesabındaydı. Bunların çoğu atlı birliklerdi ve daha doğrusu insanların eski hesaplara binaen gerek Ruslardan ve gerekse Türklerden intikam almak, bazen de yalnızca yağmalamak için katıldıkları çetelerdi. Bu çeteler çok iyi silahlara sahiplerdi. At üzerinde savaşmakta son derece maharetliydiler; ama düzenli piyadelerle karşılaştıklarında veya topçu ateşiyle karşı karşıya kaldıklarında hemen tüyerlerdi. Türkler gönüllü birlikleri çeşitli kabilelere mensup Abhaz, Kürt ve Acaralardan, Ruslar ise Kürt, Ermeni, Çerkes vs.den oluşturmuşlardı.

Rus genelkurmaylığı Kafkas savaşlarını istisnai olarak Kafkasya askeri bölgesinin güçleriyle yürütmek niyetindeydi. Dahası, bölgede Türklere karşı oluşturulan yedi tümenden yalnızca dördü devreye sokulmuş, üç tümen ise arkada düzeni sağlamak yani dağlıları hizaya sokmakla görevlendirilmişti.

21 Eylül 1876'da bölge karargâhına harbiye nazırlığının bir emri bulaştı. Buna göre Aleksandropol (Gümrü) kalesinde bekleyen dört piyade tümeni, bir kuşatma tabyası ve bazı yerli birlikler savaş cephesine götürülecekti. Ayın ortalarından itibaren harekete geçirilen Kafkas ordusu, 12 Nisan 1877'de 160 bine ulaşmıştı. Kafkas ordusunun 456 sahra ve 148 kuşatma topu vardı.

Türk ordusuna karşı fiilen cepheye sürülen asker sayısı, seyyar tabur bünyesinde oluşturulan 70 bin piyade ve süvari ile 232 sahra topuydu. Dokuz bin kadar asker de dört topla Poti'den Novorosiysk'e kadar uzanan şeritte Karadeniz'in müdafaasıyla görevlendirilmişti. İhtiyat olarak ise yaklaşık 13 bin asker ve 8 top ayrılmış; Kafkas ordusunun geri kalanı Kuban, Tersk ve Dağıstan bölgelerinde bırakılmıştı.

Seyyar kolordu General Kont M. T. Loris-Melikof* kumanda ediyordu. Melikof'un kolordusu aşırı engebeli dağlarda 350 km.lik bir cephede faaliyet gösterecekti. Bu yüzden kolordu üç müfrezeye ayrılmıştı. Birinci müfreze Melikof'un (30 bin civarın-

* Melikof, Ermeni asıllıdır (çev.).

da asker ve 96 top), Ahıska müfrezesi General Dövel (9 bin asker ve 24 top) ve Erivan müfrezesi General Tergukasov (11 bin asker ve 32 top) kumanda ediliyordu. Bu müfrezeler, Kafkas ordusu resmen dağıtılarak oluşturulmuştu.

Rus ordusunun karşısındaki Türk ordusu Ahmet Muhtar Paşa'nın kumandasında Kars, Ardahan ve Beyazıt garnizonlarında 17 bin asker, ayrıca Kars civarında ve Eleşgirt* vadisinde 12 asker ve 21 toptan ibaretti. Hâlbuki Rusların Türk ordusunda hakkında edindikleri bilgi oldukça abartılıydı. Rus ordusu Türk ordusunun iki misli olmasına rağmen onlar Türk ordusunu kendilerinden iki misli kalabalık olarak hesaplamışlardı.**

Savaşın ilan edildiği 12 Nisan 1877 tarihinde seyyar tabura bağlı üç müfreze sınıra geldi. Rusların gücünü tam tahmin edemeyen ve onların bir saldırı hareketine girişecek durumda olmadığını zanneden Türkler gafil avlanmışlardı. Muhtar Paşa, Kars'da 10 bin kişilik bir garnizon bırakarak küçük bir birlikle alelacele Erzurum'u savunmaya geldi. Soğanlıdağın ötesine geçerek Zivin yakınındaki mevzide topu topu 4500 asker ve 6 top bıraktı. 7 bin nefer ve 21 toptan ibaret bir diğer birlik Eleşgirt vadisinde Erzurum'u savunacaktı.

Loris Melikof'un birliği Kars kalesine gelip orada durdu. Daha sonra onlarca yıl boyunca Türkleri Erzurum'a kadar takip etmesi gerektiğini söyleyen savaş tarihçileri tarafından tenkit edildi. General Döbel'in Ahıska müfrezesi 16 Nisanda Ardahan kalesine gelerek kuşatma altına aldı. Kars'dan Batum'a, Ahıska'dan Ahalkelek ve Erzurum'a kadar ulaşım hattını koruyan en önemli kesişim noktası Ardahan'dı.

Ardahan kalesindeki garnizonda 8100 nefer ve değişik kalibrede (6'dan 3,8 inç'e kadar) 95 top vardı. Ardahan kalesi Kür nehrinin iki yakasına bakıyordu. Bu Kür nehri ise birbirine beş metre yüksekliğinde toprak tabyalarla [küçük kalelerle] bağlanan eski istihkâmlarla çevriliydi. Bu küçük kalelerin sekiz tanesi doğrudan şehirle bağlantılıydı ve şehrin müdafaası bunlarla yürütü-

* Metinde Alaşkert (çev.).

** Mehmet Arif Bey'in "Başımıza Gelenler" isimli eserinde verilen rakamlar ise tamamıyla başka. Ona göre Rus ordusu 125 bin nefer ve 189 top; Ahmet Muhtar Paşa'nın emrindeki ordu ise 57 bin asker ve 97 top olarak gösterilmektedir (çev.).

lecekti. Hem şehir kalesinin, hem de küçük kalelerin çevresi 4,5 m. yüksekliğinde, 11,5 metre eninde istihkâm siperleriyle çevriliydi ve ayrıca siperlerin çevresi de 23 metre eninde, 5 metre derinliğinde hendeklerle kuşatılmıştı.

Ruslar, Ardahan önlerine 76 top yerleştirmişlerdi. Bunlardan yalnızca beş tanesi 1867 yapımı havan tipi 6 inç'lik kuşatma topuydu. Diğerleri sahra topuydu. 4 Mayıs 1877'de teslim olma teklifinin reddedilmesinden sonra sabah sekizde kuşatma bataryaları Ardahan kalesini bombardıman etmeye başladı. Rus topçuları çok iyi bir taktik uyguluyorlardı ve Türklerin yoğun ateş gücüne rağmen bataryalarını tek tek susturmayı başardılar. Bu arada taarruz birliklerini destekleyici atışlar yapan seyyar topçuların başarılarını da özellikle kaydetmek gerekir. Örneğin Kuban Kazaklarının beşinci seyyar bataryası 5 inç'lik toplarıyla ancak 600 metreden kaleye misket bombaları atabiliyorlardı. Esasen Rusya'da ancak 1915-17 yıllarında teşkil edilen alay topçu birliklerinin işini ta o sıralar bu seyyar topçular yapıyorlardı. Seyyar topçu birlikleri düşmana önemli kayıplar verdirmiş, böylece piyade birlikleri hızlı bir şekilde Emiroğlu kalesini ele geçirebilmişlerdir. 5 Mayıs akşamı Ardahan kalesi düştü ve oradaki tüm toplar savaş ganimeti olarak alındı. Yaklaşık 2 bin Türk hayatını kaybetmişti ve bunların çoğu topçu ateşiyle öldürülmüştü. Ayrıca 300 kişi de esir alınmış, diğerleri kaçmıştı.

Melikof, önce Kars kalesini kuşatmıştı. Bu arada elinin altında başlangıçta 5 bin nefer bulunan Muhtar Paşa, 25 bin kadar gönüllü toplamış ve onlarla Kars'ı kuşatan Rus birliklerine karşı harekete geçmişti. Sonuçta Melikof Kars kuşatmasını kaldırıp Rusya sınırlarına dönmeye mecbur kaldı.

General Tergukasov'un kumandasındaki Erivan müfrezesi 12 Nisanda sınıra geldi ve 17 Mayısta Türk garnizonun bırakıp gittiği Beyazıt kalesini savaşmaksızın işgal etti ve bir süre hareketsiz kaldı. Bu arada Van kalesi komutanı ferik Faik Paşa düzenli ordu ve Kürtlerden teşekkül eden 11 bin kişilik bir kuvvetle Tergukasov'u sıkıştırmaya başladı.

5 Haziranda Türkler ve Kürtler Erivan müfrezesine arkadan gelerek Beyazıt kalesini kuşatma altına aldılar. Rusların Beyazıt garnizonu 34 subay ve 1587 neferden oluşuyordu. Kaledeki garnizonun kumandanı Yarbay Patseviç'di. Türkler 8 Haziranda bir

süre devam eden top atışından sonra taarruza geçtiler. Patseviç beyaz bayrak çekerek kaleyi teslim etme kararı almıştı ki, subaylardan biri onu sırtından vurarak yaraladı ve kumandayı Yüzbaşı Ştokviç ele aldı. Tekrar düşmana ateş açıldı ve neticede Türkler büyük kayıplar vererek geri çekildiler. Daha sonraki günlerde de garnizon Türk saldırılarını başarılı bir şekilde püskürttü, ama bu arada kaledeki su da tükenmişti. Kumandan Patseviç kaledeki tüm kapların suyla doldurulmasını emretmiş, ama vaktiyle Türkler tarafından bu amaçla özel olarak yapılmış büyük havuzu doldurmayı akıl edememişti. Kale surlarına 100 metre mesafedeki çaydan su alma teşebbüsü bazı yiğitlerin hayatına mal oldu. Artık yaralılara bir maşrapa, yaralı olmayanlara ise birer gün arayla (hem de Haziranın yakıcı sıcağında) yarım maşrapa su veriliyordu. Rus askeri kuşatmanın 24. gününde kaleyi boşaltmak zorunda kaldı. Kuşatma sırasında 7 subay ve 310 nefer kaybetmişlerdi.

Muhtar Paşa 2 Temmuzda 56 sahra topu ve 35 bin kişilik bir orduyla Gümrü'ye saldırdı. Bu sırada Rusya'dan Kafkas ordusunu birinci grenader ve 40. piyade tümeni gelmiş, Rus ordusunun kumandasını da Kafkasya genel valisi Grandük Mihail Nikolayeviç ele almıştı. Muhtar Paşa, 3-7 Temmuz tarihlerinde 22 km.lik cephesi bulunan Alacadağ tepelerini tutmuştu; ama esasen Türkler bu cephede takviye kuvvetler bekliyorlardı. Bütün bir ay boyunca her iki taraf da oldukça hareketliydi ve 13 Ağustosta Muhtar Paşa ani bir saldırıya geçti. Alacadağ mevzilerinde münavebeli üstünlüklerle devam eden kanlı bir boğuşma başladı.

Eylül ayının ortalarına doğru Ruslar oraya 60 bin asker ve 218 top yığmışlardı. Muhtar Paşa'nın elinde ise 50 bin asker ve 96 top vardı. Fakat meydan muharebesinin olduğu 2-3 Ekimde Muhtar Paşa 4 bin asker ve 57 topu Kars'a gönderdi. Rusların cepheye sürdüğü asker sayısı 55 bin nefer ve 200 toptu. Bu ordu Türkleri iki koldan çevirdi. Türkler çok ağır bir yenilgi aldılar ve 15 bini ölü, yaralı ve firari, 7 bini esir olmak üzere 22 bin kayıp verdiler. Bu kayıplar arasında 7 paşa da vardı. Türklerin silah kaybı ise 35 toptu. Rusların kaybı 56 subay ve 1385 neferdi.

Ne yazık ki Grandük Mihail Nikolayeviç Türkleri takip etmeyi beceremedi. Rus kuvvetlerine yalnızca 5 Ekimde taarruz emri verildi. Ana kuvvetler iki kola ayrılmıştı. Biri Kars üzerine yürüyen General Lazarev'in komutasında (32 bin asker ve 146 top),

diğeri Erivan müfrezesi komutanı General Tergukasov'la müştereken Muhtar Paşa'nın ordusundan arta kalanları takip ederek Erzurum'a yönelen General Geyman'ın komutasındaydı (18 bin asker ve 98 top).

9 Ekimde General Lazarev'in birlikleri Kars'a geldi. O tarihte Kars Türkiye'nin Asya yakasının en güçlü kalesi kabul ediliyordu. Kalenin 6 m. yükseklikte, 10 m. kalınlıkta tabyaları vardı. İstihkâmlar birbirine siperlerle bağlıydı ve bu siperler arasına sahra bataryaları yerleştirilmişti. Siper ve istihkâmların önü 3 m. derinlikte ve 18 m. eninde hendekler, 3-5 sıra halinde beceneler, kendiliğinden infilak eden lağımlar, setler ve benzeri engellerle çevriliydi. Kalede 192 yivli, 111 düz namlulu top vardı ve bunların çoğu değişik kalibrede havanlardan oluşuyordu. Kuşatma başladığı sırada kalede Hüseyin Hami Paşa komutasında 25 bin asker vardı.

Kars kalesini kuşatma altına alan Rus ordusu 28 bin piyade ve süvariden oluşuyordu ve ayrıca 56 top vardı. Fakat 13-20 Ekim tarihlerinde kuşatma topları getirilmişti.

30 Ekimden itibaren Türk istihkâmlarına bomba yağdırılmaya başlandı ve 5 Kasımda akşam saatlerinde kaleye genel taarruz başlatıldı. Taarruz birkaç noktadan 3 inç'lik dağ toplarının ateşleriyle de desteklendi ve nihayet ertesi sabah saat 8 sularında Türkler kayıtsız şartsız teslim oldular. Kuşatma altındakilerden yalnızca küçük bir grup ve Hüseyin Hami Paşa kaçmayı başarabildi. Aralarında topçu birliği reisi Hüseyin-bey'in de bulunduğu 18 bin nefer ve subay esir alınmıştı. Türklerin kaybı ölü ve yaralı olarak 7 bin kişi civarındaydı. Rusların kaybı ise 2300 ölü ve yaralıydı.

Kars taarruzu Kafkasya savaşları tiyatrosunda sergilenin en son büyük çarpışma sahnesiydi. 27-28 Ekimde General Geyman Erzurum'a saldırmayı denemiş, ama ağır bir yenilgi alarak kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştı.

Kabulet müfrezesinin Batum'daki operasyonları oldukça uyuşukça idi. Müfrezeyi kumanda eden General Aklobjio ve daha sonra onun yerine gelen General Komarov, savaşın sonuna kadar aynı mevzileri tutmuşlar ve sonuçta Batum'u alamamışlardı.

XI.
SOĞUK SAVAŞ: 1879-1914

1. Özel stokun sırrı

Berlin konferansı Yakın Doğuya istikrar getirmemişti. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanlar kaynıyordu. İngiltere Kıbrıs'ı ele geçirmiş ve İstanbul'u "İngiliz himayesi altındaki serbest liman"a dönüştürme planını ciddi şekilde gündeme almıştı.

Bu gelişmeler üzerine 1879 Eylülünde Livadia'da II. Aleksandr'ın nezaretinde üst düzey danışmanlar meclisi oluşturuldu. Bu mecliste görüşülen konulardan biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü halinde boğazların kaderinin ne olacağı meselesiydi. Meclise katılanlardan Saburov'un daha sonra belirttiği gibi, Rusya iki konuya lâkaydi kalamazdı: Avusturya-Macaristan'ın Balkanlarda genişlemesi ve "Boğazların İngiltere tarafından daimi işgali." "Osmanlı'nın Avrupa'daki hâkimiyetine son verecek bir gelişme halinde boğazların ele geçirilmesi" konusu masaya yatırılmıştı. Rusya'nın Alsas ve Lotaringia'nın sınırları içinde kalmasını garanti edebileceği Almanya bizim müttefikimiz olarak görünüyordu.

Rus yönetiminin endişesi yersiz bir endişe değildi. 1882 Eylülünde İngiltere çoktandır Mehmed Ali Paşa'nın torunları tarafından yönetilen, ama Osmanlı'nın eyaleti olarak gözüken Mısır'a çıkarma yapmış ve Mısır ordusu Tel el-Kadir'de yapılan savaşı kaybetmişti. Mısır'ın İngilizler tarafından ele geçirilmesi münasebetiyle Rusya'nın İstanbul büyükelçisi A. İ. Nelidov, 1882 Aralığında imparator III. Aleksandr hazretlerine "boğazların işgal edilmesi" gerektiği konusunda bir rapor göndermişti. Raporda ayrıca

muhtemelen Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünüyle çökeceği ve boğazların İngilizler tarafından ele geçirileceği üzerinde duruluyordu. Nelidov, durumun tamamen ayrı bir değerlendirmesini yaparak, boğazların işgal edilmesiyle ilgili üç varyant üzerinde durmuştu: 1) Türk-Rus savaşları sırasında aleni işgal; 2) Türkiye'deki iş karışıklıklar veya bir dış müdahale sırasında ani bir çıkarma; 3) Bâb-ı Âli'yle müzakereye geçerek barışçı yolla.

Rusya'nın Türkistan'da ilerlemesi ve 1884'de Merv vadisini sınırlarına katması, bu olayı Asya'daki ve özellikle Hindistan'daki kolonisine yönelik bir tehdit olarak gören İngiltere'yi ciddi şekilde huzursuz etmişti. İngilizler, Afgan kabilelerini Ruslara saldırmaları için tahrik ediyorlardı. Fakat 18 Mart 1885'de General Komarov Afganlıları Kuşka nehri yakınlarında mağlup etti. İngiltere hemen Rusya'yı savaşla tehdit etti ve Rus-Afgan savaşının uluslar arası bir konferansta ele alınmasını istedi. III. Aleksandr, kategorik olarak İngiltere'nin talebini reddetti. 1885 Mart ayı sonundan Eylül ayına kadar İngiltere ve Rusya savaşın eşiğine geldiler. İngiliz amiraller donanmalarını boğazlardan geçirerek Karadeniz'e çıkarmayı planlamışlardı. Hazırlanan plana göre Odessa bölgesi ve Kafkas sahilleri önce bombalanacak, arkasından çıkarma yapılacaktı. Rusya, karşı tedbir olarak hemen Oçakov, Sıvastopol, Kerç ve Batum bataryalarını takviye etti. Avrupa ülkelerinden hiç biri Rusya'yla bir savaşı göze almadığı ve İngilizler de en güçlü rakibiyle tek başına savaşmak istemediği için, herhangi bir çatışma olmadı.

Yine de Rusya'yı yönetenler zırhlıların ve büyük nakliye gemilerinin ortaya çıkışını güney sınırlarında hızla gelişen bir tehdit olarak değerlendirdiler. 1880 başlarında, 1877-78 savaşı ordunun boğazlara kara yoluyla gitmesinin hem zaman alacağı, hem de çok masraflı olacağını gösterdiği için, İstanbul'un deniz yoluyla ele geçirilmesi planı üzerinde çalışılmaya başlandı. Fakat İstanbul Boğazı'na bir çıkarma yapmak için güçlü bir donanma gerekliydi ki, bunun yapımına da kısa süre içinde başlanacaktı (1881 programı dâhilinde).

1883 yılında Nikolayev ve Sıvastopol'da "II. Yekaterina", "Çesma" [Çeşme] ve "Sinop" adı verilen tek tip zırhlılar kızağa çekildi. Bunlar, her ne kadar Rusya'nın savaş gemileri yapması yasağı henüz 1870'de kaldırılmışsa da, Paris barış anlaşmasından sonra

kurulan Karadeniz filosunun ilk gemileriydi. Daha sonraları, yani 1891'de yine aynı tıp "Muzaffer Georgi" zırhlısı kızağa çekildi. "II. Yekaterina" 1888, "Sinop" ve "Çesma" [Çeşme] 1889 ve "Muzaffer Georgi" [Georgiy Pobedonosets] 1893'de tamamlanacaktı.*

1881 yılı ortalarına doğru (daha önce "Grandük Konstantin" gemisinin kaptanlığını yapan, Hazar ötesi bölgesindeki askeri faaliyetleri deruhte eden filonun komutanı) Yarbay Stepan Osiloviç Makarov Hazarya'dan geri çağırıldı.

O sıralar Makarov 32 yaşında, askeri kariyeri son derece parlak, Türk-Rus savaşlarındaki başarılarından dolayı 1877'de denizci yüzbaşı rütbesini almış, bir yıl sonra da denizci yarbay olmuştu. Makarov, uzun zamandır düşlediği yeni mayın modeli projesini geliştirme çalışmalarını başlatmak ümidiyle Petersburg'a gitmiş, fakat 1881 Ekiminde İstanbul'daki "Taman" adlı sahil muhafaza gemisinin kaptanı olarak atanmıştı. "Taman" 1849 yapımı iki adet 4 inç'lik topla mücehhez küçük bir sahil muhafaza gemisiydi. Bu küçük tekne de nereden çıkmıştı böyle? Yoksa gözden mi düşmüştü? Eğer öyleyse, o zaman niçin onu 1882'de deniz albayı rütbesine yükselteceklerdi?

Makarov hakkında çok şey yazıldı, ama onun İstanbul'a gönderilişi konusu tam olarak aydınlığa kavuşturulmadı. Güya dinlenmesi için gönderildiği havası verilmişti. "Makarov, savaş gemilerinde görev yapan kişilerde görülen mutat gerginlikten kurtulma imkanı yakalamıştı; ama o, boş oturmayı sevmiyordu.." Sovyet yazarlarından biri, Makarov'un bir teknede birkaç hafta gezinmesinin veya "Taman"ın güvertesinden İstanbul Boğazı'nı incelemesinin sebebini böyle izah ediyordu. Burada saf bilimsel amaçlardan yani İstanbul Boğazı'nın derinliklerinde iki zıt akımın incelenmesinden söz ediliyor. Ne var ki Makarov'un bu araştırmaları kimsenin dikkatini çekmeden gizlice yapmaya özen göstermesi enteresandır. Çünkü stratejik öneme sahip Boğaz'la ilgili sıradan bir hidrografik araştırma Türk hükümetinin izni alınarak da yapılabilirdi. Öbür türlü bu bilimsel bir araştırma değil, casusluk faaliyeti sayılırdı.. Peki, Makarov yalnızca Boğaz'ın dip akıntısını mı inceliyordu? Bu akıntıyla ilgili araştırma kime la-

* Yazar yine burada meslek hastalığına tutularak tam dört sayfa Rusya'da çeşitli tarihlerde yapılan gemilerin teknik özellikleri üzerinde durduğu için, bu kısmın çevirisi atlanmıştır (çev.).

zımdı? Tabii ki Boğaz'a mayın döşemeye hazırlananların dışında hiç kimseye! Bugün Makarov'un casusluk yaptığı gerçeğinden utanmamız gerekmez. Çünkü o, savaş gemilerinin Boğazda seyir şartlarıyla ilgili hidrografik inceleme yapmış, mayın döşenecek ve çıkarma yapılabilecek yerleri tespit etmiştir. Ona deniz albayı rütbesinin verilmesinin sebebi de bu başarılı çalışmasıdır.

1890 yılı ortalarında İstanbul Boğazı meselesi tekrar alevlendi. 15 Ağustos 1895'de İngiltere başbakanı Lord R. Salisbury, parlamentoda yaptığı bir konuşmada Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'i Ermenilere karşı soykırım uygulamakla suçladı. İngiltere başvekili konuşmasında ayrıca Türkiye'nin bağımsızlığının Avrupa devletlerinin bu bağımsızlığı koruma arzusuna bağlı olduğunu, ancak Bâb-ı Âli'nin Ermenilere karşı uyguladığı siyasetin Avrupa'yı Türk devletinin varlığının desteklenmesi konusunda sultana karşı cephe almaya sevk edebileceğini belirtti. 1 Kasım 1895'de Avusturya-Macaristan dışişleri bakanı A. Goluhovsky, İngiltere'yi destekleyerek Avrupa ülkelerine "Osmanlı yönetiminin itirazına ve protestosuna aldırmadan" İstanbul Boğazı'na bir donanma gönderilmesi fikrini destekleme teklifinde bulundu.

Rusya'nın İstanbul büyükelçisi A. Nelidov, 3 Eylül 1896'da Petersburg'a şu telgrafı çekti: "Bizi daimi olarak Karadeniz'e hapsedebilecek olan İstanbul Boğazı konusunda Avrupa'nın faaliyetinin bizim için ortaya çıkarabileceği büyük tehlikeye imparatorluk yönetiminin en katı dikkatini çekmeden edemezdim."

Rus genelkurmaylığı ve dışişleri bakanlığı, ulaştırılan samimi bilgilere istinaden, İngiltere'nin İstanbul Boğazı üzerindeki artan tehdidini büyüteç altına yatırdı. Salisbury'nin söz konusu çıkışından bir ay önce, yani 6 Temmuz 1895'de Petersburg'da harbiye, bahriye, hariciye nazırlarıyla, İstanbul büyükelçisi Nelidov'un ve üst düzey askeri erkânın katıldığı "özel" bir toplantı yapılmış, toplantı sonunda "İstanbul'un ele geçirilmesi için tam savaş hazırlığı" yapılması kararlaştırılmıştı. Toplantıda alınan nihai kararın devamında şöyle deniliyordu: "Rusya, Boğaz'ı almakla tarihi hedeflerinden birini gerçekleştirecek, Balkan Yarımadası'nın hâkimi olacak, İngiltere'nin sürekli darbelerine karşı durabilecek ve Karadeniz yönünden gelebilecek hiçbir tehlike onu korkutmayacaktır. Ondan sonradır ki Rusya Hint Okyanusu'nda hâkimiyetini pekiştirmek için tüm gücünü Batı sınırına ve Uzak Doğu'ya teksif edebilecektir."

5 Aralık 1896'da İmparator II. Nikolay'ın başkanlık ettiği bakanlar toplantısında ise İstanbul Boğazı'na çıkarma yapılması kararı alındı. Toplantıya, İstanbul'un işgal edilmesi planının ateşli savunucusu büyükelçi Nelidov da katılmıştı. Alınan karara uygun olarak özellikle Nelidov İstanbul'dan çıkarma birliklerinin gönderilmesi yönünde bir işaret sayılabilecek şifreli bir telgraf gönderecekti. Operasyonu Tümamiral N. V. Kopıtov komuta edecek; operasyona altı zırhlı (Sinop, Çesma [Çeşme], II. Yekaterina, Yirmi Havari [Dvinatsat Apostolov], Muzaffer Georgi ve Tri Svyatitelya [Üç Aziz]), bir kruvazör, bir topçu gemisi, mayın döşeme gemileri, mayın kruvazörleri, 10 torpido gemisi ve 30 torpido botu katılacaktı.

Deniz çıkarma kolordusuna kumandan olarak Tümgeneral V. fon Ştok atandı. İlk ağızda çıkarmaya katılacak asker sayısı önceki plana nispetle artırıldı. Buna göre çıkarma 33730 nefer, 64 sahra topu ve 48 ağır topla ("özel stok"dan) gerçekleştirilecekti. Her şey planlanmış ve hatta üç millik bir demir yolu malzemesi dahi hazırlanmıştı.

Ordunun Kafkaslara sevk edilmesi dâhil olmak üzere karşı tarafı yanıltmak için operasyon tüm detaylarıyla ele alınmıştı. Buna göre donanma Kafkaslara doğru giderken birden rotasını İstanbul Boğazı'na çevirecekti. Muhaberat akışının durdurulması için de tedbir alınmış, "Karadeniz sahillerinden Avrupa'ya her türlü telgraf gönderme işlemleri geçici olarak durdurulmuştu." Donanma gece karanlığında Boğaz'ı geçerek Büyük Dere'ye gelecek ve orada Türk sahil bataryalarının arkasında demirleyecekti. Bu arada Rusya'nın İstanbul büyükelçisi Nelidov da Bâb-ı Âli'ye bir ültimatom vererek, kuvvet kullanma tehdidiyle Boğaz'ın iki yakasının derhal Rusya'ya bırakılmasını isteyecek, Türk ordusunun direnişi hızlı bir şekilde bastırılacaktı. Bundan sonra ise çıkarmanın başlamasını müteakiben 72 saat içinde Rus ordusu Boğaz girişini Marmara Denizi tarafından kapatacak; Boğaz'ın iki yakasına "özel stok"tan alınan ağır toplar yerleştirilecek, Bug ve Tuna gemileri boğaza üç sıra halinde (toplam 825 parça) mayın döşeyecekti. İşte vaktiyle Makarov'un topladığı bilgiler burada işe yarayacaktı. Ayrıca boğazın iki yakasına kamufle torpido cihazları yerleştirilecekti. 72 saatlik süre azami süre olarak tespit edilmemişti, çünkü Malta'da demirli bulunan İngiliz donanmasının en hızlı şekilde bölgeye intikal süresi bu idi.

Bu şartlar altında pratik olarak İngiliz donanmasının İstanbul Boğazı'na girme şansı olamazdı. Çanakkale Boğazı'na gelince, işin orası biraz çetrefilliydi ve mesele, Rus kuvvetlerinin hızlı hareket etmesine ve Türklerin direniş gücüne bağlıydı. Tabii olarak İngiltere Akdeniz donanmasını bariz şekilde takviye edebilir ve Türkiye'ye iki-üç piyade tümeni gönderebilirdi, ama bu iş bir ay değilse bile, birkaç hafta vakit alırdı. Ayrıca İngilizler İstanbul Boğazı sahillerinde yalnızca Rus ordusunun ikinci kademe kuvvetlerinin mukavemetiyle değil, iç askeri bölgelerden gelecek orduların mukavemetiyle de karşılaşabilir; çıkarma birliklerinin sahillere yerleştireceği 9 inç'lik havanlardan başka, Sıvastopol, Oçakov, Kerç ve Batum'dan sevk edilecek 11 inç'lik sahil top ve havanlarıyla da vurulabilirdi.

Rus genelkurmaylığı, çarpışmaların tüm cephelere yayılması halinde, Rus ordusunun Orta Asya'dan Hindistan yönüne kaydırılarak bir darbe indirmesini de planlamıştı. Kısacası başarı şansı fazlasıyla vardı, ama yine de son anda çıkarma hareketi durduruldu. Neden?

Kanaatimce burada sübjektif bir faktör olarak ana rolü II. Nikolay'ın istikrarsız tutumu oynamıştır. Nitekim dışişleri bakanı V. Lamzdorf günlüğünde bu konuda "Genç efendi görüşünü korkunç bir tezlikle değiştiriyordu" diye yazmıştır. Çıkarmaya karşı olanlar elbette çara bir takım objektif faktörler sunmuşlardı. Muhtemelen, Ruslar henüz İstanbul Boğazı'nı işgal etmekle uğraşırlarken İngilizlerin Çanakkale Boğazı'nı ele geçireceği varyantı göz önünde bulundurulmuştur. Teoretik olarak bu durumda Rus donanması Karadeniz'e çakılıp kalacaktı, ama bu sadece bir varsayımdı. Çünkü İngiltere Çanakkale'yi ancak İstanbul Boğazı'yla birlikte ele geçirmek istiyordu. Bu durumda İngiliz donanması, Kırım savaşı sırasında olduğu gibi, Rusya sahillerinden tehdit edebilir, Karadeniz'deki Rus ordusunun kara kuvvetleri vasıtasıyla da Marmara Denizi'ndeki İngiliz üssünün yine İngiliz zırhlılarıyla bağlantısı koparılabilirdi. İngiltere'nin İstanbul Boğazı'ndaki Rus üssüne yakın olan Çanakkale üssü İngilizler için bir avantajdan çok dezavantajdı. Çünkü İngiliz donanmasının tamamı dahi böyle bir durumda Rusya'nın birkaç gün zarfında büyük piyade ve topçu birlikleriyle hücuma geçip karadan İngiliz üssünü zapt etmesini engelleyemezdi. Gerek Orta Asya'da ve gerekse di-

ğer yerlerde olduğu gibi, zaten İngilizlerin Rus piyadeleriyle doğrudan bir çatışmaya girmekten ödleri kopuyordu.

Çıkarma aleyhtarı ikinci bir argüman, Rusya'nın karşı karşıya kalacağı muhtemel bir izolasyon tehlikesiydi. Tabii olarak İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya-Macaristan, İstanbul'un Rusya'nın bir eyaleti olmasını istemezlerdi. Diğer yandan Boğazlar için savaşmayı kim göze alacaktı? Ne de olsa sarayda 1853 yılı değil, 1896 yılı yaşanıyordu. Rusya'yla Fransa arasında 1893'de bir ittifak anlaşması imzalanmıştı ve tüm Fransızların gözü 1871'de Almanlar tarafından yolunup alınan Alsas ve Lotaringia'ya çevrilmişti. Bu yüzden Almanlar Rheine'de "Marçaillaise"i ve Oder'de "Solovya-ptaşeçka" marşlarını aynı anda dinlemek için İstanbul Boğazı'na asker gönderemezlerdi. Rusya'ya karşı açılacak bir cephede ise laçkası çıkmış Avusturya-Macaristan Almanya'nın desteği olmadan üç ay dahi tutunamazdı.

2. Büyük Savaş'ın arefesinde

Ne yazık ki II. Nikolay'ın dış politikası 1896-97 kriz yıllarında olduğu gibi, daha sonraki yıllarda da takip edilebilecek bir politika değildi. II. Nikolay'ın İstanbul Boğazı'nın ele geçirilmesine karşı değildi. Karadeniz donanmasının kuruluşu devam ediyordu ve "özel stok" yalnızca yeniden yapılandırılmamış, aynı zamanda güçlendirilmişti. Fakat çar hazretleri aynı sıralarda Almanya sınırına 70 mil mesafedeki Libav'da bir askeri deniz üssü ve kale kurulmasına başlanmasını da emretmişti. Libav için harcanan para "özel stok"un ve Port Arthur kalesiyle mülhakatının yapımı için sarf edilen parayı geçmişti. Fakat Libav kalesinin kurulması Almanya'yı aşırı şekilde huzursuz etmişti ve Rus-Japon savaşından sonra kalenin yıkılmasına karar verilecekti.

Uzak Doğu felaketi, Nikolay'ın kendisine çok güvenmesinden kaynaklanan gururunu kırmamıştı. Aksine şimdi de İngiltere ve Fransa'yla müttefik olarak Almanya'ya karşı savaşa yoğun bir şekilde hazırlanmaya başlamıştı. Aslında Rusya ile Almanya arasında çıkacak silahlı bir çatışma her iki tarafından da çıkarına olmayacaktı. Kayzer, Hitler değildi ve Slavyan ırkının ortadan kaldırılmasını veya yeniden şekillendirilmesini düşlemiyordu. Dolayısıyla Fransa ile Almanya arasındaki husumet barış yoluyla halle-

dilemezdi. Alsas ve Lotaringia meselesinin ancak savaş yoluyla nihai çözüme kavuşturulacağı âşikârdı. İngiltere, Almanya'da üretimin hızlı bir şekilde artışını kendisine karşı bir rekabet olarak değerlendiriyor; Almanya ise İngiliz kolonilerini ele geçirmenin düşlerini kuruyordu.

Bu sırada İngiltere bahriye nazırlığının 1905-1906'da "Drednout"u – dünyanın en büyük kalibreli on topla mücehhez türbin motorlu ilk zırhlısı – yapması, Büyük Britanya'nın deniz savaş gücüne ağır bir darbe indirmişti. Çünkü bu zırhlının yapımıyla birlikte daha önce yapılmış olan yirmi adet yüksek kalibreli topla mücehhez buharlı zırhlıları eski durumuna düşürmüştü. Şimdi İngiltere ve Almanya sıfırdan başlayabilirlerdi, ama Alman donanmasının büyüme temposu İngiliz temposunu geride bırakmıştı. İngiltere'nin başında bulunanlar birkaç yıl zarfında İngilizlerin denizlerdeki hâkimiyetinin son bulacağını çok iyi anlamışlardı. Bu durumda "üzerinde asla güneş batmayan" imparatorluk kolonilerinin kaybedilmesi kaçınılmaz olacaktı.

Tüm benzeri durumlarda olduğu gibi, İngiltere ve Fransa kendi çıkarları uğruna kan dökmeye teşne aptallar aramaya başladılar. Tabii olarak İngiliz ve Fransızların ilk bakışta nazarlarının düştüğü ülke Rusya'ydı. Üstelik Fransızlar Rusya'nın üst düzey yöneticilerini allayıp pullamayı çok iyi becermişlerdi. Borçlanmanın yapıldığı sıralarda Rusya'ya giren Fransız sermayesi, sorumluluk makamlarında oturan kişilerin doğrudan satın alınmasında kullanılmıştı. Örneğin, Rus donanma komutanı Oramiral Grandük Aleksey Aleksandroviç ve topçu birlikleri komutanı Grandük Sergey Mihayloviç vakitlerinin büyük kısmını Fransa'da balerin oynaşlarıyla geçiriyorlardı. Bu konuda Rus "masonları"yla bağlantıları bulunan "Büyük Doğu" Fransız Mason locası da önemli bir rol oynuyordu. Neticede Nikolay ve çevresindekiler Fransız politikasının dümen suyuna girmişlerdi.

Bu arada Rusya'nın güvenliğini tehdit eden tek unsur, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Boğazlara yönelmeleriydi. Almanlar, Türk silahlı kuvvetleri üzerindeki etkilerini sürekli artırıyorlardı. 6 Ağustos 1908'de Avusturya-Macaristan Türkiye'nin Bosna-Hersek vilayetlerini sınırlarına ilhak etmiş, ama Bosna-Hersek'e karşılık Boğazların statüsünün değiştirilmesinde Rusya lehine tavır takınacağı vaadinde bulunarak Nikolay'ı bir güzel aldatmışlardı.

Daha önce defalarca belirtildiği gibi, Rus İmparatorluğu'nun güney kesiminin güvenliğini sağlamanın tek yolu Boğazların kontrolünün Rus silahlı kuvvetlerinin elinde olmasına bağlıydı ve barış zamanında bunu sağlamak için son şans 1896-97 yıllarında yakalanmıştı. Çünkü beş yıl sonra Almanya'nın askeri gücünün hızlı bir şekilde yükselişinin ardından İstanbul'u barış zamanındaki gibi ele geçirmek artık hayal bile edilemezdi. Boğazların ele geçirilmesi yalnızca Rusya'nın iştirak etmeyeceği veya en azından pasif olarak katılacağı topyekûn bir Avrupa savaşının çıkması halinde mümkün olabilirdi. Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın İngiltere ve Fransa'ya karşı savaş açması kaçınılmazdı ve nitekim bu savaş 1914 Ağustosunda veya 1915 sonbaharından biraz sonra başlayabilmişti. "Denizcilerin aydınlanması" hiçbir şekilde Almanlara Drednout'tan daha üstün 38 cm.lik toplarla mücehhez "Balen" tipiyle 35-cm'lik toplarla mücehhez "Makenzen" tipi zırhlıların yapımının rahatlıkla tamamlanması imkânı vermemişti.

1914 savaşının başlaması bir yığın diplomatik yalan ve entrikayı da devreye sokmuştu. Örneğin İngiltere tarafsız kalacağı izlenimi vermişti, ama Almanya'ya savaş açan bizzat kendisiydi. İtalya, Avusturya-Macaristan ve Almanya'yla imzaladığı anlaşma gereğince onların yanında yer almak zorundaydı, ama tarafsız kaldı. Keza Rusya da tıpkı İtalya gibi davranabilirdi, ama son anda o da tarafsızlığını ilan etti. Daha sonrası, bir Çin atasözünde söylendiği gibi, dağın tepesinde oturup kaplanların vadide birbirlerini parçalamalarını seyretmekten ibaretti. Rakipler boş yere birbirinin kanını dökerken "kendi güvenliği için" Boğazları işgal etmek mümkün değildi.

Birincisinin önünü tıkamayacak ikinci bir yol daha vardı. 1826'dan 1896'ya kadar gelip geçen Rus çarları I. Nikolay, II. Aleksandr ve III. Aleksandr ardı ardına batı sınırı boyunca üç katar kale kurmuşlardı. Birinci hat Polonya topraklarından geçiyordu: İvangorod-Novogeorgiyevsk. İkinci hat Riga üzerinden geçiyordu: Kovno (Kaunass)-Grodno-Brest; üçüncü hat ise Dvinsk (Daugavpils), Bobruysk-Kiyev üzerinden geçiyordu. Bu kaleler tahkim edilmiş bölgelerle birbirine bağlanabilir, bataryaları sahil kalelerinden sağlanacak toplarla takviye edilebilirdi. 1863-77 yılları arasında üretilen çeşitli çaplardaki yüzlerce top ve havan artık gemilerde kullanmak için eski sayılırdı, ama bir on yıl daha

kale topları olarak kullanılabilirdi. Ayrıca 1907-10 yıllarında bazı zırhlılar ve kruvazörler hurdaya çıkarılmıştı, ama bunların topları normal kalelerde işe yarardı. Ne yazık ki sahil kaleleri ve gemilerden sökülen toplar ancak 1914 sonlarıyla 1915 başlarında batı sınırlarındaki kalelere gönderilmeye başlandı ve üstelik de bu kaleler birbiri ardınca Almanlara teslim olduktan sonra.

II. Nikolay, seleflerinden farklı olarak, Rusya'nın batı kalelerini sınıra kadar uzattı. 1914-18 yılları arasında Rus ordusu üç savunma hattı arkasında savunmada kaldı. Halbuki bu sırada Rus ordusunun önemli bir kesimi Boğazlarda kullanılabilirdi. II. Nikolay cephedeki Rus ordusunun Almanları hızlı bir şekilde tepeleyeceğine, Rusların 2-3 ay zarfında Berlin'e gireceğine inanmıştı. Bu geri zekâlı, müttefiklerin kendisine İstanbul'u tereyağından kıl çeker gibi sunacaklarını zannediyordu.*

* Eserin bu bölümünün son sekiz sayfası, Rus donanmasına ait gemi ve silahların teknik özellikleri anlatmakta, bunların Türk ordusunun elinde bulunan gemi ve silahlarla karşılaştırılması yapılmakta olduğu ve normal okuyucuyu hiç ilgilendirmeyen bilgiler içerdiği için atlanmıştır (çev.)

XII.
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI
(1914-1918)

1. Sıvastopol'da kalk borusu

28 Haziran 1914'da Bosna'nın Sarayevo şehrinde Gavrila isimli liseli bir Sırp öğrenci Avusturya veliaht prensi Franz Ferdinand ve eşinin üzerine yedi el ateş etti. Bu olay, ilk başlarda dünyada ve hatta bizzat Avusturya'da fazla dikkat çekmedi. Zaten İmparator II. Franz Josef'in akrabalarının başına sürekli bu tür şeyler geliyordu. Örneğin oğlu Rudolf kurşunlanmış, kardeşi Maksimilien mahalli imparator olmak için Meksika'ya gitmiş, fakat isyancılar tarafından kurşuna dizilmiştir. Franz'ın hanımı Elizabeth İtalyan mimar Lükeni tarafından eğeyle şişlenmiştir.

Ferdinand'ın öldürülmesinden yaklaşık yedi hafta sonra yalnızca burjuvalar değil, Batılı politikacıların çoğu dahi herhangi bir savaş çıkmayacağına inanmışlardı. Ama İstanbul'da iktidarı elinde tutan Jön-Türkler hepsinden basiretli çıkmıştı. Pişmiş et kokusu alan Türk yöneticiler, Avrupa başkentleri arasında mekik dokumaya başlamışlardı. Haziran ayı sonlarında Enver Paşa Berlin'e, Cemal Paşa da Paris'e gitmişti. Her iki paşanın da sorusu aynıydı: Türkiye savaşa iştirak etmesi karşılığında ne alacak? Türk tarafının kafasından hiç olmazsa Ege Denizi'ndeki Yunan adaları ve Bulgaristan'ın güney kesimi geçiyordu. Genişletilmiş hedefte ise Kafkaslar ve başlangıç için Kars, Ardahan, Batum vs.. vardı. Bu varyant Türklerin başını çok ağrıtacaktı ki, paşaların göremediği de bu idi.

Cemal Paşa Paris'te muhteşem bir şekilde karşılandı. Fakat yakasına legion d'honneur nişanı takılan Cemal Paşa'ya Trakya, İmroz, Sakız, Limni ve hatta Midilli adasıyla ilgili herhangi bir vaatte bulunulmadı. Bu yüzden Cemal Paşa İstanbul'da hayli terletilecekti. Almanlar ise Berlin'de Enver Paşa'nın önüne gizli bir anlaşma koymuşlardı. Bu anlaşmanın birinci maddesi neredeyse bir manifesto niteliğindeydi ve Almanya ile Türkiye'nin Avusturya-Sırbistan savaşında tarafsızlığını muhafaza edeceği yönündeydi. Fakat anlaşmanın ikinci maddesi işi bozuyordu ve Rusya'nın savaşa müdahale etmesi halinde Almanya'nın bir müttefik olarak Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alacağı, aynı şeyin Türkiye için de geçerli olduğu belirtiliyordu. Ne var ki anlaşmanın imzalanması tehir edildi ve ancak 2 Ağustosta Sadrazam Said Halim Paşa ile Almanya büyükelçisi Wangenheim tarafından İstanbul'da imzalandı. Bu süre zarfında Almanya Rusya'ya savaş ilan ettiği için anlaşmanın birinci maddesinin zaten bir hükmü kalmamıştı. 3 Ağustosta İstanbul'da Türkiye'nin bu savaşta tarafsız kalacağı ilan edildi, ama aynı günlerde Türkiye'de seferberlik hazırlıkları başladı. Boğazdaki tüm fenerler karartılırken, seyir koridorundaki tombazlar da kaldırıldı. Kasım ayında bir milyondan fazla kişi seferberlik için harekete geçirilmişti.

Türk yönetimi savaş hazırlığını gizlemek için her tedbiri almıştı. Öyle ki, itilaf devletleri tam bir hafta boyunca Almanya-Türkiye anlaşmasından bihaber kalmışlardı. Hatta savaşın baş aktörü ve harbiye nazırı Enver Paşa, olayı gizlemek için 5 Ağustosta Rusya'nın askeri ataşesi Tuğgeneral M. N. Leontyev'e Türk-Rus askeri ittifak görüşmelerini başlatma teklifinde bulunmuştu.

6 Ağustos sabahı ise Enver Paşa kabine toplantısında Alman savaş gemilerinin İstanbul Boğazı'na girmesine izin verileceğini açıkladıktan başka, başvekilden Türkiye'nin ileride isteyeceği tazminatın belirlenmesini talep etti. Aynı günün akşamı Enver Paşa Alman sefarethanesinde Wangenheim'dan Kafkaslarda toprak istedi. Alman gemilerinin İstanbul Boğazı'na gelişi konusunda ise Wangenheim Enver Paşa'dan daha önce garanti almıştı ve Türk nazırların bundan haberi bile yoktu.

Konu Goeben ve Breslav zırhlı savaş gemileri üzerinde yoğunlaşmıştı. Goeben, 24500 ton ağırlığında, saatte 28 knot hız yapabilen, 280 mm. çapında on ağır topu bulunan bir savaş gemisiy-

di. Rusya'nın Karadeniz filosunda bulunan hiçbir gemi hız ve topların menzil uzunluğu yönünden onunla boy ölçüşemezdi. (Rus gemilerinin azami hızı saatte 18 knot'du). 5400 ton ağırlığındaki Breslav da 28 knot hız yapıyordu, ama toplarının çapı 105 mm. idi. Hız yönünden Rus gemilerinden üstün değildi, ama atış gücü yüksekti. Böylece Karadeniz'e giren iki Alman zırhlısı sayesinde kuvvet dengesi Türkiye lehine bozulmuştu ...

Fransa'da 1 Ağustosta seferberlik ilan edilmişti ve gerçi henüz savaş başlamamıştı; ama Goeben ve Breslav denize açılarak 2 Ağustosta İtalya'nın Messina limanına gelmişti. Bir gün sonra da Almanya Fransa'ya savaş ilan etti. Oramiral Suschon savaş ilanının tarihi konusunda daha önce bilgilendirilmişti. Bu yüzden Alman zırhlıları 2 Ağustosu 3 Ağustosa bağlayan gece Messina'dan ayrıldı. 4 Ağustos sabahı saat altıda Goeben Cezayir'deki Philippeville limanını, Breslav da Bon limanını bombaladı. Alman zırhlılarının yaptığı bu saldırı üç gün zarfında Fransa'ya gönderilen XIX. kolorduyla takviye edildi.

Alman zırhlıları henüz Cezayir sahillerine doğru yol alırken gece saat 2,35'de gelen radyo mesajında "Türkiye'yle 3 Ağustosta ittifak sözleşmesi yapıldığı; Goeben ve Breslav'ın hızlı bir şekilde İstanbul'a gitmesi gerektiği" bildirildi. Ama Berlin'den emir vermek başka, onu Akdeniz'de uygulamak başka şeydi. Çünkü Akdeniz'de üstünlük İngiltere ve Fransa'nın elindeydi. Bu iki devletin Akdeniz'de 15 zırhlısı, 3 muhribi, 10 zırhlı kruvazör ve hafif zırhlı, 8 parça torpido gemisi ve denizaltıları vardı. Goeben ve Breslav hızlı gemilerdi, ama motorlarındaki bir kusur yüzünden maksimal hıza çıkamıyorlardı.

İngilizler ve Fransızlar Akdeniz'de Alman zırhlılarının gizlenebileceği yalnızca üç kuytu yer olduğunu çok iyi biliyorlardı: Cebel-i Tarık Boğazı, Avusturya'daki Pola ve Çanakkale Boğazı. Atlantik'te gezinmek ve Avrupa çevresinde dolanıp durmak çok tehlikeli hale gelmişti. Adriyatik'e girmek kolaydı, ama o zaman da zırhlıların Avusturya gemileriyle birlikte savaşı sürdürme faaliyeti aksayacaktı. Oramiral Suschon ve diğer müttefik amiraller Adriyatik'ten çıkışın kuşatma altına alınmak anlamına geldiğini çok iyi anlamışlar ve bu yüzden yapılacak en iyi şeyin Çanakkale Boğazı'na gitmek olduğuna karar vermişlerdi. Her halükârda İngilizler ve Fransızlar birçok hata yaparak Alman zırhlılarına

Çanakkale Boğazı'na giden yolu açtılar.

8 Ağustosta Osmanlı sadrazamı Rus büyükelçisi Girs'e Goeben ve Breslav'ın Çanakkale Boğazı'ndan hiçbir engelleme ile karşılaşmadan gireceğini ve Türkiye'nin tarafsızlığını kesinlikle bozmayacağını bildirdi. 10 Ağustosta Oramiral Suschon'un zırhlıları artık Çanakkale Boğazı'ndaydı. Zırhlılar Türk torpido gemisi tarafından karşılanarak boğazın iç kısımlarına götürüldü. Winston Churchill'in daha sonraları söylediği gibi "Goeben, geminin icat edildiği tarihten sonraki tüm diğer savaş gemilerinden daha fazla bela, daha fazla kan, yıkım ve telafisi imkansız sonuçları beraberinde getirmiştir."

Uluslar arası kurallara göre Goeben ve Breslav Türk karasularına girdiği andan itibaren 24 saat zarfında ya oradan ayrılmak ya da savaş sonuna kadar enterne edilmek zorundaydı. Enterne edilen bir gemininse tüm silahları, motoru ve diğer ekipmanı sökülürdü. Ama Türkler böyle bir şey yapmayı istemediler, Almanlarsa zaten kendi kendilerini silahsızlandıracak değillerdi. Ama aksi gibi, ortada bir terslik değil kasıt vardı, İngilizler Osmanlı'nın sipariş ettiği "Sultan Osman" ve "Reşadiye" adlı iki zırhlıyı ve iki destroyeri teslim etmeyeceklerini resmen açıkladılar. Türkiye'de halkın büyük fedakârlıkla bulup buluşturduğu 7 milyon Sterlin boşa gitmişti. Bu beklenmedik kaza, Cemal ve Enver Paşa'nın aklına "Goeben" ve "Breslav"ın satın alınması fikrini getirdi. Bir de satın alımla ilgili anlaşmanın güya savaştan önce yapılmış olduğu ilan edildi. Hemen gemilere Türk bayrağı çekildi ve gemideki Alman subaylar da başlıklarını çıkarıp yerine fes taktılar. Gemilerin ismi de "Yavuz Sultan Selim" ve "Midilli" olarak değiştirildi (1920'de Kemalistler Yavuz Sultan Selim'i de kaldırarak yalnızca "Yavuz"* adını kullandılar.) Alman Oramiral Suschon da Türk filosunun kumandanı oldu.

Suschon'un ilk işi Almanya'dan topçu, mayıncı, mesafe ölçer vb. gibi sahalarda uzman teğmen ve asteğmen olmak üzere yüzlerce subay istemek oldu. Bu subaylar İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki limanlara ve en yüksek savaş kapasiteli gemilere dağıtıldılar. Boğazdaki kaleler iki Alman amiral ve on kıdemli subay

* Kitapta bu iki geminin adı sürekli Almanca isimleriyle verilmekte ise de, kitabın bundan sonraki kısımlarında gemilerin Türkler tarafından satın alındıktan sonra verilen isimler kullanılacaktır (çev.)

tarafından yönetilmeye başlandı. Okmeydanı'ndaki güçlü radyo vericisinin yönetimini ellerine alan Almanlar, Boğazlarla Almanya arasındaki radyo bağlantısını sağlayan gemilerden bağımsız bir istasyon oluşturdular.

Almanlar, Türk donanmasını Rusya'ya saldırı amacıyla yoğun bir şekilde hazırlamaya başladılar. Ancak bu işin sorumluluğunu yalnızca Alman danışmanlara yüklemek haksızlık olur. Çünkü henüz 1914 başlarında Türkiye'nin deniz donanma komutanlığı Rus filosuna ani bir saldırı düzenlemeyi zaten planlamıştı. Özellikle firkateyn komutanı Ali Rıza Bey, tıpkı Japonların Porte Arthur'da Rus donanmasına saldırdığı gibi Sıvastopol'a bir kruvazör saldırısı düzenleme teklifinde bulunmuştu. Sıvastopol'daki Rus zırhlılarının imha edilmesi veya saf dışı bırakılmasından sonra (ki bu planı yapanlar da başarılı olacağını düşünmüyorlardı) seçme birliklerle Odessa bölgesine bir çıkarma planlanmıştı. Suschon, her ne kadar başta Osmanlı sadrazamı olmak üzere kır sakallı bürokratları bölgeye çekme konusunda baskı yapmaya mecbur kalıyorsa da, Ali Rıza Bey ve Rıza Şandır Bey gibi atak bahriyeli subayları da frenlemeye gayret ediyordu. Almanlar, bahriyeli atak subaylara Odessa'ya yapılacak bir çıkarmanın çılgınlık, Sıvastopol'a yapılacak bir saldırınınsa intihar olacağını, dolayısıyla kruvazörlerin Odessa'da kullanılabileceğini belirtmişlerdi.

Türklerin ve Almanların savaş hazırlıkları Rusya'yı yönetenlerin meçhulü değildi. Bâb-ı Âli'deki Rus büyükelçiliği askeri ve sivil erkândan bilgi edinme konusunda geniş bir ağ kurmuştu. Rus büyükelçiliğinin binasında çok güçlü bir radyo vericisi vardı ve buradan yalnızca kesintisiz olarak Sıvastopol'a bilgi aktarılmakla kalmıyor, aynı zamanda Türk, Alman ve diğer ülkelerin radyo yayınlarına da parazit yapılıyordu. Rus büyükelçiliği Alman büyükelçiliğinin tüm radyo telgraflarını okuyor, bunlardan çok önemli olanları dışişleri bakanı Sazonov'a aktarılıyordu. Büyükelçi Wangenheim'ın adı "Pavlov", Alman büyükelçiliğinin adı ise "atsuda" (buradan) idi.

Örneğin 27 Eylülde Girs, Petersburg'a Alman büyükelçisinin açıklamasını şu şifreli mesajla göndermişti: "Enver, önceki gün sultanın fermanına binaen filonun 30 Eylülde Karadeniz'e gideceğini söyledi ve bunun çok gizli tutulmasını özellikle rica etti. Enver, ancak Rus filosunun imha edilmesi halinde Odessa'ya bir

çıkarma yapmanın mümkün olabileceğini var sayıyor." Ertesi gün Girs, Sazonov'u tekrar uyarıyor: "'Atsuda' 29 Eylülde şu telgrafı gönderdiler: 'Bugünlerde Türkiye'de ipleri ellerinde tutan Enver ve Talat'ın sohbetlerinden kendilerinin askeri faaliyete girişmekten yana çok istekli oldukları ve bunun için son dakikanın uygun olduğunu düşündükleri anlaşılmıştır.'" Bizzat Girs'in 22 Eylülde Sazonov'a gönderdiği mesaj ise şöyle: "Umumi seferberliğin ilanı ve onunla bağlantılı olarak tüm ülkenin askeri bir kampa dönüşmesi, ülkedeki askeri çevrelerin tamamını, ordu ve donanmanın başkumandanı olarak tayin edilen ve aslında ülkede yönetimi tamamıyla ele geçirmiş olan Enver Paşa'nın hâkimiyeti altına itmiş bulunuyor. Türkiye'ye büyük çapta Alman kurmay ve subayları gelmeye, bol miktarda silah, askeri mühimmat ve hatta para akmaya başladı.. Kanaatime göre savaş kaçınılmaz."

10 Ekimde ise Girs, bakanlığa şu mesajı geçiyordu: "Türkler, İslamdaki ümmet mefkûresine bağlı oldukları için, Türkiye'nin bu devletlerle savaşa girmesi halinde Hindistan, Mısır, Tunus, Cezayir, Kafkaslar, Türkistan vs. gibi ülkelerdeki Müslümanların desteğini alacaklarına kâmilen inanmaktadırlar. Bundan başka İmparator Wilhelm'in Müslüman olduğu* şeklindeki saçma bir dedikoduya tam bir safdillikle inanıyor, Almanların İslamdan hiç de farklı olmayan bir dine bağlı olduklarını sanıyorlar. Bana söylediklerine göre İstanbul'da bazı semtlerde Alman imparatoru için dua ediyor ve ona kendilerine göre bir Türk adı takıyorlarmış."

22 Eylülde Grandük Nikolay Nikolayeviç, genel karargâhtan Karadeniz filosu başkumandanı Amiral Andrey Avugustoviç Ebergard'a gönderdiği telgrafta şöyle diyordu: "İstanbul'dan gelen haberler, barışı koruma ümidinin hemen hemen kalmadığını gösteriyor. Türkiye'nin harekete geçmesini beklemeliyiz. Çük büyük ihtimalle savaş ilanından önce Sıvastopol'a küçük bir saldırı düzenleyecek veya bir engel çıkaracaklardır." Nihayet 28 Eylül ak-

* II. Wilhelm'in Müslüman olduğu şeklindeki saçma söylentinin sebebi, onun 1898'de Türk valinin Şam sarayında şerefine verdiği bir yemekte davete katılan şehir ileri gelenlerine hitap ederek "Üç yüz milyon Müslümana söyleyin ki, ben onların dostuyum!" tarzındaki sözleri sebep olmuş; daha sonra bu sözler kulaktan kulağa aktarılırken Wilhelm'in esasen Müslümanlığı kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştır (çev.)

1914 yılına ait bir Rus karikatörü

şamına doğru Ebergard, Sazonov'dan şu telgrafı aldı: "Aldığımız kati malumata nazaran Türkiye 28 Ekimde aniden savaş ilan etme kararı almış bulunuyor."

27 Ekimde saat 20.35'de Sıvastopol'a radyo ile Yavuz, Midilli ve Hamidiye zırhlılarıyla destroyerlerin İstanbul Boğazı'ndan hareket ettiği duyuruldu. Ertesi gün ise Aleksandr Mihayloviç'ten "Yavuz'un iki destroyerle birlikte" görüldüğü mesajı geçilince, bunun gerçekten Yavuz olup olmadığı soruldu. Cevap, "Yavuz'u çok iyi biliyorum" şeklindeydi.

Amiral Ebergard'a yapılan uyarıları buraya almak suretiyle okuyucuyu bilerek canından bezdiriyorum. Peki bu arada kumandan ne yapıyordu? 28 Ekimde hemen Prut adlı mayın gemisinin yola çıkmaya hazırlanmasını emretti. Mayın gemisi 62. piyade tümeninin askerlerini Odessa'ya getirmek için Yalta'ya gitmek zorundaydı. 1908 ve 1912 modeli 750 mayının bulunduğu gemiyle asker taşımak doğrusu çok akıllıcaydı! Ne de olsa Karadeniz filosundaki diğer mayın gemilerin güvertesi yaklaşık 800 mayın alabiliyordu.

Böylece "Prut" Karadeniz filosundaki mayın gemilerinin alabileceği mayının %50'ni tek başına yüklenmişti. Savaş başlamadan önce, tehdit semptomlarının söz konusu olması halinde filonun gerçekleştirmek zorunda olduğu ilk operasyon gemilere mayın yüklemekti. Dolayısıyla kaybedilmesi bir yana, Prut'un yal-

nızca Sıvastopol'da olmaması, ilk hazırlık tedbirlerini ciddi şekilde zayıflatmıştı.

Yalta'dan Sıvastopol'a olan mesafe 80 km. idi ki, günümüzde bir belediye otobüsü dahi bir buçuk saatte bu yolu kat edebilirdi. Bir tabur ise bu mesafeyi yaya olarak 36 saatte alırdı. Hatta normal yük arabaları güle oynaya yol alsalar bile bir taburu 6 saatte oraya ulaştırabilirlerdi. Her ne ise, yine de Prut 28 Ekim akşamı Yalta'ya girdi. O sırada Sıvastopol önünde birkaç sıra halinde mayın döşenmişti ve bu mayınlar savaş halinde zincirleme yoluyla sahile kadar uzanabiliyordu. Gemilerin yaklaşabilmesi için mayın zincirlerinin kesilmesi gerekiyordu. Prut'un dışarı çıkması için zincirler açılmış ve birkaç saat sonra tekrar döneceği için de kapatılmamıştı.

29 Ekim tarihinde sabah 4.15'de filo gemilerine Odessa'dan Türk destroyerinin Donets'i geçerek Odessa limanına girmek ve orasını hava uçurmak üzere olduğu şeklinde bir mesaj geldi. Bu mesajı alan filo komutanlığı radyo kanalıyla şu uyarıyı yaptı: "Savaş başladı!". Ebergard'ın eli kolu bağlanmıştı. Ne denize çıkılması konusunda, ne de kaleyle ilgili herhangi bir talimat vermişti. Daha önce döşenmiş olan mayınlar ise açık olarak kalmıştı.

5.30'da Sarıç'daki gözleme kulesi denizde bir projektör fark etti. 5.58'de ise Lukull karakolu Sıvastopol yönüne doğru iki baca ve iki direkten daha fazla baca ve direkleri olan büyük bir geminin gelmekte olduğunu bildirdi. Kısa bir süre sonra ise aynı karakol geminin büyük çapta bir kulesinin bulunduğunu haber verdi. Geminin yakınında Lukull'a doğru ilerleyen iki muhrip görüldü. Aradan üç dakika geçtikten sonra ise Yavuz'un 6,5 mil mesafede olduğu bildirildi.

6.28'de Sıvastopol kalesindeki sahil bataryaları kendi inisiyatifleriyle Yavuz'a ateş açtılar. İki dakika sonra zırhlı gemi 7800 metreden karşı atışla cevap verdi. Yavuz daha sonra ardı ardına 47 salvo gönderdi. Görüş mesafesi iyi olmadığı için bu salvolar önemli bir zarar vermedi, fakat kruvazörlerin harekete geçmesi üzerine Yavuz geri döndü ve 22 knot mesafeye çekildi.

Yavuz'un attığı mermilerin çoğu Sıvastopol limanına düştü. Mermi parçaları ise gemilere ve mayın döşeyicilere isabet etti. Mermilerden bir tanesi deniz hastanesine isabet etti ve birkaç kişinin ölmesine ve yaralanmasına yol açtı. Sahil bataryaları üzeri-

ne düşen iki mermi ise herhangi bir hasara yol açmadı. Eğer Amiral Ebergard'ın caniyane davranışları olmasıydı, filo olmadan da Sıvastopol kalesi tek başına düşmanı imha edebilirdi.[1]

Sıvastopol filosu tamamıyla hareketsiz kalmıştı. Yalnızca karakol gemisi olarak kullanılan eski torpido "Georgi Pobedonosets"den üç adet karşı atış.yapılmış; Amiral Ebergard ise Yavuz'un ateşe başlamasından ancak yedi dakika sonra amiral zırhlısı "Yevstafia"ya gelmişti. Peki daha önce nerdeydi? Rus donanmasını Yavuz'un ateşinden sahil bataryaları kurtardı. Eğer Suschon bir on beş dakika kadar daha ateşe devam edip limandaki dört mayın gemisinden herhangi birini parçalasaydı, Ebergard'a dünyanın kaç bucak olduğunu gösterirlerdi.

Türk donanmasında danışman olarak görev yapan Alman amiral G. Lorey, daha sonra hatıralarında şöyle diyecekti: "Yavuz, daha önce tespit edilen hedefini gerçekleştiremedi. 305 mm.lik iki topu bulunan kuleden mümkün olduğunca daha uzağı vurması düşünülmüştü." Bu kayıt, Alman ve Türk keşif çalışmalarının pek de iyi yapılmadığını göstermektedir. Çünkü 305 mm.lik iki batarya kulesi için savaştan önce zar zor temel çukurları açılmış, topların gövdeleri toprak üzerinde yatar vaziyette beklemeye bırakılmış; kuleler ise St-Petersburg Metal fabrikasında henüz monte edilmişti. Bu bataryalardan birincisinin kuruluşu 1928'de, ikincisi ise ancak 1932 yılında tamamlanmıştır (!).

Sahil bataryalarının ateş açmasından sonra uzaklaşan Yavuz'a dönelim. Yavuz'un dönüşünden sonra güneybatı yönünden yaklaşan üç Rus torpidosu görüldü. Bunlar Sıvastopol yakınlarında devriye geziyorlardı, ama Yavuz'u fark etmemişlerdi. Şimdiyse Ebergard'dan geri dönmekte olan "Prut"u koruma talimatı almışlardı. Üç küçük torpido koca zırhlı savaş gemisiyle nasıl boğuşabilirdi ki? Ebergard bile bile onlara başaramayacakları bir görev vermişti. Yine de torpidolar saldırıya geçtiler. Yavuz 13 km. mesafeden 150 mm.lik toplarla ateş açtı. Dördüncü atış ana torpido gemisine isabet etti ve 7 kişinin ölümüne, 11 kişinin yaralanma-

1 Gerçekte çok da akıllı olmayan Rus amirallerden S. O. Markov dahi yeri geldiğinde Ebergard'a bir tek geminin kumandasının bile emanet edilemeyeceğini belirtmektedir. Çar Nikolay ise bu geri zekalıya bütün bir filonun kumandasını vermişti. – Rusça baskısı editörünün notu.

sına sebep oldu. Yönetimini kaybeden gemide kuvvetli bir yangın çıkmıştı. Yine de motorları doğrulayarak savaş alanından çıkıp güçlükle Sıvastopol'a ulaştı. Bu durum karşısında diğer iki torpido hücumdan vazgeçmek zorunda kalmıştı.

Yavuz'un saldırmasından önce Ebergard Prut'a Yalta'ya gitmeyip gün doğumuna kadar denizde devriye gezmesini ve ondan sonra Sıvastopol'a gitmesini emretmişti. Amiral daha sonra Prut'a Sıvastopol girişinde Yavuz'un bulunduğu konusunda uyarı yapma lutfunda dahi bulunmadı. Sabah saat yedide Prut'un kaptanı başkomutanlığa radyo vericisiyle durum hakkında bilgi vermek amacıyla uyarı atışları yaptı. Koordinatları vererek ne yapması gerektiğini sordu. On beş dakika sonra Prut'un radyo mesajı çözülerek Ebergard'a sunuldu. Ebergard herhangi bir cevap vermedi ve Prut'un kaptanı da durumu bilmediği için Sıvastopol'a gitmeye karar verdi. Fakat kısa süre sonra Yavuz "Prut"u fark ederek ateş açtı. Mayın gemisi kısa süre içinde yanmaya başlayınca kaptan kingston vanalarının açılmasını emretti. Bir saat sonra Prut suların altına gömülmüştü. Prut'un battığı yere gelen Türk torpidoları insanları kurtarmaya başladılar. 250 kişilik mürettebattan kaptan da dâhil olmak üzere yalnızca 75 kişi kurtulabilmişti.

Prut'un batmasından sonra Yavuz zırhlısı tüm Karadeniz filosunun gözü önünde korsanlık yapmayı sürdürdü. Sabah saat dokuzda Mariupol'dan Sıvastopol'a giden "Ida" adlı yük gemisini durdurarak, bir ekiple İstanbul'a gönderdi. Saat on sıralarında Yavuz artık Sıvastopol'dan çok net bir şekilde görülebiliyordu. Zırhlı, daha sonra yavaş hareketlerle güneye yöneldi.

Bu arada Yavuz'un gelişinden kısa süre önce "Nilüfer" adlı Türk mayın gemisinin Rus devriyelerine görünmeden doğrudan liman girişine 60 mayın döşediğini de burada belirtmek gerekir. Üstelik Türkler liman girişinin yerini Rus fener ışıkları sayesinde tespit edebilmişlerdi. Aynı gemi geri dönerken bir de Dobrovolna filosundan "Grandük Aleksandr" vapurunu batırmış; Nilüfer 30 Ekim sabahında, Yavuz ise 31 Ekim günü öğleden sonra İstanbul'a dönmüştü.

Rus denizcilik tarihinin bu utanç verici epizodu Sıvastopol'da "kalk borusu"nun çalınmasına yol açtı. Bizde de başkalarında sevimsiz kalk boruları çalınmıştır, ama 1919'da İngiliz hücumbotlarının Kronştadt limanına saldırıları sırasında çalınan "Kronş-

tadt kalk borusu" gibisi hiç olmamıştır. 1941'de de hezimetler olmuş, ama bu sayede savaş kazanılmış ve Ebergard gibi kanayaklılar mevkisine ve rütbesine bakılmaksızın halkın gözü önünde kurşuna dizilmiştir.

Ne yazık ki "kalk borusu" yalnızca Sıvastopol'da çalınmamıştı. Oramiral Suschon'un emriyle Türk zırhlıları "Gayret" ve "Muavenet"in yanı sıra "Samsun" mayın gemisi de Odessa'ya yönelmişti. Operasyonu Alman deniz binbaşısı Madling ve yüzbaşı Fierle yönetiyordu. 29 Ekim gecesi uzaktan büyük bir şehrin ışıkları görünmüştü. Odessa'ydı bu.

Barış zamanlarında savaş gemileri nadiren Odessa'ya gelir, ama orada üslenmezlerdi. Siyasi durumların gerilmesi sebebiyle şehrin korunması için eski "Sinop" zırhlısının gönderilmesi planlanmış, ama uygulama safhasına geçilmemişti. 29 Ekimde Odessa limanında eski "Donets" ve "Kubanets" gambotları ile "Beştau" ve "Tuna" mayın gemileri bulunuyordu. Tüm uyarılara rağmen Odessa limanı ve dalgakıranı gayet güzel aydınlatılmıştı. Düşman gemilerinin içeri sızmasını engellemek için herhangi bir tedbir alınmadığı gibi, komutanlık da dalgakıran ve mendirek duvarlarının yeterince koruma sağladığını düşünüyordu. Koyun korunması için hiçbir dış görevli vazifelendirilmemişti ve savaş gemilerinde nöbetçilerin dışında herkes uykudaydı. Silahlar mahfazalarına konulmuş, topların namluları mantarla tıkanmıştı.

Alman komutanlar Odessa'ya giderken gemilerine limana yanaşmak isteyen iyi aydınlatılmış ticari bir gemi süsü vermişlerdi. Bu yüzden zırhlıların hızını düşürmüş ve tacir gemisi gibi ilerleyerek limana girmişlerdi. "Gayret" adlı zırhlı 80 metreden "Donets"e bir torpido gönderdi. Torpido gambotun tam ortasına, burnuna birazcık yakın bir yerine isabet etti. Gambot hızla yan yattı ve kısa süre içinde battı.

Bu arada diğer iki zırhlı da motorları kapatarak orta hızla koyun iç kısımlarına ilerlemişti. "Muavenet" otuz kırk metre kala "Kubanets"e burun tarafından ateş açtı. Sonra yelkenli gemilerin arkasından dolaşarak, Neftyanuy limanının doğu kapısından girip oradaki gemilere ve liman tesislerine ateş yağdırmaya başladı. Bu arada "Gayret" de limanın ortasına kadar geldi, fakat ana motor ateşlenmediği için doğrudan gemilerin bulunduğu kısma gidemedi. Yalnızca mendirek duvarına yaklaşarak projektörü kapa-

tıp etrafı kolaçan etmeye başladı. Muhtemelen "Beştau"yu arıyordu. "Beştau"nun bulunduğu yerden daha uzak bir yere vardığını anlayınca "Kubanets" üzerine yöneldi ve projektörü kısa bir süre açarak ateşe başladı. Toplam 10-12 kadar mermi atmış, mürettebattan iki kişiyi öldürerek, üç kişiyi de yaralamıştı. "Beştau" gemisin kaptanı yerini belli etmekten çekinerek, düşmanın ticari gemilere ateş açmaktan vazgeçeceği düşüncesiyle karşılık vermedi. Muhtemelen "Beştau"nun sessizliği işe yaramıştı ki, "Gayret" yarım yol hızla limanın ortasına doğru ilerleyerek, burnunu batı çıkışına çevirdi ve köşedeki iki mavnayı batırdıktan sonra limandan ayrıldı. Daha sonra mendirek duvarının arkasına gizlenerek bir süre daha limana ateş açıp gözden kayboldu.

"Muavenet"in fırlattığı ilk mermi "Kubanets"in sağ burun kısmında bulunan 152 mm.lik topa isabet etti. Top çok büyük olduğu için düşman zırhlısının bulunduğu yöne çevirmek mümkün değildi. "Muavenet" "Kubanets"e bir torpido atmak niyetindeydi, fakat o sırada "Donets"teki insanları kurtarmaya gelen liman kotrası zırhlıya çarptı. Darbe öyle şiddetliydi ki, zırhlı yan yatmıştı. Kotra geminin güverte tarafına geçip kanca atmaya ve vinç uzatmaya başlayınca zırhlıdakiler endişelenerek, kotraya birkaç el bombası atıp ateşe verdikten ve küçük kalibreli silahlarla taradıktan sonra limanın doğu çıkışına yöneldiler.

Atılan mermilerden bazıları limandaki vapurlara da isabet etti, fakat bunlar tesadüfî isabetlerdi. Sonuçta limandan başka şehir tramvay istasyonu, şeker fabrikası, bir yakıt deposu da hasar gördü. Allah'tan yakıt deposunda yangın çıkmadı...

Bu saldırı sırasında Rusların toplam kaybı 21 ölü, 20 yaralıydı. Ayrıca vapurlarda ve liman bölgesi içinde de ölenler vardı.

Odessa'daki olaylar elbette Rus filosunun canına okumamıştı, fakat "Sıvastopol"da olanlara kıyasla hiçbir şeydi. Zaten Odessa bir ticaret limanıydı. "Donets"e gelince, iki gün sonra yeniden tamire alındı ve üç ay sonra filodaki yerini aldı.

"Samsun" mayın gemisi doğrudan Odessa önlerine mayın döşemekle görevliydi. Geminin kumandanı ve mürettebatın bir kısmı Alman'dı. Yine korkaklık eden komutan 28 adet mayını limandan uzak bir yere döşedi. "Samsun" 30 Ekimde İstanbul Boğazı'na dönmüş, aynı gün "Gayret" ve "Muavenet" de avdet et-

mişti. 28-29 Ekim gecesi ise Midilli Kerçen körfezi girişine 60 mayın döşedikten sonra Novorossiysk'e yöneldi.

29 Ekim tarihinde gün ortasında "Midilli" ve "Bark-ı Satvet" mayın gemisi 4 km. uzaktan Novorossiysk limanını topa tuttular. Hedefleri radyo istasyonu, meskenler ve yakıt deposuydu. "Bark-ı Satvet"in kumandanı daha sonra raporunda şunları yazacaktı: "Kızıl neftin sokak boyunca denize aktığını gördük. Şehrin üzeri ve çevresi kesif bir bulutla kaplanmıştı. Alevler içindeki şehirden seksen km. uzaklaştığımızda Novorossiysk infilak etmiş bir krater gibi hâlâ alevler içindeydi."

Karadeniz'in güney sahili civarındaki Rus ticaret gemilerini ele geçirme denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Varna-Sıvastopol telgraf hattını kesme görevi verilen "Peyk-i Şevket" mayın gemisinin motoru arızalanınca bu işi Midilli üstlendi. Fakat o da görevini başarıyla yerine getiremedi ve 1 Aralık tarihinde İstanbul'a döndü.

Alman subayların yönetimindeki "Hamidiye" hafif zırhlısı 29 Ekim sabahı Feodosi ticaret limanına gelmiş, bir saat boyunca şehri topa tutup, 150 salvo göndermişti. Bombardımanın hedefinde liman vanaları, tren istasyonu, su kuleleri ve depolar vardı. "Hamidiye" geri dönerken Kırım sahili boyunca ilerleyip yolda rastladığı bir vapurla, bir yelkenli gemiyi batırdı. "Hamidiye", batırdığı gemilerin kaptanlarını da alarak 31 Ekimde İstanbul Boğazı'ndan içeri girdi.

Çar II. Nikolay'ın Türk-Alman filosunun saldırısına karşı gösterdiği tepki de hayli enteresan. Çar, 29 Ekimde günlüğüne şu satırları yazacaktı: "Sabah erkenden Türk filosu sisli bir havada Sıvastopol'a geldi; bataryalara ateş açtı ve yarım saat sonra çekip gitti. Aynı sıralarda Midilli Feodosi'yi bombalarken, "Yavuz" Novorossiysk önlerinde göründü. Alçak Almanlar yavaş yavaş Batı Polonya'ya doğru kayıyorlar. Sabah kar yağdı; sıradan bir gün. Ella ve Dmitry Şer[emetyev] kahvaltı yaptılar. Saat 2'ye kadar şehirde dolaştık. Aliks toplantıya, ben de Tatyana ve Elagin'le Mama'ya gittim. Sonra onunla ve Tatyana'yla birlikte kışlık saraya gittik. Tatyana orada üşüttü..."

Burada okuyucu çarın hayatını nasıl geçirdiğini anlasın diye mahsustan notu olduğu gibi aktardım. Karadeniz'de olup biten-

lerle ilgili haberler Nikolay'ın kulağına ancak ertesi gün ulaşabilmiş. Nitekim 30 Ekim tarihli notu şöyle: "Mektup geldikten sonra dört saat dolaştım. Önümde sıradan raporlar vardı. Değişik sayfalarına göz attım. 2'de (?) yeni Amerikan büyükelçisi Bay Mary büyükelçilik personeliyle birlikte huzuruma çıkarıldı. Güzel bir gezinti yaptılar. Türkler ve Almanlar Karadeniz'de gece hileyle ele geçirdikleri hakimiyet sebebiyle kudurmuş bir sevinç içindeler. Ancak, Grigory'nin dünkü teskin edici sohbetinin etkisiyle maneviyatımız düzeldi!". Türk ve Almanların "hilesi"ni anladık da, güpegündüz uyuklayan kendi amiralleriyle ilgili bir tek kelime bile yok.

Çar, günlüğünde hayatındaki en önemli olayları not alıyordu. Örneğin kiliseye karşı olan görevinden, ikonlara vurulan mühürlerden, Grigory Rasputin'le yapılan ateşli sohbetlerden, rahiplerle satranç ve domino oynamasından, karga ve kedilere kurşun atmasından bahsetmeyi unutmamış. Günlüğüne hemen her gün Alman cephesindeki olayları yazmakla başlıyor; ama o yılını sonuna kadar Türklerle yapılan savaşla ilgili bir tek kelime yok.

Peki, acaba Türk hükümeti "Sıvastopol olayını" nasıl yansıtmıştı? Türkiye'nin Paris büyükelçisi Rıfat Paşa, yaptığı resmi açıklamada "Yavuz Sultan Selim" ve "Midilli"nin de yer aldığı Türk filosunun 28 Ekim 1914'de İstanbul Boğazı'nın kuzeyindeki tarafsız bölgede Rus mayın gemileri ve üç zırhlıyla karşılaştığını; meydana gelen çatışmada bir Rus gemisinin batırıldığını; gemi komutanının esir alındığını ve Türklerin ondan Rus gemilerinin İstanbul Boğazı girişine mayın döşemek için gittiğini öğrendiklerini, bunun üzerine Rus limanlarından birine bir miktar hasar verildiğini belirtiyordu. Rıfat Paşa açıklamasında ayrıca Türk hükümetinin Rus kumandanın Boğaz'a mayın döşeme işini amirlerinden onay almadan yaptığına inandığını, bu yüzden Rus denizcileri iade etmeye hazır olduğunu kaydediyordu.

İşte size muhteşem bir dezenformasyon! Fransızlar ve İngilizlerin bu gırt yalana inanmamalarının sebebi ise Rusya'nın müttefiki olmalarıydı. Öbür türlü olsaydı, İngilizler tüm dünyada Rusların saldırganlığından dem vuran propagandalar yaparlardı. Yine de Rıfat Paşa'nın anlattıklarında gerçeklik payı var gibi görünüyordu. Neden "Prut" adlı gemi güvertesinde 750 mayınla denizde dolaşıyordu? Bir mayın gemisinin Yalta'ya piyade taburunu al-

mak için gittiğine kim inanırdı? Böyle bir emri ya bir çılgın, ya bir hain verebilirdi. Amma.. Ebergard bu olaydan sonra hâlâ Karadeniz filosunun kumandanı olarak kaldığına göre, Türkler doğru söylüyorlardı..

Petrograd'daki Osmanlı büyükelçisi Fahrettin Paşa, Osmanlı filosunun bir daha Karadeniz'e hiç gelmeyeceğini belirterek Rusya'yı misilleme yapmak amacıyla gemilerini Türk sahillerine göndermemesi için yumuşatmayı denedi. Sazonov, ültimatom mahiyetinde Türk ordusu ve filosundaki Almanların "sahillerimize yapılan saldırı ve uğradığımız kayıpların" telafisiyle ilgili görüşmelerin başlatılması şartı olarak derhal geri çekilmelerini talep etti.

İtilaf devletleri büyükelçileri de Rusya'nın talebini haklı buldular. Sadrazam Said Halim Paşa, Meclis-i Mebûsan reisi Halil Bey ve bazı kurmay subaylar, 1 Kasım 1914'de toplanan savaş meclisinde Almanya'yla yapılan ittifak anlaşmasının iptal edilerek, tüm Alman askeri danışmanların ülke dışına çıkarılması yönünde görüş bildirdiler. Fakat İstanbul genel valisi Mehmed Talat Paşa, şehrin Alman zırhlılarındaki topların hedefinde olduğunu, toplantının yapıldığı sarayın yakınında bir Alman bahriye birliğinin hazır beklediğini belirtti. Bundan başka Almanlar Türk yöneticilerin önüne reddedilemeyecek miktarda silah ve para sürmüşlerdi. Kayzer, Türkiye'ye 100 milyon altın Frank kredi açmış ve üstelik bunun iki milyonu zaten gönderilmişti. Bu argümanlara karşı paşaların itiraz edecek hali kalmamıştı.

Osmanlı sultanı, 11 Ekim 1914'de yayınladığı bir fermanla Rusya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmişti. O sıralar esasen 70 yaşındaki V. Mehmed göstermelik bir padişahtı. "Gerçekten savaşmamız gerekiyor mu?" diye sordu sultan Enver Paşa'ya. Paşanın cevabı şöyle idi: "Allah büyük. Kadîr olan Allah'ın hikmeti sonsuz."

2. Karadeniz 1914.

Türk-Alman filosunun 1914-18 yılları arasındaki en büyük problemi Çanakkale Boğazı'nı itilaf devletlerine, İstanbul Boğazı'nı ise Ruslara karşı savunmaktı. İkinci önemli problem ise Türkiye'nin kuzey sahillerinde yani Karadeniz'deki kabotaj faaliyetlerini sürdürebilmekti. O sıralar Asya tarafına giden demir ve kara yolu olmadığı için, ulaşım deniz üzerinden sağlanıyordu. Bun-

lar arasında en önemlileri Zonguldak-İstanbul hattıydı ki Kafkasya cephesine asker ve iaşe nakliyatı bu hat üzerinden yapılıyordu. Romanya ve Bulgaristan limanlarından yapılan sevkıyatlar ikinci derecede önemi hâizdi.

Ereğli, Zonguldak, Amasya, Kastamonu limanlarını içine alan Asya sahillerindeki kömür havzası, İstanbul'un ve Marmara Denizi limanlarının kömür ihtiyacını karşılıyordu. Gerçi buralardan çıkarılan kömür İngiliz kömüründen daha düşük kaliteliydi, ama İngiltere'nin ihracatı savaşın başlamasından sonra durmuştu. Demir yolu ve şose yollar olmadığı için bu kömürün tek nakliye yolu denizdi ve tabii olarak Rus filosu Ereğli-Zonguldak-Kastamonu havzasından kömür sevkıyatını tamamıyla ortadan kaldırmak veya en aza indirmek gayretindeydi. Ama Rus filosunun asıl meselesi İstanbul Boğazı'nın giriş çıkışını kontrol altında tutmaktı ve zaten henüz 4 Kasım 1914'de Rus donanması denize açılmış; dört gemi Boğaz girişini mayınlamak için gönderilmiş, kalanları Zonguldak'a yönlendirilmişti. Boğaz yönüne gönderilen destroyerlere altmış mayın yüklenmişti. Bunlar, mayınları 5-6 Ekim gecesi Boğazın kuzey kesimine 12 mil mesafeye bırakmışlardı. Döşeme işi güzel yapılmıştı, ama görüş mesafesi iyi olmadığı ve mesafe ölçümleri iyi yapılmadığı için mayınlar yeterince derine bırakılmamış, bu yüzden birçoğu aşırı basınç yüzünden patlamıştı. Hatta destroyerlerin mayın döşeme işi sırasında 40'tan fazla mayın patlaması tespit edilmişti. Kısacası, bu operasyon beklenilen sonucu vermemişti.

Donanmanın 5 zırhlı ve dokuz torpido gemisinden oluşan ana kısmı mayın döşeme operasyonunu güvenlik altına almak için önce Avrupa sahillerine, arkasından İstanbul Boğazı'na gönderildi. Donanma mayın döşeme işini bitirdikten sonra 6 Kasımda güpegündüz kömür bölgesine ulaşmak düşüncesiyle Zonguldak'a doğru yola koyuldu. Aynı gün sabah Rus savaş gemileri kıyılara yaklaştı. Bir zırhlı, bir torpido ve altı kruvazör donanmadan ayrılıp limana gitti. "Rostislav", yaklaşık 14. km. mesafeden 254 mm.lik topla ateş açtı ve 26 salvodan sonra ateşi kesti. Zaten geminin bulunduğu yerden limana olan mesafe 11 km. kadardı. Sahilde yangınlar çıkmıştı. Arkasından diğer zırhlı daha da yaklaşarak sahili topa tuttu. İlk 15 atışın sonra liman duman içinde kaldı. Mermiler bir fabrika binasına isabet etmişti. Zırhlı daha sonra

ateşi kesip donanmaya döndü. Bu arada sahilde iki vapur göründ. Birini kruvazörler ortadan kaldırdı, diğerine ise donanmaya dönmekte olan zırhlı ateş açtı.

Rus donanması saat 11'de Sıvastopol'a dönmek üzere rotasını değiştirdiği bir sırada denizde üç büyük vapurun silueti göründü. Bunlar "Bezm-i Alem", "Mıthad Paşa" ve "Bahri Ahmet" adlı üç büyük Türk vapuruydu ve Kafkas cephesinde faaliyette bulunan Türk ordusuna asker götürmek üzere Trabzon'a gidiyorlardı. Her üç vapur da donanmanın açtığı ateş sonunda batırıldı; yine de kruvazörler mürettebatın ve askerin bir kısmını kurtardı.

Nakliye gemilerinin işini bitiren donanma Sıvastopol yolunu tuttu ve yolda yakalandığı fırtınayı da atlatarak 7 Kasım günü üsse döndü. Görüş mesafesi kötü olduğu için Trabzon limanına açılan ateş fazla etkili olmamış, bu yüzden nakliye gemilerinin batırılması önemli bir başarı addedilmişti.

Türkler, ellerindeki tüm askeri nakil vasıtalarıyla asker sevk etmeyi deniyorlardı. Örneğin, henüz 4 Kasımda Midilli ve Hamidiye doğrudan nakliye gemilerini korumak için denize açılmışlardı. Oramiral Suschon'un kumandasındaki Yavuz ve "Bark-ı Satvet" mayın gemisi ise 6 Kasımda Rusların dikkatini nakliye gemilerinden başka bir yöne kaydırmak amacıyla Sıvastopol önlerinde şov yapmaya çıkmışlardı. Gece karanlığında İstanbul Boğazı'ndan yola çıkan ve yanına koruyucu savaş gemisi almadan Rusları atlatıp Anadolu sahilini takiben ilerleyen bu nakliye gemileri ise fark edilerek batırılmıştı. Yine de "Akdeniz" adlı vapur taşıdığı üç bin askerle Trabzon'a varmayı başarmıştı.

6 Kasım sabahı Yavuz Kırım'ın güney ucundaki Yalta'ya doğru yola koyulmuş, fakat çok kısa süre sonra Zonguldak açıklarında 10 Rus savaş gemisinin görüldüğü yolunda bir radyo mesajı almıştı. Suschon, hemen Rus donanmasını aramak için dümen kırdıysa da, elleri boş olarak İstanbul Boğazı'na geri döndü. Alman-Türk komutanlar her nedense Rus gemilerinin Zonguldak'tan sonra İstanbul'u bombalamaya gideceklerini düşünmüşlerdi. Komutanlık ayrıca körfezin çıkışına eski "Hayreddin Barbaros" ve "Turgut Reis" adlı zırhlıları da göndermişti ki, bunların vazifesi Ruslarla gireceği çatışmada Yavuz'a destek vermekti. Ama boş yere bekleyeceklerdi, çünkü Rus donanması Sıvastopol'a dönmüştü.

Suschon, Ruslar'ın Zonguldak'ı bombalamasının intikamını Poti limanını ateşe tutarak almak istedi. 7 Kasım sabahı yakın mesafeden 105 mm.lik toplarla Poti'ye 81 salvo gönderdi. Liman fazla hasar görmemişti. Sahil bataryasından yapılan cevabi atışlar ise Yavuz'a yetişmiyordu. Sonra her nedense Yavuz ateşi keserek hızla oradan uzaklaştı.

Rus donanması, Poti'nin bombalanmasına misilleme olarak 17 Kasımda Trabzon'a ateş yağdırdı. Oramiral Suschon, Rusları yakalamayı kafasına koymuştu. Aynı gün öğleden sonra Yavuz ve Midilli İstanbul'dan ayrıldı ve ertesi gün öğle civarında Kırım'da Sarıç burnuna geldi. "Almaz" adlı Rus zırhlısı düşman gemilerinin dumanını görmüş, radyo istasyonu da Yavuz ve Midilli arasındaki konuşmaları tespit etmişti.

Düşmanlar sisli havada birbirlerini fark etmişlerdi. 12.20'de 7,5 km. mesafeden Yavuz ve Ebergard'ın amiral zırhlısı Yevstafy aynı anda birbirlerine ateş açtılar. 10 dakika içinde Rus savaş gemileri 305 mm.lik toplarla 30 salvo yaptılar ve bunlardan üç tanesi doğrudan Yavuz'a isabet etti. Ayrıca 151 ve 203 mm.lik toplarla yapılan atışlardan da 11 tanesi hedefe tam isabet kaydetti. İsabetli atışların neredeyse tamamı Yevstafy'ye aitti. Beş Rus zırhlısının aynı merkeze yönelerek ateş açması gerekiyordu, ama Ebergard'ın talimatıyla yalnızca Yevstafy ateş açtı. Bazı tarihçiler yapılan bir hatanın Yavuz'u batmadan kurtardırdığını, bazıları ise diğer Rus gemisinin hep yanlış mesafe bildirdiği için bunun doğru bir karar olduğunu ileri sürüyorlar. Yine de Yavuz'un mürettebatından 150 kişi ölmüş, 50 kadarı da yaralanmıştı. Yapılan atışlardan biri Yavuz'un kazematına isabet etmiş ve yangın çıkmıştı. Fakat kazematta bulunan barutlar kovanların içinde olduğu için ateş almadı. Almanlardaki tüm toplar, Ruslar ve İngilizlerde olduğu gibi kartuşlu değil, kovan doldurmalıydı. 1916 yılındaki Yutland savaşı sırasında bu pirinç kovanlar bazı Alman gemilerini mahvolmaktan kurtaracaktı.

Yavuz, 150 mm.lik topları kullanma imkanı olmadığı için 280 mm.lik toplarla 20 salvo gönderdi. Bunlardan dört tanesi Yevstafy'ye isabet ederek 5 subay, 29 erin ölümüne ve 24 kişinin de yaralanmasına yol açtı. Diğer Rus gemileri ve Midilli'de herhangi bir hasar yoktu. 10 dakika kadar süren karşılıklı top atışlarından sonra Yavuz ve Midilli geri çekilerek sisler arasında kayboldular.

20 Kasımda Hamidiye zırhlısı sabah altıda 15-20 km. mesafeden Tuapse şehrine ateş açtı. Yakıt depolarını hedef alan 80 salvoya rağmen yangın çıkmadı. Ayrıca radyo istasyonu da hedefler arasındaydı.

18 Kasımda "Kseniya" ve "Konstantin" adlı mayın gemileri Trabzon, Platana [Akçaabat], Ünye ve Samsun limanları çevresini mayınladılar. Bu durum Kafkasya cephesine silah ve asker sevkıyatını zorlaştırdı. Kasım ayının sonunda ise Türklerin Nilüfer adlı mayın gemisi mürettebatıyla birlikte battı. İstanbul Boğazı'nın kuzey girişindeki Kili civarına dalgalar geminin parçalarını, sancağı ve iki Alman denizcinin cesedini sürükledi. Muhtemelen Nilüfer 6 Kasım gecesi döşenen Rus mayınlarına çarpıp parçalanmıştı.

Çanakkale bölgesindeki kara kuvvetlerini kumanda eden Alman General Limon von Sanders, Türk kuvvetlerini Akkerman bölgesine mevzilendirmek istiyordu, fakat Oramiral Suschon kategorik olarak böyle bir çıkarmaya karşıydı. Alman komutanlar arasındaki korsanvari sürtüşmeler yüzünden büyük çıkarma operasyonu bir maceraya dönüşmüştü. Sonunda onlar, Rus sahillerine Rus kıyafetleri giymiş, Rusça konuşabilen 24 Türk süvarisi çıkarmayı kararlaştırdılar. Bunlar, Bender-Reni arasındaki demir yolunu bozup, civardaki köyleri ateşe verecek, daha sonra Romanya'ya geçeceklerdi. Böylece 6 Aralığı 7 Aralığa bağlayan gece 24 Türk süvarisi Türk vapuruna bindi. Midilli de vapura eşlik ediyordu. Süvariler sahile çıkarıldıktan sonra vapur salimen İstanbul'a döndü. Ne var ki kıyıya çıkanlar kısa süre sonra Kazak devriyesine rastlayacak ve tamamı esir edilecekti. Bu arada Kırım sahiline gelen Midilli, mayın tarama görevini yapmakta olan gemilere ateş açtı, fakat bu arada kendisi de Rus uçağının saldırısına uğradı. Ne var ki uçağın bıraktığı bombalar geminin uzağına düştü. Karadeniz'de gemilere uçakla yapılan ilk saldırıydı bu.

6 Aralıkta Yavuz, Bark-ı Satvet ve Peyk-i Şevket kruvazörleriyle birlikte, Mecidiye zırhlısının korumasındaki dört nakliye gemisiyle taşınan kara ordusunun sahile çıkmasını sağlamak için denize açıldı. Sözü edilen nakliye gemilerinde iki tabur, iki dağ bataryası, yüz süvari, develer ve mühimmat vardı. Konvoy salimen yoluna devam ediyordu, ama Rus gemilerinin Trabzon açıklarına döşediği mayınlar yüzünden Viçe [Fındıklı] limanının do-

gusunda bir yerde yükünü boşaltmak zorunda kaldı. 10 Aralıkta ordunun karaya çıkarılmasından sonra nakliye gemileri Mecidiye ve Bark-ı Satvet eşliğinde geri dönerken, Yavuz ve Peyk-i Şevket, bombardıman etmek amacıyla Batum tarafına yöneldi. Güneş ışıkları dağ tepelerini aydınlatıyordu, ama aşağı taraflar sis içindeydi. Saat 12 sıralarında Rus radyo istasyonu yaptığı duyuruda "Yavuz'un Batum'da olduğunu" bildiriyordu. Yavuz, sis sebebiyle kıyıya 15 km. yaklaşmak zorunda kalmıştı. Dokuz dakika kadar sahili bombardıman ettikten sonra tekrar denizin bağrına döndü. Yaptığı atışlar rasgeleydi ve çoğu sahil bataryalarına ulaşmadığı gibi, şehre düşenler de deniz sahiline ve limana isabet etmişti. Birkaç ev hasar görmüş, bir vapur güvertesinden hasar almış; bir kişi ölmüş, dört kişi de yaralanmıştı.

Sahil bataryalarının karşı ateşi Yavuz'a herhangi bir zarar vermedi. Zaten kısa süre önce sahil toplarının bir kısmı sökülmüştü. Ne var ki Rus genelkurmaylığı Batum'a çok önem vermiş ve orada birinci sınıf bir sahil savunma sistemi kurmuştu. 1910-13 yıllarında orada güçlü bir sahil bataryası kurulması planlanmıştı. Batarya çift namlulu 305 mm.lik ve yine çift namlulu 152 mm.lik toplardı ki, 1914 yılında dahi dünyada hiçbir ülkede bu güçte bir sahil bataryası yoktu. 1914'te ise bunların yerine 356 mm.lik toplar yapılması kararlaştırılmış; aynı yılın Kasım ayında bu toplar için çukurlar kazılmaya başlanmıştı. İşte Yavuz'un ateş açtığı sırada bu toplar kurulmuştu, ama henüz ateş etmeye hazır değildi. 1915 yazında Batum'a 254 mm.lik iki top daha kurulacaktı.

1914 savaşı sırasında yapılan son operasyon, Zonguldak limanının tamamen ortadan kaldırılması denemesi oldu. Fakat Rus donanmasının yaptığı tahribata rağmen oradan kömür sevkıyatının devam ettiği görüldü. Dalgakıran duvarları gemileri gizlemek için ne kadar yükseltilirse yükseltilsin, gemilerin direkleri ve bacalarının üst kısımları dışarıdan görülebiliyordu; ama yine de yük gemilerini deniz tarafından gelebilecek bir saldırıya karşı iyi kötü koruyordu. Alınan esirlerin ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla dalgakıran, şalanda çekmekle uğraşan küçük vapurların ve Rus gemilerinin gelişi sırasında duvar ardına gizlenen kabotaj gemilerinin korunması görevi görüyordu.

Bu durum karşısında Rus komutan, limanın girişinde ve iç kısmında taş yüklü birkaç eski vapuru batırmak suretiyle Zon-

guldak limanını tıkama operasyonuna karar verdi ve Karadeniz filosunda artık ıskartaya çıkmış dört vapuru ayırdı. Rus donanması 20 Aralıkta Sıvastopol'dan hareket etti. Operasyonunun güvenliğini sağlamak amacıyla mayın döşeme gemileri 21-22 Aralık gecesi İstanbul Boğazı girişinde büyük bir alana 600 mayın bırakti. Mayın gemilerinin korumasını ise 3. zırhlı birliğine bağlı gemiler yaptı. Ondan sonraki koruma işini donanma üstlendi. Mayın gemilerinin Sıvastopol'a dönmesinden sonra donanma Zonguldak tarafına yöneldi.

23 Aralık günü öğleden sonra Rus donanması Zonguldak limanı ağzına geldi. Ertesi gece bilinmeyen bir geminin projektörü görüldü. Aynı sırada radyodan bu yakınlarda Midilli adı verilen bir düşman istasyonu olduğu bildirildi; ama esasen bu gerçekten Midilli idi. 24 Aralık günü gece saat üçte Midilli ışık yakmadan ilerlemekte olan bir gemi görmüş, kendi projektörüyle aydınlatıp kimliğini öğrendikten sonra 1,3 km. mesafeden ateş açmış; ama birkaç isabet alan vapura iki bacalı büyük bir gemi ile zırhlıların eşlik ettiğini fark edince doğuya doğru uzaklaşmıştı.

Ertesi gün "Rostislav" adlı gemi bütün birliği toplamıştı, ama "Atos" adlı vapur bunlar arasında yoktu. Midilli ile karşılaşan Oleg'in de birkaç isabet aldığı ve güçlükle yoluna devam edebildiği anlaşıldı. Atos vapurunun kaptanı ve mürettebatı düşman zırhlısının ilk ateşinden sonra filikalara binerek Almanlara teslim olmuştu. Zaten Atos daha önce Almanlara ait ticari bir gemiydi ve savaş başlamadan önce Ruslar tarafından revizyondan geçirilmişti.

Bu arada 24 Aralık sabahı "Rostislav", "Almaz", üç vapur ve destroyerler Zonguldak'a gelmiş, diğerleri açıkta kalmıştı. Amiral Ebergard "Atos"un aranması için bir zırhlıyı göndermiş, fakat bu gemi "Atos" yerine Midilli ile karşılaşmış ve onu Yavuz zannetmişti. Bayağı endişelenen Ebergard, "Rostislav" ve "Almaz"a vapurları bırakıp donanmaya katılmalarını emretti. "Rostislav" ve "Almaz"ın ateş desteğini almadan limanı bloke etmeye kalkışmak çılgınlıktı. Nitekim Türk sahil bataryaları limana yaklaşmakta olan vapurlara peşinen ateş açtı; bu yüzden tüm vapurlar açık denizde battı, donanma ise Sıvastopol'a geri dönmek zorunda kaldı. Midilli geri dönmekte olan Rus gemilerini takibe girişti ve aynı gün gece yarısı ve ertesi gün sabah 102 mm.lik toplarla mücehhez türbinli Rus zırhlılarıyla iki defa ça-

tışmaya girdi. Karşılıklı atışlar 12 ve 10 km. mesafeden yapıldığı için kimse isabet kaydedemedi.

Yavuz da denize açılmış, fakat Yevstafy ile girdiği çatışmadan sonra Amiral Suschon'da eski Rus zırhlılarıyla karşılaşma isteği sönmüş; 26 Aralıkta İstanbul Boğazı'na geri dönmüştü. Bu sırada Yavuz'un güvertesinde sultanın başyaveri, Alman General-Feldmareşal Von der Goltz da bulunuyordu. Gemi geri dönerken daha önce döşenen mayınlara çarptığı için iki defa sağ ve sol güvertede ciddi sarsıntılar geçirdi ve hatta 600 ton kadar su aldıysa da, fazla zorlanmadan İstanbul'a dönüş yolunda ilerlemesini sürdürdü. Diğer Alman gemileri gibi Yavuz da batmaya karşı dünyanın en iyi sistemiyle donatılmıştı. Alman gemisine çarpan mayınlar 25 Aralık gecesi Rus mayın gemilerince döşenmişti. Almanları şaşırtan şey ise mayınların 180 metre derinliğe bırakılmış olmasıydı ki, onlara göre daha önce böyle bir şey imkansızdı.

Yavuz'un tamir edilmesi için uygun dok İstanbul'da yoktu ve bu yüzden hasarları tamir için özel kesonlar hazırlanmıştı.

Karadeniz'deki birinci iki aylık savaş böyle bitti.

3. Karadeniz 1915

Rus gemilerinin İstanbul Boğazı'na döşediği mayınlar Alman-Türk filosuna ciddi engeller çıkarmıştı. Tüm gemilerin giriş çıkışı ancak mayın tarama gemilerinin refakatinde gerçekleşiyordu. 2 Ocak 1915 tarihinde Boğaz'ın çıkışında Bark-ı Satvet kruvazörü nakliye gemilerine refakat ediyordu. Nakliye gemilerine çarpmamak için onları belli bir mesafeden takip ediyordu, fakat birden bir mayına çarptı. Hasar oldukça büyüktü, ama Alman gemilerinde batmayı önleyici sistem sayesinde İstanbul'a dönmeyi başardı ve kuru havuza çekildi. Ancak, tamir işi uzadığı için Bark-ı Satvet savaş sonuna kadar donanmadaki yerini alamadı. Boğaziçi'ndeki mayınlar sebebiyle 31 Ocak 1915'de "Nevşehir" adlı gambot da batmıştı.

4 Ocakta Sinop'un batı kesiminde bulunan Hamidiye, "Kahul" ve dört kruvazörü fark etti. "Kahul" öyle hızlı gidiyordu ki, iki düşman arasındaki mesafe hızla kapandı ve taraflar 11 km. mesafeden birbirlerine ateş açmaya başladılar. Açılan ateşlerin tarafla-

ra ne ölçüde zarar verdiği tespit edilemedi. Rus kruvazörün yaptığı salvolar Hamidiye'nin yakınına düşmüş, bunlardan sadece bir tanesi isabet etmişti. Daha sonra Kahul ve diğer zırhlılar geri dönüp gözden kayboldular. Alman komutan "Hamidiye"yi çok rahatlıkla batırabilecek durumdayken Rus zırhlıların neden geri çekildiğini anlayamadı.

6 Ocakta "Hamidiye" "Midilli"ye rastladı ve birlikte yol almaya başladılar. Ancak, aynı günün akşamı birden Rus donanmasıyla karşı karşıya geldiler. Rus donanması, Boğaz'dan Trabzon yönüne giden yedi gemiden ibaret Türk konvoyunu ele geçirmek için Türkiye sahiline doğru yola çıkmıştı. Ne var ki Amiral Ebergard yine kararsız bir tavır sergiledi ve düşman gemiler karanlıkta uzak mesafeden karşılıklı atışlarla oyalandılar. Rus zırhlıları hız yönünden Hamidiye'den daha üstün olmasına rağmen herhangi bir isabet almayan "Hamidiye" ve "Midilli" gözden kayboldular.

Savaşın en başından beri Kafkas orduları kumandanlığı Amiral Ebergard'dan Batum-Fındıklı yönünde faaliyet gösteren Rus savaş gemilerinden yan destek ateşi talep ediyordu. Ama Ebergard, işe yarar gemilerini Batum'da tutmak istemiyordu. Bu yüzden kara ordusunun desteklenmesi 1914-15 yılları sonunda ancak Sıvastopol'dan gelen türbinli zırhlılarca sağlanabildi. Bunların 102 mm.lik toplarla sahil kesimine yaptıkları atışların hedefleri belirlenmemişti, bu yüzden yakıt masrafı ve mekanik yıpranma hayli fazlaydı.

Bunun üzerine Batum'daki kara kuvvetleri komutanı ve mahalli deniz kuvvetleri kaptanı eski nakliye ve mayın gemilerinden derme çatma bir filo oluşturdular. Bundan başka Ekim 1914 sonlarına doğru Ebergard 75 mm.lik iki topu bulunan eski bir zırhlıyı Batum'a gönderdi. "Jarka" adlı bu gemiyle birlikte oluşturulan Batum filosu 1915 Şubatına kadar Türk sahillerini sistemli bir şekilde ateş altında tuttu. Ordu komutanı defalarca bu filonun etkili "havan ateşi"nden söz etmiştir.

Türk-Alman komutanlığı, defalarca Midilli ve Hamidiye'yi Batum filosunu etkisizleştirmek için gönderdi. Türk gemileri Batum filosundaki gemileri ele geçirmeyi başaramayınca, 27 Ocak sabahında Karadeniz'in kuzeydoğusunda Rus donanmasına çattı. İki Rus zırhlısı Midilli ve Hamidiye'nin ardına düştü. Kovalamaca 6,5 saat sürdüyse de Rus gemilerinin hızı 1-2 knottan fazla değil-

di. Bunun üzerine Türk zırhlıları İstanbul'a telsiz mesajı göndererek Boğaz'da bekleyen Yavuz'u çağırdılar. Rus radyo istasyonu mesajı engellemeye çalıştıysa da, mesaj bir şekilde yerine ulaştı ve Yavuz'un yola çıktığı bildirildi.

Yavuz Boğaz'dan çıkıp olay yerine intikal edinceye kadar Midilli ve Hamidiye'nin işi bitirilebilirdi. Ama öğle sıralarında Kahul'un ateşleme düzeneği çeperlediği için, diğer zırhlı "Pamyat Merküriya" tek başına düşmanı takip etmeyi göze alamadı. Eğer devam etseydi, arkasından bütün donanmanın geldiği düşman gemisine ancak zarar verebilir, ama Yavuz tarafından da batırılabilirdi.

Midilli, 4 Şubat 1915'de kara kuvvetleri komutanlığının "Batum filosunu" ortadan kaldırması yolundaki talebi üzerine tekrar denize açıldı. İki gün sonra sabah vakti Batum önlerinde dört Rus teknesi gördü (Midilli onları küçük mayın gemileri zannetmişti). 11-12 km. mesafeden ateş açtıysa da isabet kaydedemedi. Ancak kaledeki topların konuşmaya başlaması üzerine son sürat geri çekildi. Ertesi gün Yalta önlerine gelen Midilli yaklaşık 7,4 km. mesafeden sekiz salvo yaptı. Açılan ateş sonucunda yalnızca küçük bir vapur ve iki yelkenli gemide yangın çıktı.

Birinci Dünya Savaşı'nın diğer cephelerindeki askeri faaliyetler de bizim konumuz dâhilindedir, fakat biz onlara ancak doğrudan Türk-Rus savaşlarını ilgilendiren kısımlarda temas edeceğiz. Esasen bu konu Batılı müttefiklerin Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmeleri denemesini ilgilendirmektedir.

Bu konuda ilk deneme 1915 Şubatında oldu. İngiliz-Fransız donanması bünyesinde "Quin Elisabet" zırhlısı ile "Inflecsible" kruvazörü, 13 İngiliz, 4 Fransız zırhlısı, ayrıca pek çok kruvazör, destroyer ve başka gemiler vardı. Müttefiklerin operasyonu plansız bir şekilde hemen başlamıştı. Düşman gemileri uzaktan Çanakkale Boğazı'ndaki hisarlara isabet sağlayamıyor, ama yakına varmaktan da onlar çekiniyordu. Sonunda itilaf devletleri 68 bin kişilik bir kuvvetle küçük bir alana çıkarma yaparak Türklerle cephe savaşına giriştiler. Fakat bu defa da hızlı ve kararlı hareket etmekten kaçınan taraf daha fazla zayiattan çekiniyordu.

Yalnızca 18 Mart 1915 günü Çanakkale'de mayınlara çarparak ve topçu ateşi sebebiyle üç İngiliz ve Fransız zırhlısı batmıştı. 13 Mayıs tarihinde Türklerin "Muavenet" adlı destroyeri İngiliz

zırhlısının ateşiyle batırılmış; 25 Mayısta Alman denizaltısı U-21 İngiliz zırhlısı "Triumph"u batırmış, iki gün sonra da İngilizlerin Majestic adlı zırhlısını suların dibine göndermişti.

Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi ancak birkaç İngiliz ve Fransız teknesi başarabilmişti. İngiliz denizaltıları Marmara Denizi'nde 1915 Nisanından Aralığına kadar faaliyet göstermişler; birkaç nakliye gemisi ile küçük savaş gemisini batırabilmişlerdi. En büyük başarıyı 21 Mayısta bir gambotu, 8 Ağustosta ise eski "Hayreddin Barbaros" zırhlısını batıran E-11 denizaltısı sağlamıştı. Bu arada Türklerin elindeki 1873 yapımı en eski zırhlı olan Mesudiye, 13 Aralık 1914'de İngiliz denizaltısı B-11 tarafından batırılmıştı. Marmara Denizi'nde E-11 denizaltısı tarafından yaralanarak sahile sığınan nakliye gemilerinden birisi de 12 Ağustos 1915'de İngiliz deniz uçağının torpidosunun hedefi oldu. Bu, savaş tarihinde devreye sokulan ilk hava torpidosuydu. Genel olarak bakıldığında Çanakkale savaşında itilaf devletleri bütünüyle başarısızlığa uğramışlar; Ocak 1916'da ise itilaf devletlerinin çıkarma birliklerinden arta kalanlar Çanakkale'yi terk etmişlerdi.

Karadeniz donanması komutanı Amiral Ebergard, başlangıçta donanmayla İstanbul Boğazı'na gitmekten çok korkmuştu. Nitekim Ocak 1915'de genel karargâha gönderdiği mesajda şöyle diyecekti: " 'Maria' savaş gemisi hazır oluncaya kadar İstanbul Boğazı yakınlarında doğrudan bir savaş riskine girmemeli." Genel merkezin 3 Şubat tarihli telgrafı İstanbul Boğazı'ndaki savaşı Ebergard'ın keyfine bırakıyor, fakat 19 Şubat tarihli telgraf bir öncekini sanki geçersiz kılıyordu: "Şu yakın günlerde Fransız ve İngiliz filolarının bir çıkarma taburunun da iştirakiyle Çanakkale Boğazı'na karşı birlikte hareket edecekleri sanılmaktadır. Filomuzun müttefiklerimizin ulaştıkları başarıyla ve Karadeniz filosuyla müttefikler filosunun işbirliği ile Boğaz'ın işgalinden önceki gelişmelerle bağlantılı olarak boğazlarda bir işbirliği gösterisi yapması gerekir."

Duruma göre bir gösteri veya çıkarma amacıyla Odessa'ya beşinci Kafkas taburu gelmişti. Daha önce de bu amaçla oraya nakliye gemilerine bindirip denize açılması için defalarca asker getirilmiş; ancak müttefiklerin başarısızlığı sebebiyle İstanbul Boğazı'na yapılacak 1915 çıkarması suya düşmüştü. Yine de Odessa gösterisi Türkleri ciddi şekilde endişelendirdi ve İstanbul ve Boğaz'ı koruyan dört taburdan bir tek askeri bile Çanakkale Boğazı'na göndermeyi göze alamadılar.

İngiliz başvekili Winston Churchill, 5 Mart tarihinde Grandük Nikolay Nikolayeviç'e "Britanya yönetiminin İngiliz filosunun Marmara Denizi'ne girme vakti geldiğinde, Rus filosunun, müttefiklerin Çanakkale Boğazı'na saldırısı başladığı aynı sıralarda uzak mesafeden sistematik bir şekilde öncelikli olarak İstanbul Boğazı'nın dış limanlarını bombardıman etmesi beklenmektedir" dedi. Her iki filonun komutanları Rus Amiral Ebergard ve İngiliz Amiral Carden'in sürekli olarak birbiriyle bağlantılı olması ve Çanakkale'deki olayların seyrine bağlı olarak ne yapacaklarını belirlemeleri karara bağlanmıştı.

27 Mart 1915'de beş muhrip, üç zırhlı, bir adet "Nikolay I" uçak nakliye gemisi,[2] 9 destroyer ve beş mayın tarama gemisinden oluşan filo Sıvastopol'dan hareket ederek tam yol İstanbul Boğazı'na yöneldi. Ertesi sabah erken saatlerde Türk sahiline ulaşıldığında, amiral gemisinin işaretiyle bir zırhlı, uçak nakliye gemisi ve iki muhrip önlerinde mayın tarama gemisiyle birlikte ana filodan ayrılıp İstanbul Boğazı'na yöneldiler. Diğer gemilerse sahile 12-15 mil açıkta harekete hazır vaziyette beklemeye geçtiler. Bunlar, mayınlardan uzak durmak için derinliği 200 m.'yi geçen yerlerde durmak zorundaydılar. Yavuz'un gelmesi halinde bombardıman gemileri geride kalan zırhlıların yanına çekileceklerdi. Ruslar, Yavuz'un tamirde olduğunu henüz bilmiyorlardı.

Saat yedide "Nikolay I" ve "Almaz" motorlarını durdurarak Boğaz'a 10 mil mesafede deniz uçakları gönderdiler. Sonra Boğaz'a doğru ilerlemelerini sürdürdüler. Yirmi dakika sonra mayın tarama gemileri sahile 15 km. yaklaşınca bataryalardan üzerlerine ateş açıldı; ama ateş açanlar dahi mermilerin nereye düştüğünü görmedikleri için, etkili bir atış değildi. Uçakların tam kalkmaya hazırlandıkları bir sırada filo komutanına gelen radyo mesajında "Bombardımana yeltenmeyin, asıl amaç casusluktur" deniliyordu.

Havalanmak üzere olan uçaklara bataryalardan şarapnel ve top mermisi yağdıysa da, herhangi bir isabet kaydedilmedi. Kısa süre sonra bu uçaklardan birisi, Boğaz'ın ağzında iki küçük zırhlı ve biraz daha ileride mayın döşeme gemileri görüldüğünü bil-

2 "Nikolay I" ve "Aleksandr I" uçak nakliye gemileri, daha önce 9200 ton kapasiteli, 14 knot süratle yol gidebilen ticari vapurlardı. Savaş başladıktan sonra bunlar uçak nakliye gemilerine (her birinde yedi uçak) dönüştürüldü..

dirdi. Zırhlılar Asya sahilinde kendilerine işaret edilen noktaya vardıklarında, Elmas burnunda dört direkli, tek kuleli, muhtemelen yük taşıyan büyükçe bir vapurun tam yol Boğaz'a girmeye çalıştığı fark edilmişti. Bu arada Boğaz'dan projektör yakarak iki zırhlının vapuru karşılamaya çıktığı görüldü. Rus gemilerinin açtığı ateş sonucunda sahile doğru dümen kıran vapurda yangın çıktığı, sonra vapur kaptanının bir filikaya binerek yanmakta olan vapuru terk ettiği fark edildi. Bir buçuk saat kadar sonra şiddetli bir patlama duyuldu ve kesif dumanların yükseldiği görüldü. "Rostislav" adlı Rus gemisi iki Türk zırhlısını ateş açarak takip ettiyse de, zırhlılar Boğaz'a girmeyi başardılar. Rus uçakları da "Samsun" adlı Türk gemisinin üzerine bomba bıraktılar, fakat atılan bombalar geminin kıç tarafına 50 m. mesafeye düştü. Mayın tarama gemilerini takip eden "Tri Svyatitelya" adlı Rus gemisi, vapurun işini bitirdikten sonra önce Elmas burnundaki bataryalara, arkasından da Anadolu Feneri'ndeki istihkama ateş açtı. Gerçi Rus gemilerinin Türk sahillerini bombalaması saat 12'ye kadar devam ettiyse de, görüş mesafesinin iyi olmaması sebebiyle atılan mermiler genellikle boş alanlara düşüyordu. Türk bataryaları ise menzillerinin kısa olması sebebiyle Rus gemilerinin ateşine karşılık veremiyordu. Bu arada uçakları kullanan pilotlar Haliç'e kadar olan bölgede büyük gemilerin bulunmadığını bildirdiler ve ayrıca bataryaların üzerine birkaç bomba bıraktılar. Duyulan bir patlama ile birlikte büyük bir duman yükseldi ve bataryalardan biri sustu. Saat 12.30'da gemiler ateşi kesip ana filoya geri döndüler. Onların amiral gemisine yaklaştığı sırada gönderilen mesajda şöyle deniliyordu: "İstanbul Boğazı istihkâmının tarihte ilk bombalanma günü dolayısıyla filoyu tebrik ediyorum."

Rus filosu savaş düzenini bozmadan kuzeye yöneldi. Bütün bir gece şafak ışıklarıyla birlikte İstanbul Boğazı'na tekrar gidip bombardımanı yenilemek için hazır vaziyette bekledi. Ertesi gün, yani 29 Marta, Rus filosu İstanbul Boğazı'na tekrar döndü. Hava şartları yine aynıydı, ama henüz ortalık tam aydınlanmamıştı ve sahil zar zor seçiliyordu. Yine de Ebergard gemilere ve uçak gemisine bombardımanı tekrarlamaları emrini verdi. Bu defaki hedef biraz farklıydı, ama bombardıman gemilerine semafor verilmişti: "Bugünkü manevra planına göre "Rostislav" geceki Payras burnundaki bataryaya, "Tri Svyatitelya" Rumeli Feneri'nin güneyindeki iki yeni bataryaya ateş açacak. Eğer bataryalar size karşı-

lık verirlerse, başka bir hedefe yönelebilirsiniz." Buna benzer bir emir uçak nakliye gemisindeki pilotlara da verilmişti ve Yavuz'un yerinin tam olarak tespit edilip ortadan kaldırılması isteniyordu..

Sabah 7 sularında öndeki mayın tarama gemilerini ve destroyerleri takip eden iki zırhlı, belirlenen hedeflere yöneldiler. "Nikolay I", hedefe doğru uçacak olan ilk deniz uçağını denize indirdi; ama bombardıman yapılamadı. Çünkü Boğaz girişine yaklaşıldığında, ortalığın yoğun bir sisle kaplı olduğu, bu şartlar altında ateş etmenin mümkün olmadığı görüldü ve hatta saat dokuza doğru sis öyle yoğunlaştı ki, mayın tarama gemilerinin 3150 m. önünden giden destroyerler bile zar zor seçilebiliyordu. Ekip komutanı bombardıman yapmanın imkansızlığını gördükten sonra geri dönmeye karar verdi ve durumu da telsizle Ebergard'a bildirdi. Akşama kadar Boğaz önünde "Yavuz"u bekleyen donanma Asya sahili boyunca yoluna devam etti.

30 Mart tarihinde Rus donanması bu defa Ereğli-Zonguldak kömür havzasına yakın sahil kesimini bombaladı. "Nikolay I" ve "Almaz" da kömür madenlerine bomba yağdırdı. Bu arada Türk istihbaratı İstanbul'a Odessa'da askerlerin bindirildiği 20 vapurun toplandığını bildirmişti. Bu, sözü edilen beşinci Kafkas taburuydu. Amiral Suschon Rus nakliye gemilerini yok etmeye karar vererek, 1 Nisan tarihinde Boğaz'dan hareket etti. "Mecidiye" ve "Hamidiye" zırhlısıyla, "Muavenet", "Yadigâr", "Taşoz" ve "Samsun" destroyerleri de Odessa'ya geldiler. Filoyu "Mecidiye"nin komutanı Albay Buksel kumanda ediyordu. Türk gemileri 2 Nisan akşamına doğru Fidonisi adası açıklarına gelmişti.

Aynı gün akşamın geç saatlerinde destroyerler mayın tarama gemilerini öne saldılar. Zırhlı gemiler de onların arkasından ilerlemeye başladı. Bir süre sonra "Mecidiye" Odessa'ya 15 mil mesafede bir Rus mayınına çarptı. Patlamanın olduğu yerde derinlik 15 metre kadardı. Geminin bu derinlikte batmayacağı anlaşılınca, topları denize atarak radyo istasyonunu ortadan kaldırdılar. Destroyerler Mecidiye'deki mürettebatı kurtardıktan sonra, geminin nihai olarak ortadan kaldırılması için bir de torpido gönderdiler.

Amiral Suschon olanları öğrenince Odessa'ya saldırı planını değiştirerek geri dönülmesini emretti. Ertesi gün sabah Türk filosu salimen İstanbul'a ulaşmıştı. Bu arada Rus mayın tarama gemileri "Mecidiye"nin çevresindeki mayınları temizlemişti. Zırhlıdaki top-

lar sökülerek kara kuvvetlerine gönderildi. Görünüşe göre Türkler zırhlıdaki toplardan yalnızca ikisini söküp götürebilmişlerdi.

Mecidiye zırhlısı baştan sona yenilendikten sonra "Prut" adı verilerek Karadeniz filosu bünyesine katıldı. Ne var ki kazanlar hasar gördüğü için bundan sonraki hızı üçte bir oranında düşecekti.

Suschon, Rusların dikkatini Odessa'dan başka bir yöne çekmek için Yavuz ve Midilli'nin 3 Nisan sabahı Khersones burnunda görülmesini istemiş, ancak bu gemiler Sıvastopol açıklarında Rus donanmasını geçemediği için geri gitmek zorunda kalmıştı. Yine de Yavuz ve Midilli o sabah şeker yüklü iki Rus vapurunu fark etmişti. Vapurlardaki mürettebatı boşalttıktan sonra her ikisini de batırdılar ve tekrar Boğaz'a doğru dümen kırdılar. Bu arada Yavuz Rus destroyer ve zırhlıları tarafından fark edilmişti. Burada Yavuz'un bakımı tam olarak yapılmadığı için, maksimum hızının 20 knottan fazla olmadığını belirtmek gerekir.

Öğleden sonra ise iki Rus gemisi Midilli'yi fark ederek uzaktan ateş açtılarsa da, 10 salvodan sonra ateşi kestiler. Atılan mermilerden birkaçı Midilli'nin güvertesine isabet etti. Daha sonra Rus gemileri ortadan kayboldular ve akşama doğru birkaç adet Rus destroyeri Midilli'ye sol taraftan yaklaşmayı denedi. Açılan ateşler can kaybına sebep olmadığı gibi, fırlatılan torpidolar da Midilli'nin yakınından geçip gitti. Bu olaydan sonra Yavuz ve Midilli tam yol ilerleyerek sabaha doğru salimen İstanbul Boğazı'na ulaştılar.

Yavuz tekrar bakıma alındı. Rus gemileri ise 15 Nisanda Zonguldak ve Ereğli'yi bir kez daha topa tuttular. Bir Mayısta ise Rus filosu mayın tarama gemilerinin arkasından Sıvastopol'dan İstanbul Boğazı'nı tekrar bombalamak için yola çıktı.

Bu defa deniz sakin, hava açıktı. Fakat Nikolay I'deki deniz uçaklarının görevi de bombardıman yapmak değil, bilgi toplamaktı. Akşama doğru Rus gemilerine mayın tarama gemilerinin arkasından giderek belirlenen hedefleri bombalaması talimatı verildi.

İki gemi donanmadan ayrılarak Boğaz'a doğru gidi, fakat mayın tarama gemilerinin gecikmesi yüzünden beklemek zorunda kaldılar ve ancak 8,40'da yolun temizlenmesinden sonra ilerleyebildiler. Bu arada bilgi toplamak için giden uçak, Boğaz'ın Haliç'e kadar olan kısmında büyük gemi bulunmadığı, ancak Rumeli Feneri yakınında bir denizaltı ve iki mayın gemisinin görüldüğü,

boğazın iç kısmında ise sahile yakın bir yerde gizli vaziyette iki zırhlının bulunduğu bilgisini getirdi.

9.47'de Elmas burnuna 10 km. kadar yaklaşan gemiler bazı yerleri bombaladıktan sonra Avrupa sahiline yönelerek Kili'yi de bombaladılar. Bu arada gemilerle sahil arasında bir noktada gemilere yaklaşmakta olan bir denizaltının periskop izleri görüldü. Gemilerden ateş açılması üzerine denizaltının pruva dalgakıranı gözden kayboldu. Rus subayların çoğu bu dalgakıranın bir yunus balığı sürüsü olduğu görüşüne kapıldılar.

Rus gemileri Kili'yi bombalama işini bitirdikten sonra geri dönüp önceki yerleri tekrar bombalamaya giriştiler; fakat bu defa Boğaz'ın içlerine doğru fazla girmiş olmalılar ki, sahil bataryaları tarafından üzerlerine ateş açıldı ve hatta Asya sahilindeki Macar Kale bataryasından havan, Rumeli Kavak'tan toplarla ateş açıldı. Ne var ki bataryalardan atılan mermiler ancak 3-3,7 km. mesafeye ulaşabiliyordu. Gemilerimizin Elmas burnunda Riva hisarına açtığı ateş sonucunda büyük bir patlama meydana geldi ve arkasından yangın çıktı. 2 saat 15 dakika devam eden bombardımanın ardından öğleye doğru gemilerimiz geri döndüler. Bu arada kruvazörler kömür takviyesi yaptılar ve donanma tekrar açık denize çıkarak bütün gece orada kaldı.

Boğaz'ın bombardıman edildiği aynı sıralarda, 2 Mayıs günü "Kahul" ve "Pamyat Merküriya" zırhlısı kumandanlık tarafından Zonguldak sahilinde kömür yükleme noktalarındaki tüm gemileri yok etmek vazifesiyle görevlendirilmişti. Bölgenin batısına gelen zırhlılar burada gördükleri tek bacalı küçük bir vapura ateş açarak batırdılar. Başka gemiye rastlamadığı için geri dönen zırhlılar, dönüş yolu üzerinde Boğaz'a yakın bir yerde yelkenli bir tekneyi de batırdıktan sonra donanmaya geri döndüler. Geceyi açık denizde geçiren donanma şafakla birlikte bombardımanı yinelemek için Boğaz açıklarına geldi.

Uçaklar denizaltılar gördükleri yolunda bilgi verdikten başka, gemiler de daha önce hiç görmedikleri şüpheli dalgakıranların varlığını fark ettiler. Kumandanlık, bu durum karşısında "Panteleymon" adlı kruvazörün bombardıman yapmak üzere donanmadan ayrılmasını tehlikeli buldu. Çünkü zaten birinci zırhlı birliğine bağlı gemilerin kendisine karşı başarılı bir saldırı düzenlemesi sebebiyle gücünün üçte birini kaybetmişti ve Yavuz'la bir

çatışmaya girmesi halinde çok zor durumda kalabilirdi. Bu yüzden onun yerine "Rostislav" gönderilmişti.

Denizaltının saldırısına uğraması halinde zırhlının daha geniş manevra alanı bulabilmesi için, geminin hızını 6-7 knotla sınırlayan mayın tarama gemilerinin refakatinde değil de, münferit olarak gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Zırhlılar, daha önce mayın taraması yapılmış bölgede hareket etmek zorundaydılar. Bu yüzden mayın tarama gemileri ve kruvazörler bölgeyi taramaları için önden Boğaz'ın Avrupa yakasındaki Karaburun ve Çatalca bölgesine gönderildi.

Sabah yedide uçak nakliye gemisinden gönderilen uçak 40 dakika sonra dönerek boğazın temiz olduğunu bildirdi. Saat dokuzda çırpıntı kuvvetlendi ve tüm boğaz koyu bir sis tabakası altında kaldı. Yarım saat sonra "Nikolay I" uçak göndermeyi kesti. Çünkü çırpıntı iyice kuvvetlenmiş ve deniz uçaklarından biri bayağı zarar görmüştü. Casusluk görevinden dönen diğer uçak ise Boğaz'da sisin 200 metre kadar yükseldiğini ve uçuşu engellediğini bildirdi.

Bu arada mayından temizlenecek iki bölgeden birincisinin temizleme işi bitirildiği için 11 sıralarında iki gemi bombardıman için gönderildi. Zırhlıların hedefi Karaburun ve Çatalca bölgesiydi. Bu iki bölgeye ateş açılması düşmana Rus gemilerinin Avrupa yakasına bir çıkarma yapacağı izlenimi vermekti. 12,45'de Boğaz'ı gözetlemek için gönderilen uçaklara, hava şartlarına bağlı olarak operasyon bölgesinde kalmaları talimatı verildi.

Havadan yapılan gözlem Boğaz'da düşman gemilerinin bulunmadığı yönündeydi. Karaburun bölgesinde de herhangi bir gemi görünmüyordu. Saat üçe doğru mayından temizlenmiş bölgeye gelen gemiler bombardımana başladılar ve bir saat kadar sonra bombardıman tamamlandı ve gemiler saat altıda donanmaya geri döndüler. Bombardıman 10 km. mesafeden yapıldığı için Türk sahil bataryaları hiçbir şey yapamadı.

Donanma, ertesi sabah tekrar Avrupa sahiline geldi. Fakat bu defaki hedef İniada idi. Herhangi bir askeri hedef olmadığı ve ayrıca yoğun sis yüzünden hiçbir şey görünmediği için yalnızca PTT binası bombalandı. Donanma daha sonra 5 Mayısta Sıvastopol'a geri döndü.

Savaştan sonra Alman Lorey, Rus filosunun Boğaz'da yaptığı bombardımanın Türk sahil bataryalarına herhangi bir zarar vermediğini yazdı. Rus tarihçiler de Türklere verilen zarar konusunda kesin bir bilgi vermemektedirler. Kısacası Boğaz'a yapılan bu bombardıman maliyeti yüksek büyük kalibreli mermilerin boş yere harcanmasından başka bir şey değildi. Nitekim 1915 yılında Topçuluk İdaresi Başkanlığı yayınladığı buyrukta "...tam tespit edilmemiş hedefe yapılan atış mermilerin canice israfıdır" diyecekti. Ama nasıl olsa Ebergard Topçuluk İdaresi Başkanlığı'na bağlı değildi ve dolayısıyla ne kadar fazla Müslüman öldürürse göğsüne bir madalya daha fazla takılacaktı

10 Mayıs sabahı erkenden Rus donanması tekrar İstanbul Boğazı'na geldi. 5,40'da devriye gezen Türk zırhlısı "Numune"yi gördüler. Bir saat sonra Boğaz'da keşif yapması için bir uçak gönderildi. Arkasından da mayın tarama gemileri bölgeyi taramaya başladılar. Mayın tarama işi tamamlandıktan sonra "Panteleymon" ve "Tri Svyatitelya" zırhlıları sahil istihkamlarını bombalamak üzere harekete geçti. "Numune" Rus mayın tarama gemilerine ateş açmaya yeltendiyse de, zırhlıların ateş açması üzerine geri çekildi. O sırada "Yavuz" Karadeniz'de Boğaz'la Karadeniz Ereğlisi arasında bir yerde bulunuyordu. "Numune"den radyo mesajı gelmesi üzerine Boğaz'a yöneldi. 6.45'de "Kahul" Yavuz'u gördüğünü bildirince Amiral Ebergard "Panteleymon" ve "Tri Svyatitelya"ya operasyonu durdurarak donanmaya dönmelerini emretti.

Saat 7,50'de Yavuz 16 km. mesafeden Rus donanmasına ateş açtı. 7.54'de "Yevstafy" karşı cevap verirken, henüz donanmaya dönmemiş bulunan diğer iki gemi de Yavuz'a ateş açtı. Yavuz iki isabet almasına rağmen herhangi bir can kaybı olmadığı gibi, yangın da çıkmadı. Saat 8.12'de ateş kesildi. Rus gemileri de herhangi bir isabet almamıştı. Ne var ki, Rus gemilerinin hızı Yavuz'un hızından daha düşük olduğu için onu takip edemediler. Rus donanması aynı gün öğleden sonra tekrar Sıvastopol'a döndü. Boğaz istihkâmlarının bombalanma planı başarılamamıştı. Ama Amiral Suschon Yavuz'un Rus zırhlılarıyla karşılaşmasının hiç de kendi hayrına olmadığını bir kez daha anlamıştı.

1915'de Karadeniz'de denizaltı savaşı başlamıştı. Başlangıçta Türk-Alman kuvvetlerinin Boğazlar bölgesinde denizaltıları yoktu. Rusların da topu topu dört tane denizaltıları vardı: Karas,

Krab, Losos ve Sudak. Ayrıca 1914 sonbaharında demiryoluyla Vladivostok'dan Sıvastopol'a "Nalim" ve "Skat" adında iki denizaltı daha getirildi. Fakat bunların tamamı eskimiş, küçük sahil denizaltılarıydı.

Almanlar, denizaltılarını Akdeniz'e iki yoldan göndermişlerdi. Bu denizaltılarından bazıları Cebel-i Tarık boğazı üzerinden demonte edilmiş halde demir yoluyla Avusturya'nın askeri deniz üssü Pola'ya getirilmiş, orada montajı tamamlanarak suya indirilmiştir. Doğu savaş bölgesine gönderilen ilk denizaltı UB-8 olmuştur. 25 Mart 1915'de Pola'ya getirilmiş ve hemen montajı tamamlanmıştır. Birkaç deneme seferinden sonra UB-8 Türkiye'ye gönderilmiş ve bir seri tecrübenin ardından 8 Haziranda Çanakkale Boğazı'na girmiştir. U-21 denizaltısı ise 25 Nisan 1915'de Almanya'dan hareket etmiş, İspanya karasularında uluslar arası hukuka aykırı olarak Alman vapurundan yakıt ikmali yapmış, sonra Avusturya'daki üsse gelmiş, bir hafta zarfında bakımı tamamlanarak denize açılmıştır. 24 Mayısta ise U-21 artık Ege Denizi'ndeydi. Daha önce belirtildiği gibi İngiliz "Triumph" ve "Majestic" zırhlılarını batıran da bu U-21'dir. U-21 5 Haziranda Türklerin moralini yükseltmek amacıyla İstanbul'a gelmiştir. 11 Mayıs 1915'de üçüncü Alman denizaltısı UB-7 de demiryoluyla Avusturya'daki Pola üssüne getirilerek montajı tamamlandıktan sonra 21 Haziranda İstanbul'a gelmiştir.

Karadeniz'e geçen ilk Alman denizaltısı UB-7'dir. Bu gemi, 5-22 Temmuz 1915 tarihleri arasında herhangi bir sonuca ulaşmadan Bulgaristan ve Romanya sahilleri boyunca dolaşıp durmuştur.

1915 yılında Rus denizaltı filosu da genişlemeye başlamıştır. 26 Şubatta filo bünyesine iki, Martta bir denizaltı, Haziranda yine bir mayın döşeme denizaltısı, 23 Ağustosta ise iki denizaltı katılmıştır.

1915 yılı Haziran ayı başlarında Midilli, Zonguldak limanına yapılacak sevkıyatların teminiyle görevlendirildi. 10-11 Haziran gecesi bu limana ateş açan iki Rus kruvazörüyle çatışmaya giren Midilli, birkaç isabet aldı ve 7 kişi ölürken, 15 kişi de yaralandı. Ancak Midilli savaş gücünü kaybetmedi ve yaptığı atışlarla Rus kruvazörlerinde ciddi hasarlara sebebiyet verdi. Yine de bu kruvazörler gerekli tamiratı yaparak Sıvastopol'a dönmeyi başardılar.

Üç gün sonra bölgeye gönderilen iki yeni kruvazör Zonguldak açıklarında dört kömür nakliye teknesiyle iki mavnayı batırdı.

Temmuz ayının ortalarında Rus filosu, ilk Rus dretnotu "İmperatritsa Maria"yı Nikolayev'den Sıvastopol'a getirme vazifesiyle görevlendirilmişti. Operasyonun güvenlik içinde yapılması amacıyla hemen dört Rus denizaltısı Boğaz'a gönderildi. Bunlardan Krab adlı denizaltı Anadolu Feneri karşısında su altına inerek 58 mayın döşedi. Ertesi gün Almanlar bölgenin bir denizaltı tarafından mayınlandığını anladılar. Gerçi bölge tarandı ama Krab'ın döşediği mayınlardan birisine çarpan İsa Reis gambotu patladı. Türk kaynaklarına göre ise bu gambot 11 Temmuzda Boğaz'da patlamıştır. Daha sonra bu gambot İstanbul'a götürüldü ve 1924 yılına kadar paslanmaya terk edildi.

18 Temmuz 1915'de Boğaz yakınlarında Midilli de bir Rus mayınına çarparak patladı. Açılan delikten içeriye tam 642 ton su girdiyse de, Midilli'nin yüzmesini engellemedi. Türk zırhlısı karaya oturmamak için yarım yol hızla sahile doğru yöneldi. Yeterli teknik ekipman ve kalifiye elaman yokluğu sebebiyle Midilli'nin tamiri ancak yedi ayda tamamlanabildi ve 27 Şubat 1916'da tekrar denize indirildi.

"İmperatritsa Maria" dretnotunun naklini güvence altına almak için beş zırhlı görevlendirilmişti. 14 Temmuzda dretnot muhteşem bir şekilde Sıvastopol'a ulaştı. Bu dretnotun donanmaya katılması Rus filosunun taktiklerinde köklü değişiklikler anlamına geliyordu. Artık büyük Rus gemileri Yavuz karşısında iki kol halinde faaliyette bulunmaktan korkmayacaklardı.

10 Ağustos günü iki Rus zırhlısı ve beş muhrip nöbetleşe Zonguldak'ı bombardıman ettiler. Aynı gün "Tulen" denizaltısı fırlattığı bir torpido ile bir kömür nakliye gemisini batırdı. O sıralarda Yavuz dört kömür nakliye gemisine refakat ederek onları Zonguldak'a götürüyordu. 11 Ağustosta Boğaz'daki bir Rus denizaltısı yaklaşık 3 km. mesafeden Yavuz'a bir torpido attıysa da ıskaladı ve Yavuz, kömür gemilerini gidecekleri yere ulaştırdı. 4-5 Eylül gecesi Zonguldak'tan bir kömür nakliye konvoyu Hamidiye, Numune ve Muavenet adlı Türk zırhlı ve kruvazörlerinin refakatinde yola çıktı. 6.30 sıralarında konvoy Rus kruvazörleriyle karşılaştı. Türk kruvazörleri kömür nakleden gemilere sahile yakın bir güzergâhla yollarına devam etmelerini bildirerek kendileri Rus

kruvazörleriyle çatışmaya girdi. Aradaki mesafenin 12-14 km. kadar olması Türk kruvazörlerine karşı atışlarla cevap verme imkanı tanımıyordu. Rüslarsa uzak mesafeden seri atışlar yapıyorlar, Hamidiye'nin üzerine gelmesi halinde ise uzaklaşıyorlardı. Lorey, Hamidiye'nin ancak 150 mm.lik toplarından ikisini kullanabilme imkânının olduğunu kaydetmektedir. Almanların 1915'den beri zırhlıda bulunan 120 mm.lik altı adet topu neden kullanmadıkları anlaşılır bir şey değil. Çünkü bu topların menzili yeterli ölçüdeydi. Sonuçta Hamidiye aldığı darbelerle manevra kabiliyetini kaybetti ve 150 mm.lik topları devreden çıkınca harekete hazır halde bekleyen Yavuz'dan yardım istedi. Yavuz, saat dokuz sıralarında Boğaz'dan hareket etti. Hamidiye, nakliye gemilerini İstanbul'a ulaştırmak için mümkün olduğunca onlara yakın seyrediyordu. Bu sırada Rus denizaltısı "Nerpa"nın periskopu görüldü. Nerpa'ya bindirme denemesi sonuç getirmedi. Çarpışma Türk kruvazörlerini ve Hamidiye'yi nakliye gemilerinden hayli uzaklaştırmıştı. Rus gemilerini görünce hızlı bir şekilde sahile yanaşmak isteyen nakliye gemileri Rus kruvazörlerinin ateşiyle ortadan kaldırıldı. Sonuçta Türkler 11 bin ton kömür kaybettiler. Daha sonra Rus kruvazörleri Sivastopol'a döndüler. Yavuz ise ancak onlar gittikten sonra olay yerine intikal edebildi. Yavuz'un geri dönüşü sırasında "Nerpa" denizaltısının saldırısına uğradıysa da, bir sonuç çıkmadı.

5 Eylül 1915'de 37-mm.'lik toplarla mücehhez Alman denizaltısı UB-8 Boğaz'dan hareket etti ve üç Rus yelkenli gemisini taradı. 11 Ekimde ise aynı denizaltı Feodisi yakınlarında Çaud burnunda bir Rus yelkenlisini batırarak İstanbul'a geri döndü...

Alman ve Avusturyalı diplomatlar Bulgar kralı Ferdinand'ı İtilaf Devletleri'ne karşı harekete geçme konusunda ikna etmişlerdi. 21 Eylülde harekete geçen Bulgarlar, 5 Ekimde resmen savaşa girmiş oldular. Bulgar ordusunda 500 bin asker vardı, ama donanması ortadan kaldırılmıştı. Bulgarların elinde yalnızca bir kılavuz gemi ile altı adet torpido vardı; ama Bulgar limanları deniz savaşı için önemliydi. Yavuz, Bulgarların moralini yükseltmek için 15 Ekimde Varna'da birkaç saat gövde gösteri yaptıktan sonra geri dönmüştü.

3 Ekimde UB-14 denizaltısı Boğaz'dan çıkıp Zonguldak'a, oradan da Kırım sahiline giderek şeker yüklü "Katya" isimli Rus vapurunu batırdı. Aynı denizaltı 8 Ekimde de Novorossiysk'den Sı-

vastopol'a 1000 ton petrol taşıyan başka bir Rus vapurunu batırdı. Vapur kingston atılarak batırılmıştı. Denizaltı 6 adet kruvazör tarafından tespit edilince 19 Ekimde Boğaz'a geri döndü.

20 Ekimde Rus zırhlıları "İmperatritsa Maria" adlı dretnotun korumasında Varna'ya ateş açtı. Aynı sırada Almaz ve Nikolay I'deki deniz uçakları da şehri bombaladılar. Alman denizaltıları UB-7 ve UB-8 Rus zırhlılarına saldırmayı denedi ve UB-7 bir torpido fırlattı, fakat isabet sağlayamadı. Rus zırhlısı buna 152 mm.lik su bombasıyla[3] karşılık verdi. Görünüşe göre atılan su bombaları UB'yi saldırıdan vazgeçirmişti; fakat Rus zırhlısı da ateşi kesip yoluna devam etti. Daha sonra UB-8 bakım yapılmak için İstanbul'a dönerken, UB-7 19 Ekime kadar Varna'da kaldı. Çünkü o tarihten sonra onun Tuna ağzında mekik dokumasının bir yararı olmayacaktı.

Karadeniz'in kuzey kesiminde Rus ticaret gemilerini ortadan kaldırmak için bu defa UC-13 denizaltısı yola çıktı. Bu denizaltının torpido düzeneği yoktu ve yalnızca bir adet İngiliz yapımı 57-mm'lik topu vardı. 18 Kasımda Sinop'a geldi. İlk defa bir denizaltı gören Sinoplular onu sevinç gösterileriyle karşıladılar. Hele denizin dibine dalış gösterisi tam bir coşkuya sebep oldu. UC-13 19 Kasımda tekrar denize çıkıp Tuapse'ye yöneldi. 22 Kasımda sahile yakın bir yerde çimento yüklü, üç direkli bir Rus yelkenlisini batırdı. Kereste yüklü bir diğer Rus yelkenlisi ise yakılmıştı. Yelkenlideki mürettebat kayıklara binerek canlarını kurtardılar. Bu olaydan kısa süre sonra Rus bandıralı bir petrol gemisi göründü. Gemi, denizaltıyı görünce hemen sahile dümen kırdıysa da, açılan ateş sonucu plaja bindirdi ve personel gemiyi terk etti.

UC-13 23 Kasımda Soçi önlerine geldi. Burada birkaç yelkenli vardı. Sahilden açılan makine, tüfek ve küçük kalibreli top ateşine rağmen, denizaltı iki yelkenli gemiyi batırdı. Topu sabit olması sebebiyle kıyıdan açılan ateşe karşılık veremeyeceği için bölgeden uzaklaştı.

25 Kasımda hava şartlarının değişmesi sebebiyle UC-13 Zonguldak'a döndü. İki gün sonra tekrar denize açıldı, ama 28-29

3 1915'de kullanılmaya başlayan bu bombalara derinlik bombası, denizaltı savar da denilmektedir. Merminin başına geçirilen özel bir sekme önleyici başlık sayesinde hedefe yaklaşınca dikey olarak dalmakta ve mesafeli borunun patlaması ile infilak etmektedir.

Kasım gecesi şiddetli bir fırtınaya yakalandı. 29 Kasım sabahı fırtına UC-13'ü Boğaz'a 100 km. mesafedeki Melen nehri ağzına attı. Gemi mürettebatı salimen karaya çıktı ve Türkler Rus gemileri tarafından fark edilmesin diye denizaltının üzerini branda beziyle örttüler. Denizaltıdaki ekipmanın bir kısmı söküldü. 9 Aralıkta Boğaz'dan bu ekipmanı götürmek için iki küçük gambot geldi. Fakat kaza yerini bulamadılar ve gündüz gizlenmek için Kefken adasına döndüler. Fakat sabahleyin Kefken'i bombalamaya gelen üç Rus kruvazörü onları fark etti ve açtığı ateşle hepsini batırdı. Mürettebat Kefken adasında gizlenmiş, ama yine de üç kişi ölmüş, ikisi de ağır şekilde yaralanmıştı. Bununla birlikte Rus kruvazörleri de UC-13'ün kaza yerini bulamadan sahil boyunca doğuya doğru gittiler.

Rus komutanlar, kömür nakliye gemilerinden ele geçirilen esirlerin anlattıklarından UC-13'ün bir kaza geçirdiğini 30 Kasımda öğrenmişlerdi. Bir gün sonra kruvazörler kömür bölgesini kuşatma altına alarak denizaltıyı belirtilen yerde buldular ve top ateşiyle ortadan kaldırdılar. Denizaltı üzerinde insanların bulunmasından Türklerin onu hâlâ denize sürükleyebilecekleri ümidinde oldukları düşünülebilir.

1915 sonlarına doğru Boğazlarda kömür sıkıntısı had safhaya ulaştı. Sıkıntı öylesine ileri boyutlardaydı ki, zırhlıların nakliye gemilerine refakat etmek ve İngiliz denizaltılarıyla savaşmak için Marmara Denizi'ne açılmalarına bile yetmiyordu. Tren seferleri dahi sınırlandırılmıştı. Büyük savaş gemilerinin Karadeniz'e çıkmaları bu durumda zaten düşünülemezdi.

4. Kafkasya 1914-1915

Türk ordusunu harbiye nazırı Enver Paşa komuta ediyordu. Genel karargah komutanı Alman albay (daha sonra general) Bronzart von Şellondorf'tu.

Savaş ilan edildiği sırada Türk kara ordusu 40 piyade tümeni (nizami), 57 ihtiyat piyade tümeni (redif)ten ibaretti. Ayrıca savaş sırasında ölenlerin yerini alması için bir de gönüllüler (mustahfız) vardı. Süvariler 40 "nizami" alay ve 24 gayr-ı nizami alaydan ibaretti. Tümenler kolorduları (genelde her bir kolorduda üç tümen bulunuyordu); kolordular da orduyu oluşturuyordu.

Tamamı 266 taburdan oluşan birinci, ikinci ve beşinci ordu Boğazların iki sahilinde, Edirne, İstanbul, Karadeniz Ereğlisi, İzmir ve Çanakkale arasında mevzilenmişti. Üçüncü ordu (190 tabur) Kafkasların karşısında, Karadeniz'den Musul'a kadar Kuzey İran cephesinde mevzilenmişti ve büyük kısmı Rusya'nın Kafkas cephesinin karşısındaki sol kanada toplanmıştı.

Mezopotamya ordusu (24 tabur) Bağdat'la İran Körfezi arasında mevzilenmişti. 34 taburdan oluşan Arabistan ordusu ise Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca Medine'den Aden'e kadar olan bölgede mevzilenmişti. 23 Taburdan oluşan dördüncü ordu da Akdeniz sahili boyunca Filistin ve Suriye'de mevzilenmişti.

Görüldüğü gibi 537 taburdan 456'sı Boğazlar ve Kafkas bölgesine dağıtılmıştı. Ayrıca savaşın seyri esnasında İstanbul grubu kendisini tüm cepheler için büyük bir yedek olarak görüyordu. Ancak, demir yolu ağının yeterli olmaması sebebiyle ihtiyatların bir cepheden diğer bir cepheye kaydırılışında güçlükler yaşanıyordu.

Üçüncü ordunun başkomutanı Hasan İzzet Paşa idi. Paşanın emrinde 9, 10 ve 11. kolordulardan başka, bir süvari tümeni, 4 Kürt tümeni ve sınır jandarma birlikleri vardı. Üçüncü ordunun elinde toplam 244 sahra topu vardı ve takviye olarak Mezopotamya'dan 13. kolorduya bağlı 37. piyade tümeni kaydırılmıştı. Ordunun ana kuvvetleri Erzurum'da toplanmıştı.

Türk-Alman üçüncü ordu komutanlığının görevi Sarıkamış civarındaki Rusları mağlup edip, Kars için bir tampon kuvvet bırakarak Ardahan ve Batum'a saldırmaktı. Rus Kafkas ordusunun ilerlemesi halinde, üçüncü ordu Rusların Anadolu içlerine yürümesini engelleyip, bir karşı darbe indirmekle görevliydi. Rus ordusunun ana kuvvetlerinin Erzurum yönünde ilerlemesi halinde ise Türkler onları Erzurum'un doğusunda çember içine almayı düşünüyorlardı.

Rus Kafkas ordularını çarın Kafkasya bölgesi naibi General Kont İllarion İvanoviç Borontsov-Daşkov kumanda ediyordu. O sıralar kont 77 yaşındaydı ve ordunun fiili komutasını onun karargah kumandanı General Nikolay Nikolayeviç Yudeniç üstlenmişti. Savaş arefesinde Kafkas ordusunda 1. Kafkas, 2. Türkistan kolordusu ve bazı birlikler vardı: 66. piyade tümeni, iki Kazak tümeni, iki brigader tümeni vs. Rus ordusunun genel rakamı ise şöyleydi: 153 tabur, 175 Kazak müfrezesi, 12 istihkam bölüğü,

350 sahra topu ve 5 kale topçu tümeni. Toplam sayı 170 binin üzerindeydi. Kafkas ordusu Kars ve Batum kalelerine üslenmişti.

1878'den sonra Kars kalesi oldukça iyi tahkim edilmişti. Silahlarının çoğunluğu 203-107 mm. kalibreli 121 top ve değişik çapta 155 havandan ibaretti. Anti-taarruz topu olarak ise kalede 558 adet 76-57 mm. kalibre toplar vardı. Böylece kalede toplam 834 top vardı. Batum'a (Mihailov kalesine) gelince, 1909'da harbiye nazırı V. A. Suhomlinov onu geliştirme kararı almıştı; ama Rusya'da her zaman olduğu gibi, yönetimin aptalca kararları onları uygulayanları da aptal durumuna düşürüyordu. Suhomlinov'un savaştan önceki buyruğu öylesine kulak ardı edilmiş; yalnızca gösteriş olsun diye ağır sahil topları – ki 11 inç'lik on altı adetti,- alınıp götürülmüştü. 1 Kasım 1915'de Batum'daki sahil bataryasında 22 adet 152 mm.lik, 12 adet 57 mm.lik top ve 1877 model 9 inçlik 22 havan vardı. Batum kara yönünden de kaledeki toplarla korunuyordu: 12 büyük kalibreli top, 41 havan, 117 anti-taarruz topu. Böylece Batum'da toplam 226 top vardı. Kars ve Batum'daki toplar, Kafkas ordusuna ait kuşatma ve sahra toplarının ihtiyatlarıydı.

Kafkas ordusunun görevleri şunlardı: Bakü-Vladikafkas demir yolu ile Tiflis-Vladikafkas arasındaki Voyen-Gürcistan kara yolunu tutmak; Kafkas-ötesi-Bakü'deki önemli üretim merkezlerini savunmak ve Türk ordusunun Kafkaslara gelişine izin vermemek. Rus kuvvetlerinin bu görevi yerine getirmesi için Ermenistan'ın Türklerin elinde bulunan kısmına girmesi, Türk öncü kuvvetlerinin mağlup edilerek dağlık bölgelerin sınır kısımlarını aktif olarak savunması gerekiyordu.

Ordu, Karadeniz'den Urmiye Gölü'ne 720 km.lik bir cepheyi kontrol ediyordu ve oyunun kuralları gereği birbirinden kopuk ayrı ayrı bölgelerde faaliyet gösterebilecekti. Bir başka deyişle Trabzon, Oltu, Erzurum ve Erivan onun faaliyet yönleriydi. Her bir yönde faaliyet gösterecek grup değişik sayıdaki iki-üç birlikten oluşuyordu. Erzurum'un Ruslar tarafından işgal edilmesi onlara Erzincan üzerinden Anadolu'ya açılma imkânı vereceği için, başkumandanlık ana darbenin Erzurum hattına indirilmesini kararlaştırmıştı. Ayrıca bu hat üzerindeki yollar daha iyi idi ve büyük çaptaki kuvvetler tarafından kullanılmaya elverişliydi. Düşmana ana darbeyi öncelikle Kars hattında ve ardından Batum hat-

tında indirmek isteyen Türkler de saldırı pozisyonuna geçme kararı almışlardı.

1914'de Kafkas cephesindeki ilk operasyon Erzurum hattındaki nabız yoklama çarpışmasıyla başladı. Kafkas ordusuna bağlı Sarıkamış birliği 2 Kasımda sınıra gelmiş ve 7 Kasımda Erzurum'a 50 km. mesafedeki Köprüköy mevzisini ve bazı önemli mevkileri ele geçirmişti; ama Türk ordusu da Erzurum yönünden harekete geçmişti. Ruslar kahramanca karşı koydular, ama sağ kanat çevirme tehlikesine maruz kalma endişesiyle Ali-Kilis - Ardos - Horasan sınırına doğru kaydı. 14 Kasımda yeni bir büyük muharebe vukû buldu ve Ruslar 19 Kasımdan itibaren Türkleri savunmaya geçmek zorunda bıraktılar. Türk ordusunun üçte biri Sarıkamış birliklerinin karşısında mevzilenmeye başlamıştı. Güz mevsimi sebebiyle vadilerdeki ve dağlardaki yollar bozulmuş ve bu durum askerin işini hayli zorlaştırmıştı. Yine de Rus ordusu 21 Kasımda genel taarruza geçti ve Türk ordusuna ağır kayıplar verdirerek geri attı. Ancak, kışın bastırması sebebiyle taarruzun bundan sonraki kısmı umulan sonuçları veremezdi. Bu yüzden Kafkas ordusu komutanlığı saldırıyı durdurarak Maslahat-Azanköy-Yüzviran-Arda cephesinde savunmaya çekilme kararı aldı. Köprüköy operasyonu sırasında Türk ordusu 15 bin kayıp verdi (3 bin firari dahil). Rus ordusunun kaybı ise 6 bin kişiden fazla değildi.

Diğer cephede de Rus ordusu başarılıydı. Kağızman, Erivan ve Azerbaycan taraflarında Ruslar, Türklerin saldırma ihtimalinin bulunduğu yolları kesen, ele geçirilmesi çor tabii mevzileri işgal etmişlerdi.

Batum bölgesinde Rus ordusu için başlangıçta uygunsuz bir durum söz konusuydu. Türkler, Ekim ayında Hopa şehri civarına büyük kuvvetler yığdıkları için, aynı ayın 16'sında birkaç grup halinde sınır boyunca saldırıya geçtiler. Birinci grup Artvin'e saldırırken, diğer üç grup, Artvin-Borçka-Muradiye hattını işgal etmek ve Batum'un arkasına ulaşmak amacıyla aşağı yukarı birbirine paralel üç boğaz üzerinden harekete geçti. Mihailov kalesi kumandanı takriben elindeki bütün kuvvetlerle Türklerin üzerine yürüdü. Türkler durdurulabilmişti, ama hiç beklenmedik bir anda Acaralar Ruslara arkadan saldırdılar. Rus komutan Acaralara karşılık vermekle birlikte Batum'a geri çekilme emri verdi. Böylece

Türkler Artvin ve Borçka'yı işgal ederken, deniz yönünden de Çoruk'a kadar geldiler. Ruslar, ihtiyatları da cepheye sürerek ancak Kasım 1914 sonlarında karşı saldırıya geçebildiler ve gemiden yapılan top atışlarının desteğiyle Türkleri geri atmayı başardılar.

Aralık 1914 ortalarına doğru 121 tabur, yaklaşık 22 süvari bölüğü, 263 top ve Kürt birliklerinden oluşan üçüncü Türk ordusu Sarıkamış'a saldırdı (22 Aralık). Enver Paşa harekâtı yönetmek için bizzat Erzurum'a gelmişti. Türkler 25 Aralıkta kuzeyden Rusların arkasından dolaşarak Sarıkamış'a ulaştılar. Çarpışmalar şehir sokaklarına kadar yayılmıştı. Rus komutanlardan General A. Z. Mışlayevsky ve N. N. Yudeniç hemen Sarıkamış'a intikal ettiler. Bunlar, diğer cephelerden asker çekerek onları Sarıkamış'a sürmeyi uygun buldular. Ayrıca Tiflis'ten de Sibirya Kazak müfrezesi geldi. Sonuçta Türklerin 9. ve 10. kolordusu kuşatılmıştı.

9. kolordudan arta kalanlar 4 Ocak 1915'te Sarıkamış'ta teslim olurken, 10. kolordunun bakiyeleri dağ patikalarına çekilmeyi başardılar. Sarıkamış savaşı boyunca Türkler yaklaşık 90 bin kişi (bunun 30 bini donarak ölmüştü) ve 60 top kaybettiler. Kafkas ordusu da büyük kayıp vermiş; 20 bin kişi hayatını kaybetmişti. Ocak ayının ilk günlerinde Rus ordusu Erzurum'a karşı saldırıya geçti. Aynı sıralarda ordunun bir kısmı da Türk taraftarı kıyamcıları ortadan kaldırmak için Acaristan'a yönelmişti. 1915 yılının Ocak-Mart aylarında Rus ordusunun Batum kolu, Türklerin birinci kolordusuna karşı saldırılarını sürdürerek Hopa şehrini ele geçirdiler.

Savaşın başlarında Türk-Kürt birlikleri İran Azerbaycanı'na girerek Tebriz'e mevzilenmiş; daha sonra ise Türkler Rus sınırını geçip Bakü'ye yönelmeyi planlamışlardı. Fakat Rus ordusu İran'a girerek 30 Ocak 1915'te Türkleri Tebriz'den atmayı başardı.

En kanlı çarpışmalar Van Gölü'nün kuzey kesiminde meydana gelmişti. 1915 Mayıs-Haziran aylarında Rus Kafkas ordusu burada 80-100 km. ilerleyerek Dutak, Malazgirt, Van ve Urmiye bölgelerini ele geçirmişti.

Kafkas ordusunun Türk ordusunu imha edip düşman bölgesinin içlerine nihai bir saldırı başlatma şansı gerçekten vardı. Ancak, II. Nikolay ve çevresindekiler Kafkas ordusuna takviye göndermedikleri gibi, sürekli olarak bu ordudaki savaş kabiliyeti daha yüksek olanları geri çekip onların yerine acemi birliklerini cepheye

sürdüler. Ayrıca Kafkas ordusunun ikmal imkanları da oldukça sınırlıydı. Örneğin 1915 yaz muharebeleri başlarında depolarda normal ihtiyaç fazlası 175 top mermisi (50 hafif, 75 top ve 50 obüs mermisi) ve 50 tüfek fişeği vardı. Bu yüzdendir ki Türkler 9 Temmuzda karşı saldırıya geçerek Karakilise ve Malazgirt'i zapt ettiler. Tüm Kafkasya cephesi tehlike altındaydı. General Yudeniç hemen savaş kabiliyeti yüksek güçlerden 24 tabur ve 31 süvari bölüğü hazırlayarak 1 Ağustosta Türklerin sol kanadına bir darbe indirdi. Böylece Türk ordusu geri çekildi ve Ağustos ayı sonlarında Bölük-Başa- Erciş (Van gölü çevresinde) hattı istikrara kavuştu.

1915 sonbaharında İran cephesinde askeri ve siyasi gerginlik yumuşamış, ülkede fiilen bir iç savaş başlamıştı. Türk-Alman propaganda merkezi Isfahan'dı. Burası aynı zamanda Alman konsolosluğunun, İran jandarmasını eğiten İsveçli eğitmenlerin ve Türk subaylarının çeteleri eğitme merkeziydi. Bu çeteler İran'daki Rus ve İngilizlere karşı bir dizi saldırılar düzenliyorlardı. Bu yüzden Rusya dışişleri bakanlığı artık İran'da Almanlarla savaşı yalnızca diplomatik yoldan sürdüremeyeceğini hesaba katarak, Hazar sahilindeki Enzeli limanı ile Tahran arasındaki hattı tutması ve Türk-Alman komutanlığının teşkil ettiği çetelere karşı tampon vazifesi görmesi için buraya 10 bin kişilik bir birlik sevk edilmesini istemişti. Ne var ki onun bu isteği İran'ın batı cephesindeki birlikleri Kafkas cephesine, doğusundakileri de Türkistan savaş bölgesine kaydırmak isteyen genelkurmaylık tarafından dikkate alınmamış; İran Azerbaycanı'ndaki cephe daha önce orada bulunan küçük Rus birlikleriyle birazcık takviye edilmiş, yerli halkın "Horasanlı" dediği bin kişilik bir Kazak süvari bölüğü ise dört topla Doğu İran'a sevk edilmişti. Bu bölük, Afganistan-İran sınırında faaliyette bulunan Alman-Türk birliğini Horasan'da oyalayarak, Senetan'a ulaşan İngiliz müfrezesiyle işbirliği yapmak suretiyle Hazar Denizi'nden Hint Okyanusu'na uzanan yolun emniyetini sağlamıştı.

Ne var ki Türk-Alman askeri faaliyetleri durmadı ve Alman konsolosu Almanya taraftarı gruplardan oluşturduğu kendi birliğiyle Kirmanşah ve Kengever şehirlerini işgal etti. Bunun üzerine General Baratov kumandasında Kafkas ordusundan üç tabur, 39 Kazak süvari birliği ve 20 toptan oluşan bir süvari kolordusu oluşturuldu. Baratov'un kolordusu deniz yoluyla Bakü'den hareket

ederek 30 Ekimde Enzeli limanına geldi. Bu arada Kirmanşah'da İran jandarması ve paralı askerlerden oluşan birlikler toplanmıştı. Bu birlikler Aralık ayı başlarında Hemedan şehrini işgal ettiler.

Baratov'un kolordusu onlara karşı harekete geçmek için Kazvin'den yola çıktı ve kuvvetlerinin bir kısmını Tahran yolunu tutmak amacıyla Hemedan-Tahran arasına gönderirken, Kaşan ve Isfahan'da daha fazla etkili olabilmek için geri kalan güçleriyle Hemedan'a yöneldi. Birkaç çatışma sonucunda oluşan Alman yanlısı kuvvetler dağıtılmıştı. Ruslar, 16 Aralıkta önce Hemedan'ı, arkasından Devletabad'ı işgal ettiler. Bundan sonra Rus genelkurmaylığı İngilizlere çatışmalara ara verildiği dönemde Baratov'un birlikleriyle Mezopotamya'da faaliyet gösteren İngiliz ordusu arasına küçük de olsa bir birlik gönderilmesini teklif etti.

İngilizler, henüz 1914 Kasımında filonun sağladığı destekle Türklerin Şat el-Arab ağzındaki Fao limanını işgal etmişler; nehre İngiliz gemileri girmişti. Onlara karşı koyma imkanı bulunmayan Türkler, limana 70 mil mesafedeki Basra'yı bıraktılar. İngilizler daha sonra gambotların desteğiyle Şatt el-Arab'ın yukarı kısmına yönelerek Dicle ile Fırat arasındaki Kurn şehrini işgal ettiler. Eylül ayı sonlarına doğru ise İngiliz taharri kolordusu General Townsand komutasında Kerbela-Kut el-Amara'yı işgal ettiler ve Kasımda da Bağdat'a 35 km. mesafeden geçerek Ktesiphon bölgesine ulaştılar. Fakat İngilizler burada Albay Nureddin komutasındaki Türk ordusu tarafından 22 Kasımda mağlup edildiler ve kolordudan geriye kalanlar 3 Aralıkta Kut el-Amara'ya çekildilerse de burada da Goltz Paşa'nın kumandasındaki Türk ordusunca kuşatıldılar. İngiliz kolordusu 16 Nisanda şartsız teslim oldu. General Townsand 10 bin asker ve subayıyla birlikte silahlarını teslim etti. Böylece Rus ordusuyla İngilizlerin birleşme denemesi başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

1915 seferiyle ilgili hikâyemizi tamamlamak için gerek Kafkas ordusunda ve gerekse tüm Rusya'da 1915 Ağustosunda yapılan kadro değişikliklerinden söz edilmesi şarttır. II. Nikolay, 23 Ağustosta genelkurmay başkanı Grandük Nikolay Nikolayeviç'i (küçük olanı) görevinden alarak Kafkas genel valisi ve Kafkas ordusu başkumandanı yaptı. Rus ordu ve donanmasının genelkurmay başkanlığını ise bizzat kendisi üstlendi. Nikolay, veliaht prens olduğu günlerde süvari taburunu kumanda etmişti. Bu

yüzden çağdaşları onun askeri bilgisinin süvari levazımatçısı düzeyinde olduğunu ileri sürmektedirler. Tabii ki o sırada çarın arkasında genelkurmay başkanı M. V. Alekseyev vardı.

Alekseyev yalnızca sözde genelkurmay başkanı olmuştur, ama daha fazlası değil. Bir Suvorov veya Gurko olması mümkün değildi. Gerçi bir askeri uzman olarak elbette Grandük Nikolay Nikolayeviç'ten çok daha üstündü; ama Nikolay da yüksek unvana ve güçlü bir kişiliğe sahipti. Bu yüzden de onu harcamışlardı. Aşırı şekilde kendi başına buyruk olduğu için, imparatoriçe ve Rasputin çarın kulağına "senin genelkurmay başkanın III. Nikolay olmak niyetinde" diye fısıldamışlardı. Belki de öyleydi. Doğrusunu söylemek gerekirse, Rus ordusunun 1915'de Alman cephesinde yenilmesinden ve Rasputin'in saraydaki itibarının hızlı bir şekilde artmasından sonra, hemen her yerde Romanoff ailesine "Niki"nin ülkeyi felakete sürüklediği fısıldanmıştı. Hemen her grandük kendisini Rus imparatorluk tacına layık görmüştür.

II. Nikolay'ın genelkurmaylık görevini üstlenmesiyle birlikte merkezi imparatorluk yönetimi çökmeye başlamıştır. Çar, Tsarsky köyündeki ailesiyle genel karargâh arasında mekik dokuyordu, ama vaktinin büyük kısmını genel karargâhta geçiriyordu. Bakanlıklar Petrograd'da olduğu için, bakanlar, sürekli olarak başkentle genel karargâh arasında seyr-ü sefer halindeydiler. Yüzlerce yıl boyunca oluşturulan Rus İmparatorluğu kanunlarına göre çariçenin ülke yönetim organıyla hiçbir ilişkisi olamazdı. Ne var ki II. Nikolay'ın başkentte bulunmaması sebebiyle İmparatoriçe Aleksandra Fedorovna, seve seve hükmeden bir monarşist görevini ifa etmeye başlamıştı. Bakanların raporlarını onaylıyor, emirler veriyordu vs.. İmparatoriçeyi Rasputin yönlendiriyordu. Aslında "Grişa"yı yönlendirenler de Simonoviç, Rubinşteyn ve hemrahları idi. Ülkede merkezi yönetimin durumunun çetrefilleşmesi sebebiyle 1915 ortalarından 1916 sonlarına kadar memleket yavaş yavaş çok kutuplu hale gelmiştir. Kutuplardan birinin başını imparatoriçe ve çevresindekiler, diğerini çar ve genel karargâhtaki generalleri çekiyordu. Üçüncü kutup ise Duma'yı oluşturan milletvekilleri ve onları destekleyen sermaye idi. Grandüklerin aileleri ise ayrı duruyorlardı. Büyük şirketlerin yöneticileri, generaller ve grandükler arasında üyeleri bulunan Mason teşkilatı şüphesiz en büyük güce sahipti.

5. Karadeniz 1916

1916 yılı itilaf devletleri ordularının Çanakkale'yi boşaltmasıyla başladı. Artık Marmara Denizi'nde fenerler tekrar yanmaya, İngiliz denizaltılarının korkusu olmadan seyr-ü sefer canlanmaya başlamıştı. 17 Ocak 1916'da doğrudan Berlin bağlantılı ilk tren Balkanlar üzerinden İstanbul'a gelmişti. Tüm bunlar hem baştaki yönetimin, hem de Türk halkının moralini yükseltmişti. Ama Zonguldak bölgesinden her gün Rus kruvazörlerinin ortalarda gözüktüğü haberi geliyordu. Bu kruvazörler sistematik bir şekilde vapurları, yelkenlileri ve mavnaları ortadan kaldırdığı için kömür açığı bir türlü kapanmıyordu. Ayrıca denizdeki kuvvet dengesi bariz bir şekilde Ruslar lehine değişmişti ve Türk-Alman filosu artık hiçbir şeyi değiştirecek durumda değildi. Örneğin 7 Ocak 1916'da "Karmen" adlı nakliye gemisi saat 6'ya kadar kendisine refakat eden kruvazörler eşliğinde Boğaz'dan çıkmıştı, ama gece yolculuğunu tek başına sürdürmek zorundaydı. Yavuz zırhlısı da 7 Ocak tarihinde saat 17.40'da Boğazdan çıkmıştı ve 8 Ocak sabahı saat 8 sıralarında nakliye gemisine kömür yüklenmesine ve dönüşüne nezaret etmek üzere Zonguldak'a gelmişti. Fakat aldığı bir telsiz mesajında "Karmen"in saldırıya uğradığı ve Rus kruvazörleri tarafından batırıldığı bildirildi. Mürettebattan bir kısmı kurtulmayı başarmıştı. Yavuz hemen geri döndü ve 8. 23'de iki Rus kruvazörünü görüp peşlerine takıldı. Rus kruvazörleri kuzeybatıya doğru gidiyorlardı. Saat 9.15'de Yavuz ufukta koyu bir duman fark etti. Bu, "İmperatritsa Maria" adlı dnednotun ve iki Rus kruvazörünün çıkardığı dumandı. 9.40'da drednotun açtığı ateşe Yavuz cevap vermeye başladı. Kısa bir kovalamadan sonra Rus dretnotu kuzey batıya doğru yoluna devam etti.

İki gemi arasındaki çarpışma 20 km. mesafeden devam ediyordu. Rus dretnotun salvoları Yavuz'un yakınlarına ve birçoğu da kıç kısmına yakın yerlere düşüyordu. Son atışlar 8-11 km. mesafeden yapılmaya başlanmıştı. "İmperatritsa Maria" 150'den fazla salvo göndermişti, ama bunların en yakını 23 km. mesafeden atılmıştı. Yavuz'sa varı yoğu beş salvo göndermiş ve mesafenin çok uzak olduğunu düşünerek ateşi kesmişti. Yavuz, Rus gemisinin ateş gücünün kendisinden üstün olduğunu anladığı için onun atış menzilinden çıkmaya çalıştı ve bunu güçlükle başarabildi. 8 Ocakta öğleden sonra Boğaz'a giren Yavuz Türk zırhlılarının korumasına alındı.

1915 yılı sonlarında ikinci Rus dretnotu "İmperatritsa Yekaterina Velikaya"nın, 16 Nisan 1917'de ise "Svobodnaya Rossiya"nın savaşa hazırlanması çalışmaları da tamamlanmıştı. Kefken-Ereğli-Zonguldak-Amasya-Kerempe bölgesi sahilleri yakınında doğrudan kuşatma hareketini gerçekleştirecek olan türbinli zırhlıların görevi gündüzleri sahil boyunu gözetlemek, geceleri ise kömür nakliye gemilerinin muhtemel güzergâhlarında mekik dokumaktı. Bir de bunlara koruma görevi gören manevra grubu vardı. Bunlar, Yavuz'un ve diğer düşman gemilerinin ortaya çıkması halinde zırhlılara koruma sağlamakla vazifeliydi. İstanbul Boğazı çıkışını sürekli gözetim altında tutmak için bir denizaltı görevlendirilmişti ve düşman gemisinin görülmesi halinde telsiz aracılığıyla manevra grubu komutanlığına bilgi aktarıyordu.

Yavuz'dan daha güçlü Rus filosunun üçte birinin denizde sürekli bulundurulması, sistematik abluka sürecinde kumandanlığa düşmanın kömür ikmalini engelleme amaçlı münferit operasyonlar yapma imkânı sağlıyordu. Bu tür operasyonların mutlak gerekliliği kuşatmanın istenilen başarıyı sağlamadığını gösteriyordu. Türkler, vapur ve yelkenlilerin çoğunu kaybettikleri için her türlü hileye başvurarak kuşatmayı kırmazca kırmanın yollarını arıyorlardı.

Kumandanlık, denizden yapılan bombardımanla amacına ulaşamadığını anlayınca, bu defa filo bünyesindeki iki uçağı devreye sokarak Zonguldak'ı havadan bunaltmayı kararlaştırdı. 5 Şubat 1916 sabahında kömür bölgesindeki kuşatma görevini icra etmek için Sıvastopol'dan iki kruvazör yola çıktı. Bunlardan "Pospeşny" adlı kruvazör radyo ile "lodos bir şiddetinde, hafif çırpıntı dinmek üzere" şeklinde bir mesaj geçince, kömürle çalışan iki zırhlı ve iki uçak gemisi harekete geçti. Bunlar ertesi gün sabah saatlerinde dretnot ve uçak gemilerini korunmasıyla görevli kruvazörlerle birleştiler.

Zonguldak'a 15 mil kala uçak gemisi motorları durdurarak uçakları havalandırdı. Uçaklar limanı bombalamak üzere gittikten bir süre sonra, uçak gemisi de Zonguldak bölgesinde hasar gören deniz uçaklarına yardım etmek üzere iki kruvazörden ayrılıp kuzeye gitti. 14 uçaktan 11'i bu uçuşa katılmış, üç tanesi ise motorlarının arıza yapması sebebiyle uçamayarak denize inmişti. Tüm uçaklarda iki adet 30 kg., birkaç adet 4 kg.lık bombalar ve

sinyalli sis potaları vardı. Zonguldak semaları koyu küme bulutlarıyla kaplıydı. Pilotların yönlerini tayin etmeleri için bulutlar arasında küçük bir pencere kısa bir süre için açılmıştı ki, bu da bombardımanın sonuçlarını ciddi şekilde etkilemiştir. Bulutların altına, 500 m. yüksekliğe kadar alçalma denemesi düşman bataryalarının yoğun ateşiyle karşılaştı. Üstelik uçaklarının yakınından aynı anda birkaç merminin geçmesi düşmanın özel uçaksavar topları olduğunu gösteriyordu.

Hava tamamıyla bulutlarla kaplı olduğu ve hedefler seçilemediği için bazı pilotlar ellerindeki bombaları, "pencere"den görünen kömür ocaklarına, tali yollara ve bataryalar üzerine rasgele bıraktılar. Tabii ki böyle bir bombardıman hiçbir netice sağlamazdı. Uçaklardan yalnızca beş tanesi hava şartları sebebiyle limandaki bir vapuru bombalama imkânı bulabilmiş, atılan bombalardan sadece bir tanesi isabet etmiş, diğerleriyle vapurun yakınına düşmüştü. Gerçi o bir bomba da vapurun batması için yeterli olmuştu, ama bilâhare vapur oradan çıkarılıp bakım yapıldıktan sonra tekrar donanmaya katıldı. Bir bomba da yelkenli gemiler üzerine düşmüş, içlerinden bir tanesi alev almıştı. Pilotlardan bir tanesi ise hedefi göremediği için hiç bomba atmamıştı. On bir pilottan yalnızca üç tanesi attıkları bombaların nerelere isabet ettiğini görmüştü. Hava bombardımanı bir saat kadar devam ettikten sonra havalanmasının ardından yirmi dakika sonra ilk uçak geri dönmeye başlamıştı.

Saat 11'lerde ilk uçakların dönmeye başladığı görülünce, uçak gemileri Zonguldak'a dümen kırarak onları güverteye almaya başladılar. "Aleksandr I" adlı uçak gemisi inen uçakları alırken birden UB-7 denizaltısının fırlattığı bir torpidonun gemilerin ortasından geçip giderek bir süre yoluna devam ettikten sonra battığı görüldü. Hemen su bombalarıyla denizaltının bulunduğu yere doğru ateş açıldı, fakat denizaltının tam yerini kimse bilmiyordu. Ancak aradan bir süre geçtikten sonra uçak gemisi kuzeye doğru ilerlerken, ikinci defa havalanan uçaklardan biri denizaltıyı fark ederek bulunduğu yeri gösteren bir sis potası attı. Denizaltı uçağın yönünün ters istikametinde ilerliyordu, ama periskopu dışarıdaydı. Muhtemelen saldırıyı yenileyecekti, fakat Aleksandr I ateş açtı. Hemen yakınından geçen iki su bombası denizaltıyı tekrâr su altına dalmaya mecbur etti ve operasyon sonuna

kadar bir daha da su yüzüne çıkmadı. Pilotun söylediğine göre bombalardan birisi doğrudan periskopa isabet etmişti.

Uçak gemisinin denize açılıp değişik yönlerde dolaştığı sırada tüm uçaklara ve iki kruvazöre de denizaltıyı arama emri verilmişti. Fakat 40 dakika süren aramalardan biri sonuç çıkmadı ve uçak gemisi uçakları tekrar güvertesine topladı. Ertesi gün, yani 7 Şubatta öğle saatlerine doğru uçak gemisi Sıvastopol'a geldi. Kuşatmayla görevli kruvazörler de kendi bölgelerine döndüler.

30 Nisan 1916'da General Lyahov'un ordusuna bağlı sahil birliğiyle müşterek hareket etmek amacıyla bazı zırhlılar, kruvazörler, gambotlar ve Batum birliğini oluşturan diğer gemiler Batum'a hareket ettiler. Ekibin başına Batum askeri liman komutanı Albay M. M. Rimsky-Korsakov atanmıştı.

Birliğin görevi, Türk cephesindeki iki sahil bataryasını susturmak, düşman cephesini ve dağ eteklerini uzaktan dövmek, savunma silahlarını ortadan kaldırmak ve emre göre sahildeki değişik hedefleri ateş altında tutarak birliğin yapacağı saldırıya destek vermekti. Gemiler 5 Şubatta önce Arhavi nehri üzerindeki Türk siperlerini bombaladılar. Sabah sekizden akşam altıya kadar gemilerden açılan ateşin arkasından kara ordusu saldırıya geçerek öncü siperleri ele geçirdi. Ortalığın kararmasıyla birlikte "Rostislav" adlı gemi denize açılırken, gambotlar ve kruvazörler Batum'a döndüler.

Ertesi gün tüm gemiler sabah saatlerinde tekrar önceki mevzilerini aldılar. Bir kruvazör çevreyi kolaçan etmek üzere 30 mil kadar açıldı. Diğerleri ise "Rostislav"ı korumak için yerlerinde kaldılar. "Strogiy" adlı kruvazör Sumla, Fındıklı ve Atina [Pazar] bölgesindeki yolları gözetlemek için gitti. "Rostislav" ise tekrar Türk mevzilerini bombaladı. Karşılıklı çatışmalardan sonra karanlık bastırınca gemiler tekrar Batum'a döndü. Bir kruvazör ise bütün gece düşman sahilinde gezinmesini sürdürdü. Operasyon ertesi gün de devam etti ve 8 Şubatta Arhavi nehri bölgesindeki hareket sona erdi. Türklerin kaybı 500 kişi kadardı. Sahil birliğinin ölü ve yaralı kaybı ise 160 kişiydi; ama gemilerde herhangi bir hasar ve kayıp olmamıştı.

Filonun operasyonları sayesinde Arhavi işgal edilip de cephe Fındıklı'ya doğru kaydırılınca çarpışmalarda 7-15 Şubat tarihleri

arasında tabii bir fasıla meydana geldi. Lyahov'un Abu-Vice-Deresi nehrine kadar gelen Rus ordusu, nehrin karşı sahilini ele geçirdi. Türklerse nehrin sol sahilinde çok daha uygun bir mevkideydiler. Nehrin tüm akımı boyunca ateş hâkimiyeti onlardaydı ki, bu durumda nehri geçmek ve karşı saldırıda bulunmak büyük kayıpları göze almadan mümkün değildi. General Lyahov, Türklere daha fazla avantaj vermemek için, ordusunu bir süre dinlendirdikten sonra, gemi topçularının ateş desteği altında karşı saldırı başlatma emri verdi.

15 Şubat sabahı Rus kruvazör ve zırhlıları denize açıldı. Onları gambotlar takip etti. Saat 10 sıralarında Abu-Vice-Deresi nehrindeki Türk mevzilerine yaklaşan Rus kruvazör ve zırhlıları, nehirde mayın taraması yapıldıktan sonra, ateş açmak için kendilerine birer mevzi seçtiler.

Düşmanın tepeler boyunca uzanan mevzileri yalnızca ana hatlarıyla biliniyordu; bu yüzden "Rostislav" 152 mm.lik toplarla düşman bataryalarının bulunduğu tahmin edilen noktalara kıyıdan verilen koordinatlara göre ateş açmaya başladı.. Saat 10'da "Kubanets" gambotuna doğrudan Fındıklı köyünün alt tarafında yer alan boğaza ateş açma emri verildi. Gerçi emir yerine getirildi, ama saat 16'da mevzie henüz getirilmiş olan düşman bataryası "Rostislav"a ateş açtı. Birkaç mermi Rostislav'ın yakınından geçtiyse de, bir süre sonra batarya ateşi kesti. Bir saat sonra ateşi kesen Rus gemileri Batum'a dönerken, Rostislav bir süre daha kalıp ateş açtıktan sonra denize açıldı.

Gemilerden yapılan yoğun topçu ateşine rağmen General Lyahov bir saldırı riskini göze alamadı. Onun bu kararsızlığı düşmanın ateş gücü ve imkânlarının anlaşılması için 900 civarında keşif atışı yapan Rum Korsakov'un çekip gitmesine yol açtı. Karadan ve denizden kombine ateşin açılmamış olması beklenen sonucu getirdi ve Türkler gece saldırıya geçerek sahil birliğinin bulunduğu bazı noktalara yüklendiler. Lyahov hemen destek atışı için gemiler gönderilmesini istedi. İsteğe uygun olarak "Rostislav" Fındıklı'ya gitme emri alırken, Batum ekibinin komutanı kruvazörleri ve iki gambotu tam yol oraya gönderdi.

Karşılıklı çatışmalardan ve topçu düellolarından sonra 17 Şubat sabahı bölge Türklerden temizlenmiş ve ordu artık gemilerin

destek ateşine ihtiyaç dahi hissetmeden ve hiçbir direnişlere karşılaşmadan bütün gün saldırısını sürdürmüştü.

5 Martta Büyükdere'ye de bir çıkarma gerçekleştirildi. Düşmanı birden arkalarında gören Türkler çok muhkem bir cepheyi bırakarak dağlara kaçtılar. Bu durumda sahil birliğinin yapacağı tek şey düşmanı kovalamaktı. Yakın civardaki tüm bölge Türklerden temizlendikten sonra Lyahov düşmanın tekrar toparlanmasına fırsat vermemek için Mapavri [Çayeli]ne saldırmayı kararlaştırdı. Ancak bölgenin çok engebeli oluşu doğrudan bir çıkarmaya imkân vermediği için Lyahov, sahilden 20 km. içeride yer alan Mapavri'ye deniz yoluyla bir çıkarmayı uygun buldu.

Akşama doğru Trabzon'dan Mapavri [Çayeli]ne takviye kuvvet gönderildiği şeklinde bir bilgi olan Lyahov, aynı geçe bu çıkarmanın yapılmasını emretti. Akşam vakti Pazar'da gemilere bindirilen çıkarma birlikleri kruvazörlerin top ateşi desteğinde Çayeli'ne geldi. Gemilerin yaklaştığını fark eden Türkler kıyıdan makineli tüfekle ateş açtılarsa da, çıkarma birlikleri sahile çıkarak daha önce kürekçilerin belirlediği mevzileri ele geçirdiler. Çıkarma sırasında kruvazörlerden sürekli ateş açılmıştı ve bu topçu ateşleri düşmana bir zarar vermediyse de, birliklere moral aşılamıştı. Rus çıkarma birlikleri önemsiz kayıplara rağmen bazı düşman askerini esir alıp bir de top ele geçirdi. Türkler dağa çekildiler. Çayeli'nin batısındaki tepeleri ele geçiren Rus çıkarma birlikleri Rize yönüne doğru ilerlemeyi sürdürdüler.

Rize'nin batısında bir köprübaşı ele geçirmek isteyen General Lyahov, deniz yoluyla yeni bir çıkarma birliği getirilmesini emretti. Bunun üzerine gemilere bindirilen bir tabur asker Rize açıklarında bir yerde karaya çıktı. Çıkarma hareketi sırasında Türkler herhangi bir mukavemet göstermediler. Aynı gün düşman tarafından terk edilen Rize Rus çıkarma birliklerinin eline geçti. Ruslar, şehirde pek çok ganimet elde ettiler. Ruslar, Batum'dan itibaren bütün sahil boyunca yalnızca Rize'de gemilerine yükleyecek mallar ve gemilerin demirleyebilecekleri yerler bulabildiler. Rize limanı çok kötü bir limandı, ama yine de bir limandı.

Batum-Rize arasında hemen hemen yol yoktu. Orduya lazım olan yükler Batum'dan hayvanlarla taşınıyordu. Ama Arhavi'nin ele geçirilmesinden sonra ordunun ikmali deniz yoluyla yapılmaya başlandı. Yine deniz yoluyla nakliye ancak havanın iyi olduğu

günlerde yapılabiliyor, kötü havada ve kış günlerde nakliye imkânsız hale geliyordu. Dolayısıyla Rize'nin işgali ikmal şartlarını hayli iyileştirmişti. Ayrıca Rize'den Trabzon'a uzanan güzel bir şose yol vardı.

Rize'nin işgalinden önce Kafkas orduları komutanlığı ile Kafkas filosu komutanı, Trabzon'un ele geçirilmesi konusunda geniş çaplı bir çıkarma operasyonu üzerinde çalıştılar; ama her nedense 29 Ocak 1916'da genelkurmaylık Karadeniz'de büyük bir çıkarma operasyonu yapılmasını yasakladı. Bu yüzden Kafkas orduları komutanlığı Novorossiysk'den Rize'ye toplam 12 bin kişilik bir kuvvetle çıkarma yapmaya karar verdi.

Takviye kuvvet olarak "İmperatritsa Maria", "Yekaterina II" dretnotu ile iki zırhlı ve altı muhrip tahsis edilmiş; nakliye gemilerinin doğrudan korunması içinse, iki zırhlı, iki uçak gemisi ve muhripler görevlendirilmişti. Askerlerin gemilere bindirilmesi 3 Nisanda Novorossiysk'de tamamlandı ve ertesi gün gemiler denize açıldı. 6 Nisan sabahı saat yedide nakliye gemileri yüklerini Rize'ye boşaltmaya başladılar. Denizin sakin olması başta atlar olmak üzere yüklerin indirilmesi için oldukça kolaylık sağladı. Akşam beşe doğru indirme tamamlandı ve nakliye gemileri henüz ortalık aydınlıkken koydan ayrıldılar.

Rize limanının bulunduğu körfezin Alman denizaltılarından korunması için su altına bir ağ gerilmişti. Ayrıca denizaltılara karşı gerilen perdenin arka kısmına, içte mayın tarama gemileri, dışta ise mayın gemileri için iki perde konulmuştu. Bu aşırı tedbir hiç de gereksiz değildi. 30 Martta Alman U-33 denizaltısı "Portugal" isimli bir Rus misafir gemisini torpille batırmıştı. Halbuki misafir gemi yabancı olduğunu gösteren her türlü işareti koymuştu ve kara cephesindeki yaralıları almak için Batum'dan Of bölgesine gidiyordu. Dahası bölgede herhangi bir rıhtım olmadığı için "Portugal" yaralıları gemiye bindirmede kolaylık olsun diye beraberinde üç çıkarma botu ve bir buharlı kotra getirmişti. 30 Mart sabahı Sürmene'ye 5-7 mil mesafede kıyıya rahat yanaşabilmek için motorlarını durdurduğu için Alman denizaltının dikkatinden kaçmış, ama sonra motorları tekrar çalıştığında fark edilmiş ve denizaltı, periskopu dışarıda olduğu halde "Portugal"a yaklaşarak 1111 metreden bir torpido fırlatmış; o isabet etmeyince daha da yaklaşıp 556 metreden ikinci bir torpido atmış ve ge-

miyi tam orta yerinden vurmuştu. Torpidonun fırlatılması ve geminin batışı ani olduğu için filikaları indirmeye fırsat olmamıştı; ama yine de o civardaki Rus kruvazörleri 96 kişiyi kurtarmayı başarmıştı. Bunların tamamı Kızılhaç ekibiydi. Ne var ki, çoğu sağlık görevlisi olmak üzere 96 kişi de boğularak ölmüştü.

Rus makamları bu aptalca hukuk ihlali sebebiyle uluslar arası kuruluşların tamamına dilekçeler verdiler. Türkler, kendilerini haklı çıkarmak için "Portugal"ın savaşçı taşıdığını ileri sürdüler. Nikolay II, laf yarıştırmakla uğraşmak yerine İsveç karasularında demir cevheri taşıyan Alman gemilerine karşı bir misilleme yapabilirdi, ama İsveç 1916 yılında hiçbir şekilde savaşa bulaşan taraf olmadığı halde böyle bir riski göze almadı.

Almanlar da Kafkas cephesine deniz yoluyla takviye göndermişlerdi, ama bunu nakliye gemileriyle değil, zırhlılarla yapmışlardı. Örneğin "Midilli" 3 Nisanda Trabzon'a girerek 117 asker, 794 sandık mermi, dört top ve beş bin tüfek boşaltmıştı. Tüm yükünü bir saat zarfında boşaltan Midilli, daha sonra Sürmene koyuna gelerek orada bir saat kadar Rus mevzilerini bombaladı. Ayrıca 700-800 tonluk küçük bir tankeri yaktı. Midilli'yi bu sırada U-33 denizaltısı koruyordu ve ayrıca 88 mm. topu bulunan bir tanker de ona eşlik ediyordu.

"Midilli" daha sonra muhtemelen Rus nakliye gemilerini avlamak için Novorossiysk'e yöneldi. Fakat Rus dretnot ve zırhlıları tarafından fark edilince hemen bölgeden uzaklaştı. 4 Nisan sabahının erken saatlerinde U-33 denizaltısı Sürmene koyuna geldi. Birkaç saat sonra bazı Rus kruvazörlerinin refakatinde doğudan gelen iki Rus nakliye gemisini görünce torpido fırlatmaya hazırlandığı bir sırada, Rus kruvazörlerin ateş açması yüzünden bölgeden uzaklaşmak zorunda kaldı. Aslında U-33 yok olmakla burun buruna gelmişti. Rus kruvazörüne su altına atılan bombalar yüklenmişti, ama personel henüz bu bombaların nasıl kullanılacağını çok iyi bilmiyordu. Bu yüzden denizaltının üstünden giderken bombaları atamadılar.

Daha önce belirtildiği gibi Alman denizaltıları Rusya sahillerindeki sivil yelkenli gemileri batırmayı alışkanlık haline getirmişlerdi. Örneğin UB-7 Odessa ile Varna arasında iki yelkenli batırmış, daha sonra Sivastopol bölgesinde avlanmaya gönderilmişti. Böylece 23 Nisanda Varna'dan hareket eden UB-7 26 Nisandan

2 Mayısa kadar bölgede tetikte bekledi. Bir Rus ıskunası uzun bir takipten sonra ateş açılarak ve sinyal verilerek durdurulmak istendi. Takibin devamında aradaki mesafe azalınca UB-7 ateş açtı. Iskuna yelkenleri indirmişti, fakat motorları çalışır vaziyetteydi. UB-7 ise ateşe devam ediyordu. Aradaki mesafe 2 km. civarına inince yelkenli birden top atışıyla karşılık verdi. Böylece UB-7 hızlı bir şekilde dibe batmaya başladı. İlk Rus gemi tuzağı bu idi. Ondan sonra Rus filosu komutanlığı Almanların küçük yelkenli gemilere saldırı hevesini ortadan kaldırmak için yelkenli-motorlu ıskunalara top konulmasını emretti. Ne var ki bu emri uygulayan subayların galiba başlarındaki tek tip kasket gibi kafaları tek yönlü çalışıyordu. Iskunayı haki yeşile boyadılar, yelkenleri yenilediler, direk takımı diktiler ve kısacası bir savaş gemisi görünümü verdiler. Böylece Alman denizaltıları tuzak gemileri kolayca tanıyarak onlara dokunmadılar.

General Lyahov, emrindeki gemileri yeniden gruplandırdıktan sonra 13 Nisanda bir saldırı düzenlemeye karar vererek Batum'daki gemileri hemen geri çağırdı. 14 Nisanda Sürmene'ye gelen gemiler şafak vakti yaklaşık 2 km. mesafeden Kara-Dere nehrinin girişini bombalamaya, sahilden verilen koordinatlara göre diğer yerlere de mermi yağdırmaya başladı. Daha sonra bölgeye intikal eden diğer gemiler de Kara-Dere'nin sol sahilini ve Sürmene'yi bombaladılar. Arkasından Rus ordusu saldırıya geçerek Sürmene'yi işgal etti ve sahilden sekiz km. ilerledi. Bu arada sahilde de dört kruvazör ve beş "Elpidifor" Rus zırhlılarını Alman denizaltılarından korumaya çalışıyordu. Ertesi gün tekrar denize açılan Rus gemileri aldığı radyo mesajına istinaden düşmanın mevzilenme ihtimali bulunan Yakun-Deresi'ni bombaladılar. Öğleden sonra saat ikide Lyahov'un ordusu Türklerin bekinmeye çalıştıkları Kalkos köyünü [şimdiki Bakırçay] işgal etti. Fakat Türkler gemilerden açılan ateşten korunmak için buradan ayrılıp Arseni İskelesi köyüne gitmek zorundaydılar. Ne var ki Rus askerleri saat 6'da burayı da işgal ettiler. Böylece sahil birliği Trabzon'a 15 km. mesafede cephe kurarak sahilden 12 km. içeri girmiş oldu. 19 Nisanda Trabzon'a giren Rus askerleri, daha sonra Akçaabat'ı işgal ederek Trabzon'un batı istikametine doğru yaklaşık 50 km. ilerlediler. Rus ordusuna daha ileri gitme talimatı verilmemişti. Bu askeri operasyon sebebiyle Trabzon limanındaki iskeleler genişletilirken, koy da denizaltılarına karşı ağlarla kapatıldı. Sahil

bataryaları kuruldu, fakat bataryalara 152 mm.lik toplar yerleştirildi. Bir miktar deniz uçağı da Trabzon'da üslendi.

Trabzon'un işgalinden sonra sahil birliğinin mevcut gücüyle ele geçirilen köprübaşının güvenli bir şekilde elde tutulamayacağı anlaşılmıştı. Bu yüzden Kafkas orduları komutanlığı genelkurmaylıktan iki piyade tümeni gönderilmesi talebinde bulundu. Nisan ayı ortalarında genelkurmaylık iki tümen askerin gönderileceğini, fakat filo komutanlarıyla gemilerin sevk ve çıkarma konusunda hazırlık yapması için görüşülmesini bildirdi. Nihayet ay sonunda genelkurmaylıktan gelen açıklamada ilk ağızda 18 bin kişilik 127. piyade tümeninin gemilere bindirileceği belirtiliyordu. Tümenle birlikte ayrıca 2100 at, 36 top, 200 çift öküz, 800 araba ve 50 bin pud mühimmat da gönderiliyordu. Birinci sevkıyatı hemen hemen aynı unsurları ihtiva eden 123. piyade tümenin gönderilmesi takip edecekti.

Her iki tümenin gemilere bindirilmesi için Mariupol limanı seçilmişti. Çünkü buradaki iskele uygundu ve askeri limana kadar getirecek demiryolu mevcuttu. Ama en önemlisi Alman denizaltılarının Azak Denizi'ne gelmiyor olmalarıydı. 13 Mayısta Mariupol'da 127. piyade tümeninin gemilere bindirilme işlemi başladı. 17 bin asker, 4300 baş at ve öküz, 1500 araba ve 60 bin pud (983 ton) mühimmat vardı. Yükleme işi ertesi gün sabaha kadar sürdü. 30 nakliye gemisinden oluşan konvoy denize açıldı ve Kerçen Körfezi'ne doğru yola koyuldu.

Aynı sıralarda nakliye gemilerini karşılayarak koruma altına almak için Rus zırhlı ve kruvazörleriyle, uçak gemileri de Kerçen Körfezi'ne gönderilmişti. Ama asıl koruma işini iki dretnot üstlenmişti. İstanbul Boğazı'na yakın bir yerde bekleyen bu gemiler, Yavuz'un dışarı çıkması halinde aşağıda bekleyen denizaltılarına bilgi veriyorlardı.

Nakliye işi selamet içinde tamamlanmıştı, ama 18 Mayıs gecesi hava sakinleşip güçlü bir çırpıntı başlayınca askerler ve atlar ciddi zararlar gördüler. 19 Mayıs sabahı Lazistan sahili göründü. Konvoy komutanı "Aleksandr I" ve "Almaz"a Kavat-Şan'a kadar olan bölgede tarassutta bulunmalarını emretti. Çıkarma yapılacak noktaya yaklaşıldığında nakliye gemilerini bir kruvazör karşılayarak körfeze kadar onlara eşlik etti. 19 Mayıs akşamı başlayan indirme işi, ertesi gün öğleden sonra tamamlandı. 21 Mayıs-

ta denizde herhangi bir düşman gemisi görülmediği yolunda istihbarat geldikten sonra nakliye gemileri Mariupol'a 123. piyade tümenini almak üzere yola koyuldu.

Alman-Türk kuvvetleri esasen çıkarmayı engelleyecek durumda değillerdi. Yavuz, 26'dan 22 Mayısa kadar bakıma alınmıştı. 3-8 Mayıs tarihleri arasında Tuna ve Yevpatoria'da devriye görevi yapan Breslav ise 30 Mayıs 2 Haziran tarihleri arasında Sinop ve Samsun'a iaşe ve mühimmat taşımakla meşguldü. U-33 denizaltısına gelince, "Strogiy" adlı Rus kruvazörüyle girdiği çatışmadan sonra uzun süreli bakıma alınmış, onun yerine gönderilen U-38 Akdaniz'den ancak 23 Mayıs tarihinde gelebilmişti ve Lazistan sahiline doğru ilk seferini de 31 Mayısta yapacaktı. 25 Mayısta İstanbul'dan Lazistan'a doğru yola çıkan küçük UB-14 denizaltısı ise hava şartları sebebiyle ancak 4 Haziranda Trabzon civarına varabilmiş. Gemi komutanının raporuna gere denizaltı 4 Haziran sabahı 3 km. mesafeden Rus nakliye gemilerine iki torpido fırlatmış, fakat bunlardan yalnızca bir tanesi hedefe isabet etmiştir. Her nedense devriye gezen Rus gemileri onu fark etmemişti. 7 Haziran tarihinde İstanbul Boğazı girişinde UB-14 Rus denizaltısının hücumuna uğradıysa da, hızlı bir şekilde dibe dalmak suretiyle kurtulmayı başardı.

123. piyade tümenini almak için Mariupol'a gelen nakliye gemileri, 28 Mayısta yükünü aldıktan iki gün sonra denize açıldılar. 123. piyade tümeninde top bulunmadığı için gemi sayısı 30'dan 21'e düşürülmüştü. Yine aynı koruma tedbirleriyle Trabzon'a gelen gemiler 2 Haziran sabahı yüklerini boşaltmaya başladılar. İndirme yapılırken hava şartları oldukça müsaitti, fakat sonra birden bozdu ve fırtınanın şiddetlenmesi sebebiyle gemiler yüklerini tamamen boşaltamadan Batum'a çekilmek zorunda kaldılar. Bunlar daha sonra Batum'dan yerli nakliye vasıtalarıyla Trabzon'a getirildiler.

Bundan sonra deniz filosunun imkânları Trabzon'da elde tutulan bölgenin müstahkem hale getirilmesi ve orada Kafkas ordusunun ikmal üslerinin kurulması için seferber edilecekti. Trabzon'un deniz tarafından savunması için Batum filosunun bünyesine üç zırhlı daha ilave edildi. Bu kuvvet, hem bölgeyi Yavuz'dan korumak, hem de Türk ordusunun Trabzon'a karşı bir hareketi düzenlemesi halinde kara ordusuna destek vermek için yeterliy-

di. Ne var ki ileriki dönemlerde, 1917'de sahil kesiminde yer alan çatışmaları fiilen yürütebilmek için, çoğunlukla yalnızca kruvazörlerin desteğine ihtiyaç duyan sahil kuvvetlerinin ufak tefek çatışmalarına yardımcı olabilecekti.

1916 yazında Alman denizaltılarının faaliyetleri artmıştı. Örneğin 31 Mayısta Kafkas sahillerine büyük U-38 denizaltısı geliyordu. Bu denizaltının bordasında üç adet torpido saptırıcı vardı ve 3 Haziranda onları Batum'un 45 mil kuzeyine çıkarmışlardı. 7 Haziranda U-38 birbirinin izinden giden ve duman çıkarmadan ilerleyen üç tanker görünce hemen su altındaki mevzisinden onlara saldırmaya hazırlandı. Fakat tankerler 2-3 km. mesafeye gelince birden 75. mm.lik toplarla nişan alarak ateş açtılar. Denizaltı dibe dalmak zorunda kaldı ve ancak bir torpido fırlatabildi, ama tankerler bir manevra yaparak torpidodan kurtuldular. Ertesi gün U-38 sahile 3-5 mil mesafede yüksüz olarak seyreden bir nakliye gemisini torpidoyla vurdu. Fakat ikinci gemi torpidodan kurtulup kendini sahile attı. Üçüncü gemi de sahile yanaşmayı başardı. U-38 hemen onların peşine takıldı ve sahile yaklaşarak 88. mm.lik toplarla ateş açtı. Her üç gemi de Kafkas ordusuna iaşe taşıyordu. U-38 daha sonra 700 tonilatoluk üç direkli bir ıskunayı batırdı. Yine de Tuapse koyuna giriştiği saldırı denemesi başarısız oldu. Aynı denizaltı 10 Haziranda da 400 tonilatoluk başka bir yük gemisini denizin dibine gönderdi. U-38 Karadeniz'in güney kesiminde dolaşırken zikzak çizerek giden Rus dretnotu "İmperatritsa Maria"yı fark ederek yaklaşık 2 km. mesafeden iki torpido fırlattıysa da isabet sağlayamadı ve sonunda 14 Haziranda İstanbul Boğazı'na geri döndü.

Daha sonraki günlerde UB-14 denizaltısı ve bakımı tamamlanan U-38 Kırım sahilinde ve Karadeniz'de çeşitli Rus gemilerini vurmaya devam ettiler. Daha sonra U-38 Ege Denizi'ne gitti.

3 Temmuzda ise Yavuz tekrar Karadeniz'e açıldı ve bir gün sonra 3,3-4,6 km. mesafeden Tuapse'yi topa tuttu. Limanda yangın çıkmıştı. Akşama doğru Midilli de ortaya çıkarak Yavuz'la buluştu. Midilli, Soçi'de demir yolu malzemesi taşıyan 1500 tonilatoluk bir nakliye gemisini torpido ile batırdı. Daha sonra Vardana karakolu yakınlarında yaklaşık 2000 tonilatoluk nakliye gemisini top atışlarıyla denizin dibine gönderdi. Arkasından Yavuz Bulgaristan sahillerine yöneldi ve güney kıyılarını takip ederek 6 Temmuzda İstanbul Boğazı'na geri döndü.

Yavuz'un Tuapse'nin bombalanmaya başlandığı andan tekrar İstanbul Boğazı'na varış anına kadar 36 saatten fazla vakit geçmişti. Rus zırhlılarının Sıvastopol'dan İstanbul Boğazı'na varıncaya kadar en az 15 saat yol kat etmeleri gerekiyordu. Hatta kruvazörler dahi, saatte 14 knot hızla gitseler bile, İstanbul Boğazı'na ancak 21 saatte varabilirlerdi. Petrolle işleyen torpidolar bile dretnotların gelişine kadar İstanbul Boğazı ağzına mayın döşeyerek Yavuz'un geçişinden önce mayın tarama gemileriyle taranmasına izin vermeyebilirlerdi. Keza Varna ve Yavuz'un kömür alabileceği yegane yer olan Trabzon açıklarına mayın döşenebilirdi. Bu teorik bir görüş olsa bile, Yavuz oradan yakıt takviyesi alıncaya kadar Rus filosundan bölgede manevra yapan denizaltılar oraya gidebilirlerdi. O zaman Yavuz'un hiçbir yere kıpırdama şansı kalmazdı. Demek ki ona bile bile çekip gitme fırsatı verilmişti. Duma'daki milletvekillerinin çarın bakanına açıkça "Ne bu? Aptallık mı, ihanet mi?" diye sormaları da tevekkeli değildir. Hatta bu olaydan sonra Karadeniz filosu komutanlığına kendi emrinde çalışan personel tarafından "Gobengrad" lâkabı takılmıştı. Artık böyle bir komutanın Sıvastopol'da kalması tehlikeli olurdu. Bu yüzden II. Nikolay onun yerine hızlı bir şekilde 43 yaşındaki Tümamiral A. V. Kolçak'ı atadı.

21 Temmuz akşamına doğru Midilli 65 mayınla birlikte denize açıldı. Plana göre 22/23 Temmuz gecesi mayınları Novorossiysk'e döşemesi gerekiyordu. Fakat 22 Haziran günü öğle saatlerinde kendisine yaklaşan dört kararı gördü. Bunlar Rus dretnotlarıydı. Almanlar hemen bir sis perdesi yaratarak manevra yapmaya giriştiler. Rus dretnotu mecburen ateşi kesti, fakat sisin dağılmasından sonra tekrar ateşe başlayınca Midilli yine bir sis bombası attı. Bu yüzden doğrudan hedefi görerek atış yapılamadı. Atılan mermilerden yalnızca bir tanesi bordaya isabet ederek önemsiz bir hasara yol açtı. Ama yine de dördü ağır olmak üzere yedi kişi yaralandı. Sonuçta Midili takipten kurtularak 23 Temmuzda İstanbul Boğazı'na dönmeyi başardı.

Bulgaristan'ın Yamboli şehrinde Alman ordusuna ait SL-10 zeplininin üssü vardı. Bu zeplin 15 Temmuzda İstanbul semalarında uçtuğunda Müslümanlar şaşkınlığa düşmüşlerdi. Aynı zeplin 28 Temmuzda Sıvastopol'un bombalanması için gönderildi ve bir daha geri dönmedi; ama Almanlar da onun neden geri dönmediğini bir türlü öğrenemediler.

1916 yazında Almanya'dan Türkiye'ye UB-42, UB-44 ve UB-45 denizaltıları gönderilmişti. Bunlar Avusturya'nın Pola limanına kadar demir yoluyla getirilmiş, oradan 3 Ağustosta Çanakkale Boğazı'na gelmişlerdi. Bilâhare 12 Ağustosta UB-45, üç gün sonra da UB-42 İstanbul'a geldi. UB-44 ise 8 Ağustosta Ege Denizi'nde bir İngiliz zırhlısını batırmıştı. UB-45 de henüz 20 Ağustosta Karadeniz'e açılarak Tever adlı İtalyan vapurunu batırdı.

25 Ağustos tarihinde "İmperatritsa Maria" dretnotu, bir zırhlı, sekiz kruvazör ve 14 uçak taşıyan iki uçak gemisinden oluşan Rus filosu Varna'ya geldi. Rus deniz uçakları Varna üzerinde bir uçuş gerçekleştirdiler. Almanlar buna cevap olarak üç uçak gemisinden Rus savaş gemisine yetmiş bomba attılar. "Pospeşniy" adlı Rus kruvazörü iki yerinden isabet alarak battı. 6 kişi ölmüş, 20 kişi de yaralanmıştı, ama diğer gemilerde herhangi bir hasar yoktu.

26 Ağustosta Romanya da İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girdi, fakat Romanya'nın savaş filosunun herhangi bir askerî değeri yoktu. Nitekim bazı yük ve yolcu gemileri işe yarar bulunmuş, bunlar Sıvastopol'a getirilmiş ve üç tanesi uçak gemisine, bir danesi de refakatçı zırhlıya dönüştürülmüştür.

28 Ağustosta Avusturya-Macaristan'ın Tuna filosuna bağlı gemileri Romanya'nın Tuna üzerindeki Georgius limanını bombaladılar. 1916 yılında Avusturya-Macaristan'ın silahlı monitör kuleleri olan Tuna filosuna karşı durmak ve kara ordusunu desteklemek amacıyla Rus Tuna filosu kurulmuş; Karadeniz filosundan da daha önce 1915'de Amur'dan deniz yoluyla getirilen dört adet zırhlı bot takviye olarak getirilmiş, ayrıca iki torpido aparatı bulunan ve harbiye nazırlığına ait olan orta büyüklükte bir denizaltı gönderilmişti.

6 Ekim 1916'da Sıvastopol'da "İmperatritsa Maria" zırhlısı infilak etti. Bugüne kadar patlamanın sebebi ortaya çıkarılamadı. Patlamanın ya ana kalibrenin burun kulesindeki barutun kendi kendine alev almasından ya da bir kundaklamadan kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Ama zırhlıda meydana gelen 24 patlama sonucunda 1123 kişilik mürettebattan 228 kişisi ölmüştür. 1916 sonlarına doğru geminin sudan çıkarılması çalışmaları başlamış, fakat kısa süre sonra başlayan devrim faaliyetleri aksamış ve ancak 1918 Mayısında çıkarılabilmiştir. Gemideki 305 ve 130 mm.lik toplardan başka, diğer mekanik aksam sökülmüş, gövde ise 1920'de metale dönüştürülmüştür.

"İmperatritsa Maria"nın ortadan kalkması, I. Dünya Savaşı sırasında yalnızca Karadeniz filosu için değil, tüm Rus filosu için de en ağır kayıp olmuşsa da, Karadeniz'deki kuvvetler dengesini fazla etkilememiştir. Çünkü Rusya 1917'de Karadeniz'de Türk ve Almanların sahip oldukları linkor, zırhlı, kruvazör, denizaltı ve deniz uçağına kıyasla sayı ve nitelik olarak daha üstün güce sahipti. "İmperatritsa Maria"nın yok olmasına rağmen Yavuz ve Midilli İstanbul Boğazı'ndan dışarı çıkma tehlikesini daha fazla göze alamadılar ...

6. Kafkasya 1916

Türk genelkurmaylığının 1916 yılı savaşları için sıkı bir operasyon planı yoktu. Enver Paşa'ya göre savaş Türk cephelerinde değil, Avrupa'da geçecekti ve hatta bizzat kendisi müttefiklerin Çanakkale operasyonundan sonra serbestiyet kazanan Türk ordusunun Avusturya-Macaristan'a yönlendirilmesini teklif etmişti.

Rusya'yı yönetenler de Türkiye ile yapılacak savaşa özel bir önem vermemiş, hatta ilk ağızda yüz binlerce askeri Batı cephesine kaydırmışlardı. Kafkas cephesindeyse hem Rus hem de Türk generallerin savaşçı damarları kabarmıştı ve didişmeye can atıyorlardı.

1916 yılı başlarında Türkiye'nin 3. ordusu 122 tabur, 78 bölük ve Kürt birliklerinden oluşuyordu. Toplam 80226 askerden 56195'i piyade, 2087'si süvari idi. Ayrıca 150 top ve 77 makineli tüfek vardı. Rus Kafkas ordusu ise 118 tabur, 23 Ermeni gönüllü müfrezesi, 105 bölük, 338 top, 10 uçak ve 150 kamyon bulunuyordu.

Rus ordusunun hücumu, 10 Ocak 1916 gecesi 2. Türkistan kolordusunun, Türklerin dikkatini Rus ordusunun sol kanadına çekmek amacıyla Oltu taraflarına saldırmasıyla başladı. 2 gün sonra ise Ermeni ihtiyatları tarafından desteklenen 1. Kafkas kolordusu saldırıya geçti. Çok iyi hazırlanmış ve gizlice getirilmiş Rus ordusunun böyle uygunsuz bir mevsimde girişti̇ği bu saldırı Türklerin hiç beklemediği bir şey olduğu için ilk aşamada başarılı olmuş ve Köprüköy mevzisi ele geçirilmişti. Operasyon birkaç taktik dahilinde sürdürülüyordu: Dağ geçitlerini tutmak, 2700 metre yükseklikte ve -25 derece soğukta ve patikaları hızlı bir şekilde kapatan

kar fırtınaları altında düşmanı dağlarda çevirme altına almak. Saldırının bütün yükü topları elleriyle çekmek zorunda kalan piyadelerin omuzlarındaydı. Fakat bazı kolları kar tünelleri içinden ilerlemek zorunda kalan 2. Türkistan lejyonu bilhassa çok zahmet çekiyordu. Özellikle Sarıkamış bölgesinde yolların çok olması sebebiyle Rus ordusu bu yönde daha hızlı ilerliyordu.

Ocak ayı ortalarında Hasan Kale işgal edilmiş; Türkler alelacele Erzurum'a çekildikleri için Rus ordusu hemen hemen herhangi bir direnişle karşılaşmamıştı. Türk ordusunun ana kuvveti mağlup edilip merkezleri dağıtıldığı için Kafkas ordusunun hedefine ulaştığı söylenebilirdi. Casusların getirdikleri bilgilere göre Erzurum'da Türkler moralleri bozulmuş vaziyetteydi; kimse savunma yapmaktan bahsetmiyordu ve kalenin bir hamleyle ele geçirilmesi mümkündü.

Bu arada Türkler İstanbul ve Mezopotamya'dan Erzurum'a asker sevk etmeye başlamışlardı. Bu yüzden General N. N. Yudeniç hemen Erzurum'a karşı saldırıya geçilmesini teklif etti; ama Tiflis'ten gelen Grandük Nikolay Nikolayeviç onun gibi düşünmüyordu. Türklerin Erzurum kalesindeki güçlü bataryaları (265 top) onu endişelendiriyordu. Yudeniç, uzun ağız dalaşından sonra nihayet onu ikna edebilmişti.

Ruslar, 11 Şubat tarihinde, akşam saat sekizde Erzurum'a karşı taarruza geçtiler. Kuzeyden 2. Türkistan lejyonu 4. Kafkas avcı tümeni ve 1. Kafkas kolordusuyla birlikte hücum etmişti. Toplam 78 tabur, 55 bölük, 4 istihkam bölüğü 180 topla birlikte saldırıya katılmıştı. Toplar arasında Kars'tan kamyonlarla getirilen 16 ağır top da vardı. Taarruz başarılı olmuş; Ruslar henüz 12 Şubatta önemli yolları kontrol altında tutan iki kaleyi ele geçirmişlerdi ki, bu sayede kuzeyden Türk ordusunun sırtında bitme imkânı yakalamışlardı. Nihayet Rus ordusu 16 Şubatta Erzurum'a girdi. Türkler de 70-100 km. batıya çekildi. Rus ordusu, 13 Martta Memehatun, 25 Martta da Hibonsi* sınırına kadar olan mesafede düşmanı kovaladıktan sonra kış şartları sebebiyle iaşe ve ikmal yolları kapalı olduğu için durmak zorunda kaldı.

Çarpışmalar sırasında 8 bin kişi esir alınmış, 315 top, bol miktarda iaşe ve mühimmat ele geçirilmişti. Rusların kaybı 2300 ölü,

* Hibonsi'nin günümüzde neresi olduğu tespit edilemedi (çev.).

14700 yaralı ve donmuş nefer olarak toplam 17 bin kişiydi. Türklerin 3. ordusu ise mevcudunun yarısını ve toplarının neredeyse tamamını kaybetmişti.

Mart ortalarında yolların aşırı çamur ve bütünüyle bozuk olması, Erzurum-Erzincan yönündeki saldırı faaliyetini durdurmuştu. Fakat Karadeniz sahillerinde ilkbahar daha erken başladığı ve çamurlar kuruduğu için Primorsky müfrezesinin buradaki faaliyeti Karadeniz filosuyla koordineli olarak yürütüldüğünden oldukça başarılıydı. 25 Martta bu müfreze Türklerin ana üssü Trabzon'a 50 km. mesafedeydi. O sıralar Primorsky müfrezesi 21 tabur, 9 Ermeni gönüllü bölüğü, 3 Kazak alayı, 4 istihkâm bölüğü ve 38 toptan ibaretti.

Primorsky müfrezesi 20 taburla 14 Nisanda Kara Dere nehrinin sağ sahili boyunca uzanan mevzii işgal etti. Sayıca ondan iki misli daha az olan Türk ordusu ise nehrin sol sahilinde Sürmene'yi işgal etmişti. Aynı gün Ruslar iki gemiden açılan topçu ateşinin desteği sayesinde Sürmene'yi ele geçirdiler ve bir gün sonra da Trabzon'a 15 km. mesafeye kadar ilerlediler. Burada duraklayan Rus ordusu Trabzon'a taarruz hazırlığına başladı. Taarruz tarihi 19 Nisan olarak belirlenmişti. Türkler Rusların bu soluklanmasından faydalanarak 16 Nisan gecesi şehri terk ettiler. İki gün sonra yani 18 Nisanda Trabzon'da yaşayan Rumlar saldırıdan zarar görmemek için şehrin yalnızca Türkler tarafından boşaltılan kısımlarının işgal edilmesi ricasıyla adam gönderdiler. Böylece Ruslar Trabzon'u savaşsız işgal etmiş oldular.

Trabzon'u ele geçirme operasyonun amacı tamamıyla burada Kafkas ordusu için güçlü bir ikmal üssü kurmaktı. Kumandanlığın bir diğer amacı da bu müstahkem bölgeyi ordunun sağ kanadı için bir destek noktası haline getirmekti. Fakat Primorsky müfrezesinin gücü, sözü edilen bu köprübaşının tamamını elde tutmak için kesinlikle yeterli değildi. Bu yüzden Yudeniç Kafkas ordusu başkomutanlığı vasıtasıyla genelkurmaylıktan iki bin kişilik bir piyade bölüğünün takviye olarak gönderilmesini talep etti. Yudeniç'in takviye talebi üzerine kendisine iki bölük adı altında üç bölüğün gönderilmesiyle karşılandı ve bu askerler deniz yoluyla Mayıs ayı sonlarında Mariupol'dan Trabzon'a gelerek 5. Kafkas kolordusuna iltihak ettiler.

İran'da bulunan General Baratov'a İngilizlerin yenilmesinden sonra Türklerin Mezopotamya'dan Erzurum'a kuvvet kaydırmasını önlemek için bir saldırı başlatması emredilmişti. Baratov da kuvvetlerinin büyük kısmıyla Batı yönünde Bağdat'a yürürken, bir kısmını da güneye gönderdi. Ocak-Şubat ayında Rus seferi kolordusu Kengever-Devletabat-Sultanabad hattını işgal etti. Şubat-Martta Bicar, Kirmanşah ve Kaşan'a kadar ilerleyen Rus ordusu, 20 Martta ana kavşak üzerindeki Isfahan'ı işgal etti. Kalabalık ve savaşçı göçebe Bahtiyar aşiretini bazı şehirlerde düşmanı kılıçtan geçirmeye tahrik eden Isfahan'daki Alman propaganda merkezi dağıtılmıştı.

Böylece verilen görevi yerine getiren Baratov daha fazla ilerlemeyi durdurdu. Fakat Kut el-Amara'da kuşatma altında kalan İngiliz ordusunun ağır ahvali, İngiliz hükümetini Bağdat'a saldırma konusunda Rus ordusunun yardımını istemek zorunda bıraktı. Böylece Baratov'un seferi kolordusu tekrar batı yönünde ilerlemeye başladı. Rus ordusu Nisan ayında Kerind'i, Mayısta Kasrışirin'i işgal ettikten sonra geri çekilmekte olan Türk birliklerini sıkıştırarak Bağdat'daki Türk garnizonuna kadar geldi. Bu arada General Baratov, Hacı Murat Muguyev'in komutasındaki Kazak alayını İngilizlerle doğrudan temasa geçmesi için göndermişti. 22 Mayısta İngiliz karargâhının bulunduğu Zorbatiye'ye gelen Kazak alayı, İngiliz-Rus ordusunun ortak hareket edebileceğini fiilen göstermiş oluyordu; ama İngiliz komutan Rus ordusuyla dolaylı yoldan işbirliği yapmak istemedi.

Türkler, Erzurum ve Trabzon'un kaybedilmesini bir türlü kabullenemediler ve yeni bir karşı saldırı başlatma kararı aldılar. Boğazlar bölgesinden on tümenden oluşan ikinci orduyu Kafkas cephesine kaydırdılar. Türklerin saldırıya geçmesinden önce Kafkas ordusu 183 tabur, 55 gönüllü alayı, 657 makineli tüfek ve 470 topa sahip 175 birlik, 28 istihkâm bölüğü, 4 havacı birliği, 6 motosikletli ve mobilize birlik ve 9 zırhlı arabadan olmak üzere toplam 207293 piyade ve 23220 süvariden oluşuyordu.

Türk ordusunun saldırısı Nisan ayında başladı ve Türkler, Mayıs ayı sonlarında Memehatun'u istirdat ettiler. Bu arada Türk genelkurmaylığı karargâhından kaçan bir subay Ruslara geldi. Yanındaki belgelerden ve anlattıklarından, Türk ordularının bulunduğu yerlerin haritası çıkarıldı. O güne kadar bu konudaki bilgiler kabataslaktı. Ayrıca Türk ordusunun saldırı planları da açığa

çıkmış oldu. Bunun üzerine General Yudeniç emrindeki birlikleri Türk ordusunun saldırı planı konusunda uyardı. Yudeniç, Gümüşhane-Kelkit-Erzincan hattı boyunca ilerleyerek ikinci orduyla birleşmeden önce üçüncü orduyu ortadan kaldırmak istiyordu.

Türkler, Rus ordusunun dikkatini ana darbeyi indirmek istedikleri Trabzon'un doğu kesiminden başka bir yöne çekmek için 30 Mayısta birden Memehatun bölgesine saldırarak 1. Kafkas kolordusuna ait birlikleri Erzurum'a doğru ittilerse de, 6 Haziranda bir karşı hücumla durduruldular. Bu defa Türkler 22 Haziranda ana hat üzerinde operasyona başladılar ve 12 Rus taburunun karşısına 27 tabur asker sürerek Trabzon civarındaki Rus birliklerini imha etmek amacıyla 5. Kafkas kolordusunun sol kanadına Sürmene yönünde bir darbe indirdiler. Rus cephesini yaran Türkler, onları bölgeden iterek denize 20 km. kadar yaklaştılar. Fakat 4 Temmuzda büyük kayıplar verdiler ve saldırı tempoları düştü. Bunun üzerine 5. Kafkas kolordusunun sol kanadı karşı saldırıya geçti. Daha önce yani 2 Temmuzda da Türk kuvvetlerinin zayıflamasını fırsat bilen 2. Türkistan lejyonu saldırıya geçmişti.

5 Ağustosta ikinci Türk kolordusu Ognot* yönünde saldırıya geçti. İlk önceleri geri çekilen Rus ordusu, diğer cephelerden önemli takviye geldikten sonra 17 Ağustosta karşı saldırıya geçti. Çarpışmalar 11 Eylüle kadar münavebeli zaferlerle geçti, fakat daha sonraki günlerde şiddetli kar yağışı ve don olayları tarafları saldırıyı kesip alelacele kış hazırlıklarına başlamaya mecbur etti. İlkbahar aylarının gelişine kadar her iki taraf da savunmada kaldı.

Baratov'un elde ettiği başarılar, Bağdat'ın 150 km. güneyindeki 20 bin kişilik altıncı Türk kolordusunu kumanda eden Alman Feldmareşal Von der Goltz'u ciddi şekilde rahatsız etmiş ve Rusları mahvetme kararı almıştı. Başlangıçta Kut el-Amara'daki İngilizler, Türklerin, kendilerinin 25 bin kişilik kuvvetine karşılık Kut el-Amara'nın güneyinde yalnızca sekiz bin kişilik bir piyade birliği bırakarak, daha büyük bir güçle (13. kolorduya bağlı 15 bin piyade) Baratov'a karşı saldırıya geçmesine göz yumdular. 13. kolordu Alman topları, makineli tüfek ve telsiz istasyonlarına sahipti.

Türklerin Baratov'a karşı saldırıları 2 Temmuz 1916'da başladı. Her ne kadar Baratov'un kolordusu o sıralar takviye edilmiş ve

* Ognot'un günümüzde neresi olduğu tespit edilemedi (çev.).

bünyesinde 13 tabur, 65 bölük ve Kazak alayı (10016 piyade, 7392 süvari), ayrıca 35 top var ise de, Temmuz ortalarında Hanikin'i boşaltmak zorunda kaldı. Türkler 15 Temmuzda Kirmanşah, 10 Ağustosta Hemedan'ı ele geçirdiler.

7. Rusya'da devrim

1917 yılında Türkiye cephesi de dâhil olmak üzere Rusya'nın tüm cephelerinde savaşın seyrini temelden değiştiren Şubat devrimi başladı. 1920 sonlarına doğru yurt dışına giden tarihçiler, devrimin güya Rusya'yı Dünya Savaşı'nda zaferden mahrum ettiği söylentisini ciddi şekilde abarttılar. Ne yazık ki A. N. Bohanov gibi konuya fazla vakıf olmayan çağdaş tarihçiler de Rusya'nın Şubat 1917 devriminden önce savaşı kazandığını ispat etmeye çalışıyorlar. Ama bu sav, hakikatten oldukça uzaktır.

Mesele, 1917 devrimine doğru Almanların birkaç Rus eyaletini işgal etmiş olmaları değildir. 1944 ortalarında da Almanlar Rus topraklarındaydı, ama herkesin bildiği gibi, davayı kesinlikle kaybetmişlerdi ve Hitler'e suikast düzenleyen Alman generaller dahi bunu anlamışlardı. 1917 başlarındaki Rusya ile 1944 ortalarındaki SSCB arasında temelde farklılık vardı: 1944'de düşman kiminle savaştığını ve ne için savaştığını biliyordu. Sovyet ordusu dünyanın en iyi T-34, KV, İS-1 ve İS-2 tanklarına sahipti. Her saldırıdan önce piyadenin geçeceği yol on binlerce topla ve etkili ateş düzenekleriyle (meşhur Katyuşalar) temizleniyordu ve hava hâkimiyeti Sovyet uçaklarındaydı. SSCB fabrikaları faşist Almanya'dan bariz şekilde daha çok silah ve askeri teknik üretiyordu. Hitler, SSCB'nin Slavyan ahalisinin büyük kısmını ortadan kaldırmak, kalanları köle yapmak istiyordu. İşgal altındaki topraklarda kalan her Sovyet vatandaşı Almanların bu vahşilikleri hakkında fikir sahibidir. Başkomutan Stalin'in otoritesi ise tartışılmazdı.

Hâlbuki 1917 Şubatındaki Rusya tamamıyla başkaydı. 1916-17 yıllarında Batı cephesindeki müttefiklerin faaliyetleri, binlerce ağır top ve yüzlerce tankın desteği olmadan birkaç kilometrelik mesafede dahi Almanların savunmasını geçebilmenin imkansızlığını göstermiştir. Bu durumda neredeyse fethedilen her metre düşman toprağı için büyük kayıplar vermeyi göze almak gerekecekti. Rusya'nınsa yalnızca sınırlı sayıda değişik tip ağır topları

vardı ve hiç tankı yoktu. Bu yüzden Alman ordusuna karşı yapılacak her büyük saldırı peşinen başarısızlığa mahkûmdu. İhtilal olmasa da Rus ordusu en iyimser ihtimalle şöyle veya böyle vatanını başarıyla savunabilirdi.

Rusların 1918 Kasımına kadar savunmada kalsalardı Almanlar teslim olur ve Rusya da galip gelirdi şeklinde bir itiraz olabilir. Affedersiniz ama Almanlar müttefik kuvvetler tarafından filoları yok edildiği, Hamburg veya Berlin'i zapt ettikleri için değil, Almanya'daki devrim sebebiyle teslim oldular. Almanya devrimi de Rusya'daki devrimin bir sonucuydu. 1 Kasım 1918'e kadar Almanya ve Avusturya-Macaristan topraklarında bir tek düşman askeri dahi yoktu. Cephe hattı münhasıran İtilaf Devletlerinin topraklarından geçiyordu. Almanlar pek çok tank, anti-tank topları, yeni tip uçaklar, denizaltılar vs. üretmeyi başarmışlardı ve bunlar henüz 1918 yılı içinde yapılmıştı. Dolayısıyla Almanya'nın 1918 Kasımında teslim olmasını Rusya'daki devrimle alâkasız gibi düşünmek basitçe tartışmalı bir konudur.

Rus askerleri ne için savaştıklarını bilmiyorlardı. Sırpların Avusturyalılar tarafından gücendirildiği masalları, yalnızca savaşın ilk haftaları için uydurulmuştur. Alman topraklarının Rusya sınırlarına dahil edilmesi, Rusya'ya ancak bela getirirdi. Boğazlar meselesine gelince, hem Rus resmi propagandası Boğazları savaş hedefi olarak gösterme riskini göze alamamıştı, hem de Batılı müttefikler Rusya'ya defalarca Boğazları verecekleri vaadinde bulunmuş olmalarına rağmen, böyle bir şeyi akıllarından bile geçirmemişlerdi. Onların barış sonrasına ait planları tamamıyla başkaydı. İngiltere ve Fransa taksim çizgisini Boğazlar üzerinde hâkimiyet ekseni üzerine oturtma konusunda anlaşmışlardı. Yani Boğazların Avrupa sahili Fransızlara, Asya sahili İngilizlere ait olacaktı. Rusya ise adam yerine bile konulmuyordu.

1916'da hemen hemen Petrograd ve Berlin'de aynı anda münferit bir barış anlaşması imzalanması konusu gözden geçiriliyordu ve tabii olarak en önemli meselelerden birisi Boğazlar konusuydu. 1916 Mayıs-Haziran başlarında Rusya başvekili B. V. Şturmer'in çevresinde Almanya'yla münferit bir barış anlaşması projesi tartışılıyordu. Buna göre o sırada Alman ordusunun işgali altındaki Kurlandia ve Privislensky bölgesine karşılık Rusya Doğu Galiçya'nın bir kısmını ve İstanbul Boğazı dâhil ol-

mak üzere Türkiye'nin "önemli bir kesimini" alacaktı. Berlin'de de Rus savaş gemilerine Boğazlardan serbestçe geçme hakkı sağlayacak bir anlaşma taslağı oluşturulmuştu. Rusya, Çanakkale Boğazı girişinde askeri üs kurmak için Ege Denizi'nde bir ada alacak; ayrıca Bağdat demir yolu işletmesinin gelirlerinden de Rusya'nın bir hissesi olacaktı vs..

Gördüğümüz gibi Rusya 1916 yılında yukarıda belirtilen şartlar dâhilinde Almanya'ya barış anlaşması imzalamak için reel imkâna sahipti ve zaten Rusya'nın bir yüz yıldan beri belirlediği veya aşağı yukarı belirlediği hedefi, güney sınırlarının güvenliğinin temini idi. Ne var ki II. Nikolay, Almanya'la yapılacak barış anlaşmasının düşmanları tarafından hemen bir devlet darbesi için bahane olarak kullanılacağını çok iyi anlamıştı. Bolşeviklerden monarşistlere, burjuva kesimine, generallere, Ortodoks ruhani çevrelere, öz anasına, akrabalarına ve hatta işçi ve askerlere kadar tüm politik gruplar ona karşı cephe almışlardı. Çarı savunmak kimsenin umurunda değildi.

Çar II. Nikolay'ın tahttan indirilmesinde ana rolü generaller ve subaylar oynamıştır. Ama herkes el altından bir şeyler yapmış, komplocular dahi darbeden sonra onu tanımamışlardı. Sonuçta zafer tamamıyla sol güçlerin hanesine yazılmış, generaller ve subaylar hemen hemen tüm sosyal kesimlerin nazarında çarizmin hamileri olarak kalmışlardı. Kaldı ki halk da II. Nikolay'ı 1905-7 yıllarında ihtilalden subayların kurtardığını unutmamıştı. O zamanlar subaylar birkaç bin "isyancı"yı herhangi bir tahkikat ve yargılama yapmadan kurşuna dizmişlerdi. Diğer yandan "solcular" ve ahalinin büyük kesimi 1904-5 yıllarında Japonya'yla girilen savaşla I. Dünya Savaşı'ndaki yenilginin sorumluluğunu subaylara yüklemişti.

Aslında Rus subayların çok büyük bir kısmı her iki savaşta da dürüstçe savaşmıştı, ama onların tüm suçu, II. Nikolay ve çevresindekilerin basiretsizliklerini gördükleri halde sessiz kalmalarıydı. 1762'de Ropşa'da ve 1801'de Mihaylosky şatosunda hassa subaylarının yaptıkları gibi, onlar da Rusya'yı devrimlerden ve kanlı iç savaşlardan koruyabilecek yiğitliğe sahiptiler. Halbuki 1916 yılı sonlarında aldıkları tek karar Rasputin'in öldürülmesiydi.

Subaylara karşı duyulan nefret tüm ülkeye yayılmıştı ve II. Nikolay'ın alaşağı edilmesinden bir gün sonra onlarla da hesaplaşma

başlamıştı. Üstelik bu hesaplaşmayı herhangi bir partiye bağlı olmayan tayfalar ve askerler yapıyordu. İç savaş sırasında insanlar sırf çarlık ordusunda subaylara hizmet ettikleri için öldürülmüşlerdir. Bunu yapanlar Bolşevikler, Mahnocular, "Ziloni"ler ve Petluracılar. Halkın subaylara karşı duyduğu nefret öylesine büyüktü ki, Bolşevikler apoletleri ve diğer subaylık haklarını ancak 1942 sonunda iade etmeyi kararlaştırdılar. Geçici yönetim Rus halkına ikna edici ve anlaşılabilir herhangi bir askeri, siyasi ve ekonomik hedef gösteremedi. Üstelik uysallığı, kararsızlığı ve özgürlük yanlısı tavrı yüzünden halk arasında bir iktidarın bulunmadığı kanaati yayıldı. Herhangi bir "kış fırtınası" da yoktu. "Ölüm taburundaki" çiftlik sahiplerini ve hanımlarını güya odun yüklemek için saraya toplamışlardı. Ama yüklenecek olanın odun değil de "kerosin" olduğu anlaşılınca, çiftlik sahipleri ve hanımlar sağa sola kaçıştılar. Bolşevikler iktidarı ele geçirmemiş, gübrelikte bulup yıkamış ve "uzun süreliğine" yanlarına almışlardı.

Şubat devrimi sonucunda Ekim devriminden sonra güçlenen ve 1918 Şubatında önceki askeri gücünü aşan Rus ordu ve filosu çökmeye başlamıştı.

8. Karadeniz 1917-1918

Yılın başında tüm büyük Alman-Türk gemileri kızağa çekilmiş vaziyette duruyordu. "Hamidiye" kruvazörünün savaşacak durumda olmadığı anlaşılınca üzerinde 152 mm.lik topları sökmüşler; Yavuz ve Midilli'den de bazı topları alıp sahil savunmasında kullanmak için götürmüşlerdi.

Lorey'in belirttiği gibi "İstanbul Boğazı açıklarındaki mayın tarama işlemleri çok yavaş seyrediyordu. Böyle bir durumda Karadeniz'de denizaltıların kullanılması düşünülemezdi bile." Bu yüzden Alman komutanlar Boğazlardaki denizaltıları İngiliz-Fransız filosuyla çarpışmak üzere Ege Denizi'ne yönlendirdiler. Alman denizaltıları 1917'de Karadeniz'e varı yoğu iki defa çıkmışlardı. Birincisi UB-14'dü ve 30 Mayısta Kafkas sahillerine gönderilmişti. Denizaltı üç kundaklama ekibi indirmiş ve ayrıca 145 tonluk ağırlığında tuz yüklü bir yelkenliyi batırmıştı. Denizaltı 14 Haziranda İstanbul Boğazı'na geri döndü.

Ruslar, 25 1917'den itibaren İstanbul Boğazı'na motorlu barkalarla mayın döşemeye başladılar. İlk etapta Boğaz girişine 300 m. mesafeye mayınlar döşenmiş, ikinci etapta ise 72 mayın bırakılmıştı. Mayıs ayı sonlarında Rus gemileri Sinop ve Samsun'a ateş açarken, deniz uçakları da bu şehirlerin limanlarını bombaladı. Birkaç küçük ticaret gemisi yok edilmiş, bazı liman tesisleri de vurulmuştu.

23 Haziran tarihinde akşama doğru güvertesinde 80 mayın bulunan Midilli İstanbul Boğazı'ndan ayrıldı ve geç saatlere doğru bu mayınlardan 70 tanesini Tuna ağzına döşedi. İki gün sonra gece saat üçte de Fidonisi adasındaki deniz fenerine ateş açtı. Daha sonra karaya indirdiği bir çıkarma birliğiyle deniz fenerini ve radyo istasyonunu ele geçirdi. Çıkarma birliği iki adet 77 mm.lik topu (muhtemelen Almanlardan ganimet alınmıştı) imha ettikten sonra kruvazöre geri döndü. Midilli ayrıca deniz fenerine yakın bir yere on adet mayın döşemişti.

Midilli geri dönerken öğle saatlerinde Rus destroyerleri tarafından fark edildi. Fakat destroyerlerin yaklaşık 20 km. mesafeden yaptıkları atışlar Midilli'nin yakınına bile ulaşmadı. Aradaki mesafe çok fazla olduğu için Midilli cevap dahi vermedi. Daha sonra "Yekaterina II" adlı dretnot tarafından fark edilen Midilli, aradaki mesafenin çok uzak olması sebebiyle, bir yandan ateş menzilinden uzaklaşmaya çalışırken, bir yandan da birkaç sis bombası attı. Böylece hem Yekaterina II hem de diğer destroyerler Midilli'ye bir zarar veremediler. Ama Midilli'nin Fidonisi adası açıklarına döşediği mayınlar 7 Temmuz tarihinde deniz feneri ve radyo istasyonunu onarmak için gelen bir destroyerin canına okudu ve 37 kişi hayatını kaybetti.

9-10 Temmuz 1917 gecesi İngiliz uçakları ilk defa İstanbul'u bombaladı. Uçaklar Ege Denizi'nde hedefe 240 km. uzaklıktaki İmroz adasından havalanmışlardı. Bombalar banliyödeki Makrikoy [şimdiki Bakırköy] ve St. Stefanos askeri fabrikasına düştü. İki bomba da eski şehrin merkezindeki harbiye nazırlığının yakınında patladı. Uçaklardan biri Yavuz'u bombalamaya kalkışmışsa da attığı bombalar Yadigâr muhribinin burun kısmına düştü. Mürettebattan 29 kişi hayatını kaybederken, muhrip de denizin dibini boyladı.

Devrim dönemindeki olaylara geçmeden önce, Rusya'nın İstanbul Boğazı'nı ele geçirmeye yönelik son teşebbüsü üzerinde

birkaç söz söylemek gerekiyor. 1916 yılı sonlarında Rusya'da İstanbul ve Boğazların ele geçirilmesi konusunda çok gizli bir hazırlık başlatıldı. Bu operasyonun detayları şu ana kadar gizliliğini korumuştur. Denizcilik tarihimizle ilgili kaynaklarda bugüne kadar bu konuyla ilgili herhangi bir kayda rastlanmadı. Ne yazık ki, bu satırların yazarı da bu kaynakları yakından inceleme imkânı bulamadı. Örneğin "Rusya ve Karadeniz Boğazları"[4] adlı kitapta, dışişleri bakanı N. N. Pokrovsky'nin 1916 sonbaharında İstanbul ve İstanbul Boğazı'nın gele geçirilmesi için bir çıkarma operasyonunu geciktirmeden uygulamayı öngören bir tezkere sunduğu belirtilmektedir.

Bu satırların yazarı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı arşivinde Karadeniz filosuna büyük miktarlarda kimyevi bomba verilmesiyle ilgili enteresan belgeler bulmuştur. Örneğin, 25 Kasım 1916 Rus askeri mühimmat bölümünde dretnotlara 305 mm. lik toplar için 20'si şarapnel ve 37'si zehirli gaz bombası olmak üzere 400 mermi hazırlanması kararlaştırılmış. Gaz bombalarının bir kısmı Rusya'nın merkezi kesimindeki fabrikaya sipariş edilmiş, 305 mm.lik 300 "zehirli gaz" bombası ise Sıvastopol'daki eğitim mermilerinden hazırlanmış. Ayrıca Sıvastopol'daki fabrikada eğitim mermilerinden 4000 adet 120 mm.lik zehirli gaz mermisi ve 300 adet de 152 mm.lik Kane topuyla atılan aynı tür mermi yapılmıştır. Petrograd'da ise Karadeniz filosu için 102 mm.lik destroyer toplarıyla atılan 4000 zehirli gaz mermisi imal edilmiştir. Yine Karadeniz filosunda Rusya, ABD ve Japonya'da üretilen bol miktarda 305-, 203-, 152-, 120- ve 101,2 mm.lik şarapnel mermileri yüklenmişti.

Daha önce büyük ve orta kalibreli Rus gemi toplarında şarapnel kesinlikle askeri mühimmat olarak kullanılmıyordu. Deniz hedeflerinde şarapnelin ve bir de kimyevi mermilerin kullanılması elbette anlamsızdır. Çünkü bunlar özellikle kara hedefleri için düşünülmüştür. Bu yüzden operasyon planını tasavvur edebilmek zor değildir. Rus savaş gemileri tam olarak İstanbul Boğazı'ndaki tabyaları kimyevi mermilerle vurmak zorundaydı. Daha sonra susturulan bataryaları çıkarma birlikleri ele geçireceklerdi. Türklerin sahra toplarıyla bataryaların yardımına gelmesi hesaba katılarak gemiler şarapnel ateşi açmak zorundaydılar.

4 "Rossiya i Çernomorskiye prolivı (XVIII-XX stoletiya) pod red. L. Nejinskogo i A. İgnatyeva, M., 1999, s. 341.

Yazarın savaş tarihi arşivindeki belgelerde tespit ettiği tamamıyla teknik bir husus da daha az ilgili çekici değildir. 1916 yılı sonlarında Sıvastopol sahil bataryalarının büyük bir kısmının sökülüp bilinmeyen bir yere götürülmesi çalışmaları devam ediyordu. Kolayca tahmin edileceği gibi 1917'de genelkurmaylık 1897 operasyonunu tekrarlamak yani Boğazları hızlı bir şekilde ele geçirerek, sahillerine güçlü sahil bataryaları kurmak istiyordu. Üstelik de bu bataryalar Türklere veya Almanlara değil, Boğazlara girmeye kalkışmaları halinde İngiliz ve Fransızlara ateş etmek için düşünülmüştü. Ne yazık ki Şubat devrimiyle birlikte ordu ve filo kurmay subaylarının görevlerinden uzaklaştırılmaları bu operasyonu dumura uğratmıştır.

O sıralar tümamiralliğe terfi eden Suschon, 24 Ağustos 1917'de 4. "açık deniz filosu"[5] komutanı olmuş; Türk-Alman filosunun ondan boşalan komutanlığına ise Tümamiral Von Paschwitz atanmıştı. Ama Rus filosunda da büyük değişiklik vardı. Karadeniz filosunda 1917 Temmuzuna kadar Amiral Kolçak'a muntazam destek verilmiş, fakat daha sonra onun görevini geçici yönetim devralmış, Kolçak'ın koltuğuna 37 yaşındaki Oramiral A. V. Nemitsa[6] atanmıştı.

15 Haziran 1917'de 3. Karadeniz dretnotu "İmperator Aleksandr III" filoya katılmış; yine aynı sıralarda "Uşakov" serisinden "Gacibey" [Hacıbey], "Kaliakriya", "Kerç" ve "Fidonisi" destroyerleri ile "Burevistnik", "Gagara" ve "Utka" denizaltıları ilave edilmişti, ondan daha önce de filodaki bazı gemilerin isimleri değiştirilmişti.

1-5 Ekim 1917 tarihleri arasında Karadeniz filosuna bağlı gemiler son bir sefere çıktılar. İki dretnot, iki zırhlı, Romanya savaş gemisi "Karol Karl" ve destroyerler de bu sefere katıldılar. Fakat düşmanla herhangi bir sıcak temas olmadı. Zaten sefer de askeri olmaktan ziyade politik amaçlı bir sefer olarak düşünülmüştü.

1917 Şubatından Ekim ayına kadar Petrograd'da ikili yönetim vardı: Geçici yönetim ve Petrograd Sovyeti. Kırım'da ise kimin eli kimin cebinde belli değildi. Sıvastopol'da Geçici yönetim, genelkurmaylık ve Sıvastopol Sovyet'i yetkilerin kendisinde olduğunu

5 Alman filosunun Kuzey Denizi'ndeki ana kuvvetleri.

6 Daha sonra Sovyet filosunda tümamiral olmuştur.

iddia ediyordu. 1917 Eylülünde Kiyef'de Geçici yönetimin ilga edilmesiyle ortaya Merkezi Rada adı verilen ayrılıkçı Ukrayna yönetimi çıktı. Temmuz ayı ortalarında Kiyef'e gelen A. F. Kerensky Merkezi Rada'nın bazı Malorus eyaletleri üzerindeki hakimiyetini fiilen tanıdı.

1917 Ekiminde Merkezi Rada'nın temsilcisi olarak "filo komiseri" Yarbay Akimov Sıvastopol'a geldi. Akimov, Ukrayna askeri komitesiyle birlikte Karadeniz filosunun mürettebatına filonun "Ukraynalılaştırılması" ve Ukrayna'nın özel mülkiyetine verilmesi çağrısında bulundu. Kasım ayında "Pamyat Merkuriya" zırhlısı ile "Zavetny" torpidosunun mürettebatı bu propagandaya olumlu yanıt verdi. Zırhlı gemi subaylarının büyük bir çoğunluğunun 12 Kasımda çarlık bayrağı yerine Ukrayna sancağının [Hovto-blakitny] çekilmesi kararına cevap olarak "Velikoroslar ve Ukrayna sancağının çekilmesine katılmayanlar" gemiyi terk etme kararı aldılar. Zırhlının mahkeme heyeti gidenlerin yerine Ukraynalı tayfaların gönderilmesini talep etti, fakat Sıvastopol Sovyeti ve Merkezi Filo Komutanlığı bu mürettebatın evlerine çekip gitmesine izin vermedi. Yine de "Pamyat Merkuriya" gönderinde Ukrayna sancağının dalgalanması uygun bulundu.

Tatar milliyetçileri de bu fırsatı kaçırmak istemediler. 10 Aralık 1917'de Bahçesaray'da Tatar Kurultayı toplandı. Kurultay daha sonra yerini Cafer Seydamet'e bırakacak olan Ç. Çelebiyev başkanlığında bir "Kırım Tatarları Milli Meclisi" oluşturdu. Meclis, birkaç bin Tatar milliyetçisinden bir de "ordu" teşkil etti. Tatar çetesi 21 Aralıkta Yevpatoria'daki sahil bataryasında görevli askerlerin silahlarına el koydu. 24 Ocak 1918'de ise Tatar süvarileri Sıvastopol'a girdiler. İki gün devam eden kanlı çatışmalardan sonra Karadeniz filosundaki deniz piyadeleri ve Sıvastopol kalesindeki askerler Tatarları mağlup ederek şehirden attılar. Yalta, Theodosia ve Yevpatoria'ya gönderilen savaş gemilerindeki toplar, hanlık tahtında hak iddia edenleri adeta biçti. Daha sonra demir yoluyla Simferopol'a gelen deniz piyade birlikleri Rus ahaliden kendilerine katılanlarla birlikte şehri milliyetçi çeteden temizlediler. Cafer Seydamet Türkiye'ye kaçtı.

1917 sonbaharında Gürcü milliyetçileri Alman komutanlığından yardım istemek amacıyla İstanbul'a geldiler. Almanlar bu talebi memnuniyetle kabul ettiler. 4 Ekimde UB-42 denizaltısı İs-

tanbul Boğazı'ndan hareket etti. Denizaltıda beş Gürcü sabotajcı, para ve askeri mühimmat vardı (Alman denizaltılarının Mayıs ayından sonraki ilk seferiydi bu). Gemide aşırı yük olduğu için yedek torpido almadan denize açılmıştı. Denizaltı, 8 Ekim günü Anakria ile Poti arasındaki Çuria nehrinin güney ağzında çıkarma yapacağı noktaya yanaştı. Karaya topu topu 90 tüfek, 18900 fişek, bir sandık patlayıcı, beş pistolet, 1000 pistolet mermisi ve 370 bin Ruble indirilmişti.

UB-42 daha sonra kuzeye yöneldi ve 10 Ekim gecesi torpidoyla 3000 tonluk bir vapuru batırdı. Denizaltı ertesi gün de tahrip mermileriyle kereste taşıyan bir Rus yelkenlisini batırdı. UB-42 12 Ekim sabahı ersen saatlerde Tuapse'ye geldi. Dalgakıranın arka tarafında büyük bir vapur duruyordu. Denizaltı, saat 13.00 sıralarında yaklaşık 5 km. mesafeden vapura ve depo binalarına ateş açtı, fakat 10 dakika sonra sahil bataryaları devreye girdi. Bataryaların ikinci salvosu çok yakınına düşünce denizaltı dibe dalmaya mecbur kaldı ve Samsun'daki üsse döndü. Orada halkın moralini yükseltmek için su yüzüne çıktı. 18 Ekimde ise Haliç'e demirledi.

31 Ekimde iki Rus destroyeri ile bir uçak gemisi İnad limanına (İstanbul Boğazı'na 120 km. uzaklıkta) geldi. Kruvazörler liman ve şehri yaklaşık 600 m.den döverken, uçaklar da bomba yağdırdı. Kruvazörlerin açtığı atış sonucunda Hamid Abad adlı mayın gemisi batarken (ki mürettebattan 8 kişi ölmüş, dört kişi de yaralanmıştı) iki vapur da yara aldı. Sahile üç adet mayın tarama gemisi gönderilmişti. Sahil bataryaları ateş açmakta geciktikleri için bir sonuç alamadılar. Rus gemileri üç saat süren bombardımandan sonra hiçbir kayıp vermeden geri döndüler.

Almanlar bu saldırıya misilleme olarak İnad limanının bulunduğu bölgeye Midilli zırhlısını göndermeye karar verdiler; fakat 1 Kasımda öğle saatlerinde İstanbul Boğazı'ndan çıkan Midilli İnad önlerinde yüzen mayınları görünce geri dönmek zorunda kaldı. 10 Kasımda tekrar denize açılan Midilli Sinop'a geldi. Göndere öyle büyük bir Türk bayrağı çekilmişti ki, Midilli bununla Baba Burnu sahiline kadar 300 km. dolaştı ve 3 gün sonra İstanbul Boğazı'na geri döndü. Midilli'ye UB-42, UB-14 denizaltılarıyla birkaç deniz uçağı da refakat etmiş, fakat bu uçaklardan biri denize düşüp kaybolmuştu. Midilli, herhangi bir çatışmaya girmedi ve sanki sultanın savaş gemileri de olduğunu halka göstermenin derdindeydi.

Ülkede iktidarı ele geçiren Bolşevikler, umumi barış anlaşması imzalanıncaya kadar denizlerde barışın sağlanması için bir anlaşma imzalamayı kararlaştırdılar. Bu amaçla Odessa'da Alman Tümgeneral Hauptmann ve Türk Oramiral Arif Paşa'yla müzakereler başlatıldı. Ve nihayet 15-16 Aralık 1917'de mutabakat metni imzalandı. Metin şu hususları içeriyordu:

1. Müzakereler tüm Karadeniz'i ve müteakit tarafların Karadeniz'de bulunan tüm deniz ve hava kuvvetlerini kapsar;

2. Müteakit taraflarının karadan ve havadan birbirinin liman ve sahillerine saldırması tüm denizlerde yasaktır;

3. Müteakit tarafların birbirinin limanları ve sahilleri üzerinde uçmaları ve keza belirlenen hattı geçmeleri tüm denizlerde yasaktır;

4. Karadeniz'de sınır çizgisi Olinka fenerinden (Tuna'nın Georgi ağzından) başlar Yeros (Trabzon) burnuna kadar uzanır.

5. Karadeniz'de ticaret ve ticari nakliyat serbesttir. Ticari konularla ilgili meselelerin tespiti ve keza ticari gemilerin güvenli deniz güzergahları konusunda bilgilendirilmesi Odessa'daki Karadeniz alt komisyonunun görevidir.

6. Müteakit taraflar Karadeniz'de barış devam ettiği sürece herhangi bir deniz saldırısı operasyonuna hazırlık yapmamayı iltizam ederler.

Yapılan bu anlaşma tam anlamıyla Türkiye'yi kurtarmıştır. Çünkü İstanbul'da uzun süredir yakacak yoktu ve buğday akışı durmuştu. Lorey'in dediği gibi, "... Ahalinin büyük kesiminin temel gıda maddesinin ekmek olduğu bir dönemde, kişi başına ekmek tüketimi azalmıştı (günlük ekmek tüketimi kişi başına 180 grama kadar düşmüştü). Bu yüzden barış anlaşması sebebiyle Karadeniz'de deniz ticaretinin serbest bırakılması birinci dereceden önemliydi."

3 Mart 1918'de Brest barış anlaşması imzalanmıştı; ama ne Almanlar ne de Türkler askeri faaliyetlerine son verdiler. Alman ordusu 13 Martta Odessa'yı işgal etti. Tüm Rus gemileri ve hatta mavnalar limanı terk ettiler. Boşaltma işlemine "Rostislav" ve "Sinop" zırhlıları nezaret etti. Alman-Avusturya orduları 17 Martta Nikolayev'i işgal ettiler. Alman ordusu kısa bir çatışma-

dan sonra Perekop berzahını geçerek 25 Nisanda Simferopol'u işgal etti ve burada Alman ordusunun koruması altında yeni Kırım hükümeti kuruldu.

Almanlar "Kırım hükümeti" başvekili, içişleri ve savaş bakanı olarak Tatar milliyetçisi M. A. Sulkeviç'i, dışişleri bakanı olarak ise iyi tanıdığımız Cafer Seydamet'i atadılar. 1918 Temmuzunda "hükümet" delegasyonu Berlin'i ziyaret etti. Tatarlar "Kırım Hanlığı"nın bağımsız hâkimiyetinin tanınmasını talep ettiler ve muhtemelen para istediler. Ama henüz talepleri incelenme aşamasındayken Almanya devrim hareketi başladı. Almanlar artık tamamen başka dertlerle uğraşıyorlardı.

12 Nisan 1918'de "Bosna", "Bodrog", "Koros" ve "Şamos" monitörleriyle* Avusturya-Macaristan'nın Tuna filosuna ait diğer gemiler Odessa'ya geldiler. Avusturya monitörleri defalarca Khersones ve Nikolayev'i uğradılar. 15-28 Mayıs tarihlerinde bir grup monitör Dinyeper'in yukarı kesimlerine bir sefer düzenledi. Avusturya-Macaristan Tuna filosuna ait gemiler Odessa'yı nihai olarak ancak 12 Eylül 1918'de terk ettiler. UC-23 denizaltısı 11 Marttan 5 Nisan 1918'e kadar Yevpatoria'da Ruslara ait "Trud", "Kazak" ve "Olga" adlı vapurları ele geçirdi.

Brest-Litovsk barış anlaşmasına göre Karadeniz filosundaki tüm gemiler Sıvastopol'da silahsızlandırılacaktı. Ama gemilerdeki mürettebat silah bırakmayı reddedince Almanlar Sıvastopol'u işgal için bunu bir bahane olarak kullandılar.

Karadeniz filosu başkomutanlığı henüz Mart ayı sonlarında Moskova'dan filonun Novorossiysk'e götürülmeye hazırlanması konusunda bir talimat almıştı. Ne var ki Ukraynalı milliyetçiler, gemilerin Merkezi Rada yönetimine geçmesi halinde Alman ordusunun Sıvastopol'a saldırıyı durduracağı konusunda deniz piyadelerini ikna etmeye giriştiler. Başlangıçta piyadelerin bazıları bu ajitasyona kulak verdiler. "Volya" dretnotu ile "Pamyat Merkuriya" kruvazörüne "Ukrayna" bayrağı çektiler, fakat "Svobodnaya Rossiya" (Özgür Rusya) bayrağı taşıyan dretnottan şu anons yapıldı: "Merkezi Rada bayraklarını derhal indirerek kızıl bayrakları asın. Emrin yerine getirilmemesi ihanet olarak değerlendirilecektir." "Gacibey" muhribi "Volya"ya gelerek bayrakla ilgili

* Monitör: XIX. Yüzyıl sonu ile XX. Yüzyıl başlarında sığ sularda da yüzebilen ve savunma veya hücum amacıyla kullanılan orta büyüklükte zırhlı savaş gemisi (çev.)

buyruğu yeniledi ve şu uyarıda bulundu: "Emir yerine getirilmediği takdirde Gacibey torpido fırlatacaktır." Böylece Merkezi Rada bayrağı mecburen indirildi.

29 Nisan 1918 tarihinde 12 muhrip, "İmperator Trayan" uçak gemisi, 65 motorlu kotra, 11 römorkör, 47 mavna ve 8 nakliye gemisi Novorossiysk'e gitti. Ertesi gün ise Sıvastopol'un kuzey kesimine Alman ordusunun öncü birlikleri geldi. Aynı günün akşamı "Svabodnaya Rossiya" ve "Volya" dretnotlarıyla, beş muhrip ve diğer gemiler koyu terk etmeye başladılar. Kuzey bölgesindeki tepeden Alman sahra topları bu gemilere ateş açtı. İki dretnotla önden giden üç kruvazör denize açılmayı başardılar, ama bir kruvazör açılan ateşle yaralanıp sahile vururken, bir başka kruvazör daha limandayken battı. Denizaltılar ve küçük gemiler Güney koyuna döndüler. Sıvastopol'da yalnızca altı zırhlı, iki kruvazör, iki denizaltı ve bazı gemiler kaldı. Bunların çoğu Berst barış anlaşmasından sonra limana teslim edilmiş ve bu yüzden mürettebat sayısı hızlı bir şekilde azaltılmıştı.

Yavuz ve Hamidiye 30 Nisanda denize açıldılar (Midilli 20 Ocak 1918'de Ege Denizi'nde mayınlara çarparak parçalanmıştı) ve iki gün sonra Sıvastopol'a geldiler. 3-4 Mayıs tarihlerinde ise Almanlar Sıvastopol'da kalan Rus gemilerine Alman bayrağı çektiler. Gerçi Almanlar bir mahalli yönetici tayin ettiler, ama onun hiçbir yetkisi yoktu ve tüm ipler Tümamiral Hauptmann'ın elindeydi. Sıvastopol kasasındaki paralar ve kişilerin maddi varlıkları Almanlar tarafından en insafsız bir şekilde yağmalandı. Tüm anlaşma ve sözleşmelerin üstüne tükürdüler. 13 Mayısta daha önceki adı Mecidiye olan "Prut" zırhlısına muhteşem bir törenle Türk bayrağı çektiler. Daha sonra Hamidiye "Prut"u yedeğine alarak İstanbul'a götürdü. Yavuz, 7 Haziranda Sıvastopol dokuna girerek bir hafta boyunca bakım yapıldı. (Türklerde dok [kuru havuz] olmadığı için Yavuz son olarak bundan 4,5 yıl önce bu doka girmişti.)

Son Rus gemi kafilesi 1 Mayısta Sıvastopol'dan Novorossiysk'e geldi. Bahriyeliler şimdi şu soruya soruyorlardı: Bundan sonra ne olacak? 24 Mayısta, gemiler henüz Novorossiysk'e gitmeden önce, Deniz Kuvvetleri Karargâhı komutanı Y. A. Berens, Bolşevik yönetimine (yani Sovnarkom'a) şu raporu göndermişti: "Almanya ne pahasına olursa olsun bizim filoyu ele geçirmek istiyor. Bundan sonra meselenin mevcut şeraitte müzakereler yoluyla çö-

zülmesi için yapacağımız girişimler Almanlara sadece vakit kazandıracak ve (bize) bir fayda sağlamayacaktır. Novorossiysk'deki gemilerimiz de Ukrayna'nın değil, Almanya ve Türkiye'nin eline geçecek, onlar da bu gemilerle ileride Karadeniz'de hâkimiyet sağlayacaklardır... Tüm bu şerait Novorossiysk'deki gemilerin hemen şimdi yok edilmesini gerektiğini göstermektedir. Öbür türlü bu gemilerin bütünüyle veya kısmen Almanya ve Türkiye'nin eline geçeceği muhakkak."

V. İ. Lenin, bu rapora verdiği cevapta şöyle diyordu: "Yüksek askeri otoritelerin işaret ettiği durumun içinden çıkılmaz bir hal alması sebebiyle filo derhal imha edilsin." Daha sonra 28 Mayısta Karadeniz filosu başkomutanlığı ve komiserliğine Lenin'in imzasıyla gönderilen gizli talimatta "Karadeniz filosundaki tüm gemiler ve Novorossiysk'de bulunan nakliye gemileri batırılsın" denilmektedir.

Günümüzde bazı yazarlara göre Lenin hiddetlenerek aldığı bu gemi batırma kararının hiçbir dayanağı yoktur. Lenin, yalnızca mütehassısların sözüne inanmıştır ve üstelik bunlar Bolşevik değil, Çarlık filosunun kadrolu subaylarıdır. Bu arada 52. Alman kolordusu Novorossiysk'i işgal etmek amacıyla harekete geçmişti bile.

Ne var ki donanmanın kaderini Lenin'in telgrafı değil, 16 Temmuzda Novorossiysk'de deniz piyadelerinin yaptığı referandum belirlemiştir. Yapılan oylamada 939 kişi gemilerin Sıvastopol'a geri götürülmesi, 1000 çekimsere karşılık 640 kişi de batırılması yönünde oy kullanmıştır. Sonuçta bazı dretnot ve zırhlılar Sıvastopol'a geri gönderilmiş, ama Novorossiysk koyunda kalan 18 gemi batırılmıştı.

19 Haziranda "Volya" ve ona refakat eden gemiler Sıvastopol'a geldi ve Almanların isteği üzerine Streletsk koyuna çekildi. Mürettebatın tamamı sahile çıktıktan sonra gemiler kısmen silahtan arındırıldı. Topların siperlikleri ve ateşleme tertibatları söküldü; torpidoların sıkıştırma havaları boşaltıldı vs. Artık Karadeniz'in ortak sahipleri Türkler ve Almanlardı. 1 Ağustosta Poti'ye gelen Alman nakliye gemisi "Korkovodo" karaya asker çıkardı. Türklerin "Burak Reis" adlı hücumbotu Batum'da üslenmeye başladı. Ayrıca yine Türklerin "Peyk-i Şevket" adlı mayın gemisi Novorossiysk'e geldi. Ne var ki Alman ve Türk filosunun Karadeniz'deki günleri sayılıydı.

9. Kafkasya 1917-1918

1916'dan itibaren Kafkas orduları başkomutanı Grandük Nikolay Nikolayeviç'i yalnızca savaş meselesi değil, bir o kadar da Rusya'da bir devlet darbesi olacağı konusunda çıkan dedikodular endişelendiriyordu. Hiç olmazsa tekrar Rus ordusu ve filosunun başkomutanı veya en büyük ihtimalle III. Nikolay olacağı şeklinde oldukça takdire şâyân teklifler getiren Mason üstatları da Petrograd ve Moskova'dan sık sık yanına gelip gitmeye başlamışlardı.

2 Mart 1917'de General Alekseyev tarafından organize edilen bir "genel plebisit" sırasında Nikolay Nikolayeviç çar aleyhinde sözler sarf etmiş ve Kafkas ordusunu bırakarak hemen genel karargâha doğru yola koyulmuştu. Nikolay Nikolayeviç genelkurmay başkanlığını almak için gidiyordu, ama Masonlar onu aldatmışlardı; yolda geçici yönetimin kendisini Rus ordusundaki tüm yetkilerinin elinden alındığını belirten tebliğini aldı. Geçici yönetim 1917 Martında Kafkas orduları başkomutanlığını zaten fiilen bu görevi yürütmekte olan N. N. Yudeniç'e verdiğini açıkladı. Fakat Nisan ayında Yudeniç Petrograd'a çağırıldı ve yerine 2. Türkistan kolordusu komutanı General Prejevalsky atandı.

1917 yılında kış ve ilkbahar ayları Kafkas cephesinde durum sakindi. Bunun yanında askeri faaliyetleri güçleştirecek şekilde kar düşmemiş, sert fırtınalar çıkmamıştı. Ancak, Prejevalsky'nin atanmasıyla birlikte Rus ordusuna saldırı hazırlıkları başlamıştı. Henüz kış aylarında İngilizlerle askeri işbirliği anlaşması imzalanmıştı ve buna göre Kafkas ordusu "Kürdistan dağlarındaki kar erir erimez" Musul'a (Irak Kürdistan'ının merkezi) bir saldırı düzenlemek zorundaydı. Bu plana uygun olarak Kafkas ordusu Urmiye Gölü'nden Musul yönüne doğru (Revanduz üzerinden) askeri bir operasyon hazırlıklarına başlamıştı. Ne var ki Musul operasyonu hazırlığı sonuna kadar götürülmedi ve yalnızca Urmiye Gölü'nden daha ileride Türkiye sınırına kadar telgraf hattı döşenmesi çalışmalarına dönüştürüldü.

4 Nisanda General Baratov'un kolordusu Hanekin'i işgal etti ve Kızıl Rabat yönüne doğru orada İngiliz ordusuyla birleşecek olan bir Kazak alayını yola çıkardı. Telsiz vasıtasıyla Mezopotamya'daki İngiliz karargâhıyla temas sağlanmıştı. Artık oraya periyodik olarak karargâh subayları gönderiliyordu. Ama Baratov, kendi askeri-

ni o yöne göndermeyi bütünüyle durdurmak istiyordu. İklim şartları, sıtma ve diğer hastalıklar sebebiyle ordusunun neredeyse %80 hastalanmıştı ve bu durum onu kolordunun bir kısmını Mayıs ayında İran'ın iklim şartları daha elverişli dağlık bölgelerine göndermeye mecbur etmişti. Türkleri gözetlemek veya İngilizlerle teması sürdürmek için yalnızca iki Kazak alayı kalmıştı.

1917 yazından itibaren Kafkas ordusunda çöküntü başlamıştı. Gönüllülerin bazıları mevzilerini terk ederek cephe gerisine gidiyorlar; Kazaklar organize bir şekilde Kuban ve Terek'e dönüyorlardı. Ekim devriminden sonra ordunun çöküşü birden hızlanmıştı.

28 Kasım 1917'de Menşevikler, EsErler [Sosyalist Devrimciler], Daşnaklar ve Musavatçılar Tiflis'te "Mavera Komiserliği"ni kurdular. Esasen bu, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan temsilcilerinden oluşan milliyetçi Mavera yönetimiydi. Komiserlik, Kafkas ordusunun Bolşeviklerin etkisi altında kalan kısımlarının silahsızlandırılmasına girişmişti.

Mavera Komiserliği, 18 Aralıkta Türkiye ile savaş durumuna son verilmesi konusunda bir anlaşma imzaladı. Yine de Türkler 1918 Ocağında tekrar saldırmaya başladılar. Rus askerleri Türklere fiilen karşılık vermediler ve aslında artık hemen hemen orada yoklardı. Gerçi Türkler Ermeni çeteleriyle sürekli çatışıyorlardı. 30 Ocakta Türkler Erzincan'ı, 4 Şubatta Bayburt'u, 8 Şubatta Memehatun'u, 29 Şubatta Erzurum'u işgal ettiler. 1918 Martının sonlarında ise savaş sırasında Ruslar tarafından işgal edilen tüm Türk topraklarını tekrar ele geçirdiler.

Türk delegesi, Brest-Litovsk konferansında tüm Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılmasını ve bağımsız bir Kafkas Devleti'nin kurulmasını talep etti. Bolşevikler, 3 Martta bu utanç verici Brest barış anlaşmasını imzalamayı uygun buldular. Anlaşmaya göre Kars, Ardahan ve Batum Türklere bırakılıyordu. Türk ordusu 15 Nisanda Batum'u, 25 Nisanda ise Kars'ı savaşsız işgal etti. Mayıs ayı ortalarında Türkler Tiflis'e 20-25 km. yaklaşmışlardı.

Bu arada 2 Nisan 1918'de Sovyet hâkimiyetini ve Brest barış anlaşmasını tanımayan Zakafkasya [Mavera] Demokratik Federasyon Cumhuriyeti (ZDFC) kurulmuştu. ZDFC bünyesinde Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan yer alıyordu. ZDFC, bazen Türk ordusunun ilerlemesine karşı çıkıyor, bazen de onunla mü-

zakerelere giriyordu. Fakat Türk ordusunun Kafkaslarda ilerlemesini herkesten fazla engelleyen taraf Almanya idi. Almanların planında Bakü petrolleriyle Çiatura manganez madenlerini Türkiye'ye bırakmak gibi bir şey yoktu. 27 Nisan 1918'de Almanya Türkiye'yi hâkimiyet alanının taksimi konusunda gizli mutabakat anlaşması imzalamaya zorladı. Buna göre Türkiye Gürcistan'ın güneybatı kesimini, Ermenistan'ın hemen hemen tamamını bırakacak, Mavera'nın geri kalan kısmı Almanya'ya kalacaktı.

Hurdaya dönmüş olan ZDFC 8 Haziran 1918 resmen varlığını noktaladı. 8 Haziranda Gürcistan Cumhuriyeti, 9 Haziranda Azerbaycan Cumhuriyeti ve 10 Haziranda da Ermenistan Cumhuriyeti kuruldu. Türkiye, 14 Haziran 1918'de Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetleriyle "dostluk ve barış" anlaşmaları imzaladı. Buna göre Türkiye Kars, Ardahan ve Batum dışındaki bölgeleri, Gürcistan'da Ahalkelek tümeni ile Ahıska tümeninin bir kısmını; Ermenistan'da Surmalin tümenini, Aleksandropol (Gümrü), Şarur, Eçmiadzin ve Erivan tümenlerini bırakacaktı.

Gürcistan hükümeti 28 Mayısta Almanya tarafından tanınmış ve Poti'de altı sözleşme imzalanmıştı. Buna göre Almanya Gürcistan'ın ekonomik kaynaklarının tek işleticisi olacak, Poti limanı ve demir yolunun kontrolü Alman komutanlığının uhdesinde bulunacaktı. Böylece 10 Haziranda Alman ordusu Tiflis'e girdi. 15 Haziranda Tiftis'teki Alman askerlerinin sayısı beş bine yaklaşmıştı. Alman garnizonu ayrıca Kutaysi, Gori, Senaki, Samtredia, Novosenaki, Oçamçire, Poti ve diğer kasabaları da kontrol altında tutuyordu. Almanya'nın Gürcistan'daki toplam asker sayısı (seyyar kolonistler de dâhil olmak üzere) 30 bin kişi civarındaydı ve kumandanları Tuğgeneral Von Kressenschtein'di. Aşağı yukarı posta binaları, bankalar, askeri ve mali tesislerin tamamı Almanların kontrolündeydi. Gürcü ordusunda Alman askeri talimatları geçerliydi. Gürcistan hükümetiyle yapılan anlaşmaya göre Almanya 12 Temmuzdan itibaren Çiatura manganez yataklarını 30, Poti limanını 60, Şarapan-Çiatura, Saçkere demir yolu hattını 40 yıllığına işletme hakkını almıştı. 1918 Haziran-Eylül ayları arasında Almanlar Gürcistan'dan 30 milyon mark değerinde bakır, tütün, buğday, çay, meyve, şarap ve başka mallar götürmüşlerdi (31 bin ton manganez dâhil).

Kafkaslarda 1918-21 yılları arasında vukû bulan iç savaşların detayları bu eserin çerçevesi dışındadır. Bu yüzden 1917-18 yılla-

rında Bakü'deki son derece enteresan seri iç "temizlik" hareketleri üzerinde durmayacağız. Yalnızca şu kaydedelim ki 13 bin kişilik Türk ordusu 40 topla ve on topu bulunan beş bin kişilik Musâvâtçılarla birlikte Bakü üzerine yürümüş; Bakü komünlerine ait Bolşevik güçler (18 bin kişi, 19 top ve 3 zırhlı tren) Azerbaycan başkentini savunmuşlardır. 1918 Haziranında Rusya'dan Bakü'ye 4 zırhlı araba, 13 uçak, bir sonraki ay ise 6 topla birlikte 800 nefer gelmiştir. Ne var ki Bakü komünlerini savunanların morali bozuktu. Türkler, 20 Temmuzda savaşmaksızın Şemahı'yı işgal ettiler. Nispeten küçük bir Bolşevik grup Bakü'de zor durumda kalmıştı. Çünkü hem Bolşeviklerin gücü Türk saldırısını durdurmaya yetmiyordu, hem de Brest anlaşması gereğince Almanlarla çatışma hakları yoktu. Bakü'nün Bolşevik ahalisi Türkleri sokaklarda görmekten memnun değildi. Bu yüzden Bakü Sovyeti o sıralar Kuzey İran'da bulunan İngiliz ordusunu yardıma çağırma kararı aldı.

31 Temmuzda Sovyet Halk Komiserliği kendi kendini feshetti ve yerine ilk iş olarak İngilizlerden yardım isteyen "Merkezi Hazarya Diktatoryası ve Geçici İcra Komitesi Meclisi" kuruldu. Diktatorya'nın iktidara gelmesi barışçı yoldan olmuştu. 26 Bakü komiserinin ve diğer ileri gelenlerin kurşuna dizilmesi gibi karşı hareketler Bolşeviklerin Bakü'yü boşaltmalarından sonra vukû bulmuştur. 4 Ağustos Enzeli'den bir İngiliz birliği deniz yoluyla geldi.

Türk ordusu 5 Ağustosta Bakü'ye girdiyse de "Merkezi Hazarya Diktatoryası" ve İngilizler tarafından geri atıldı. İngiliz birliğinin toplam sayısı bin kişiye ulaşmıştı. Türkler ihtiyatları da devreye sokarak 14 Eylülde yeni bir saldırı düzenlediler. Ertesi gün Türk-Musâvât ordusu önemli bir direnişle karşılaşmadan Bakü'yü işgal etti. İngilizler ve "Merkezi Hazarya Diktatoryası" yöneticileri Hazar filosuna ait gemilerle önce Petrovsk'a, oradan da Enzeli'ye kaçtılar. Türkler üç gün boyunca Bakü'yü yağmaladılar ve yaklaşık 30 bin sivil vatandaşı öldürdüler.*

* Kitabın yazarı buraya kadar zaman zaman taraf girlik sergilememekle birlikte, burada ya tamamen Komünist yönetimin hazırlattığı arşiv kayıtlarına bel bağlamış, ya da sanki Taşnak partisinden çarpıtılmış bilgi almış intibası vermektedir.
Türkler, Bakü'ye Azerbaycan halkının daveti üzerine girdiğine göre, tarih boyunca davet edilen yabancı bir ordunun kendisini davet eden halkı yağmaladığı, onları öldürdüğü görülmemiştir. Kaldı ki,

Türkiye ile Azerbaycanlı Musâvât yöneticileri arasında yapılan anlaşma gereğince tüm demir yolları, petrol üretimi, Hazar ticaret filosu ve Bakü-Batum petrol hattının işletmesi beş yıllığına

burada davet edilen Türkler Azerbaycanlılara yabancı değil, öz kardeşleridir. Dolayısıyla bir insanın kendisini davet eden öz kardeşini yağmaladığını ve öldürdüğünü düşünmek akıl ve mantıkla bağdaşacak bir şey değildir.

Aşağıya Türk Ocağı'nın sitesinden alınan bir yazıyı aynen veriyoruz. Olayı kısaca ve derli toplu anlatan bu yazıyı okuduğunuzda, yazarın ne kadar tarafgir bir bakış açısı sergilediğini göreceksiniz.

"28 Mayıs 1918'de Musavat Partisinin Lideri Mehmet Emin Resulzade'nin başkanlığında Azerbaycan Milli Şurası Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan eder. Bakû, İngiliz - Rus - Ermeni işgali altında olduğu için, Milli Hükümet, Baku'den sonra ikinci büyük şehir olan Gence'ye yerleşir. Bakû'nün İngiliz-Rus-Ermeni işgali altında olması ve Ermeni Taşnakların Bolşevik adı altında 20 binden fazla Azerbaycanlıyı katletmesi Azerbaycan'da çok ciddi rahatsızlık doğurdu. Bakû'nün işgali bir anlamda genç cumhuriyetin varlığını tehdit eder nitelikteydi. Bu nedenle Azerbaycan hükümeti kardeş Türkiye'den yardım isteğinde bulundu. Osmanlı Devleti ile irtibata geçildi. Haziranın dördünde Osmanlı Türkiyesi ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında dostluk anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile iki ülke arasında daimi sulh ve ebedi dostluk münasebetleri oluşturuldu ve Osmanlı gerektiği takdirde Azerbaycan'a silahlı yardım yapmayı kabul etti. Anlaşmanın 4.üncü maddesine göre Azerbaycan demokratik Cumhuriyeti'nin Başkanı M.E. Resulzade Kafkaslardaki Türk ve Müslüman halkına yönelik katliamın bir an önce durdurulması için Osmanlı Devletinden askeri yardım istedi.

Türkiye'nin müttefiki olan Almanya Türk Ordusunun Azerbaycan'a askeri yardım etmesine karşı çıkmakta idi. Yalnız Başkomutan vekili Enver paşa Azerbaycan'da durumun çok ciddi olduğunu anlayınca ve Almanlarla olan sıkıntının aşılabilmesi için "Kafkas İslam Ordusu" adını taşıyan bir teşkilat kurdu. Şark Orduları Komutanlığı bünyesinde bulunan beşinci Kafkas Piyade Tümeninin Kafkas İslam Ordusunun arasına katılması emrini verdi.

Bunun üzerine, 9-10 Haziranda Türk askerî birlikleri Gence'ye hareket etti. Azerbaycan topraklarından Kazağ; Tovuz bölgelerinden geçerek yol boyunca halkın sevgi gösterileri ile karşılandılar. 10 Haziranda Gence'ye ulaşarak Kafkas İslam Ordusu'nun emrine girdiler. Gence halkı Türk askerlerini kurbanlar keserek karşılamakta idi. Osmanlı Devletini kurtarıcı olarak gören Genceliler şehrin her tarafında Osmanlı Devletinin ve Azerbaycan'ın bayraklarını astılar. Hal-

Türkiye'ye verildi. Azerbaycan hükümeti Türkiye'ye iki milyon liralık neft, pamuk, deri ve başka hammaddeler vermeyi taahhüt etti. Türkler her gün askeri 44 tank neft, halkı açlığa mahkûm et-

kın bu sevincini Azerbaycan Milli Şairi Ahmet Cavat "Selam Türkün Bayrağına" (Türkiye'de bu şiir "Çırpınırdı Karadeniz" olarak bilinmektedir) şiirinde; "Vefalı Türk geldi yene, selam Türkün bayrağına" sözleri ile aktarıyor, kendisi de Türk Ordusunu selamlıyordu. Ahmet Cevat yazdığı başka bir "Türk Ordusuna" şiirinde sanki haykırmakta idi:

Ey şanlı ülkenin şanlı ordusu
Unutma Kafkas'a geldiğin günü
Gelirken kovmaya Turan'dan Rus'u
Ayağını Karadeniz öptü mü?
İlk atarken eski burca adımı
Kars Kalesi selam topu attı mı?
Sen yaparken orada zafer şenliği
Mağlup düşman kaşlarını çattı mı?

1937'de diktatör Stalin'in emri ile Pan-Turanist, Pan-Türkçü gibi ithamlarla Ahmet Cevat'ı kurşuna dizip öldürdüler.

Gence'de Nuri Paşa, bir yandan düzenli ordu kurmak, diğer yandan Gence'nin Ermeni mahallesinde bulunan silahlı Ermenilerin itaat altına alınması ve ellerindeki silahlarının toplanması için çalışmalar yapmakta idi. Gence Ermenileri ise silahlarını teslim etmemek için direnmekte idiler. 14 Haziran'da Gence Müfrezesi Ermeni mahallesine girip, denetimi ele aldı ve onlardan silahları topladı. Böylece, Türk askerlerinin Azerbaycan'da ilk silahlı çatışması Gence'de oldu. Kafkaslarda Mehmetçik ilk kez Gence'de şehit düştü. 18 Haziran 1918'de Kafkas İslam Ordusu Gence'den Bakû'ye hareket etti.

Bu zaman Bolşevik Kızıl Ordusu, çevredeki Ermeni ve Rusları yanlarına katarak, 30 bin kişilik bir kuvvetle yiyecek ve içecek sıkıntısı olmadan Kafkas İslam Ordusu'na karşı Bakû'den hareket etti. Yol boyunca 50'den çok Azerbaycan köyünü yakıp, insanları öldürmekte idiler. 27 Haziranda Karameryam-Gökçay karayolu boyunca Kafkas İslam Ordusu ile yüz yüze geldiler. Türk birlikleri hücuma geçerek düşmanı 3 km geriye atıp bozgun halinde doğu istikametinde kaçmasını sağladılar. Panik içinde kaçan düşman askerleri karşılarına çıkan Aksu kasabasını tamamen yakıp yok ettiler.

Gökçay Savaşı, Türk Kafkas İslam Ordusu ve Azerbaycan için çok önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bakû'de bulunan Bolşevik Sovyet yöneticileri Kızıl Ordunun önünde hiçbir askeri gücün duramayacağını düşünmekte idiler. Kafkaslarda yaşayan halklar da, Rus Bolşevik ordusunun mağlup edilemez bir askeri güç olduğuna inandırılmış-

me pahasına büyük miktarlarda gıda maddesi, 60 lokomotif, yaklaşık 150 yük ve 100'den fazla yolcu vagonunu alıp götürdüler. Üretim tesislerini tahrip ettiler. İşgal ordusu için hane başına gelirinin 1/10 oranında vergi salındı. Ayrıca köylüler odun, sığır,

---

lardı. İnsanların düşüncelerinde yer eden "Kızıl Ordu mağlup edilemez" mitolojisini, Türk Kafkas İslam Ordusu Gökçay önlerinde tamamen ortadan kaldırdı.

Türk Kafkas İslam Ordusu, Gökçay Savaşı'ndan sonra bütün gücünü Bakû'nün kurtarılmasına yönetti. Almanlar, Bolşevikler, Ermeniler ve İngilizler petrol bakımından zengin olan Bakû'nün Türklerin eline geçmesine karşı idiler. O tarihte Bakû'de 18 bin silahlı Ermeni, 1200 İngiliz ve 1500 Rus olmak üzere 20 ile 30 bin kişilik düşman kuvveti bulunmakta idi. Bakû cephesinde savaşa hazırlanan Türk Kafkas İslam Ordusunda Anadolu'dan gelen 8 bin Türk askeri, 7 bin Azerbaycan Türkünden oluşan milis kuvveti vardır.

15 Eylül 1918 tarihinde sabah saat 04.30 sularında topçu ateşinden sonra Kafkas İslam Ordusu taarruza geçti. Ermeni ve Rus askerleri, sokak aralarında veya gizlendikleri binaların üstünden ateş açmakta idiler. İngilizlerin Bakû'den kaçmaya başladığını anlayan Bakû yönetimi, Türk komutanları ile temasa geçerek şehrin teslim edilmesine ilişkin işaret vermekte idiler. Ruslar ve Ermeniler Dağıstan istikametine gitmek üzere gemilere doluştular. İngilizler ise Türkmenistan istikametine doğru kaçmaya başladılar. Bakû sokaklarında saat 15.00'e kadar devam eden çatışmalarda Ermeni ve Rus birleşik güçlerinin direnişi tamamen kırıldı.

Bakû'nün düşman işgalinden kurtarılmasına dair, 16 Eylül 1918 tarihinde Nuri Paşa Harbiye Nazırı ve Başkomutan vekili Enver Paşaya telgrafla bildirdi. "Allah'ın yardımı ile Bakû şehri otuz saat şiddetli muharebeden sonra 15. 9. 1918 tarihinde düşmandan tamamıyla temizlenerek zapt olunmuştur. 54. Alayın kahramanlığı zikredilmeye değer. Tafsilat arz olunacaktır. No:424"

Azerbaycan'ın ve özellikle Bakû'nün düşman işgalinden kurtuluşu münasebetiyle Başkomutan vekili Enver Paşa 29 yaşındaki genç komutan Nuri Paşa'nın şahsında Türk askerini kutlamıştı. Enver Paşa Şark Orduları Grubu Komutanı Halil Paşa'ya, Nuri Paşa'ya kutlama mesajı göndermişti: "Büyük Turan İmparatorluğunun Hazar Denizi Kıyısındaki zengin bir konak yeri olan Bakû şehrinin zaptına ilişkin haberi büyük sevinç ve mutlulukla öğrenmiş bulunuyorum. Türk ve İslam tarihi sizin bu hizmetinizi unutmayacaktır. Gazilerimizin gözlerinden öper, şehitlerimize fatihalar ithaf ederim".

Doç. Dr. Hanım HALİLOVA"

buğday ve diğer mahsulâtla da hane başına düşen yükümlülüğü yerine getirmek zorundaydılar. Türk ordusunu beslemek için yaklaşık 1,3 milyon pud buğday verilmiştir. Musâvât yönetimi Eylül-Kasım tarihleri arasında Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için 11 milyon Ruble sarf etmiştir.

Daha sonra Türkiye, Musâvât yönetimiyle yaptığı anlaşma mucibince Mavera'daki ordusunu geri çekti. 17 Kasım 1918'de Bakü'ye tekrar İngilizler girdiler.

XIII.
YENİ DÖNEMDE BOĞAZLAR MESELESİ

1. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü

1918 sonbaharında İngilizler Mezopotamya'da kararlı bir saldırı başlattılar ve Kalat-Şerat'da 6. Türk ordusunu mağlup ederek 31 Ekim tarihinde savaşmadan Musul'a girdiler. İngilizler 19 Eylül 1918'de de Suriye-Filistin cephesine saldırmışlar, Türk cephesi kırk km. boyunca bozulmuştu. 20 Eylülde İngiliz süvari birlikleri Nasıra'yı ele geçirdiler. 1 Ekimde Dımaşk, 26 Ekimde Halep düştü. Türkler, Filistin, Arabistan, Suriye ve Irak'ta münhezim olmuşlardı.

15 Eylül 1918'de Bakü'nün ele geçirilmesinden sonra SSCB Brest anlaşmasının Türkiye'yle ilgili olan maddelerini reddetti. 29 Eylülde Bulgaristan teslim oldu. Kapitülasyon şartlarına göre İtilaf Devletleri ordusu Bulgaristan toprakları üzerinden Türkiye sınırları yönüne hareket etme hakkı elde etmişti. Tüm bunlara ilaveten Avusturya ve Almanya ordularının da yenilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinin geldiğinin işaretiydi. 5 Ekim 1918'de Enver Paşa ABD başkanı Wilson'a müracaat ederek bir barış anlaşmasının sağlanması için arabuluculuk yapmasını istedi. Fakat beklediği cevap gelmedi.

19 Ekimde başvekil Talat Paşa, harbiye nazırı Enver Paşa ve bahriye nazırı Cemal Paşa başkanlığında toplanan bakanlar kurulu toplu olarak istifa etti. Yeni hükümet barış müzakerelerinin başlatılması talebiyle İtilaf Devletleri'ne müracaat etti. Böylece 27 Ekimde İtilaf Devletleri ile barış müzakereleri başladı. Türk delegesi Limni

adasındaki Mudros [Mondros] limanına geldi. Müzakereleri İngiltere'nin Akdeniz filosu komutanı Tümamiral Arthur Cough Carlthorpe yürütüyordu. Türk heyetine Bahriye Nazırı Rauf Bey başkanlık ediyordu. 30 Ekim 1918'de Mondros limanındaki İngiliz zırhlısı "Agamemnon"da Türkiye'nin kapitülasyonu anlaşması imzalandı. Anlaşma, yalnızca görünüşte barış anlaşmasıydı.

Anlaşmanın birinci maddesi Boğazların İtilaf Devletleri'ne açılmasını öngörüyordu. İtilaf Devletleri'nin gemileri her iki tarafa serbestçe gidip gelebilecek, Karadeniz'e girip çıkabileceklerdi. Ancak, 6, 9 ve 12. maddeler Türkiye'nin tüm askeri-ekonomik ve stratejik merkezlerinin İtilaf Devletleri'nin işgali altına verilmesini öngörüyordu. 5. madde ise Türk ordusunun terhis edilmesini, ancak iç güvenliği sağlamak için belli miktarda askerin belli koşullarla silah altında tutulmasını dikte ediyordu. İtilaf Devletleri, Türkiye'nin iştirak ve yardımıyla Kafkaslarda kurulan herhangi bir devlet teşekkülünün tanınmasını reddetmişti.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Almanlar hızlı bir şekilde Türkiye'yi terk etmeye başladılar. Örneğin Çanakkale Boğazı'nda üslenen Alman kara birlikleri bir gemiye bindirilerek Odessa'ya götürülmüştür. Alman General Von Paschwitz ilk başlarda savaşabilecek durumdaki tüm gemileri Boğazlardan geçirip Sıvastopol'a yığmak istiyordu. Fakat Alman personelin tamamıyla parmakları arasından kayıp gideceğini gören Türk hükümeti, kategorik olarak "Yavuz"un gitmesine karşı çıktı. Çünkü bu zırhlı o güne kadar İngilizleri çok korkutmuştu ve onun Karadeniz'e gitmesi halinde İngilizlerin çok ciddi dayatmalarda bulunmasından endişe ediliyordu. Yine de Alman amiral 2 Kasım tarihinde öğleden sonra "Yavuz" üzerindeki kendi sancağını indirerek onu Amiral Arif Paşa'ya teslim etmek zorunda kaldı. İki hafta sonra ise İngilizler Yavuz'a el koymuşlardı. Gemi 1919 yılı başlarında İzmit limanına götürülecek ve birkaç yıl orada yatacaktı.

Almanlar, İtilaf Devletleri'ne ait donanmaların Sıvastopol'a çıkıp gelmeleri halinde orayı Karadeniz'in savunma merkezi haline getirmeye karar vermişlerdi. Böylece Kasım ayının ilk günlerinde Sıvastopol açıklarına döşenen mayınların sayısını artırdılar. Lukull burnundan Fiodent'e kadar olan bölgenin tamamı tehlikeli bölge ilan edilmişti. Hatta Almanlar Sıvastopol kalesindeki sahil bataryalarının bir kısmını da filoya taşımışlardı. 4 Kasımda Sıvas-

topol'a iki Alman mayın döşeme gemisi ile dört denizaltı (UB-14, UB-42, UC-23 ve UC-37) Sıvastopol'a geldi.

Alman denizaltıları Karadeniz'de son askeri seferlerine 18 Kasım 1918'de çıktı. Bu seferin amacı, bir hafta önce Almanların Batı cephesi ile İtilaf Devletleri arasında bir barış anlaşması imzalanmasına rağmen, bölgeye mayın döşemekti. Kırım'daki Almanlar, 19-21 Kasım tarihleri arasında İngilizlere teslim olmayı kabul etmişlerdi. Kasım ayı ortalarında İngiliz ordusu İstanbul'a asker çıkarırken, iki gün sonra da İngiliz zırhlısı "Conterberry" Sıvastopol'a geldi.

Rus gemiciler, 24 Kasımda "Volya" linkoruna ve Sıvastopol'da demirli duran Rus gemilerinin birçoğuna kendi bayraklarını çektiler. Ama İngiliz zırhlısının komutanı bir ültimatom vererek 25 Kasım sabahı gemilerden Rus bayrağının indirilmesini istedi. Aynı gün Sıvastopol'a İtilaf Devletleri'nin ortak donanması geldi. Bunlar arasında İngilizlerin "Superb" ve "Tanderer", Fransızların "Justice", İtalyanların "Leonardo da Vinci" linkorlarıyla, iki zırhlı ve dokuz kruvazör vardı.

Müttefikler, Alman denizaltılarını kendi aralarında çarçabuk bölüştüler. UB-14 ve UC-23 Fransızların, UB-42 ve UC-37 İngilizlerin payına düştü. İngilizler "Volya" linkoru ve savaş gücü en yüksek olan Rus kruvazörlerine kendi mürettebatını yerleştirerek bunları bir zamanlar amansız düşmanlar olan Yavuz ve Aleksandr III'un yan yana durdukları İzmit limanına götürdüler. Yeterli mürettebat olmayışı ve gemilerin teknik donanımlarının kötü olması sebebiyle Rus zırhlılarıyla denizaltılarını İzmit'e götürmek müttefikler için hiç de kolay olmadı. İngilizler 1919 Nisanında tekrar monte etmeleri mümkün olmadığı için Rus zırhlılarının motor silindirlerini ve top kulelerini imha ettiler; denizaltıların çoğunu da batırdılar. Gördüğümüz gibi "denizciliğin liderleri" olan güçler Bolşevizmle savaşmak yerine öncelikle Rus filosunu ortadan kaldırmakla ilgilendiler. "Askeri müdahale"de bulunduğunu iddia eden İngiltere, Fransa, ABD ve Japonya kendi egoist amaçlarının peşindeydiler. Onların Beyaz Ordu'yu desteklemekten maksatları da Bolşevizmi ortadan kaldırmak, "vahit ve bölünmez" bir Rus Devleti kurmak değil, aksine iç savaşı körükleyerek Rusya'yı zayıflatmak ve parçalara ayırmaktı. Ama biz şevke gelmiştik. Neyse, konumuz iç savaş olmadığı için, tekrar Türkiye'ye dönelim.

Müttefikler Boğazları ve Türkiye'nin bir dizi stratejik noktalarını işgal etmişlerdi. 41500 İngiliz, 59 bin Fransız ve 17400 İtalyan askeri olmak üzere toplam 118 bin askerleri vardı. Türk ordusunun sayısı ise 50 bine kadar düşürülmüştü. 1918 yılı sonlarına doğru, Mondros Mütarekesi'ne uygun olarak Türkler 45 bin tüfek, 682 makineli tüfek ve iki bin kadar top teslim etmişlerdi. Ama tüm ülkede birkaç defada daha fazla silah toplanmıştı.

Adet-i veçhile bir yenilgiden sonra günah keçileri aranırdı. Yeni Sadrazam Damat Ferit Paşa 21 Ocak 1919'da şu açıklamayı yaptı: "Savaş, hiçbir dâhili zaruret olmadığı halde Türkiye'yi savaşa sokan birkaç caninin işidir." Arkasından birkaç açık celsede "savaş suçluları" yargılandı. Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa, Cavit Bey ve keza Mahmut Paşa'nın asılarak infaz edilmesi karara bağlandı. Bunlardan ilk dördü zaten yurt dışına kaçtıkları için gıyaben idama mahkûm edilmişti, ama Mahmut Paşa'yı ibret-i âlem için halkın gözü önünde astılar. Aralarında Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin de bulunduğu diğer suçlular ise kürek çekme cezasına çarptırıldı.

İtilaf Devletleri Türkiye'ye ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Her devlet kendi milli çıkarlarına uygun bir varyant ileri sürüyordu. Örneğin Yunanistan başvekili Venizelos 1919 başlarında İstanbul ve Batı Anadolu'nun kendilerine verilmesini teklif etmişti. Venizelos, 1 milyon 173 bin nüfus içinde Türkler topu topu 449 bin kişi oldukları için, "tam bir Müslüman şehri olmayan" İstanbul'un Türkiye Devleti'ne ait olamayacağını ileri sürüyordu. Sonunda Yunanlılar lafla yetinmediler ve 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal ettiler.

1919 Şubatında Ermeni Daşnaklarının lideri Avetis Agaronyan İtilaf Devletleri'ne müracaatta bulunarak, bazı Anadolu şehirlerini de içine alan ve Karadeniz'e çıkışı bulunan bir "Ermeni Demokratik Cumhuriyeti" kurulmasını teklif etti. 1919 Martında ise Kürt milliyetçilerin lideri Şerif Paşa eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bir Kürt devleti kurulması talebinde bulundu.

Bu sırada Orta Anadolu'da Osmanlı sultanına karşı bir isyan hareketi başlatılmıştı. Hareketin başında General Mustafa Kemal vardı. 23 Nisan 1920'da tüm ülkede yönetim yetkisini eline alan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuruldu. 29 Nisanda ise Mustafa Kemal başkanlığında bir hükümet teşkil edildi. Artık Türkiye'de

iki iktidar vardı. Müttefik kuvvetlerin işgali altındaki İstanbul'da padişah yönetimi, Ankara'da ise Kemalist yönetim.

Müttefikler arasında yapılan uzun tartışmalardan sonra 21 Ocak 1920'de Paris Barış Konferansı'nın son oturumunda, Türkiye ile daha sonra Sevr adı verilen bir barış anlaşması imzalanması görüşü kabul edilmişti. Bu anlaşmaya göre Boğazlar Karadeniz Boğazlar Kumpanyası'nın kontrolüne verilecekti, fakat aslında şirket İngiltere, Fransa ve İtalya'nın sıkı nezaretinde olacaktı. Türkiye tüm Arabistan'ı, Suriye, Filistin, Irak, Ege adaları, İzmir bölgesi ve benzeri yerleri kaybetmişti. Doğuda ise Van ve Bitlis vilayetleri ile Erzurum ve Trabzon vilayetlerinin bir kısmı Ermenistan Cumhuriyeti sınırlarına dâhil edilecekti.

Osmanlı padişahı Sevr anlaşmasını kabul etmiş, fakat Mustafa Kemal'in Ankara hükümeti kategorik olarak elinin tersiyle itmişti. Bu gibi hallerde anlaşmaya imza koyanların haklılığını ancak top atışları teyit edebilirdi. Batıda Anadolu yarımadasına 120 bin Yunan askeri girmiş, doğuda ise 1920 Haziranında Türk-Ermeni savaşı başlamıştı. Ermenilerin birkaç küçük zafer kazanmasından sonra Türkler nihai taarruza geçmiş, 29 Eylülde Sarıkamış, arkasından da Ardahan'ı işgal etmişlerdi.* 8 Ekimde Ermenistan yönetimi "medeni dünyaya" yani İtilaf Devletleri'ne müracaat ederek Türk saldırısının durdurulması talebinde bulundu. Ama İtilaf Devletleri Ermenilere hiçbir şekilde yardım edemezdi. Kemalistler Ermenistan'a çullandıkları ve İtilaf Devletleri açıkça Van Gölü'ne kendi askerini göndermeyi istemedikleri için padişah yönetimine baskı yapmanın bir faydası yoktu.

Kemalistler saldırılarını sürdürdüler. 30 Ekimde Kars, 7 Kasımda Gümrü düştü. Türkler şimdi Erivan'a yürüyorlardı. Ermeniler 18 Kasımda müzakere istemeye mecbur kalmışlardı. 29 Kasım 1920'de Ermenistan'da Kasyan (Ter-Kasparyan'ın gerçek adı) başkanlığında herhangi bir "Revkom"** ilan edildi. Revkom hemen "isyan bayrağı açan köylülere" yardım için Kızıl or-

* Yazar daha önceki bölümde de belirtildiği gibi, bu konularda genellikle Ermeni tezlerini destekleyen görüşler ileri sürmektedir. Çünkü Türkler, Sarıkamış ve Ardahan'ı işgal etmemiş, aksine oradaki Ermeni çeteleri temizleyerek, geçici işgal altındaki Türk topraklarını istirdat etmiştir (çev.)

* Devrim Komitesi (çev.)

duyu davet etti. Kızıl ordu, fiilen Ermenistan'a girdi ve Revkom üyelerini de beraberinde getirdi. Böylece 29-30 Kasımda Ermenistan'da Sovyet hakimiyeti tesis edildi. 2 Aralıkta Lenin, Revkom başkanı Kasyan'a şu telgrafı gönderdi: "Emperyalizmin boyunduruğundan kurtulan emekçi Sovyet Ermenistanı'nı sizin şahsınızda selamlıyorum. Sizin, Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan emekçileri arasında kardeşçe dayanışmanın tesisi için elinizden geleni yapacağınızdan eminim."* Galiba liderlik hastalığı ilerlemeye başlamıştı.

Sovyet tarihçiliği Kızıl ordunun Ermenistan'a girişini emekçi Ermenistan'a enternasyonal bir yardım olarak değerlendirmektedir, ama esasen bu, daha ziyade Mustafa Kemal hükümetine ciddi bir yardımdı. Çünkü geri çekilmesine rağmen Ermeni ordusu Ankara hükümeti için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Ermeniler fena askerler değillerdi ve 1915-20 yılları arasında 1,5 milyondan fazla Ermeni'yi yok eden Türklerden alabildiğince nefret ediyorlardı.**

Moskova ile Ankara arasındaki flört henüz 1920 ilkbaharında başlamıştı. 26 Nisan 1920'de Mustafa Kemal yardım talebiyle Sovyet hükümetine müracaat etmişti: "Emperyalist devletlerle savaşmayı ve boyunduruk altına aldıklarını onların hâkimiyetinden kurtarmayı amaçlayan Rus Bolşevikleriyle tüm gücümüzü ve askeri operasyonlarımızı birleştirmeyi kendimize mecburiyet addediyoruz. Dolayısıyla topraklarımızı işgal eden emperyalist güçleri kovmak ve emperyalizme karşı topyekün mücadeleyi sürdürmek amacıyla dâhili kuvvetlerimizi takviye etmek için Sovyet Rusya'dan bize beş milyon altın ve müzakereler sonucunda belirlenecek miktarda silah ve mühimmat vermenizi talep ediyoruz." 1920 sonbaharında Sovyet Rusya'dan Ankara'ya 200 kg. altın gönderildi. Daha sonra buna benzer birkaç sevkıyat yapıldı.***

* V. İ. Lenin. Polnoye sobraniye soçineniy, t. 42, s. 54.

** İçimizdeki hainlerin bu görüşü savunduğu bir noktada, Rusya'da Ermenilerin tezlerini okuyarak büyüyen bir yabancıya gerçekleri anlatmaya çalışsanız ne olur ki? (çev.)

*** Türkiye'ye gönderilen bu altınlar Rusların değil, tamamıyla Buhara Hanlığı'nın dolayısıyla Özbek kardeşlerimizin altınıdır. Özbekler bu altınları Lenin'e Türkiye'ye gönderilmek üzere vermişler, ancak Sovyet Rusya altınların çok az bir kısmını Ankara'ya yollamıştır. Dolayısıyla bizim o altınlardan dolayı Ruslara herhangi bir borcumuz yoktur (çev).

1020-22 yıllarında da Bolşevikler Kemalistlere 40 bin tüfek, 327 makineli tüfek ve 54 top gönderdi.

Mustafa Kemal de karşı hediye olarak Novorossiysk'e 140 gambot gönderdi. 17 Eylül 1920'de Aydın Reis, 13 Ekimde de "Preveze" Novorissiysk'e geldi. Türkiye'nin yardımı çok uygun bir zamanda gelmişti; çünkü Bolşeviklerin Novorossiysk'de fiiliyatta hiçbir gemisi yoktu. Halbuki Vrangel, kızıllar tarafından işgal edilen Kafkas sahiline sürekli çıkarma yapan iyi bir filoya sahipti. Türkiye'nin gönderdiği gambotlar yaklaşık yedi ay boyunca Kızıl filoda hizmet verdi ve daha sonra 16 Mayıs 1921'de ihtiyaç kalmayınca tekrar Türkiye'ye iade edildi.

Fakat Kemalistler yeri geldiğinde Kırım'a ikmal gönderilmesinde zorluk çıkardılar. Ne de olsa Boğazlar Vrangel ordusunun dış dünyaya açılan ana damarlarıydı.

16 Mart 1921'de Moskova'da Bolşevik yönetimiyle Mustafa Kemal arasında bir anlaşma imzalanmıştı. Buna göre Batum Gürcistan'a bırakılacak, Kars ve Ardahan Türkiye'ye iade edilecek; taraflar birbirleri aleyhine faaliyette bulunmayacaklardı. Bu konu çok önemli olduğu için anlaşmanın VIII. maddesini aşağı yukarı olduğu gibi veriyorum: "Anlaşmaya imza koyan her iki taraf da, diğer ülkenin yönetiminde veya topraklarının bir kısmında hak iddia eden herhangi bir oluşuma veya onun kendi topraklarına gelmesine, keza diğer ülkeye karşı mücadele vermek amacında olan bir grubun bulunmasına izin vermemeyi taahhüt eder. Rusya ve Türkiye, aynı mecburiyeti karşılıklı şartlar dahilinde Sovyet Kafkas Cumhuriyeti'yle olan ilişkilerinde de yüklenir."

VI. maddede ise "bugüne kadar her iki ülke arasında yapılmış olan tüm anlaşmalar tarafların çıkarlarına uygun düşmediği için, taraflar bu anlaşmaları mülga ve geçersiz sayarlar" denilmektedir. Bu, Bolşeviklerin en büyük "hatası" idi. Çünkü bu surette Küçük Kaynarca, Yaş, Bükreş, Edirne, Paris, Ayastafenos vs. gibi uluslar arası anlaşmalarının tamamı çöpe atılmış oluyordu. Hâlbuki bu anlaşmalar hem sınırları, hem de Boğazlar meselesini belirlemekteydi.

Bizde "Sovyet yönetimi" demeyi severler, ama açık açık söyleyelim: Defalarca Rus kanıyla sulanan Kars ve Ardahan'ı veren

kimdi? 1921 Martında Lenin artık fazla çalışabilecek durumda değildi ve bu yüzden yabancılarla olan tüm münasebetler Troçki tarafından yürütülüyor, Kamenyev, Zinovyev ve hemrahları da ona yardımcı oluyorlardı. Stalin Türkiye'ye toprak ve başka tavizler verilmesine karşıydı.[1] Nitekim 6 sene sonra geçmiş yıllardaki hizmetlerinin hatırına Mustafa Kemal başka ülkelerin reddettikleri Troçki'ye sığınma hakkı tanıyacaktı.

Rusya'nın hiç de çıkarına olmayanı ise doğrudan şu beşinci aptalca madde idi. Çünkü bu madde, Boğazların statüsünü sahil devletlerinin delegelerinin ileride katılacakları bir konferansta yeniden belirleme imkânı veriyordu. 1921 sonbaharında Kemalistler Sovyet Rusya'ya çok bağımlıydılar ve dolayısıyla Boğazların statüsünü Rusya'nın çıkarına olacak şekilde müzakere etmek son derece kolaydı. "Sahil devletleri" saçmalığı da nereden çıkmıştı? Yoksa Bulgaristan ve Romanya minnacık filolarının Akdeniz'e çıkışı meselesinde gerçekten endişe mi ediyorlardı?

13 Ekim 1921'de Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan Sovyet cumhuriyetleriyle Türkiye arasında Kars Anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma, 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan anlaşmanın ana hatlarını teyit etmekteydi. Moskova'yla yapılan anlaşma Mustafa Kemal'in durumunu oldukça güçlendirmişti. 20 Ekim 1921'de Fransa da Kemalistlerle ayrı bir anlaşma imzalamak zorunda kalmıştı. Anadolu'ya çıkmış olan Yunan ordusu ardı ardına ağır yenilgiler almış, ama 1922 Eylülünde savaş sona ermişti.

Türkiye meselesi, 20 Nisan 1922-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında tamamlanan Lozan Barış Konferansı'nda nihai olarak düzenlenmişti. Konferansta alınan kararlar mucibince Doğu Trakya, İstanbul, Boğazlar, Edirne bölgesi, İzmir, Çukurova, Güneydoğu Anadolu, İmroz, Bozcaada ve Batı Anadolu'nun Asya sahilinden üç mil dâhilindeki küçük adalar Türkiye'ye verilmişti. Buna karşılık Türkiye'nin Irak, Suriye, Trans-Ürdün, Filistin, Mısır, Arabistan, Libya, 12 Ada ve Kıbrıs üzerindeki talebi reddedilmişti. Anlaşmada bundan başka barış ve savaş zamanlarında ticari ve askeri gemilerin Boğazlardan serbestçe geçmesini, sahil istihkâmlarının bozularak İstanbul ve Çanakkale boğazlarının silahtan arındırılmasını öngörüyordu. Anlaşmaya imza atan ülke-

1 G. Gorodetskiy, "Rokovoy samoobman. Stalin i napadeniye Germanii na soveetskiy Soyuz", M., 1999, s. 81.

ler Karadeniz'e bir defada üçten fazla savaş gemisi gönderemeyecek ve üstelik bunların tonajları 10 bin tonu geçemeyecekti.

Lozan anlaşmasının Boğazlarla ilgili maddeleri 1936'da yapılan Montrö konferansına kadar yürürlükte kaldı. Sovyet yönetimi Boğazlarla ilgili konvansiyonu 14 Ağustos 1924'te imzalamış, fakat SSCB meşru haklarını ihlal ettiği, barış ve güvenliği garanti etmediği gerekçesiyle bu anlaşmayı tanımamıştır.

Lozan'da imzalanan ayrı bir protokol Türkiye ile Yunanistan arasındaki mübadeleyi düzenliyordu ki, bu konuyla ilgili ilk fikir henüz 1913 yılında ortaya atılmıştı. Anadolu'dan 1,5 milyon Rum, Yunanistan'dan da 500 civarında Türk karşılıklı göç etmişlerdi. İstanbul Rumları ise doğdukları topraklar olan İstanbul'da kaldılar.

TBMM 23 Ağustos 1923'te Lozan Anlaşması'nı imzaladı. Arkasından işgal orduları ayrılmaya başladılar. 6 Ekimde Türk ordusu İstanbul'a girdi. 17 Ekim 1922'de son Osmanlı sultanı VI. Mehmed gizlice İstanbul'dan ayrılacak bir İngiliz linkoruyla Malta'ya gitti. 28 Ekim 1923'de Türkiye çiçeği burnunda demokratik bir cumhuriyet olarak resmen dünyaya tanıtıldı.

2. Montrö görüşmeleri (*Kitabın bundan sonraki yaklaşık 15 sayfalık kısmı tamamıyla Montrö görüşmeleri ve 1963-99 yılları arasındaki Türk-Rusya münasebetlerinin kısa bir özeti durumundadır. Montrö görüşmeleriyle ilgili detaylı bilgiyi isteyen okuyucular Feridun Cemal Erkin'in bu konuda kaleme aldığı eserinden takip edebilirler. 1963-99 yılları arasındaki ikili ilişkilerse zaten okuyucunun bildiği aktüel konular olduğu için tercümesine gerek görülmemiştir – (çev)*)

SONUÇ

Yaklaşık beş asır boyunca Türkler ve Ruslar iflah olmaz düşmanlar olarak kaldılar. Yine bu beş asır boyunca taraflar arasında büyük savaşlar oldu. Yeni savaşlara hazırlanmak ve potansiyel düşmanlarla mücadele eden halkların (Kırım Tatarlarının, Balkan Slavyanlarının, Kafkas dağlılarının vs.) silahlandırılması için ara dönemler yaşandı.

Bu savaşların müsebbibi ne idi? Dini tutkular mı, yöneticilerin ikbâlperestliği mi yoksa toprak ihtilafları mı? Evet, tüm bunların rolü olmuştur, ama asıl sebep bunlar değildi. İlk iki yüzyıl boyunca vukû bulan savaşların asıl sebebi, Rusya'nın var olma mücadelesiydi. Hangi Avrupa ülkesi her yıl başkentinin surlarına dayanan saldırılara tahammül edebilirdi? Sonraki üç yüzyıl boyunca vukû bulan savaşlar ise Rusya'nın güney sınırlarının emniyetini sağlamak ve denize serbest çıkış hakkı elde etmek için verdiği mücadelelerdir.

Avrupalı tarihçiler, Rusya yöneticilerini dünya hâkimiyetini ele geçirmeye çalışan kişiler olarak göstermekten hoşlanırlar. Yanılıyorsunuz, efendiler! Rusya, İngiltere veya Fransa değildir. Hiçbir zaman üzerinde güneş batmayan imparatorluk olmaya çalışmamıştır. Eğer Rusya yalnızca XVIII. Yüzyılda Osmanlı ile savaşmak yerine, dünya üzerinde toprak ele geçirmekle uğraşmış olsaydı, Türklerle yaptığı savaşlarda harcadığı imkânların 1/5 ile çok rahatlıkla bir İngiliz koloni imparatorluğu kurabilirdi.* Bir

* Rusların tarihte sahip oldukları topraklar bellidir. Sibirya'yı, Tataristan'ı, Başkurdistan'ı, Kırım'ı, Ukrayna'ya, Balkanları, Kafkasları ve koskocaman Türkistan (Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan) 120 yıl işgal altında tutan da acaba İngiltere ve Fransa mı idi diye herhalde yazara sormak gerekir (çev).

kere Rusya'nın yabancı topraklara ihtiyacı yoktu.* Rusya yalnızca kendini savunmuştur. XVI-XVII. Yüzyıllarda ülkenin güneyini pasif olarak savunmuş, önleyici savaşlar da dâhil olmak üzere aktif savunmayı ancak XVIII-XIX. Yüzyıllarda gerçekleştirmiştir.

Burada mantıklı bir soru yöneltilebilir: Acaba Rus çarları ve hatta tüm Rus toplumu, İstanbul'u ele geçirmeye can atmamış mıdır? Evet, bu konuda pek çok hazırlık yapılmış ve hatta İstanbul'u ele geçirme operasyonları dahi planlanmıştır. Fakat biraz sağlıklı düşünelim: İstanbul Rusya'ya neden lazımdı? İstanbul ve çevresinde felç edilmiş yani ekmeyen, biçmeyen, alın teri akıtmayan ama % 95'i Osmanlı İmparatorluğu'nun sömürülen tebaasının sırtından geçinen iki milyon kadar insan yaşıyordu. Şehrin Rusya'ya ilhak edildiğini varsayalım. O zaman bu beleşçileri kim besleyecekti – Rus mujikleri mi?**

Haçın tekrar Ayasofya'nın üzerine takılması konusunda gevezelik etmek hoş bir şey. Peki ya sonra? Her hangi bir zamanda mollaların ve fanatik dervişlerin çağrısıyla isyan çıkarmaya ve Hristiyanları kesmeye teşne bir buçuk milyon Müslüman Rusya'ya gerekli miydi? İstanbul patrikleri ve binlerce miskin Yunan-

* Doğrudur; herhalde başkalarına ait bu kadar ülkeyi yuttuktan sonra daha fazla toprağa ihtiyacı yoktu (çev).

** Kitabın başından beri Türk-Rus savaşlarını Rusların gözünden öğrenmek için dişimizi dişimize basarak, yüzlerce abartıyı, yüzlerce çarpıtmayı sineye çektik de, eserin son sayfalarında yazarın tam bir Rus şovenliği yaparak bir de zeytinyağı gibi üste çıkmaya çalışması doğrusu insanın tahammül sınırlarını zorlamaktadır. 1936'da Kazakistan'ın nüfusu 6 milyondu. 1966 yılına gelindiğinde bu rakam Rusların sebep olduğu açlık, kıtlık ve sefalet yüzünden 3 milyona düşmüştür. Normal şartlarda 6 milyon insanın 30 yıl zarfında en kötü ihtimalle 15 milyon olması gerekirdi. Bugün Orta Asya'da devâsâ bir coğrafyayı işgal eden Türklerin nüfusu o coğrafyaya göre doğrusu çok çok azdır. Acaba bunun müsebbibi kimdir? Özbekistan'ın tonlarca altınını, bakırını, madenini, meyve ve sebzesini alıp götüren, et ihtiyacını Kazakistan ve Kırgızistan'dan karşılayan (hadi diğer Türk cumhuriyetlerinin sömürülen zenginliklerini de hesaba almayalım) kimdir? Kremlin'deki gözü ve midesi doymazları besleyenler Türkistanlılar değil miydi? Almanlara karşı acımasızca en ön cepheye sürüp Nazi kurşunlarına hedef ettiğiniz yuz binlerce Türkistanlının hesabını kim verecek?.. (çev.)

lı ne olacaktı? Patrikler Petersburg sinoduna mı bağlanacaktı yoksa aksi mi olacaktı? Rus ve Yunan kiliseleri Ortodokstur, ama aralarında ciddi ayrılıklar vardır. Uzaktan sevgili kardeştirler, fakat bir araya gelince... doğrusu onların "aşk ekstazı"nda kaynaşabileceklerini hiç sanmıyorum.

Bunlar, İstanbul'un ilhak edilmesi halinde ortaya çıkabilecek problemlerin en önemsizleridir. Dolayısıyla "İstanbul er geç bizim olmak zorunda" çığırtkanlığını yalnızca bir propaganda sloganı olarak değerlendirmek gerekir. Cahil bir köylüye Karadeniz savunmasının stratejik yönlerini, Türk yetkililerin Rus ticaretini engellemesinin diplomatik inceliklerini anlatamazdın. Bu yüzden "Slavyan kardeşlerimizi kurtaralım!", "Ayasofya'nın tepesine haçı konduralım!" şeklinde sloganlar gerekliydi.

Peki, acaba Rusları beş asır boyunca Türklere karşı düşmanlığa ve savaşmaya sevk eden ne idi? Azak ve Özü mü? Ama buralar Türk toprakları değil, yalnızca Türklerin yabancı topraklarda kurdukları askeri üslerdi. Bu üslerin görevi Rus ticaret ve savaş gemilerinin Don ve Dinyeper'den Karadeniz'e geçmesini engellemekti. Kafkaslar mı? Kafkasya ve Mavera da hiçbir zaman Türk toprakları olmamıştı. Aksine oralarda Türklere epizodik vergiler ödeyen bağımsız veya yarı bağımsız devletimsi teşekküller vardı. Rus ordusu Türklerin elinden yalnızca Romanya ve Bulgaristan'ı kurtarmıştır, ama onlar da Türk ve hatta Müslüman toprakları değildi. Hepsi bu!

Peki, Osmanlı İmparatorluğu'nu çökerten kimdi? Onun topraklarının %80'i kimler ele geçirdi? Bunu yapanlar, "Moskofların" İstanbul'u almasından ödleri kopan aydınlanmış Avrupa'nın ta kendisiydi. Aslında beş asır boyunca Rusya'yı Osmanlı ile kapıştıran, bu arada Türk topraklarını gayretli bir şekilde kemiren de Avrupa idi. Ama ne yazık ki bu denemeler acıklı bir sonla bitti ve Rus ordusu cevap olarak Berlin, Stokholm ve Paris'e girdi.

Osmanlı'ya gelince, Rusya'yla savaşacağım derken kendisi Avrupa için kolay yutulacak lokmalara dönüştü. Fransa Cezayir, Tunus, Suriye'yi ele geçirip Mısır üzerine yumuldu. Ama Mezopotamya, Filistin ve Kıbrıs'la birlikte Mısır'ı mideye indirmek İngiltere'ye nasip oldu. İtalya Libya'yı ve Ege Denizi'ndeki adaları işgal etti. Avusturya Osmanlıdan Macaristan, Transilvanya, Bosna ve diğer yerleri kopardı.

İşte burada tumturaklı bir soru soralım: Osmanlı'nın gerçek düşmanı kimdi? Rusya'yla savaşmak Türklere ne lazımdı? Şimdi de tumturaklı bir cevap verelim: Rusya ve Osmanlı, XVIII-XIX. Yüzyıllarda her iki tarafın çıkarlarını göz önünde bulunduracak akıllı bir uzlaşma sağlayamazlar mıydı? Kesinlikle sağlayabilirlerdi. İki taraf arasındaki ciddi çatışmaların tamamının temelinde Boğazlar meselesi yatıyordu. Rusya, Rus ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan her zaman serbestçe geçmesini sağlamak zorundaydı ve bu hakkı elde etmeli, dağlılara silah taşıyan İngiliz donanmasından Levant ıskunalarına kadar tüm Rus karşıtı güçlere Boğazları kapamalıydı.

Bunun optimal garantisi, biri Çanakkale Boğazı'nda, diğeri İstanbul Boğazı'nda olmak üzere iki Rus üssünün kurulmasıydı. Mamafih prensipte başka varyantlar da bulunabilirdi. İşte o zaman Rusya Türkiye'nin toprak bütünlüğüyle ilgilenir ve muhtemelen onunla askeri bir ittifak anlaşması yapabilirdi. Slavyan kardeşleri özgürlüğüne kavuşturmak Rusya'ya her zaman daha pahalıya patlamıştı. 1914-18 ve 1941-44 yıllarında Rusya'ya karşı savaşan Bulgar "biraderciğimizi" (şimdi bir de NATO'ya giriyor) hatırlayalım. Kendileri uğruna Rusya'nın dünya savaşına girdiği ve sonuçta 300 yıldan daha fazla ömür süren bir imparatorluğu çökerttiği Sırpları hatırlayalım.

Netice itibariyle, sübjektif faktörleri bir yana bırakırsak, Rusya ile Türkiye'nin paylaşamayacak bir kozları yoktu. İkisi arasındaki tüm çatışmalar basiretsizlikten, hem Osmanlı sultanlarının hem de Rus çarlarının ve tabii ki bunların çevrelerinde bulunan insanların ihtiraslarının meyvesiydi.

KAYNAKÇA

Bernd Langensiepen, Ahmet Guleryuz "The Ottoman Steam Navy 1828-1923", London, 1995.

"Osmanlı Bahriyesinin Mazisi", Istanbul, 1995.

«Военная энциклопедия» под ред. К. Величко, В. Новицкого, А. Фон-Шварца. И др.,СПб, 1912.

«Военно-морской международно-правовой справочник», М., «Воениздат», 1966.

«Восточный вопрос во внешней политике России» / под ред. Н. Киняпиной, М., «Наука», 1972.

«Гражданская война и военная интервенция в СССР». Энциклопедия, гл. Ред. С. Хромов, М., «Советская энциклопедия», 1983.

«Гражданская война. Боевые действия на морях, речных и озерных системах» ! под ред. А. Соболева, Ленинград, 1925.

«Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922 гг.)», М., «Воениздат», 1974.

«История дипломатии» / под ред. А. Громыко и др. М., Госполитиздат, 1963.

«История отечественного судостроения IX-XIX вв.» / В. Доценко и др., СПб, Судостроение», 1994.

«История отечественной артиллерии» / под ред. Бю Светлосанова,М. – Л., 1966.

«История Первой мировой войны. 1914-1918», / под ред. И. Ростунова., М., «Наука», 1975.

«История стран Азии и Африки в средние века» / под ред. Л. Симоновской. И Ф. Ацамба,, М. Издательство МГУ, 1968.

«Картины былого Тихого Дона» Краткий очерк войска Донского, М., «Граница», 1992.
«Под Андреевским флагом» / сост. В. М. Шигин, М., «Патриот», 1994.
«Россия и Черноморские проливы (XVIII-XX столетия)» / под ред. Л. Нежинского, А. Игнатьева, М., «Международные отношения», 1999.
«СССР – Германия. 1939-1941» Документы и материалы. Вильнюс, «Mokslas»,1989.
«Тегеранская конференция», М., 1984.
Андреев А. «История Крыма», М., «МЦОИ Госатомнадзора России, 1997.
Андриенко В. «Круглые суда адмирала Попова», СПб, «Гангут», 1994.
Балязин В. «Самодержцы. Любовные истории царского дома», М. «Олма-Пресс», 1999.
Бантыш-Каменский Д., «Биографии российских генералиссумосов и генерал-фельдмаршалов», «Культура», 1991.
Бескровный Л. Г. «Русская армия и флот в XVIII веке», М., «Воениздат», 1958.
Болгари П., Зоткин Н. И др. «Черноморский флот», М., «Воениздат», 1967.
Брикнер А. «История Екатерины Второй» СПб, 1885.
Бунич И. «Черноморская Цусима. 1914-1921», СПб, «Облик», 1999.
Быховский И. «Петровские корабелы», Л., «Судостроение», 1982.
Веникеев Е., Артеменко Л. «Пенители Понта», Симферополь, «Таврия»,1992.
Веселаго Ф. «Краткая история русского флота», «Военириздат», 1939.
Глебов П. «Дунайская экспедиция», СПб, 1842.
Горев Л. «Война 1853-1856 гг. И оборона Севастополя», М., «Воениздат», 1955.
Городетский Г. «Рокоаой самообман. Сталин и нападение Германии на Советский Союз», М., «РОССПЭН», 1999.
Грабинов В. «Багратион в Петербурге», «Лениздат», 1979.
Епансин Н. «На службе трех императоров» М., «Полиграфресурсы», 1996.

Заичкин И., Почкаев И. «Русская история от Екатерины Великой до Александра II», М., «Мысль», 1994.
Заичкин И., Почкаев И. «Рцсская история. Популярный очерк», М., «Мысль», 1992.
Зайончковский А. «Мировая война. 1914-1918», М., «Воениздат», 1931.
Золотарев В., Козлов И. «Российский военный флот на Черном море и в Восточном Средиземноморье», «Наука», М., 1988.
Каргалов В. «На границах Руси стоять крепко!», М., «Русская панорама», 1998.
Лаврова Т. «Черноморские проливы», Ростов-на-Дону, 1977.
Лорд Кинросс «Расцвет и упадок Османской империи», М., «Крон-пресс», 1999.
Лорей Г. «Операции германо-турецких морских сил в 1914-1918 гг.», М. «Воениздат», 1937.
Лурье А., Маринин А. «Адмирал Г. И. Бутаков», М., «Воениздат», 1954.
Любавский М. «Обзор истории русской колонизации», М., МГУ, 1996.
Манфред А. «Наполеон Бонапарт», М., «Мысль», 1973.
Манштейн Кристоф. «Записки о России», «Феникс», Ростов-на-Дону, 1998.
Мельников Р. «Борненосец «Потемкин», Ленинград, «Сулостроение», 1980.
Мельников Р. «Крейсер «Очаков», Ленинград, «Судостроение», 1986.
Михайлов О. «Суворов», М. «Молодая гвардия», 1973.
Мошин в. «Оборона побережья с древнейших времен до наших дней», СПб, 1901.
Никульченков К. «Адмирал Лазарев», М., «Воениздат», 1956.
Новиков Н. «Операции флота против берега на Черном море в 1914-1917 гг.», М., «Воениздат», 1937.
Овчинников В. «Адмирал Ушаков», М., «Новатор», 1998.
Островский Б. «Адмирал Макаров», Воениздат, М. 1954.
Павленко Н. «Петр Великий», М., «Мысль», 1994.
Петров М. «Румянцев-Задунайский», М., «Армада», 1997.
Пронштейн А., Минников Н. «Кондратий Афанасьевич Булавин», М., «Просвещение», 1988.

Пузыревский К. П. «Повреждения кораблей от подводных взрывов и борьба за живучесть», Л.-М., Редакция судостроительной литературы, 1938.

Раковский Л. «Кутузов», М., «Издательский центр детской книги», 1993.

Ростунов И. «Генералиссимус А. В. Суворов», М., «Воениздат», 1989.

Скортков Ю. «Севастопольская крепость», СПб, Стройиздат СПб, 1997.

Скрынников Р. «История Российская, IX-XVII вв.», М., «Весь мир», 1997.

Соловьев С. «Сочинения: История Росии с древнейших времен», «Мысль», М., 1993.

Татишев С. Император Александр Второй», «Алгоритм», 1996.

Трусов Г П. «Подводные лодки в русском и советском флоте», Ленинград: «Судпромгиз», 1957.

Урланис Б. Ц. «История военных потерь», СПб/М., «ИНСАН», 1991.

Черников И. «Русские речные флотилии за 1000 лет», СПб, 1999.

Четверухин Г. «История развития корабельной и береговой артиллерии» М., 1942.

Шапиро А. «Адмирал Д. Н. Сенявин», М., «Воениздат», 1958.

Шеремет В. «Босфор. Россия и Турция в эпоху Первой мировой войны», М., «ехнологическая шкоа бизнеса», 1995.

Шеремет В. «Война и бизнес», М. «Технологическая школа бизнеса», 1996.

Щербачов О. «Афонское сражение», М., 1945.

Юнга Е. «Адмирал Спиридов», М., «Воениздат», 1957.

Яровицкий Д. «История запорожских казаков», Киев, «Наукова Думка», 1990.

DİZİN

A

Abaza Paşa, 146
Abbas Mirza, 314, 343
Abdi Paşa, 391, 392
Abdülhamid I., 169, 207, 231
Abdülhamid II, 445
Abdülmecid, 360
Abhaz-lar, 437
Abhazya, 193, 216, 293, 313, 315, 399
Abukir, 248, 269
Acar dağı, 311
Acara-lar, 437
Acaristan, 492
Acısu, 92
Acuda, 243
Açkur, 342
Adana, 351
Adler, 415
Adriyatik, 19, 243
Afganistan, 356
Afgan-lar, 443
Agarva, 141
Ağca-Kale, 398
Ahalkelek, 340, 341, 346, 390, 438
Ahıska, 315, 339, 340, 341, 342, 346, 390, 392, 438
Ahmatov (Albay), 254
Ahmed Han, 35
Ahmed III (Osmanlı sultanı), 84, 88
Ahmet Hıfzı, 424
Ahmet Muhtar Paşa, 305, 306, 392, 399, 438-441
Ahmet Paşa, 415
Ahüyar bkz. Akyar
Ainos (Enez),. 357
Akburun, 381, 382
Akçaabat, 292, 470
Akimov, 299-301
Akkerman, 28, 51, 53, 152-154, 239, 296, 298, 311, 470
Akmescit, 105, 193
Akra, 348
Akyar, 194, 198, 251
Alacadağ, 440
Alan adası, 402
Aleksandr I, 274, 283, 285, 287, 289, 290, 293, 298-300, 304, 310, 312, 313, 314
Aleksandr II, 380, 401, 407, 408, 412, 414, 423, 427
Alemdar Mustafa Paşa, 299
Aleşkay, 83
Alfonso la Mramor, 381
Ali Paşa, 400, 425
Ali Rıza Bey, 456
Alim Girey, 196
Alma nehri, 373, 374
Alman-lar, 70, 130, 383, 456
Almanya, 274, 313, 405-408
Alsas, 405, 406, 407, 441
Altın Orda, 20, 22, 30, 32
Aluşta, 191, 292
Amasya, 465, 496
Anadolu, 81, 280, 326, 339, 348, 351
Anakria, 364
Anapa, 247, 248, 260, 261, 292, 296, 325, 346, 416
Andro, 245
Andronnikov I. M., 392, 394, 395
Andrutso adası, 244

Ankara, 16, 541
Anna Yohannovna bkz. Yekaterina II.
Anrep (General), 140, 141, 360
Apraksin P. M., 80, 81, 88
Arabat, 113, 114, 158, 382, 383
Arabistan, 413, 489
Arap-lar, 413
Arapşa, 31
Aras, 343
Ardahan, 342, 344, 400, 435, 438, 439, 489, 529
Arhavi, 499, 501
Arif Efendi, 400
Arman de Kolenkur, 299
Arnavut-lar, 210, 277, 279
Arpaçay, 311
Arslan-bey, 294
Artis nehri, 336
Artvin, 491
Aslan, 53
Aslankermen, 70
Astrahan, 32, 40-47, 80, 136, 166
Athon, 287, 288, 289
August (Nalkıran), 90, 131
Austerlitz, 275, 276, 300, 304
Auza limanı, 187, 188, 190
Avusturya, 20, 64, 74, 124, 127, 131, 163, 203, 217, 254, 266, 274, 313, 317, 346, 401, 402, 404, 406, 407, 412, 432
Avusturya-Macaristan, 400, 401, 405, 406-408, 441, 445
Ayasofya, 18, 204
Ayastefanos, 434, 435
Aydos, 338
Aynalı Kavak, 195
Azak (deniz ve kalesi), 42-45, 53, 55, 57-60, 67-76, 80, 87-96, 109, 115, 119, 120, 125, 136, 137, 158, 164, 165, 171, 198, 382, 384, 415
Azerbaycan, 15, 293, 314, 491
Azize Anna (kale), 93

B

Babadağ, 302
Babı Ali, 41, 83, 88, 100, 121, 135, 141, 146, 160, 162, 163, 164, 195, 197, 199, 200, 204, 207, 264, 270, 285, 288, 317, 318, 350, 414, 430, 443, 445, 446, 456
Babikul, 146
Baggovut A. F., 393
Bagration-Muhransky P. İ., 302, 303, 304, 393, 399
Bağdat, 20, 489
Bahçeseray, 22, 29, 55, 56, 62, 104, 105, 115, 193, 194, 196
Bahmut, 136, 197
Bahtı Girey, 106
Bakü, 314, 493
Balaklava, 54, 55, 159, 172, 246, 375, 378, 379, 389
Balaş, 146
Balkan-lar, 18, 75, 170, 278, 285, 315, 318, 332, 338, 343, 360, 371, 405, 415, 422, 428, 429, 430, 441, 445
Balta (yer adı), 133
Baltacı Mehmed Paşa, 86, 88
Baltık (deniz ve körfezi), 173, 203, 277, 324, 363
Baratov (General), 493, 494, 513, 528
Barkov (Yüzbaşı), 177-180
Baron de Tott, 184, 185
Başıbozuk, 393, 405
Başkadıklar, 392
Batır Girey, 196
Batin, 297, 304, 305
Batu-han, 31, 35, 36
Batum, 61, 399, 415, 435, 438, 441, 444, 452, 471, 474, 475, 489, 499, 506, 529
Baturin, 82
Bayandur, 391
Bayburt, 345, 529
Bayezid I., 16

Bayezid II., 28
Bayram Paşa, 339
Bebutov V. O., 390-92, 304-396, 398
Bektaşi, 19
Belbek nehri, 374
Belçika, 406
Belgorod, 117
Belgrat, 20, 74, 125, 165
Belorus-lar, 129, 307
Belorusya, 130, 253, 313, 328
Bender, 107, 109, 112, 116, 118, 122, 124, 150-152, 158, 238, 285, 298, 311, 417
Benjamin Tizdel, 216
Berdansk, 383
Berlin, 435, 452
Besarabya, 153, 201, 231, 409, 432
Beyaz Deniz, 384
Beyazit, 342, 397, 398, 439
Beyrut, 189
Bezanto, 188
Bezborodko (Kont), 204, 264
Bibikov (General), 226, 247, 260, 261
Bilek, 404
Birini-ladşi (General), 119
Bismark, 406
Bizans, 15, 41, 55
Bogdan Hmelnitskoy (Kazak atamanı), 54
Bogdanko (ataman), 53
Bogomil-ler, 384
Boğaziçi bkz. İstanbul
Boğazlar meselesi, 272, 273, 355, 370
Boğdan, 140, 142, 143, 277, 288, 296, 298, 299, 306, 309, 311, 359, 360, 402
Bolgar, 31
Bolşevik-ler, 247, 539-542
Boplen de G., 24
Borontsov M. S. 391
Borozdin (Tuğgeneral), 272
Bosna, 205, 404, 405, 407, 408, 436
Bota nehri, 337
Bour (General), 145-147, 149, 150, 157
Bozcaada, 280-283, 286, 287, 288, 323
Braun (General), 159
Braylov (İbrail), 87, 140-143, 152, 154, 235, 238, 254, 297, 301, 302, 306, 328, 330, 332, 362
Bredal P. P. (Oramiral), 95
Brevsky P. A., 385
Brimmer E. V., 398
Brunov F. İ., 355, 401, 402
Bryansk, 109, 110
Bucak (kabile), 159
Bucak Tatarları, 29
Buckholzlu-lar, 277
Budapeşte, 64
Bug nehri, 53, 63, 72, 107, 122, 137, 197, 201, 203, 211, 388, 415
Bugur nehri, 260
Bulat-Temir, 31, 32
Bulgakov Ya. N., 200
Bulgar, 325, 359, 486
Bulgaristan, 53, 216, 262, 405, 428, 435, 465
Burgaz, 358
Butakov G. İ., 366
Butenev A. P., 349, 350, 351
Buturlin S. P., 385
Bükreş, 140, 142, 156, 164, 165, 169, 253, 298, 304, 305, 309, 310
Büyükdere, 55, 446, 501

C-Ç

Cambayluk (kabile), 159
Camillo Benso Cavour, 381
Canibek Girey, 55
Caping C., 348
Cebel-i Tarık, 176, 218, 289, 291, 454, 485
Cemal Paşa, 452, 455
Ceneviz, -li, 16, 19, 20, 22, 28
Cezayir, 29, 244, 245, 264, 353, 454

Churchill W., 455, 476
Cihannüma Kadı Paşa, 95
Codrington E., 318, 319, 321
Collingwood (Amiral), 280
Cuçi-han, 22
Çalıkavak, 170
Çalıy (ataman), 72, 73
Çanakkale (- Boğazı), 67, 184-187, 210, 243, 244, 269, 271, 274, 278, 280-287, 299, 317, 323, 324, 3345, 351, 355, 358, 360, 414, 432, 454, 465, 476, 484, 496
Çar Simeon bkz. Yadigar Han
Çaritsın, 97
Çatal adası, 255, 256
Çatalca, 482
Çavçavadze (General), 393
Çayeli (Mapavri), 501
Çeçenistan, 315
Çek-ler, 20
Çelebi Paşa, 303
Çerdnayev (General), 408
Çeremis-ler, 37
Çerkassk, 60, 80, 89
Çerkes Paşa, 167
Çerkes-ler, 47, 405, 437
Çernışev İ.G., 134, 172, 350
Çernigov, 48
Çeşme, 182, 183, 184, 443
Çetati köyü, 361
Çiçagov P. V., 278, 279, 287, 310
Çingil tepe, 397
Çingis-han, 22
Çistova, 263
Çolok nehri, 395
Çongar, 72
Çortomlık, 83
Çoruk, 492
Çuryak, 429
Çuvaş-lar, 37
Çürük-su, 20

D

D'Ascoli E. (Dominiken rahip), 55
D'İsraeli, 406
Dacia, 204
Dağıstan, 315, 437
Dalmaçya, 205, 285, 404
Damiet kalesi, 189
Danenberg (General), 361
Danimarka, 274, 371
Daşkov D. V., 346
De Ribas (Tuğgeneral), 251, 254, 255, 256, 269
De Velman (General), 198
De Vilnev (Markiz, Fransa elçisi), 125
Debrının (General), 91
Deli Petro, 65, 65, 67-79, 82-85, 87, 88
Derbent, 314
Derviş-Ali, 42
Desna, 109
Devlet Girey (Hacı), 21, 22, 23, 28, 43-46, 191-193
Devletabad, 494
Dımaşk, 348, 351
Dibiç İ. İ., 324, 336-338, 345
Dinyeper, 51, 54, 63, 70, 72, 74-76, 83, 89, 97, 107, 110, 137, 171, 206, 213, 254, 388, 415
Dinyeprovsk, 127
Dinyester, 28, 53, 88, 118, 122, 123, 137, 144, 154, 201, 217, 285, 296, 298, 409, 417
Diyadin, 342, 398
Dmitri Donskoy, 32, 129, 197
Dmitri İvanoviç, 31
Dmitri Şemyaka, 32
Dobruca, 81, 430
Doğubeyazıt, 435
Dolgorukov Yu V. (Knaz), 79, 80, 157, 158, 159, 160, 162, 168, 180, 181, 191, 192
Don Kazakları, 24, 47, 54, 55, 58, 61, 70, 120, 166
Don nehri, 53-60, 68, 71, 72, 79, 80, 91, 94, 95, 197
Dövel (General), 438, 439

Duckworth, 280
Duglas (General), 114, 115
Dunduk-Ombo (Kalmık hanı), 106
Duniş, 408
Dürzi-ler, 189

E

Ebergard A. A. 457-461, 474, 477, 483
Eceabat (Maydos), 358
Edirne (Adrianopol), 324, 338, 345, 408, 430, 431, 432
Eflak, 140, 142, 155, 239, 254, 277, 288, 296, 298, 299, 305, 306, 309, 311, 330, 359, 360, 402
Ege Denizi, Ege Adaları, 19, 173, 187-189, 204, 210, 219, 223, 243, 268, 274, 346, 350, 359, 407
Elba, 314
Elekseyev M. V., 495
Eleşgirt, 438
Elfinston (Oramiral),186, 187
Emin Paşa, 340
Emir Mehmed (Osmanlı seraskeri), 156, 157
Enver Paşa, 452, 453, 455, 456, 465, 488, 492
Ereğli, 325, 465, 496
Erivan, 345, 359, 391, 393, 397, 490, 540
Ermeni-ler, 359, 437, 445, 510, 529, 541
Ermenistan, 15, 20, 435, 540, 541
Erzincan, 513, 529
Erzurum, 20, 339, 344, 345, 397, 398, 400, 436, 438, 491, 511
Eski Hasan Paşa, 217
Eski Zarga, 431
Essen (General), 156, 157
Evliya Çelebi, 61

F

Fahrettin Paşa, 465
Faik Paşa, 439
Falça, 146
Fatih Girey, 113, 116
Ferdinand IV, 271, 275, 289, 291
Ferzen (Binbaşı), 154
Feyzullah Muhammed, 167
Fındıklı, 470, 499, 500
Fidonisi, 224, 372
Filibe, 430, 431
Filistin, 20, 353, 354, 355
Filofey (Papaz), 40
Filozovof (General), 175
Finlandiya, 124, 258, 260
Foka Pokatilo, 52
Fokşanı, 142, 164, 230, 234, 235, 301
Fransa, 125, 198, 205, 265, 266, 273, 275, 291, 299, 317, 318, 346, 348, 353-356, 363, 400, 401, 406, 412
Fransız-lar, 90, 269, 271, 274, 285, 289, 291, 351, 368, 373, 377, 381
Franz Ferdinand, 452
Franz Jozef, 275, 314, 356, 405, 432
Friedrich II, 131, 132, 139, 205
Fundenia köyü, 336

G

Gacibey (Hacıbey), 238
Gaçkov, 404
Gala R. R., 296
Galaç (Halaç), 140
Galiçya, 297, 433
Galip Efendi, 309
Galti (yer adı), 133
Gazi Sidi Ahmed Paşa, 61
Gazze, 348
Gedik Ahmed Paşa, 28
Gedimin (Grandük), 129
Gein (Tuğgeneral), 102, 103
Gelibolu, 357, 371
Gence, 314
Genç-Ali Paşa, 110
Gendarı-su, 340
Geniçe, 116

Geniçesks, 158
Georgi (Aziz), 32, 41
Gesse (General), 344
Gessen-Gombursky (Knaz), 97
Geyden L. P., 318, 319, 322, 323, 345, 346
Geyman (General), 441
Giresun, 241
Girit, 19, 316, 323, 351, 407, 414
Girs (Rus elçisi), 455, 456
Girsovo, 157, 166-168, 170, 332
Gobbart Paşa, 420
Golitsın Vasily Vasilyeviç (Knaz), 65, 66, 100, 137-139, 168
Golobatov (Albay), 254
Goltz, von der, 514
Gorçakov M. D. 359, 356, 361, 362, 380, 385, 400, 406, 407, 411, 412, 413, 423, 435
Gori, 390, 394
Gouillon (İngiliz Gen.), 395
Gözleve (Kozlov),193
Greyr S. K., 178, 182, 184, 210, 211, 273, 279, 282-284, 324, 325, 328, 348, 349
Griboyedov A. S., 343
Gudoviç I. V., 193, 260, 261
Guni kalesi, 61
Guristan, 314, 315
Gurko I. V. (General), 425, 428, 430
Gurobal, 167, 169, 170
Gustave III, 164
Gümri, 339
Gümrü (Aleksandropol), 390, 391, 398, 437, 440, 540
Gürcistan, 164, 207, 264, 277, 293, 314, 315, 342
Gürcü-ler, 121, 391-394

H

Habar Simskoy, 36
Hacı Mehmed, 194, 195
Hacı Salih, 344
Hacı Selim Girey, 62, 66, 72,
Hacıbey (Gacibey), 251
Haçlı seferleri, 15, 18
Hakkı Paşa, 344
Halaç (Galaç), 298, 302, 362
Halep, 348, 351
Halil Paşa (Kaptan-ı Derya, sadrazam), 53, 148
Halim (yer adı), 338
Harkov 409
Harvie Ch., 390
Hasan İzzet Paşa, 489
Hasan Paşa, 182, 223, 228, 229, 235
Haydamak-lar, 133, 134
Hazar Denizi, 493
Hellas, 243
Hellespont, 358
Hemedan, 494, 515
Hersek, Hersekli-ler 278, 405, 407, 408, 436
Hırvatistan, 64, 232
Hırvat-lar, 276
Hindistan, 20, 443
Hitler, 270, 312, 412
Hiva Hanlığı, 409
Hopa, 491
Hotin, 122, 124, 135, 137, 138, 140, 144, 171, 285, 311
Hovagan, 425
Hudyakov G., 34, 35
Humus, 348
Hussar-lar, 109, 121, 152, 307
Hünkar İskelesi, 351, 352
Hüseyin Hami Paşa, 441
Hüseyin Paşa, 58, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 261, 262, 348, 414

I-İ

Irak, 20
İsfahan, 493, 513
İbrahim Munib, 171
İbrahim Paşa, 159, 317. 347, 348
İdil (Volga), 44, 58, 73, 143
İgnat Nekrasov, 80, 81

İgnatyev İ. A., 177, 284
İmetria, 141, 314
İmroz adası, 286
İngiliz-ler, 272, 351, 368, 374, 377, 381, 399, 436
İngiltere, 274, 312, 315, 318, 323, 346, 355, 356, 363, 401, 402, 405, 406, 441, 443
İngul nehri, 127, 203
İnkerman (Sıvastopol), 55
İnzov İ. N., 305
İpsilanti, 277
İran Körfezi, 20
İran, -lı, 45, 208, 267, 493
İsakça, 54, 145, 148, 150, 157, 254, 296
İskoçya, 218
İsmail şehri, 63, 150-153, 157, 170, 209, 230, 255, 258, 260, 296, 298, 306, 311, 362
İspanya, 274
İstanbul, İstanbul Boğazı, 29, 54, 67, 75, 159, 194, 204, 205, 210, 216, 217, 244, 250, 258, 264, 267, 270, 282, 286, 291,-294, 299, 309, 316, 317, 323, 345, 349, 350, 355-359, 365, 369, 405, 407, 430, 433, 445, 446, 458, 472, 473, 476, 496, 506, 508
İsveç, 79, 81, 84, 87, 124, 131, 141, 164, 208, 211, 270
İşkodra, 420
İtalinsky A. Ya (Rus elçisi), 272, 276
İtalya, 19, 313, 405
İvan Dimitriyeviç Sirko (Kazak atamanı), 46, 61, 63
İvan Fominiç (ataman),. 121
İvan Samoyloviç (hetman), 65
İvan Vasilyeviç, 34
İzmailov (Tümgeneral), 97, 104
İzmir, 324, 350
İznik, 15
İzum, 94

J

Jön-Türkler, 452

K

Kabardey, Kabardia, 125, 164
Kabardin-ler, 45, 141
Kabulet, 395, 441
Kabun, 172
Kaça, 374, 375
Kadir Bey (Oramiral), 271
Kafkaslar, Kafkasya, 128, 148, 163, 207, 260, 293-296, 315, 316, 325, 328, 343, 367, 368, 390, 391, 409, 414, 437, 440, 452, 490
Kagalnık, 60
Kağızman, 481
Kahire, 20
Kaholu, 148, 150, 152
Kalafat, 253
Kalançi, 110
Kalaraş burnu, 336
Kaliakri (Kaliakria), 262, 263, 296
Kalmık, 80, 81, 106, 113, 114, 119, 121, 141
Kameniçe, 139
Kamenka, 83
Kamensky ,304, 305, 309
Kamensky A. V. (Rus komutan), 170
Kamış Burnu, 382
Kamışova, 375, 389
Kandia, 187
Kanev, 206
Kanlıköy, 398
Kantemir (Yarbay), 157
Kanuni Sultan Süleyman, 36, 43
Kara Ali, 252
Kara çay, 375
Kara Georgi, 277
Karaağaç, 431
Karabağ, 314
Karaburun, 482
Karacalar, 431
Karaçay (Albay), 234
Karaçay, 431

Karadağ-lı, 277, 278, 339, 404, 405, 408, 410
Karadeniz (pek çok yerde)
Kara-Dere, 395, 504
Karakilise, 493
Karasu, 168, 169, 385
Karasubazar, 55, 62, 114, 115, 193, 196
Karayal, 396
Karl XII (İsveç kralı), 77, 81, 83
Karlofça Anlaşması, 75
Karpov F. A., 35
Kars, 339, 340, 343, 392-395, 397-400, 435-441, 490, 511 529
Kars-çay, 392
Kartsiyev P. K. (Oramiral), 272
Kasım Hanlığı, 40
Kasım Paşa, 44, 45
Kasım Tatarları, 33, 34
Kastamonu, 465
Kavuşan, 239
Kazaçi koyu, 375
Kazak-lar (genel), 55, 58, 59, 60, 77, 80, 94, 152, 331, 409, 410, 439
Kazan, Kazan Hanlığı, 33, 34, 35, 36-39, 44, 46, 47, 80
Kazarsky A. İ., 327
Kazimir IV., 22
Kefalonya, 271
Kefe, 28, 44, 61, 116, 159, 162, 163, 193, 196
Kefken, 488, 496
Keleş-bey, 293
Kengever, 493
Kerasus, 241
Kerç, 55, 74, 75, 115, 159, 162, 163, 169, 172, 173, 195, 212, 243, 381, 443
Kerçen körfezi, 67, 172, 248, 382
Kersnovsky A. A., 336
Khersones, 203, 212, 266, 359, 389
Kıbrıs, 274, 413, 434, 442
Kılburnu, 100, 106, 124, 212-215, 218, 243, 307, 389
Kıpçak-lar, 22
Kırım (pek çok yerde)
Kırım Girey, 127, 137, 138
Kırım Hanlığı, 21, 22, 29, 36,
Kırım Tatarları, 45, 58, 71, 84, 90
Kızıl-Kermen, 53, 70
Kili kalesi, 28, 53, 153, 154, 297, 306, 311, 470
Kios, 181
Kirmanşah, 493, 494
Kiselev D.P., 351
Kişinev, 239, 417
Kiyef, 107, 118, 121, 126, 136, 206, 409
Koburgsky (Prens), 232, 234, 235, 236, 239, 253
Koçubey V. P. (Knaz), 274
Kolçak A. V. 508
Koloman nehri, 65
Kolomna, 36
Komensky (General), 151
Kondrat Bulavin (asi), 80, 81
Konstans, 242
Konstantin Gordienko (ataman), 81
Konstantin Paleolog XI, 18
Konstantin Pavloviç, 204, 205
Konstontinopolis, 18, 40, 41
Konya, 15, 16
Kopenhag, 175, 211, 219, 274, 371
Kopıl kalesi, 141
Korfu adası, 268, 272, 289
Korganov (Albay), 391
Korinth adası, 75
Korkunç İvan, 37, 39, 40, 45, 46, 47, 55, 79
Kornilov, 321, 358, 367, 368, 377
Koroni, 179, 180, 181
Kosova, 18
Kostuşko T., 267
Kotanlı, 344
Kotor, 279, 289
Kovalevsky P. P., 336, 337, 398
Kovarna, 325
Kozlov (Gözleve, Yevpatoriya), 53, 62, 72, 102, 1043, 104, 159

Köprüköy, 491
Köse Mehmed Paşa, 340, 341
Köstence, 292, 332
Krasnoşekov (Ataman), 94
Kridener (Tümgeneral), 419, 421, 422, 423, 425
Krilov (General), 423-425,
Kristof Manşteyn (Yüzbaşı), 99, 106, 124
Kronştadt, 67, 88, 174, 175, 188, 190, 203, 211, 414
Kubaçin, 314
Kuban, 80, 106, 120, 125, 136, 141, 164, 194, 197, 198, 199, 207, 247, 260, 264, 437
Kudüs, 348
Kumani M. N. 350
Kurlandia 313
Kuruk-Dere, 394
Kut el-Amara, 513
Kutsal İttifak, 313-316,
Kutsal Mezar, 353, 354
Kutuzov M. İ. (General), 147, 153, 191, 239, 256, 301-308, 310, 313
Küçük Asya, 15, 16
Küçük Eflakya, 410
Küçük Ev, 339
Küçük Kaynarca, 167, 170, 171, 190, 191, 195, 200, 203, 264, 276
Kür nehri, 341, 438
Kürt-ler, 391, 393, 397, 400, 437, 439

L

Lambro Kaçioni, 243, 244, 245, 246, 161, 278, 279
Langeron A. F., 304, 305
Larga nehri, 145-149, 153
Lassi P. P. (General), 91, 94-96, 104, 112-115, 120, 124
Laudon (Mareşal), 238, 239
La-Valetta, 269, 322
Lazarev M. P., 318, 319, 321, 322, 348, 350-352, 440, 441
Lehistan, 29, 64, 88, 90, 91, 118, 120, 122, 128, 131-135, 137
Leh-ler, 118, 122
Lenin V. İ. 527
Leon Tolstoy, 300
Leontyev (Tümgeneral), 91-93, 97-100, 105, 106, 112, 453
Lepanto, 189
Lesbos, 282
Levaşov (General), 94
Libya, 264
Liders A. N., 389
Liman 389
Liman, 212-215, 217, 219, 251
Limni, 287
Liprandi P.P., 379, 385, 386
Litvanya, Litva, 22, 47, 128, 129, 328
Londra, 318, 355, 360, 408, 410
Lorenso Ghilgelmo, 243, 244
Lorey G., 460, 483, 486
Lotaringia, 405, 406, 407, 441
Louis XIV, 265, 266
Lovça, 421
Lozan, 543, 544
Lübnan, 20

M

Macar nehri, 415
Macaristan, 64, 75
Macar-lar, 16, 18, 20, 44, 399
Maçin, 157, 230, 259, 260, 303, 328, 332
Mahmud II, 299, 316, 322, 329, 345, 347, 348, 350, 351
Mahmut Girey, 196
Mahmutek, 33
Makarov S. O., 444, 445, 447
Makedonya, 204
Makenzi (Teğmen), 183
Maksimov S. P., 228
Malazgirt, 492, 493
Malorus-lar, 65, 70, 72, 81, 82, 83
Malorusya, 313, 328

Malta, 64, 268, 269, 272, 275, 322, 323, 446
Mamay, 31, 32
Mangup, 55
Manıç, 60
Manschtein K., 24
Manyas Gölü, 81
Maria Teresa, 127, 234
Mariupol, 201, 316, 383, 506
Markiz de Traverse, 279, 294, 296
Markov A. V., 195
Markov Y. I., 303
Marmara Denizi, 239, 279, 282, 299, 346, 356, 446, 465, 476, 499
Mason-lar, 495
Mavera, 338
Mavri, 323
Mavro adası, 281
Maynot-lar, 176, 177, 178
Mazepa (İvan Stepanoviç), 65, 70, 72, 81, 84
Mehmed II (Fatih Sultan Mehmed), 18
Mehmed IV (Osmanlı Sultanı), 62, 64
Mehmed Paşa (Aydoslu), 257
Mehmed Paşa (Sadrazam), 46, 163
Mehmed V., 465
Mehmet Ali Paşa, 347, 348, 350, 351, 442
Melikof, Loris M. T. 437, 438, 439
Memehatun, 514, 529
Memluk-lar, 20, 269
Mengili Girey, 22, 28, 48, 110
Menşevik-ler, 529
Menşikov A. D. (knaz), 82
Menşikov A. S., 348, 355, 372, 373, 374, 375, 379, 380
Meriç, 430, 431
Metternich, 317
Mısır, 20, 29, 205, 269, 280, 319, 320, 323, 324, 347-351, 370, 405, 442
Mihail (Rus çarı), 58, 59
Mihail Şervaşidze, 399
Mihail Tatarinov (ataman), 57
Mihelson I. I., 277, 296, 298, 300, 384
Milli-dûz, 344
Miloradoviç M. A., 304
Milutin (Rus harbiye nazırı), 424
Minevra, 188
Mingreliya, 314, 315
Minih, Burhard Kristof (Mareşal), 90-98, 100-112, 117, 118, 120-123, 126, 158
Minorka (ada), 176
Mirza Begiş, 31
Mirza Sahib, 34
Mirza Yadigar, 39
Misitra, 177, 178, 180
Misivri (Nessebar), 327
Mitelin, 189
Mogilev şehri, 122
Moğol, 16, 22
Mohaç, 20
Moldova, Moldavya, 75, 84, 87, 209, 232, 298, 301, 302, 330, 351
Mollavendci Ali Paşa, 139
Mondros, 187
Montorp-bey, 415
Mora, 75, 177, 178, 179
Mordva-lar, 37
Mordvinov (Amiral), 214, 215, 218, 220
Morton A., 390
Moskova, 32-37, 41, 46, 48, 55, 59, 64, 66, 68, 70, 72, 73, 78, 88, 129, 192, 205, 313, 409
Muhammed-Emin, 34
Muharrem Bey, 321
Muhzin-Zade, 169, 171
Murad Girey (Kırım hanı), 63
Murad II (Osmanlı sultanı), 16, 18
Murat IV (Osmanlı sultanı), 58
Muravyev N. N., 398, 399, 400
Muruzi, 277
Murza İsmail, 41

Musin-Puşkin, 192
Mustafa Kemal Paşa, 539, 540, 541, 542
Mustafa Paşa; 244, 341
Mustafa Zarifi Paşa, 394, 395, 398
Mustava IV., 286, 299
Musul, 20, 489, 528
Mübarekkermen, 70
Müfti Efendi, 153
Müşavir Paşa, 367

N

Nahimov P. S., 248, 321, 322, 364, 367, 368, 385
Napoli, 271, 272, 274
Napolyon Bonapart, 268, 269, 270, 273-277, 285, 288, 290, 299, 306, 309, 311-314
Napolyon III, 354, 355, 401, 412
Nassau Siegen, 218, 219, 220, 221, 222
Naum Vasilyev (ataman), 59
Navarin, 181, 318, 319, 322
Negropont, 210
Nelidov 445
Nelidov 446
Nelidov A. İ. 442, 443
Nelson (Amiral), 269, 271, 274
Nesselrod K. V., 318, 340, 346, 359, 384
Nevesin, 404
Niğbolu, 16
Nijni Novgorod, 31
Nikita Panin, 133, 135, 138, 150, 152, 205
Nikolay I., 317, 322, 324, 326, 330, 331, 335, 346, 354-347, 359, 361, 369, 392, 394, 401,
Nikolay II, 446, 495
Nikolayev şehri, 203, 263, 266, 328, 359, 363, 364, 388, 412
Nikolayeviç, Konstantin, 358, 408, 414, 419, 422, 423, 432, 440, 496, 495
Nikopol, 196, 306, 418, 419
Nişancı Resmi Ahmed Efendi, 171
Nogay, Nogay ordası, Nogay Tatarları, 22, 41, 44, 57, 58, 60, 92, 93, 98, 121
Novorossiysk, 172, 349
Novorossya, 199-202, 209
Novosilsev (Rus elçisi), 45
Numan Paşa, 167

O-Ö

Obrezkov (Rus elçisi), 133, 134, 164, 165, 171
Oçakov (özü), 51, 61, 63, 72, 100, 107, 108, 110, 112, 116, 124, 126, 154, 173, 209-215, 218, 220, 242, 276, 389
Oçambir, 415
Odessa, 129, 273305, 316, 359, 364, 365, 369, 420, 433, 456, 459, 461, 462, 476
Oğuz-lar, 15
Oka, 48, 49
Oleg (Knaz), 31
Olit P. İ. (General), 154, 155
Oltenitsa, 361
Olviopol, 235
Omelnik nehri, 107
Or kalesi, 158
Orbeliani İ. D. 391, 393
Orel nehri, 92, 93
Orlik (Zaporog ordusu katibi), 90
Orlov A. (Rus elçisi), 163, 164, 175, 176, 183, 184, 186-190
Orlov A. F, 322, 351, 359, 401
Orlov G. (Kont), 143, 173
Orsov kalesi, 253
Orta Kapı, 339
Osman Bey, 16
Osman Efendi, 164
Osman II, (Osmanlı sultanı), 54
Osman Paşa, 170, 237, 422, 423, 424
Osten-Saken (Yarbay), 218

Otranto, 19
Ovçinnikov V. (tarihçi), 248
Ömer Paşa, 334, 361
Ötemiş Girey, 37, 39
Özü, 51, 61, 100, 150, 151

P

Palanka, 239
Paldırvan, 394
Palmerston (Lord), 270, 355, 401
Papazuli (Yunanlı korsan), 173, 174
Paris Konferansı, 401, 402, 403
Paris, 264, 313, 401
Parker (Amiral), 355
Paros adası, 187, 323, 324
Paskeviç Erivansky, I.E., 338, 340, 341, 342, 343, 345, 362
Patseviç (Yarbay), 439, 440
Paul Jones, 218, 219, 221, 222
Pavel I., 208, 247, 268, 269, 170, 271, 272
Pavloviç M. (Grandük), 332
Pavlovsky burnu, 382
Pazar (Atina), 499, 401
Perekop, 53, 61, 62, 66, 72, 93, 98-100, 105, 113, 116, 119, 123, 158, 193, 197
Pervoznanny A., 234
Peter Panin, 158
Petersburg Protokolü, 317
Petersburg, 77, 79, 90, 106, 133, 162, 164-169, 175, 191, 206, 207, 208, 219, 244, 258, 267, 289, 334, 343, 384, 408, 426
Petro bkz. Deli Petro
Petro Kalmışevsky (ataman), 201
Petro Soroçinsky, (ataman), 81
Petrograd, 465, 495
Pikul V. S. 411
Pistov (Albay), 239
Pius IX (Papa), 354
Platane bkz. Akçaabat
Platov M. I., 302
Plemennikov (General), 146, 149
Plevne, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427
Podgorukov P. (Knaz), 317
Podolya, 75, 143, 409
Polonya, 24, 51, 128, 130, 163, 164, 166, 169, 202, 206, 208, 267, 277, 285, 328
Poltava, 71, 77, 81-83, 87
Ponyatovsky (General), 86
Portekiz, 290
Posof, 392
Posof-çay, 341
Potemkin P. (Tuğgeneral), 142, 145-147, 153, 166, 168, 170, 192, 196, 198, 201, 202, 207, 210, 214, 220, 229, 239, 248, 253, 258, 263
Poti, 365, 469
Potoksy (Kont), 118
Potsodi-Borgo, 285, 286, 287
Prag, 44
Pribaltık, 84
Privislen, 401
Prozorovsky A. A. (General), 138, 192, 194, 297, 300, 301, 302, 303
Prusya, 125, 127, 131, 141, 163, 205, 266, 314, 317, 401, 402, 406, 412, 413
Prut, 85, 88, 89, 123, 142, 144, 145, 154, 165, 230, 311, 312, 330, 360
Psaro (Yunanlı korsan), 177, 180, 189
Pugaçev, Yemelyan (Yemelku), 152, 298
Pulistan, 314
Pustoşin S. A., 292
Putna, 233
Pyotr Yakovlev (albay), 82

R

Raşid Paşa, 337, 348
Raşkov (şehir), 117
Rauf Paşa, 430
Read (General), 385, 386, 394, 398

Reç Pospolita, 29, 128, 129, 130, 131, 132
Repnin N. V. (Knaz), 132, 145, 153, 171, 196, 231, 235, 260
Reşad Paşa, 55
Rıfat Paşa, 465
Rımna, 236
Rımnik nehri, 236, 238
Rigny, Henri de., 318, 319
Rikord P. I., 323
Rize, 501, 402
Romanya, 410, 432, 465
Rostov, 81
Rot (General), 337, 338
Rumantsov (General), 117, 122, 139, 140, 143, 149, 155, 156, 163-171, 193, 194, 299
Rumeli, 292
Rum-lar, 115, 359
Rusçuk, 142, 155, 156, 201, 238, 297, 299, 304-308, 336, 408, 418, 421
Ryabaya Mogila, 145
Ryazan, 31, 36, 48

S-Ş

Saburov, 441
Sahanluk, 435
Sahip Girey, 35, 36, 160, 191
Said Halim Paşa, 453, 465
Sait-bey, 252
Sakız adası (Kios), 64
Salisbury (Lord), 445
Samanlı, 432
Samar, 53
Samsun, 247, 294, 470
Sanders Limon von, 470
Santa Maria, 75
Santa-Mavra, 268, 271
Saray-Berke, 32
Sardunya, 291, 381, 402, 412
Sarıçyev A. A., 294, 295
Sarıkamış, 491, 492
Sarı-Kermen, 55
Saro (Yunanlı korsan), 173, 174
Saros, 282
Satunovo, 330
Sayda, 189
Sazonov (Rus hariceye bakanı), 456, 457, 458, 465
Sdegna (?), 55
Sebastiani F. (Fransa elçisi), 276, 285
Seç, 57, 73, 79, 82, 83, 200, 201, 331
Sefer-bey, 294
Selanik, 407
Selçuklu, 15, 16
Selim Efendi (Şeyhülislam), 309
Selim Girey III, 128, 158, 159
Selim I, 20
Selim II (Osmanlı Sultanı), 45
Selim III (Osmanlı Sultanı), 231, 263, 161, 176, 277, 286, 299
Selim Paşa (Müşir), 395, 397
Selim Paşa, 179
Semerkand, 16
Senyavin A. N., 158, 172, 241, 242, 246, 273-275, 278, 282-286, 288, 318
Seret, 232
Serifos, 268, 271
Seriko adası, 244, 246
Seyid Ahmed, 22
Seyit Ali, 245, 261, 262, 283, 285, 287
Sfakteria adası, 319, 320
Sırakuza, 243
Sırbistan, 127, 205, 311, 347, 404, 405
Sırp-lar, 18, 277, 278, 285, 359, 498
Sıvostopol, 206, 215, 212, 224, 242, 243, 262, 272, 289, 291-294, 327, 349, 357, 364-370, 374-381, 383, 387, 390, 398-401, 44, 456-461, 468, 474, 487, 496
Sicilya, 275, 291
Sigismund, 51

Silistre, 152, 167, 168, 169, 170, 201, 297, 304, 306, 336-338, 362, 417
Silivri, 408
Simferopol (Akmescit), 378
Sinop, 53, 55, 63, 241, 247, 248, 294, 367, 473
Sira adası, 243
Sistovo (Zişţovi), 297, 408, 417, 418, 422, 423
Sivaş, 119, 158
Sizopol, 336, 350
Skalovsky l. S. 325sizopol, 325
Skarjinsky P. M., 225
Skobelev (General), 431
Skulan, 330, 360
Slobozia, 298
Smolensk, 136
Soçi, 487, 507
Sofya Vitovna (Çariçe), 32, 64-67
Sofya, 421, 425, 429
Solhat, 22
Solovyev S. M., 185
Spareyter (Tuğgeneral), 94
Spiridov G. A. (Oramiral), 174, 175, 176, 177, 180, 182, 187
Stanislav Leçinsky, 90
Stanislav Ponyatovsky, 131, 132, 133, 134, 164, 206
Stavrropol, 81
Stojesky l. l., 350
Stokholm, 124
Stroganov G. A., 317
Strukov (General), 430-432
Sucuk-kale bkz. Novorossiysk
Sudak, 55, 61, 159
Suhumi, 294, 315, 364, 365
Sulina, 420, 421
Sultan-saray bkz. Akmescit
Sulyano (Kazak atamanı), 53
Sura, 143
Suriye, 20, 189, 348, 351, 353, 354
Suschon (Alman Oramiral), 455, 469, 473, 480
Suvorov, Aleksandr, 160,. 163, 166-170, 193, 194, 198, 213, 235, 251, 256, 258, 266, 271
Süleyman Paşa, 428, 430, 431
Sürmene, 512
Şafirov P. P. (Çar naibi), 86, 87
Şah-Ali, 35, 35, 37, 38
Şahin Girey, 165, 193, 194, 195, 197
Şeremet V. l., 204
Şeremetyev B. P., 70, 84, 85, 87
Şerif Hasan Paşa (Sadrazam), 258
Şevket Paşa, 424, 425
Şeyh Mansur, 260
Şeynova, 430, 431
Şilder (General), 337
Şilo (kazak atamanı), 53, 54
Şilo (Yüzbaşı), 133
Şipka geçidi, 421, 428, 429, 430, 431,
Şirvan, 314
Şpigel (General), 98, 98, 114, 120
Ştofeln (General), 110, 112, 124, 140-143
Ştokviç (Yüzbaşı), 440
Şuma köyü, 191
Şumnu, 167, 170, 209, 238, 332, 333, 360
Şungar nehri, 116

T

Taganrog, 74, 87, 88, 172, 212, 316, 359, 383
Tagay Mirza, 31
Tahran, 343, 393, 394
Talat Paşa, 456
Talış, 314
Taman, 196
Tamenets, 75
Tarakanov (Tuğgeneral), 97
Tasso adası, 187, 323
Taş-Timur, 21
Tatar (pek çok yerde)
Tavan, 53, 70
Tavşan Tepe, 341

Tebriz, 397, 492
Tekelli (Rus komutan), 157, 200, 215
Tekin, 314
Tel el-Kadir, 442
Temeşvar, 75
Temir Paşa, 339
Tendra adası, 223, 251
Tepe-Bunar, 418
Tepe-Revan-çay, 340
Terek, 141
Tergusakov (General), 438, 439, 441
Theodoros, 28
Theodosia, 195, 249, 272, 382, 415
Tırnova, 297, 421
Tiflis, 493, 529
Tilzit, 288, 289, 298, 309, 312
Timur Kutlu, 39
Timur, 16, 32
Tino, 244
Tissa, 75
Titov V. P., 400
Tobolsk, 201
Tohtamış-han, 32
Toprak Kale, 342
Totlebyen (Kont), 141
Trabzon, 53, 54, 63, 291, 295, 397, 469, 470, 490, 501, 502, 504, 505, 512, 514
Transilvanya, 75
Tripoli, 351
Trubetskoy (Knaz, Tuğgeneral), 97
Tuapse, 507, 508
Tukay-Timur, 21
Tulça, 157, 254, 296, 302, 332
Tuna, 16, 51-63, 87, 124, 138, 140, 142, 150, 153, 157, 163, 165167, 170, 209, 236, 242, 254, 258, 261, 296, 300, 306, 308, 328, 331, 332, 336, 337, 360, 361, 382, 408, 416-418, 422,
Tunus, 264, 278
Turna, 154
Turtukay, 166, 167, 417
Tutçyev F. I., 411
Türkistan, 408, 443, 493, 511
Türkmençay, 322
Tver, 32

U-Ü

Ukraintsyev Y. I. (Rus elçisi), 75, 76
Ukrayna, 24, 50-43, 75, 77, 79, 82, 84, 90, 91, 94, 96, 97, 105, 118, 120, 124, 136, 197, 224, 264, 403
Ulah, 16, 121
Uluğ-Muhammed, 33, 35
Umurgaş geçidi, 429
Urban (Macar topçu), 19
Urmiye, 492, 528
Uşakov, 216, 246, 249, 261, 262, 270
Ünye, 470

V

Valerian (Kont), 267
Valevski A., 360, 401
Van Gölü, 397, 492
Van, 439, 492
Varna, 53, 63, 223, 262, 291, 292, 293, 295, 296, 325, 332-335, 365, 371, 430, 487, 509
Vasıf Mehmed Paşa, 398, 399
Vasily II, 32
Vasily III, 34, 34, 36, 40, 48
Veli Paşa (Serasker), 122, 123
Velikorossya, 202
Venedik, 19, 21, 64, 75, 246, 268, 278
Verevkin V. N. 420
Versay anlaşması, 412
Veysbah (General), 91, 98
Veysel Paşa, 430
Veysman (Tuğgeneral), 157, 167, 169, 170
Vırlad, 232
Vidin, 16, 154, 297, 306, 360, 417
Vidman (Tuğgeneral), 86

Vittenşteyn P. H., 328, 336
Vitullo, 177, 181
Viyana, 20, 64, 106, 346, 400, 401, 405
Vlivna, 338
Vnukov V. M., 334
Voja nehri, 31
Volgagrad, 81
Volkonsky (General), 259
Volkova, 426
Vona (Perşembe), 241
Voynoviç M., 189, 215, 223, 246, 252
Voznitsın P. B. (Rus elçisi), 74, 74
Vrangel K. Y., 382, 386, 397.

W

Warşova dükalığı, 313
Warşova, 90
Wengenheim, 453, 456
Wilhelm II. (Imparator), 270, 457
Wilhelm III, 314

Y

Yağmurçı, 41, 42
Yahudi, 130, 202
Yakov Moroz (ataman), 72, 73
Yakuboviç (Yarbay), 157
Yalova, 358
Yalta, 159, 459, 461
Yan Sobessky, 64
Yantra nehri, 304
Yarovitsky D. I., 23
Yassı (Yaş), 121, 139, 140, 164, 224, 239, 254, 258, 261, 264, 298
Yassina-zade-efendi, 164
Yatsek (Kazak atamanı), 53
Yedikule, 164
Yedisan (kabile), 159
Yekaterina II (Çariçe II. Yekaterina Alekseyevna), 84, 85, 87, 90, 109, 126, 132, 139, 140, 143, 147-155, 159, 162-164, 168, 173, 175, 186, 188, 189, 192, 196, 197, 199-210, 214, 219, 265, 267, 347
Yekaterina Pavlovna, 302
Yeltsin B. (Rusya devlet başkanı), 77, 356
Yeni Zarga, 430
Yenikale, 159, 162, 163, 169, 172, 193, 196, 382
Yerköy (Giurgius), 141-143, 152, 154-156, 253, 297, 298, 305
Yermolov A. P., 315, 343
Yevpatoria (Gözleve), 243, 272, 373, 380, 415
Yudeniç N. N., 492, 493, 411, 512, 514
Yunanistan, 75, 174, 181, 204, 315, 407
Yunanlı-lar, 57, 178, 180, 187, 190, 210, 219, 244, 282, 318, 319, 322, 323, 413
Yusuf Koca, 207
Yusuf Paşa, 170, 232
Yüri Dmitriyeviç, 32

Z

Zaborovsky I. A., (General), 211
Zagrajsky I. A. (Tuğgeneral), 226
Zakafkasya bkz. Mavera
Zanta, 271
Zaporoj Kazakları, 24, 47, 50- 57, 58, 61-63, 78, 79, 82, 89, 93, 97,, 112, 157, 159, 254
Zass A. A., 302, 303, 308
Zasyadkö A. D., 332
Zavadovsky I. I., 328
Zea, 243, 244, 245
Zenice (Canike, Yiğitözü), 55
Zivin, 438
Zonguldak, 465, 469, 471, 472, 486, 496, 497
Zuav-lar, 386
Zvarskovsky, 331

Gerek I. Aleksandr ve gerekse I. Nikolay, Avrupa devletleriyle yapılacak herhangi bir anlaşmanın, herhangi bir minnettarlığın Avrupalı yöneticileri Rusya'yı sevmeye zorlamayacağını anlayamamışlardı. Rusya, eski ve yeni dünyanın güçlü ülkelerinin nazarında daima bir çıban başıydı ve öyle kalacaktı. XIX. Yüzyılda Rusya'yı aşırı monarşist ve reaksiyoner, XX. Yüzyılda ise aşırı sosyalist ve devrimci olmakla suçlamışlardı.

Günümüzde Gorbaçov ve Yeltsin'e kadar gelip geçen tüm Rusya yöneticilerinin kusuru, ülke ve dünya tarihini iyi bilmemeleri, tarihten gerekli dersi almayı denememiş olmalarıdır. Öbür türlü Rusya'nın zaten huzursuz olan komşularıyla gireceği herhangi bir sınır çatışmasının büyük devletlerin müdahalesini kaçınılmaz kılacağını ve kendisini zaferin meyvelerini toplamaktan mahrum edeceğini anlarlardı. 1828-29, 1853-55, 1877-78'de Rus-Osmanlı savaşlarında ve 1979-1989 yıllarında Afganistan'da böyle olmuştu. Rusya, ancak birileriyle koalisyon halinde savaşa girdiğinde zaferler elde edebilirdi. (1700-1721 kuzey savaşı; 1941-1945 kurtuluş savaşı.) Rusya için en uygun fırsat Avrupa ülkelerinin kendi aralarında savaşa tutuştukları dönemlerde çıkmış ve onun herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan komşularıyla savaşa girmesi imkanı doğmuştur.

Avrupa'daki istikrar, Rusya için felakettir.

ISBN 978-975-8839-63-6